

N. Steinhardt **Jurnalul fericirii**

TREI SOLUȚII

Testament politic

Pentru a ieși dintr-un univers concentraționar — și nu e neapărat nevoie să fie un lagăr, o temniță ori o altă formă de încarcerare; teoria se aplică oricărui tip de produs al totalitarismului — există soluția (mistică) a credinței. Despre aceasta nu va fi vorba în cele ce urmează, ea fiind consecința harului prin esență selectiv.

Cele trei soluții la care ne referim sunt strict lumești, au caracter practic și se înfățișează ca accesibile orișicui.

Soluția întâi: a lui Soljenițin

În *Primul cerc*, Alexandru Isaievici o menționează pe scurt, revenind asupra-i în volumul I al *Arhipelagului Gulag*.

Ea constă, pentru oricine pășește peste pragul Securității sau altui organ analog de anchetă, în a-și spune cu hotărâre: în clipa aceasta chiar mor. Îi este permis a-și vorbi consolându-se: păcat de tinerețele ori vai de bătrânețele mele, de nevasta mea, de copiii mei, de mine, de talentul ori de bunurile ori puterea mea, de iubita mea, de vinurile pe care n-am să le mai beau, de cărțile pe care n-am să le mai citesc, de plimbările pe care n-am să le mai fac, de muzica pe care n-am să o mai ascult etc. etc. etc. Dar ceva e sigur și ireparabil: de-acum încolo sunt un om mort.

Dacă așa gândește, neșovăitor, insul e salvat. Nu i se mai poate face nimic. Nu mai are cu ce fi amenințat, șantajat, amăgit, îmbrobodit. De vreme ce se consideră mort nimic nu-l mai sperie, îmbrobodit, atrage, ațâța. Nu mai poate fi *amorsat*. Nu mai are — fiindcă nu mai speră, fiindcă a ieșit din lume — după ce jindui, ce păstra sau redobândi, pe ce își vinde sufletul, liniștea, onoarea. Nu mai există moneda în care să-i poată fi achitat prețul trădării.

Se cere însă, firește, ca hotărârea să fie fermă, definitivă. Te declari decedat, primești a te învoi morții, desființezi orice speranță. Te poți regreta, ca doamna d'Houdetot, poți regreta, însă această sinucidere morală și prin anticipație nu dă greș. Riscul unei cedări, al consimțirii la denunț, al unei recunoașteri fanteziste a pierit cu desăvârșire.

Soluția a doua: a lui Alexandru Zinoviev

Este cea găsită de unul din personajele cărții *Înălțimile găunoase*. Personajul e un om tânăr, prezentat sub porecla alegorică *Zurbagiul*. Soluția stă în *totala neadaptare* în sistem. *Zurbagiul* nu are domiciliu stabil, nu are acte în regulă, nu e în câmpul muncii; e un vagabond, e un parazit, e un coate goale și o haimana. Trăiește de azi pe mâine, din ce i se dă, din ce pică, din te miri ce. E îmbrăcat în zdrențe. Muncește pe apucate, uneori, când și dacă i se ivește prilejul. Își petrece mai toată vremea în pușcării ori lagăre de muncă, doarme pe unde apucă. Hoinărește. Pentru nimic în lume *nu intră* în sistem, nici măcar în cea mai neînsemnată, mai păcătoasă, mai neangajantă slujbă. Nici măcar păzitor la porci nu se bagă, neurmând pilda eroului unei nuvele a

lui Arthur Schnitzler: acela, obsedat de frica de răspundere, sfârșește porcar. NU, *Zurbagiul* s-a proiectat (în stil existențialist) odată pentru totdeauna câine de pripas, capră râioasă, călugăr budist cerșetor, smintit, nebun *pentru (întru) libertate*.

Un asemenea om, aflat în marginea societății, e și el imun: nici **asupra lui** nu au de unde exercita presiuni, nu au ce-i lua, nu au ce-i oferi. Îl pot oricând închide, hărțui, disprețui, batjocori: dar le scapă. Odată pentru totdeauna a consimțit a-și trăi viața conform exemplului și modelului unui perpetuu azil de noapte. Din sărăcie, neîncredere, neseriozitate și-a făcut un crez; se aseamănă unui animal sălbatec, unei fiare jigărite, unui tâlhar la drumul mare. E Ferrante Palia al lui Stendhal. E Zacharias Lichter al lui Matei Călinescu. E un **%iurodivi** laic, un drumeț neplictisit (iar Wotan coborând pe-acest pământ ce nume poată? *Der Wanderer*), un jidov rătăcitor.

Și-i slobod la gură, vorbește de istov, dă glas celor mai primejdioase anecdote, nu știe ce-i respectul, toate le ia de sus, spune ce-i trece prin minte, rostește adevăruri pe care ceilalți nu-și pot îngădui să le șoptească. E copilul din povestea regelui gol, a lui Andersen. E bufonul regelui Lear. E lupul din fabula — și ea îndrăzneță a lui La Fontaine: habar nu are de zgardă.

E liber, liber, liber.

Soluția a treia: a lui Winston Churchill și Vladimir Bukovski

Ea se rezumă: în prezența tiraniei, asupririi, mizeriei, nenorocirilor, urgiilor, năpastelor, primejdiilor nu numai că nu te dai bătut, ci dimpotrivă scoți din ele pofta nebună de a trăi și de a lupta.

În martie 1939, Churchill îi spune Marthei Bibescu: „Va fi război. Praf și pulbere se va alege din imperiul britanic. Moartea ne pândește pe toți. *Iar eu simt că întineresc cu douăzeci de ani*”.

Cu cât îți merge mai rău, cu cât sunt greutățile mai imense, cu cât ești mai lovit, mai împresurat ori mai supus atacurilor, cu cât nu mai întrevezi vreo nădejde probabilistică și rațională, cu cât cenușiul, întunecul și vâscosul se intensifică, se puhăvesc și se încolăcesc mai inextricabil, cu cât pericolul te sfruntează mai direct, cu atât ești mai dornic de luptă și cunoști un simțământ (crescând) de inexplicabilă și covârșitoare euforie.

Ești asaltat din toate părțile, cu forțe infinit mai tari ca ale tale: lupți. Te înfrâng: le sfidezi. Ești pierdut: ataci. (Așa vorbea Churchill în 1940). Râzi, îți ascuți dinții și cuțitul, întinerești. Te furnică fericirea, nespusa fericire de a lovi și tu, fie chiar infinit mai puțin. Nu numai că nu deznădăjduiești, că nu te declari **invins** și răpus, dar și guști din plin bucuria rezistenței, a împotrivirii și încerci o senzație de năvalnică, dementă voioșie.

Soluția aceasta, firește, presupune o tărie de caracter excepțională, o concepție militară a vieții, o formidabilă îndârjire *morală* a trupului, o voință de oțel innobilat și o sănătate *spirituală* adamantină. E probabil că presupune și un duh sportiv: să-ți placă bătălia în sine — *încăierarea* — mai mult decât succesul.

E și ea salutară și absolută, deoarece e bazată pe un paradox: pe măsură ce ei te lovesc și-ți fac mai mult rău și-ți impun suferințe din ce în ce mai nedrepte și te încolțesc în locuri mai fără de ieșire, tu te veselești mai tare, tu te întărești, tu întinerești!

Cu soluția Churchill se identifică și soluția Vladimir Bukovski. Bukovski povestește că atunci când a primit prima convocare la sediul KGB n-a putut închide un ochi toată noaptea. Firesc lucru, își va spune cititorul cărții sale de amintiri, cum nu se poate mai firesc; nesiguranța, frica, emoția. Dar

Bukovski urmează: n-am mai putut dormi *de nerăbdare*. Abia așteptam să se facă ziuă, să fiu în fața lor, să le spun tot ce cred eu despre ei și să intru în ei ca un tanc. Fericire mai mare nu-mi puteam închipui.

Iată de ce n-a dormit: nu de teamă, de îngrijorare, de emoție. Ci de nerăbdarea de a le striga adevărul de la obraz și de a *intra în ei ca un tanc!*

Cuvinte mai extraordinare nu cred să se fi pronunțat ori scris vreodată în lume. Și mă întreb — nu pretind că e așa cum spun eu, nu, câtuși de puțin, mă întreb doar, nu pot să nu mă întreb — dacă nu cumva universul acesta, cu toate roiurile lui de galaxii cuprinzând fiecare mii ori milioane de galaxii fiecare cu miliarde de sori și cel puțin câteva miliarde de planete în jurul acestor sori, dacă nu cumva toate spațiile, distanțele și sferile acestea măsurate în ani-lumină, paraseci și catralioane de mii de mile, toată viermuirea aceasta de materie, aștri, comete, sateliți, pulsari, quasari, găuri negre, pulberi cosmice, meteori, mai știu eu ce, toate erele, toți eonii, toate timpurile și toate continuumurile spațio-temporale și toate astrofizicile newtoniene ori relativiste au luat ființă și există numai pentru ca să fi putut fi exprimate aceste cuvinte ale lui Bukovski.

Concluzie

Tustrele soluții sunt certe și fără greș.

Altele pentru a ieși dintr-o situație-limită, dintr-un univers concentraționar, din mrejele unui proces kafkian, dintr-un joc de tip domino, labirint sau cameră de anchetă, din teamă și panică, din orice cursă de șoareci, din orice coșmar fenomenal nu știu să existe. Numai acestea trei. Însă oricare din ele e bună, suficientă și izbăvitoare.

Luați aminte: Soljenițin, Zinoviev, Churchill, Bukovski. Moartea consimțită, asumată, anticipată, provocată; nepăsarea și obrăznicia; vitejia însoțită de o veselie turbată. Liberi sunteți să alegeți. Dar se cuvine să vă dați seama că — lumește, omenește vorbind — altă cale de a **înfrunța** cercul de fier — care-i în bună parte și de cretă (vezi *Starea de asediu* a lui Camus: temeiul dictaturii e *o fantasmă*: frica) — e foarte îndoielnic să găsiți.

Veți protesta, poate, considerând că soluțiile subînțeleg o formă de viață echivalentă cu moartea, ori mai rea ca moartea ori implicând riscul morții fizice în orice clipă. Asta așa este. Vă mirați? Pentru că nu l-ați citit pe Igor Safarevici, pentru că încă nu ați aflat că totalitarismul nu e atât închegarea unei teorii economice, biologice ori sociale, cât mai ales manifestarea unei atracții pentru moarte. Iar secretul celor ce nu se pot încadra în hăul totalitar e simplu: ei iubesc viața, nu moartea.

Moartea, însă, cine, Singur, a învins-o? Cel ce cu moartea o a călcat.

*Nicolae Niculescu**

* E inutil, credem, a explica rațiunea adoptării acestui pseudonim. Reamintim că textul fusese destinat unei circulații mai mult sau mai puțin restrânse. E, de asemenea, inutil a insista asupra legăturii intrinseci dintre cele două testamente ale lui N. Steinhardt. Cuvântul era pentru el doar o expresie a faptei.

Creion și hârtie nici gând să fi avut la închisoare. Ar fi așadar nesincer să încerc a susține că „jurnalul” acesta a fost ținut cronologic; e scris *apres*

coup, în temeiul unor amintiri proaspete și vii. De vreme ce nu l-am putut insera în durată, cred că-mi este permis a-l prezenta pe sărite, așa cum, de data aceasta în mod real, mi s-au perindat imaginile, aducerile aminte, cugetele în acel puhoi de impresii căruia ne place a-i da numele de conștiință. Efectul, desigur, bate înspre artificial; e un risc pe care trebuie să-l accept.

Cred, Doamne, ajută necredinței mele.
Marcu 9, 24

Ianuarie 1960

— Un pahar? N-am spart nici un pahar. . . Nu țin minte. . .

Acesta mi-e răspunsul. . . și cu adevărat nu țin minte. Sau totuși l-am spart? În august, de ziua ei și a mea? Sau nu l-am spart? Nu știu. Ba da, știu. Desigur că l-am spart. În august, seara, la masă, ușile înspre terasă larg deschise. Dar totodată parcă nici nu-mi reamintesc. Țin și nu țin minte. Totul în *decorul* acesta ireal și subtil, cu grijă ticluit, mă îndeamnă să mă refugiez în confuzie și să mă pierd în tulburare: și privirile *ei*, calde și compătimitoare, și privirile *lor*, iscusite și galeșe. Toboganul consimțirii se desfășoară lin înaintea mea; n-am decât să mă las să lunec.

Aș putea să jur că nu-mi aduc aminte — în deplină bună credință; cu toate că-mi dau seama că așa s-au petrecut lucrurile, cum le repetă ea — un pahar de cristal, frumos — cu precizia memoriei unui computer, cu fidelitatea benzii de magnetofon, cu ipocrita sficiune a elevului sârguincios care știe prea bine lecția. Mă uit la ea — e ea, dar ca în vis; face lucruri neașteptate, vorbește *altfel*; și, sincron cu ea, și lumea e *alta*, e suprarealistă. Uite, *ăsta* e suprarealismul: obiectele, aceleași, cunosc altă orânduire, au altă finalitate. *Va să zică se poate și așa*. Acum, da, ceainicul e o femeie, soba e un elefant... Max Ernst, Dali, Duchamp... Dar și *Strigătul* lui Munch, îmi vine să zbier, să mă deștept din coșmar, să mă întorc pe vechiul nost' pământ, bun și blând, unde, cumiți, lucrurile sunt ceea ce știm că sunt și răspund menirii pe care le-o atribuim din totdeauna... Aș vrea să ies din orașul acesta neliniștit al lui Delvaux, din câmpul acesta al lui Tanguy, cu membre despicate, moi și reîntregite după afinități bizare, după împerecheri *altele* decât cele statornicite la noi... *La noi*, pe pământ. Aici nu poate fi pământul. Asta nu-i ea. Decorul *ăsta* dostoevskian și expresionist nu poate ființa aieva. . . Mă înșel, *mă semețesc*: îmi dau ifose, imaginez desigur scena aceasta delirantă de dragul unui rol pe care mi-ar plăcea să-l joc...

La urma urmei nici nu știu bine de l-am spart sau nu. Din cristal, gros. Dacă recunosc că l-am spart, spun adevărul (**adevărul obiectiv**) și, odată ce am rostit **adevărul**, trebuie să merg mai departe și să recunosc totul și deci că Nego a vorbit dușmănos. (Ăsta-i tot scopul ședinței acesteia de anchetă nocturnă, în care ea mă apără cu atâta suspectă grijă, îmi întinde atât de amical prăjina de salvare; căci ea, vrednică de nota maximă la memorizare și incapabilă de a uita vreun amănunt, iată că *sare rândurile* când e vorba de mine și vorbele mele de atunci, le trece sub tăcere ori le citează trunchiat și răspunde: „Cine le-a spus? nu-mi pot reaminti. Cineva, careva dintre cei prezenți, știu doar că s-au pronunțat...” Acest „s-au” impersonal și neutru, ca-n logică și-n structuralism, cât e de complice la adresa mea și cum mă

înjosește.)

Așadar, vorbind, intru în claritate și adevăr și nu mai există cotlon unde să mă pot piti, pășesc în zona de lumină, ascunzișurile dispar instantaneu. Ori, dacă nu-mi aduc aminte, dacă fac psihic gestul destinderii și relaxării, mă pierd în fumul confuziei, mă rătăcesc în neaducerea aminte, mă dau pradă dulcelui delir al evanescenței și atunci *iar recunosc*, recunosc pentru că acum totul îmi este egal, pentru că totul e cenușiu și aidoma, pentru că nimic nu are însemnătate și precizie. Pătrund în lumea noului roman și a literaturii fără personaje: a lui SE, a lui EI și a CELORLALȚI, unde EUL și SINELE pier, se confundă în mulțimea nediferențiată. Personalitatea (ce-i aia?) se cerne mărunt, se fărâmițează, trece toată prin sită.

Oricum aș face, sunt pierdut.

Ești pierdut, ești pierdut, mă leagănă duiosul balansoar al cedării și oboselii, al scârbei, al uimirii, al prieteniei recunoscătoare. (Ea face doar *tot* ceea ce poate face. *Vrea* să mă ajute. În fațetele cristalului sclipeșc lumânările de pe masa festivă.)

Sunt pierdut și pentru că asta trebuia să-mi fie soarta — asta, nu alta. Oare nu-s un mânjit, un ratat, un îmbătrânit în concesii și cedări, în rușinate nunii, în supărări grotești, în zvâcniri de invidie, de mândrie sângerândă, de pofte mereu treze, satisfăcute, dar niciodată măreț și pe deplin, mereu ciuntite, nu-i locul meu firesc printre murdării, printre căldicei, haznaua asta odihnitoare a renunțării și supunerii, a *confirmării* adevărului adevărat, nu-i ea capătul logic al unor lungi purulențe? La ce bun să mai mă amăgesc pe drumurile depărtate ale mândriei și demnității? Inaccesibile. Calea-i barată definitiv.

Ce-are a face dacă l-am spart sau nu? Are. Ceva îmi spune stăruitor că are. Stăruitor, dar în surdină. Înțeleg prea bine — din ce în ce mai bine pe măsură ce lunga confruntare merge înainte cu oblojite mânuși — că acum se ia hotărârea, că de aici se va declanșa totul. Și drăcovenia e că oricum aș suci-o, tot prins în capcană rămân. Ori pe calea adevărului, ori pe a lunecării în ceața deșertăciunii, tot pierdut sunt, tot va trebui să recunosc. Atâta doar că mă îmbie mai amețitor și parcă mai cu îndurare calea neaducerii aminte, calea confuziei, unde toate-s egale și lipsite de sens, de importanță.

Sunt pierdut!

Pierdut? A! nu. Iată că din fundurile Pantelimonului și ale Cluceresii — ale mahalalei și satului — mijește deodată un alt gând, o *a treia soluție*.

A! nu, umilința cedării e de la diavol. În jur nu-i ceață, în mine nu-i delir: sunt în plină realitate, ce văd e adevărat. Pantelimonul și Clucereasa îmi șoptesc — asemenea unor colegi de nădejde care *sufală* precis: ce, te lași prins de fantasmagorie? Ia vino-ți în fire. Da, ea e. Da, totul e adevărat. Să fii calm și cinic și abil. Repetă, abil. Da, există, mai există o negândită a treia soluție. Datoria ta în clipa asta e să fii vulgar de calm, de îndemânat, de nepăsător. Fii țăran, ovreiașule. Fii mahalagiu. *Nea Maladie* pe care l-a furat slujnica; *nea Pană gâlcevosu* pe care vrea să-l înșele vecinul; *nea Ionică* pe care consoarta nu-l duce de nas; *unchieșul Pandele* încurcă-lume, *moș Urcan bătrânul* la care fartițiile nu țin. Nu sunt pe Venusberg și asta nu-i noaptea Valpurgiei. Sunt într-un birou de anchetă al Securității, pe calea Plevnei (degeaba, punându-mi ochelarii negri, m-ați învățat cu mașina prin curtea cazarmii Malmaison), și asta-i T., care a trecut de partea lor... De ce? Cum oare? Nu se poate! De ce, nu știu și nici nu mă interesează. Iar cât privește imposibilitatea, iată că se poate. Să nu fiu scolastic, untdelemnul îngheață, orice ar spune Aristotel.

Paharul? Desigur că știu. Desigur că l-am spart. (Un gest stângaci și cât

de rușinat m-am simțit. A, cioburile nu aduc noroc decât pe nemțește.) Dar singura mea datorie acum e să fiu calm, isteț și încăpățânat. Dur. Tare de cap. Ursuz. Laconic. Îmbufnat.

Soluția a treia. Nici nu recunosc că l-am spart, nici nu mă las pradă ameteții. Nici tu prostia fricii, nici tu vraja buimăcirii. Ci altceva: minciuna. Minciuna liniștită și pricepută.

Asta-mi rămâne, asta e calea a treia; să fiu țăran deștept și mahalagiu viclean. Calm și dârz. La înălțimea lor. A ei și a lor. Nu mai sus. Nu-mi aduc aminte, punct și gata. Și nu știu. Și tac. Și amuțesc. Nu recunosc. Nu cedez. Nu știu, *dom'le*. Nu-mi aduc aminte de nimic. Ca un țap logodit. Nici în pat, nici sub pat. Nici în car, nici în căruță. Ca fasolea în ziua de Paști. *Nea Lache* la iarmaroc: nu lasă nici o pară din preț; *nea Simache* la judecată: nu se lasă el înfundat. *Nea Gruia* la tocmeală: nu și nu și iar nu.

Iată a treia soluție — neașteptată și stranie: minciuna. Minciuna binecuvântată, șoptită de Hristos. (Hristos: El e, nu m-a uitat, bat clopotele toate. Voi fi al Lui. Sunt al Lui. Al Lui am fost mereu. În cea mai infimă dintre fracțiuni de secundă al Lui devin pentru totdeauna.) Minciuna nerușinată, domoală, cât mai iscusită. *Feciorul lui nea Tache vameșul*. Tata la plecare: *să nu fii jidan fricos, să nu te cacii în pantaloni*. Suprarealismul e de la Paris, delirul o fi bun la Zurich, la cafenea. Aici nu-i acolo. Aici se oprește trenu-n gară, nu gara la tren. Aici e țara lui *Ion*, a Fanarioților și a lui *Soarbe-Zeamă*, aici Vlad Țepeș i-a tras pe solii turci în țeapă, nu le-a spus „trageți întâi dumneavoastră, domnilor englezi”, iar Petrache Carp i-a arătat lui Vodă Carol că porumbul se mănâncă cu mâna, aici e pe viață și pe moarte, aici nu e decor sofisticat și suprem de nebunatic, nu-s draperii și delicii, nu-i paradis ori iad artificial, aici e ca la dugheană, ca la tejghea, ca la obor; ca la proces de clironomie; nu-i cu giuvaericele, e cu pietre, cu bolovani (și dintr-o dată gândul mă poartă spre Brâncuși, țăran hotărât care-și cioplește materialul cu gesturi mari de cosaș). Aici e scâldătoarea Vitezda¹: te arunci ori ba. Aici, acum, acum, acum. *Aici te declari* băiete, aici, pe loc, alegi.

Acum trebuie să mă aleg, să mă proiectez. Mă avânt? Pot? Vreau? Știu? Ce curios lucru: văd că dacă vreau să apuc pe calea creștinismului trebuie să mint. Cum a mințit și poporul acesta (în mijlocul căruia m-am născut și spre care mă simt mereu atras) — și bine a făcut — când a fost nevoit să se plece fesului, neamțului, moscovitului. Trebuie să mint așa cum în matematici soluția uneori nu poate fi găsită decât mai întâi complicând datele, ocolind miezul problemei. Trebuie să mint. Asta înseamnă că lucrurile nu sunt atât de simple. Lumea nu e simplă. Asta înseamnă că bine a zis Julien Benda când a zis că urăște pe cei ce complică lucrurile simple, dar nu mai puțin pe cei ce simplifică lucrurile complicate.

Creștinismul, băiete, nu-i tot una cu prostia. Apele râului Târgului și râului Doamnei nu curg pentru netoți și clopotele bisericii Capra nu bat numai pentru babe cucernice. Las' că și alea cât îs de surde și tot o potrivesc.

Ea e pe-un scaun la vreo doi metri în stânga mea; *ei* în față, la birou. A, ați vrea voi să mă las cuprins de vraja semi-visului, de fumul ameteitor al unei scenografii suprarealiste... Intelectualii or fi slabi, dar cunoașterea cărților nu-i fără de folos, căci poate da, acută, senzația unui *dejá vú* ori măcar a unui *dejá imaginé*... Iată că prinde bine. Nici buchea nu-i de lepădat. Nu, oi fi eu ovrei și sensibil, dar ați uitat (și ai uitat și *tu*, când ai calculat cu ei, căci bunăvoința ta ce poate fi de nu mijlocul de a mă atrage alături de tine, de a-mi ușura drumul, de a-mi auri și a-mi îndulci pilula de fiere care-i de căcat? — uite că am început să vorbesc buruienos, ca niciodată, și ce stenic e! ce minunat mă simt — chirurgii și militarii d-aia se vede că înjură, ca să nu

piardă contactul cu fapta, să nu se lase furați de nepăsare, *să nu le fie tot una*), ați uitat că sunt născut la mahala și trăit la țară. Pantelimonul și Clucereasa.

Dur. Simplu. Plin de înțeleaptă șiretenie. *Mai e timp*. Creștinismul nu e neapărat bleg.

Așadar:

— Nu țin minte nimic. Nu știu să fi spart vreun pahar. Nu l-am auzit pe comeseanul nostru spunând ceva dușmănos.

— Mă, ai fost la masa aceea? Și nu s-a discutat dușmănos?

— La masă am fost, era ziua mea și în ajun fusese a ei. Dar nu s-a discutat dușmănos.

— Nu ții minte?

— Nu.

— Da paharu ții minte că l-ai spart!

— Nici.

— Mă, ți-e prietenă. (Și mi-o arată, dramatic, ceremonios.) Recunoști că ți-e prietenă?

— Recunosc.

— Atunci? De ce ar spune că ai auzit ce n-ai auzit? Ce, nu cumva vrei să spui că minte?

— Nu știu. Nu spun că minte. Spun că nu-mi reamintesc eu nimic. Ceainicul e ceainic. Soba nu-i elefant. În pământ încolțește grâul.

Din piatră se fac case și se durează statui. Hristos nu-i Dumnezeu al neorânduiei și al măștilor. *Jupân Codârlă greu de cap*.

Iar *ea*? Ea e cu ei — simplu ca bună ziua. E de partea cealaltă. Da, au făcut *ei* ceva încă nefăcut. Au adus, e drept, în lume ceva *nou*: până acum, dacă voiai să pierzi un om, te adresai dușmanilor săi: soției de care a divorțat, prietenului de care s-a rupt, asociatului pe care l-a târât la tribunal; aportul *noului*, inovația cea mai de seamă, este că pentru a distruge un ins ei nu merg la certății, ci la prietenii lui, la nevastă, la copii, la ibovnice, la cei pe care-i iubește și-n care și-a pus, omenește, prostește, încrederea și setea de afecțiune.

Amețeală. Amețeala e senzația cea mai chinuitoare. Nici o durere nu-i atât de cumplită. Amețeala. Lumea se învârte, se desface, te desfăci și tu, ești rupt în bucăți. Obiectele se răsucesc, am văzut eu un film expresionist după *Crimă și pedeapsă*; toate erau strâmbe: acoperișurile, gardurile, felinarele. Chinul e atroce. Răsturnarea: prietenul te acuză. Blocurile se prăbușesc. Ea e *dincolo*, acum e din ce în ce mai plictisită, („Ei ce zici? Uite-ți marfa!”) mai chircită. Cutremurul spintecă solul și-ți spintecă ființa, pe o linie mediană.

Hai, hai, Dostoievski nu a predicat amețeala, ci pe Domnul Hristos. Hai, înțelege și dă-ți seama de ce nu-ți vine a crede: nu ești prea fricos și nu ești sofisticat. A pătruns și-n tine ceva din bruta vulpenie a mahalagiului, din încăpățânarea țăranului. Hai, știi ce ai de făcut, hai *nu te mai amăgi*, ai și ales; poți rezista și ești treaz pe deplin, hai înțelege — oricât te-ar uimi, te-ar speria — dă-ți seama că *ai câștigat*, ține-l pe NU în brațe, e al tău, suprarealismul e doar o teorie, viața nu-i tot una cu visul, aici nu-i ceainărie de opium și nici salon al suavelor miresme, aici e un ticălos de birou de anchetă, statistica dovedește că realitatea nu-i vis: Valery avea dreptate.

Ai vrea tu să te refugiezi în frică, în brumă, în coșmar... ai vrea... Ar fi ușor, — ce dulce ar fi să te poți adăposti între vis și viață, în confuzie sau incert, printre delicioase cadavre sau pe masa de operații, între umbrelă și mașina de cusut, în cada lui Marat transformată în balon zburător, la Samarkand într-un palat din o mie de nopți și o noapte, în *delir*, delirul,

izvorul tuturor compromisurilor. Dar nu te mai poți recuza. Cine ți-ar oferi adăpost? S-a zis cu tine, ovreiașule, intelectualule, orășanule: ai încălțat opincile realității, au să-ți bătătorească tălpile. De-acum s-a isprăvit cu delicatețurile și iluziile mângâietoare, cu pleoapele lăsate peste lascive, odihnitoare alcătuirii de alte lumi, mai blânde, mai ductile. Nu te mai poți refugia în imaginar: ești bun de front, bun de rezistență, bun de minciuni sfânte și grijuliu ticluite, bun de îndărătnicie. Ești bun de foc. Nu ți-a mers la reformare, Nuhăm. Înainte, marș!

— Nae Ionescu spune că cine nu are sânge românesc poate fi „bun român”, dar cu nici un preț și orice s-ar petrece nu poate fi „român”.

Așa și este, dacă nu-i decât pe măsura putințelor omenești. Dar ce nu e cu putință la oameni e cu putință la Dumnezeu. Pe cale omenească, obișnuită, după fire, nu poți trece de la însușirea de „bun român” la starea de „român”. Dar prin botezul sângelui, ca vărul meu Teodor la Mărășești, dar pe cale de transfigurare? Cum de nu și-a adus Nae Ionescu aminte de Matei 19, 26, de Marcu 10, 27, de Luca 18, 27? Cum de n-a înțeles că și aici există un drum presărat cu flori de iasomie și cu minuni, al înnoirii care face ca toate să devină cu putință, ușoare? Cui crede că vinul se poate preschimba în sânge, nu-i vine greu a recunoaște că duhul poate săvârși mutații semiotice cu sângele.

Biologic, etnic, da. Mistic, problemele se pun însă cu totul altfel și ceea ce nu e cu putință pe un plan devine cu totul posibil, degrabă, pe celălalt.

(Matei 19, 26: Dar Iisus, privind la ei le-a zis: La oameni aceasta e cu neputință, la Dumnezeu însă toate sunt cu putință; Marcu 10, 27: Iisus privind la ei, le-a zis: La oameni lucrul e cu neputință, dar nu la Dumnezeu. Căci la Dumnezeu toate sunt cu putință; Luca 18, 27: Iar El a zis: Cele ce sunt cu neputință la oameni sunt cu putință la Dumnezeu. — Atenție la acel *privind la ei*, care arată câtă însemnătate dădea Iisus acestor cuvinte pline de tâlc, și greu, poate, nu de înțeles, ci de asimilat.)

28 August 1964

Nimeni nu *se face* creștin, măcar de primește botezul, ca mine, târziu în viață. Gândesc că nu-i altminteri nici în conversiunile cutremurătoare. Chemarea e mereu anterioară — oricât de adânc, de subtil, de iscusit ar fi tăinuită. Pascal: *Tu ne me chercherais pas...*: Mereu logica răstălmăcită: cauți ceea ce ai găsit, găsești ceea ce ți s-a pregătit, ți s-a și dat.

Trag două concluzii:

Întâi, adevăratele temeuri ale concepției creștine: absurdul și paradoxul. Apoi, divinitatea lucrează amănunțit și cu pricepere, și când răsplătește, și când pedepsește. Se înșeală amarnic toți cei ce cred — și nu-s totdeauna nerozi — că-l pot *duce* pe Dumnezeu, că-l pot șmecheri. Nicidecum. Dă sau bate cu nespus de migălit rafinament. De unde rezultă că Dumnezeu nu e numai bun, drept, atotputernic etc, e și foarte deștept.

29 August

Mii de draci mă furnică văzând cum este confundat creștinismul cu prostia, cu un fel de cucernicie tâmpă și lașă, o *bondieuserie* (e expresia lui tante Alice), ca și cum menirea creștinismului n-ar fi decât să lase lumea batjocorită de forțele răului, iar el să înlesnească fărădelegile, dat fiind că e prin definiție osândit la cecitate și paraplegie.

Denis de Rougemont: Să nu judecăm pe alții, dar când arde casa vecinului nu stau să mă rog și să mă îmbunătățesc; chem pompierii, alerg la cișmea. De nu, se numește că sunt fudul și că nu-mi iubesc aproapele.

Macaulay: este drept că nu avem voie să ne răsculăm împotriva lui Nero căci orice putere de Sus este, dar nici nu trebuie să-i sărim lui Nero în ajutor dacă se întâmplă să fie atacat. (Eisenhower și Foster Dulles în toamna lui '56.)

Una e să te răscoli, alta e să aprobi. Când a căzut Iacob al II-lea, s-au găsit episcopi anglicani care să-l urmeze în exil pe regele procatolic, ori poate catolic, numai pentru că era suveranul legitim și, orice s-ar fi întâmplat, nu putea fi înlocuit.

Creștinismul neajutorat și neputincios este o concepție eretică deoarece nesocotește îndemnul Domnului (*Matei* 10, 16: „fiți dar înțelepți ca șerpii și nevinovați ca porumbeii”) și trece peste textele Sfântului Pavel (*Efes.* 5, 17: „Drept aceea, nu fiți fără de minte”, *II Tim.* 4, 5: „tu fii treaz în toate...”, 7/7. 1, 8: „să fie... treaz la minte” și mai îndeosebi *I Cor.* 14, 20: „Fraților, nu fiți copii la minte; ci la răutate fiți copii, iar la minte fiți oameni mari”).

Nicăieri și niciodată nu ne-a cerut Hristos să fim proști. Ne cheamă să fim buni, blânzi, cinstiți, smeriți cu inima, dar nu tâmpiți. (Numai despre păcatele noastre spune la *Pateric* „să le tâmpim”.) Cum de-ar fi putut proslăvi prostia Cel care ne dă sfatul de-a fi mereu treji ca să nu ne lăsăm surprinși de satana? Și-apoi, tot la *I Cor.* (14, 33) stă scris că „Dumnezeu nu este un Dumnezeu al neorânduiei”. Iar rânduiala se opune mai presus de orice neîndemânării zăpăcite, slăbiciunii nehotărâte, neînțelegerii obtuze. Domnul iubește nevinovăția, nu imbecilitatea. Iubesc naivitatea, zice și Leon Daudet, dar nu la bărboși. Bărboșii se cade să fie înțelepți. Să știm, și ei și noi, că mai mult rău iese adeseori de pe urma prostiei decât a răutății. Nu, slujitorilor diavolului, adică șmecherilor, prea le-ar veni la îndemână să fim proști. Dumnezeu, printre altele, ne poruncește să fim inteligenți. (Pentru cine este înzestrat cu darul înțelegerii, prostia — măcar de la un anume punct încolo — e păcat: păcat de slăbiciune și de lene, de nefolosire a talentului. *Iar când au auzit glasul Domnului Dumnezeu... s-au ascuns.*)

— Poți să nu păcătuiești *de frică*. E o treaptă inferioară, bună și ea. Ori din *dragoste*: cum o fac sfinții și caracterele superioare. Dar și de *rușine*. O teribilă rușine, asemănătoare cu a fi făcut un lucru necuviincios în fața unei persoane delicate, a fi trântit o vorbă urâtă în fața unei femei bătrâne, a fi înșelat un om care se încrede în tine. După ce l-ai cunoscut pe Hristos îți vine greu să păcătuiești, și-e teribil de rușine.

Camera 18

De ce-l sărută Iisus Hristos pe marele inchișitor în apologul din Frații Karamazov?

Îi răspund doctorului Al-G. pre limba lui, adică în stil indianist: ca să-l treacă de la *avidya*³ la *vidya*⁴ ca să spulbere *maya*⁵, adică să împrăștie fumul, să îndeprăteze vâlul, să risipească magia. După ce este sărutat, marele inchișitor, în sfârșit, vede realitatea. Sărutul, *pe gură*, acționează ca un șoc, zguduie, trezește.

Capodopera artistică are un efect asemănător: și ea dezvrăjește. Credința ne dă bucurie pentru că ne pune brusc de acord cu ce este real.

De unde rezultă ca realitatea — realitatea cea necoruptă — e frumoasă și că rezonanța e o lege fundamentală. Efectul Mössbauer generalizat.

— După arestarea lui Paul Dim., la începutul lui 1955, Yolanda St. — din familia lui Eminescu, nepoată de fiu a căpitanului Matei Eminovici (până prin 54, înainte de a se remărita, iscălea și ea Eminovici) — i-a spus lui T.: „Bine i-au făcut. Sper să le deie măcar zece ani, și lui și celorlalți.” (Vorba vine, dar se vedea că-i supărată.) „Și Nicu al tău, crede că-i stă frumos s-o facă pe legionarul?”

Am fost dojeniți și atunci și mai târziu că am trăncănit prea mult, că n-am știut să ne ținem gura. La care am putea răspunde: „Crezut-am, pentru aceea am și grăit — și noi credem, pentru aceea și grăim.” (II Cor. 4, 13) ori „Crezut-am, pentru aceea am grăit (Ps. CXV). Sau l-am putea cita pe un autor mai nou, pe Brice Parain, după care a vorbi sau a tăcea e tot una cu să trăiești ori să mori.

Ne-a osândit și un tânăr la a cărui părere țin mult. Acesta (Toma Pavel) l-a invocat pe Wilhelm Tell, în stilul noii generații; Tell s-a priceput să tacă, și-a ținut îndelung moaca și ca să evite orice provocare nici nu trecea prin piața unde sta găina lui Gessler. Dar când i-a venit la îndemână, n-a mai stat pe gânduri, a trecut la fapte, fulgerător. *Arde-!!* (Pe Gessler, nu simbolul: pălăria.)

Așa e. Argumentul e valabil și-n fond rezumă istoria Românilor. Mărturisesc că vorbele înțelepte ale tânărului m-au usturat. Nu avem însă dreptul să ne apărăm și noi trecutul, isprava? Poate că, în lipsă de altceva, nu-i nici vorbirea de lepădat. În orice caz, face cât o spovedanie, e liniștitoare. Sărmană *apologie*; dar dacă-i singura?

În legătură cu aceasta apare și teribila problemă a lui $2+2=4$.

Exemplul lui Tudor Vianu și altora ca el, care țineau cursuri serioase și conferințe instructive ori rosteau fraze armonios și temeinic înjghebate, ne era mereu dat — dat, de nu chiar azvârlit în față. Dar nu vorbesc oare în deșert? întrebam noi. Nu, ni se răspundea, deoarece afirmarea adevărurilor veșnice este oricând bine venită, e întotdeauna sănătos și util să arăți că doi și cu doi fac patru. (Doi și cu doi fac patru reprezenta formula bunului simț, a dreptului natural, a nesticăcioaselor axiome.)

Povestea aceasta cu doi și cu doi fac patru eu o știam încă mai de mult. Știam bunăoară de la Camus că „vine mereu în istorie o clipă când cei care afirmă că doi plus doi fac patru sunt pedepsiți cu moartea.” Iar de la Dostoievski, în alt fel, că două ori doi fac patru nu mai e viață, ci obârșie a morții. Omului, zice Dostoievski, i-a fost neîncetat frică de această regulă; o tot caută, de dragul ei străbate oceanele, își jertfește viața în căutarea aceasta, dar se înspăimântă la gândul că va da de ea. E un principiu de moarte, și bun lucru este că uneori doi și cu doi mai fac și cinci. Orwell, însă, crede altminteri, crede că libertatea înseamnă libertatea de a spune că doi plus doi fac patru și că deîndată ce lucrul acesta e recunoscut, restul tot urmează de la sine.

Cum puteam împăca între ele acestea toate, mai ales că silueta cărturarului care, în mijlocul iureșului, enunță calm adevărurile simple și eterne, nu e lipsită de măreție?

Eram zăpăcit, până ce m-am putut lămuri; atât de mulțumit am fost de explicația găsită, încât pe loc i-am trimis o scrisoare coanei Lenuța, mama lui Alecu, vajnică reacționară, femeie înaltă și frumoasă, moldoveancă stăpână pe un grai fără ocoluri și perdele. Coană Lenuța, i-am scris (și mania aceasta de a ne expedia epistole unul altuia, *loco*, a fost și ea criticată cu asprime,

socotindu-se curat răsfăț, înlăturind orice posibilitate de scuză), tiraniile nu interzic rostirea adevărilor, ci numai a unora, mai bine zis *a unuia anume*, a celui de care *o doare* pe respectiva tiranie. Omul și el înghite să-i spui multe de la obraz, dar se cutremură când dai peste ceea ce englezii numesc „cadavrul din dulap” ori „adevărul de-acasă” și începi a dezvălui ce singur nu îndrăznește a-și mărturisi, când riști să atingi punctul fragil și vulnerabil despre care arhitectura esoterică spune că există în orice clădire înălțată pe suprafața pământului acestuia și poate duce într-o clipită la năruirea edificiului întreg. *The skeleton in the cupboard* și *hometruth* sunt expresii intraductibile în românește, dar îmbinându-le și trecându-le în spațiul mioritic, îmi vine a crede că sunt un fel de echivalent al soției meșterului Manole, prinsă în ziduri și-n amintire și rugându-se pentru bietul (oricălosul) de om creator cu *suspine negrăite*, ca Duhul pentru păcătos.

Revoluția franceză era gata să îngăduie proclamarea multor adevăruri, dar pedepsea cu moartea pe cel care îndrăznea să îngâne că simplul fapt de a te fi născut nobil nu este un argument îndestulător pentru a ți se tăia capul fără altă procedură decât simpla identificare. (*Legea din Priar*, anul II). Și pe vremea lui Cromwell și a puritanilor se spuneau multe lucruri bine intenționate, dar vai de cel care pune la îndoială absoluta validitate a prescripțiilor morale din *Vechiul Testament*, în sensul lor absolut literal. Și în frumoasele orașe Geneva, Munster ori Florența, pe vremea lui Calvin, a lui Thomas Munzer, a lui Johannes von Leyden ori a lui Savonarola se auzeau cuvântări pline de adevăruri și lucruri exacte și se exprimau idei vrednice să fie luate în seamă, dar exista de fiecare dată câte un adevăr scandalos — blasfematoriu — cu desăvârșire interzis folosirii publice. Plata folosirii: moartea.

Secretul, așadar, coană Lenuță, iată-l: doi și cu doi fac patru este o formulă algebrică: nouă ne revine de fiecare dată sarcina s-o aritmetizăm. A spune că doi și cu doi egal patru nu înseamnă a declara ca Tudor Vianu că Goethe a scris *Poezie* și *Adevăr*, că Voltaire a murit în 1778 ori că Balzac, domnilor, e un realist romantic. Sau a ține, ca George Călinescu, admirabile inedite prelegeri despre viața și opera lui Eminescu. Când alături de tine oamenii sunt tăiați cu ferăstrăul, dacă vrei să enunți că doi și cu doi fac patru înseamnă că trebuie să urlî cât te ține coșul pieptului: este o nedreptate strigătoare la cer ca oamenii să fie tăiați în două cu ferăstrăul. Sub domnia lui Robespierre afirmau că doi și cu doi fac patru cei care se revoltau împotriva faptului că niște oameni erau trimiși la ghilotină numai pentru că se născuseră nobili. (Prevestise el ceva, Beaumarchais, dar nimerise pe de lături, ca Ieremia!) Sub Calvin, la fel, cei care nu puteau să nu se cutremure văzând că sunt sortiți morții toți cugetătorii care nu aprobau întocmai teologumenele lui *maître* Calvin. Sănătoasă aritmetică ar fi făcut cine i-ar fi expus lui Caligula îndoielile sale cu privire la putința de a conferi calitatea de consul unui cal. Și așa mai departe de fiecare dată. Pe doi ori doi patru, alde Vianu, Călinescu sau Ralea l-ar fi putut aritmetiza vorbind, bunăoară, despre Canal, *drumul cel fără pulbere*.

(Și atunci, nu după ce renunțaseră la marea lucrare chiar cei ce o inițiaseră, sfidând astfel jurământul depus de muncitori la locul de muncă: nu plecăm de aici până nu-l vom termina! Așa cum desigur mai original ar fi fost cine ar fi spus fără să aștepte moartea lui Stalin, cel mai mare corifeu al tuturor științelor, că $E=mc^2$ nu este o formulă idealistă.)

De fiecare dată ecuația generală algebrică se cuvine a fi aritmetizată, adică intrupată în adevărul acela anume ascuns și osândit de tiranul aflat la putere. E povestea lui Andersen, a regelui gol. La ce bun să afirmi întristat că

unirea ortodocșilor cu biserica romană s-a făcut în mod silnic ori să te ridici cu vehemență împotriva cotozirii otomane în perioada când altele erau chestiunile *arzătoare la ordinea zilei*: chestiunile arzătoare la ordinea zilei erau închisorile, erau procesele însoțite de recunoașteri și autoacuzări ale inculpaților, erau pedepsele administrative; a le denunța pe acestea ar fi însemnat să rostești că doi și cu doi fac patru. Evidențierea de către părintele Stăniloae a marilor abuzuri săvârșite de catolicism sub Habsburgi ori înfierarea de către profesorul Giurescu a jugului turcesc luau — oricât de savanți și de bine intenționați ar fi fost cei doi cărturari — un aer foarte înrudit cu 21-ul lui Cațavencu și cu Europa lui Farfuridi, fie spus fără pic de răutate ori lipsă de respect, dar și fără convenționale ocoluri.

Mi-a trebuit însă timp îndelungat până să-mi pot descărca inima în scrisoarea trimisă coanei Lenuța; eram amăgit și impresionat de cifrele 2 și 4, cu înfățișarea lor atât de concretă și de aritmetică, de serioasă și (vorba lui Manole) de onorabilă; până ce, în sfârșit, să pricep că formula aceasta aparent numerică este de fapt abstractă și algebrică, ea cerându-se mereu tradusă, exemplificată, surprinsă în timp; și anume de fiecare dată în conformitate cu adevărul atunci interzis. A! bieții de noi, tot robi ai istoriei suntem și tot sub vremi.

31 decembrie 1959

Pe de altă parte însă, calitatea de senator roman nu pare legată de o anumită epocă istorică, întocmai după cum Schelling arată că romantismul nu este o școală literară aparținând unei faze a evoluției gustului, ci una din permanentele propensiuni ale sufletului omenesc. Ovreiul de peste 82 de ani, micul pensionar din București, mi s-a dovedit dintr-o dată, și în chipul cel mai simplu, capabil de simțăminte autentic senatoriale.

După ce i-am povestit cum s-au petrecut lucrurile, mi-a vorbit:

— Ce-ai mai venit acasă, nenorocitul? Le-ai dat impresia că șovăi, că poate să încapă și posibilitatea să-ți trădezi prietenii. În afaceri, când spui lăsați-mă să mă gândesc înseamnă că ai și acceptat. Pentru nimic în lume să n-ai primești a fi martor al acuzării. Hai, du-te chiar acum.

Eu îl știu de pe vremea când se întorcea seara în Pantelimon pe scara trăsorii — marțial : când în timpul mișcărilor din 1919 a circulat prin atelierele fabricii în uniformă și cu sabia scoasă din teacă, dar teatru tot îmi vine a crede că joacă, lui și mie, măcar nițel. Mă uit la el mai mult pe furiș, mi-e teamă să nu constat că bravează. Îi arăt că acum nu găsesc pe nimeni și că nici să stau la poarta Securității cu geamantanul lângă mine până luni n-are nici un Dumnezeu, eroismul fiind foarte aproape de caraghioslâc. Și mă simt istovit, și mai e masa de diseară. Și-i mai arăt ce înseamnă închisoarea cu adevărat, că e bătrân, că va rămâne singur cu o pensie tare mică; să nu se aștepte la mila nimănui; și nici la vizite; și-apoi mi-este frică; și-apoi nu mi se cere la urma urmei decât să declar adevărul; și nu ne vom mai vedea niciodată; și-așa i-am făcut numai necazuri toată viața, măcar acum la sfârșit să-i indulcesc oleacă zilele; și, ce mai la deal la vale, perspectiva închisorii, a suferinței, și pe deasupra cu gândul la nenorocirea lui, mă îngrozește.

(Iminența durerii mereu ne înduioșează și căința, cățel cuminte, vine pe urma pașilor ei.)

În parodia bine cunoscută, mamei lui Ștefan cel Mare i se face milă de

fiul ei rănit, îi deschide porțile cetății și îl doftoricește. Cât de puțin e parodia la curent cu meandrele sufletului omenesc și cu surprizele pe care le poate rezerva o garsonieră bucureșteană. (Mai tare ca *Misterele Parisului*). Ascultându-l pe tata nu mai încapă nici o îndoială pentru mine că Doamna Oltea s-a purtat în realitate întocmai ca în poezia lui Bolintineanu. De vreme ce bătrânielul, ce evreul e în stare să-mi vorbească precum o face, oare ce nu-i cu puțință? Artificialul e deopotrivă de răspândit ca naturalul, teatrul ține de esența vieții. Comeille descrie oamenii așa cum sunt, iar la sfârșitul anului școlar în recitățile elevilor din clasele primare (eu într-a treia: *Ai avut credință Rege, și de-aceea ai învins*) se spun banalități.

— E adevărat, zice tata, că vei avea zile foarte grele. Dar nopțile le vei avea liniștite — (trebuie să repet ce mi-a spus, trebuie; de nu, m-ar bate Dumnezeu) -, vei dormi bine. Pe când dacă accepți să fii martor al acuzării vei avea, ce-i drept, zile destul de bune, dar nopțile vor fi îngrozitoare. N-o să mai poți închide un ochi. O să trebuiască să trăiești numai cu somnifere și calmante; abrutizat și moțâind ziua toată, iar noaptea chinuitor de treaz. O să te perpelești ca un nebun. Cată-ți de treabă. Hai, nu mai ezita. Trebuie să faci închisoare. Mi se rupe și mie inima, dar n-ai încotro. Dealtfel, chiar dacă apari acum ca martor al acuzării, nu fi prost, după șase luni tot te ia. E sigur.

Argumentul acesta din urmă, perfect logic, negustoresc și avocațial, mă impresionează îndeosebi. Doar că șase luni când ți-e frică e cât o veșnicie.

Tata însă, din ce în ce mai senator roman, îi dă mai departe:

— Pregătește-ți prin urmare lucrurile pentru luni. Vezi, ia-ți numai lucruri uzate. (Aici a greșit-o rău de tot.) Și în astea trei zile care ne rămân să nu-mi vorbești nici un cuvânt despre proces, Securitate, închisoare. Vreau să le petrecem împreună, plăcut și liniștit.

Așa și facem. Lucru curios, dorm într-adevăr destul de bine, ba și mănânc cu destulă poftă (de mâncat, mâncă pe aparatul de tortură și osânditul din *Colonia penitenciară* a lui Kafka) și mă port îndeajuns de cuminte.

Lipsesc de acasă numai în ziua de anul nou, la prânz, când sunt poftit la dejun de avocatul D. P. a cărui soție mi-e o foarte veche prietenă — și prima, singura mea dragoste din tinerețe. Îmi povestesc cu toții (au doi copii) că au participat la un revelion unde unul din musafiri a picat mort, în timpul petrecerii, dansând. Bun început de an! comentează ei. De-ar ști că, pe deasupra, în prima zi au chemat la masă pe unul care peste trei zile va fi pușcăriaș... Îl întreb pe avocat, așa într-o doară (cu toate că acesta era motivul pentru care am ținut să vin și l-am lăsat pe tata singur), ce părere are despre articolul 209 cod penal. Dă din umeri, îngândurat, posac: condamnarea e sigură, și foarte mare...

3-4 ianuarie 1960

Nu cred să fie prea mare, zice tata. O să-ți dea probabil opt ani. Am eu grijă să-ți las la Gică sau la altă rudă banii pe care-i voi realiza din vânzarea aparatului de radio, a mașinii de gătit, a buteliei de aragaz, a cărților — să găsești ceva când ieși. (Despre confiscarea totală a averii condamnaților politici habar nu are.)

Luni dimineață mă aflu calm. Mă spăl, mă rad, mă îmbrac, îmi verific geamantănașul (plin de gioarse). Nu mi-a fost îngăduit să plâng nici măcar o singură dată în timpul celor trei zile. Tata, dătător de interdicție, nici gând.

Mă întâlnesc pe stradă în ajun cu profesorul Al. EL, fost spirist, căruia

mă apuc să-i spun — atât de emoționat încât îi ghicesc mirarea înduioșată — că există și evrei care iubesc cu adevărat România. Nu încap nici o îndoială, răspunde el politico, nu numai politico. I-am vorbit foarte declamatoriu. Se uită lung la mine.

Când sunt gata, îmi iau rămas bun de la părintele meu. Sunt *cătrănit* rău. Tata însă — în pijama, mititel, grăsun, voios — e numai zâmbete și-mi dă sfaturi ultime, ca antrenorul înainte de meci; repede, ca însoțitorul la gară, pe nerăsuflăte, după ce a tăcut în fața vagonului până-n clipa finală:

— Ți-au spus să nu mă lași să mor ca un câine? Ei bine, dacă-i vorba așa, n-am să mor deloc. Te aștept. Și vezi să nu mă faci de răs, zice. Să nu fii jidan fricos și să nu te caci în pantaloni.

Mă sărută apăsător, mă duce până la ușă, ia poziția de drepti și mă salută militărește.

— Du-te, îmi spune.

Cobor treptele în pas normal, fără a privi înapoi. Ies pe poarta blocului. Există ursite, există prevestiri, există telepatie. Pe strada mai întâi cu desăvârșire deșartă, cu toate că nu-i devreme, își face brusc apariția de după colț o singură persoană: un ofițer de la M.A.I. Mă înfior.

— Cele mai rele clipe din timpul perioadelor petrecute la Securitate. Două:

Într-o noapte, și-i foarte târziu, încăpățânându-mă în negație — asupra unui punct de altfel secundar, cine a venit de la Paris cu ultimul roman al lui Mircea Eliade și piesele lui Eugen Ionescu, Marietta Sadova? (constat că pentru un fricos ca mine încăpățânarea este singurul liman) — sunt amenințat: o confruntare cu șeful lotului.

Mai întâi nu înțeleg de ce confruntarea este prezentată ca o amenințare. (Sunt încă boboc.) Dimpotrivă, mă alină gândul de a-l revedea pe Dinu. Perspectiva întâlnirii în toiul nopții, în birourile Securității cu un fost reprezentant de vază al intelectualității „prolegionare” m-a și purtat pe aripile zglobii și tâmpe ale imaginației adolescente, ale imaginației aceleia candidă și dezarmantă pe care bătrânii cei mai hârșiți în banalitate, tăvăliți în mediocru și spălăciți de renunțări tot o mai poartă în ungherele pitulate ale sufletului, acolo unde prostia se cuibărește și se fortifică definitiv, ca treponema gonită de bismut în străfundul marilor organe interne: va fi ceva dramatic și nobil și mult eroic. Ne vom întrece în a tăgădui. Ne vom întrece în a ne apăra unul pe altul. Ne vom zâmbi. Ne vom strânge mâinile. Vom suferi laolaltă.

— Să vină șeful, domnule anchetator, să vină.

Anchetatorul sună, dă un ordin șoptit și după o lungă așteptare tăcută e introdus Dinu Ne.

Mi s-a dat strașnică poruncă să nu scot nici o vorbă, stricându-mi-se astfel multe din elementele proiectatului eroism.

Stau cuminte la pupitrul din fundul biroului de anchetă și mă uit; sunt concentrat, atent, doar ochi și urechi. (Doar ochi, ca Mihail Strogov privind-o pe maică-sa, Marfa.)

Ceea ce mă îngrozește și mă deprimă dincolo de orice putință de a mă exprima este și înfățișarea fizică a lui Dinu și ținuta lui. Înfățișarea: slab, gălbejit, neras, îmbrăcat în țoale ponosite care nu stau, ci atârnă pe el; au trecut numai un an și câteva luni de când nu l-am văzut și pe ce necunoscute versante ale lunii (luna cealaltă) a și ajuns! Și ochelarii aceia negri, care-s coșmarul meu, care — aveam să înțeleg abia mai târziu — simbolizează

întunericul ca opus al luminii lui Hristos. (*Veniți de luați lumină... El era viața și viața era lumina oamenilor. Și lumina luminează în întuneric...*) Ochelarii negri nu-s un simplu accident polițienesc, un procedeu de intimidare folosit în faza cercetării. Nu sunt nici măcar o tehnică rafinată de atingere a centrilor nervoși cei mai vulnerabili pentru că sunt cei superiori. Sunt mult mai mult — și de aceea sunt atât de înfricoșători (*Înconjoară-mă, Doamne, cu puterea nemărginită și de viață dătătoare Tale cruci și ferește-mă, Doamne, de orice rău amin!* zice scurta rugăciune a insului anchetat: pe drumul de la celulă la birou ori în tăcerile interogatoriului ori ca fond mintal obsesiv neîntrerupt: *rugați-vă neîncetat*) -, sunt semnul și pecetea fiarei, tată al minciunii și prinț al spaimelor, voevodul întunecimii. Ținuta: stafia aceasta slăbănoagă și jerpelită, de îndată ce a fost introdusă în cameră și așezată de gardian cu fața la masa de lucru a ofițerului anchetator și de cum i s-a vorbit, a și luat poziția de drepti. Nu i s-au scos ochelarii, eu n-am voie să vorbesc așa încât nu are de unde ști că sunt prezent.

Din tot scenariul meu s-a ales praf și pulbere. Suntem în aceeași încăpere și totuși plutim pe orbite diferite — practic el e pe Alfa din Centaur -, ca electronii cei fără de suflet, ca națiunile ostile din cadrul cine știe cărui imperiu asirian bazat pe cuceriri, ca speciile animale -rațe, curci, pui, mâțe, cocoși, câini, capre, viței — care-și duc paralel și indiferent viața-n ogradă, ca toate aceste orătănii, caprine și bovine al căror singur loc geometric comun suntem noi oamenii, și noi atât de deosebiți de ele, de reduși la interjecții și onomatopee pentru a putea să intrăm în legătură cu ele, de aflători pe cercuri care nu se întretaie nicicând.

Șeful vorbește pe un ton supus, prompt, concentrat care evocă un lung și dureros dresaj. Așa vom ajunge cu toții.

Nu contestă nimic, confirmă totul, numele mi-l pronunță cu nepăsare, înșiruit. (Din dosar, în preziua procesului, voi afla însă că figurează primul pe lista prietenilor *cu care se frecventează*.) Examenul e scurt și candidatul a răspuns repede și bine. Candidatul se și înclină de câteva ori. Ochelarii negri dau candidatului un aer de milog obsecvios, de sărac resemnat și ascultător, cum erau cerșetorii și sărmanii — și cum se cuvenea desigur să fie — în romanele pilduitoare ale veacului trecut, când societatea înflorea puternică și stabilă, când fiecare stătea cuminte la locul său și se purta potrivit cu starea lui, când bogații calmi și neroși de îndoieli distribuiau domol pomenile, iar obidiții, cunoscându-și rostul, le primeau covârșiți; când domnii purtau seara numai frac (poezie dedicată Anettei: *deseori când plouă / mă gândesc la ce frumos era / în anul o mie nouă sute nouă*); când osândiții la biciuire, din Rusia, îi spuneau gădelui, neapărat, blagorodnicia voastră.

Blagorodnice, blagocestive locotenent-major pare Dinu a-i spune lui Onea (care și el a luat pe scaunul lui un aer virtuos), iar eu nu-s mai bun decât șeful; tac chitic, conform poruncii nu strig: Dinule, sunt aici, Dinule, nu te lăsa voinice, Dinule, am hotărât să mă port bine. Nu strig pentru că mi-e teamă și mie și pentru că mi-este și silă și sunt supărat ca un copil căruia i s-a sustras jucăria: bosumflat, clocotind de revoltă, zgribulit în dezamăgire, fript de înșelăciune, mă uit la D. și la anchetator cum s-ar uita țăncul la oamenii mari care nu-s ei buni decât să făgăduiască și apoi să nu se țină de cuvânt, să te piardă din vedere, să-ți plimbe prăjitura pe sub nas și să te trimită, zâmbitori și cruzi, la culcare.

Al doilea moment, și mai cumplit: din nou confruntat cu T., aceasta mult mai târziu, când am fost adus înapoi de la Gherla, mai întâi la Jilava, apoi iarăși la Securitate, spre a fi martor într-un proces. T. are acum un fel de statut de martor de profesie: n-a fost trimisă la penitenciarul de executare a

pedepsei, o țin la Malmaison (*Cum îl chema dom 'le pe generalul inginer belgian care a construit forturile, începe cu B? Aș, de unde, Bartholdy e ăl care a sculptat statuia Libertății de la New York...*) și o scot la tot felul de procese din partea acuzării.

De data aceasta — și mi-o aruncă anchetatorul din primele clipe -nu mai sunt cel ce am fost.

M-am înțelepțit și m-am șmecherit și eu, se cheamă că sunt pușcăriaș vechi, frecat în anchete, nu mai merge atât de ușor cu mine, știu să mă apăr, am învățat. Le-am prins din trucuri, i-am auzit răsând. (Asta e dealtfel marea deosebire dintre noi și cei din occident, neștiutorii: noi *i-am auzit răsând* și, vrând nevrând, greu de tot, încet, împotriva noastră înșine, luptând, rezistând, a trebuit până la urmă să ne trezim și noi, să dobândim acces la condiția atât de anevoie de înțeles și de realizat — a șmecherului.)

În procesul lui Nego n-au scos nimic de la mine, declarații anodine (*Ce, mă, îi dai certificate de democratism, știi c-ai haz! Și zici că au fost conversații banale?*) și nu m-au putut folosi ca martor. Am plătit din gros pentru aceasta și mi s-a pus mai târziu problema dacă merita s-o fac. Sunt și unii care susțin că nu e necesar să rezisti: semnezi orice, iar la proces, oral, declari ce vrei, acolo spui adevărul și-ți împaci conștiința.

Greșită socoteală. La proces poți spune ce vrei, așa e. Dar și-au pus abilitățile întrebarea de ce? De ce poți spune tot ce vrei și poți afirma că retractezi și că nu știi și că n-ai făcut și că n-ai auzit și că e om de treabă și vechi progresist și că și zi-i și descarcă-te și liniștește-ți cugetul și încheie pace cu tine însuși și turuie și dă-i — cât te-o lăsa. De ce? Pentru că tot ce spui în public (dacă nu-s ședințele secrete, ca la noi) nu are nici o valoare și nu se consemnează, ori dacă se consemnează, se consemnează numai de ochii lumii (când e), acolo; declarațiile date în fața tribunalului **nu sunt trecute la dosar** decât dacă se mărginesc la a **confirma** și menține cele declarate la anchetă. Hotărârea se dă numai pe baza actelor aflătoare la dosar, unde sunt și declarațiile voastre scrise și iscălite, deștepților. Ce spuneți la tribunal e ca și cum ați vorbi la un post radiofonic emițător care nu transmite, ori în receptorul unui telefon defect, pe ecranul unui film mut.

Ea dă și acum o declarație satisfăcătoare pentru anchetă. Dar nu numai eu am făcut progrese, a făcut și ea. Umplesc un proces-verbal atât de perfect, de tipizat, de corespunzător, vorbește atât de conform cu ceea ce se așteaptă de la ea să spună — *de acordat* -, ofițerii o tutuiesc pe un ton atât de familiar și de binevoitor-disprețuitor încât mă apucă iar amețeala, o amețeală de data aceasta însoțită de spasme intestinale și de un fel de aprigă luciditate dușmănoasă. Poate că acum e — la patruzeci și opt de ani — momentul în care trec de la copilărie la maturitate, de la visare la cunoaștere, la *awareness*. Mă „lămuresc”. Asta-i lumea și ca dânsa suntem noi. Și cu varza unsă și cu slănina-n pod. Și de avere și de unt, dulceața de pe pământ. Baba dacă ar avea roți ar fi tramvai, dacă ar avea un coif ar fi ministru de război. Acum, pentru prima oară sunt și eu cu adevărat fanatic. Toate vechile mele vagi atracții înspre legionarism, înăbușite, înfundate, inconștiente, tresar, prind viață. Și mă cuprinde, contradictoriu, și-o milă, și-o groază înduioșată, apoasă.

Câtă stăruință în detalii! Parcă saltă și bat clapele mașinii de scris. Și a spus... și am spus... și iar a spus și atunci am răspuns... Nu, nu se poate să fie chiar așa. Oi fi surzit, oi fi având halucinații auditive. N-am. Și de ce să nu se poată, mă rog? Iată că se poate. Totul se poate. Orice se poate. (Dacă s-a dus să depună că doamna Brăiloiu făcea propagandă monarhistă, proslăvindu-l pe Carol. O văduvă care plimba copiii de ștăbi prin Grădina

Icoanei învățându-i să vorbească franțuzește, o singuratică, o năpăstuită, numai oasele de ea și pe deasupra disprețuindu-l și dușmănindu-l pe Carol al II-lea nu mai puțin decât mine.) Puterea combinatorie în domeniul moral nu are limite.

Răsfățatură bucureșteană ce ești, fecior de bani gata, becher tomnatic, ovreiaș franțuzit, creștin, nu cumva proaspăt cocoloșit în credință de frică și din nevoia de cuib, de bârlog, de adăpost, deșteaptă-te și privește unde te-ai băgat: la umbra crucii, a unei unelte de tortură de pe care șuroiește sângele, pe care stă unul căruia i se destramă bojocii, măruntaiele, rărunchii și nu e numai chinuit și omorât, cu încetul, ci și batjocorit, mai ales batjocorit — și mai ales omorât, ca vita jertfită, ca ucisul ciopârțit cu satirul de un oarecare spintecător. Mațe sfârtecate, nădușală, sânge, batjocură, cuie. Asta e creștinismul, băiete. Nu clopotele bisericii din Pantelimon în zilele de Duminică și sărbători, nu bradul de Crăciun din frumoasa casă Șeteanu, nu barba generalului Zossima, nu bomboanele bătrânei doamne Eliza Boerescu, văduva lui Costică, fratele lui Vasile, ministrul lui Alexandru Ioan Cuza, nu sfătoasele glume ale glumețului popă Georgescu-Silvestru, nu botezul din celula 18 — atât de umil și deci atât de maiestuos, atât de ascuns și deci atât de strălucitor, nu, nu ecumenismul făgăduit atât de grabnic (și oricum evocator al fastului Romei, splendorilor Italiei și rafinatei topologii latine), nu gesturile de împăcăciune atât de lesnicioase de fapt și, oricum, de izvoditoare de pace, liniște și subterană mândrie, ci asta: crucea adevărată, enormă, puturoasă, indiferentă; mânjitură, scârbă...

Aud aeeva ori mi se pare numai că iarăși aud *Uite-ți marfa, uite pe cine ne-ai adus?* Parcă nu-i decât un ecou, o reverberație, o durere fantomă ca aceea din membrul amputat. Marfa, în orice caz, sunt tot eu, care acum mă învârtoșez, care acun pentru prima oară știu ce poate fi durerea când se apucă de treabă pe răpunere și cu temei și n-o mai amortizează șocul surprizei, n-o mai îndulcește ciudata elevație care înlăuntrul nostru ține hangul primei dezamăgiri — și se pune a fi ceea ce este și se pricepe a fi — (Camus: De la un anume punct al suferinței și nedreptății încolo nimeni nu mai poate face nimic pentru nimeni, și durerea e sihastră) -; eu care acum știu tot atât de puțin a vorbi ca și cum singurele limbajuri pe lume ar fi algol, cobol și fortran, eu care acum încep să mă îndepărtez din locul unde mă aflu cu viteze apropiate de ale luminii: de data asta l-am luat de la început pe NU în brațe și-l țin strâns, bărbătește. Mint liniștit. M-am șmecherit doar. I-am auzit râzând, cum de-aș vrea să le pot spune și dragilor mei londonezi: *you didn't hear them laugh*⁶, să le pot cita pe Brice Parain: dialectica e tot una cu iadul, să le arăt că nici cele două bătrâne canale bārboase nu-s mai bune nici ele — tot aia e pretutindeni, la fel — două pramatii, două podoabe, cum îi place a grăi cu predilecție lui Onea.

M-ar auzi oare londonezii? Ar sta să mă asculte? Aflarea adevărului însingurează. Trecerea de la durerea care-ți crapă capul, biruitor, la calmul rece e și ea ocultă și quasi-instantanee, ca și lumina. Lumina, despre care Stephane Lupasco crede că în momentul entropiei finale a universului va domni peste tot locul deoarece nu vor mai exista nici un fel de alte particule materiale decât fotonii. Totul nu va fi decât lumină. *Era lumina cea adevărată. Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat...*

Februarie 1962

Și bucuria voastră nimeni nu

o va lua de la voi.
Ioan 16,22

*Așa și eu să mă țin drept! Să
nu-mi pierd sufletul.*
Paul Claudel

Celulele din *Reduit*, la Jilava, sunt deosebit de mohorâte și au reputația unui regim și mai sever decât „pe secții”. La 34 ajung venind de la „secret”⁴ unde am fost ținut, câtă vreme am făcut greva foamei, într-o celulă neîncălzită de când a fost construit fortul — odată cu inutila centură din jurul Capitalei — de către inginerul Brialmont. Frigul, mai teribil ca foamea și setea (dar cel mai rău e nesomnul), m-a pătruns adânc...

Trebuie că arăt tare prăpădit, pentru că faimosul plutonier Ungureanu, care mă ia în primire la poarta **Recitatului**, mai că-mi zâmbește (cum s-ar îmbuna, spre pildă, amatorul de bucate alese în fața unui hartan de vânat neîndoios bine frăgezit) și mă încredințează șefului de cameră recomandându-i să-mi dea un pat singur și să aibă grijă de mine. Sunt plasat în patul cel mai de lângă ușă, ca un suspect și privit cu luare aminte de șeful camerei, un basarabean cu nume rusesc, o matahală, posomorât, cu priviri aspre; aflu curând că-i periculos, se zice că-i un răspopit. Celula 34 e un fel de tunel întunecat și lung, cu numeroase și puternice elemente de coșmar. E o limbă, e un canal, e un maș subpământean, rece și profund ostil, e o mină stearpă, e un crater de vulcan stins, e o destul de izbutită imagine de iad decolorat.

În locul acesta aproape ireal de sinistru aveam să cunosc cele mai fericite zile din toată viața mea. Cât de absolut de fericit am putut fi în camera 34! (Nici la Brașov, cu mama. în copilărie, nici pe străzile nesfârșite ale misterioasei Londre; nici pe mândrele dealuri ale Muscelului, nici în decorul de ilustrată albastră al Lucernei; nu, nicăieri.)

Sunt în cameră și foarte mulți tineri, supuși unui tratament special de gardieni și îndeosebi de șeful camerei. (Ura bătrânilor împotriva noii generații. care merge până la alianța cu cei mai înverșunați dintre caralii pentru făurirea frontului comun împotriva *desmățaților* și *necuviincioșilor*. Un chip de solidaritate de generație și vârstă, foarte asemănătoare cu solidaritatea de clasă datorită căreia unii țărani, muncitori și mici amploiați urăsc pe codeținuții titrați, boieri sau burghezi mult mai aprig decât pe reprezentanții administrației.) Din prima zi constat în toată celula o sete grozavă de poezie. Învățarea pe dinafară a poeziilor este cea mai plăcută și mai neostoită distracție a vieții de închisoare. Fericiti cei ce știu poezii. Cine știe pe dinafară multe poezii e un om făcut în detenție, ale lui sunt orele care trec pe nesimțite și-n demnitate, al său e holul hotelului *Waldorf-Astoria* și a sa e cafeneaua *Flore*. Ale lui înghețata și limonadele servite pe măsuțele braseriei *Florian* din piața San Marco. Știa el, abatele Faria, ce face pregătindu-se pentru insula Monte-Cristo prin învățarea pe de rost a tuturor cărților. Și nici nu bănuia Nicolai Semenovici Leskov ce bine a grăit povățuind: „Citește și încearcă să te alegi cu un folos. O să ai parte de-o bună distracție în mormânt. Închisoarea fiind și ea un mormânt, sfatul se adevărește excelent: cui îi place să învețe poezii nu se va plictisi niciodată în pușcărie — și nu va fi singur.

Din acest punct de vedere stau bine. Știu pe dinafară *Luceafărul*, *Scrisorile*, foarte mult Coșbuc și Topârceanu (are deosebită căutare), mii (cred) de versuri de Gyr și Crainic (înghițite de la început, odată cu alfabetul

Morse, de la veteranii legionari); am prins și o mulțime din Verlaine, Lamartine și Baudelaire; sonetul lui Arvers, firește (*Ma vie a son secret, mon ame son mystere*⁷), Samain — *Au jardin de l'Infante* — ceea ce, când îl repet ori îl predau, mă poartă cu gândul la *Ojardindilifant* din la Medeleni și la după-amiezele paradisiace din strada Pitar-Moșu. Îmi găsesc de îndată un cerc de tineri care vor să învețe *Luceafărul* și așteptau pe jăratec să vină cineva care să-l știe. În cameră se mai află și un tânăr pastor luteran din Brașov, cu aspect de Gosta Berling; germana îi e limba maternă și e poet el însuși. Înfocat admirator al lui Rilke din care a tradus; și cunoaște nenumărate poezii ale marelui poet, pe care le recită superb, cu o simțire vibrantă și un tâlc nemaipomenit; are o răbdare de fier și o bunăvoință refractară oboselii. Totul la el pendulează între semizeu și sfânt. Dacă ne-ar spune că

*Mein Vater Parsifal trägt eine Krone
Sein Rittersohn bin ich, Lohengrin geinnant*⁸

ori dacă ne-ar mărturisi că e însuși Siegfried picat după a sa *Rheinfarhf*⁹ de-a dreptul la Reduit l-ar crede orișicine.

Bruder Harald Sigmund — căci așa îl cheamă, îndeajuns de wagnerian — se dovedește dintr-odată a fi minunea aceea pe care pușcăriașului îi este rareori dat s-o întâlnească, dar de la care, când dă de ea, află ce poate fi bucuria: e curajos, e mândru, de neînfrânt, politicoș ca în salonul prințului de Conti unde se servește *le thé à l'anglaise*, mereu zâmbitor și demn ca modelele portretelor lui La Tour, Perronneau ori Van Loo, și bine dispus, niciodată somnoros ori posac, doritor și gata în orice clipă să învețe orice, să discute, să asculte, să povestească, să comunice tot ce știe: un domn, un nobil, un erou. Un asemenea om îți dă, puternic, nostalgia evului mediu și te apucă, în prezența unuia ca el, o crâncenă vrăjmășie față de vremurile de astăzi și împotriva democrației din tramvai la orele de vârf. (*Ce te împingi? dacă ți place ia-ți mașină mică! nu ți-ar fi rușine să-ți fie, nu că-i fi tu leu!*) Uite că-i un leu, uite că există și lei! Uite că nu sunt numai năpârci și târâtoare. Uite că *poate* însemna viața și altceva decât supremul ideal al menținerii rândului la coadă ori al scoaterii vecinului din camera de alături spre a te extinde în locul lui.

Prezența tineretului — incomparabil mai rezistent (moralicește, căci sunt mai toți tuberculoși), mai blând și mai vertebrat decât bătrânii — și a pastorului au ivit în camera aceasta o atmosferă de grandoare, de medievalism hieratic; fâlfăie invizibile mantii purpurii, lucesc fulgerătoare tăișuri de Damasc. Fiecare gest dezvăluie un donquijotism mocnit. Nu știu cum, dar sosirea mea, respingător de slab și impresionant de palid, duhnind a ger, dârdâind până și-n priviri, însoțit de o aureolă de grevist al foamei, contribuie și ea la accentuarea atmosferei de nobilă sfidare a realității. Mai sunt și doi medici, oameni tare de treabă și niște ostași din Oastea Domnului și niște sectanți, apicultori și ahtiați de psalmi (eu știu și psalmi, învățați mai toți de la bonomul Hariton Rizescu, țârcovnic onorific la o mare biserică din centrul Bucureștilor); și parcă toți se întrec în a fi gentili unul cu altul și toată lumea învață de dis-de-diminează până seara poezii, pe nerăsuflăte, și se povestesc cărți serioase, și Bruder Harald se depășește pe sine — recită, traduce, predă — și relatează pe larg — cu modestie, dragoste și simțul ecumenic al relativității — viața și doctrina doctorului Martin Luther. De pretutindeni — ca norii de munte — se iscă și se condensează în celula 34 atmosfera aceea inefabilă și fără de seamăn pe care numai închisoarea o

poate făuri: ceva foarte apropiat de ce va fi fost curtea ducilor de Burgundia sau a regelui René de la Arles ori a unei *court d'amour* provensală, ceva foarte asemănător cu paradisul, ceva foarte japonez, cavaleresc, ceva ce i-ar fi înnebunit pe Henry de Montherlant, pe Ernst Jünger, pe Ștefan George, pe Marlaux, pe Chesterton, pe Soljenițan, ceva alcătuit din curaj, dragoste de paradox, încăpățănare, sfântă nebunie și voința de a transcende cu orice preț mizerabila condiție umană; ceva ce evocă numele aristocratice alese drept cele mai exaltante de Barbey d'Aureville: Hermengarde de Polastron și Enguerrand de Coucy; ceva care, fără să înțeleg prea lămurit cum, îmi aduce dureros aminte de neizbutitul atentat din 20 iulie '44 al lui von Stauffenberg și al aristocrației germane¹⁰. Ceva ce-mi trezește în memorie și aceste cuvinte ale lui Leon Șestov: „Pare-se că există două teorii, cu totul potrivnice, despre originea speciei umane. Unii susțin că omul coboară din maimuță, alții că a fost creat de Dumnezeu. Se ceartă grozav. Eu unul cred că se înșală și unii și alții. Teoria mea este următoarea: cei care cred că omul coboară din maimuță, coboară cu adevărat din maimuță și alcătuiesc o rasă aparte, în afara rasei oamenilor creați de Dumnezeu și care cred și știu că au fost creați de Dumnezeu". Ceva care sună aidoma cu falnicul ritm al versurilor lui Gyr: „Unde-i Vodă Caragea? *Iancu* vrea să-l vadă!" Ceva ce-mi confirmă în chip strălucit și tangibil afirmația Simonei Weil: „Datorită bucuriei, frumusețea lumii ne pătrunde în suflet. Datorită durerii, ne pătrunde în corp". În celula 34, bucuria — izvorâtă din aristocrație, poezii și sfidare — și durerea (căci domnește un frig cumplit, mâncarea e cu totul pe sponci, apa continuă să fie viermănoasă, încăperea e apăsătoare ca într-un film de groază, bruftuielile curg gârlă, orice observație a caraliilor e însoțită de ghionți sub fălci și pumni în cap) se amestecă atât de inextricabil încât totul, inclusiv durerea, se preface în fericire extatică și înălțătoare. Când vaca mănâncă iarbă, iarba se preface în carne de vacă. Tot așa, când pisica mănâncă pește, peștele se preface în carne de pisică. Suferința pe care o asimilăm, dintr-odată, devine euforie. Versurile lui Georg Trakl, învățate de la părintele Harald, întăresc și ele această senzație:

*Wanderer tritt still herein
Schmerz versteinerte die Schwelle;
De erglänzt in reiner Helle
Auf dem Tische Brot und Wein".¹¹*

Da, ne pătrunde parcă pe toți bucuria senzațională de după împărtășania cu pâine și vin, cu mult curatul Trup și prea scumpul Sânge. Hasizii nu se îmbătau oare cu apă chioară invocând numele lui Savaot? Nu suntem în stare să prefacem și noi mizeria mașului acestuia de piatră și înjosire în entuziasm? Lipsa de entuziasm, zice Dostoievski, e semnul sigur al pierzaniei.

Dar numai entuziasmul nu lipsește în camera 34, și dacă așa stau lucrurile nimeni și nimic nu-i pierdut. Nu ne este rușine nici de exaltări la rece și de un fel de neîntrerupt extaz, prevenitor și solemn, tot potrivit recomandării lui Dostoievski ale cărui cuvinte „Omul nu există decât dacă există Dumnezeu și nemurirea" le repetăm surâzând cu subînțeles și ni se par orbitor de evidente.

Și aici, la 34, mi se arată din nou ceea ce mă străfulgerase și la 18: că minunea face parte din viața reală, că e o componentă a lumii. Adhemar Esmein, pe planul dreptului constituțional, constatase desigur același lucru când susținea — împotriva așa-zișilor realiști ai științei juridice — că

ficțiunile sunt și ele realități. Minunea în celula 34 este știută și acceptată ca un fapt indiscutabil.

Minune este și felul cum ne purtăm unul cu altul, întrecându-ne în a ne ajuta, a ne vorbi delicat, a ne face viața cât mai plăcută unul altuia. O percheziție îmi confiscă singura sticlă unde îmi păstram lichidul negru care — spre norocul meu — ni se servește acum dimineața drept cafea în locul mai consistentului terci. Deoarece nu mănânc nimic din câte ni se dă, „cafeaua” îmi e o prețioasă rezervă. Confiscarea sticlei ia proporții de pierdere catastrofală. Percheziția a avut loc dimineața și pentru deținerea sticlei am fost violent surchidit și amenințat. Seara, la ora stingerii (nominală, pentru că becurile nu încetează a-și răspândi puternica lumină), când dau pătura la o parte, găsesc dedesubt o sticlă, mai mare decât cealaltă. Binefacerea e conformă cu cele mai stricte precepte critice, fiindcă nu știu cine a pus sticla, nu pot întreba, nu pot afla. Binefacerea aceasta (și cum de a scăpat prețiosul obiect de la o percheziție severă?) e act gratuit în deplin înțeles gidian, e și mai gratuită decât crima lui Lafcadio. Absoluta discreție recomandată de Mântuitorul e prezentă neîntinat. Gestul acesta mă copleșește, mă trec fiorii orgoliului, mă clatin și — s-ar fi putut altminteri? — îmi ud așa-zisa „pernă” cu dulcile lacrimi fierbinți ale fericirii.

Ianuarie 1960

În prima celulă de la Securitate, Mircea M., fost gazetar la „Universul”, prins într-o mreajă de încurcături primejdioase. Mă primește cu multă, dar și străduită bunăvoință. Se vede cât de măcinat e de hărțuieli. Fiind nou venit nu mi s-a luat pâinița adusă de-acasă și-i dau prilejul, după doi ani, de a mânca o bucată de pită albă.

De la anchetă mă întorc de cele mai multe ori terfelit. Locotenentul-major Onea dintre „metodele de simplă securitate”, cu mine a preferat-o pe a îndelung repetatelor loviri cu capul de pereți; alteori sunt călcat în picioare (poartă cizme). Mai e și tovarășul maior Jack Simon, mustăcios și rece, cu glas cristalin, care-mi pune în vedere că a hotărât, în calitatea mea de ovrei legionar, să mă omoare cu mâna lui. Deocamdată sunt pus pe rangă, soluție disproporționată față de amenințare, dar neplăcută și ea. Mircea M. se arată foarte complezent, moaie ambele prosoape — al meu și al lui — și cu gentilețe stingherit părintească (e mai tânăr ca mine) mi le aplică pe cap, pe coaste, pe tălpi, după cum e cazul.

Într-o seară târziu, când sunt adus înapoi, îmi ghicește tulburarea deși nu sunt vătămat. În câteva cuvinte îi relatez — din josnic instinct al confesiunii pălăvrăgite — ce se întâmplase. Fusesem din nou confruntat cu ea. Ofițerii își manifestaseră nemulțumirea față de „marfă”, dar nu stăruiseră, iar la urmă — *mirabilis res* — aprinzându-și tacticos țigările și apucându-se de taclale, ne-au făcut semn că putem să ne apropiem unul de altul și să conversăm liber. A venit spre mine, mi-a vorbit. Nu-i răspundeam. Sunt fâstâcit însă, nu aud bine și-mi pare că totul durează mult. Cei doi își continuă la biroul lor pseudo-conversația de actori figuranți, în timp ce în mijlocul scenei evoluează și înalță glas eroii piesei.

A vorbit ce-a vorbit, apoi le-a spus ofițerilor că terminasem. Fără grabă, m-a sărutat de două ori: o dată pe fiecare obraz, duios.

Povestioara mea i se pare senzațională lui Mircea M. și vrednică de trecut în analele Securității. Îmi cere să i-o repet, o gustă și nu încetează de a comenta: „Femeile, domnule, femeile. Cu astea nu știi niciodată”.

E mai complicat. Dar accesul destăinuirilor mi-a trecut și renunț la

explicații mai laborioase. Cele relatate, în orice caz, i-au plăcut, l-au distrat, l-au liniștit: nu mai e sub anchetă, e sub narcoză, e în fermecata împărăție a bărfei, e pornit pe nesfârșitul drum de caravană al uimirii bărbătești în fața sfinxului feminin. *Ich bin der Rauber Orbazan.*¹²

În fiecare seară, tovarășul meu se roagă, scurt. (La Securitate e voie să te închini. Aveam să aflu mai târziu, la închisoare, că acolo nu e voie.) Când se ridică în picioare, mă ridic și eu și stau lângă el, împietrit, tulburat că nu mă pot asocia, decât printr-un vag și neconcludent gest de politeță, rugăciunii lui. Nu-mi fac cruce.

În a doua celulă, N.N.P., trecut la catolicism, mă îmbărbătează. Se roagă mult, recită rozariul Sfântului Anton. Lui îi spun că aș dori să mă botez. E mai mult o veche visare, o tendință, acum fără sorți de împlinire, încep să-mi dau seama că, vorbind pe șleau, e o dorință stăruitoare, ajunsă în stadiul nerăbdării.

Când mă înapoiez de la grefă, unde mi s-a adus la cunoștință condamnarea (și nu mi-am putut opri un rictus nervos: *treisprezece ani și muncă silnică* mi se păreau termeni melodramatici), îi arăt că nu e deloc probabil să pot rezista până la capăt și că ar fi mai bine să mă botez. Cum însă? Să vezi că, soarta!, n-o să o pot face. N.N.P. — deținut mai vechi decât M.M. — mă asigură că acum nu voi fi ținut mult la Securitate și că voi găsi fără îndoială în închisoare un preot care să se învoiască a mă boteza, clandestin se-nțelege, dar valabil. Toate camerele prin pușcării sunt pline de clerici de tot felul, numai că sunt în general temători, fapta e gravă; primesc sfatul, de vreme ce sunt hotărât, să folosesc cel dintâi prilej.

Imposibilul.

Acesta ni se cere.

Altminteri nu încapă nici scăpare, nici ieșire, nici beatitudine. (Și nici liniștea mărunță.)

Adagiul juridic nu se aplică în viața morală: dimpotrivă, *c'est à l'impossible qu'on est tenu*. Preceptul de drept (*à l'impossible nul n'est tenu*) are o valabilitate strict limitată în domeniul sinalagmatic.

Atâta doar că există două feluri de imposibil: există imposibilul imposibil și există imposibilul posibil. Imposibilul imposibil — cel fizic — nu are deloc o importanță și e lipsit de semnificație. Exemplul dat de vechii juriști — deși astăzi nu mai are haz — e cât se poate de concludent: nu te poți obliga prin contract să mergi în lună. Desigur, nici nu vrea să spună mare lucru. Dar nu asta ți se cere. Ți se cere altceva. Nu ți se cere de a merge în lună. Ți se cere — și-i cu totul altceva — luna de pe cer. Și de preferință albastră.

Atâta timp cât nu ieșim din posibil, din contabilitate, nu putem nici concepe, nici pretinde paradisul.

Ce puteam face? Întreabă executorul ordinelor date de un regim tiranic. Ce puteam face? Întreabă ostașul care a primit o misiune strigătoare la cer. Nimic, firește, nu puteam face nimic. Și nici nu trebuie osândiți că n-au făcut nimic, că s-au supus și au executat. De aceea și sunt procesele de la Nürnberg o greșală și o rușine. Ceva totuși puteam face — și fără risc: puteam să nu săvârșescă păcatul de prostie, puteam adică să nu facă exces de zel, ci dimpotrivă: să execute agale și-n silă, să mai amâne nițeluș, să transforme lenea în virtute, s-o ia încetișor de tot. Asta puteam — și din păcate mulți n-au făcut-o.

Iar dacă vreunul ar fi vrut (și ar fi putut) să fie sfânt sau erou sau creștin, tocmai asta făcea: imposibilul. Nu executa, fie ce-o fi! (Și unei acțiuni care transcende și rupe monotonia vieții automate este de presupus că Dumnezeu nu i-ar fi răspuns prin nepăsare.) S-ar putea ca definiția

eroismului și sfințeniei să nu fie decât aceasta: să faci imposibilul posibil. Nu poți — om de pe stradă — călca pe lună sau pe Marte, dar luna de pe cer poți s-o cucerești: ajunge să faci ceva ce este cu neputință în cadrul prudenței temătoare și logicii afierosite contabilității. Executarea negrăbită, șireată, reticentă a ordinelor tiranice, bunăoară, ține de imposibilul posibil și de libertatea de a refuza. Legile lumii, așadar, nu-s o piedică totală pe calea ce merge spre paradis: sunt doar o piedică mai grea ce poate fi înlăturată prin reconsiderarea noțiunii (superficial examinată) de imposibilitate.

(Omul de pe stradă. De parcă nu ar intra și într-o biserică — ai cărei întemeietori au știut să spună nu împăraților romani — sau n-ar avea și casă, unde-și petrece noaptea, perioadă a reflectării; căci dacă bufnița stă lângă înțeleaptă zeiță Pallas, pricina este că numai după pripa zilei urmează gândirea, nocturnă și calmă.)

Smochinul neroditor. Acesta cred că este sensul la prima vedere atât de nedrept al parabolei, unde Hristos mai degrabă îl recuză pe smochin, îi spune „lipsește din fața mea”, decât îl blestemă. Parcă Hristos ne cere să lucrăm după soroace și regulamente, ca la bănci. Frumos motiv: nu-i timpul meu! Oricând e timpul de a face binele. Oricând e timpul de a-l îndatora pe Hristos. Și după cum împărăția lui Dumnezeu va veni pe negândite, pe furate, tot astfel și faptele care o prevestesc nu țin seama de termene și contracte.

Sau parcă prietenia stă în a răspunde: te voi ajuta **dacă pot**. De-așa prietenie... Prieten se numește omul care te ajută fără ca verbul să fie urmat de un complement adverbial circumstanțial de timp sau de loc sau de mod. Iar Domnului cât îi place să ne dea numele de prieteni ai Săi!

— Din pilda talanților reiese că omul care a plecat departe, și-a chemat slugile și le-a dat pe mână avuția sa, este însuși Dumnezeu: pe acela care, restituind un talant — atât cât promise — răspunde: „Doamne, te-am știut om aspru, care seceri unde nu ai semănat și aduni de unde n-ai împrăștiat”, stăpânul nu-l contrazice, dimpotrivă îi confirmă caracterizarea, repetând-o (Mat. 25, 26). Și imediat după aceea urmează straniile cuvinte: „Căci tot celui ce are i se va da și-i va prisosi, iar de la cel ce n-are și ceea ce are i se va lua.”

Rezultă că lui Dumnezeu nu i se pot aplica simplistele idei pe care ni le făurim noi, oamenii, despre dreptate și că relațiile noastre cu Dumnezeu nu se întemeiază pe un *do ut des* contabil, în care noi să fim întotdeauna creditorii și beneficiarii pasivi.

Dumnezeu seceră și unde n-a semănat: înseamnă că trebuie să dăm de la noi, să ne străduim, să dăm cu împrumut, să luăm inițiative. Atitudinea de: parcă ce rău am făcut eu! eu n-am făcut rău nimănui! fac și eu ce pot! dacă nu pot mai mult! este — vorba *lor* — o atitudine de gură-cască, se află în contradicție cu parabola talanților și vădește că n-am înțeles cât de grav e păcatul de lenevire și cât de concret consideră Dumnezeu îndemnul: cerurile se cuceresc. Nici cât de grav, de stârnitor ni se cer efortul și năzuința spre imposibil, de nu chiar imposibilul însuși.

— Cu Dumnezeu nu-i de glumit: „Ieși din țara ta și din rudenia ta și din casa tatălui tău”, „Ia-ți crucea ta”, „Vino după mine”, „Vegheați dar”, „Spălați-vă și curățați-vă!”, „Du-te și strigă”, „Scoală-te, ridică-ți patul și umblă”.

Nu se stă locului; nu-i rost de încropire, de confort, de moale visare; Oblomov e osândit; în lene, boală și nebunie nu-și poate nimeni găsi pretext. (Și nici măcar în dreptate: smochinul.)

Dar Marta, atunci, de ce e dojenită? Pentru că o rețin fleacurile, se ostenește în zadar și pierde măsura, se agită. Domnul ne cheamă la treburi serioase: *moartea e pe noi*, și noi cu țigara în pat (ca Oblomov) ori ne spetim

pentru niște blide ca și cum ar fi esențe (ca Marta)!

— Fraza cea mai de folos pentru a te apropia de creștinism și a începe să întrezărești o dâră de lumină este alcătuită din aceste câteva puține, uluitoare cuvinte ale lui Sir Thomas More (*Saint Thomas More* au grijă — îndreptățită grijă — să-i spună catolicii englezi), adresate unui prieten căruia voia să-i dovedească absoluta încredere ce-i acordă și serioasa sinceritate cu care-i vorbește: *I trust I make myself obscure*¹³.

Mai ametoare vorbe nu s-au rostit niciodată, afară de: Cred, Doamne, ajută necredinței mele. Despre care îmi spun că dacă din toată *Biblia* n-ar rămâne decât ele, ar fi de ajuns pentru a dovedi esența divină a creștinismului. Deși Papini afirmă că *Fericirile* sunt textul pe care globul pământesc și omenirea îl pot invoca spre a-și justifica rostul în cadrul unui concurs cosmic, mie unuia „Cred, Doamne, ajută necredinței mele” mi se pare și mai obscur — apofatic, mai final. E paradoxal, e însăși taina actului de credință prin efectul căruia și legăturile covalente ale codului genetic — numai misterul nu le lipsește! — sunt lăsate mult în urmă. Nu cred și totuși mă rog. Cred și totuși știu că nu cred cu adevărat. Cred de vreme ce-i spun „Doamne” lui Hristos. Și nu cred de vreme ce-l rog să vină în ajutorul necredinței mele. (Și cui îi cer să mă vindece de necredință? Celui în care urmează să cred!) Cauzalitatea e desființată, legea succesiunii în timp, ca tot ce-i material sau psihic, dispăre. Și cred și nu cred, simultan. Dedublarea. Contradicția. Deci incertitudinea, angosta. Conștiința otrăvind totul, otrăvește și credința pe care în clipa când ne dăm seama de ea o prefacem în necredință deoarece gândind credința o scoatem din inefabil, din candoare.

Dar și ieșirea, nădejdea, nimic nu-i pierdut: pentru că, smerit, adaog: **ajută-mă**, luând aminte că omeneasca mea condiție e indiscutabil legată de paradox și contradicție. Simultaneitatea textului ar trebui să ducă la deznădejde dacă n-ar fi acel scurt *ajută* care — fărămă de bob de sare, infim catalizator cu uriașe puteri de transmutare și nebănuite consecințe combinatorii — rezolvă cuadratura și prefacă strigătul buimăcirii în lacrimile încrederii.

— Acolo, în celula de la Securitate unde am stat cu N. N. P. -nepotul de frate al pictorului Gh. Petrașcu — mi-a fost dat să cunosc și nefericirea cea mai atroce. Coincidențele au lucrat cu o precizie neabătută. Eram prins în capcană, chinuit de ceva de care nu puteam fi *absolut* sigur — dar părea exclus să nu fie așa -, în situația de a nu mă putea destăinui nimănui, nici omului de treabă alături de care mă aflam. Și-ncuiat în vreo patru-cinci metri pătrați. Genunea era lângă mine: mișunând, ca-n povestea lui Poe¹⁴ de șerpi, șobolani, apă puturoasă, întuneric și viermi. Spațiul, adică nu: timpul — la mine, spre deosebire de nuvelă -se restrângea inexorabil. Iar cât despre trupele generalului Lassalle — care la Poe aduc soluția liberând pe deținutul inchiziției — mi se spusese la anchetă: cu roaba, mă, să fi pornit Americanii voștri (poate că de aceea în jargon de pușcării, deținuții de drept comun — ei, pinguinii — ne spuneau nouă: Americanii) și tot veneau, cât despre trupele generalului Lassalle nici gând, s-au stins miracolele secolului nouăsprezece. Atunci am cunoscut groaza față către față, am știut ce este *zidul* lui Sartre, întunericul, derâderea, colțul. Va să zică nu scăpasem. Capul face, capul trage. Prins în cuptor, înăuntru. Ce-ai vrut, băiete, ai avut. În mocirlă. Și de nicăieri nimic. Și groapa, genunea, tot acolo, răbdurie.

Și-atunci m-am aruncat în apa neștiută, fără a fi învățat să înot și cu ochii închiși; în cuptorul încins. Crezând numai pe jumătate, ori pe sfert, ori și mai puțin, aproape deloc, dar atât de nenorocit încât, nenorocirea însăși substituindu-se credinței, m-am încredințat. Fără de rușine. *Nu mi-a fost*

rușine să mă rog. Poate că de aceea am și fost ascultat.

— Dar cred ca mai bine este, după ce am lăsat (și voi mai lăsa) imaginile și gândurile să se desfășoare cum vor, să povestesc pe îndelete cum s-au petrecut lucrurile, s-o iau de la început.

Aflând la 11 decembrie că Trixi fusese arestată („Marchiza”, la telefon: nu-i acasă, s-a internat la spital), am știut că va veni repede și rândul meu. Trecerea câtorva zile fără să se fi întâmplat nimic îmi stârnea crescând mirarea. Dintre toți câți băuseră ceai din serviciul *Rosenkavallier* eram singurul care mai umbla liber. Am vorbit cu tata. Tata m-a încurajat spunându-mi că se prea poate să nu pățesc nimic, dar că se cuvine să examinăm toate eventualitățile. Ne sfătuim și eu ajung în sinea mea la superstițioasa concluzie că dacă nu sunt arestat până la sfârșitul anului, înseamnă că am scăpat. Din ziua de treizeci și unu decembrie îmi fac un soi de bornă magică, ceva șoptindu-mi din adâncuri neștiute că nu greșesc. Treizeci și unu... De fapt treizeci, căci cine are să se apuce de arestări în ziua revelionului?

Îi comunic acest termen precis și tatii. Dacă nu mă ridică până atunci, sărbătorim amândoi revelionul cu fast. Tata se învoiește. A depășit optzeci și doi. Vrea puțin curcan și, neapărat, niște icre de crap.

Te întrebi uneori cum de nu-și dă seama cancerosul — care slăbește văzând cu ochii, pe care doctorul de multe ori trebuie să-l fi pus în gardă prin efectuarea atâtor analize și a biopsiei — cum, încercat de cumplite dureri, poate să nu înțeleagă ce are. Dar nici eu nu-s mai breaz. Picură zilele și cu toate că nu pot să nu știu perfect de bine că este exclus și de neînchipuit să nu fiu arestat, încep să nutresc speranțe din ce în ce mai idioate. Ba mă și vizitează gândul nebunesc că, cine știe, *că toți* au complotat în adevăr și mie, numai mie, nu mi-au destăinuit nimic. Îmi joc teatru, îmi făuresc o irealitate din care logica a fost dată afară cu un bobârnac. Gust, ca de obicei, adâncul farmec al zilelor de Crăciun — din totdeauna cele mai frumoase ale anului, din piatră și zgură să fii și nu se poate să nu te frângă — care trec cu bine. În ziua de douăzeci și patru citesc ca-n fiecare an *Colindul de Crăciun* al lui Dickens și nici de data aceasta nu izbutesc să-mi țin ochii neumeziți de lacrimi.

Și apoi începe să mă poarte gândul la revelion; mă grăbește să-l pregătesc. Termenul acesta pe care ți l-ai fixat cu totul arbitrar — mă înțeapă mintea — nu are nici o noimă; s-ar putea să fii tot atât de bine arestat la întâi, două sau trei ianuarie. Nu, știu eu ce știu: ceva cu totul fără de nume mă face să fiu sigur că dacă trece ziua de treizeci și unu, s-a zis, nu voi mai fi arestat în veac. Până în treizeci și unu pericolul îl simt intens, iminent, la pândă.

În tot acest interval mă văd des cu Doamna Z., coana Lenuța, mama lui Al. Pal. Credința simplă, superstițioasă poate, a boieroaicei mă impresionează. De dimineața și până seara e la biserica Batistei, cu acatiste. Știe, spre deosebire de puțin inteligentul ei (al doilea) soț — *un ancien beau*¹⁵ — („Lasă că n'or hi atât di răi și iei. I-or șerta, li-o trașe o săpuneală-n leșe și li dă drumu să se învețe iei minti”) — că lucrurile sunt ireversibile; totuși nădăjduiește. (Are și n-are cancer.) E primul meu contact cu minunea ca fapt cotidian, cerut, așteptat. Coana Lenuța crede în minuni; minunile se realizează, altfel n-ar fi aici la biserica Batiștei să-l aștepte pe părintele Cazacu, să-i dea acatiste, ar fi la spițerie.

Apare părintele Cazacu, înalt, formidabil, cu barbă de vlădică, și cu o voce de toboșar comunal, de vestitor de Dumnezeu. De închinat firește că mă închin, din copilărie. (Numai în celulă, alături de Mircea M. nu puteam: a fost ultima, deznădăjduita, neroada împotrivire a dușmanului. Pe Doamna Băl,

atât de prietenoasă cu mine, o uimesc odată închinându-mă în poarta cimitirului legionar de la intrarea în Predeal, când vii dinspre Azuga și Bușteni.)

Sper și nu sper. Trec și douăzeci și șapte, și douăzeci și opt și douăzeci și nouă. Va să zică icre, curcan, cartofi prăjiți, mazăre, fructe și un cozonac. Am o mulțime de curse de făcut; curcanul ni-l frige o vecină din blocul de alături. Un fel de pseudo-certitudine agitată pune stăpânire pe mine, apoi se preface în tainică siguranță: dacă trece și douăzeci și nouă nu va mai fi nimic rău. Zi 'ntâi cade anul acesta într-o vineri; sâmbătă 2 e sărbătoare legală, duminică e duminică, joi seara e revelionu! — și activitatea e reluată abia luni în 4. Luni 4 e pe altă planetă în alt eon.

(Aveam să aflu după aceea că a fost ziua accidentului de automobil și a morții lui Camus.)

Tata e foarte preocupat de pregătirile pentru revelion. Mă tot întreabă când am de gând să iau pâinea. Ar fi bine să iau mai multă, și cât mai devreme. Și nu cumva să uit icrele de crap.

Zilele de douăzeci și nouă și treizeci se scurg netulburate. Nu sună nimeni la ușă, dormim liniștiți. Convingerea mea e că nu se mai întâmplă nimic. Convingere neghioabă și animalică. Știu doar prea deslușit că sunt singurul rămas nearestat și că *nu se poate* să nu fiu luat și eu. Și-apoi, cum aș arăta de n-aș fi arestat? Nu s-ar putea spune că lucrul pare curios, suspect, *devilishly fishy*? Dintre toți care veneau la părintele Mihai numai el e liber; și câte nu se vorbesc pe seama lui! Doresc același lucru? De ce numai eu nu sunt ridicat? Coanei Lenuța mi s-a părut a-i ghici în priviri — căci în modul ei de a se purta cu mine nu există decât gentilețe extremă — o nuanță de chinuitoare, neverosimilă îndoială. Nu cumva sunt eu denunțatorul grupului, **turnătorul!** (Exprimarea argotică e acum pe buzele intelectualității și protipendadei, de când membrii lor sunt principalii clienți ai pușcăriilor.) Mă știu curat, așa încât mă plimb țațoș cu doamna Z. pe străzile din jurul bisericii Batiște și-i explic cele două etimologii ale numelui: de la Giambattista Vecelli, ori Vevelli, favoritul lui Radu Mihnea cel Mare, ori de la un răuleț, Batiștea. affluent al Colentinei — sărman etalaj de erudiție elementară ce ne dă puțința de a depăși nițel mizeria situației. O asigur că sunt resemnat, că nu-l voi mai părăsi pe Dinu, că... — și o dau pe biata mea franțuzească — voi sta alături de el *dusse-je en avoir potir quinze ans.*¹⁶ Poate, ba nu poate, ci desigur că exagerez voit — sau inconștient — deși frică-mi este (o frică bine înfiptă în tot trupul) și de mai mult. Mi-este teribil de frică, nici nu știam cât de fricos sunt. E o descoperire groaznică, și nu-i văd leac. Mi-e frică, asta e, total, intru în frică așa cum ar intra cineva într-un costum de scafandru. Sunt totuși în stare — încă în stare — s-o stăpânesc, s-o ascund. Încă nu-mi clănțâne dinții, încă nu-s livid, încă nu vărs fiere verde. Dar or să vină și astea, judecând după cât constat că-mi este de frică. Deocamdată mai modific lista bucatelor pentru revelion cu tata, fac cumpărături, paradez pe străzi cu coana Lenuța și-mi caut un refugiu transcendent în vorbirea pe franțuzește; unor urechi ca ale doamnei Z. franceza mea trebuie să le sune foarte străduită.

Toamna 1966

În piesa lui Arthur Miller, *After the fall*, stă scrisă o frază a cărei valoare absolută, dar și profetică, anii aveau s-o confirme, s-o amplifice; anii în cursul cărora drogurile, halucinogenele, compușii acidului lisergic — LSD-ul

mai ales -, marijuana (*the pot*), mescalina, peyotl, olilouqui, teonnanacatl (le știu de la Gigi Tz. care a copiat o listă dintr-o revistă americană) ori stupefiantele — opiaceele, hașișul, heroina — și toate produsele zeificate de Thomas Learey și de nenumărații lui credincioși au devenit mărfuri de masă și bunuri de larg consum: *but no pill can make us innocent*.¹⁷

Da, pilulele pot da somnul, ori mai îndeosebi somnolența ori evadarea prin deconectată nepăsare. Nevinovăția însă nu. Pe aceasta nu o poate (re)da și păstra decât numai Hristos, pe calea lui paradoxală, ca-ntotdeauna: dându-ne sentimentul culpabilității.

— Paradoxal mai lucrează Hristos și cu păcătoșii, cu viața și cu moartea.

Karl Barth: harul îndreptării e viața noastră, harul sfințeniei e moartea noastră. Ceea ce înseamnă că, în operația îndreptării, Domnul îi spune mortului (adică păcătosului): trăiește! Apoi, după ce l-a scos din păcat, cu alte cuvinte din moarte, și l-a chemat la viață, tot El îi spune celui acum viu: mori! Păcătosul căit — fostul mort care a fost chemat la viață — urmează acum să moară la cele lumești. „Sub aceste două determinări și nu sub vreo alta trebuie să fie trăită viața creștină.”

Iată, întregă, dialectica lui *mors et vita*: întâi te înviază, apoi te omoară: ca să fii cu adevărat viu. A, dacă asta-i viața, viața nu e ușoară, e un fel de moarte. Noi tot zicem: viața, viața e așa și pe dincolo... dar poate că nici nu știm ce e viața adevărată (după cum nu știm ce e moartea), poate că băjbăim în zăduful apăsător al penumbrelor unui *limbus* și printre confuziile unui vag limbaj... Căldiceii.

— Din sentința lui Arthur Miller reiese de asemeni că fericirea și liniștea nu le putem *crea* noi singuri, pe cale materială — și că ne sunt *date* de sus. Încă- o dovadă a existenței lui Dumnezeu.

31 decembrie 1959

Nu sunt deloc surprins când tata mă trezește tare devreme în dimineața lui treizeci și unu. Sunt perfect liniștit, am dormit, hopul l-am sărit, în ziua de revelion nu mai risc nimic. De ce mă trezește însă tata? Are grija pâinii.

Mă uit la ceas: cinci. Îl asigur pe tata că am tot timpul.

Nu-i vorba de pâine, îmi zice. Ai treabă. La ora opt ești convocat undeva.

Și-mi arată un bilețel. Da, e o invitație, în strada Ștefan Furtună, pentru ora opt. Ca martor. Am înțeles. Am înțeles, dar nu în întregime: de ce ca martor? De ce n-au venit să mă ridice, noaptea, ca pe toți ceilalți?

Îmi rânjesc, acru, ofensat, în oglinda din camera de baie, în timp ce mă rad. Frică nu-mi este atâta, cât mai ales mă simt luat peste picior, păcălit: în ultima clipă! Înșfăcat, cum s-ar zice, pe scara vagonului. Ce ironie; se joacă cineva cu mine fără grabă, ca pisica cu șoarecele. D-aia e pisica drăcească, pentru că-i singurul animal care-și râde de pradă înainte de a o mânca.

Sunt foc supărat. Surâsul ironic și acru al pesimistului, care știe că totul nu se poate isprăvi decât rău, nu-mi piere de pe față nici când sunt gata.

În ultima clipă. Batjocorit. Ca un șoarece. După joacă.

Tata e un om mic de stat, mai curând grăsuț, cu un umăr nițel strâmb — și umblă greu. A fost inginer și a lucrat până la șaptezeci și nouă de ani, în 1956, la fabrică, nu într-un birou. (La Scăeni, în ultimul timp, când am întrebat de el în hala cuptoarelor, muncitorii sticlari îmi răspundeau făcând semn cu bărbia ori cu degetul în sus. Crezusem că le place să glumească, să mă ia în bășcălie, ce căutam acolo. Aș, tata cocoțat sus pe un cuptor, la cățiva

centimetri de tavan: ajungeai la dânsul numai pe niște pasarele și o mulțime de scărițe metalice, perpendiculare, așa cum sunt pe vapoare. Tata: dacă inginerul nu-i în stare să înlocuiască pe oricare dintre lucrătorii săi și să-i facă treaba măcar la fel de bine ca el, e pierdut.) A făcut războiul ca ofițer și a fost decorat. Cetățenia a dobândit-o prin lege specială votată de parlament înainte de 1914. Dar, la urma urmei, ce și cine este? Un ovrei bătrân din București, un foarte mic pensionar, câteva amintiri, câțiva prieteni, câteva decorații ascunse într-o cutiuță, un singur fiu. Locuim amândoi într-o aceeași cameră. O viață întreagă nu i-am făcut năzbâtii: nu-i băiat rău, zice, dar e un copil bătrân. Nu se poate să nu vadă cât îmi e de frică, și ce jignit de soartă mă socotesc în dimineața aceasta și ce chinuit sunt. Și ce pericol îl paște și pe el.

Mititelu (așa-i spun, nu exagerez) se arată însă foarte calm. Mă îndeamnă să-mi pun lucrurile într-o valijoară (e valijoara mamei lui Lilly, pe care n-o să i-o mai pot restitui) și mă îmbărbătează. Liniștea tatii mi se comunică nițel și mie. Dar tot foarte agitat, nemulțumit mă simt. Și mai ales păcălit. În ultima zi! În ultima clipă! În treizeci și unu!

Citația de convocare a venit în după-amiaza de treizeci, în timp ce nu eram acasă, fiind înmănată contra semnătură tatălui meu. Care însă nu mi-a arătat-o când m-am înapoiat, destul de târziu, spre a nu-mi tulbura somnul de noapte. (Și încerc pentru prima oară, abia perceptibil încă și foarte vag, o prevestire, o premonițiune, o primă vădire a spiritului boieresc și generos pe care aveam să-l întâlnesc des și amplu în detenție; deocamdată nu-i decât un gen de imagine subliminală, un licăr, un tremur ușor, dar gestul părintelui meu — căruia nu-i va fi fost ușor să tacă și să se poarte de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic — îmi pune un nod de înduioșare în gâtlej.)

— La închisoare aud povestindu-se — versiunile diferă destul de mult între ele — filmul *Generalul de la Rovere*.

E o producție a neo-realismului italian, și totodată relatarea unui caz de transfigurare, cu iz de piesă de Pirandello.

O pușlama din Roma ajunge a fi, datorită unor încurcate împrejurări, pus în situația de a juca rolul unui general-conte care-i șeful rezistenței italiene din sudul țării în vremea ocupației germane. O anume asemănare fizică îi înlesnește jucarea rolului de care încetul cu încetul se îndrăgostește, ca și de mediul, atât de nou și de surprinzător pentru el, al deținuților politici, unde jertfa și onoarea sunt lucruri comune. Deși germanii îl folosesc numai pentru ca să afle identitatea șefului rezistenței din nord, el nu se poate hotărî să trădeze pe omul asupra căruia este edificat din primele zile.

Ca actorul care nu mai vrea să coboare de pe tron în piesa *Împăratul*, pungașul intră în pielea personajului. Până la urmă, somat să-și aducă la împlinire misiunea și să dezvăluie numele celui urmărit de germani, fostul escroc, proxenet și măsluitor, luându-și falsa identitate în serios, acceptă să plătească impostura cu prețul sângelui. Directorul închisorii, un ofițer german, îl trimite în fața plutonului de execuție, nu fără a-i purta respect. Falsul general-conte își încheie viața în mod solemn, tragic și cavaleresc. Și poate că nici adevăratul de la Rovere nu ar fi murit cu mai mult curaj și mai aprigă măreție.

Eroul filmului se transformă, jocul devenind pentru el realitate; personajului întruchipat i se subsumează cu desăvârșire, de nu-l întrece, potrivit cu teoria lui Jean Genet după care impostura, uneori, e mai convingătoare decât modelul autentic.

Povestirea filmului acestuia mă cucerește și mă impresionează teribil (magica atracție a nobleței și răscolitoarea posibilitate a transfigurării): îl ascult mereu cu atenție și cu egală emoție. Mi se pare atât de minunată transformarea creștin-pirandelliană a eroului, un jalnic biet hoț prefăcut în nobil erou!

Tot așa, exemplul actriței spaniole din secolul al XVI-lea: aceasta joacă într-o piesă rolul unei călugărițe. La sfârșitul spectacolului, refuză net să dezbrace rasa pe care o poartă și declară că vrea să rămână cu adevărat monahă și să se îndrepte numaidecât spre mănăstirea respectivului cin.

Publicul, în genunchi, îi deschide un coridor prin care trece.

Actorul roman care, făcând-o pe creștinul botezat, după imersiunea efectuată în parodie pe scenă, se declară creștin cu adevăratele; lumea aplaudă zgomotos jocul atât de natural al **interpretului**, atins de har, până ce, înțelegându-se că nu e glumă, neofitul e dus la moarte.

Alphonse de Châteaubriant în *La reponse du Seigneur*: devenirea e regula generală, oricine și orice poate deveni oricine sau orice altceva. Pasărea poate deveni trandafir, omul: sfânt, erou.

După ce închid prăvălia și trag oblonul, tinerii tejghetari japonezi nu pleacă zoriți acasă; se strâng laolaltă să asculte, plini de simțăminte reverențioase și până târziu, povestiri cu nobili samurai călăuziți de principiile bușido.

(De mirare că în *Mitul veacului al XX-lea*, Alfred Rosenberg a deslușit numai puterea sancționatorie a sângelui, sângele ca statică pecete a neschimbării. În vreme ce sângele, elixir irezistibil, poate prefăce și spăla totul și pe oricine.)

Eu sunt generalul de la Rovere! Oricine se poate face pe sine, oricând, samurai!

Creștinismul e transmutație, nu a elementelor chimice, a omului. *Metanoia*. Aceasta e MINUNEA CEA MARE a lui Hristos Dumnezeu: nu înmulțirea vinului, peștilor, pâinii, nu tămăduirea orbilor din naștere, slăbănogilor, gârbovilor și leproșilor, nu, nici învierea fiicei lui Iair, a fiului văduvei din Nain și al lui Lazăr — toate semne bune pentru prea puțin credincioși ori făcute ca să se împlinescă proorocirile ori ca să se arate slava lui Dumnezeu ori manifestări de milă ale Domnului (*Milă îmi este de mulțime: Și văzând-o Domnul I s-a făcut milă de ea*), toate concesii ale divinității -, ci **transformarea** făpturii.

Până unde poate merge: la ceruta răstignire cu capul în jos a lui Petru, care se lepădase.

31 decembrie 1959

Am cu mine valijoara, în buzunar câteva tablete de vitamina C și de piramidon și o carte groasă.

La Securitate sunt deîndată primit cu foarte multă politeță, poftit într-o cameră mare și frumoasă, așezat cu cinste pe un scaun în fața unei măsuțe. La o masă lungă, de cealaltă parte a încăperii, se instalează o întreagă comisie de ofițeri. Mi se ia un interogatoriu, începând cu identificarea. Totul decurge cu multă ceremonie și afabilitate. Deși nici furia nici supărarea pe soartă nu mi-au trecut, mă țin destul de calm. Cartea groasă am pus-o pe masă în fața mea și în pauze citesc. Din când în când fumez o țigară (*dar firește că aveți voie, cât doriți, sunteți doar NU învinuit, ci martor*) ori sug câte o

vitamină.

Interogatoriul durează până la ora trei precis. Oricum, constatarea că n-am fost chemat pentru arestare, că nu voi fi reținut, mă liniștește. Mă rătăcesc în formulări vagi, dar partenerii mei știu ce vor. Două lucruri nu-mi plac deloc: întrebarea „Ce legături infracționale ai avut cu C. Noica?” și zâmbetele și șușotelile care întâmpină vorbirea mea despre întâlnire *la gârlă*. (Așa mă înțelesesem cu ea că voi spune unde l-am cunoscut la Câmpulung pe Al. Pal., pe atunci în clandestinitate, cu mustați și numele de Crăifaleanu.) Vasăzică răspunsul meu era dinainte știut, *scontat*. Întrebările iau un ritm mai rapid, tonul devine mai rece. De cedat însă nu cedez. Nu recunosc caracterul infracțional. Și spre imensa mea surprindere, stăruii destul de hotărât în refuz și dau o declarație care-i apreciată ca fiind cu totul nesatisfăcătoare și nesinceră.

Urmează o întreagă „comedie”: se trag perdelele (de catifea de culoare închisă) spre a crea o atmosferă de panică. Pauze încordate. Comisia iese și intră iar. Sunt și *ieșiri false*, ca la teatru: comisia se oprește în prag, dând să iasă, se răzgândește și revine. Mi se promet câte-n soare și-n lună, unele tare plăcute. Se prevestesc apoi gravele nenorociri și funestele consecințe ale fanatismului meu. Mi se dă sfatul să-mi bag bine mințile în cap. Mi-este pe larg invocată bătrânețea tatii pe care nu-l pot doar lăsa, vezi bine, să moară ca — firește — un câine. Despre tata dealtfel par să aibă cu toții cea mai frumoasă părere. Mi se dă de înțeles că va fi halal de mine. De la fabrică voi putea lipsi oricând, lucrul acesta se va aranja cât ai clipi din ochi. Și ce voi avea de făcut? Aproape nimic: o dată pe lună, ori și mai rar, sau poate mai des — eventual, se va vedea — voi face câte o mică vizită, nu aici, a nu, o vizită foarte discretă, undeva, la o adresă, la mai multe, într-un bloc oarecare, într-un apartament foarte oarecare. (Parcă ar fi descrierea Arnotenilor, ori versuri de Mușatescu, de Toneghin, de Pribeagu.) Și apoi, ce naiba, zău așa, nu se poate să nu înțeleg, oricât aș fi de reacționar (- zâmbete — partizan al hitleriștilor și ucigașilor de evrei tot nu pot fi. Nu mă pot face complice al unor asasini cu mâinile înroșite de sângele coreligionarilor mei. Într-atâta de orb, de prost, de nebun nu se poate să fiu. Așa încât ceea ce mi se cere nu-i decât un act de dreptate. Și ce mi se cere? Să spun că în prezența mea s-au purtat discuții dușmănoase și s-a complotat împotriva securității orânduirii de Stat și că, din slăbiciune, m-am lăsat și eu antrenat în discuții și n-am avut curajul să înștiințez autoritățile deîndată, dar că-mi dau seama, regret și subscriu cele de mai sus.

Declarația pe care o semnez la trei (și un minut?) în fața unei comisii vădit nerăbdătoare (perdelele acum îngăduie luminii cenușii de afară să pătrundă în cameră — și afară e nițel umed și strada e vătuită în nostalgie — *cista-i vremea care îndeamnă cel mai mult la băutură*) să se pregătească de revelion e senzațional de neconcludentă pentru scopurile anchetei și-mi dă un neașteptat sentiment (îl știu tranzitoriu) de elevație: nu numai că nu am acuzat întru nimic pe nimeni, nu numai că n-am recunoscut nimic, dar am și semnat doar după ce s-au făcut — în margine — toate micile rectificări pe care, cicălit, le-am cerut. Notele marginale dau declarației aspectul unei teze corectate de un belfer tipicar.

Nu-mi vine a crede că eu sunt eu. Mi-am jucat, văd, rolul până la capăt. Mă descopăr pentru prima oară încăpățânat. Și iau aminte că mi-a plăcut sa joc teatru. Dar frică tot îmi este.

Căci n-a fost decât actul întâi — de nu prologul. Mi se dă un răgaz de trei zile pentru gândire, urmând a mă prezenta luni 4 ianuarie la orele opt când mi se spune că o să văd eu. Politețea totuși nu încetează cu totul. Sunt

amenințat dar și sfătuit de bine; promisiunile nu sunt retrase. Au aerul de a insinua că mi s-a acordat satisfacția unei prime runde pentru „salvarea feței”, stabilit fiind ca luni să trecem la treburi temeinice și de la ifose la supunere.

Mă simt totuși, după binețe, teribil de ușurat și fericit. Umbră: înainte de plecare, rămas singur cu mine, ofițerul care-mi restituie buletinul de identitate îmi spune iar grav și rece: bagă-ți mințile în cap. Tonul e — cum să spun? — fatidic.

A fost mai tot timpul vorba de tata. Se pune mare preț pe forța lui de convingere, pe înțelepciunea, cumințenia și seriozitatea bătrânului. Îmi va arăta el ce trebuie să fac. Fără doar și poate. Mi se lasă trei zile să mă sfătuiesc cu el. Dar valjoara asta de ce ai adus-o? Al în vederea arestării, ăsta e un gest provocator. Noi nu te-am chemat să te arestăm. Dacă voiam să te arestăm procedam altfel. (Ceea ce e drept.) Te-am chemat ca martor liber să declari lucruri adevărate, să ajuți anchetei, și vii cu valiza! Provocare! În sfârșit, du-te acasă, stai frumos de vorbă cu bătrânul, în el ai încredere, și vino luni...

Sunt din ce în ce mai grăbiți cu toții...

— Lucrurile acestea, ale credinței, încep așadar de mult. Rudolf Otto împarte: *mysterium fascinans, mysterium tremendum*.

Să le iau pe rând. Fascinația pentru mine a început aproape din totdeauna, adică din copilărie, în comuna purtând nume de sfânt ori de tâlhar: Pantelimon. Pe atunci cu totul în afara orașului. Odată cu lăsarea serii nici un bucureștean nu cuteza să mai intre în mahala. Își aveau flăcâii geloși și mândri de cartierul lor, domeniu rezervat. Erau și numeroși bețivi, de bună seamă, cum să nu fie, zăvozi care lătrau în tăcerea nopții ori se repezeau la trecători, drumuri desfundate, praf, noroi. Dar totul, și nu numai pentru copilul ce eram, se proiecta pe un fel de pace patriarhală, pe credința fiecăruia că lumea în străfundurile ei cele mai tainice nu-i totuși ostilă și rea; că, la o adicăteala, oamenii nu te vor lăsa, că o bucată de pâine și un pahar de vin tot vei găsi pe undeva; că — până-n clipa morții, se-nțelege — nu vei fi dat afară de la locul și culcușul tău; că lucruri cu totul de mirare și de-a dreptul înfiorătoare nu se vor întâmpla. (Un fel de *acoperământ* — al Maicii Domnului mai ales, care cheazășuiește oamenilor de treabă — și dacă-i vorba așa toți suntem de treabă — caracterul îndepărtat și improbabil al tragediilor.)

La biserica Capra, așezată mai spre oraș, se duceau duminica și de sărbători aproape toți; măcar primprejur. Ca proprietari de fabrică și la poftirea preotului Mărculescu, mergeau și părinții mei. Biserica, lipsită de orice frumusețe dar încăpătoare, avea clopote cu bătăi prelungi, cu dangăt grav, în contrast cu modicitatea locului, bătând des, insidios și nobil. Ele, pe care le auzeam limpede cu toate că se aflau departe de fabrică, ele au constituit fundalul sonor și emotiv al anilor mei dintâi. Ele m-au apărat, măcar un timp, și tot ele alungau duhurile rele, grindina și farmecele viclene; îmi îndulceau, cu sunet, crescânde trăsături odioase ori derutante ale realității: realității înconjurătoare, realității lăuntrice (unde imaginea latentă ieșită din nedeslușit, trecând de la negativ la pozitiv, începea să-mi rânjească sfidător). Binecuvântat fie Sf. Paulin de Nola, inițiatorul folosirii clopotelor la biserici. Blagoslovit fie și părintele Gala Galaction că a găsit — așa taler cu două sau trei fețe cum a fost — pentru unele din cărțile sale titluri cu minunat ecou: *Clopotele mănăstirii Neamțu, Lângă apa Vodislavei, Piatra din capul unghiului, Biserica din răzoare*. (De la Pantelimon până la Fundeni se întindeau grădini, crânguri, lacuri, verdeață bună de odihnă și bălării cuminți, vii micuțe — și mai mult dădeai de turme decât de holde, amănunt mioritic rătăcit dincolo de garduri și maidane. Întăreau și ele părerea lui

Eminescu: blândețea poporului român își are obârșia în bunăstarea lui pastorală, mereu superioară celei a neamurilor agricole.)

Mai erau — țin bine minte — și clopotele de Paști, acelea diferite: nu îndemnau spre duioșie, ca la Crăciun, ci răscoleau, stăruind, tăgăduindu-ți pacea.

(De Crăciun toate erau bune: și bradul și cozonacii și colindele și micuțul prunc Iisus. De Paști toate erau ciudate și apăsătoare: și postul și prohodul și crucea rea și înfricoșătorul bătut în cuie Hristos.)

Are orice om câte o *uliță a copilăriei*. (Ciutură ce cumpănește în anii începutului păcatul strămoșesc.) A mea acolo a fost, în Pantelimonul cel atât de oarecare, între Capra și Fundeni — și-n curtea fără capăt a unei fabrici de cherestea, poate industria cea mai curată, adânc pătrunsă de mirosul lemnului tăiat și al rumegușului. (După ce plouă, din scânduri și butuci îmbibați se răspândește un parfum înțepător.)

Fascinația unei mahalale românești din *vremuri bune*. Fascinație pentru suflet a locului unde a nimerit? Pentru mine, captare puternică -deși cu mijloace atât de modeste. Ce poate fi mai neînsemnat, mai pieritor, decât salcâmul curților sărmâne și cârciumile târgoveților mintoși?

De la început, din veșnicia copilăriei mele. *Tremendum* a venit mai târziu, mult mai târziu, pe căi negingașe.

1961

La Jilava, pe secția întâi, în celula numărul nouă, vreme îndelungată cu un macedonean, Anatolie Hagi-Beca. El, macedonean și legionar; eu, evreu botezat și naționalist român: ne împrietenim numaidecât. (Mă însoțește și faima mea de ovrei care a refuzat să fie martor al acuzării în procesul intelectualilor mistico-legionari.) Ajungem curând la concluzii care ne bucură pe amândoi. Lucrul de care ne dăm seama, și el și eu, este că ne aflăm deopotrivă îndrăgostiți de ceea ce găsim cu cale să numim „fenomenul românesc”, altfel spus de poporul român, de peisajul, de cerul, obiceiurile, interioarele, câmpurile, munții, ceapa, țuica, ospitalitatea, echilibrul din spațiul nostru. Socotim că suntem deosebit de îndrituiți să iubim în deplină cunoaștere, deoarece suntem, fiecare în felul său, pe jumătate în cuprinsul românismului și pe jumătate în afara lui, într-o situație cum mai prielnică nu poate fi pentru a prinde, a pricepe și a suferi. Român prin sânge, Hagi-Beca a venit totuși pe teritoriul țării la douăzeci de ani, din străinătate; la rândul meu, născut și crescut aici, sunt străin de sânge. Laolaltă alcătuim, cine știe, un ins întreg, ca acel personaj din *Napoleon of Notting Hill* al lui Chesterton, real numai prin contopirea minților celor doi eroi ai cărții. Venit din afară unul, făurit înăuntru, dar din altă plămadă celălalt, ne descoperim în aceeași peste măsură de încântați și îndrăgostiți de tot ce este românesc.

4 ianuarie 1960

Luni la ora opt, după trei zile de sărbătoare, găsesc poarta Securității ferecată. De caraghiosul așteptării în fața pușcării (ori, mă rog, treacă de la mine: anticamerei ei) tot n-am scăpat. Cu valijoara ponosită, ca la gară, pe un peron pustiu, într-o haltă, să mă urc într-un vagon de-a treia, la un personal care nu mai vine. Ori pe jos, *na Sibir*. Tristețea recrutului cu lădița, într-o

stație uitată pe câmp, de unde schimbă trenul. Toader Mânzu, fără cățel, după ce-a pornit acceleratul.

Într-un târziu apare un militar zorit, desface niște lacăte, niște lanțuri; sunt lăsat să intru și poftit în camera martorilor.

Aceeași comisie. Geamantanul provoacă din nou — acum de la început — explozii de indignare. Va să zică nu ți-ai băgat mințile în cap? Tot în mod provocator ai venit? Te-ai molipsit de fanatismul legionar? Ei, fii pe pace, plăcerea de a te aresta nu ți-o dăm. Degeaba vrei să ajungi erou. N-ai stat de vorbă cu bătrânul? Ce ți-a spus?

Primul lucru pe care-l fac, împins (avea să-mi spună mai târziu Alecu) de un demon al trufiei și de nevoia de-a o face pe grozavul (și de a prinde și curaj), este să repet întocmai vorbele tatei, amestec de Regulus și de Cambronne. Apoi scot o vitamină C din buzunar, o pun în gură și mă simt mândru și, da, foarte calm.

Toți câți alcătuiesc colectivul din jurul mesei mi se adresează pe rând. Jocul din ședința precedentă se repetă aidoma, numai că de data asta graba a dispărut pe de-a-ntregul și parcă totul se petrece mai apăsător, *mai profesional*. Ba sunt amenințat, ba sunt luat foarte cu binișorul. Totul se repetă. Se repetă, puhoi, amenințările; acum accentul cade pe acestea. Fraza cu tatăl care o să moară ca un câine revine foarte des, cu toate că îndemnurile sale — neexpurgat transmise — le-a răcit mult, foarte mult simțămintele de milă și considerație față de „bătrânul”, precum și încrederea pe care o așezau în sfătoasa lui înțelepciune. Perdelele sunt și ele din nou trase într-o parte și într-alta pentru a produce, iarăși, alternativ, o atmosferă de îngrozire și o atmosferă de ușurare. Deși nu-i decât a doua reprezentare, impresia de repetare este îndeajuns de puternică pentru ca mai degrabă decât teamă să încerc un fel de amuzament.

Tonul dur se întetește, dar nu într-atât încât să-mi vină a crede că au mințit când au declarat că, orice ar fi, nu-mi vor da satisfacția de a fi arestat.

Mă țin însă dârz și eu, și din ce în ce mai bățos, prins de jocul acesta subtil și absurd al anchetatului care vrea să fie arestat și al anchetatorilor care tac tot ce le stă în putință spre a nu-l aresta. În fond, dialectica acuzator — acuzat nu dispare, numai că semnele ecuației sunt inversate. Am pătruns prea adânc în terenul advers — acum frica mi-o impun eu ca să nu ispitesc sortii — pentru a nu înțelege (sau încerca senzația) că trebuie să fiu arestat.

Pe la orele patru și ceva arestarea se înfățișează încă improbabilă. Apoi, deodată — e momentul dinainte fixat? — treburile iau altă întorsătură.

Întrebările țacăne repede, glasurile lucrează numai pe registre înalte, cuvintele devin exclusiv crude.

Pe la cinci aud, în sfârșit: ticălosule, măgarule, pramatie ce ești. Mi se poruncește să mă ridic în picioare și să-mi deșert buzunarele. Vitaminele, carnețelul, ceasul, batista, cureaua de la pantaloni. Ai să vezi tu, fanaticule, podoabă. Sunt pus sub stare de arest.

1969

Și acum, după botez, sunt murdar. Țepușul mai e în ochi, ghimpele în trup, îngerul satanei mă bate peste obraz (și mi se plimbă psihosomatic în tot locul, ca vodă-n lobodă). Că am să scap de ispite s-a dovedit o amăgire trufașă, toantă. Nesocotisem II Cor. 12, 7. Dar că Hristos e Adevărul, Calea și Viața cred în mod absolut sărbătoresc.

Aiud 1961

Plotinism.

Există o degradare.

La început e Cuvântul, Logosul.

Oamenilor li se hărăzește a cuvânta.

Cuvântul se degradează în vorbă.

Vorbele se prefac în șabloane, automate. Aceasta e faza decăzută (rapidă, *Kali yuga*¹⁸) a lozincii. Heidegger stabilește și el deosebirea între *Wort*¹⁹ și *Gerede*²⁰.

Personajul lui Saltâcov-Scedrin (*Domnii Golovliov*), care potopește totul sub avalanșa de vorbe. Abisul vorbelor al lui Duhamel în *Chronique des Pasquier*, fără fund; taina înfiorătoare a prostiei și micimii. Ferdinand și Claire: comentariul șoptit și perpetuu al fleacurilor. Nesecata putere generatrice a neroziei; hățișul exegezei nimicurilor. Oul și găina. Soma și celula.

Prin cuvinte oamenii își comunică idei, sentimente, informații. Și acel extaz în fața binelui, frumosului și adevărului care nu-ți îngăduie să taci. (Contrapartea ochilor închiși de orgasm.) *În fața frumosului, lămurii el, singurătatea devine apăsătoare. Și e o seară prea frumoasă, domnule...*

Vorbăria nu mai e decât zgomot de fond. Iar lozinca — lavă înghețată — transmite minciuna în stare stabilă, congelată.

1971

N-am știut.

N-am știut — răspunsul celor cărora li se vorbește de tortură, de lagăre, de închisori, de recunoașteri totale ale acuzațiilor, de internări politice în ospicii de nebuni — „nu ține”, nu e o scuză valabilă. Nimeni nu este obligat să inventeze praful de pușcă ori să descopere teoria cuantelor. Altminteri însă, elementara deșteptăciune e o îndatorire. Mai ales pentru un creștin, care trebuie să fie mereu atent la ispite. Iar prostia este o ispită. Dar nu numai pentru creștin — și aceasta din pricina unei constatări experimentale obiective: nimeni nu știe nimic, dar toată lumea știe totul.

Neștirea, îndobitocirea, trecerea oarbă prin viață și printre lucruri, sau trecerea nepăsătoare, sunt de la diavol. Samarineanul n-a fost numai bun, ci și atent: a știut să vadă.

Altfel, de ce le-ar spune Domnul oamenilor: *acesta este ceasul vostru*; ori de ce i-ar îndemna să vadă cu ochii, să audă cu urechile și să înțeleagă cu inima; ori cum de-ar fi putut ei ști că Domnul e flămând, însetat, străin, bolnav sau în temniță ca să-L poată hrăni, să-I poată da de băut, să-L poată primi, să-L poată îmbrăca sau să poată veni la El?

Jean Cau îi răspunde lui Roger Garaudy (care și el spune că n-a știut) cum nu se poate mai bine: dar eu unul care n-am fost profesor universitar și membru în comitetul central, eu cum de-am știut? Milioane de oameni de pe străzi cum de-au știut?

Adevărul este că nu-i nevoie de cine știe ce secrete informații, sunt lucruri pe care le poate afla oricine, numai să vrea câtuși de puțin. (Spionii de cele mai multe ori transmit inutil, de două ori inutil: pentru că se știa, pentru că nu sunt crezuți.) Sunt lucruri pe care le simți dacă nu-ți astupi urechile și nu-ți acoperi ochii dinadins. Cine are urechi de auzit. Dar dacă e omul prost? Prostia nu e nici ea o scuză pentru că nimeni nu e atât de prost — (nu-i vorba

de oligofreni sau de psihopați; ăia, săracii, sunt excluși) — încât să nu-și poată da seama că doi plus doi fac patru și că doi plus doi nu fac nouă.

Nu ne convine s-o recunoaștem, ne adăpostim îndărătul obiectivității științei, dar sunt daruri elementare, le avem de la fire și zac în sufletul, inima, rărunchii, mintea, bojocii, măruntaiele, celulele, tropismele și sinapsele oricui. Toată lumea știa că Irod e o pramatie, Robespierre o canalie, Stalin un ticălos.

Chibrite aprinse aruncate peste benzină.

Dar eu parcă am știut ceva? Am știut eu ceva despre lumea aceea fără de asemănare în mijlocul căreia m-am pomenit? despre suferințele ascunse? despre eroii neștiuți? despre cei ce douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru își păstrau demnitatea în celule concepute să ducă numai la denunț și spurcăciune, la prăbușire și demență?

— În mai toate celulele, una din încuietorele predilecte este discutarea cuvintelor rostite de Mântuitorul pe cruce: *Eli, Eli, lama sabahtani?*

De vreme ce Hristos a putut spune: Dumnezeu de ce m-ai părăsit înseamnă că a fost om și el, nu Dumnezeu. Panait Cerna: „ai gemut și tu când fierul te pătrunse.”

Argumentul acesta îl socotesc întru totul neîntemeiat, iar din cuvintele de pe cruce deduc, dimpotrivă, proba absolută a validității răstignirii.

Am de partea mea pe Dostoievski, pe Simone Weil, pe Kierkegaard — și întregul sinod de la Halchidon. Am și două tablouri înfățișând răstignirea, unul de Holbein (la Basel) și altul de Velasquez (la muzeul Prado). În ambele lipsesc razele de lumină pornite din cer, tragedia e ireversibilă, fără de leac; *sāvârșitu-s-a*: nu numai chinul și proorocirea, ci și toată tevatura, gata, moartea nu e clinică, învierea e izgonită printre amăgiri și deșarte nobile nădejdi, niciodată nu va trăi trupul acesta răsucit, sângerând, găurit, terfelit, sfârtecat. Învierea este cu totul imposibilă. Așa spune Dostoievski — fățiș — că-i apare Hristos în tabloul lui Holbein și aceeași precisă, neagră, rece impresie am avut-o și eu privind Răstignirea de Velasquez, care a fost expusă și la Luvru și unde în primul plan domină galbenul intens — uită-l dacă poți! — al unei mantii; în fund sunt jalnicele cruci, biete trupuri, cerul de plumb. Crucile par aruncate la distanță, deja uitate — cum ai uita în grabă (și osânditorii cu adevărat lucraseră sub imboldul pripei) un lucru neînsemnat ori stingheritor -, Hristos este cu totul singur și-n părăsire, un răstignit lângă alți doi indivizi, undeva la marginile murdare ale unui oraș, pe o movilă de gunoi, pietre și zgură, într-o amiază toridă și — din cauza norilor joși — de zăpușeală. Nu se văd ca în *Dictatorul* lui Jules Romains puternicele și melancolicele structuri ale suburbiilor unui mare oraș modern, ci masivele metereze ale unei așezări străvechi, reci și rele mai mult decât melancolice. *Un sistem închis*, cum spun fizicienii când prevestesc inexorabilitatea entropiei. Din țărâna ce aduce a leșie, din norii grei, din privirile stinse ale crucificațiilor, din scăpărările morocânoase ale executanților se scurge, ca o ceară brună, ceara pecetii care încheie. Din întinderea ce acoperă totul ca un clopot nu încap ieșire. Transcendența e o teorie, învierea pare, ba nu pare, se vede limpede că e o puerilitate. Și-au căutat-o. Bieții de ei. Să fim oameni întregi.

Le arăt celor ce pun problema lui *Eli, Eli*: cu atât mai bine că e așa, numai așa putea să fie.

Răstignirea nu e farsă și înșelăciune decât dacă se constată că orice miracol este cu neputință, orice înviere este un basm. Dacă monofiziții,

dochetiștii ori fantaziaștii ar avea dreptate, în ruptul capului n-aș fi trecut la creștinism. Ar însemna că răstignirea a fost în cel mai bun caz un simbol ori o reprezentare. Să nu fie! Numai deznădejdea omenească de pe cruce dovedește integritatea și seriozitatea jertfei, o împiedică a fi cine știe ce joc, ce vicleim.

Domnul venise hotărât să bea **paharul** până la fund și să se boteze cu botezul crucii, dar în grădina măslinilor, când se apropia momentul, tot s-a rugat să fie scutit a deșerta paharul. Desigur, adaugă: facă-se voia Ta. Șovăiala totuși a fost reală. Iar pe **cruce**, în ciuda comunicării idioamelor, în ciuda faptului că avea deplina conștiință a învierii, natura omenească pare să fi covârșit oarecare timp — după cum, contrapunctic, a predominat natura **divină** pe muntele Tabor -, căci altfel nu s-ar fi auzit atât de firescul *mi-e sete* și nici atât de *allzumenschlich-ul*²¹: Dumnezeuul meu, de ce m-ai părăsit?

Actul răstignirii a fost atât de serios, de autentic și total încât până și apostolii și ucenicii erau convinși că spânzuratul de pe lemnul din mijloc nu va învia. Dacă n-ar fi fost atât de zdruncinați în credința lor, Luca și Cleopa n-ar fi umblat mohorâți, târșându-și picioarele pe drumul către Emmaus, și-ar fi recunoscut de îndată învățătorul și n-ar fi rămas atât de mirați când au înțeles cine e. (Se simțiseră atât de stingheri, de păcăliți, încât se rugaseră de primul trecător întâlnit, un necunoscut, să nu-i lase singuri, să stea cu ei.) Nici Toma n-ar fi pus condiții atât de drastice (și, la drept vorbind, de jignitoare) dacă n-ar fi fost și el sigur că învierea, după cum se petrecuseră lucrurile, nu mai era cu puțință.

Tuturora nu le venea a crede. Răstignirea era definitivă și pentru ei, întocmai ca pentru scribi. Și era necesar, spre adevărarea jertfei, ca răstignirea să dea impresia de sfârșit, de soluționat, de afacere clasată, de bun simț biruitor. Nu ajungea — ca să fie răstignirea ceea ce trebuia să fie — nu ajungeau groaza torturii, piroanele, sulita, spinii — în tabloul lui Mathias Grünewald de la Unterlinden spinii străpung întregul trup intrat în putrefacție -, mai era neapărat nevoie — pentru completare, pentru întărire — să pară și catastrofă, derută, **eșec**.

Numai strigătul *Eli, Eli* ne dovedește că răstignitul nu s-a jucat cu noi, că nu a încercat să ne mângâie cu fățarnice estompări. (Ca-ntotdeauna i-a tratat pe oameni ca pe ființe libere și mature, capabile de a încasa adevăruri neplăcute.) Spre deosebire de Buddha și Lao-Țe, el nu dă aforisme și pilde, ci carne și sânge, chin și deznădejde. Durerea fără deznădejde e ca mâncarea fără sare, ca nunta fără lăutari.

(Iar dacă tâlharul cel bun e primul om care sosește în rai — înaintea proorocilor, patriarhilor și dreptilor Vechiului Testament — poate că o datorează nu numai cutremurătoarei lui convertiri, ci și faptului că a fost coleg de suferință cu Domnul. Căci una e să stai la picioarele crucii și să suferi, oricât de sincer și de sfâșietor, și alta e să fii *pe* cruce. Durerea altuia nu e a ta, e a lui, și-o însușești numai printr-un proces ideativ, nu prin simțiri. Numai tâlharul cel bun *simte* la fel cu Domnul.)

Întruparea a fost totală, cum învață sinodul de la Halchidon.

Bine, totală, dar Hristos pe cruce n-a încetat de a fi și Dumnezeu.

Eu: nu e de contestat permanența comunicării idioamelor, dar după câteva ore pe cruce omenescul a trebuit să fie predominant; altfel tragedia era contrafăcută.

O țin morțiș: ce-ar fi vrut dochetiștii, fantasiaștii și monofiziții -sau ateiți? Să le fi făcut Hristos de pe cruce semn cu ochiul alor săi spre a le da de înțeles: las' că asta e de gura lumii, fiți fără grijă, știm noi ce știm, ne vedem Duminică dimineața?

Ce oribil „spectacol” presupune, fără de voie, monofizitismul!

Argumente de text: la *Romani* (8, 32) Pavel scrie: „El care pe însuși Fiul său nu L-a cruțat”. Acest *nu L-a cruțat* ne demonstrează de asemeni că pe cruce nu s-au desfășurat simboluri, ci s-a petrecut o suferință reală. Numai prin împreunarea durerii fizice și a torturii morale se obține decoctul final: suprema amărăciune.

Tot Pavel la *I Cor* 1, 23 : „însă noi propoveduim pe Hristos cel răstignit”, iar la 2, 2: „Căci am judecat să nu știm între noi altceva decât pe Iisus Hristos, și pe Acesta răstignit.”

De ce adaosul „și pe Acesta răstignit” de nu pentru a pune accentul pe latura cea mai nebunească și mai scandaloasă? Rațiunea înțeleaptă s-ar învoi în cele din urmă cu un Dumnezeu răstignit simbolic și concedând să sufere aparent (altfel oamenii nu înțeleg), dar paradoxul și sminteala (creștinismul adică) înfățișează divinitatea nu numai așezată pe cruce -*solemniter* — ci pironită cu adevărat; unde suferă aiudoma cu nervii (legendele și epopeile evului mediu, care știa ce-i durerea, neîncetat se referă la nervi), fibrele și sufletul bietului om, până la cele din urmă consecințe (și Hristos are, în pofida ereziei lui Apolinariu, suflet omenesc întreg). Dacă și-ar fi păstrat — măcar în parte — impasibilitatea pe cruce, dacă n-ar fi gustat din plin deznădejdea omului, evenimentul petrecut pe Golgota n-ar fi fost — pentru filosofi, pentru preoți și pentru prostime -prilej de poticnire și sminteală, ci „scenariu” ori „ritual”, deci admisibil, *comestibil*.

La *I Cor.* 6, 20 și 7, 23 Pavel stăruie: „Ați fost cumpărați cu preț.”

Cu preț cinstit, întreg. Dumnezeu n-a înșelat pe nimeni: nici pe diavol, nici pe noi; nici pe sine nu s-a înșelat. N-a plătit cu aparență de suferință, cu o cruce mitică, sau cu bani calpi. Prețul nu l-a plătit o fantasmă; carne din carnea noastră, sânge din sângele nostru.

Și la *Evrei* (2, 17; 2, 18; 4, 18): Pentru aceea dator era întru toate (afară de păcat) să se asemene fraților (nouă); fiind El însuși ispitit, poate și celor ce se ispitesc să ajute; ispitit întru toate, după asemănarea noastră.

Asemenea nouă în toate și ispitit de toate ca și noi: așadar și de omeneasca deznădejde.

Martie 1966

Ca-ntotdeauna găsesc la Dostoievski, spus fără înconjur, ceea ce bănuiam; în orbecăire, lumină — deodată. Cu privire la viziunea lui Holbein găsesc textul exact: „Tabloul nu e frumos... e cadavruul unui om care tocmai a îndurat dureri nesfârșite... dacă un astfel de cadavru (și întocmai așa trebuie să fie) a fost văzut de discipolii lui... cum oare au putut crede, privindu-l, că acest cadavru va învia?”

NICI N-AU CREZUT!

„Dacă moartea e atât de groaznică și legile naturii atât de nemiloase, cum le poți stăpâni? Și oamenii aceștia, care au stat în jurul mortului, au resimțit desigur în seara aceea o *groaznică tristețe*, o *adâncă descumpănire* care dintr-odată le spulberau toate nădejțile și aproape tot ce credeau.”

NU LE-A FĂCUT SEMN CU OCHIUL!

Socrate și Iisus Hristos

Logic ar fi fost ca moartea lui Socrate-omul să poarte pecetea dezordinei, a sângelui, a trădării și a turbării; dar nu, a fost cum nu se poate mai senină și demnă. A lui Hristos, dimpotrivă, poartă — întreagă — pecetea tragediei, dezgustului și ororii. Socrate moare calm, înconjurat de ucenici fideli și atenți, care-i sorb cuvintele în vreme ce el -imperturbabil și luminos — soarbe otrava nedureroasă oferită cu multă deferență de temnicier. Părăsit și trădat de ai săi, Hristos se zvârcolește pe cruce, chinuit de sete și acoperit de batjocuri. Socrate moare ca un senior, Hristos ca un netrebnic, între doi bandiți, pe un maidan. Socrate mulțumește zeilor ca scapă de vicisitudinile lumii materiale, Hristos exclamă: „De ce m-ai părăsit?”

Deosebirea e totală între cele două morți, și tocmai cea divină pare *inferioară*, tulbure. Adevărul este că-i nespus mai umană; cea a lui Socrate, în toată măreția ei, pare — prin contrast — literară, abstractă, supusă regiei, și mai ales nerealistă. Socrate — cu bună credință și izbândind în bună parte — se ridică de la starea de om la cea de zeu, Hristos coboară nestingherit de scârnavii până în straturile cele mai de jos ale condiției umare.

— Dostoievski plănuia să mai scrie până în 1882 un epilog al Fraților Karamazov și apoi o viață a lui Hristos.

Pesemne că Dumnezeu n-a vrut să mai existe o a cincea evanghelie.

5 Martie 1960

Duba ne-a adus, mergând încet și hurducăind, de la Malmaison la Jilava, înainte de prânz. Coborâm: *Fortul 13*. Primirea ne-o face locotenentul Ștefan, figură de primat, facies de antropoid, gesturi și căutătură de sergent de colonie penitenciară într-un film *negru*. Îi face multă plăcere, își joacă rolul cu încetinitorul, cum și-ar fila îndelung cărțile un cartofor.

Petrecem restul zilei într-o celulă de carantină, mică, neînchipuit de murdară, tinetele nedeșertate. Seara suntem transferați la *șerpărie*, vastă peșteră, sinistră, împutită, care deși luminată electric păstrează o seamă de unghere întunecoase.

Totul — ca de atâtea ori în atâtea locuri penitenciare, dar acum e primul contact — se arată în așa măsură de lugubru și apăsător încât nu pare a fi real. Încântătoare e prezența doctorului Voiculescu, foarte îmbătrânit, numai oase, blând, manierat, pașnic, nobil, vioi la minte, dar frânt de oboseală.

Ciudată senzație de imensă fericire. Motive:

Pentru că am scăpat în sfârșit de anchetă. Închisoarea, după Securitate, e un liman, o oază, un rai. Apoi, cea dintâi întâlnire cu legionarii (la carantină nu e numai lotul nostru); de la care mă reped să învăț alfabetul Morse și versuri de Crainic și Gyr- grăbitul meu entuziasm îi amuză. Desigur, și prezența foarte liniștitoare a lui Voiculescu. Dar și amintirea — exaltantă — a celor petrecute în dubă.

Unde am fost pus într-o despărțitură, o adâncitură, o carceră, cu Sandu L., fost legionar. Abia înghesuiți, mi-a și vorbit. Îmi spune că-i pare sincer rău că a fost legionar, îmi cere iertare; mi-o fi foarte nesuferit să stau cu el, și atât de strânși unul într-altul. Nu mi-e groază? Nici n-a apucat să termine că plafonul dubei s-a și deschis; s-a deschis și albastrul cerului. Îi răspund că nu văd de ce îmi pomenește de iertare, că dacă-i vorba așa îi cer și eu iertare pentru că sunt evreu și că trebuie să stea lipit de mine, că în ce privește vina, vinovați suntem cu toții, deopotrivă, laolaltă. Îi propun, acum că ne-am cerut reciproc iertare, să ne împăcăm, să ne îmbrățișăm, să ne

spunem pe nume. La lumina becului din carcera pe roate ne sărutăm și — considerând ridicolul drept vorbă deșartă și simțământ inexistent — cunoaștem dintr-odată și din belșug — sub cerul albastru — starea aceea de nespusă fericire față de care orice băutură, orice erotism, orice spectacol, orice mâncare, orice lectură, orice călătorie, orice examen luat, orice portofoliu ministerial sunt nimica toată, praf și cenușă, amăgire, gol, pustietate, aramă sunătoare și chimval zăngănitor, stare ce urmează împlinirii unei acțiuni conforme cu prescripțiile divine. Valuri de bucurie se revarsă asupra noastră, curg, ne inundă, ne covârșesc. Îi întreb pe Sandu — iar de-l copiez pe Sfântul Serafim din Sarov în scena din pădure cu Motovilov, o fac neintenționat — dacă nu vede și dânsul pe buzele mele zâmbetul pe care-l deslușesc pe ale lui: al isihiei provenite din energiile necreate. Deoarece în strâmtul cotlon a mai încăput alături de noi și Grigore Pallama, bașca Sf. Serafim cu Nicolae Motovilov după el.

Purtarea gardienilor la șerpărie e atât de rea, atmosfera atât de dramatică, amintirea scenei cu Sandu L. atât de acută, perspectivele de îndelungată suferință atât de limpezi, încât nu pot să nu circul de la un capăt la celălalt al peșterii într-o stare de nemaipomenită, exaltată agitație, încep să presimt că Hristos e prezent în pușcărie. Nu-mi vine să cred că totul poate fi atât de complet, că am parte de atâta binecuvântat noroc.

Doctorul Voiculescu și episcopul Leu (tare dărâmat, umblă în cărje, e înțolit în straie mițoase de baci la o stână de munte înalt) sunt interogați pe îndelete de gardienii care, probabil, se plictisesc. Amândoi sunt batjocoriți și beștelii, insultați, înjurați și porcâiți. Ceilalți scapă mai ușor.

— Va să zică e posibil creștinismul, va să zică e cu puțință să te porți creștinește, să faci gesturi creștine. Creștinismul poate și el fi *arimetizat*. Îmi vine a crede că nu în zadar au bătut pentru mine clopotele bisericii Capra.

25 Februarie 1960

Paul Dim., martor:

E calm, vorbește apăsător și rar, cu dezinvoltura vechiului pușcăriaș, cu politețea rece a îngerului căzut ori a boierului decavat, dar semeț. Spre deosebire de noi cei din boxă, a mai făcut vreo câțiva ani de închisoare, iar de data aceasta e arestat mai de mult. Știe însă prea bine ceea ce e presupus a nu ști și ceea ce tribunalul nu-i poate aduce la cunoștință: că Petru Dumitriu, scriitor adulat, grangur al literelor și mare profitor al regimului, a *rămas dincolo*.

Se joacă o delicioasă scenetă á la Donizetti ori Rossini. Au folosit acuzații în prezența dumatăle cuvinte ostile regimului? Da. (Expresie de vădită mulțumire pe fețele judecătorilor. Procurorul se îngrașă văzând cu ochii, cauciuc pompat.) În ce fel anume? Au ponegrit sistematic pe scriitorii progresiști. (Expresie din ce în ce mai încântată pe fețele acelorași judecători în frunte cu președintele colonel Adrian Dimitriu.) Poți da cazuri concrete? Pot. — O pauză de efect, martorul lucrează cu metode de actor profesionist, nu se grăbește. — Ei, dă-le. — I-am auzit ponegrind cu violență pe scriitorul progresist Petru Dumitriu, în a cărui operă se reflectă realizările regimului, criticându-l, susținând că e un fățarnic, că n-ar fi cu adevărat democrat, că scrie numai pentru a se alege cu foloase personale și că de fapt romanele lui toate sunt lucrarea doamnei Henriette-Yvonne Stahl...

Președintele omonim nu-l poate întrerupe, căci n-are voie să ne informeze că celălalt purtător al numelui sfântului izvorător de mir, Petru,

s-a dat cu imperialiștii. Așa că martorul, al treilea Dumitriu (de fapt Dimitriu), îi mai trage cu progresistul romancier, cu ponegririle, distrându-ne, distrându-se, până ce e poftit să se retragă, precum și face după ce se înclină cu glacială politeță.

Perfect, nu mai puțin decât Sam Weller depunând ca martor în procesul Bardell *versus* Pickwick.

— Definiția vieții, după Andre Breton.

Viața, zice Andre Breton, e felul în care un ins pare a se fi învoit cu inacceptabila condiție umană.

— Paul Dim. ne învață pe Al. Pal. și pe mine să nu ne grăbim a sta lângă ușă spre a fi repartizați în celule; să rămânem mai la sfârșit, împreună. S-ar putea astfel să nimerim în același loc.

Așa chiar facem, prelungindu-ne șederea în sinistra hală care, hotărât lucru, din ce în ce pare mai scoasă din *Rocamboles*, din *Misterele Parisului* și din *Mizerabilii*.

Voiculescu, Leu, Sandu, Streinu, legionarii de la Aiud, sașii de la Codlea au plecat; Paul și Alecu o dau pe franțuzește și conversația ia o turnură strict deșucheată, clevetitoare. Joky (ori Szoky) Cristea, Nicodamele, Pușa Măciucescu, *Tea-Room Taina*, *Școala bărfelii*, *Legaturile periculoase*, cinci la șapte. Gata cu emfaza și sublimul. Spre orele unu ori două, probabil, caraliul de serviciu mă respinge când ne prezentăm tustrei. Paul și Alecu pleacă aruncându-mi priviri dezolate. După vreo jumătate de ceas sunt scos și eu, singur.

— Se-ntreabă mulți prin închisori și-n critica literară: unde e Dumnezeu în opera lui Proust? În romanele lui Mauriac?

Unde e? Să vă spun eu unde e. Nu e la cutare pagină, pentru că autorii nu sunt teologi. Nu e nicăieri. E pretutindeni, ca și în lume.

— Câteva cugetări lămuritoare despre libertate: Alfred Jarry: Există oameni pentru care a fi liberi e o plictiseală, e o belea.

Thomas Mann: Libertatea e o noțiune pedantă și burgheză.

Ambele pun sub semnul întrebării șansele de supraviețuire a libertății în lumea pe care Ortega y Gasset a numit-o, mai pertinent ca oricine, a masselor.

Alexandru Herzen: masselor nu le pasă de libertatea individuală, de libertatea cuvântului; ele îndrăgesc autoritatea... prin egalitate înțeleg egalitatea opresiunii... doar indivizii civilizați doresc libertatea.

Să fim deci mai puțin convinși, noi, intelectualii și deținuții politici, că toată lumea se omoară după libertate.

Denis de Rougemont: Libertatea nu e un drept, e asumarea unui risc.

Să fim deci mai puțin siguri că oamenii sunt dispuși să riște. Drepturi, da, câte vrei, dar riscurile le consideră a fi piedici, intrigi, insulte.

Ioan 20, 29: „Iisus i-a zis: Pentru că M-ai văzut, ai crezut? Fericiți cei ce n-au văzut și au crezut.”

Să înțelegem că libertatea e mai presus de orice un act (riscat și nerațional) de credință, deci un pariu.

II Cor. 3, 17: „Domnul este Duh, și unde este Duhul Domnului acolo este libertate.”

Dacă nu suntem liberi nu suntem vrednici a ne chema — cum îi place lui Hristos să ne socotească — prietenii Săi.

Apocalipsa 3, 20: „Iată, stau la ușă și bat.”

Să ni se topească inimile la gândul pozelor populare unde Domnul cu traistă și toiag așteaptă să-i deschidem, dacă vrem, de bună vrerea noastră liberă.

Nicolae Bălcescu în *Istoria Românilor supt Mihai Vodă Viteazul*: Cine luptă pentru libertate se luptă pentru Dumnezeu.

Frază puțin citată de actualii admiratori ai lui Bălcescu.

— Marii scriitori cu adevărat făuresc o lume și ființe, asemenea lui Dumnezeu.

Sunt în Balzac două momente care mi se par supreme și care arată cât de reale erau pentru el personagiile meșterite de condeiul său. Care mai arată că de la un anumit nivel (artistic, moral, sufletesc, de ținută) în sus noblețea e subînțeleasă. Nu sunt rasist, bine mi-ar sta să fiu! dar nici gogorița egalității absolute n-o pot înghiți și îndura (ce-a și ajuns să fie: toate animalele sunt egale, dar unele sunt mai egale) și mă fulgeră fracțiuni de viață când nu-mi vine, zău, a râde gândind la Gobineau ori la Houston Stewart Chamberlain.

În *Ursule Mirouet*, scrisorile lui Francois Minoret — personaj necinstit și odios — Balzac le reproduce de fiecare dată cu toate greșelile lor de ortografie, căci individul e și prost și incult. (Și se vede că exercițiul îl distrează pe autor, după cum îi și place a imita vorbirea francezei cu accent teuton.) Când însă la sfârșitul cărții, Minoret e nefericit, descoperă căința și se mărturisește, scrisoarea pe care o trimite acum e transcrisă cu ortografie corectă. Și Balzac explică de ce: i-am îndreptat ortografia, zice, pentru că *nu șade bine* să râdem pe seama unui om lovit de nenorocire.

Cuvintele acestea extraordinare dovedesc:

a) Că Balzac a fost un creator în sensul precis al termenului, de vreme ce este în stare să-i fie milă de personagiile sale ca de oameni reali — și să le respecte;

b) Că avea sentimentul cosmic al unității noosferei și al comunității prinosului (superrogatoriu) de mizerii dintre oameni;

c) Că a fost un om de treabă și un creștin pentru că a renunțat (fie și în închipuire) la a-și disprețui aproapele și n-a înțeles să-și bată joc de o făptură omenească — adică de ceea ce i se impunea ca o făptură omenească — atunci când aceasta trecea prin suferințe și dovedea că-i pare rău de ce făcuse;

d) Că a fost de aceea nobil și n-a păcătuit adăugind cu de la sine putere particula *de* la numele său;

e) Că și pentru el, ca și pentru Dostoievski, spectacolul suferinței e sfânt. (Suferința nu este întotdeauna folositoare patinatorului — vezi tâlharul cel rău — dar pentru cine o privește nu are contingente morale. Ca *spectacol*, e mereu sfântă. Pe cel ce suferă sunt dator să-l compătinesc, să-l ajut.

Samarineanul nu întreabă cine e, ce face, de unde vine și cu ce se ocupă rănitul — nu cumva era și el vreun hoț de păgubaș? Vreunul căruia i se întâmplase *ce merita?*) Credinciosul nu refuză — fiindcă nu știe, *sancta simplicitas*, iată un exemplu grăitor — să dea de pomană bețivului. Milosului nu-i pasă dacă cerșetorul a vândut paltonul pe care i l-a dăruit, măcar că s-a dus cu banii de-a dreptul la cârciumă. *Paltonul îl poartă Hristos*.

Natura nu e capabilă de o delicatețe ca aceea din *Ursule Mirouet*. Nici istoria. Nici inteligența. Ea vine de la har.

Alt moment incomparabil în opera lui Balzac. Acela când, în Colonelul Chabert, eroul renunță la toate drepturile și pretențiile sale în favoarea soției și nu-și mai susține procesul din clipa în care-și dă seama că e necorectă și de rea credință. Îl apucă așa silă și scârbă și dispreț față de remăritată „contesă Fenaud" încât nu se mai opune, nu mai luptă și cedează totul. *De scârbă, de silă*. Tocmai pentru că știe. Nu încrucișează spada cu cine s-a dovedit a nu-i fi egal.

Corolarul I: nedreptatea, când îți este făcută ție, ai dreptul — dacă-ți dai

seama de prea marea josnicie a potrivnicului — să cedezi, cedarea în acest caz fiind palma cea mai cumplită. Nu te bați în duel cu omul care nu-i vrednic să-i verși sângele. Chinezii care-și curmă viața pe pragul împilatorului spre a-l sorti oprobiului veșnic. Și gestul colonelului Chabert care — Dumnezeu să mă ierte dacă hulesc — evocă tăcerea lui Hristos în fața șmecherilor hotărâți să-l lichideze, potrivit sfatului dat de marele preot Caiafa, și se fac, pasă-mi-te, că-l judecă.

Corolarul II: nedreptatea, când ți (exprimarea poate părea greșită, dar nu e fiindcă orice nedreptate și nouă ni se impune) se face nu ție, ci altuia, trebuie denunțată, doborâtă, îndreptată. Așa procedau cavalerii rătăcitori. Don Quijote.

Iorga: „Ai dreptul să ierți numai ce s-a făcut în paguba ta.”

Omul, dacă raționează în calitate de creștin și vrea să se poarte conform cu doctrina creștină, poate — și trebuie — să nu țină seama de nedreptățile săvârșite împotriva-i, de insultele ce i se aduc lui, ca individ. Dar dacă ocupă o funcție de răspundere ori se află în fruntea treburilor publice nu are dreptul să invoce principiul iertării spre a rămâne distant și rece în fața răului și a lăsa pe nevinovați pradă ticăloșilor.

Eroarea tragică a lordului Halifax aceasta a fost, de a fi confundat două situații distincte. Și nu numai a lui, a numeroșilor zăpăciți care cred că „nu judeca” și „cine-s eu să judec?” se referă și la interesele comunității, ale omenirii. Acolo e altfel, invers: vigilență, apărarea binelui, păstorul e iubit de turmă pentru că o păzește și-și pune viața pentru ea.

(Când nu poți îndrepta nedreptatea, îți rămâne în orice caz soluția demisiei, de nu a intrării în mănăstire sau a sinuciderii. Cato din Utica și Ian Pallach; budiștii din Indochina: aceștia orbi și nerozi, dar cinstiți și logici cu ei înșiși.)

Iar problema lui Eli, Eli

*"Prefer să cred în Dumnezeu decât
să-l văd în toată slava sa. "*

Paul Valery (*Scrisoarea doamnei Emilie Teste*)

Dumnezeu, care l-a părăsit pe Hristos pe cruce, nu e cu totul absent și pentru noi?

Un lucru pe care nu vrem să-l înțelegem, pe care nu-l înțelegeau nici contemporanii Domnului. Cei ce așteptau venirea lui Mesia în slavă. Ce nu puteau înțelege ei, ce nu putem înțelege noi: că Dumnezeu, cum spune Kierkegaard, nu e un imens papagal roșu.

Dacă în piață ar apărea dintr-odată și din senin o uriașă pasăre violent colorată, de bună seamă că toată omenirea s-ar năpusti să vadă și ar pricepe că nu e lucru obișnuit.

Credința, pocăința în felul acesta ar fi prea ușoare. Mură-n gură. Na-ți paraua, dă-mi sarma.

Ni se cere însă a crede în deplină libertate și s-ar zice că — mai rău decât atât — scenariul se desfășoară *als ob*²² am fi nu numai pe deplin abandonați, ci și că — pe deasupra, colac peste pupăză — pronia *dinadins* face totul ca să nu credem; îi place — zice-s-ar — să acumuleze piedicile, să ne înmulțească riscurile, să adune argumente pentru a preface bine intenționata dorință de evlavie în imposibilitate.

Drumurile care duc spre credință poartă aceleași nume, toate: pariu,

aventură, incertitudine, cuget de om nebun.

Dostoievski: dacă Dumnezeu n-a coborât de pe cruce, pricina este că voia să-l convertească pe om nu prin constrângerea unui miracol exterior evident, ci prin libertatea de a crede și dându-i prilejul de a-și manifesta îndrăzneala.

Când i se spunea Domnului pe Golgota: mântuiește-te pe tine și atunci vom crede, greșeala era de fapt de ordin lingvistic, se judeca în temeiul unei confuzii de termeni. Dacă s-ar fi coborât de pe cruce nu mai era nevoie să se *creadă*, ar fi avut loc doar recunoașterea unui fapt (ca în cazul papagalului roșu: coborârea de pe cruce ar fi constituit un irezistibil papagal roșu).

Ni se cere — invitație la temerară vitejie și palpitantă aventură — ceva mai tainic și mai ciudat: să contestăm evidența și să acordăm încredere unui ne-fapt.

Pe căi *ocolite* lucrează. Căi de nepătruns, zic francezii. Iar englezii și mai precis: se mișcă într-un mod misterios.

— Leon Bloy: „O, Hristoase, care te rogi pentru cei ce te răstignesc și-i răstignești pe cei ce te iubesc!”

24-26 Februarie 1960

Întâi suntem aduși într-un fel de sală de așteptare, de anticameră și, judecând după faianța ce acoperă toți pereții cam până pe la jumătate, trebuie să fi fost vasta bucătărie a unei case boierești de pe timpuri ori a unei școli cu internat. Ne așează pe niște bănci lungi, paralele, câte unul pe bancă și la extremitate, s-ar zice că urmează să dăm o teză și le este frică să nu copiem. Ni se interzice nu numai să ne vorbim, dar și să ne uităm unii la alții. E frig și ne e foame. Adăstăm o vreme ce ni se pare apăsător de lungă, apoi gardienii — sosise, vezi bine, ora gustării — își scot din genți pachetelele cu mâncare. Înfulecă vârtos, plescăind și morfolind cu toții, mă apucă o foame atroce și bănuiesc aceeași umilitoare senzație și la ceilalți căci, fără excepție, ne pironim privirile cu jind asupra liniștiților consumatori. La ei ne putem uita. Senzație de fiară jigărită, în cușcă. (Doar că nu putem pași de la un capăt la altul al cuștii și nici a ne apropia de gratii, ca fiara).

Nișel mai târziu, ofițerului care intră, Păstorel i se adresează bonom și glumeț pentru a cere creion și hârtie. Vrea să însemneze versuri pe care le-a compus la Securitate și „ar fi păcat pentru cultura românească să se piardă.” Ce fel de versuri? A, nu dușmănoase, lirice, patriotice. Cum le-a compus? A, în minte. Dar acum ar vrea să le transcrie; cu vârsta, de, s-ar putea să le uite.

Întocmirea de versuri pe cale mintală este, oricum, o performanță, poate nu ca băgarea unui gol sau depășirea unui record, dar performanță totuși e. Se simte o învăluire de admirație. Iar Păstorel zâmbește, distant, dar prietenos. (Ce nu face omul pentru o țigară? Ce nu face scriitorul pentru un condei?) Deși ofițerul și subordonații lui se țin tari, se supraveghează între ei și se împotrivesc vrăjii, în atmosfera glacială (la propriu și la figurat) a fostei bucătării pătrunde brusc o adiere primăvăratică, un iz patriarhal de Cotnari și o pală de voioșie humuleșteană. Ulița copilăriei nu mai pare a se fi strămutat pe întinsurile pierdute ale îndepărtatelor galaxii. Frunțile, puțin de tot, se descrețesc. S-ar zice că sunt și Medelenii fratelui Ionel pe aici pe undeva, nu s-o fi pitit Hanu-Ancuței al tovarășului președinte Sadoveanu pe sub niște uriașe bufete de la capătul încăperii? *Tare mă bucur, glăsuiește Mihai Vodă Slurdza, că vād chef și voie bună în țara Moldovei.* Tonului bonom care îmbracă o cerere de neconceput, ofițerul nu-i poate răspunde răstit. E

destul de tânăr, ofițerul, și-mi vine a crede că încearcă oarecum sentimentul elevului căruia i se oferă emoționantul prilej de a sta de vorbă cu unul din autorii reproduși în manualele școlare. Păstorel nu tace, prinde aripi și plutonierului vigilent care intervine în discuție îi trânteste: „Dumneata să știi că eu nu sunt numai scriitor, ci și căpitan de tunari.” Odată cu vorbele acestea s-ar zice că pereții înșiși pier și că din locuri împădurite unde lumina și umbra se urmăresc șăgalnic vin în procesiune, printre noi, umbre mărețe și umbre duioase — Ștefan al Moldovei, Neculce boierul de țară, istețul Creangă, domnul Ibrăileanu, cneazul Moruzzi, drumețul Hogaș; ba sosesc nu numai ființe, ci și clădiri sau obiecte: bojdeuca, teiul de la Copou, restaurantul *La paradis general*, biblioteca Academiei într-o dimineață de primăvară când cititorii-s puțini și legăturile în piele ale cărților lucesc atât de blând, Bucureștii de altă dată cu întreg cortegiul lor de grădinițe și grătare, și *Moldova* cealaltă, din strada Icoanei, unde în jurul unei mese răsunaseră bietele epigrame în temeiul cărora Al. O. Teodoreanu. se află acum aici.

Dar proiectarea noastră în afara timpului și spațiului — și cât de yoghină, de honigbergeriană i s-ar fi părut autorului de la Paris a cărui *Noapte de sânziene* își avea și ea însemnatul aport în făurirea scenei pe care o jucăm toți, a scenariului absurd, a părelniciilor adânc înfipite în mizerie și spaimă — nu durează mult. Aura de bonomie și aburii de Cotnari, de culoarea strugurilor poleiți în bătaia soarelui fierbinte al verilor de demult, nu-l înconjoară decât pe singurul Păstorel. Când, rupând vraja calmului ce se lăsase din toate părțile, de sus, Dinu Ne. înalță și el glas, solicită o țigară, ofițerul se scutură, iese de sub puterea literaturii române și a tradiției petrecărețe, pășește acru și dârz pe tărâmul filosofiei contemporane ostile și sfâșie brusc vălul: „Dumneata să nu ne crezi atât de proști, domnule Noica.” Dinu, de o slăbiciune chinuită, ascetică, se încovoiaie călugărește, supus — cu priviri îngândurate, împovărate, însingurate. Sfruntare, gândește ofițerul, și ne apostrofează în bloc, rece și solemn, nu fără o ultimă nuanță de considerație (cum nu auzisem în cursul anchetei și nici nu mai aveam să întâlnim prin închisori): „Știm noi ce reprezentați și nu ne duceți cu gesturi bune pentru găinari.”

În sala de ședințe, dând impresie de pustietate, uriașă, ne așează în boxă, tot pe bănci — ca la școală, suntem mulți foști elevi ai liceului Spiru Haret -, acum unul lângă altul, înghesuiți. Ne plasează pe rând, cum intrăm: mă pomenesc între Noica și, la dreapta, Vladimir Streinu. Pillat, Sandu L. și câțiva pentru mine necunoscuți ocupă banca întâi: coautorii complotului înfățișat judecății și pe care-i văd astăzi prima oară. Cele patru femei (Anca dr. Ionescu, Marietta Sadova, Trixi și Simina Caracas) sunt în fundul boxei.

În sala goală și mare vor fi în cursul procesului patru grupuri compacte de ființe omenești, despărțite între ele prin spații de vid ce reamintesc ametețoarele distanțe dintre roiurile de universuri. (Liantul pe care l-ar fi alcătuit publicul, rudele și presa nu există).

Primul grup e al nostru, al deținuților din boxă, douăzeci și cinci la număr, îngrămădiți pe bănci, privind drept înainte (iarăși nu avem voie să ne uităm altundeva, și mai ales nu unul la altul), înconjurați — asemenea orbitelor electronice din periferia nucleului atomic — de un cerc de ostași în termen, toți echipați ca de front, cu puști mitraliere automate pe care le țin îndreptate asupra-ne, dându-și silința să se holbeze fioros. Sala e posacă, tonalitățile închise, totul e straniu, dar prezența soldaților — postați în poziție de tragere, ca și cum ar păzi banda lui Terente, a lui Coroiu, a lui Brandabura sau a lui Zdrelea napirosu, ba și prinsă asupra faptului în puterea nopții și în inima codrului ori în desișul stufărișului, iar nu un pâlc de intelectuali palizi,

scofâlciți, înțoliți în veșminte călcate de circumstanță cu fierul spălătoriei de la Securitate, oboșiți, nedormiți, încercânați, mulți trecuți de amiaza vieții, mai toți înzestrați cu câte o boală de sedentar, de locuitor al marilor orașe: colită, rinită, constipație, tuberculoză, calculi biliari — pare o greșeală de regie, o exagerare cu nuanță de ridicol.

Al doilea grup îl alcătuiesc, hăt la capătul sălii și abia întrezăriți, ofițerii de Securitate, anchetatorii, inspectorii (unii în uniformă, alții în civil), veniți să urmărească desfășurarea procesului, să noteze, să verifice, ca într-o ciudată reprezentație teatrală unde repetiția de regie, repetiția generală și premiera s-ar confunda într-un singur spectacol kafkaian.

Mai e un al treilea roi, la stânga noastră: avocații apărării, superiori ca număr acuzaților, fiindcă sunt prezenți și câte doi-trei pentru un client, iar unii din ei însoțiți de secretari. Sunt, din toată sala, cei mai stingheri, mai nefericiți și — bănuiesc, apoi aflu precis — și cei mai temători, îmbrăcați impecabil, la marele fix și la șpiț, ca de nuntă, arată foarte șucari și nu le lipsește decât floarea la butonieră ori jobenul și mânușile călăului la execuțiile capitale; altminteri sunt spîlcuiți fără greș: haine de culoare închisă, dintr-un material mătăsos cu sclipiri metalice, colțuri de batistă albă ieșind din fiecare buzunar de sus al surtucului, obraji bărbieriți proaspăt și atent, freze linse de limbile a zeci de pisici. În ținuta lor de paradă sunt, în comparație cu securiștii care-și fac meseria lor înfiorătoare (meșterul la lucru se cunoaște; meșteșugul vreme cere, nu se-nvață din vedere; meșterul strică și drege de frică), cu noi care n-aveam încotro (doar n-am mâncat bureți) și cu membrii tribunalului, militari detașați în serviciu și dâșii (păsările fripte nu se găsesc în parii gardului) cei mai ridicoli: pentru că au de jucat roluri duble (și-s distribuiți în rolul cel mai penibil: al copilului cuminte, al băiețelului mămițichii) și au venit, dacă-i vorba așa, de bună voie.

Pe fotoliile de judecată, cinci militari impasibili, plictisiți: la mijloc Adrian Dimitriu (acesta nu plictisit, ci îngrijorat, căci e responsabilul: fost avocat și domnia sa, în rol și costum de colonel).

De îndată ce mă văd așezat pe bancă, săvârșesc fapta pe care o consider singura meritorie din viața mea: lui Noica, pe a cărui față se citește deznădejdea și în ai cărui ochi (ochii aceia care-l caută în zadar pe Mihai Rădulescu) lucește o frământare atroce, îi suflu trăgându-l de mânecă atâta timp cât vânzoleala instalării noastre încă nu s-a terminat și mai pot vorbi pe scurt: Dinule, să știi că nu suntem supărați nici unul pe tine, te iubim, te respectăm, toate-s bune.

Dumnezeu îmi este binevoitor: fața lui Dinu se luminează, îmi strânge la iuțeală încheietura manii, oftează adânc, despovărat. Am făcut și eu ceva bun în lumea aceasta.

Cu Vladimir Streinu schimb doar priviri pe furiș și câte un mic zâmbet; ne vom da însă adeseori coate în timpul procesului și vom râde chiar de-a binelea când procurorul, dezlănțuindu-se, va face, împotriva intelectualilor reacționari din boxă, elogiul unui Eminescu, unui Tolstoi, unui *Ghiote*.

Bieților avocați le vine greu de tot. Se știu cei mai supravegheați, nici măcar n-au siguranța osândirii cum au cei din boxă; asudă, își șterg discret frunțile, unii cu batistele de mătase albă din buzunarul de sus al hainei, alții cu batiste mai mari, gospodărești, colorate, scoase de prin buzunarele pantalonilor, bătrânește. În pauză, fiecărui învinuit i se acordă dreptul să stea cinci minute de vorbă cu apărătorul său; întrevederea are loc pe una din băncile din fundul sălii și în prezența respectivului anchetator. Din milă față de avocat — omul tremură să nu i se încredințeze cine știe ce mesaje, să nu trebuiască să audă cine știe ce imprecășii dușmănoase — mă limitez la

vorbele cele mai oarecare și indic argumente și motivări imbecile. Mi se răspunde cu o căutătură recunoscătoare.

Domnul Bondi, care-l reprezintă pe Vladimir Streinu, își caracterizează clientul ca fiind din totdeauna, din tinerețe, neîncetat, cu neobosită perseverență, un vajnic, un convins, un aprig dușman al comunismului... vreau să spun al legionarismului. Un fel de răs înfundat înfrânge solemnitatea înțepată a ședinței. Streinu, alături de mine, tresare, apoi surâde și el.

Un alt apărător care o pățește destul de urât e Mădârjac al lui Păstorel. (La *ultimul cuvânt* autorul *Hronicului* va izbuti să iște iarăși o boare de omenie spunând că el face epigrame cum face găina ouă.) Mădârjac, întrerupt de președinte spre a fi întrebat tăios dacă împărtășește cumva părerile celor din boxă, răspunde pripit: ferească Dumnezeu... Președintele ia act de această mărturisire de credință mistică, de acest mod de exprimare vădind, și nu întâmplător, o anumită mentalitate și-l pofteste în mod grav să-și cântărească vorbele. Nu trec multe clipe și, vrând să arate că Teodoreanu prin glumele sale n-a urmărit la restaurantul *Moldova* să răstoarne regimul, Mădârjac, din nou cuprins de avântul prieteniei, își întărește spusa cu echivalentul bisericesc al lui *parol monșer* — la care poate se gândea și pe care, mânat de un subconștient imbold către respect, absolut firesc în ceea ce, totuși, era pretoriul unei instanțe judecătorești, îl înlocuiește — și anume cu „să ferească Dumnezeu”. De data aceasta Adrian Dimitriu se supără foc și-l amenință pe avocat de pe înălțimi izvoditoare de gheață și pline de subînțelesuri.

Poldi Filderman, spre a-l apăra pe doctorul Răileanu, raționează *coram populo*²⁴: dacă aș ști că e legionar, eu, care am fost schingiuit de legionari, pentru nimic în lume nu mi-aș fi dat asentimentul să-i fiu avocat. Cum nu poate totuși susține că întreaga acuzare e neîntemeiată, găsește de cuviință să-i califice pe toți ceilalți din boxă drept filosofi ai sângelui și morții, gardiști de fier inveterați și descendenți spirituali direcți ai Căpitanului. Apoi, spre a dovedi prima aserțiune, își scoate haina, schițează gestul de a-și desface și cămașa, iar pentru că afirmă că a fost bătut și la picioare „unde poartă urmele bestialității legionare”, dă să se descalțe. Un semn discret — plictisit al președintelui sau poate graba (deoarece fiecărui avocat i s-au condat numai patru minute) sau poate considerarea gestului început drept un simbol îndeajuns de grăitor, îl determină să se oprească și să renunțe la exemplificarea pe viu.

Dintre cei vreo douăzeci de martori ai acuzării (la ceilalți procurorul și apărarea au renunțat de comun acord) se remarcă ziaristul Radu Popescu, printr-o declarație de neașteptată virulență și lungime; este și el deopotrivă de sclivisit înveșmântat ca și avocații; se mișcă, în timp ce vorbește, ca un profesor la catedră, cu gesturi ample și studiate cum se zice că erau ale lui Maiorescu, îl beștelește pe Noica întocmai ca cel mai strașnic gradat pe cel mai netrebnic recrut, își recită fără oprire tirada întregă. La sfârșit se șterge și el cu o băsmăluță scoasă din buzunarul de la spate al pantalonilor: pe frunte, pe față, pe mâini.

Apare la un moment dat o bătrânică în negru, cu o pelerină — aduce cu *Barbara Ulbrich* ori mai degrabă cu directoarea pensionului din *Crima lui Sylvestre Bonnard*, aceea care s-a transfigurat aflând că modestul ei vizitator e membru al Institutului Franței. Bătrânică răspunde la numele de Popescu-Voinești, e văduva geografului, e pensionară și execută lucrări de dactilografie. Ea a bătut *Așteptând ceasul de apoi*, romanul cu subiect legionar al lui Pillat. Somată să se explice pentru care motiv, văzând despre

ce e vorba, nu a sesizat autoritățile, menționează cu voce calmă și joasă următoarele: mai întâi, când bate la mașină, atenția i se îndreaptă numai asupra cuvintelor, nu asupra frazelor, și cu atât mai puțin asupra sensului lucrării; în al doilea rând, a înțeles și ea că este vorba de legionari, dar i s-a părut că lucrarea-i net antilegionară, fiindcă pe tinerii care aparțineau mișcării autorul îi înfățișa sub o lumină defavorabilă. Defavorabilă? Da, desigur, de vreme ce arăta că lipseau de la cursuri, că nu-și dădeau regulat examenele, că veneau acasă seara târziu, că-și supărau bieții părinți care se speteau să le plătească taxele și să le cumpere cărți.

Încântător e un prieten al lui Păstorel; tuciuriu, scund și îndesat. Se numără și el printre comesenii de la restaurantul din Icoană. Retrăgându-și declarația dată la anchetă, nu vrea să recunoască aspectul dușmănos al rostirilor acuzatului. Președintele stăruie mult, în sală se produce (în fund) un fel de vagă rumoare, însoțită de o nespusă uimire. S-ar zice că în derularea filmului s-a produs o pană; nu că ar avea vreo importanță, dar nu șade frumos. Martorul, cred, e macedonean, îl cheamă Arsenie Tașcu-Dumba, și trebuie că aparține acelor familii de Aromâni care prin Ragusa, Viena și Ardeal au ajuns în regat. (Altele, ca Șaguna, Stârcea, Capri, Hurmuzachi, Grigorcea, Flondor se vor fi oprit în cadrul statului habsburgic tot pe pământ românesc.) Există o ramură Dumba înnobilită de împărat, trăită la Curte, rămasă fidelă dinastiei și orașului imperial al valsului. (Iosif Roth a descris în *Radetzky Marsch* cazul — ciudat — al acestor exponenți ai „națiunilor conlocuitoare” care au fost și au rămas până la urmă slujitori devotați ai împărăției. La ei s-a referit și Rebreanu cu David Popp din *Catastrofa*. Și nu de ei ține și Avram Iancu?)

Mai târziu, în pușcărie, aveam să aflu cât de sigure sunt prietenii stabilite de macedoneni, cât de credincioși, de statornici pot fi — deși cu mare greu se dăruiesc. Amenințările președintelui, din ce în ce mai enervate, dau greș. Președintele propune organului procuraturii să ceară în instanță arestarea martorului vădit mincinos. (Scena riscă să ia un caracter cu totul ionescian: dacă Păstorel, întrebat de președinte, își menține declarația de vinovăție de la anchetă — și cum să n-o menție? — înseamnă că martorul, susținându-i nevinovăția, minte și urmează să fie trimis în boxă ca sperjur în temeiul cuvintelor celui pe care a vrut să-l apere.) Procurorul reflectează, dar nu cere arestarea. I se acordă martorului două minute de gândire. Martorul se face fețe-fețe, se încruntă, o roșeață difuză îi acoperă negreala obrazilor, își încordează trupul mărunțel. După trecerea celor două minute martorul declară că acuzatul nu a vorbit dușmănos. Președintele, procurorul și judecătorii dau a înțelege cu umerii, capetele și mâinile că martorul e un idiot — și-l trimit la loc cu mocoșite amenințări. A învins!

Din rechizitoriul procurorului mă interesează îndeosebi acea lungă parte unde face analiza pledoariilor apărării. Le declara, în general, sănătoase. Distribuie note, calificative, mențiuni și observații critice. Avocații-elevi stau cumiți cu mâinile pe bancă. La sfârșit — Mădărjac a fost citat negativ numai în treacăt — se vede că răsuflă ușurați. Le-a fost cald.

Când ni s-a spus că vom avea dreptul să rostim un cuvânt final de apărare ni s-a atras atenția că putem numai să ne recunoaștem vinovăția și să cerem indulgența tribunalului. Bolile pot fi invocate? Pot. În numele lui Păstorel se depune un certificat de neoplasm pulmonar.

Cei mai mulți se mărginesc, pe scurt, a recunoaște și a aștepta verdictul. Pillat, cel dintâi, începuse: „Deși n-am fost niciodată un anticomunist, totuși datorită faptului că am socotit întotdeauna inadmisibilă o doctrină materialistă a violenței, n-am putut să nu...” Președintele a intrat în stare de

frenezie; Dinu e întrerupt cu brutalitate, puștile automate par îndreptate dramatic asupra-i. Alecu, emoționat, face o *mea culpa* generală, arată că vede în marxism singura soluție și-mi pare că lăcrămează; boierul generos de la pașopt, care sălășluiește în fundul sufletului său, a preluat conducerea conștiinței. Altfel decât Alecu, dr. A. VI. își cere iertare cu vorbe ticluite și lozinci și-și șterge ochii cu emfază. Simina vorbește spontan și iute, ca de pe motocicletă, se cunoaște că în vinele ei zvâcnește sângele unui fost membru al Legiunii străine din Africa, unui boier aventurier, unui mușchetar, unui paladin care — te miri din ce pricină sau pentru a veni în ajutor celui slab și pipernicit sau a sfida pe cel tare — nu-și cruță nici vorbele, nici pumnii, nici sabia. Noica, demn și palid, nu se recunoaște vinovat față de codul tribunalului, dar se consideră adânc vinovat față de prietenii pe care i-a târât aici după el și cărora le cere să-l absolve. Marietta Sadova e jalnică, plânge, tușește, se îneacă, evocă cele șaiszeci de piese sovietice pe care le-a montat, invocă faptul că n-a avut niciodată moșii ori ranguri.

Dar eu? Eu mi-am pregătit cu grijă, din celulă, eventualul cuvânt final și-l recit fără oprire: „Faptele fiind ceea ce sunt, se cade să arăt două lucruri: primul, că nu am avut intenția de a unelti, al doilea că dacă aș fi știut că volumul lui Emil Cioran, *Ispita de a trăi*, putea fi interpretat ca un atac la adresa poporului român (ceea ce nu este) nu l-aș fi citit și nu m-aș fi asociat la răspândirea lui, deoarece am avut, am și voi avea întotdeauna față de poporul român numai simțăminte de adânc respect și nețărmită dragoste.”

Cuvinte destul de îndemânatică și care — Dumnezeu știe de ce, fiindcă n-or fi mai grozave decât ale celorlalți — sunt ascultate de câteși patru grupe ale sălii în tăcere. Dr.-ul Al. G. mi-a spus apoi, la camera 18, că l-am emoționat.

Când tribunalul se retrage, rămânem sub pază în boxă. Destinderea e generală. Avocații zâmbesc asemenea elevilor după examen. Ofițerii și anchetatorii răsufală ca după inspecție. Ostașii își dezmoțesc picioarele.

Șeful gărzii, un plutonier țigan care-i și bărbierul Securității, folosește prilejul ca să se suie pe platformă și să se așeze pe scaunul grefierului.

De acolo ne privește covârșit de fericire, aidoma călătorului care s-ar odihni pe tronul regesc în timpul vizitării unui palat ori s-ar urca, în clădirea unui parlament, la o tribună ilustră. Excursionistului i se pare, din vidul anevoie atins al muntelui, că priveliștea care se desfășoară în vale e pentru el anume. Cât de bucuros e vremelnicul grefier! Își arată toți dinții. Poate că e, cel puțin acum, singurul cu adevărat fericit din toți câți sunt aici, toți robi, toți actori în diferite roluri, într-o nevoită și obositoare piesă.

Oare nu cumva întreaga mascaradă își află punctul de congruență în această cum nu se poate mai trecătoare și tâmpă fericire a buzatului printre strămoșii căruia nu-i cu puțință să nu se fi numărat și un gâde?

Tribunalul reintră: sentința se va pronunța după trei zile.

Suntem scoși la repezeală. Între ușa de ieșire și dubă deslușim un cer plumburiu, o seară de lapoviță, împunsături de aer curat.

Interlaken, vara 1938

Nimeresc o zi rece și hotelurile sunt toate pline. Mi se explică motivul: are loc congresul unei asociații religioase internaționale, *The Oxford Group*. De care auzisem. E condusă de un orator și propagandist foarte energic, Frank Buchman. Titlul unei cărți scrisă de un discipol al său: *Numai pentru păcătoși*. Reputația cam mondenă a mișcării nu mă atrage; greșesc poate, ca și în cazul școlii de înțelepciune de la Dannstadt.

În hotelul unde am fost până la urmă primit nu locuiesc decât membri ai Grupului; de voie de nevoie șed la toate mesele alături de ei, care mă iau drept

unul de-al lor. Cei mai mulți sunt englezi. Se pare că la un alt hotel, mai luxos, se află și o doamnă din România.

Munții sunt cețoși, umezeala are drept consecință consumarea unui număr sporit — adică astronomic — de cești de ceai. Contactul cu englezii aceștia — sinceri, mereu bine dispuși (lumea pentru ei reîncepe în fiecare zi proaspătă ca-n prima — mai bine zis a șasea), preocupați de stabilirea și respectarea unor programe cât mai precise și pline, gata la orice oră să discute problemele cele mai delicate și mai intime cu o degajare totală; manierați cu simplitate, prevenitori, absorbiți fără pic de fățarnicie de tot ce se leagă de spiritual și sufletesc — este plăcut, amuzant și chiar desfătător. Toată lumea vorbește, se mărturisește, pune întrebări indiscrete urmate de adânci tăceri, manipulează cești de ceai și farfurioare cu biscuiți, scoțând de prin buzunare carnetele în care se notează sute de adrese, titluri de cărți, nume de asociații religioase. Mă simt cucerit.

La început o senzație de a nu fi la locul meu. Apoi însă mă duc la toate conferințele lui Buchman (nițel declamatoriu și accentul pus pe orarii și organizare), iau parte la ședințele și conciliabulele asociației, într-atâta sunt de prins încât renunț la o excursie pe Jungfrau de dragul participării la o ședință a Grupului. Se ocupă în special de mine un tânăr funcționar din Bedford, îl cheamă Manning și-i un băiat tare bun; și-un irlandez, mai vârstic, înalt și chel, sunt piloții mei, stăruitori și niciodată stânjeniți.

Nu mă interesează ce anume urmărește Grupul, ce-l desparte de numeroase alte secte și uniuni protestante. Dar e primul meu contact zilnic și susținut cu oameni a căror principală preocupare e credința în Dumnezeu și grija de mântuire, care au făcut sacrificii bănești pentru a veni aici, la Interlaken, care iau în serios tot ce fac și tot ce discută. Oricât de mundan să fii și nu se poate să nu te simți atras de oamenii aceștia toți curați. Naivitate multă, teologie sumară, la cei mai mulți o cultură generală redusă, concepții adesea candidă. Dar și frăgezime, farmec, o impresie de camere bine aerisite, nici umbră de tertipuri, viclesug, blazare, dospire.

Numele irlandezului mi-a plecat din minte, ori s-a pîtit în ascunzișuri de materie cenușie care-mi sunt inaccesibile. Mă văd astfel silit să-l pomenesc drept *Irlandezul* când mă rog pentru el în fiecare zi, ca și pentru Grupul de la Oxford. În dimineața dinainte de plecarea lor pășește grăbit spre mine: te căutam, îmi spune, voiam să știi ce am visat: mi-a apărut Domnul și mi-a încredințat că te va chema la El. Se vede că-l privesc întrebător, deoarece repetă, explicativ: vei fi printre cei care cred într-însul.

Montreux, 1938

Trenul care duce de la Berna la Montreux poartă numele de *Edelweiss*, e electric, fastuos și cosmopolit, ca într-o nuvelă de Paul Morand. *Europa galantă, închis în timpul nopții, Deschis în timpul nopții, Gingașe Stocuri.*

La Montreux, de la fereastra hotelului, priveliștea e de o frumusețe solemnă și perfectă care mă apasă. Cartea poștală vie din fața ochilor mei lucește de verde și albastră puritate. Îmi dau bine seama că la Interlaken n-am făcut decât să mă joc. Pe oxfordieni îi văzusem ca unul venit din Franța exclusiv îngrijorată de vacanțe, biftekuri și greve. *Et un Pernod potir Arthur.* Franța bolnavă de inteligență și spirit practic, de o parte, și anglo-saxonii aceștia copilăroși, dornici de juruințe, entuziaști, de alta. *Alkohoolfreies Restaurant:* cea dintâi pancartă pe care o zăresc în Elveția, puerilă dovadă, însă certă dovadă de concepție idealistă a vieții. De aici la Schelling și Fichte nu mai e decât un pas.

Nu-mi vine a crede ce mi-a spus Irlandezul. Nu în viața aceasta, probabil într-o încarnare viitoare. Am și senzația de a fi fost înșelător. Nu, nu pot trece

la creștinism. O lume obsedată de Pernod. Rânjetul bleg al mustăciosului Arthur în reclame. (Mai e unul, în vecini, tot cu mustăcioară, dar viu — și nu bea decât apă). În fiecare zi, în toate ziarele. Pe toți pereții. Pe toate zidurile. Ce departe e Hristos. De ei, de mine. De toți. Îmi jur totuși că niciodată nu voi spune vreun cuvânt rău, nu voi schimonosi vreun zâmbet când va fi vorba de Grupul de la Oxford în prezența mea.

— Nu e nevoie să fi stat mult în închisoare. Ce este omul, care-i cu adevărat condiția umană, cum stau lucrurile cu noi — și că Hristos e acolo la doi pași, că te vede, că te-a văzut, că te-a văzut din totdeauna — se înțelege în câteva minute. Restul de ani e timp irosit. Ca și serviciul militar, e însă incomparabil exercițiu de strunire.

Londra, Mai 1939

Familia pastorului Lound locuiește în plin centru, și într-un cartier elegant, aproape de Regent's Park. Am fost recomandat și primit ca *paying guest*²⁶, delicios de ipocrită formulă pentru a spune luat în găzduire. Sosesc seara, după o îngrozitoare călătorie cu avionul: furtuna a bântuit fără încetare deasupra Canalului Mânecii, am vărsat cu toții (inclusiv echipajul) tot ce aveam în noi, în niște punți mai întâi, apoi pe unde se nimerea. Abia ajuns pe solul Albionului dau de bunăvoința britanică, dulce compensație a ironiei răcelii franțuzești: la aeroport, niște necunoscuți se reped la noi cu sticlute de coniac și ne îmbie să bem: remediul, zic ei, e obligator după răscolirea măruntaielor. Șoferul taxiului își manifestă și el solitudinea, iar jupâneasa gazdelor îmi zâmbește deferent și-mi dă de știre că pentru această primă seară sunt scutit de îmbrăcarea smokingului. Cuvintele de bun sosît ale stăpânului casei sunt și ele fermecătoare (să poftească vreunul să-mi spună, după ce am trecut pe la Securitate, am făcut cinci ani de pușcărie și trei ani și jumătate de muncă manuală alături de țigani — că politețea e o deșertăciune desuetă, să poftească și-l scuip drept în față — *să-mi moară mama, să fiu nebun și să-mi sară ochii* de nu): în locuința noastră să vă simțiți ca la hotel, iar nouă să ne îngăduiți a vă socoti ca pe un prieten.

Doamna Lound și una din fete (asistentă la un cabinet dentar) sunt nițel mai rezervate; pastorul însă și fiica cealaltă (e învățătoare într-un orașel la oarecare distanță de Londra și stă acasă de vineri seara până duminică) sunt gentilețea și simplitatea însele. Văd bine că pe cât sunt englezii de reci în străinătate, pe atât sunt de prietenoși la ei în țară. Ospitalieri, deschiși, înțelegători: recunosc oricui dreptul de a fi nebun, de a se duce naibii dacă vrea — și pe ce drum își alege; nevoia de credință o socotesc drept lucrul cel mai natural.

După-amiază, uneori, domnul Lound mă invită în camera lui de lucru și-mi face cafea într-un ibric electric. Dimineața, înainte de copiosul mic dejun, mă ia mereu cu dânsul la o scurtă plimbare, în pas milităresc, prin nesfârșitul Regent's Park. Îmi arată tot felul de vile elegante (unele de foarte prost gust, imitații ale stilurilor celor mai felurite): au aparținut ori aparțin unor personalități de seamă. Sunt și iazuri în parc, eu mă reped către niște rațe de toată drăgălășenia: ca să le văd mai deaproape mă las pe vine, le îmbii, le spun uți-uti. Rațele măcăie foarte cuviincios, cât trebuie. Întorși acasă, pastorul povestește în cursul așa-zisului mic dejun că eu, când mi-a atras atenția asupra frumuseților arhitectonice din parc, l-am lăsat în părăsire și m-am dus *să mă închin* unor rațe (*went to worship some ducks*).

— Din Londra îi scriu la Bedford lui Manning, tânărul funcționar pe care-l întâlnisem la Interlaken. Îmi răspunde curând și mă invită să iau parte peste câteva zile la o reuniune a Grupului la Eastham, care-i o suburbie a capitalei.

Suburbie, vorba vine, pentru că merg cu metroul și apoi cu trenul mai bine de un ceas și jumătate. Regăsesc în sala primăriei de la Eastham aceeași atmosferă de sinceritate și naivă curăție de la Interlaken. Vorbitorii vorbesc înflăcărat și serios, ascultătorii ascultă atent și serios, toată lumea ia notițe, înseamnă numărul versetelor biblice care au fost citate; domnește o silință poate nu de mirare la oameni convinși de adevărul că Domnul va veni ca un fur, că poate veni în orice clipă, pe neașteptate: *de ce nu chiar acum!*

În pauză, conversațiile sunt la fel de însuflețite ca la Interlaken, iar își dau unul altuia adrese, iar își recomandă reviste și cărți, expoziții și cursuri, iar își fac, nestingheriți, confidențele spirituale cele mai intime. Se servește ceaiul, pe tăvițe. Nu știu cum de izbutesc ei să le facă pe toate: merg, beau, ronțăie biscuiți, vorbesc, scriu, predică, se informează, se salută, zâmbesc, cugetă... Îl revăd și pe Irlandez, care se îndreaptă încet spre mine și-mi aduce aminte de visul pe care l-a avut. Ascult cu mai multă băgare de seamă ca la Interlaken, dar și cu neîncredere sporită, și cu surâs lăuntric, nu răutăcios, dar oarecum de condescență. Îmi pare foarte înduioșător — te vei număra printre închinătorii Lui -, și totodată copilăros. Și nițică milă față de omul acesta, desigur bine intenționat, dar nu-mi place că dă crezare viselor; și-i lipsește pudoarea fanteziilor sale.

La Londra, totuși, merg des la biserici, catedrale și capele, și ca să le vizitez și ca să aștept. Să aștept ceva ce nu vine. Merg și la biserica oaspetelui meu, unde nu mă împărtășesc deși sunt poftit s-o fac. Drept argument aduc faptul că nu m-am spovedit. Pastorul, cunoscător al catolicismului și ortodoxiei (a fost câțiva ani paroh titular al bisericii engleze din Paris, e impresionat de motivarea mea și nu stăruie. Domnul Lound e *middle church*, aproape *high*, credinciosul care nu se apropie de altar din lipsă de mărturisire și se pare vrednic de respect.

Mă duc și pe la o mulțime de asociații și centre religioase. Pe străzile Londrei numele lor apar des, ca al firmelor comerciale. Aici religia e peste tot locul, te întâlnești cu Hristos la tot pasul. Ei zic Domnul. Pe continent discreția religioasă e strictă. În Anglia nu, se vorbește despre ale sufletului și ale credinței în modul cel mai firesc. De câte ori, trecând prin dreptul unei clădiri purtând o tăbliță cu nume de organizație religioasă, de câte ori n-am intrat! Înăuntru sunt săli de ședințe, biblioteci, fișiere, vrafuri de reviste și broșuri, fotografii, testimonii, telefoane și secretari. Birouri. (Dar parcă la urma urmei, e altfel la **Vaviloril!** Vorba lui Pierre Benoit: *le Pape, c'est des bureau*²⁷.) Sunt primit afabil de oameni nițel grăbiți, care m-ascultă, îmi rezumă crezul lor respectiv. Partea aceasta o judec toată destul de stereotipă. Dar mă cuprinde mereu emoția când mi se propune cu neforțată ingenuitate „câteva clipe de tăcere meditativă în doi" ori o rugăciune. *Let us pray*²⁸: și îngenunchează în mijlocul biroului, al salonașului — sală de primire, al arhivei, de parcă și-ar fi scos batista albă din buzunar ca să-și șteargă sticla ochelarilor. Îmi încarcă brațele cu fițuici și broșuri, *pamflete*, cum le place lor a zice.

Și-n Hyde Park, unde mă opresc de preferință și îndelung în fața predicatorilor. Un grup de sectanți cântă; mă apropiu de ei cu pălăria pe cap și umbrela în mână. (E o zi de senin, fără urmă de nori; dacă era ploaie, luam, firește, nu umbrela, ci impermeabilul.) Îmi cer să-mi scot pălăria, deoarece cântul lor e un psalm. Le răspund politicos dar, din nu știu ce subită îndărătnicie, refuz să mă descopăr la comandă. Ce-mi veni? Ei stăruie, perseverenți și ei, nu supărați, pentru că sunt obișnuiți cu felurimea de bazaconii ale diavolului. Până la sfârșit, mă lasă în plata Domnului, și plec — plin de amărăciune.

6 Martie 1960

Așadar, într-un târziu sunt scos și eu, dus la un birou adăpostit în micuța firidă a boltitului coridor; interogat, identificat, dezbrăcat. Mi se lasă doar un prosop, un săpun, una perie de dinți, una pastă de dinți, două perechi de ciorapi, una cămașă, una pereche chiloți, din care fac o bocceluță. Mă uit la ceasul de peste bolta firidei și văd că e mult mai devreme decât credeam. Un gardian foarte înalt și voinic îmi face semn să vin după el. (La șerpărie erau limbuți; acum lucrează pe mutește.) Dar nu mă duce spre șirul de uși metalice încărcate cu lacăte și zăvoare, înapoia cărora bănuiesc celulele. Ajungem afară, în curte. Noaptea aceasta de început de martie e o noapte de viscol. Îmi amintește de începutul *Valetului de treflă* al lui Edgar Wallace: „A fost ridicat dintr-un șanț din Lambeth, tânărul Gregory zis Cocainomanul, și murise mai înainte ca agentul de serviciu la Waterloo Bridge, care auzise detunăturile, să fi sosit la fața locului. Fusesse omorât în stradă, noaptea, pe zăpadă și vânt, și nimeni nu văzuse pe ucigaș. După ce l-au dus la morgă și i s-au cercetat hainele nu se găsi nimic altceva decât o cutiuță metalică plină de un praf alb care era cocaină și o carte de joc, valetul de treflă!”

Sunt în cămașă și chiloți. Gardianul îmi arată un morman uriaș de geamantane, saci, rucksackuri, pachete, desagi și-mi ordonă să le port pe toate din curte într-o cămăruță aproape de intrarea coridorului de-a lungul căruia sunt ușile. Unele valize cântăresc foarte greu. Trebăluiesc, dârdâind și clănțănind, căci nu e numai frig, ci mă și aflu într-un teribil curent, vreo două ceasuri. Gardianul, încotoșmănat într-o șubă siberiana cât toate zilele și încălțat cu pâslari peste cizme, și-a ridicat gulerul îmblănit, și-a tras clapele bonetului-căciulă peste urechi și s-a ghemuit — aduce cu *omul invizibil* din filmul după H. G. Wells — pe un scaun ciudos aruncat într-un colț, de unde probabil că mă urmărește. De bună seamă că-i este și lui frig și — de ce nu știu — dar am impresia că nu-i face plăcere să mă vadă cotrobăind de colo până colo prin zăpadă, dezbrăcat, jigărit și nevolnic.

Termin, vesel că nu am dat nici un semn de slăbiciune, începând a mă încălzi. Gardianul îmi face iar semn să-l urmez, scuturând un inel cu o mulțime de chei enorme. Se oprește în dreptul celulei 18, deschide greu ușa, cască și-mi face vânt înăuntru.

— La urma urmei s-ar putea ca Dumnezeu nici să n-aibă nevoie a ne pedepsi. *Își întoarce fața de la noi:* ceea ce înseamnă că ne retrage harul său ocrotitor și ne lasă-n voia întâmplărilor și interconexiunilor lumii materiale. Intrăm sub zodia hazardului și *mecanicei:* vai nouă!

7 Martie 1960

Mi-a făcut vânt înăuntru. Acum stau încremenit lângă ușă. Mă uit. Sunt într-o *bombă* de proporții uriașe, mă izbește o duhoare de necrezut. Bomba e puternic iluminată. Un fel de *azil de noapte* geometric amplificat. Sunt cuprins de un dublu și contradictoriu simțământ de pustietate și aglomerație. De ambele părți patru rânduri de paturi de fier care se ridică până aproape de înaltul tavan boltit. Fereastra, în fața mea, e bătută în scânduri, dincoace de care sunt gratiile. În spațiul dintre sumedenia de paturi, o masă îngustă, două bănci înguste și ele, șubrede, în colțul din dreapta, în fund, un ciubăr, o balie, o puțină acoperită. Atât. Jos, de-a lungul paturilor, șiruri — ce-mi par nesfârșite — de bocanci.

Câteva sforăituri vâjnoase nu rup tăcerea adâncă, asemenea norilor izolați care nu covârșesc unitatea cerului violent albastru. Câte o horcăitură. Zgomotul metalic al zăvoarelor și cheilor nu a deșteptat pe nimeni; și asta mă uimește.

Încep să tremur de frig, pironit în sumara mea îmbrăcăminte, cu bocceaua în mână dreaptă, orb de pe urma agresivei lumini. Răsuflările sunt felurite și disonante. Stau așa multă vreme și aștept, dar nu desprind vreo mișcare. Din ochi caut un loc unde aş putea să mă aciuez, să mă culc. Nu văd nici unul. Și nu mă vede nimeni.

După ce am scrutat îndelung zidurile cu sarcofage exterioare, îmi îndrept privirea în jos și dau de un amestec de humă, ciment, pietriș și noroi. Încăperea mi se pare nespus de ostilă, de rea, mă simt caraghios și rătăcit. Mă simt și învins de oboseală, dar mai ales înfricoșat. Ca la un examen pentru care nu cunoști materia. Cu totul altă oroare ca la Securitate.

(Premonițiunile nu sunt întotdeauna valabile. N-am știut în pragul bombei aceleia puturoase, intens luminată și prinsă în bifurcat vârtej de sforăială și tăcere, că într-însa voi găsi acces la fericire.)

Deocamdată îmi plimb iar ochii în sus și în jos, în dreapta, în stânga, pretutindeni, stăruitor, speriat.

Lumină și gol.

(Totul poate fi terfelit; aici și lumina e rece și rea. *Cum ai căzut tu din cer, stea strălucitoare, fecior al dimineții.* Winston Smith în 1984: în locul unde nu e întuneric, *in the place where there is no darkness* -și ce se dovedește a fi acel loc: camerele de anchetă și de închisoare! Totuși n-a fost mințit: e mereu lumină, dar ce fel de lumină? Dintr-aceea probabil pe care o scapără căderea îngerului Lucifer, când l-a văzut Domnul cum se prăbușește, fulger, în adâncimi.)

Deodată, sus de tot, la cucurigu, în stânga, pe rândul cel mai înalt, o mână a ridicat un deget și-mi face semn să urc.

Să urc — dar cum? Mâinii — care desigur e înzestrată cu simțul vederii și pricepe că mă rotesc în căutarea unui mijloc de ascensiune -i se alătură o a doua, soru-sa de bună seamă. Ele schițează o cățărare. Cu bocceaua, ca vai de lume, cu gesturi fricoase, clănțănind, mă aflu îndeajuns de maimuță ca să mă pot agăța până sus ținându-mă de paturile de fier. O arătare înfolită, mică de stat și îngrozitor de slabă, de o paloare ce s-ar putea să țină de altă prismă cromatică decât a universului nostru, se dă mai aproape de altă mumie și mă îndeamnă tot pe mutește să mă întind alături de ea; mă acoperă cu o jumătate de pătură zdrențuită. Și-mi șoptește: culcă-te o țără că nu mai e mult.

— Poate că cele mai teribile cuvinte rostite de Mântuitorul sunt la Luca 22, 67: „Dacă vă voi spune nu veți crede”.

Aceasta-i condiția umană. Nu-L credem. Nu ne credem unii pe alții. Nu vrem, nu putem, nu știm, nu cutezăm, nu ne străduim sa-i credem pe ceilalți. Experiențele sunt intransmisibile. Ajungem să pricepem unele lucruri — la ce bun? nu suntem crezuți. Putem vorbi, dar nu putem stabili comunicația, obține legătura. Ce ne rămâne a face decât, urmându-i pilda, să tăcem (neîncrunțați)?

— Nu trec, îmi pare, nici zece minute și se pornește un zgomot mai mult decât asurzitor; al aștrilor acelora sfârâmați care în *Le Napus* de Leon Daudet provoacă dispariția instantanee a oamenilor? Un vacarm prelung, o larmă dementă; explozie pe care n-aveam s-o uit vreodată, care și după aceea, de-a lungul anilor, mă va trezi, la cinci, ba și câteva minute mai devreme, din groază anticipativă. Iureșul acesta sonor — de sonerii? de clopote? de goarne? de arme de foc? — pătrunde până-n straturile cele mai freudiene, mai jungiene, mai adleriene ale eului și-și stabilește bârlogul în locuri neștiute ale ființei.

Minunile există. Dumnezeu lucrează mereu. Prevestirile lui N.N.P. se

împlinesc pe loc. Abia încetează rafala de trâmbițe că vecinul meu binevoitor mi se recomandă: e un preot-călugăr ortodox. Alături de el se trezesc alte două năluci, una corpulentă și greoaie, alta zveltă și tinerească: sunt doi preoți greco-catolici.

Știu, în mijlocul tumultului care se iscă în celulă după ce ia sfârșit *deșteptarea*, când o mare de chelii umple spațiul și-n fața putinei acoperite s-a și format o coadă ca de cometă, știu că am încăput în mâinile Dumnezeuului celui viu.

— *I trust I make myself obscure*, trag nădejde că-s greu de înțeles, vreau să sper că nu mă exprim prea clar.

— Călugărul meu e basarabean. E un om tânăr, condamnat pentru a fi avut vedenii și a fi trimis Departamentului Cultelor o scrisoare în care protesta împotriva desființării schitului unde viețuise. Abia apuc — bat fierul cât e cald — să-i spun că sunt ovrei și că doresc a mă boteza, că se și arată de acord. E blajin, cu gesturi domoale, și tăcut. Cei doi greco-catolici sunt diferiți unul de altul. Părintele Nicolae, din Alba, tânăr, e zglobiu și agitat, glumeț și amator de palavre. Aduce foarte mult a seminarist dintr-un roman rusesc. Părintele Iuliu e mare, voinic, sfătos și cât se poate de retras. I se citește pe chip durerea provocată de faptul că și fiica lui, călugăriță, e condamnată; a făcut parte dintr-un lot de *monahii mistice*. Dacă-i vorba de împerecheri ciudate de situații și cuvinte, îi spun am făcut și eu parte dintr-un lot de mistico-legionari. Dar părintele Iuliu mai e necăjit și din altă pricină: preot catolic, a semnat, neconvins, în 1948, trecerea la ortodoxie; lucrul acesta nu și-l poate ierta. Acum se află aici fiindcă e acuzat de îndărătnicie în catolicism și activitate în slujba Vaticanului. Obsesia faptului dintâi nu-l părăsește însă și mă pomenesc în situația paradoxală de a-l consola eu pe el, de a-i spune că numai în iudaism, brahmanism și budism faptele rămân înregistrate de-a pururi și nu se șterg, pe când în creștinism credința și căința le desființează cu totul (creștinismul, așadar, a descoperit antigravitația) și că, dealtfel, chiar în iudaism, brahmanism și budism există o lege a compensării și că deci suferințele lui actuale cumpănesc greșeala trecută. Părintele Iuliu mă ascultă, suspină și dă din cap — dar e limpede că tot se căinează.

Părintele Mina, călugărul ortodox, mi-a impus numai câteva lecții de catehizare și le facem șezând pe marginea unui pat de fier, cu spatele spre ușă, unul lângă altul, vorbind în șoapte. Suntem, firește, amândoi în uniformă de pușcăriaș: bocanci fără șireturi, zeghe vârgată (*C.R.*) și giorșită, bonețică (de data aceasta cu dungile orizontale) pe cap. Vestonul nu are nasturi, pantalonii, prea scurți, stau gata să cadă. Dealtfel totul aici, la Jilava, are cel mai violent aspect de *pușcărie*, de pârnaie, nu de temniță gravă. Clădirea e sinistră, dar interiorul celulei aduce a iarmaroc, a tablou de Breughel, Chagall, a balamuc. *Mărcuța*. E o aglomerație de neconceput, abia te poți mișca, gălăgia e formidabilă, deși se vorbește numai în șoapte (cel puțin teoretic), coada la tinetă e neîntreruptă, circulă întrebările cele mai năstrușnice (*cum se spune cintezoii pe franțuzește? prin ce pace s-a încheiat războiul de șapte ani? cum se spune alamă pe nemțește? care-i numele celor trei parce, celor două muze, celor trei grații, celor șapte înțelepți ai lumii antice? celor șapte regi ai Romei? celor trei cuconi din Babilon? dar pe siriană? — cum îi chema pe frații Buzești cu numele mic? cine a compus Țar și teslar? care-i capitala Suabiei? care sunt %nurlie din Eden? da' hasmațuchi, cum se spune pe franțuzește? dar gutui pe englezește?*)

Bughi mambo rag.

Mâncăm în două serii, la interval de vreo zece minute. Mâncarea e

incandescentă, de obicei arpacaș. Linguri sunt numai pentru a cincea ori a șasea parte din deținuți. Seria întâi e nevoită să termine repede ca să se poată spăla gamelele și să fie pregătite grămadă la vizetă pentru seria doua. Dar cum să mănânci fără lingură și în cinci minute o cocă fierbinte aidoma presupusei magme ori supe din care a izvorât viața monocelulară pe pământ? Mai toată mâncarea rămâne în gamele; e turnată în tinetă, care se umple ochi. Spălarea vasului în care a stat arpacașul cleios este o lucrare din cele mai laborioase. (Care au fost cele douăsprezece munci ale lui Hercule? Cine a compus *Cruce albă de mesteacăn*? Unde-i înmormântat Alexandru cel Mare? Gulie pe franțuzește se spune *navei*. Ferească Dumnezeu, se spune *poireau*. Îmi pare rău, *poireau* e praz. Fii serios, domnule, cum să fie praz. A fost atașat militar la Londra. D'aia știa englezește. La Răcăciuni, acolo s-a semnat. Mi se pare că se spune *Messing*. Să știi că ai dreptate. A, mărar e ușor, e *fenouil*. Ba nu, e *aneth*.) Cădem, Al. Pal. și cu mine, de rând la serviciu pe cameră chiar a doua, ori a treia zi. Nu știu care binevoitor ne îndeamnă să folosim cenușa din sobiță; apa — apă rea, puturoasă, viermănoasă — e foarte puțină. Avem de spălat în câteva clipe șazeci de gamele, ori șaptezeci. Cenușa se combină cu zeama de arpacaș și formează un pap rezistent. Puțina apă de care dispunem s-a dus. Ce ne facem? Ne este ciudă: doi intelectuali care se fac de baftă din neîndemănare. Schimbăm priviri lipsite de orice simț al umorului. Ce ne facem? Dumnezeu se îndură de noi și face o minune.

(Minuni vor fi în cursul anilor de închisoare cu duiumul. Cine a trecut prin închisoare nu numai că nu se îndoiește de minuni, ci se miră că nu sunt recunoscute de toată lumea ca lucrul cel mai normal.)

— N-am știut. Trăisem ca un dobitoc, ca o vită, ca un orb. La închisoare, înspre amurg, am aflat ce-i aia bunătate, bună cuviință, eroism, demnitate. Vorbe mari! Vorbe goale! Vorbe mari și goale pentru șmecheri și pentru turnători; vorbe mari și de mare folos și pline de înțeles când le simți răcoarea în iezerul de foc și le poți gusta farmecul experimental. Creadă fiecare ce vrea, de valoare absolută nu am căderea să vorbesc, una știu: că vorbele acestea mari și însușirile pe care le semnifică erau acolo mai de preț decât un șiret, o ață, un cui (cuiul pe care a învățat să-l respecte și Geo Bogza în pușcăria de drept comun), o hârtie sau alt obiect interzis, de natură să-și ferească posesorul.

H. C. Wells în *The Research Magnificent*: două mari forțe: frica și aristocrația. Acum îl înțeleg. Frica trebuie învinsă. Nu există în lume decât un singur lucru, decât unul: curajul. Iar secretul este să ne purtăm aristocratic. Numai gentilețea, bunătatea, calmul, purtările frumoase au haz.

Încep să-mi dau seama că numai caracterul importă. Convingerea politică, părerile filosofice, originea socială, credința religioasă nu sunt decât accidente: doar caracterul rămâne după filtrările produse de anii de pușcărie — ori de viață -, după ale uzurii și oboselii: schelet, cod, model electric.

—Minunea constă în aducerea suplimentară, cu totul neobișnuită, a unei balii cu apă de către plintoanele de pe coridor. Suntem puși cu fața la perete și mâinile pe ceafa când se deschide ușa; după închiderea ei, ne întoarcem și aflăm balia. Ba mai mult, mâncarea pentru seria doua întârzie ca niciodată, așa că Al. Pal. și cu mine putem prezenta atunci când ne sunt cerute la vizetă niște gamele ce s-ar zice curățate.

Manole repeta ruga lui La Hire, unul din căpitani care au luptat alături de Ioana d'Arc: poartă-Te, Doamne, cu mine cum m-aș purta eu cu Tine dacă aș fi eu în locul Tău și Tu într-al meu.

10-15 martie 1960

Lecțiile de catechizare merg foarte repede; părintele Mina e îngăduitor și

nepretențios, și e drept că și eu mă dovedesc a cunoaște destul de multe. Cei trei preoți se sfătuiesc între ei, apoi vin să mă întrebe, ce vreau să fiu, catolic sau ortodox? Le răspund fără șovăială că ortodox. Foarte bine. Mă va boteza călugărul. Dar cei doi greco-catolici vor asista la botez și ca un omagiu pentru credința lor și ca o dovadă că înțelegem cu toții a da viață ecumenismului într-o vreme în care Ioan al XXIII-lea e pe tronul pontifical, voi rosti crezul în fața preoților catolici. Toți trei îmi cer să mă consider botezat în numele ecumenicității și să făgăduiesc a lupta — dacă-mi va fi dat să ies din închisoare — pentru cauza ecumenismului, mereu. Ceea ce făgăduiesc din toată inima.

Nu se poate ști când vom fi scoși din celula 18 (e de tranzit) și răspândiți pe unde s-o nimeri: Este așadar bine să nu mai amânăm. Botezul va avea loc la cincisprezece ale lunii. Nu vor fi trecut prin urmare nici zece zile între sosirea mea în celulă și efectuarea botezului. N.N.P. a avut dreptate.

— Hărmălaie, harababură, aglomerație crescândă (noi deținuți nu încetează să intre pe ușă), mai toată vremea nu e un strop de apă, cozi din ce în ce mai lungi la tinetă (suntem mai numeroși zi de zi și pe mai toți ne doare burta), învălmășeală, frig, răcnete ale gardienilor, vizite inopinate ale locotenentului Ștefan: înjură de mama focului, se holbează fioros și ne amenință că „ne sare în cap”; se fac controale și cei găsiți cu șireturi la bocanci sunt trimiși la „neagra”. Nu-s gamele, nu-s linguri, nu-s paturi... Lotul Noica-Pillat, câți sunt aici, nu ia aminte la tămbălău și organizează câteva cercuri de cultură: lecții de sanscrită predate de dr.-ul Al-G., de istoria artelor (Remus Niculescu), de spaniolă (Theodor Enescu), de biologie generală (Dr.-ul C. Răileanu), de istoria culturii (Al. Pal.), de tehnică agricolă (Iacov Noica), de filosofia dreptului (Dinu Ranetti); „deschid” și eu un curs de engleză. Sub imboldul doctorului Al-G. (care se dovedește a fi o personalitate cu totul excepțională: numai tărie, curaj, bună dispoziție, adâncime în tot ce spune, serviabilitate, *ținută*) au loc și niște ședințe colective cu teme de problemă generală, la care iau parte în mod obligator toți „cursanții”. Prima temă e teoria actului. În paralel se povestesc marile cărți ale veacului al XX-lea: *Doktor Faustus* de Thomas Mann (Remus Niculescu), *Zauberberg* de același (eu). *Marii inițiați* de Schure (Em. V). *Revolta maselor* de Ortega y Gasset (T. Ea.)... Sunt și subiecte mai lumești: un domn Radu Ant. — oltean și legionar — ne vorbește amănunțit despre pregătirea bucatelor la țest.

Stârniți de exemplul nostru, ceilalți intelectuali din celulă — rămași până acum în morfolită rezervă — se pun și ei pe treabă: un grup de ofițeri superiori predă: istoria celui de-al doilea război mondial, campania din Rusia a lui Napoleon, principii generale de strategie. Mai e și o ceată de băieți tineri — de nuanță social-democrată cu un adaos de naționalism — plini de entuziasm, sete de cunoaștere și maniere frumoase. Unul din ei este nepotul Sofiei Nădejde. *Life's little ironies*. (Cartea asta a lui Thomas Hardy ar trebui povestită și ea, se potrivește, măcar ca titlu.) Gentili și buni, tinerii social-democrați ne luminează și ne îndulcesc zilele. Mai sosesc și câțiva *studenți frontieriști*, băieți de familie bună. (E reprezentat și Jean Bart printr-un descendent.) Sunt foarte curajoși, dezinvolți, dar cu toate că se poartă impecabil nu manifestă prea mult interes pentru susținuta noastră activitate culturală. Remus Niculescu ne întrece pe toți, vorbindu-ne pasionat și pasionant despre pictorii impresionisti și prietenul lor, baronul român Belliou (Bellu).

Ceva mai târziu, în celula din ce în ce mai ticsită, apar două siluete deșirate și de-o slăbiciune cum n-am mai văzut: un funcționar din Ploiești și un inginer legionar, care ne spune că a fost comandantul frățiilor de cruce.

15 martie 1960

Catehizarea a luat sfârșit. Botezul, hotărât pentru ziua de cincisprezece, are loc așa cum stabilisem. Părintele Mina alege momentul pe care-l socotește cel mai potrivit: la întoarcerea „de la aer”, când caralii sunt mai ocupați, când agitația e maximă. Trebuie să lucrăm repede și să acționăm clandestin în văzul tuturor. Conspirația în plină zi a lui Wells. Ceva în genul manevrelor invizibile ale lui Antonov-Ovseienko. Eu unul nu voi ieși la plimbare. (Lucru ușor, deoarece m-a ros bocancul și am o umflătură purulentă pe laba piciorului drept. La infirmerie n-am izbutit să fiu dus cu toate că mă prezint în fiecare dimineață la raport. Doctorii Răileanu și Al-G. mă tratează aplicându-mi pe „bubă” un ștergar muiat în apa viermănoasă din ciubăr. Cu o zi înainte un plutonier mi-a spus că „nici mort” nu mă duce la medicul oficial. Căile Domnului, ocolite.)

Rămân deci singur vreun sfert de oră cât durează „aerul” — adică aproape singur, căci mai sunt câțiva scutiți de plimbare pentru felurite pricini. Pustiită de zarvă și forfotă, camera ia un aspect și mai ciudat, ca o scenă goală în care grămezile de recuzite își găsesc sălașul la nimereală. Dar mai ales deosebirea sonoră față de camera plină este atât de izbitoare, încât am impresia unei tăceri absolute — tăcerea devine, vorba lui Cervantes, un spectacol — și mă pot liniști, reculege nițel.

Când puhoiul de oameni se întoarce cu zgomot mare, ducând în rând de câte doi balia, ciubărul, tineta și un „rezervor” cu apă, părintele Mina, fără a-și scoate mantaua, dă buzna la singura căniță din cameră — e o căniță roșie, cu smălțul sărit, năclăită și respingătoare — și o umple cu apă viermănoasă proaspăt adusă în „rezervorul” purtat de el și de un alt deținut. Vin la patul meu și cei doi preoți greco-catolici și nașul. Naș mi l-am ales cu vreo câteva zile înainte pe Em. V., fost avocat și profesor, bun cunoscător de latină și greacă, trimis în judecată pentru a fi redactat ordinul de zi „Vă ordon, treceți Prutul.” V. a fost directorul de cabinet al lui Ică și a purtat cu mașina la tipografie faimosul ordin pe care pentru nimic în lume orgoliosul și altminteri foarte cultul general Antonescu nu ar fi îngăduit altcuiva să-l scrie în numele său. De ce l-am ales pe V. pe care nu-l cunoșteam dinainte (ca de altfel pe cei mai mulți din oamenii alături de care am complotat) și nu pe Al. Pal. — un vechi prieten, mă rog, prieten din 54, dar spiritist și el, și apoi luasem hotărârea de a ne considera prieteni din copilărie — ori pe dr. Al-G. a cărui personalitate mă impresionase atât de puternic, care a și rămas pentru mine ființa cea mai desăvârșită multilaterală pe care am întâlnit-o în pușcărie și omul cel mai dăruit cu virtutea curajului — Marinică P. a fost cel mai bun, la el bunătatea prefăcându-se prin intensitate, și în inteligență și în tact și în politețe și în rafinament și în putere de judecată, dar totul la un nivel mai lipsit de grandoare — ori pe vreunul din generalii prezenți (nu m-ar fi refuzat ori pe blândul Toto Enescu, nu știu să spun.

Doi dintre deținuți, complici, trec în dreptul vizetei, s-o astupe. S-ar putea în orice clipă să vină gardianul să se uite, dar acum când celulele, pe rând, sunt scoase la plimbare ori aduse înapoi, e puțin probabil. La rezezeală — dar cu acea iscusință preoțească unde iuțea nu stânjenește dicția deslușită — părintele Mina rostește cuvintele trebuincioase, mă înseamnă cu semnul crucii, îmi toarnă pe cap și pe umeri tot conținutul ibricului (cănița e un fel de ibric bont) și mă botează în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. De spovedit, m-am spovedit sumar: botezul șterge toate păcatele. Mă nasc din nou, din apă viermănoasă și din duh rapid.

Trecem apoi, oarecum liniștiți, oarecum ușurați — hoțul care nu-i prins în fapt e om cinstit — la patul unuia din preoții greco-catolici: e lângă tinetă și

balie (am coborât cu toții de la cucurigu), și acolo recit crezul (ortodox), după cum fusese stabilit. Reînnoiesc făgăduința de a nu uita că am fost botezat sub pecetea ecumenismului. Gata. Botezul, în asemenea împrejurări, e perfect valabil și fără de cufundare și fără de mirungere. (Dacă voi ajunge să scap din închisoare cu bine, urmează, pentru taina mirungerii, să mă prezint la un preot al cărui nume îmi este dat de părintele Mina; numele acesta aveam să-l uit și apoi să mi-l reamintesc.)

Ritmul intens al celulei nr. 18 ne înșfacă imediat. Părinții greco-catolici sunt de serviciu pe cameră. Părintele Mina are de spălat o cămașă. Doctorul Al-G. ne convoacă: vreo câțiva stăm înghesuiți pe marginea patului său, alții pe a patului din față. Se vorbește în continuare despre teoria actului și astăzi mie îmi revine a vorbi despre actul de creație la Proust. Stăm îngrămădiți și vorbim aprig și în șoapte. Mulți dintre deținuți, atrași de tot ce face „lotul Noica”, se strâng în jurul nostru. Se vede limpede că timp de un ceas ori două uită de locul unde se află. Abstracțiunea și documentarea își întind mrejele și-i răpesc nițel pe oameni într-o bucurie, amăgire.

— Cine a fost creștinat de mic copil nu are de unde să știe și nu poate bănuți ce-nseamnă botezul. Asupra mea se zoresc clipă de clipă tot mai dese asalturi ale fericirii. S-ar zice că de fiecare dată asediatorii urcă mai sus și lovesc mai cu poftă, cu precizie. Va să zică este adevărat: este adevărat că botezul este o sfântă taină, că există sfintele taine. Altminteri fericirea aceasta care mă împresoară, mă cuprinde, mă îmbracă, mă învinge n-ar putea fi atât de neînchipuit de minunată și deplină. Liniște. Și o absolută nepăsare. Față de toate. Și o dulceață. În gură, în vine, și *mușchi*. Totodată o resemnare, senzația că aș putea face orice, imboldul de a ierta pe oricine, un zâmbet îngăduitor care se împrășteie pretutindeni, nu localizat pe buze. Și un fel de strat de aer blând în jur, o atmosferă asemănătoare cu aceea din unele cărți ale copilăriei. Un simțământ de siguranță absolută. O contopire mescalinică în toate și o desăvârșită îndepărtare în senin. O mână care mi se întinde și o conivență cu înțelepciuni ghicite.

Și noutatea: nou, sunt un om nou; de unde atâta proștețime și înnoire? Se adeverește *Apocalipsa* (21, 5): Iată, noi le fac pe toate; și de asemenea Pavel: dacă este cineva în Hristos, este făptură nouă; cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi. Noi, dar de negrăit. Cuvinte nu găsesc, decât banale, răsuflete, tot acelea pe care le folosesc mereu. Sunt cuprins în cercul de cretă al cuvintelor știute și al idealurilor scoase din peisajul cotidian. Doamna Cottard al lui Proust dacă ar fi fost întrebată ce-și dorește ar fi indicat situația unei mai bogate vecine din colțul străzii: nici nu i-ar fi trecut prin minte a cere să devină ducesa de Mortemart. Idealul nostru merge până la cercul ori la cerul imediat superior. Dar mai sunt altele, pe deasupra, nebănuite și prin urmare de neformulat, de negândit. Și *thalassa*²⁹ lui Xenofon și *pământul* lui Columb. Botezul e o descoperire.

Cluj, 3 august 1964

Sosesc la Cluj pe la cinci și jumătate. Pe fereastra vagonului, de la Gherla până aici, m-am uitat cu acea intensitate pe care o presupun în ochii omului care a privit cel dintâi lumea proaspăt creată de Dumnezeu, a osânditului la moarte din balada închisorii de la Reading. Ca și de după gratii, l-am simțit pe Hristos aproape de mine pe când, în fața ochilor mei încă năuciiți de nestinsele becuri electrice, defilau livezile, căsuțele, gardurile, animalele domestice; în fiecare lucru, pe fiecare petic de glie pulsează lumina tablourilor lui Van Gogh — explozivă — și nuanțele odihnitoare ale zilei spre

sfârșit și năprasnica bucurie a celor șase zile dintâi; senzație dementă că păcatul strămoșesc încă n-a avut loc.

E o după-amiază răcoroasă și cerul e acoperit. La bufetul gării, întrebat de colonelul Ion T. — Hatmanul — zece ani în Siberia, zece ani în pușcărie, traducător în românește, în prezent posesor al câtorva zeci de lei — ce-mi doresc, răspund lacom: o cafea. După ce am băut-o, din belșug adăogită cu zahărul pe care un chelner înțeleghător ni-l pune dinadins pe masă, plecăm în centru. Colonelul vrea să întâlnească un prieten clujean, pe care-l caută, așa încât umblăm încoace și încolo prin orașul cu iz de *Kaiserstadt* în miniatură și plin de clădiri în stil baroc (cel mai evocator al liniștei și opulenței). La fiecare pas am impresia că trăiesc în anul 1900, că Europa e un vast salon, că lumea nu știe ce-s frica și angoasa. Parcă am fi, zău, în Stadtpark, statuile lui Mozart și Johann Strauss ies dintre copaci și flori, pe terasa restaurantului cântă o capelă, perechile circulă agale, capela execută valsul cel mai faimos, valsul imperial.

Trenul spre București, pe care urmează să-l luăm, pleacă la zece seara. După câtva timp, colonelul își găsește prietenul tocmai la gară, iar eu rămân de unul singur. Bani de autobuz să merg din nou în centru nu am, mult până la plecarea trenului de fapt nu mai este, euforia care m-a cuprins de când am părăsit Gherla este egalitară și indiferentă, se pornește o ploicică, așa încât hotărâsc să mă plimb în jurul gării. Intru mai întâi într-o alimentară, zgâindu-mă îndelung la mărfuri și la prețuri. Pe urmă, ploaia oprindu-se de tot, pornesc pe o stradelă. Se-ntunecă de-a binelea și aerul e umed; s-ar zice că tot mai picură nițel și adie un vânt înmiresmat. Strada pe care mă aflu cred că e puțin circulată; acum e pustie; prin cele mai multe ferestre se vede lumina aprinsă. Nu e mai puțin calm și mai puțin albastru decât în poezia lui Verlaine pe care George Mavrocordat mă punea mereu, nesățios, să i-o recit. Dealtfel albastrul nu e o culoare, e și el o liniște. Casele sunt toate curățele, îngrijite, înflorate; în stilul acela pseudo-cubist de pe la 1925. Dar au ceva de ființe atente la forma exterioară, ceva de bonețică și șorț alb, de cafea cu lapte și cornuri cu unt; și cât de tăcute, confortabile și armonioase mi se par toate interioarele zărite pe ferestre!

Îmi este dat, în câteva clipe de intensă emoție, să înțeleg mai bine ca oricând unele din tainele majore ale vieții.

Înțeleg mai întâi că în lumea *aceasta* suntem cu totul părăsiți de Dumnezeu, așa cum constată și Simone Weil și că această părăsire totodată este și semnul suprem al „existenței” și dragostei lui Dumnezeu. Dumnezeu, zice ea, de aceea „se retrage” în chip absolut, ca să ne îngăduie a ființa (altminteri prezența Lui ar fi echivalentă cu anihilarea noastră), ca să ne lase o desăvârșită libertate și să asigure merit (ori mai bine zis sens) deplin îndrăznețului nostru act de credință.

Abandonat fiind cu totul și sortit unei trăiri în plină pătimire dialectică, înțeleg că ajutor rațional nu pot primi de nicăieri; stupefiantele, alcoolul, erosul, mângâierile prin iluzii sau manii nu sunt valabile pentru că mă pun la discreția bunăvoinței altuia și sunt temporare, ba și supuse capriciilor timpului care le degradează; dovezi dirimante și absolute nu există; teoriile se învechesc mai rău ca oamenii, ca veșmintele, nu avem de-a face decât cu semne, iar semnele — desigur, nici nu era nevoie s-o spună atât de gălăgios Satire — semnele pot fi interpretate în două feluri: dialectica ne iese-n cale la tot pasul. Așa fiind, înțeleg că nu mă pot bizui decât pe niște foarte vagi intuiții — nici urmă de constatări, reguli, siguranță obiectivă etc. —, pe niște prea tainice îndemnuri venite dintr-o lume pe care doar o simt și o bănuiesc, din străfunduri foarte ascunse, din domeniul pe care Ortega îl socotește al

credințelor, nu al ideilor.

Ce mai încoace și încolo, sunt și eu slavofil, subscriu programul noii mistici a lui Homiakov: preeminența legilor nescrise asupra oricărei dogme formulate, preeminența intuiției asupra cunoașterii, preeminența legii religioase și morale asupra oricărei logici și oricărei rațiuni. Ce mai încoace și încolo, tot iezuitul Auguste Valensin enunță esențialul când admite că, de i s-ar arăta, prin imposibil, pe patul de moarte, cu cea mai perfectă evidență, că s-a înșelat, că nu există supraviețuire, că nu există nici chiar Dumnezeu, nu i-ar părea rău că a crezut; ba s-ar și socoti onorat că a crezut unele ca acestea, deoarece dacă universul este ceva imbecil și vrednic de dispreț, cu atât mai rău pentru univers, de greșit n-a greșit cel ce a gândit că există Dumnezeu, ci greșeala este a lui Dumnezeu că nu există; ce mai încoace și încolo, nu izbutesc a găsi nimic în afara sau deasupra *crezului* pe care și-l formulase Dostoievski și pe care-l prezintă ca foarte simplu: cred că nu există nimic mai frumos, mai adânc, mai îmbietor, mai rezonabil, mai bărbătesc și mai perfect decât Hristos, ba mai mult decât atât, dacă cineva mi-ar dovedi că Hristos este în afara adevărului și că de fapt adevărul este în afara lui Hristos, mai bine aș rămâne atunci cu Hristos decât cu adevărul.

Asta-i tot ce am la îndemână, câteva citate (din oameni cumsecade) și un sentiment — atât de firav, de nesistematic, de fragil. Și totuși acest vag, mărunț și smerit capital — în urma anilor de închisoare e singura mea agoniseală, o bocceluță — îmi este de ajuns pentru a-mi da o temeinică siguranță și a-mi transmite nedezmințita convingere că știu ce trebuie și nu trebuie să fac.

Incertitudinea e legea fundamentală a civilizației occidentale — și îi e semn zodiacal; e și condiția de bază a creștinismului. Dar ei i se alătură — „nedovedită” pe plan omenesc, științific — acele convingeri care sunt mai tari ca teoremele, ca stânca. (Le avem de la autorități mai mari.) Îndemnat de ele, voi ști mereu ce să fac, prin ele pot oricând restabili rupta legătură cu Dumnezeu, și bucuria; pe deasupra abisului, postul emițător și postul de recepție pot intra instantaneu în comunicare.

În ușoara burniță, de-a lungul străzii, înțeleg că nu se cuvine să facem nici un rău nimănui, că orice dezordine, mojie, brutalitate, ceartă, enervare, dispreț, jignire e de la diavol; că făptuirea binelui e maxima cea mai egoistă pentru că singură ea dă liniștea și împăcarea cu sine; că buna purtare și colecționarea de fapte bune sunt acel unic al nostru avut de care putem oricând dispune (nu poate fi luat la nici o percheziție); că oricine putând oricând ajunge, de unul singur, într-o celulă de închisoare ori măcar pe un pat de spital ori să se pomenească fără somn la ora două noaptea (ora teribilă a lucidității), nimic nu e mai amarnic și mai aproape de iad — folosind un vocabular strict egoist — decât amintirea faptelor urâte, rele, meschine; decât golul talanților nefolosiți și darurilor irosite; că așadar se cuvine *a face* binele cât mai e timp, înainte de a se ajunge la starea în care nu mai rămâne decât *a fi* (modalități ale lui *a fi*: după moarte, în închisoare, pe patul de spital, în deznădăjduită- ori iremediabilă — singurătate, la însingurată bătrânețe sau în registre minore: plimbându-ne pe stradă, așteptând la stop, puși la refec în fața unui ghișeu); că, adunând amintiri frumoase (dar nu regretul unor clipe de plăcere trecătoare, căci și acela e chin), ne construim la drept vorbind noi înșine paradisul, care nu-i decât o sumă de fapte bune, de acțiuni nobile ori eroice, de purtări mărinimoase a căror aducere aminte e o sobă veșnic dulce și caldă, un prilej de îndreptățită și calmă binefăcătoare mulțumire pentru a fi fost feriți de schime și josnicii; că siguranță și logică absolută nu avem, dar știm întotdeauna ce se cade să facem, modest; știm! Cu alte cuvinte,

Dumnezeu e cu desăvârșire absent în lume, dar e și cu desăvârșire prezent înlăuntrul nostru, așa cum spune Kierkegaard, așa cum a tunat și Sf. Bonaventura; Dumnezeu este eminentement prezent sufletului, ba și chiar imediat cognoscibil.

Plec din Cluj liniștit, cu sufletul bogat în pace; întrezăresc o cumințenie, o modestă cumpătare ce-ar putea să însemne apropierea de isihie.

"Garoafa sângere colina
Și Transilvania-i un Imn"
Ioan Aleaxandru

În tren, firește, nu dormim. Suntem cu toții prea agitați (Scurtu ne povestește cele două evadări ale lui, de pe bac în deltă) și toată lumea ne recunoaște de unde venim — după capetele rase, după îmbrăcămintea ponosită, după totala paloare, după miros (mai cu seamă) -, ne face loc, ne dă de mâncare, ne vără bani în hainele atârinate de cuierele compartimentelor...

Din primii zori ni se desfășoară sub ochi peisajul fertil și impunător al Transilvaniei, care-și deapănă parcă procesional solidele clădiri, turlele, ogoarele îngrijite, porțile întărite, grădinile precis demarcate, ferestrele ascunse de flori, drumurile netede, frumos pietruite, bisericile-cetăți...Ardealul, Ardealul! încercăm o imensă bucurie mândră; ne este îngăduit să reluăm contactul cu țara și starea de libertate — (câtă e; tata: nu te întrista, pleci dintr-o închisoare largă într-una mai strâmtă, iar la ieșire nu te bucura prea tare, vei trece dintr-o închisoare strâmtă într-una mai largă) — prin acest peisaj nobil și vrednic între toate, nicăieri nu e sordid, nisipos ori hâd, au fost dureri și jale și au cântat păsări triste, dar n-au rămas mirosuri de mâl turcesc, peisaj onorabil și cinstit, și nițel emfatic, *domnule* părinte, mă rog matale, servus stimabile, cele șapte burguri, rețiproca, ceai cu lapte, peisajul care l-a înduplecat până și pe Caragiale. Și ce curate sunt ulițele, șoselele, ogrăzile, ariile, cel puțin la orele acestea timpurii...

Patriotismul, zice Duiliu Zamfirescu, nu e o prejudecată, după cum nu e judecată; patriotismul e un sentiment. Sentimente poate avea oricine. Și care dintre puterile psihice stă mai în apropierea lacrimilor decât sentimentul? Plâng ușor, prea ușor. Din închisoare m-am ales în orice caz cu o învățătură: că expresia *darul* lacrimilor e cum nu se poate mai conformă realității.

3-4 august

În tren mă reține formula „diavolul este stăpânitorul lumii acesteia”. Cred că accentul trebuie pus pe *acesteia*. Lumea e creația lui Dumnezeu, dar lumea contaminată prin păcat și intrată în complicitate cu diavolul, lumea *aceasta* — care nu mai e cea originală -, lumea pe care Satana i-o oferă și i-o așterne la picioare lui Hristos ca fiind a lui și având dreptul s-o dea cui voiește (și Domnul — Luca 4, 6 — nu-l contrazice), întrucât nu e decât imagine secundară, deformată, deviată — și care-i iluzie, pe care țărani și târgoveții o văd, o cred cârciumă, dar Don Quijote o știe că e castel — e lumea *lui*.

Operația de curățire nu cere așadar o recreație, ci numai o exorcizare, o dezvrăjire. Dovadă e contactul cu toate capodoperele artei care și ele izbutesc a descânta, a stabili legătura directă cu dumnezeirea. Vălul vrăjit atunci dispare și lumea — tot aceeași fiind, dar preschimbată, scuturată de farmece — redevine creația dintâi și dă senzația fericirii. Domnul, dealtfel, în

convorbirea cu Nicodim de la *Ioan 3* (am ajuns, din pricina sectanților, să mă refer și eu la textul biblic mereu citând capitolul și versetul, obicei pedant) nu cere omului o nouă naștere trupească, deci o *altă facere*, ci numai să realizeze o spirituală metanoie instantanee, care-i absolută. Tot pe aici pe undeva stau și fulgerătoarele cuvinte ale lui von Jawlensky: arta e nostalgia lui Dumnezeu.

Cine oare, în cărți prost tipărite, n-a văzut imagini colorate în poziții de nesuprapunere față de cele în alb și negru? Ei bine, lumea diavolului e tot una cu această mică deviație dintre fond și culoare, mică dar suficientă pentru a duce din ce în ce mai apăsător și mai iute pe alte tărâmuri.

E o deviație care se cere corectată.

În acest sens lumea stăpânită de diavol este reală, dar numai în acest sens. Căci, altminteri, diavolul nu a creat o a doua lume, tot asupra celei făurite de Dumnezeu lucrează, parazitar; e tot aceeași, dar „vrăjită” și asupra acesteia, imagine (pentru că există prin ochii, conceptele, convingerile și patimile noastre numai), este el voievod. De aceea a putut mult iubita mea Simone constata foarte exact: lucrurile de care suntem înlănțuiți sunt ireale, dar lanțurile care ne leagă de ele sunt foarte reale. Structurile nu diferă, „structural” vorbind diavolul nu lucrează pe altă arie decât Binele, Cuvântul.

Ca atare, diavolul nu ne poate oferi decât ce posedă: adică iluzia, maya (asta e influența doctorului Al-G.), imaginea sărită la tipar. Câtă vreme însă relația noastră cu această iluzie sau vrajă este întemeiată pe actul nostru de adeziune, *el* se ține de cuvânt: *dă* ceea ce a promis. În clipa morții însă (ori a pocăinței cutremurătoare ori a oricărui alt prilej de bilanț), când suntem *rechemați la realitate* (își are momentul încheierii soldului comercial la sfârșitul anului măreția lui și puțin bănuita lui alegorie — și oare *Soll und Haben*, umila carte a lui Gustav Freytag, nu preînchipuie ea într-un anume fel empireul din *Sein und Zeit*³⁰), desigur că acordul stabilit „se lichidează” (vezi Faust) și aportul diavolesc se dovedește iluzoriu, simplă reflecție în oglindă.

Tatăl minciunii: pentru că are putere numai asupra imaginii deviate, numai asupra erorii, numai asupra esenței corupte; prințul spaimelor: pentru că înfiorător este să vezi că de fapt te afli închis — angajat (angajat înseamnă și năimit, tocmit ca slujitor) — într-o uriașă construcție șubredă, greșită, care nu poate să nu se prăbușească, asemenea unui castel din cărți de joc.

Așa fiind, credința în Dumnezeu îmi pare în deplinul înțeles al cuvântului actul cel mai realist ce poate fi: este acceptarea adevărului și lepădarea iluziilor. De aceea și cere smerenie, de aceea pune biserica atât de mult accentul pe smerenie: nimic nu ne vine mai greu decât de a renunța la închipuiri.

Când Don Quijote le spune țăranilor din cârciumă că sunt cu adevărat într-un castel, el e smintit pentru că țăranii sunt în cârciumă cât timp se socotesc a fi acolo; iar cuvântul omenesc fiind și el „creator”, ca și al Tatălui (*Facerea 2, 19*), castelul circiumă *s-a și făcut*. Cârciumă l-ai numit, cârciumă e, în virtutea dumnezeieștii puteri concedată omului de a *defini* lucrurile. Don Quijote, prin urmare, neagă o realitate a planului, a nivelului unde și el se află și în consecință e nebun. E însă și realist, zdravăn la minte, deoarece castelul tot castel a rămas în lumea esențială, arhetipală, adevărată (adevărată, nu reală), printre modele, acoperindu-se doar cu vâlul magiei și putând în orice clipă fi restabilit, restaurat, repus, reintegrat în starea sa inițială printr-un act de revenire la adevăr și de repudiere a lumii *acesteia*, greșite, lumea culorii sărite la tipar.

Situația creștinului e la fel de paradoxală ca a lui Don Quijote. E om și i se cere să fie Dumnezeu. A fost creat curat și e murdar, și trebuie doar să se întoarcă la ceea ce a fost menit a fi. Altfel spus, el trebuie să lupte pentru a deveni ceea ce este.

BUGHI MAMBO RAG

N-a vrut să mă asculte Maniu, și cât l-am rugat, ei dacă ar fi vrut să mă asculte, s-a luat după Penescu... Budinca de griș? Să-ți spun eu cum se face budinca de griș, că văd că dumneata habar n-ai... Ei, dumneata care zici că ai trăit atâta la țară, ia să te vedem: găina cotcodăcește, rața măcăie, găscă gâgâie, dar curcanul ce face? Ai? Bolborosește, domnule, bolborosește... Natalia Negru, așa o chema... Da de unde! Asta a fost femeia pentru care s-a omorât Șt. O. Iosif, pe a lui Odobescu o chema altfel, nu-mi aduc aminte acum, parcă un nume cu o rezonanță germană... Uite, mai întâi că laptele trebuie neapărat bine fiert înainte, grișul se pune numai după aceea... Cornes grecques, domnule, așa le spune la bame... Da, ai dreptate, Tămădăul a fost o acțiune întreprinsă atât de ușuratic încât nici nu-ți vine... Vezi, bursuc să-ți spun drept nu mai știu cum e, dihonii însă... E în Dante, domnule...

București, 4 august

Pe tata îl găsesc în stradă, aproape de casă. Îl sprijină vărul care a venit să-l scoată la plimbare și la frizer. E mic, necrezut de mic, mult gârbovit și face pași mărunței, dar umblă fără teamă și ochii-i sunt vioi. Îl iau de brațul drept fără să mă fi observat și când întoarce capul îi cer să nu plângă.

— Să plâng? zice. Ce-s prost? Ia spune, tu ai mâncat ceva astăzi?

Sus în cameră mă îngrozesc: canapeaua și un fotoliu sunt desfundate, atârnă arcurile, praful alcătuieste în tot locul un strat gros, pereții și tavanul sunt negri, pute a mizerie și murdărie, a neaerisire, văd ploșnițele foindu-se în voie pretutindeni. Un fel de colț de hală cu vechituri, părăsită, în camera de baie robinetele curg, cada e toată ruginită. Pe jos, în cameră, niște ziare vechi, numai colb. O strachină, nespălată, două furculițe cleioase. Îți vine să-ți lovești capul de pereți. (De unul singur, fără intervenția anchetatorului.) Dar nu degeaba vin din temniță; rămân calm: voi face curat.

Gherla 1963

Français, encore un effort, si vous voulez être republicains.

Marchizul de Sade

Nimeresc în timpul unei furii a mutărilor, cum îl apucă adesea pe Tudoran, ofițerul politic, într-o celulă cu foști militari, jandarmi și câțiva legionari de curând aduși de la Aiud.

Aflu amănunte autentice despre Țurcanu și reeducare.

Dacă diavolii, îngeri căzuți, puteau născoci chinuri cumplite, numai ordinului șmecheresc al oamenilor i-au putut trece prin minte torturi atât de țicnite și de întortocheate.

Arpacașul fierbinte înghițit pe nerăsuflăte și numaidecât după aceea o stacană mare cu apă rece.

Cățărări cu unghiile pe ziduri.

Metanii, neîntrerupt, până la leșin.

Excremente mâncate. (Se socotește privilegiat cel care-i pus să și le mănânce pe ale sale.)

Mâncare enormă urmată de patruzeci și opt de ore petrecute într-o celulă ticsită, fără tinetă și cu ușa, firește, zăvorâtă.

Preoți siliți să facă onanie.

Orele de somn reduse la patru, de la 12 p.m. la 4 a.m. și acelea întrerupte la fiecare sfert de ceas.

Obligația de a sta numai în picioare, de la 4 a.m. la 12 p.m. timp de două luni.

Trei alarme pe noapte. La darea alarmei, deținuții se bagă sub paturi cu fața în jos. Gardienii intră în celulă cu extintoarele și acoperă dușumeaua și pereții cu un lichid alb care se întărește pe loc făcând o crustă dură. Deținuții ies de sub paturi și trebuie să curețe crusta în mai puțin de un ceas, când vine inspecția să constate dacă totul lucește „bec”.

Sosind la Gherla în camera în care mă aflu și eu, amiralul Horia Măcelaru exclamă: raiul pe pământ! Vine de la Râmnicu Sărat, unde a trăit șase ani de zile singur în celulă; supus unui regim de înfometare, a mâncat paie din salteaua (destrămată) pe care dormea, până la urmă toate, n-a mai rămas decât pânza de sac. *Pielea de șagrin*, filmată altfel, în celula de alături a murit Ion Mihalache, după ce orbise.

Poate că iadul tocmai asta și e, balamucul.

La un nivel mult mai astâmpărat, am putut și eu dobândi convingerea că închisoarea politică fusese concepută pe temeiul ideilor cibernetice de retroacțiune și morfogeneză spontană. Deținuții să se chinuiască unii pe alții. Economie de mijloace: gardienii vor interveni prea puțin. Condamnații își vor crea singuri infernul. Așa a și fost. De pe urma oamenilor supuși condițiilor unei „camere de executare a pedepsei” am suferit nespus mai mult decât din pricina caraliilor de pe coridoare.

Șefii de cameră conștiincioși, regula-mentari și temători, camarazii maniaci ai curățeniei (Ce faci dom'le! ai pus mâna pe gamelă după ce te-ai scărpinat la cur. Nu-ți dai seama că ți-ai suflat mucii peste patul meu?) au fost aducătorii la îndeplinire ai planului bazat pe ideea, justă, că temnița grea este lucru de nimic, fleac și floare la ureche pe lângă ospiciul de nebuni.

Povestind pretutindeni *Huis Clos* al lui Sartre, nădăjduiam să contribui la dezvăluirea secretului acestuia și astfel să-i anihilez efectele. Eram ascultat cu atenție (camera de hotel, care în piesă reprezintă iadul, evoca prea exact condițiile vieții de pușcărie pentru a nu stârni imediat interesul), dar rezultatele s-au adevărit nule, conform sfatului dat de lordul Chesterfield fiului său: vei auzi în Camera Comunelor multe discursuri frumoase, unele îți vor schimba părerile, vezi ca nici unul să nu-ți schimbe votul. Lucru de mirare, boierii, marii moșieri, profesorii universitari, ofițerii superiori, episcopii și foștii înalți demnitari s-au dovedit mai puțin exigenți asupra igienei decât ciobanii, lucrătorii și plugarii, care mai toți au fost — după cum singuri spuneau — *scârboși* și *gingași* la mâncare și nu încetau de a stabili reguli profilactice mai abitir ca la institutul Pasteur sau norme de folosire a tinetei și de spălare pe mâini mai stricte decât ritualele tribale ori ale ceremonialului defecării unui brahman.

Gherla, mai 1963

Operat de două ori, înspăimântător de slab, abia umblând, abia vorbind, mai toată ziua culcat și acoperit cu pătura, cufundat în rugăciuni, părintele Haralambie V. așteaptă moartea. Află însă mijlocul și tăria de a ne vorbi uneori, câte puțin. Monah ce se află, întâmpină sfârșitul cu seninătate, dar nu fără griji: ca omul cuminte care se gătește de drum lung și cunoaște că nu-i de răs, că e bine să chibzuiești din vreme la toate, să faci convenitele pregătiri și să te echipezi, cugetând că e mai bine să prisosească decât să

lipsească.

Îmi dăruiește și mie câtva timp și privindu-l, grăindu-i, mă copleșește convingerea că suferințele au sens, că viața toată nu se poate să nu aibă sens. Ca-ntotdeauna mă obsedează formula lui Sartre — *Suntem osândiți la libertate* — care nu-i lipsită de putere și nici de adevăr, chiar teologic. Și corectarea ei, de către Merleau-Ponty: suntem osândiți a da lucrurilor un sens. Sorin Vasilie: nu realitatea are importanță, ci adevărul (care-i altceva) și sensul. Patriarhul Atenagora: De ce îi este omului de astăzi foame? De iubire și de sens.

Părintelui Haralambie — ca unui sfânt — cutez să-i împărtășesc — e primul — cele două vise avute la Jilava cu un an și jumătate înainte, în celula douăzeci și cinci.

O dată mi s-a arătat în vis mama — care mereu mergea la Capra, la biserică, și care vorbea atât de curat și de fermecător românește — și, luându-mă de mână, m-a dus la un perete dintr-o Casă a Domnului. Un perete uriaș în întregime zugrăvit cu figuri de sfinți și acoperit cu icoane. Mă ducea înspre chipurile pictate și înspre icoane și mă îndemna să le sărut.

Al doilea vis a fost mai cutremurător, și-i zic vis pentru că nu îndrăznesc să-i spun altfel.

Era tare frig în celula 25. Iarna lui '62 fusese aspră, cu troiene cât toate zilele și urlete de crivăț. Odobescu în *Doamna Chiajna*: E tristă și urâtă iarna la țară... Tristă și urâtă era și în celula numărul douăzeci și cinci pe secția a doua.

Coșul sobitei s-a prăbușit, nu se mai poate face nici bietul foc de trei surcele pe care putem să-l aprindem între 15 decembrie și 1 martie. Funinginea îmbracă totul cu un strat gros, grăsos, de negreață sleioasă, în continuă extensiune, adeziv. Dărdăim de frig, ne simțim copleșiți de murdărie — și ne e foame. Din pricina zăpezilor, aprovizionarea a fost probabil întreruptă. Nu ni se mai distribuie, o dată pe zi și la ore neregulate, decât un boț mic de turtoi rece. Apă nu mai avem. Tineta este arhiplină. Ciudat, înghețul în loc să neutralizeze mirosul excrementelor, îl exasperează. Pândim sosirea turtoiului ca animalele închise a căror hrană e la cheremul unui stăpân uituc. Boțul e sloi de gheață și e din mălai doar copt, nefiert.

În atmosfera de zgribuleală, jale, ghețarie și jeg izbutesc să fiu calm. Celula e alcătuită din oameni de treabă toți, și politicoși. Și nu o luăm în tragic, între noi gentili, voioși cum numai la închisoare pot fi oamenii — preînchipuire a isihiei monahale ori a fericirii cerești. Un mare moșier basarabean, deosebit de agreabil: Cimpoieșu, și alții. Lângă mine doarme un șofer — e chiar șoferul lui Cimpoieșu, trimis în judecată împreună cu patronul lui și apoi osândit la un număr înfiorător de ani. (Ca și Cherciu, șoferul lui Alimăneșteanu, pentru că îi aducea acestuia de-ale gurii la domiciliul obligatoriu de pe Bărăgan.) S-a purtat foarte frumos la proces, a dat dovadă de credincioșie, și-a urmat stăpânul în temniță, așa cum scutierii își urmau seniorii în cruciade, la războaie ori aventuri. Amănuntele regimului de închisoare le îndură însă cu greu. E nervos și — ca mai toți oamenii simpli — suferă din cauza promiscuității, murdăriei și lipsurilor mai dureros decât intelectualii și membrii claselor înstărite. Îl deranjează sforăiturile — „groaznice” — ale unui vecin. Cu sficiune mă roagă să facem schimb: să trec eu în locul lui, mai aproape de izvorul de sforăieli și el în locul meu. Distanța pe care o poate realiza astfel e lipsită de orice importanță, dar omul își face iluzii și-n asemenea cazuri, unde totul se petrece pe plan neuro-psihic, o simplă deplasare de câțiva centimetri poate contribui la procesul de liniștire. Facem schimb.

(Mi-este cu atât mai ușor cu cât am stat în celula 80 la Gherla cu un om cumsecade și cult, generalul C-tescu-Țăranu, cel mai neîntrecut sforăitor al tuturor timpurilor și închisorilor. Zgomotul pe care-l producea era atât de biruitor, de irezistibil, de cumplit, încât nici nu se punea problema de a fi cu puțință să dormi în aceeași încăpere cu el. Mai ales că nu era un zgomot uniform, continuu, ci o ineputabilă serie de bubuituri mereu altele, mereu surprinzătoare — o adevărată gamă inventivă a unui artist al cărui stil s-ar înnoi mereu. Sfârșeai prin a moțai după câteva săptămâni de conviețuire, dar numai pe apucate — asemenea acelor căpitani de vas meniți ca nici după ani de zile să nu scape în întregime de rău de mare. Nici arpacaș nu m-am deprins a mânca decât după mai bine de trei ani de pușcărie.)

A doua zi, spre seară, șoferul mi se adresează cu și mai multă sfiiciune: vrea totuși să revină la locul lui dintâi: unde a dormit nu-i convine, trage. Revenim.

Și-n ziua următoare manevra se repetă.

Pe la două noaptea este adus în celulă un nou lot de oameni, o mulțime, claie peste grămadă, colac peste pupăză, ei mai lipseau. Și cât de jalnic se uită cu toții împrejur, vin oare din locuri mai puțin sinistre? Îi primim cum nu se așteptau, cu liniște și făcând haz de necaz. Dar unde să-i culci? Toată lumea se înghesuie spre a crea noi spații — imaginare cele mai multe, ca ale geometriei riemaniene. Cătorva nu le rămâne decât a picoti pe bănci. Pe unul voluminos, exasperat și prăpădit — a cărui față exprimă suferința și oboseala — îl poftesc să treacă în locul meu. Împreună nu am încăpea; și, oricum, se simte că are neapărată nevoie de două-trei ore de repaus. Petrec restul nopții pe bancă.

În noaptea următoare adorm frânt. Și atunci, în noaptea aceea chiar, sunt dăruit cu un vis miraculos, o vedenie. Nu-L văd pe Domnul Hristos întrupat, ci numai o lumină uriașă — albă și strălucitoare — și mă simt nespus de fericit. Lumina mă înconjoară din toate părțile, e o fericire totală, și înlătură totul; sunt scaldat în lumina orbitoare, plutesc în lumină, *sunt* în lumină și exult. Știu că va dura veșnic, e un *perpetuum immobile*. *Eu sunt* îmi vorbește lumina, dar nu prin cuvinte, prin transmisiunea gândului. *Eu sunt:* și înțeleg prin intelect și pe calea simțirii — înțeleg că e Domnul și că sunt înlăuntrul luminii Taborului, că nu numai o văd, ci și viețuiesc în mijlocul ei.

Mai presus de orice sunt fericit, fericit, fericit. Sunt și pricep că sunt și mi-o și spun. Și lumina parcă e mai luminoasă decât lumina și parcă *ea* vorbește și-mi spune *cine* e. Visul mi se pare a dura mult, mult de tot. Fericirea nu numai că durează încontinuu, dar și crește mereu; dacă răul n-are fund, apoi nici binele n-are plafon, cercul de lumină se lățește din ce în ce, iar fericirea după ce m-a învăluit mătăsos, deodată schimbă tactica, devine dură, se aruncă, se prăvălește asupra-mi ca niște avalanșe care — antigravitațional — mă înalță; apoi, iar, procedează în alt fel: duios; mă leagănă — și-n cele din urmă, fără menajamente, *mă înlocuiește*. Nu mai sunt. Ba sunt, dar atât de puternic încât nu mă recunosc³¹.

(De atunci îmi este nespus de rușine. De prostii, de răutăți, de scârnăvii. De toane. De viclenii. Rușine.)

Părintele Haralambie mă ascultă cu atenție, nu surâde, nu tresare. Apoi se pronunță: nu crede că visele ori arătările sunt suspecte. Dimpotrivă, mă ferește. Îmi cere însă multă discreție și smerită stăpânire de sine. Și mai ales — e greu de priceput, zice, totuși mă roagă să fac un efort — să le iau drept firești, drept ceva ne-excepțional, care să nu mă scoată din făgașul cât se poate de comun al vieții de obște. Un gând bun din partea mamei, așa ca o salutare. Iar mila Domnului e bogată; când trece, se întâmplă ca poala hainei

Lui să atingă pe te miri cine.

Facem și planuri de viitor, părintele — ca orice muribund autentic — fiind sută-n sută convins că are să moară și tot sută-n sută încredințat că va trăi.

Dar nu mai trec decât puține zile și se produce o hemoragie puternică, îl doboară. Medicul deținut, chemat cu stăruință, sosit cu greu, dă din cap. Șeful camerei îl înfășoară pe părintele Haralambie în pătură, iar eu îl duc, împreună cu alt deținut, până la ușa celulei de unde, noi stând cu fața la perete și brațele peste ochi, plintoanele — ridicându-l de pe jos — îl cară la infirmerie.

Am aflat mai firziu că a murit a doua zi.

— Peguy, mobilizat în august 1914: s-a dus să-și ia rămas bun de la toți prietenii și să se împace cu toți dușmanii. A colindat Parisul de la un capăt la altul. A cerut scuze tuturor cărora le greșise; n-a uitat o jupâneasă dintr-o casă amică, pârându-i-se că odată îi vorbise aspru. A plecat hotărât să moară pentru cauza în care credea, bașca Republica universală și ultimul dintre războaie. Și grăia serios: a murit în septembrie chiar, făcând exces de zel, ridicându-se în picioare ca să comande mai cu precizie tirul oamenilor săi culcați la pământ. *Jos, domnule locotenent, jos...* N-a ascultat. Dar totodată îi ceruse soției sale să aibă grijă a-i cumpăra și păstra, pe durata războiului, toate numerele ziarelor și revistelor care-l interesau.

Nimic nu poate ști despre oameni cine nu are neîncetat prezentă în minte simultaneitatea pluralității planurilor contradictorii ale conștiinței.

BUGHI MAMBO RAG

... *Corn are trei plurale: coarne, cornuri și corni... Am avut norocul să găsesc la optzeci și trei mai mulți oameni care cunoșteau bine Cămașa lui Hristos: am auzit-o povestită pe îndelete și mai apoi în alte camere... %Pa vu ga de che zo ni... îi spune Marcellus lui Demetrios...*

Octombrie — noiembrie 1962

*Atunci mulți se vor sminti și
se vor vinde unii pe alții și se vor urî unii pe alții.
Mat. 24. 10*

În camera 44 de la Gherla, cameră de infirmerie, cunosc atmosfera exact opusă celei din tunelul 34 de la Reduit.

Ura clocotește, pâra se simte la ea acasă, pizma și zavistia aici și-au așezat jilțurile, dracii dănțuiesc iar Belzebub joacă tontoroii ca pe moșia lui taică-său, de cine să-i pese. Urzici, cucută, mătrăgună. La urma urmei, scrie Bergson, de ce n-am presupune o viață întemeiată nu pe combinații ale oxigenului, azotului, hidrogenului și carbonului, ci pe combinații ale cobaltului spre pildă? Și de ce n-ar fi lumi unde nu bioxidul de carbon, ci amoniacul asigură fotosinteza și rodirea?

Antroposofia lui Rudolf Steiner descrie în afara universului nostru armonic un altul, sincopat.

În camera 44 e o lume sincopată, o lume amoniacală. Neîncrederea și bănuiala au pustii totul, ca vipiile vântului de stepă, dogorător. Nu numai că oamenii nu-și mai vorbesc după cuviință, nu numai că nu-și mai vorbesc deloc, dar nici nu-și mai adresează injurii. Norii apăsători ai electricității mâniei se izbesc de norii puhavi ai electricității oțărării. O păclă grea, uneori tulburată de zvâcnirile harței spontane.

Fiecare bolnav este convins că ceilalți sunt simpli simulanți. Medicii

deținuți semnaleză caraliilor numeroasele cazuri de simulare suspectate. Asupra fiecărei gamele se lasă, rea, privirea iscoditoare și invidioasă a celor dimprejur. Puținele medicamente distribuite câte unui bolnav sunt cântărite din ochi și cu mintea mai exact decât ar face o balanță farmaceutică de precizie.

E faza de mlaștină de care vorbește Cărticica șefului de cuib.

Colonelul Marinescu, bolnav de nervi, izbucnește de câteva ori pe zi în plâns isteric; e considerat teatralist. Țăranul Benea, din satul lui Blaga, e paralizat și trebuie dus pe brațe la tinetă. Cu greu găsesc pe cineva care să-mi ajute a-l purta pe „hoțul ăsta”. Păstorel, pentru că rămâne distant, e vrăjmășit de moarte. Pe doctorul Răileanu, savant medic ftiziolog și biolog, ce-i drept foarte disprețuitor de felul lui, dar și retras, vor să-l bată. Îl scapă generalul Vătămanu, care și el trece drept mincinos sfruntat pentru că povestește vânătorile de bouri la care a fost prezent.

Șeful camerei e un conștiincios și suferă de insomnii. Când mi se întâmplă să cobor noaptea spre tinetă, numai bocancii mei îl trezesc din ațipirea în care tocmai ajunsese după multă caznă a cădea. Mă porcăiește și-mi aruncă priviri încărcate de așa ură încât mă fâstăcesc: desigur că de două ori îmi scapă un bocanc din mână — cu zgomot de cutremur și de furtună — ceea ce îi dă perfectă dreptate în ochii tuturor.

Acuzațiile de furt se țin lanț. Ni se dă o sticlă de vreo cincizeci de grame de acid lactic și sunt pus s-o împart celor care țin de categoria „boli digestive” (cele mai multe cazuri sunt de t.b.c. intestinal), unde mă încadrez și eu. Am luat de la vizetă sticlă și o pipetă, am mers de-a dreptul la cei zece bolnavi, am luat de la fiecare sticlă personală, am așezat toate douăsprezece sticlă (inclusiv a mea) pe un pervaz și cu pipeta am picat un număr egal de picături, îndreptând îndelung și meșterind până ce am ajuns la o egalitate aproape absolută. Sticlă goală și pipeta au rămas la locul unde lucrasem, iar pe celelalte (zece) le-am restituit posesorilor, mie revenindu-mi a unsprezecea.

După un sfert de oră se răspândește zvonul că venind de la ușă am trecut pe lângă ciubărul cu apă (nu puteam trece pe altundeva), că am luat apă și am înlocuit acidul lactic cu apă pe care de fapt am distribuit-o, acidul reținându-l în întregime pentru mine.

Acuzația e fantastică — cum le place a spune personajelor lui Molière: n-am avut răgazul să fac operația ce mi se atribuie și așa fi fost văzut de toți, surprins în flagrant delict.

N-are a face. Șeful camerei și o serie de bănuitori de profesie subscriu. Am noroc: nimeni n-a consumat picăturile. Adun din nou sticlățele, vărs conținutul în sticlă comună, fără a turna și conținutul sticlăței mele. Dau șefului de cameră să guste; ceea ce face, strâmbându-se de aoreală. Picur apoi lichidul din sticlă mea — și sticlă comună se umple.

— Deși proba e făcută, nu conving pe nimeni.

BUGHI MAMBO RAG

... Aș de unde, e un citat din Villon... îl aveam adversar pe Istrati Miclescu și ce să vezi... Da, blaureau, fir-ar să fie... Von Steuben, generalul baron prusian, era cât pe aci să fie ales rege al Statelor Unite după câștigarea războiului de independență... A, da, e din Goethe: Warte das Auge nicht sonnenliaft so konnte es die Sonne nicht erblichen... Fără unt și cacao n-are nici un chichirez, numai că untul... Malaezia! Kuala Lumpur. Luang Prabang e a haosului... Nu, dragul meu, scuză-mă că te contrazic, Leghorn sunt albe, cele roșii sunt Rhode, blând...

— Patima invidiei este incomparabil mai activă decât egoismul, maladie benignă. Iar virusul egalității ne îndeamnă să ne vrem răul cu înverșunare. Ura față de ceilalți poate fi mai puternică decât iubirea de sine. Cioran: mai bine toți în iad, și cât mai afund, decât să se bucure vreunul de ceva în plus; mai bine toți sub osândă decât să scape careva. *Setea de iad* egalitar mi s-a arătat și mie în multe celule, unde un fel de variantă a legii utilității finale a lui Böhm-Bawerk funcționa fără greș: pizma stă în raport de proporționalitate inversă cu mărimea diferenței existente între unitățile care formează o colectivitate omenească.

La Dante și la Jules Romains e altfel. În *Paradisul*, cei din raiul al treilea nu-i gelozesc pe cei din raiul al cincilea: se bucură de bucuria aceluia, participă cu drag la beatitudinea lor, iar de locul lor în raiul mai de jos sunt pe deplin mulțumiți. Jules Romains în *Les hommes de bonne volonte*: preferă să locuiesc într-o cămăruță din mansarda unui palat decât într-un salon al aceleiași părăginite și devastate clădiri.

Societatea de altă dată o alcătuiau oamenii stăpâniți de egoism și mânați de interesul propriu; fiecare se gândea la sine și de aceea era ușor să fii fericit într-înșea. Preocupat de binele său, omului nu-i păsa de binele altuia.

(Rămânea rece față de nenorocirea altuia? Răspuns: 1) oricare ar fi regimul, omul tot rece va rămâne în fața nenorocirii altuia; 2) dar în fața fericirii altuia nu va rămâne rece — ci o va pizmui de moarte, întrebuintând orice fel de mârșave mijloace împotriva ei — decât dacă este îndeajuns de preocupat de o *posibilă* realizare a fericirii proprii.)

Țin ochii strâns închiși în camera 44: a! ce vor fi fost plimbările acelea prin Europa dinainte de primul război mondial — Eduard al VII-lea cu trabucul în colțul gurii, incognito pe aleele și-n cafenelele de la Marienbad — și a! (vorba lui Galsworthy) Bucureștii pe o zi de septembrie cu văzduh verzui opalin; șoseaua din Pantelimon, toropită într-o zi de Cuptor, de Gustar, și-atâtea răcoroase cârciumi, de-o parte și de alta; strada Armenească liniștită ca o *patriarhală* de Șt. O. Iosif, pe vreme de iarnă, sub zăpadă, și-n sobele caselor duduie focul...

Am luat-o razna și idilic, clișeele acestea sunt caraghioase, stereotipe... De unde însă îmi vine, stereotip de stăruitor, un proaspăt iz de sulfină, de pământ reavăn, de pâine caldă? (Mă, îmi spune Al. Pal., după ieșirea din închisoare, tu ai devenit un semănătorist, mai rău ca Romulus Seișanu, Timoleon Pisani și ai de la «Universul» și de la «Concursul Tinerimii». Mi s-a spus că autorul tău preferat e Nicolae Densusianu!)

Malmaison, celula 12

Când se oprește caraliul în fața ușii, reușesc să ridic (foarte puțin) ochelarii negri; folosesc mâna de care el nu mă ține strâns. N-are nici o importanță dacă știi sau nu în care celulă ești repartizat, dar simt că orice reținut sau deținut își face un punct de onoare din a cunoaște acest amănunt. Caraliul mă surprinde și mă lovește cu asprime. E corect: formele trebuie respectate — forma e garanția dreptului -, ne facem datoria fiecare, suntem chit.

Desigur că celula 12 e foarte aproape de Calea Plevnei pentru că se aud cât se poate de clar clopotele bisericii situate înapoia unei grădinițe între străzile Ștefan Furtună (General Angelescu) și Witting.

Clopotul își creează un spațiu sonor al lui — un adevărat univers. Cine se află în raza undelor sale participă la starea de exaltare și răpire mereu și neapărat provocată de orice clopot. Poe; *Clopote-șopote, Clopote-șopote /*

Clopote. Clopote. Clopote. Clopote. Forța mângâietoare pătrunde și în celula 12 unde colegul meu și cu mine trăim ca oameni, nu ca vietăți, numai când nevăzuta biserică vecină ne trimite biruitorul mesaj al clopotelor ei.

Primul efect al încarcerării, accentuat de clopote: simțământul vinovăției. Cu toate că suntem aici în baza unor acuzații fanteziste, realizăm pe deplin o culpabilitate generală: față de noi înșine, de viață, de oameni. Suntem nevinovați în raport cu învinuirile ce ni se aduc însă, o!, cât de vinovați pentru tot restul. Ducem pe umeri, pe spinări, în suflet, păcatele lumii. Și durerile animalelor: Markel, fratele starețului Zossima: da, din pricina păcatului nostru au ajuns să se mănânce între ele și să fie vâdate.

(În islamism tot omul e ținut să fie, o dată în viață, hagi. Dacă n-a fost, moștenitorului îi revine îndeplinirea obligației. Dar nu numai moștenitorul: oricine trebuie să facă pelerinajul sfânt în numele celor ce nu l-au făcut, fiecare răspunde pentru toți.

Cam așa și noi.)

Jilava, februarie 1962

Bruder Harald, în expunerea asupra vieții și operei lui Martin Luther, citează și comentează esențialele cuvinte rostite la Worms în 1517: *Hier stehe Ich; Ich kanti nicht anders. Gott lielfe mir. Amen.*³²

Cuvinte de prinț. Altceva decât: „Ce era să fac? Am semnat.”* (Raționamentul călugărului rebel e invers: de semnat nu semnez, ce-o-i face oi vedea, Domnul cu mila.)

Când trec seara, după stingere, de la tineta care e în capătul celulei-tunel și străbat încăperea toată până la patul meu — potrivit dispoziției plutonierului Ungureanu e lângă ușă — toți ceilalți sunt la locurile lor, culcați: rămân ultimul pentru că nenorocitele mele de mațe mă silesc să prefer a nu fi grăbit. Trec așadar ca în procesiune printre cele două rânduri de pregătiți pentru somn și am grijă să urez noapte bună fiecăruia în parte. Mi se răspunde cu feroare și amabilitate și mă simt fericit că mă bucur de simpatie și că procedez așa cum se cuvine.

Desigur, *știi* că procedez bine și prin aceasta chiar suprim binele. Existențialiștii au aici dreptate: de vreme ce avem conștiința binelui pe care-l facem, conștiința îl compromite iremediabil. Conștiința e nimicitoare, exclude candoarea, săvârșirea senină și nevinovată a binelui. Ea spurcă orice acțiune elegantă.

Au și totuși n-au dreptate existențialiștii. Merg cam repede, prestidigitatori ce sunt. Conștiința spurcă, dar nu iremediabil. Nu suntem copii curați, nu suntem sfinți. Dar nici nu suntem — hodoronc-tronc — niște nemernici, niște **salauds**. Sfinți nu; desigur. Dar poate *the next best*, adică niște impostori ai binelui.

Sfinții sunt limita. După ei însă vin eroii și apoi seniorii și-n urmă iată șontăcăiesc și *îndrăzneții* binelui, cam ridicoli, cam gâfâitori, care nici ei nu-s de lepădat.

Știm că facem binele — și deci îl impurificăm — dar binele îl facem, nu răul. Nu avem parte de curăția sfinților, tot facem însă ceva care ne scoate din rândurile ticăloșilor. Există cred — între *les salauds* pe de o parte și cei din celula treizeci și patru (și alți impostori ai binelui) pe de alta — o deosebire.

E aici, la treizeci și patru, altceva, altceva decât zăduful unde se frământă fricoșii, turnătorii, învinșii. (Și care mai întodeauna se autocompățimesc și smiorcăie: miorlăiții înfrângerii și trădării. Și fuduli nevoie mare de cedarea lor: nu numai prostului nu-i șade bine dacă nu-i

fudul, ci și mișelului.) E ceva de altfel ușor de recunoscut, ca un tonic, ca o culoare intensă. Noblețea și cavalerismul nu sunt simple nostalgii, sunt din cu totul alt domeniu (ca și creștinismul, pe care-l reflectă): al secretelor sau rețetelor de fericire.

— O fi hulă curată, dar am o teorie a mea, după care Hristos nu ne apare din *Evangheliile* numai ca blând, bun, drept, fără de păcat, îndurător, puternic ș.a.m.d.

Din relatările *Evangheliilor* — fără excepție — ne apare și înzestrat cu toate însușirile minunate ale unui gentleman și cavaler.

Mai întâi că stă la ușă și bate; e discret. Apoi că are încredere în oameni, nu-i bănuitor. Și încrederea e prima calitate a boierului și cavalerului, bănuiala fiind, dimpotrivă, trăsătura fundamentală a șmecherului.

Gentlemanul e cel care — până la dirimanta probă contrară — are încredere în oricine și nici nu se grăbește, avid, să dea crezare defăimărilor strecurate pe seama unui prieten al său. La șmecheri și la jigodii reacția numărul unu e întotdeauna bănuiala, iar neasemuita satisfacție — putința de a ști că semenul lor e tot atât de întinat ca și ei.

Mai departe. Hristos iartă ușor și pe deplin. Șmecherul nu iartă niciodată, ori dacă se înduplecă (fără ca să ierte), o face greu, în silă, cu țârâita. Pe când Domnul: „Nici eu nu te osândesc. Mergi și nu mai păcătuie.” *Nici eu nu te osândesc...*

E oricând gata să vină în ajutor, atâta așteaptă. Îi e milă. Pe văduva din Nain, pe orbi, pe femeia gârbovă, îi milostivește fără ca ei să fi cerut ceva. Știe să-și gradeze aprecierea, dă fiecăruia ce-i al său. Hananeancei, care a dat dovadă de stăruință și *curaj*, îi spune mai mult decât altora pe care-i izbăvește, întrebuintează o formulă complementară: *O, femeie! mare* îți este credința. (Numai ei; numai ei și exclamativul *O!* și calificativul *mare!*)

E mereu — și cu osebire de grijuliu asupra acestui punct — atent și politic; *prietene* îi spune lui Iuda. Niciodată o insultă ori o vorbă disprețuitoare față de păcătos. Nu se vede din nici un text vreun moralism înțepat, vreo pudoare de comandă. Și nici o condiție prealabilă pusă păcătoșilor, nici o discriminare: Pe cel ce vine la mine nu-l voi scoate afară. Fiului risipitor îi iese în cale (*și încă departe fiind...*). Iar ori de câte ori dă, dă, din belșug, mai mult decât s-ar **cuveni**, boierește. (Ce poate fi mai străin de contabila meschinărie și fariseic drămuia socoteală, și mai bună dovadă de mărinimie, decât aceste cuvinte de la *Ioan 3, 34*: „Căci Dumnezeu nu dă duhul cu măsură”?) Gospodăreasca, nu, cuvântul e prea frumos, **administrativa** îngrijorare a lui Iuda pentru banii cheltuiți pe mir arată, pe de o parte, că vânzătorul era lipsit de simțul dărnicii, iar pe de alta că Domnul de la sine trecea — boierește — peste orice calcul și avariție (fie ele sulemenite în opere de binefacere și patronaj) pentru a gusta bucuria de a *risipi* (care-i tot una cu a **jertfi**) în clipe de înălțare sufletească. Și acesta este un gest de nobil, nobilul fiind oricând în stare să-și sacrifice viața sau să-și spulbere averea. (Nobilul își va da uneori viața în duel pentru motive mundane ori își va pierde averea la cărți — dar purtările lui, ca tot ce-i pământesc, nu-s decât stângace imitație a virtuților mărinimoase; dragostea trupească nu-i oare și ea biată contrafacere a dragostei **divine**?)

Încredere în oameni, curaj, detașare, bunăvoință către cei năpăstuiți de pe urma căroră nu te poți alege cu nici un folos (bolnavi, străini, întemnițați), un simț sigur al măreției, predispoziția pentru iertare, disprețul față de prudenți și agonisitori: toate sunt trăsături ale gentlemanului și cavalerului.

Pe toți oamenii îi îmbie să se recunoască drept ceea ce sunt cu adevărat: niște fii ai Tatălui, ai stăpânului. Din acest punct de vedere cartea cea mai

apropiată de **Evangelii** este *Don Quijote*, de vreme ce și cavalerul din La Mancha le spune celor din cârciumă că sunt castelani fără s-o știe și le cere să se și poarte ca niște nobili ce sunt.

Prințul Mășchin, când fapta lui Ganca nu se deosebește de a unui mojić și a unui cămătar, cum reacționează? Îi e milă și rușine de cel care și-a uitat (în mânie și-n setea de bani) titlul de copil al lui Dumnezeu.

— Situația de creștin e totuna cu statutul de aristocrat. De ce? Pentru că își are temeiul în cele mai „senioriale” însușiri: libertatea și încrederea (credința).

Ce este nobilul, feudalul? Mai presus de orice un om liber.

Ce înseamnă credința? Încredere în Domnul, *deși* lumea e rea, *în ciuda* nedreptății, *în pofida* josniciei, *cu toate că* de pretutindeni nu vin decât semnale negative.

Cuvintele lui Tolstoi (în *Anna Karenina*, scena alegerii mareșalului nobilimii din gubernie): „D-aia suntem nobili, ca să avem încredere.”

BUGHI MAMBO RAG

Locuitorii din Besançon știți cum se numesc? Dar din Charleville? Și din Monaco?... Nu pentru că i-am fost ministru, dar să știți că Ferdinand n-a fost nătângul drept care ați vrut dumneavoastră să-l dați. A fost un botanist de %KenmSr., un bun poliglot, cunoștea ebraica, era teolog și numismat... %Crr^tă la Einsiedeln, da, Fecioara neagră e la mânăstirea din Einsiedeln... Bisotins îi cheamă, iar cei din Charleville, carolopolitains; din Monaco, monegaști... da, îi plăceau țigăncile. E în Baudelaire: Horloge! dieu sinistre, effrayant, impassible... veți recunoaște că n-a fost prostul inventat de dumneavoastră; cu ofițerii de ordonanță se purta generos: iacă, povestea fratele meu: fiecare primea o țigară de foi și un pol de aur... Ei, văd că nu știți, prihor în engleză e robin, iar pitulicea e wren, dar să te vedem pe dumneata dacă știi mesteacăn pe franțuzește... Și Maria, cât ați fost de nedrepti cu ea. Îi spune Marcellus lui Demetrios...

1966

Î

În L'Otage, Claudel afirmă un lucru deosebit de important, pe care toată experiența vieții și spectacolul lumii de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial încoace ni-l confirmă, sfredelitor.

„Să vedem, îi zice Coufontaine lui Turelure, ce va să iasă când lumea afecțiunii și încrederii va fi înlocuită cu lumea concurenței.”

Se prea poate ca și în lumea veche mângâietoarele cuvinte *afecțiune* și *încredere* să fi sfârșit prin a se goli de conținut, să fi ajuns formale ca atâtea altele. Dar de văzut am văzut noi ce înseamnă o lume întemeiată numai pe concurență, lumea căreia urmașa ei dialectică i-a pus capac venind cu noile ei temeuri: ura, invidia și bănuiala.

Marea taină a tuturor nenorocirilor: bănuiala. Otrava, neghina, pârjolul.

Nu degeaba e pentru Bergson timpul aducător de nebănuite surprize, iar evoluția e creatoare.

Dovadă: cine s-a gândit în primii ani ai veacului că acestea vor fi problemele noastre de căpetenie: frica, bănuiala generalizată, șmecheria atotputernică? Iată că totuși sunt. Pentru noi, futilitățile — cum numește Camus problema pusă de Copernic și Galileu, heliocentrismul ori geocentrismul — sunt gravele și naivele preocupări de la începutul secolului XX: progresul, răspândirea democrației libere, știința binefăcătoare.

Avem, noi, alte griji.

Și printre ele chinuitoarea problemă a bănuielii prefăcută în boală

endemică.

(Duhamel se întreba prin 1928 de ce durează atât de mult o masă la un restaurant din Moscova; și se mira aflând motivul: efectuarea operațiilor de înregistrare și control contabil pentru fiecare fel de mâncare. În cea mai apreciabilă măsură aceasta e și cauza încetinelii și scumpetei în sistemul economic socialist.)

Pentru creștinism bănuiala e un păcat grav și oribil. Pentru creștinism încrederea e calea morală a generării de persoane. Numai omul își făurește semenii proporțional cu încrederea pe care le-o acordă și le-o dovedește. Neîncrederea e ucigătoare, ca și pruncuciderea; desființează ca om pe cel asupra căruia este manifestată. Omul însuși, făurit de Dumnezeu, își transformă pe aproapele său în persoană — printr-un act creator secund — datorită încrederii pe care i-o arată (Claudel).

Dând nume animalelor, potrivit poruncii dumnezeiești, omul le rânduiește în cuprinsul creației: purtând aproapelui dragoste și acordându-i încredere, face din el o Persoană, altceva decât un individ.

Iată pentru ce bănuiala este atât de nocivă. Din persoană omenească ea îl transformă pe cel bănuț în — în ce? Nu în brută, ar fi prea bine, ci în ceva nespus mai făcător de rău, în făptura cea mai abjectă, mai pernicioasă, mai cancerigenă ce poate fi — în șmecher.

Corolar: când însă ne formăm convingerea că un individ ori un grup de indivizi intră sub calificarea de ticălos ori ticăloși, altul e procedeu (tot creștin): neîntârziata, neșovăitoarea luare de măsuri — stârpirea.

BUGHI MAMBO RAG

...Era pasionala, ce-i drept e drept. Dar și cât era de frumoasă și de măreață... și cât îi datorează România Mare nu mai știe nimeni... Da, Stere și Marghiloman-erau oameni subțiri și inteligenți, dar să știi că adevărații eroi au fost dincolo, au fost mămăligarii și idealistii conduși de nătângul dumneavoastră de Ferdinand și de stricata dumneavoastră de Maria... Stilului lui Rimbaud știi cum îi zice? dar al lui Giraudoux? Campania franceză în Italia contra austriecilor, în 1859? Prin armistițiul de la Villafranca și pacea de la Zürich... Da, boulevards, asta era ușor, arțarul însă cum e?... O clipă n-a pierdut curajul, nădejdea... tot timpul, și apoi la Paris la tratativele de pace — cine, de nu ea?...

— Texte biblice referitoare la teza: creștinismul este o religie a curajului:

— de nenumărate ori îndemnul christic: *îndrăznește fiule, îndrăznește fiică* (Mat. 9, 2, 9, 22; Marcu 10, 49; Luca 8, 48), *îndrăzniți* (Marcu 6, 50; Ioan 16, 33);

— încurajările *Nu te teme* (Marcu 5, 36; Luca I, 13; 1, 30; 5, 10; 8, 50), *Nu vă temeți* (Marcu 6, 50; Luca 2, 10; 12, 7; 24, 36; Ioan 6, 20), *Nu vă înspăimântați* (Marcu 16, 6);

— pe lista celor sortiți iezerului de foc, cine figurează primii? „*Fricoșii* (Apoc. 21, 8); și certarea: Pentru ce sunteți fricoși?" (Marcu 4, 40) ;

— și mai ales dezvăluirea marelui secret: „*împărăția cerurilor se ia prin stăruință, și cei ce se silesc pun mâna pe ea*" (Mat. 11, 12) ; (în alte versiuni: se ia cu *năvală* și *năvălitorii* pun mâna pe ea. Biblia engleză veche vorbește de *violență* și *oameni violenți*, cea nouă afirmă că e *siluită* și *luată cu forța*. La forță se referă și francezii. Germanii dau echivalentul *Gewalt*, dar în continuare întrebuițează un verb compus mai expresiv: *reisen es weg*.)

Creștinul este cel căruia Dumnezeu nu i-a dat duhul temerii (2 Tim. 1, 7)

și poate duce *războiul* nevăzut (Nicodim Aghioritul); e bun *ostaș* al lui Hristos Iisus (II 77/??, 2, 3) *încins* cu adevărul, îmbrăcat cu *platoșa* dreptății, *coiful* mântuirii, *sabia* Duhului.

O religie mărturisită prin curajul fizic al martirilor (*Filip. 1, 28-30: Fără să vă înfricoșați întru nimic... căci vouă vi s-a dăruit... nu numai să credeți întru El, ci să pătimiți întru El, ducând aceeași luptă...*)

Ce zice Pavel? *Nu mă voi teme* (*Evr. 13, 6*) Dar Ioan? *În iubire nu este frică, ci iubirea adevărată alungă frica.* (*Epist. I. 4, 18*)

— Dreptul constituțional a fost din facultate materia mea preferată. Nesățios și doritor de a merge de-a dreptul la esențe, m-am întrebat care e taina finală a disciplinei îndrăgite de la început. (M-au ajutat mult să mă îndrăgostesc: Manole, a cărui teorie era că dacă nu putem trăi în camera lorzilor și printre capete încoronate și oamenii mari ai istoriei, măcar să ne apropiem de ei prin dreptul constituțional; și I. V. Gruia, profesorul meu de drept public din anul întâi, căruia aveam sa-i răspund și să-l răsplătesc în 1945 cu o atât de urâtă purtare.)

Orice știință are taina ei de bază, ce poate fi surprinsă în momente de criză. A dreptului constituțional, abia după anii de închisoare și după botez ajung să înțeleg că e curajul fizic în fața morții.

Dreptul constituțional — oricât de savante ar fi celelalte definiții -cred că e știința garantării libertății. (Definiție arbitrară? Arbitrare sunt și axiomele.) Și libertatea nu o poate garanta *până la urmă* nici o lege, nici o constituție, nici o curte de justiție, nici un procedeu juridic. Curtea de justiție constituțională de la Karlsruhe, închipuită de spiritul juridic german (altul decât al lui Ihering pentru care dreptul nu era numai știința înaltă, ci și putere vie), s-a dovedit în 1932 o amăgire. Procedura mexicană de *impara*, care a sedus pe atâți juriști, e și ea o tencuială. (Ce dovadă mai bună decât ca aparține unei țări în care s-a dat următorul decret prezidențial: Art. 1 -Nimeni nu poate fi general dacă n-a fost în prealabil soldat cel puțin un an. Art. 2 — Ministrul nostru secretar de stat la Război este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a prezentului decret.) Dar Înalta Curte Franceză de Casație a putut ea împiedica lovitura de stat de la 2 decembrie 1851?

Și lucrurile nu se pot petrece altfel cu orice constituție, procedură sau curte de justiție. Nu se poate, fiindcă există experiența Michelson-Morley.

Experiența fizicienilor Michelson și Morley a dovedit în chip hotărât că dinlăuntru unui sistem închis nu se pot face observații asupra mișcărilor absolute ale aceluia sistem deoarece observatorul, aflându-se și el în **interiorul** sistemului, e prins, deci antrenat, în mișcarea absolută a acestuia. Așadar, nu poate „ieși” dintr-însul ca să-l observe „din afară” și să emită constatări obiective cu valoare ne-relativă.

În domeniul dreptului public lucrurile se petrec aidoma. Fiecare ordine politică își are un „an zero” al ei, de la care începe și respectivul sistem legal. O instanță judecătorească făurită în cadrul unei orânduirii politice nu are putința de a „ieși” din sistemul juridic creat de ordinea politică și de a se suprapune acesteia pentru a o sancționa cu autoritatea ei de simplă creatură. Controlul juridic al constituționalității legilor nu poate funcționa decât de la anul zero până la următorul an zero, niciodată n-a știut să împiedice ivirea unei noi ere politice: piere odată cu toată seria matematică ajunsă la limita ei. O curte de casație și justiție ține de sistemul juridic respectiv, închis ca o galaxie. Ea poate aprecia valabilitatea legilor obișnuite ale orânduirii din punctul de vedere al conformării lor cu principiile regimului, dar îi este tot atât de imposibil să înfrângă axiomele regimului pe cât îi este observatorului să constate mișcarea absolută a sistemului din care

face parte și care-l poartă cu el.

Ce rămâne până la urmă pentru asigurarea libertății? Care e chezașul %sii:ui? Numai unul: curajul fizic al indivizilor. Și regina Victoria și regele Eduard VII — dați drept pilde de monarhi constituționali — au încercat să înlăture din funcția de prim-ministru persoane pe care nu le agreau. Solidaritatea de nezdruccinat a partidelor politice i-a pus, cu multă politeță, în poziție de șah-mat.

Acestea au fost cazuri când se cerea numai fermitate. În altele, mai grave, garantul care nu dă greș este doar curajul fizic în fața morții. Aceasta e taina finală a dreptului constituțional, spre care m-au dus Manole și I. V. Gruia, și mi-a confirmat-o, târziu, credința creștină.

Marile spirite au aflat adevărul acesta (elementar, se cere însă atenție) de mult. Spre pildă:

Descartes: Toate greutățile provin din faptul că-ți lipsește curajul.

Henry de Montherlant: Curaj! Ne întoarcem mereu la cuvântul acesta: curaj!

Saint-Just: Împrejurările nu sunt dificile decât pentru cei ce se dau înapoi în fața mormântului lor.

Fr. Rauh: Oricare ar fi morala socială, nu trebuie oare să fii curajos?

Cui zice că iubește libertatea ar trebui să i se poată aplica vorbele pronunțate de o actriță franceză din secolul XVIII (Sophie Arnould), în prezența căreia un bătrân general (nu auzea bine) repeta întrebător cuvântul rostit de ea: cum? frică?... Actrița către un valet: adă repede un dicționar, am folosit un cuvânt de care domnul general n-a auzit.

Cel mai clar e însă Brice Parain, definitiv: Dacă vrem să fim liberi, nu trebuie să ne fie frică de a muri, asta-i tot.

(Corneille o fi fost grandilocvent și melodramatic, dar drept constituțional știa.)

— Deviza revoluției franceze (rămasă și a republicii), așa cum o cunoaște astăzi lumea (libertate, egalitate, fraternitate) este falsă și trunchiată. Deviza integrală a revoluției era alta — și deosebirea este ca de la cer la pământ: libertate, egalitate, fraternitate *sau moarte*.

Cele două cuvinte escamotate reprezintă deplorabila mutație intervenită de la curaj și un sentiment tragic și eroic al existenței la birocratică formulare a unui vag principiu de dragul căruia nimeni nu-i gata să-și pună pielea la saramură. Drumul, zice Peguy, e mereu de la mistică la politică.

Libertate, egalitate, fraternitate este o simplă lozincă, iar revoluția franceză a fost o catastrofă; *libertate, egalitate, fraternitate sau moarte* este însă cu totul și cu totul altceva, un %gamaiulers barthian: e o hotărâre în fața căreia orice adversar se înclină, admirativ, cu deosebit respect.

— Se poate să fie scepticii mai eleganți și mai atrăgători decât *fanaticii*, dar când izbucnește ciurma la Bordeaux, primarul — pe nume Michel Eyquem de Montaigne — *pleacă* din oraș; la Milano, în 1576, în aceeași situație și cam în aceeași perioadă, arhiepiscopul, Sf. Carol Boromeu, *vine* degrabă înapoi din călătorie.

— În anii noștri se râde — influența hotărâtoare e a șmecherilor — de cei ce merg la moarte. A protestat împotriva intelectualilor contaminați de șmecheri un Român, Eugen Ionescu. (Folosind prilejul filmului regizat de T. Richardson despre războiul din Crimeea și inutila șarjă de la Balaclava.) Le răspunsese mai de mult un alt Român, un poet, Ion Barbu, care a înțeles ce e jertfa și cât de curat poate luci tăișul scos din teacă — *le sabre au clair* — pentru a sluji dreptatea:

Spălări împărtășite? înnoiți Arginturile mai botezătoare Și inima calărilor

— *spuziți De dreaptă ziua-aceasta suitoare.*

— Experiența Michelson-Morley mai poate folosi la ceva. La rezolvarea marii probleme: de vreme ce Dumnezeu e dincolo de bine și rău, înseamnă că nu există nici binele, nici răul și că facerea binelui devine o simplă iluzie, o inutilă obsesie.

Că Dumnezeu stă dincolo de noțiunile noastre de bine și rău nu încapе îndoială. O spune categoric un atât de mare teolog ca Meister Eckhart, o spune întreaga teologie apofatică. (Dumnezeu nu poate fi definit pe bază de atribute pozitive, ci numai pe cale negativă: nu e bun, nu e rău, nu e mare..., dar mai ales o spune însuși Mântuitorul: „Că el face să răsară soarele peste cei răi și peste cei buni și trimite ploaie peste cei dreți și peste cei nedreți.” *Mat. 5, 45; id. Luca 6, 35*: „Că El este bun cu cei nemulțumitori și răi.”)

Răspunsul la întrebarea de ce — în aceste condiții — mai are rost să făptuim binele ni-l dă tot experiența Michelson-Morley. Suntem părți ale unui sistem închis de unde nu putem face observații absolute asupra temeiurilor morale ale universului. Nu suntem în situație de Dumnezeu, ci în situație de om, care de fapt nici nu poate *ști* nimic. Cine spune că știe se înșală, îl vădește experiența Michelson-Morley. Putem *ști* unele mărunțișuri, unele *fleacuri*: că suma unghiurilor unui triunghi este egală cu o sută optzeci de grade, că inima are două atrii și două ventricule, că, pe scara internațională, de la gradul șase în sus cutremurele sunt pustiitoare... și altele la fel. Marile adevăruri absolute însă nu le putem *ști* din cauza experienței Michelson-Morley: suntem înlăuntrul sistemului, nu putem nici face constatări absolute, nici avea *certitudini*. Ce putem avea? Doar intuiții, bănuieli, credințe.

Putem doar *crede*, când e vorba de lucruri serioase.

Și *credem* că în sistemul acesta închis în care ne aflăm singura cale pe care ne putem apropia de absolutul Dumnezeu (cel ce nu e nici bun nici rău) este calea binelui.

E o credință **intuitivă**, incertă, relativă, strict empirică, naivă, copilăroasă. Și e singura.

De ce totuși o primim?

Pentru că binele (și numai binele) ne învață a săvârși Hristos în care credem și care e Mijlocitorul nostru cu absolutul Tată situat dincolo de bine și rău; care, când S-a întrupat, a mers numai pe calea binelui. Și pentru încă un motiv: experiența noastră existențială ne dovedește că *numai* când facem binele dobândim ceva ce răii nu pot avea: liniștea și pacea — bunurile supreme.

(Nu **știu** că-i așa. *Cred* că-i așa și *constat* — experimental — că așa e.)

Dumnezeu nu e bun sau rău, dar *aici*, în situația noastră relativă, în sistemul nostru închis, dominat cu exclusivitate de rezultatele experienței menționate, pentru noi care nu putem avea cunoștințe absolute, aici și pentru noi, provizoriu și relativist, singura cale dătătoare de liniște și pace și de acces la Hristos (care pe acest pământ, cât a stat pe el, n-a făcut decât binele și ne-a dat de înțeles că până una-alta binele singur ne poate duce spre absolut) este a săvârșirii binelui. Ni se cere, și în această privință, smerenie; smerenia de a ne da seama că nu suntem în situația divinității, ci a făpturii. Dumnezeu poate fi dincolo de bine și rău, **noi nu**.

— Al Pal.: Tu toate le vezi teologic. Te-ai făcut teolog!

Eu: Desigur. Condiția umană e o condiție teologică. Asta e marea trăsătură specifică a omului: nici răsul, nici lacrimile, nici minciuna, nici gândirea pe categorii generale (Julian Huxley)... însușirea specifică omului e gândirea teologică.

—Ce a dus la instaurarea dictaturii în Germania? Lașitatea social-democraților și a ministrului prusian de interne, Severing, care s-a lăsat dat afară din biroul său de șef al atotputernicei poliții a Berlinului de către doi inși neidentificați și prezența (constatată de la fereastră) a unui așa-zis pluton militar în curtea clădirii ministeriale. Cedează în fața forței, a spus Severing cu emfază. De unde, ceda în fața neantului.

Ce a îngăduit republicanilor francezi să-l mateze pe foarte popularul și puternicul general Boulanger? Curajul primului ministru Charles Floquet.

Pe lista eroilor mei preferați figurează la loc de mare cinste acest nume puțin cunoscut: al unui om care n-a fost decât un politician și n-a ocupat decât prea puțin exaltanta funcție de ministru al republicii a treia. Dar erou a fost — și ce *tip formidabil!*

Era președinte al Camerei când a venit țarul la Paris, pentru prima oară de la proclamarea Franței ca republică, i-au fost recomandați țarului înalții demnitari. Floquet i-a strigat de la obraz: „Trăiască Polonia, *domnule!*”

El, *țivilul*, n-a șovăit să-l provoace pe fercheșul general Boulanger la duel; și nu numai că l-a provocat la duel, dar l-a și provocat pe cavalerist la un duel cu spada; și nu numai că l-a provocat la un duel cu spada, dar s-a și priceput, *țivilul*, să-și rănească adversarul.

(În asemenea condiții firește că e greu să dai jos guvernul legal). A știut de asemeni să înfrunte și, la nevoie, să dea peste nas. Celui ce ridică semeț glasul, îi răspunde cu glas și mai ridicat, de sus. La vârsta dumată, îi strigă lui Boulanger, Napoleon murise. Dar ce nu face? Îl mută pe Boulanger în provincie, îl dă în judecata Înaltei Curți, îl pune sub supraveghere, îl scoate la pensie, îl reformează pentru greșeli de serviciu. Când sufragiul universal îl retrimite pe general în Cameră, guvernul obține invalidarea alegerii. Ministrul de interne al lui Floquet, un anume Constans, nu-i decât un polițist și recurge la procedee lipsite de eleganță, de omenie (îl amenință pe Boulanger cu arestarea, o îndeamnă pe amanta lui, Doamna de Bonnemain, să fugă în Belgia). Dar dacă generalul Boulanger nutrește planuri care nu sunt conforme cu cea mai strictă legalitate, de ce ar fi guvernul stânjenit de ea? Arme egale, acesta-i principiul sfânt.

Severing și social-democrații lui nici măcar n-au încercat să se opună. Argumentul lor e că orice încercare ar fi fost inutilă. Nu se știe! Acțiunea stârnește întotdeauna noi serii de posibilități: ești dator să *dai hazardului o șansă*, timpul și probabilitatea nu sunt perfect previzibile — și nici reacțiunea poporului față de conducători care nu se lasă călcați în picioare. Și-apoi mai e și cuvântul acela hulit: onoarea.

Nu le șade bine oamenilor de stat să facă pe mironosițele sub cuvânt de strictă respectare a legalității (tocmai că n-o respectau, îngăduiau să fie terfelită) și de resemnare în fața forței (așa-zisei forțe) — teza lui Severing, ori sub cuvânt de creștinism (foarte greșit înțeles) — teza lordului Halifax. Oamenilor de stat le șade bine să apere instituțiile obștești și ordinea publică încredințată lor de națiuni. Severing măcar nu pretindea că e creștin. Dar celălalt comitea grava și rușinoasa eroare de a confunda religia creștină cu imbecilitatea și vinovata slăbiciune.

— Numai comunist nu sunt, dar când citesc că unul din miniștrii Comunei de la Paris, Delescluze, văzând că situația e pierdută -19 mai 1871 — își ia jobenul și pușca și se urcă pe baricadă unde e ucis, nu pot să nu încerc un fior și să nu iau — măcar mintal! — poziția de „onor la erou” ca și în fața Sfântului Ioan Nepomuk, care decât să divulge regelui Boemiei taina spovedaniei reginei mai bine primește a fi azvârlit în apele Vltavei; ori în fața monseniorului Affre, arhiepiscopul Parisului, căzut și el, în timpul

sângeroaselor ciocniri din iunie 1848, tot pe o baricadă. Ce căuta acolo? Ieșise din reședința lui și găsisese un loc înalt de unde să încerce a-i împăca pe beligeranți. „Locul păstorului e lângă turma sa” — cuvintele săpate pe mormântul monseniorului Affre la catedrala Notre Dame -, de când el le-a *adeverit*, nu mai sunt o formulă, ci sunt o idee-forță, energie, *viață*. Prin *mărturisirea* lor de către oameni, preceptele *Scripturii* participă de la esența Crucii, denumită „dătătoare de viață” nu numai pentru că ne asigură nouă învierea din morți, ci și pentru că preface vorbele în fapte, cifrul în limbaj *clar*, tiparele *Infonne structurate* vii, ideile și principiile în germeni. Sângele e roditor; pătimitorul de pe cruce, oricine ar fi, suferă, dar se bucură și de un privilegiu: e auzit și nu rămâne fără urmași.

Nu este nevoie să ai o simpatie deosebită pentru protestanți, dar cine poate spune că nu l-a mișcat, dacă a fost la Paris, monumentul lui Coligny pe care stă scris *A rămas neclintit ca unul care a văzut pe nevăzutul împărat?*

Toate-s bune și frumoase până la adicătelea; atunci se dau cărțile pe față, atunci, cum grăiește Pavel, nu se mai vede ca prin oglindă, în ghicitură; ci față către față; și atunci rămâne numai acesta: curajul în fața morții. Restul, oameni buni și frați bărbați, restul reprezintă cum spun contestatarii: nu cuvinte, ci vorbe; nu vorbe, ci palavre; nu palavre, ci lozinci.

BUGHI MAMBO RAG

Pluralul lui piuă? Pive, cu v... Pisicile ceacăre de culoare albă sunt toate surde, am avut eu una, o chema Mispuf... Vezi naționaliștii ăștia unguri, sunt zece, toți condamnați pentru naționalism, să știi că nici unul nu ne vorbește... ca și cum nici n-am exista... Cele mai bune hoteluri din lume sunt Atlantic la Hamburg, Fontainebleau la Miami unde maître de bouche e un mare aristocrat francez și, la Taormina, fosta mănăstire transformată... Nu te teme, turmă mică... Singurul dintre ei care ne vorbește și se poartă frumos și are sentimente filoromâne e inginerul Bethlen, un conte... de, nu-i de mirare, când te gândești că în timp ce în Europa făcea ravagii războiul de treizeci de ani, război religios, strămoșul lui, Gabriel Bethlen, principe al Ardealului, proclama încă din 1620 libertatea de conștiință și recunoașterea tuturor confesiunilor... Georges, mon ami, poate știi tu ce sunt acele aristoloches de care vorbește Gide în Paludes? Ce-or fi, dragă?... Sunt niște plante agățătoare. Grecii credeau că ușurează nașterile, de unde numele lor de la grecescul lokhos...

Mai 1950

Manole, venit ca niciodată într-un suflet, îmi aduce o știre senzațională: Marcel Avramescu a fost hirotonit și funcționează la biserica Albă. Să mergem, zice Manole, să-l vedem; îi vom spune „părinte”.

Nu-l găsim pe noul preot la biserică.

— Dau însă eu de el, abia în 1953, când a fost transferat la biserica de la Schitul Maicilor, într-un cartier mai periferic și bătrânesc, într-un decor de așezământ religios provincial din vremuri apuse.

Încep să merg des pe la preotul acum strict ortodox (fenomen á la Thomas Becket?), cu înfățișare de sfânt pictat pe icoană de sticlă, cu gesturi hieratice, păr legat în coadă pe ceafă și voce învăluită, ajunsă până la noi parcă dintr-o rafinată Tebaidă cu mijloace mecanice de transmisiune.

Teatru? Atunci teatru atât de perfect încât nu poate fi jucat decât după un text compus de actorul însuși. La nivelul acesta sinceritatea și artificialul s-ar confunda, așa cum elementele își pierd însușirile specifice și prezintă

comportamente nouă în apropiere de zero absolut.

Camera 18

Teoria chineză despre *ming*, expusă de dr.-ul Al-G. — cuvintele în sine nu înseamnă nimic de nu li se împlinește conținutul — aduce mult cu a lui Brice Parain: cuvintele sunt numai niște făgăduințe.

Nu ajunge să fii tată, după fire, ca să te poți chema tată: mai și trebuie să te porți ca modelul în care se cuprind, arhetipal, calitățile legate de acest titlu. Și tot astfel: fiul, ostașul, învățătorul, slujbașul, cărturarul... (D-aia poate că se făcea deosebire în vechime între profesor și cărturar.)

Cuvântul e descriptiv și virtual. Funcționalitatea și existența i le asigurăm noi, behavioristic.

Gherla, septembrie 1963

Duhnind și el a parfum ordinar (ca să nu-i trăsnească putoarea din celule se *împarfumează* cu toții), „Coreeanul”, unul din caralii buni, intră devreme în celulă și întreabă care vrea să iasă la corvezi în curtea fabricii.

Ca „nesincer cu ancheta”, ca purtător al etichetei „favorizare de legionari” și ca distrofic, nu am fost scos până acum la nici o muncă.

Sunt niște scânduri de cărat, explică binevoitor Coreeanul.

Propunerea constituie un eveniment excepțional. E un prilej ce nu trebuie scăpat, ieșim o mulțime.

Bine am făcut, în curând împlinesc patru ani de celulă și electricitate; lumina zilei și cerului dau curții banale și murdare a fabricii un aspect feeric și — din cauza unor vagonete care circulă transportând cherestea — un aspect de magazin cu jucării, de Disneyland; *Zâna păpușilor* de Bayer, *Țara de dincolo de oglindă*. Îți vine să zburzi, să cânti, să te urci pe vagoane; petrecem o zi încântătoare, mâncăm în aer liber, vorbim tare, râdem, nu lipsește mult ca să ne credem în excursie.

Mai e și bucuria întâlnirii altor fețe; cad în cursul dimineții la o grămadă de scânduri cu un necunoscut de la care aflu că e Vasile Vasilache, monahul, fostul stareț de la Procov, fratele lui Haralambie pe care l-am cărat afară cu pătura din camera patruzeci și patru.

Părintele Vasile știe despre moartea fratelui său la infirmeria închisorii și ascultă îngândurat amănuntele pe care sunt în măsură să i le pot da. Ceva mai târziu, un alt deținut venit să ne fie de ajutor, arată ca e de la înalta trădare. Într-o doară îl întreb dacă știe ceva despre Gigi Tz., pe care-l bănuiesc tot la înfiorătorul Pitești. Îi vorbesc despre Gigi, artistul, omul... Deținutul mă ascultă zâmbind ușor. Când am terminat panegiricul: Tz. e aici, la Gherla, în aceeași celulă cu el; și-a vrut să iasă la lucru fiindcă are de compus o poezie. (Gigi „scrie” mult în închisoare.)

Uluit și emoționat, îl rog pe tovarășul de cameră al lui Gigi să-i spună acestuia să se ceară a doua zi la corvezi (Coreeanul ne înștiințase pe drum că va fi de lucru în continuare) ca să ne putem vedea. Numele meu îi e cunoscut deținutului; l-a auzit de la Gigi. (Arestarea lui în 1950 ne prinsese certați. A! orice ar fi, un lucru e sigur: că de supărări și certuri m-am lecuit pe veci.)

Petrec restul zilei și seara într-o stare de efervescență.

Primul lucru pe care-l aflu în fața unui maldăr nou de scânduri de la omul meu de ieri: azi, la prima oră, Gigi a fost scos din cameră, grațiat.

Grațiat, după patrusprezece ani din cincisprezece câți avea de făcut.

— Religia la liceul Spiru Haret am făcut-o cu preotul paroh al bisericii Silvestru — cartier burghez de semi-centru al capitalei -, un bărbat falnic, barbă mare roșcată, proprietar de vie bună, vechi și statornic liberal, iubitor

de vin negru vârtos și de bucate de soi și mai cu seamă de sarmale. Ochiadele pe care le arunca femeilor, cu destulă discreție dealtfel, păreau a nu rămâne întotdeauna platonice.

M-a simpatizat; eram, din patru, singurul evreu care nu venise cu cerere de scutire și certificat că urmează religia la rabin. Prin cursul superior (ne-a fost profesor în toate clasele) îi plăcea să declare: decât să văd ministru al cultelor pe un papistaș de-al lui Maniu, mai bine să-l văd pe un jidan de-al nostru, băiat de treabă, și rostea numele meu.

Aveam mereu zece, spuneam Tatăl nostru și mă închinam.

L-am iubit și eu tare mult pe părintele Gheorghe Georgescu, om simpatic, oricând dispus s-o ia pe coarda sfătoșeniei, și bun. O fi fost departe, foarte departe de modelul pastorului protestant ori clericului catolic, o fi săvârșit și păcate și o fi avut slăbiciuni, dar preotul de mir nițel lumeț nu mi s-a părut niciodată — și nici atunci, în copilărie, când suntem îndeobște exigenți și necruțători — un agent al vicleanului.

Preotul de mir în genul părintelui Georgesecu — dealtfel credincios înflăcărat, isteț de gură, vorbitor ales, gata mereu să ierte și suradă, fără pic de acreală în sufletul lui lipsit de cotloane tenebroase — reprezintă unul din stilurile posibile (dacă nu și recomandabile) ale ortodoxiei; nu-i un îndreptar, însă nici nu sunt — iac-așa în ciuda moraliștilor și ca să le fac răcă evaporatelor mirene și prea cucernicilor mireni -, nu sunt pentru nimic în lume voitor să arunc cu piatra în el. (După cum nici de dragul zeloșilor sectanți nu confund Roma papală cu bârlogul Curvei roșii și sinagoga Satanei.) Poate că în șirul lung de minuni prin care Dumnezeu m-a dus la credință — căci pentru fiecare (oricât de neînsemnat) drumul e plănuț cu o de necrezut amănunțită grijă — e la locul lui și chipul acesta de preot care multora din puriștii de astăzi le pare scandalos. (Cu atât mai mult cu cât, har Domnului, nevoia lor de fanatism și intransigență este amplu satisfăcută de puterile statale laice.)

Ehei, copii dragi, lumea e mai complicată decât credeți voi.

— Treptele iertării.

Greșitorii noștri le iertăm greu. Sau dacă iertăm, nu uităm. (Și iertarea fără uitare e ca și cum n-ar fi, bătătură fără câine, gură fără dinți).

Ne iertăm și mai greu pe noi înșine.

(Și această ținere de minte otrăvește. Spre a dobândi pacea lăuntrică trebuie să ajungem, prin căință, dincolo de căință: la a ne ierta.)

Cel mai greu ne vine a ierta pe cei cărora le-am greșit. (Cine ajunge să poată ierta pe cel față de care a greșit, cu adevărat izbutește un lucru greu, cu adevărat bate un record.)

Neiertarea de sine are un caracter mai grav decât s-ar zice: înseamnă neîncredere în bunătatea lui Dumnezeu, dovada încăpățănatei și contabilei noastre răutăți. E și cazul lui Iuda, care n-a crezut nici în *puterea* lui Hristos (că-l poate ierta) și nici în *bunătatea* lui Hristos (că *vrea* să-l ierte).

Când francezii spun *Dieu a créé l'homme à son image qui le lui a bien rendu*³³, trăsătura aceasta a făpturii au avut-o desigur în vedere, specifică lui Iuda. Celui care ne-a creat după chipul și asemănarea Sa îi plătim cu aceeași monedă, închipuindu-ni-L după chipul și asemănarea noastră: atât de răi și neiertători încât nu ne vine a crede că Dumnezeu poate ierta cu desăvârșire orice. Nu! Nu putem gândi o putere, oricât de atotputernică în domeniul fizic (minunile materiale cele mai fantastice le admitem), în stare să facă lucrul acesta de neconceput: să ierte.

Pe de altă parte, întocmai ca domnul Perrichon (poartă pică celui care l-a scos din prăpastie, îl adoră pe cel pe care, cică, l-a scos el din prăpastie),

îi iubim foarte puțin pe cei care ne-au scăpat dintr-o scârbă, o belea; îi iubim însă, cu drag, pe cei cărora am avut prilejul să le venim în ajutor, să le dovedim puterea și mărinimia noastră.

Gherla

Mi se descriu, în aceeași zi, două scene care nădăjduiesc să-mi rămână întipărite în minte câte zile voi trăi.

Prima, relatată de doctorul Răileanu: profesorul Paulescu, înainte de a-și începe cursul, rostea întotdeauna Tatăl nostru.

A doua, evocată de admirabilul învățător Nicolae Druică:

Tatăl lui Vasile Pârvan, învățător și el, care supraveghează îndeaproape educația fiului său, venea să asiste la prelegerile universitare ale celui care nu-i înșelase așteptările. Se așeza pe o bancă din fundul amfiteatrului și se ridica odată cu studenții la intrarea profesorului. Apoi se așeza și-i făcea semn băiatului că poate lua loc și el și începe a predă. Abia atunci ședea Pârvan și după el toți cei din aulă.

BUGHI MAMBO RAG

...Există o fotografie extraordinară a lui Proust, către sfârșit: e în picioare, poartă haine negre și guler scrobrit înalt, stă țeapăn, cu bastonul și pălăria în mâna dreaptă, ca la paradă; pălăria e întoarsă cu fundul spre aparatul fotografic și se vede clar marca de fabricație a pălărierului: o dublă coroană... La Trebia, în 218, romanii au pierdut fiindcă au fost siliți să lupte înghețați de frig după ce traversaseră râul... Păi să le numărăm din nou, Thalia și Melpomena două, Euterpe și Terpsihore patru, ă. Clio cinci, așa, Urania șase... ă... Se mai poate cineva îndoii de sens? Autorul, ajuns în pragul terminării operei, e liniștit și drept răsplătit se înobilează; coroana din pălărie arată că a priceput: că o oarecare neștiută și dreaptă forță l-a făcut, în sfârșit, conte de Illiers... La Trasimene, în 217, s-a aplicat metoda atragerii inamicului la loc strămt... A, ă... da... Erato, șapte... La Canale, în 216, Romanii au menținut o adâncime inutilă, iar Hanibal a folosit vântul regional, așezându-și trupele cu spatele la vânt, în vreme ce romanii luptau cu vântul în față și erau orbiți de praf și soare... Șapte, da...

3 noiembrie 1955

Ana m-a reținut, după ce și-au luat rămas bun ceilalți oaspeți (în seara aceasta mai puțin). Mi-a vorbit îndelung. Mihai ne-a ascultat, pe gânduri, tăcut. Ana mi-a arătat că de vreme ce simt dorința de a mă boteza, nu are rost să aștept.

Plec, aproape fără să fi scos vreun cuvânt; nehotărât, încurcat. E și foarte târziu. Mihai mă petrece până la poartă; primesc sfatul de a nu mai spune pseudo-Denis, ci Sfântul Dionisie Areopagitul. Prea multe lecturi catolice franțuzești.

La securitate, iulie 1961

Somn întrerupt de coșmaruri. Sunt mai întâi trezit de gardian pentru că am strigat în somn. Apoi, de câteva ori, pentru că dorm cu fața la perete ori cu mâinile sub pătură.

Întrebări. Aduceri aminte.

Se poate rezista la anchetă? Recunoașterea totală și valul de mărturisiri sunt absolut inevitabile?

Groasele volume publicate de ministerul sovietic al justiției în 1937-1939. Procesele „dreptei și troțchiștilor”, îndelung citite, îndelung discutate cu Manole. Recunosc toți vechii complotiști ai insurecției, toată elita revoluționară. Există și un fel de soluție de compromis, tenebroasă: Radek. Formulele ceremoniale; ușierul: Tribunalul, vă rog să vă ridicați în picioare. Grija aceasta de repetare a formulelor spre a crea o atmosferă de obiectivitate. Și nici o probă materială, absolut nici una, nimic concret, un document, o armă, ceva... Numai vorbe. Chiar ca în *Hamlet*: vorbe, vorbe, vorbe... Iar dacă la spovedanie păcătosul poate spune: acestea și mai rău decât acestea am făcut, la tribunal impresia e de fals. Și foarte lungile introduceri ale avocaților, care întâi se apără pe ei înșiși, precizând că apar în numele acuzaților numai ca auxiliari ai justiției. Nu e o dezbatere, ci un ceremonial, un oratoriu unde fiecare își joacă rolul și-și cântă partea în vederea realizării melodice de ansamblu. Troțchi: *supra-bandit*. Ceilalți sunt numai bandiți. Acest *supra* e în plus suspect. Iar calificativul *viperă lubrico-troțchistă* contrastează cu obiectiva politeță, cu ușierul, cu deosebitul respect pentru amănuntele nesemnificative: vârful cozii lupului costumat în bunicuță.

Londra 1937

Ca să ajung la adresa dată de Nuți L. a trebuit să rătăcesc printr-un lung șir de cercuri concentrice: străzi aidoma, numai vilișoare, grădinițe, felinare tip *Belisha beacons* — bătute de ploaia și vântul care de trei zile au luat în stăpânire orașul.

Pe străzi, spre seară nu văd pe nimeni, numai vânt, ploaie și felinare, dezolarea îmi pătrunde în oase, astfel încât modesta cameră în care o găsesc pe Nuți mi se pare un liman: în vatră lucește purpuriu un foc electric, lampa de lângă fotoliu are un abajur verde, pe măsuță atrag privirea ceștile de ceai. Contrastul între confortul britanic întemeiat pe elemente simple (căldură, apă, lumină temperată, un elixir: frunzele de ceai, sticluța de rom) și tomnatecul peisaj de afară e atât de izbitor, încât nu pot să nu încerc un simțământ de înduioșare. Nu cumva în esența ei viața așa și este: ca o pădure sălbatică bântuită de jivine, plină de hârtoape și capcane, scuturată de fulgere și rafale de ploaie și, la margine, o singură căsuță luminată și caldă, de unde locatarii vor trebui să iasă cu toții înainte de implacabilii zori?

Deocamdată în odaie totul e simplu și vremelnic, dulce și blând. Nuți toarnă ceaiul în cești, radiatorul ține locul tradiționalilor bușteni și ne încălzește de ajuns; pe o tigăiță apar ouă ochiuri. Biată luptă omenească împotriva naturii și realității, luptă în care englezii îs meșteri. Cât îmi doresc să mă pot afunda în salvatorul confort, să uit de vrăjmașa pădure care sta și așteaptă și ne împresoară. Cine a sădit-o, Dumnezeu? Ori Dumnezeu e constructorul vilei de pe lizieră? Sfinte Chestertone, roagă-te pentru noi. (După Sfinte Socrate, roagă-te pentru noi al lui Erasmus.)

— Se poate rezista?

Avocatul D. P. Experiență de apărător în numeroase procese politice. Desprindea (1957) puncte neclare din chiar datele proceselor-verbale. I se părea că poate desluși unele microsemnale. Pe un proces-verbal erau trecute data interogatoriului și ora la care începuse. I se puneă învinuitului o simplă și aparent destul de anodină întrebare: cum trebuie calificată purtarea funcționarului de stat care vorbește fără de controlată reticență cu prietenii

săi despre chestiuni interesând statul? (Soluția cimiliturii: trebuie calificată ca infrațională și trădătoare.) În dreptul orei de încheiere a interogatoriului, o cifră de mirare : reîșea că învinuitul fusese reținut la anchetă optsprezece ore. Răspunsul nu era mulțumitor.

A doua zi, aceeași întrebare. Acum interogatoriul ia sfârșit după cinci minute, răspunsul dat fiind cel corect. Explicația, singura posibilă: în răstimp se aplicase alt mod de a proceda.

Avocații — și asta îl apasă pe D. P. care posedă stofă de avocat — sunt închiși în dosar: nu pot pleda altfel decât în cuprinsul declarațiilor din dosar considerate definitive și universal valabile. Ca un om de știință căruia i s-ar interzice să pună în discuție principiile, chiar dacă experiența le contrazice. *Să citim în Aristotel pentru a ști dacă untelelemnul îngheață iarna sau nu.* Concluzia noii scolastici: avocatul nu mai e un apărător, un intercesor, e un figurant.

În camera 18, X. deducea: nu se poate niciodată evita condamnarea. Unele recunoașteri pot fi însă evitate. Se cere numai nițică stăpânire de sine, nițel curaj. Și mai ales o desăvârșită neîncredere. (Regula: nelimitată încredere în oameni, ca persoane create de Dumnezeu și absolută neîncredere în tatăl minciunii și urmașii lui.)

Celălalt a mărturisit totul. Știm totul dar vrem să auzim adevărul și din gura ta. Dacă ești sincer, alta-ți va fi situația. Fii sincer.

X.: nu fiți sinceri! (Sfat bun mai cu seamă pentru intelectuali, oameni sensibili, ușor atrași de magia acestui nobil cuvânt.) Nu fiți sinceri. Mai presus de orice, *above all*. Și negați mereu, aveți tot timpul să vorbiți dacă și când veți fi torturați. Nu vă pripiti. E vreme berechet, slavă Domnului. Și când e în joc un lucru știut numai în doi, țineți-vă pe linia tăgăduirii: dați-i celuilalt posibilitatea să hotărască el, e doar secretul lui.

BUGHI MAMBO RAG

... Noi, domnule general, am mai apucat Bucureștii! Cu grădini și cu olteni... , și curți cu globuri colorate, erau oribile, dar își aveau și ele farmecul lor, și se mânca în curte, ca la țară, sub copacul cel mai gros... Cele mai bune creații în proză ale literaturii românești, domnule profesor... A mânca din primăvară până-n toamnă sub nuc era, aș zice eu, ceva de care puține popoare au parte, o fericire care intră în corola de minuni ale lumii, ierte-mă Blaga ori duhul lui Blaga dacă bietul de el o fi murit... Primele mărci de automobile? Stai să vedem... De Dion-Boutton, Lancia, Isotta-Fraschini, Pierce-Anow, Panhard-Levasseur, Bem, De Launay-Belleville... Franz Ferdinand la Sarajevo a fost ornant într-un De Launay-Belleville... Dar și la Dragomir, dacă stau să mă gândesc... Zăvoarele de faianță cu mormanele de gheață pisată și cutiile de icre... și butoiașele cu măsline, cu lacherdă, cu brânză de la Mercur și scândurelele cu felii de șuncă și vermutul Martini și coniacul: Martell, Coutvoisier, eu preferam mereu ojine Champagne, și chiar și ale noastre, țuica Cireșeanu, pelinul Bazilescu, vermutul Duque...

1959

De la Apenini la Anzi, povestea din Cuore, cu titlu atât de eufonic, mi-o evocă trecerea Avrameștilor de la Schitul Maicilor la biserica Udricani din Văcărești. Sau Ierusalimul din Dalecarlia, ideal, gândit de țărani suedezi ai Selmei Lagerlof și Ierusalimul din Țara Sfântă, al acelorași țărani, acum doar

emigranți năpădiți de griji.

Ctitoria clucerului Udrican nu le-a adus noroc lui Mihai și Anei. Duhul de la Port-Royal n-a mai rezistat în Văcărești. Mahalaua, frenezia distingerii și a compromiterii îi cuprinde pe amândoi. Subterana, morbul auto-derâderii. Preotul își înșeală nevasta, dar nu cotoiește și cu perdea, ceea ce s-a mai prea văzut, ceea ce lumea ar fi înțeles și poate iertat (oameni suntem, bre), ci platonice (pare-se), cu scene dramatice, complicat cotite, setoase de justificări, ceea ce nedumerește și înstrăinează. Preoteasa nu e nici ea mai bună; lipsită de smerenie femeiască, în loc de a îndura toanele bărbatului, de a medita chiar brutala formulă lipovenească a omului perfect (crede puternic în Dumnezeu, bea vârtos, își bate în lege femeia), de a urma pilda doamnei Acarie (a dat ascultare poveței duhovnicului — și ce duhovnic! Sfântul Francisc din Sales: atâta vreme cât ești măritată nu te gândești la castitate, ai o singură datorie, te supui) ce face? Umple târgul cu tânguieți, bate drumul Patriarhiei și Departamentului cultelor cu plângeri peste plângeri și lungi jalbe scrise.

— Dacă stau să mă gândesc bine, până la botez, evenimentul cel mai de seamă pentru mine a fost admirativa prietenie pe care i-am purtat-o lui Manole.

L-am cunoscut în primele zile ale facultății. Era, ca și Mihail Sebastian, un om de la Dunăre, dar nu din Brăila, ci din mai mărunta Oltenița. Brăila: port internațional; Oltenița, târg înstărit. Deosebire de seamă. Tatăl murise de tânăr; erau trei copii crescuți de o mamă brună, frumoasă, energică, o dată femeie; negustoreasă în Obor.

Respectul meu a fost de la început întreg și necondiționat. Din mai tot ce credeam și spuneam atunci a făcut degrabă ferfeniță și apoi s-a pornit să clădească din temelii.

Cuget maurrasian, clar și ponderat, tăios și dușman al extravagantei de orice fel, privea disprețuitor optimismul generalizat și politica stângistă din Sărindar. Liberal în gândire, sceptic în religie și conservator în politică. Pe de-a-ntregul nu credea în nici o doctrină. Din toată inima era numai cu Junimiștii, aceștia-i erau idealul.

Ca maurrasist, mistica nu-l interesa, îl preocupa însă funcția socială și politică a religiei și pe aceasta ne-am întrebat cum s-o împlinim.

Raționamentul lui Manole era simplu: de vreme ce ne-am născut ovrei (el pentru nimic în lume n-ar fi pus un *e* la început), ovrei suntem. Să fim, așadar, ceea ce suntem.

Mă rog, nu-i destul; ca să fii ovrei trebuie să faci ca toată lumea (orice singularizare e suspectă): să aparții tradiției tale, adică religiei iudaice.

Pun-te în căutare de un rabin. Primii pași s-au dovedit destul de grei. La o adresă ce mi s-a dat am nimerit un haham. Manole s-a distrat grozav: anecdotă de Theodor Speranția, ce mai la deal la vale. Dar am descoperit un coleg, fiu de rabin, conservator și el, antiprogresist foarte, însă de nuanță evreu mistic ortodox. A consimțit să ne asculte, dezaproband argumentele, nu concluzia; oarecare surpriză, nu ostilitate.

Apoi a consimțit să ne prezinte tatălui său, care ne-a ascultat și el, blajin, ne-a cercetat cu priviri adânci, înțelegându-ne numai în parte. Am citit atunci și *Copilul profet* de Edmond Fleg. După aceea lucrurile s-au încurcat.

Reieșea că pentru a fi ovrei, măcar în sens de integrare într-un sistem de tradiție socială, era nevoie să mergi la sinagogă vineri seară și sâmbăta dimineața, toată; că trebuie să-ți cumperi filacterii și, desigur, șalul alb cu numele, ebraic, de *talii* — învățând ritualul folosirii acestora și, mai înainte de orice, că trebuie să înveți ebraica. Ebraica, adică *%ivrituU* altă noutate.

Soluția citirii textului rugăciunilor cu litere latine n-am putut-o aplica. Existau, pare-se, unele cărți de acestea, dar n-am dat de ele. Am nimerit într-o după-amiază catifelată de toamnă undeva pe chei, într-o curte cu orătănii multe, la un bătrân [despre] care auzisem că are ce căutam. A ieșit din casă buimac — purta un halat imens — dar nici n-a priceput bine ce vrem.

Lui Manole regulile acestea nu i se păreau excesive, erau conforme cu disciplina și efortul pe care orice societate este îndrituită să le ceară componentilor ei. Mă rog, și triburile sălbatice au rosturile lor inițiatice. Ne-am apucat așadar de treabă, de cumpărături, de frecventarea regulată a sinagogii (unde oficia tatăl colegului nostru), iar mie mi-a revenit și partea, mai grea, a învățării ebraice, unde am făcut de asemeni câteva descoperiri în drum: că nu este de ajuns să cunoști ebraica și alfabetul ei, mai e necesară și aramaica, aceasta având și ea pentru comentarii un alfabet diferit, al învățatului Rași care și el era, la rândul lui, comentat cu alte litere... Pe scurt, repetam — viața doar imită arta — experiența micului erou al lui Fleg și constatam că dădusem de belea...

Cu ebraica n-a mers prea rău, aramaica mi s-a părut mai armonioasă (genitivul ei o ferește de excesiva guturalitate a celeilalte), cu frecventarea sinagogii m-am împăcat însă mai puțin. Credeam că sinagoga e o biserică. Nu, e un locaș de recitare a unor texte, de exegeză și îndeplinire a unor rituri. Religia evreiască e o religie „în suspensie” și lipsită de cult, iar sinagogile nu-s decât „case memoriale”. În esență, Templul fiind dărâmat și jertfele de animale cu neputință, totul se reduce la citirea sau rostirea regulilor și prescripțiilor. E o *memorizare*, și un tip de *structură* absolută, unde virtualitățile nu se configurează.

Rabinul nostru vorbea fluent, dar într-o românească fantezistă, ce adeseori întărea impresia de anecdotă scoasă din culegerile lui Speranția. Și amănunțele și ansamblul mi se prezentau ca ceva rece, prăfuit, îndepărtat și îndărătnic. Mi se făcea dor de biserică din Pantelimon, de biserică Silvestru și de clopotnița ei cu boltă (pe sub care se trece în strada Oltarului), de bisericuța de la Clucereasa. Capacul l-a pus rabinul, pe cale lingvistică, exprimându-se într-o sâmbătă: și a tăcut o gaură unde *es sint heraus gehmān flacārās*³⁴.

Experiența maurrasistă a preluării tradiției religioase pentru integrarea în comunitatea socială a durat cât a durat și nu m-a învrednicit decât de o foarte relativă cunoaștere a elementelor ebraice (apucasem totuși să citesc *Vechiul Testament* în original, cu dicționarul și textul românesc alături) și convingerea că a stăruii e inutil. La care se adăuga o respectuoasă senzație de rămas bun definitiv în raport cu sinagoga.

Am încercat, de bună credință, cu bună credință. Pentru Manole a fost mai ales o experiență, să-i spun, psiho-socială, pentru mine o trudă mai din inimă, mai febrilă. Am încercat.

Gherla, octombrie 1962

Profesoara mea dintâi, o guvernantă, reprezenta prin însăși obârșia, dar și prin căsătoria ei, un rezumat anticipativ al ideii europene. După tată, germană; după mamă, franceză; unchiul ei matern, Auguste Molinier, fusese un intelectual universitar și publicase o ediție a lui Pascal. Mai exista o bunică elvețiană și un ascendent nordic. Doamna de Branszky era văduva unui nobil ungar, mare bețiv și mare secătură, născut din mamă poloneză, fiică de dvorean rus. Nu țin minte cum de se pripășise profesoara mea pe la

noi, dar una știu: că am avut norocul incomparabil de a primi noțiunile culturii de la o femeie extraordinară: o inteligență strălucită, cunoștințe imense, și un caracter admirabil.

Îi ura pe francezi și-i admira pe nemți. Îi disprețuia pe catolici și-i tolera pe reformați. Catedrala Sf. Iosif, unde o atrăgeau concertele, i se părea un muzeu cu lucrări convenționale; în templele protestante intra fără repulsie, dar și fără plăcere. Măcar nu erau deschise tot timpul (spre deosebire de bisericile catolice, nesățioase, unde, ce-i drept, găseai oricând un refugiu în caz de ploaie). Adevărata ei religie era alta, pe care — deși mare lucru nu puteam înțelege la început — mi-a mărturisit-o curând: era credința generalului Ludendorff și a soției sale, *der Norddeutsche glauben*³⁵.

Doamna de Branzky nu vorbea urât de Iisus Hristos — mai moderat decât Nietzsche -, cel puțin așa cum îl concepeau luteranii și calviniștii, căci idolul catolic sculptat și înflorat și cultul Fecioarei o scoteau din sărite; entuziasmul i se aprindea numai când îmi povestea despre zeitățile Walhallei, îmi amănunțea cântecul Nibelungilor sau îmi citea din textul dramelor lirice ale lui Wagner. Îl lăuda mereu pe Etzel, adică pe Attila și îmi vine a crede că în taină o adora pe walkyra Brunhilda.

Doamna de Branzky, ca și Manole mai târziu, era o aprigă monarhistă și în măsura în care voia să țină seama de originea ei franceză, și să se ocupe de istoria Franței, mi-a inoculat un profund respect pentru ideea de legitimitate; mi-a dat să citesc toată literatura franceză regalistă și a făcut din mine — pe la unsprezece ani — un partizan înfocat al contelui de Chambord (mort în 1883) și al casei de Bombon. Ei i-am datorat faptul de a fi privit chiorăș (sau cel puțin cu mirare) — ori de câte ori citeam în parc sau la hotel ziarul „l'Action Française”, organul mișcării monarhiste — de către unii din francezii printre care mi-am petrecut câte o lună pe an când mă duceam cu părinții la Royat, să facă tata băi de acid carbonic.

(Acolo, la Royat, am văzut un lucru pe care nu l-am uitat și l-am povestit și în închisoare: pe Vintilă Brătianu urcându-se în tramvai numai în clasa a doua dacă se ducea în orașul învecinat, Clermont-Ferrand.)

De Ludendorff și de *Norddeutsche glauben* dau și la Gherla, în persoana colonelului Traugott Broser, brașovean, fost ofițer al armatei austro-ungare, în rândurile căreia a luptat în primul război mondial pe frontul italian. Broser, un om cât un munte și foarte retras, se apropie de mine pentru ca are prilejul să vorbească nemțește, apoi pentru că îi devin simpatic. Îmi atrage sever atenția asupra marelui risc pe care mi-l luasem trecând de la iudaism la creștinism: acela de a rămâne în gol între două spiritualități.

Și el îmi expune crezul lui Ludendorff, constatând cu destulă surprindere că-l știu. Despre Ludendorff — adevăratul conducător al armatei germane între 1914 și 1918 (pe Hindenburg — *die grosse Null* — Broser nu-l poate suferi) — aflu trăsături mărețe: felul cum a cucerit orașul Lettich (Liege adică) numai printr-un act de îndrăzneală și prestanță; curajul suprem de care a dat dovadă când cu *putschul* de la München în 1923, traversând — în uniformă de general, cu sabia într-o mână și revolverul într-alta — podul, mergând țintă spre forțele masate de cealaltă parte și care l-ar fi putut ciurui de gloanțe dintr-o rafală — și care n-o fac, numai pentru că sunt sub influența prestigiului său și a nepăsării sale față de moarte. Dar mai ales ceva din care-mi propun să-mi fac și eu o regulă. La școala militară, Ludendorff și un coleg al lui, dintr-o familie princiară domnitoare, sunt persecutați de un Moș Teacă, de majur imbecil și rău. Prințului i-ar fi fost ușor, rostind o singură vorbă, să obțină fie mutarea sa și a lui Ludendorff, fie transferarea dobitocului în alt escadron. Ceea ce voiește să și facă. L-a oprit însă

Ludendorff: dacă vrem să fim ofițeri și să comandăm, trebuie să învățăm a răbda și prostia absurdă, meticuloasă. N-au cerut mutarea și au îndurat până la capăt.

De la Broser aflu lucruri deosebite și-n legătură cu Wilhelm al II-lea, atât de hulit, căruia francezii i-au făcut o reputație infamă.

A fost un om vorbăreț și de-o inteligență destul de mărginită, dar plin de intenții bune. Dovezi: a) purtarea lui în timpul afacerii Dreyfus când, împotriva uzanțelor diplomatice și a tradiției, dă prin Conrad de Hohenlohe declarația care specifică în mod solemn: învinuitul n-a fost niciodată folosit de serviciul german de informații; când îi cere ambasadorului german de la Paris, contelei Münster, să nu șovăie din motive de prudență ori considerații naționale, a venit în ajutorul unui camarad ofițer în vederea restabilirii adevărului și apărării onoarei unui nevinovat.

Normal era ca după declarația făcută de împăratul german să înceteze orice fel de urmărire. Neluarea ei în seamă, afront fără precedent, constituia un *casus belli*; Wilhelm, pacifist, a închis ochii;

b) splendida lui afirmație: ca șef de stat nu răspund numai în fața parlamentului, ci și în fața lui Dumnezeu;

c) rescriptul prin care a pus capăt bătăii în armată, unic în lume și-n istorie, cel mai democratic pentru că dădea fiecăruia posibilitatea de a se purta ca un aristocrat, și perfect eficient deoarece prevedea că începând de la data publicării rescriptului orice grad inferior are dreptul să pălmuiască — pe loc și deîndată — pe superiorul care-l lovește;

d) simțul lui european, vădit mai ales cu prilejul revoltei boxerilor: trupele europene coalizate au fost puse sub comanda unui german, generalul Waldersee.

(Din broșura lui despre Wilhelm, se vede că a știut și Rathenau ceva.)

— Sf. Grigore din Nazianz: „Cuvântul lui Dumnezeu s-a întrupat pentru ca eu să fiu tot atât de mult Dumnezeu pe cât a fost el om.”

— Iarăși și iarăși: creștinismul nu înseamnă prostie.

Iată că și Jacques Maritain îi spunea lui Jean Cocteau: trebuie să avem mintea aspră și inima blândă.

Dragostea implică iertarea, blândețea, dar nu orbirea și nu prostia: identificându-se de cele mai multe ori cu marea răutate, slăbiciunea față de prostie e tot una cu a da mână liberă canaliilor.

Mai există încă o prejudecată foarte răspândită, pe care a desprins-o cardinalul de Retz: suntem ispitiți a lega indisolubil inteligența de răutate și a da întregului, cu mult respect, numele de machiavelism. Retz: răii nu sunt mereu și neapărat deștepți. Răii pot fi și proști. Asociația de idei: răutate, deci inteligență, e o prejudecată.

Gherla, noiembrie 1960

La nimic nu-ți folosește să crezi în iertarea păcatelor dacă nu crezi, cu deplină convingere, că păcatele toate ți-au fost iertate.

Luther

*Seci adde, ut credas et hoc quod per ipsum peccata tibi donantur*³⁶

Sf. Bernard din Clairvaux

Bănuim, din cauza ploii care a pătruns și-n celulă, că vremea e a furtună.

Nu vorbește aproape nimeni.

Cătorva din jurul lui, preotul catolic Traian Pop, pe șoptite, le dă sfatul de a fi îngăduitori cu ceilalți și aspri cu ei înșiși.

Dar adaugă imediat:

— Nici prea aspri cu noi înșine. Diavolul trebuie uneori luat în răs; să nu i se acorde privilegiul măreției tragice. Marii mistici spanioli — Sf. Tereza din Avilla, Sf. Ioan al Crucii — erau îndeobște veseli. Aceasta provine din puțința de a fi îndurători și cu noi; să știm a ne ierta cum și Dumnezeu ne iartă. După cum se cuvine a nu ne mânia pentru că ne-am mâniat, la fel nu trebuie să permanentizăm răul din lipsă de milă față de eul nostru.

În celulă, unde e din ce în ce mai întuneric, un reparator de mașini de cusut care e și acordeonist povestește porcării și amintiri de pe la nunțile unde „s-a produs”, iar un glas s-a pornit să fredoneze înfundat un cântec de lume, accentuând ciudata amenințare a refrenului:

Și-aoleo ce ploaie vine de la Cluj!

BUGHI MAMBO RAG

...Codobatură e bergeronnette, dar al naibii să fiu dacă mai știu cum se zice leuștean... M-a înnebunit Fotiade cu păsările, cu zarzavaturile și cu florile. Nu le mai știu. Le știu pe sărite. Unele da, altele nu, parcă s-au prăbușit în goluri de beznă, le-a înghițit neantul, s-au dezintegrat cum se găuresc ciorapii de nailon. Și totuși le știam pe toate... A, leușteanul, ia stai... N-am scris nimic, absolut nimic contra regimului. În fiecare scrisoare i-am scris: e bine, e bine, sunt sănătos, câștig, slavă Domnului, cât îmi trebuie, suntem sănătoși, nu ducem lipsă de nimic, e bine... Păi atunci?... El, el mi-a scris, frate-miu. Eu îi spuneam că sunt mulțumit, mulțumit, mulțumit, iar el de colo: las' că știu eu, ce-mi tot împui capul cu prostii, parcă n-am ști noi... Las' că înțeleg eu că e exact pe dos... E la Romani 13, textul e categoric, domnule Ioanițiu, că ne convine sau ba, textul e clar, mă întreb cum de-l poate contesta un creștin... Ai un frate la Atena? Zic: da. Zice: îi scrii? Zic: da. Zice: și te plângi de regim, defăimezi țara? Răspund: nu, ferească Dumnezeu... Uite scrisorile... Tocmai, foarte bine, ce bine că le aveți, dați-mi voie să vă arăt, uite: sunt mulțumit, câștig, e bine, bine... Dar el ce spune... El, treaba lui, nu știu, uitați-vă ce spun eu: e bine... Dar el?... Lăsați, prea sfinte... Liveche, dragă, liveche, bine că-mi adusei aminte... El treaba lui, nu știu, uitați-vă ce spun eu: e bine... Dar el ?... ! Nu știu, n-am spus eu, el, frate-miu, nu eu, nu în scrisorile mele... Mă, tu-ți bați joc de noi, mă podoabă, mă pramatie, mă ticălosule, mă grecule, las'că știm noi.... Ei, dacă ar fi trăit conu Alecu... Tătărăscu nu-i venea nici până la talpa piciorului, ce deosebire, o prăpastie... Când Ferdinand și Maria l-au trimis pe Hiottu la Paris, el singurul a spus că rău fac. Și a propus să-l trimită pe Baliff, care îi era simpatic lui Carol... Zic: el, nu eu. Zice: ce, crezi că nu știm c-ai vrea să fii și tu la Atena cu el, că altfel nu ți-ar fi scris el așa... Și mă înșfacă... îi spune Demetrios lui Marcellus...

— Protestanții care-și rîd de Sf. Anton din Padova mi se par tare neînțelegători. În Sf. Anton de Padova ei văd un patron al cheilor pierdute și orbilor rătăciți. E de *bon ton* să dai din umeri surâzând când auzi de un sfânt care s-a specializat în asemenea fleacuri și-și recrutează clientela printre babe surde, uituci, maniaci, diabetici... Chiar și mulți dintre credincioșii bisericii romane îl evită, preferând societatea selectă a unui Augustin, unui Toma din Aquino, unui Ieronim... Sf. Francisc din Asiza, cu toate trăsăturile sale contestatate și *hippy* — umbla gol, stătea de vorbă cu păsările, trăia din cerșit — e mai bine văzut pentru că e *pitoresc* (păsările sunt poetice), dar ce să

crezi despre un sfânt care se îngrijește de ființe atât de puțin îmbietoare și interesante ca bătrânii care nu-și găsesc cheile, care și-au pierdut dinele, care uită ce au uitat?

Câtă orbire și îngustime! Sf. Anton e deosebit de vrednic de toată admirația pentru că este atât de bun încât îi e milă de niște biete ființe de care toată lumea găsește de cuviință să rădă ori măcar să le privească de sus, cu ironie și condescendență. Dar pierderea unor chei poate fi prilej de cruntă suferință (mai penibilă fiindcă pare și ridicolă), iar moartea unui câțel iubit e o tragedie pentru cine-i singur pe lume și slab în fața vieții. Există și un snobism al compătimirii: numai față de eroi și evenimente solemne. Pe când Sf. Anton îndrăznește a se înduioșa de mărunte dureri și a se apleca milos asupra obidiților în haine negre, luaților peste picior și amatorilor de pisici.

Eu văd aici un prea plin de bunătate, o subtilă îndurare: un fel de misionarism nu în depărtatele insule ale mărilor sudului, ci în regiunile cele mai modeste ale psihiei, la întretăierea dintre nepricepere și resemnare. N-au și învinșii, zăpăciții și ghinionistii dreptul la mângâiere?

Pe de altă parte, unii exegeți catolici arată că Sf. Anton nu ajută la regăsirea unor obiecte pierdute, ci la regăsirea credinței pierdute... Desigur, însă lămurirea exegeților răpește Sf. Anton ceea ce mi se pare a fi uluitor la el: grija de cei nițel caraghioși, care-s și ei chemați de Hristos, care și ei se perpelesc în lumea aceasta, care — după câte știm — nu-s excluși de la praznic.

— Hristos ca gentleman și cavalier. La diavolul-contabil nu încapă nici ștersătura cea mai mică, Hristos, dintr-odată, șterge un întreg registru de păcate.

Hristos, boier, iartă totul. A ști să ierți, a ști să dăruiești, a ști să uiți. Hristos nu numai că iartă, dar și uită. Odată iertat, nu mai ești sluga păcatului și fiu de roabă; ești *liber* și *prieten* al Domnului.

Și cum i se adresează Acesta lui Iuda, pe care-l știe doar cine e și de ce a venit? Prietene, îi spune. Acest *prietene* mi se pare mai cutremurător decât chiar interzicerea folosirii sabiei și decât vindecarea urechii lui Malhus. Exprimă ceea ce la noi, oamenii, se numește înaltul rafinament al stăpânirii de sine în prezența primejdiei — virtute supremă cerută samuraiului. Poate că vorbe pașnice (nu scoateți sabia) și fapte milostivnice (tămăduirea rănii) să le fi putut grăi și face și un sfânt. Dar *prietene* implică o măreție și o liniște care, numai venind din partea divinității, nu dau impresia de irealitate.

(Ce-i drept e ca un simplu om, ba și foarte păcătos, regele Ludovic al XV-lea, se urcă pe o culme surprinzătoare când, atins de cuțitul lui Damiens, îl indică pe atentator cu vorbele: acesta e *domnul* care m-a lovit.)

Cf. povestea cu nobilul la care vine croitorul cu o creanță. Nobilul refuză plata. Și-apoi, în prezența croitorului cu înscrisul în mâini, poruncește feciorului să poarte două mii de galbeni unuia față de care în ajun pierduse pe cuvânt de onoare acea sumă la joc de cărți. Croitorului, care-și manifestă nedumerirea, îi explică: datoriile de onoare se achită deoarece nu există dovezi. Drept care, numaidecât, croitorul își aruncă înscrisul în focul din cămin.

Aici anecdota ia de obicei sfârșit, nobilul plătindu-l pe croitor.

Dar e un sfârșit imbecil și duhnind a fals. De bună seamă că nobilul avea să-l plătească! Asta-i de la sine înțeles. Și o brută ar fi procedat la fel. Dar nobilul — dacă-i nobil — face altceva, și asta-i versiunea autentică a poveștii, spune: luați loc, domnule, și vă voi plăti de îndată suma ce vă datorez. Acest *luați loc, domnule* e dovada boieriei, nu plata în sine. E o luare la cunoștință a posibilității omului de a se transfigura. Ne putem oricând

transfigura și deveni fulgerător de repede vrednici de a fi poftiți să luăm loc pe scaun la nunta împărătească. (Altfel cum ar putea cina Domnul cu noi și cum s-ar înțelege cuvintele: Veniți, binecuvântații Tatălui Meu?)

Numai că nu oricine este în stare să recunoască transfigurarea când o întâlnește. Șmecherii pentru nimic în lume nu o concep; și nici contabilii sau fariseii. În bio-noosfera lor, pe care o duc mereu cu ei, în câmpul lor magnetic nu pătrunde ce nu-i conform crezului lor. Piesa lui Franz Werfel, *Pavel printre evrei*; durerea cea mai cumplită a mărturisitorului au pricinuit-o rânjetul și încăpățânarea iscate pe fața și în mințile celor pe care-i conjura să creadă că acum e altul.

— Dintre cărțile *Vechiului Testament*, cea mai opusă *Noului* este înfiorătoarea cronică a lui Ezdra, moment desăvârșit al exclusivismului și rasismului.

Ce se cuvenea să facă iudeii întorși acasă din lungă și grea robie? Să cânte și să se veselească? Cătuși de puțin. După ce ajutorul vecinilor a fost respins de foarte de sus („Nu se cuvine să zidiți împreună cu noi casa Dumnezeului nostru, ci numai noi singuri vom zidi”), Ezdra le vorbește alor săi pe tonul cel mai eugenie, mai rosenbergian ce poate fi. Pentru că israelitenii au luat ca soții pe fiicele *străinilor* și s-a amestecat *sămânța cea sfântă* cu popoarele cele de alt neam, trebuie să se procedeze mai înainte de toate la despărțirea *celor aleși de necurăția și spurcăciunea* altor popoare *ticăloase* spre a se curma *nelegiuirea* amestecului.

Nici nu le-a dat voie să intre în oraș; pe toți nenorociții aceia îi ține afară în ploaie zile întregi ca să se întocmească listele de israeliteni căsătoriți cu femei străine.

Și se pornește lungă și migăloasă treabă a întocmirii listelor de către comisiile special numite. E ziua cea mare a triumfului Birocrației. Și după ce birocrația rasistă — în atmosferă de inventariere și de lagăr de concentrare — și-a încheiat lucrările, femeile străine și copiii lor sunt alungați.

Abia atunci îngăduie activiștii lui Ezdra poporului să intre în oraș, să-și caute adăpost.

Celor ce înțeleg anevoie cuvintele Sfântului Pavel — am ieșit de sub blestemul legii și am intrat sub milă — le-ar fi de folos să citească întâia carte a lui Ezdra. De asemeni, celor ce se întreabă de ce se numește învățătura lui Hristos „buna vestire”, celor ce caută obârșiile rasismului și celor pe care-i interesează prototipurile Birocrației.

BUGHI MAMBO RAG

...Nu, s-avem iertare, persoana întâia a imperfectului subjonctivului lui apercevoir e apercevassions... Mă tot omori cu subjonctivele verbale franceze, dar ia să vedem cum stai la conjugarea verbelor românești... A, zici că le știi, să vedem, ia spune-mi perfectul simplu al verbelor a coase, a coace și a cosi... Așa... Oherth a fost profesor de liceu la Mediaș, unde râdea lumea de el, îl arăta cu degetul și-i spunea omul din lună... Era fiul unui medic din Sighișoara și trecea drept nebun sadea, până ce Hitler 1-a făcut profesor la Viena și a devenit primul colaborator al lui Wernher von Braun în America... Dar cei patru idoli ai lui Bacon care sunt?... Domnule colonel, dumneavoastră vă aduceți aminte când a fost bătălia de la Manzikert?... Stai să vedem, de la a coase e cosei... NU! NU!... capitala Hondurasului britanic e Belise, iar a statului Honduras nu-i Tegucigalpa?... Dar de la a cosi? Cum?! tot cosei? ce spui dom 'le?... Voichița, a lui Radu cel Frumos, a patra nevastă a lui Ștefan cel Mare, ea a fost, Maria din Mangop a fost a treia, iar Franțuzitele nu-s de Ventura, sunt

de Facca... De la Dunăre la Sena, din Carpați la Pirinei / ginta nobilă latină și-adună copiii ei... Ei vezi că nu știi... Que nous nous enlissassions, que vous vous enlissassiez... Arțar e erable... Bibilica? Bibilica e pintade... De turț e aia din Țara Oașului și are până la 65°... Pe la 1070 cred...

Jilava, la infirmerie (mai 1962)

*La cour des miracles*³⁷

În primul pat, pe dreapta, nu mai știu cine zăcea. Un om amuțit de suferințe și scârbe.

În al doilea Aurelian Bentoiu, cadaveric, de nerecunoscut și peste măsură de înalt. Supus de curând unei operații (cancer la prostată), lăsat în părăsire cu pansamente care se împut, e ațâțat de grele dureri, chinuit de sentimentul nedreptății, și se teme. Scăpărător de inteligent, poftind să stea de vorbă, să-și amintească și să prezică, e și mereu gata de harță.

De harță, har Domnului, are parte din belșug. Ca în mai toate infirmeriile, și aici oamenii bombăne, sunt acri și irascibili. (Pe secții, unde e mult mai greu, stăpânirea de sine și resemnarea constituie dimpotrivă regula.) În patul din stânga în fund, paralizat de la brâu în jos de pe urma unei operații de hemoroizi superficial efectuată la o închisoare lipsită de spital, Radu Lecca. Îl urăște pe Bentoiu; mai tot timpul îl atacă violent și-l ocărește și-l suduie îngrozitor. Bentoiu îi răspunde rar, și atunci cu aceleași sudălmi și injurii de țigan, de surugiu, de piețar.

Lecca dă altminteri o admirabilă pildă de tărie de caracter: nu îngăduie ajutorul nimănui, în nici un fel. La tinetă se duce singur, târându-se, bușindu-se și agățându-se de barele parurilor, ca un maimuțoi asupra căruia se fac cine știe ce experiențe pavloviene, lorenziene, cu gesturi evocând acea *verigă lipsă* dintre primare și antropoide presupusă de evoluționiști.

Un al treilea paralizat e ziaristul Al. Al. Leontescu, țintuit cu desăvârșire pe saltea. Mai domolit decât ceilalți doi, e uneori cuprins de furii izvoditoare de blesteme și de imprecății ce nu sunt lăsate în urmă de ale lui Lecca și Bentoiu.

Paralizatul din fund pe stânga e tăcut și cum nu se poate mai cuminte. Nu cere nimic, nu vrea nimic. Indispune însă pe toți prin refuzul de a încerca să facă vreo mișcare și de a respecta elementara igienă a ființelor omenești. Își face nevoile în pat fără de a cere un vas, bea și mănâncă dintr-o strachină în care și urinează — din când în când și-o răstoarnă, plină, în creștetul capului — și tuturor observațiilor și chemărilor le răspunde cu un surâs modest.

Profesorul C. Tomescu, teolog, Vlad Stolojan (nepot în același timp al lui Nicolae Filipescu și al lui Ion Brătianu), un fost căpitan pe puncte și câteva siluete pe care nu le mai deslușesc completează camera dominată de Lecca, Bentoiu și Leontescu. Ultimii doi compun poezii; poezii pe care le recită și care ne mișcă adânc.

Sosirea mea în cameră stârnește, cred, o oarecare stânjenire lui Radu Lecca și profesorului C. Tomescu, acesta fost subsecretar de stat la Culte în ministerul Goga-Cuza, până ce, din fericire, Vlad Stolojan — care mă știe de la Jilava — îmi face o biografie politică mai mult decât binevoitoare, așa încât orice gheață se topește. Lecca, totuși, mă urmărește cu priviri încărcate de neîncredere, neîncredere nu a lui în mine, cât mai ales în capacitatea mea de a nu-i purta pică.

Încetișor se înduplecă și mă ascultă încântat ori de câte ori vorbesc fără

menajamente despre revoluția franceză (doamna de Branszky e lângă mine) și citez cartea lui Ludwig Klages, *Der Geist als Widersacher der Seele*, precizând că dacă spiritul s-a putut înfățișa ca potrivnic sufletului, ce-ar spune autorul văzând că în zilele noastre i se opun nu spiritul, ci josnicia, șmecheria cea mai ordinară (și mă bucur că pot spune și-n germană: *die niedertrachtigste und gemeinste Schlauheit*), rânjetul încântat de sine.

Formulez nădejdea că la ieșirea din închisoare vom găsi o Europă unificată de partidele creștin-democrate, unde ar putea renaște vechiul suflu al cavalerismului, de data aceasta la un număr incomparabil mai mare de oameni.

Deși felul în care Radu Lecca îi vorbește lui Bentoiu mă revoltă, iar nesfârșitele lui atacuri împotriva liberalilor sunt obositoare, deși e un aventurier, lucește în ochii lui ceva din eroii lui Karl Maria von Weber, din sentimentalismul teutonic, din nostalgia pentru pribegii în căutare de fapte excepționale.

Dar ce departe sunt trompetele și alămurile cavalerului von Weber de noi și de vremea noastră și de locul unde ne aflăm! — dar și cât le apropie conversațiile și trăsnăile noastre din celula aceasta cu atâtea trăsături de temniță medievală.

(Atunci să-ți spun eu ca să știi: de la a coase e cusui, de la a coace e copsei, iar de la cosi e cosii cu doi de i... Cusui? nu-s convins... N-oi fi, dar așa e, vezi că nu știi românește...)

Cu profesorul Tomescu mă înțeleg de minune, îi câștig curând încrederea și prietenia; avea să stea alături de mine în martie 1967 în tot timpul înmormântării tatii, aveam să dovedim scepticilor și nerozilor că împăcarea și uitarea sunt cu putință. (Pe Sandu L. nu aveam să-l mai văd, scena din dubă a rămas numai o amintire a noastră a amândurora, comun esoterism). Leontescu îmi este recunoscător că vorbesc cu admirație și respect de Nae Ionescu, pe care-l idolatrizează; de la Zamolxe încoace umbra cea mai prestigioasă care s-a profilat pe cerul tracic. De Bentoiu mă leagă un fel de milă psihanalitică pentru solitudinea lui de bolnav năpăstuit; în căpitanul Gy, cu mâini istețe de infirmieră calificată, descopăr un om devotat și priceput în a-i ușura lui Bentoiu și durerile și mai ales senzația de părăsire.

După vreo zece zile de stăruințe și recriminări, Bentoiu obține în sfârșit a fi dus la cabinetul medical, unde îl însoțim, căpitanul și cu mine. În cabinet dăm de doctorița cea surdă. Căutătura ochilor ei e peste măsură de plictisită și de vrășmașă. Lui Bentoiu i se ordonă să se lungească pe o canapeluță, eu — ingenuncheat — țin un lighean, iar Gy. tubul lung prin care se va scurge permanganatul. Ligheanul e încă perfect curat când, ferindu-mă de a sta în cale, îi ating marginea de vârful pantofului doctoriței. Mă izbește cu piciorul, zvâcnit, cum ai izbi un câine, o minge, și mă răstoarnă cu lighean cu tot. Drept sancțiune vrea să-l trimită pe bolnav înapoi nepansat. Perspectivă de două ori groaznică: am făcut un rău imens și m-am ales cu dușmănia de veci a victimei. Inspirat, mă feresc a cere iertare. Tăcem cu toții îndelung. Doctorița ne învăluie pe tustrei într-o tăcută rafală de mânie și dispreț. Atât e de supărată, încât gândesc că dacă i-ar veni la îndemână ne-ar nimici, ne-ar zdrobi, ne-ar fărâmița, cu mișcări de vier care calcă strugurii în teasc. Totuși, după o interminabilă șovăire, îi schimbă pansamentul lui Bentoiu, și-l schimbă cu grijă.

La înapoierea în celulă, bolnavul ne recită din poeziile sale. E fecior de țăran, de la Făcăieni pe Borcea și-n versurile sale idilice avocatul orășean se înduioșează:

O, floare de salcâm imaculată!/ Neprețuit simbol de modestie/ Tu vii

târziu în hora primăverii/ Pășind cu sfîiciune de fecioară/ Ce-ntr-un sfârșit de-april în faptul serii/ S-ar prinde-n horă pentru prima oară?

Apoi, cu sentimentul de ușurare și euforie al pacientului primenit, ne vorbește pe larg de Constantin Brâncoveanu pe care l-a studiat în chip erudit. În Brâncoveanu vede exemplul cel mai frapant al politicii de duplicitate, ba și de triplicitate pe care poporul român a trebuit s-o ducă prin veacuri. Îl apără. (Și ce curioase amănunte: pierderea domnitorului obținută de la turci, care știau prea bine de mult timp cu cine au de a face, dar închideau ochii, de ambasadorul la Constantinopol al marelui Rege Soare — cel admirat de o lume întreagă ca patron al unui veac de aur — și de propriul lui unchi, cărturarul stolnic Constantin Cantacuzino — care acum se și laudă că și-a otrăvit fratele, pe Șerban, din atașament față de Poartă, pentru că îi descoperise trădarea. Apoi prezența la Țarigrad, în 1714, alături de martiri, a unui Văcărescu, deopotrivă de hotărât.)

Spre seară, Lecca, destins și el, ne povestește de-a-fir-a-păr ultimele zile ale Antoneștilor și celor osândiți la moarte odată cu ei: Pantazzi, Piki Vasiliu, profesorul Alexianu. Pe mareșal, năvalnica spaimă a lui Ică, refuzul de a se împărtăși, starea de prostrație pe care o căuta și obținea prin folosirea de barbiturice, îl indispuneau grozav. Își făcea aspre reproșuri. La câțiva pași de potou, Pantazzi și Lecca au fost reținuți, aducându-li-se la cunoștință grațierea. Ion Antonescu a murit cum s-a purtat și în viață: curajos.

Lecca e închis de la 23 august 1944. Până deunăzi n-a știut dacă nevastă-sa trăiește ori ba. În celulă a venit întâmplător cineva care o întâlnise destul de recent. Lecca nu crede, bănuiește că dintr-un sentiment de compătimire i se spun brașoave. Un amănunt îl convinge: acela că soția lui scotea din poșetă bucățele de zahăr pe care le ronțăia.

Îngrijirea lui Bentoiu îmi ocupă aproape tot timpul. Deși multă vreme necredincios, s-a împăcat cu biserica. Îmi cere să rostesc rugăciuni și se roagă și el. Îl conving să învețe versuri de Gyr. Stă îndelung de vorbă cu profesorul Tomescu.

Pe Carol al II-lea îl atacă Lecca. Pe Antonescu îl critică Bentoiu. Carol pentru mine este cel mai pustiitor flagel care s-a abătut vreodată asupra Țării Românești; mai rău decât hunii, avarii, gepizii, pecenegii, podghiazurile tătărești și șleahicii polonezi, decât potopul, grindina, seceta, invazia lui Carol-Robert, ciurma lui Caragea, incursiunile lui Pazvantoglu, expedițiile punitive turcești, pașa din Silistra, cazacii, dragostea puterii ocrotitoare după 1774, incendiile, cutremurele, lăcustele, despăduririle, revărsările de apă, răpirile de teritorii, prăvălirile de morene, fumăritul, surpările de terenuri, ruperile de zăgazuri, filoxera, gărgărița, ocupațiile austriece și rusești, decât puțurile otrăvite, femeile siluite de năvălitori, copiii luați ca ieniceri, decât prăbușirile de turnuri, decât bisericile pângărite, decât Muhamad, Baiazid, Suleiman și Fuad, decât orice. *Ubu roi* în persoană, am venit să-i tundem de bani, să legăm măgarul de gard și să ne ușchim. Din considerație pentru Bentoiu mă rețin a vorbi prea deschis. Despre Antonescu însă nu pot să nu arăt că, oricum, singurul în toată Europa a cutezat să i se opună lui Hitler, să-i țină piept într-o chestiune de onoare personală pentru acesta, în care nici Petain, nici cardinalii nu i-au spus nu, în vreme ce floarea aristocrației germane, generalii și feldmareșalii acoperiți de medalii și decorații stăteau smirnă în fața lui și tremurau, iar el făcea spume la gură și alerga urlând de la un capăt la altul al încăperii, Antonescu i-a ținut piept în propriul lui bârlog de la Berchtesgaden; dârz, cu modestia cuvenită, a scăpat de la moarte câteva sute de mii de suflete de evrei.

(Lecca: Cu prețul câtorva boarfe, unor zile de lucru de opt ore și dormit

acasă, câtorva apartamente... Goring era de acord, mi-a spus-o: numai să nu știe Hitler...)

Și, orice ar fi fost, regele Mihai putea, trebuia să-l înlăture pe Antonescu de la putere, la nevoie să-l aresteze — deși soluția expedierii în străinătate cu un avion ar fi fost mai nobilă — dar nu să-l predea unui particular, lui Bodnăraș, ca să fie dus în casa acestuia, mai rău ca debitorii insolvabili în vechiul drept roman. Putea să-l țină sub stare de arest în cuprinsul palatului, să-i ceară să se sinucidă — și e de recunoscut că a fost vina lui Antonescu de a fi confundat onoarea lui de om cu dreptul la viață al națiunii, în vreme ce Bismarck deosebea datoria sentinței de a muri la post de obligația conducătorului de a-și jertfi, la nevoie, pentru salvarea țării, până și onoarea — dar pentru nimic în lume să nu se fi învoit să fie dus la un particular acasă și predat unei puteri străine. Gestul regal, adică mai bine zis al sfătuitorului tronului, nu are nici o scuză.

Când sunt scos din celulă spre a fi din nou trimis la Gherla, îmi iau rămas bun de la toți, Bentoiu, zâmbind trist, îmi mulțumește. Apoi, începe să plângă. Lecca, brusc, mă sărută. Au murit, curând după aceea, amândoi.

— Abia de la profesorul Tomescu învăț rugăciunea de seară *Lumina lină*, al cărei farmec inefabil mă cucerește de prima dată.

Cum de-i pot prefera cei care o au la îndemână dintotdeauna, cum de-i pot prefera formula incantatorie indiană *om mani padme hom?*

Și, dacă-i vorba așa, cum de pot așeza teosofia, zenul, tantrismul deasupra evangheliei?

Lumină lină a sfintei slave: mai e alt vers deopotrivă acestuia în limba română?

În 1937, când de Crăciun s-a format guvernul, Tomescu a trimis tuturor colegilor săi câte o Biblie.

(În vremea aceea, de supărare, eu mă băgasem bolnav în pat. Ningeă întruna.)

Decembrie 1970

Căci cu greu va muri cineva pentru un drept; dar pentru cel bun poate se hotărăște cineva să moară.

Rom. 5, 7

Mult, mult, mult mai buni au fost tinerii prin închisori decât bătrânii.

Pentru că mai ușor renunți la viață când ai timp îndelungat de trăit? Pentru că la tinerețe patimile sunt mai aprinse, dar și vigoarea spirituală mai neîntinată? Pentru că n-au cunoscut ranchiunile, prejudecățile și dușmăniile generației mai vechi? Pentru că erau mai puțin obsedați cu acreli și răbufniri, mai puțin încărcăți de anexele trecerii timpului: slujenii, eșecuri, dezamăgiri, confirmând astfel teoria lui Robert Brasilach după care e bine să mori înainte de a te fi pângărit mersul înnoțit al anilor? Nu știu. Au fost mai buni.

N-a fost cameră în care tinerii — și mai ales legionarii — să nu-mi vie în ajutor și să nu-mi dea „cafeaua” de dimineață și feliuța bisăptămânală de pâine — odoare fără preț pentru un bolnav de intestine în schimbul ciorbei de murături putrede, al fasolei negătite, al cartofilor fierți cu coajă și pământ cu tot ori al verzei crude, la care și lighioanele s-ar uita cu silă — singurele alimente ce le puteam oferi.

Până ce — și au trecut mai bine de trei ani — m-am învățat să mănânc arpacaș, ei m-au ținut în viață. Și fără a face caz.

Cu totul din întâmplare, Dinu P., de la părintele Todea, știe cum a murit

socrul lui, social-democratul Gh. Ene Filipescu.

La Târgu-Ocna, spital t.b.c. al deținuților politici până în 1956 (căci după acea dată n-au mai existat spitale pentru deținuții politici), Filipescu își proclamase convingerile socialiste și atee într-o cameră de tineret legionar. E drept că-i apostrofa și pe gardieni: „copiii care-și batjocoresc părinții”. (Rubașov în *Întuneric la amiază ori Zero și infinit*).

I-a fost din ce în ce mai rău — boala evolua repede — și a pățimit (răsuflarea devenise chinuitoare) până la moarte.

Într-atâta s-au purtat tinerii legionari de frumos, de atent, de plin de abnegație și drag cu el și atât adânc respect i-au vădit celui mai vârstnic dintre ei, încât până la urmă i-au înmuiat inima.

Înainte de a-și da sufletul — cu greu, fiindcă orice respirație ajunsese un spasm —, Filipescu l-a îmbrățișat pe cel care îndeosebi i se devotase, apoi pe toți ceilalți, s-a putut spovedi părintelui Todea și s-a stins împărtășit. După câteva săptămâni a încetat din viață și băiatul care-l îngrijise filial*.

Psalmul 38, 18: „Lasa-mă să mă odihnesc mai înainte de a mă duce și a nu mai fi.”

Octombrie 1958

Cozile la care se rânduiesc evreii pentru depunerea de acte în vederea emigrării în Israel încep de pe la trei noaptea, apoi de pe la două, de pe la unu, de pe la unsprezece.

Sunt alcătuite de mici comercianți minăți, de bătrâni și bătrâne rămași singuri în țară, dar și de membri de partid, directori și directori generali de ministere, funcționari superiori din institute centrale de stat, cadre din aparatul politic, din organele de miliție și securitate.

Impresia pe care o fac cozile e puternică. Sunt ovrei, totuși, și-n mine încep a mocni sentimente ciudate. Iar tata tună și fulgeră. Tata, dealtfel...

(Dar asta-i altă poveste. Casa în care locuiam, nu a noastră, fusese bombardată la 4 aprilie patruzeci și patru. După 23 august ne primise la ea fiica generalului Butoianu, nea Mihai, fost coleg de clasă cu tata la liceul real Nicolae Bălcescu din Brăila. De la spatele bisericii Olari până-n calea Moșilor pe unde încep să intre coloanele rusești dinspre Colentina sunt câțiva metri.

La 30 august stăteam și eu pe marginea trotuarului și priveam tancurile. Jur că nu râdeam, nu salutam, nu aplaudam, nu exclamam; stăteam și priveam pur și simplu, uite-așa. Mă simt deodată strâns de braț și blagoslovit cu un DOBITOCULE pronunțat deslușit și apăsător — *stai și te uiți, tâmpitulule, stați și vă uitați cu toții și nu știți ce vă așteaptă, uite-i cum rād, or să plângă lacrimi amare și tu la fel... Hai acasă...* îl iau pe tata prudent de mână și mergem binișor spre locuința din strada Olari a Butoienilor.)

* De la Ioan Ianolide aflu că a fost însuși Valeriu Gafencu, unul din „sfinții închisorilor”. (**Nota aut.**)

— Gestul acesta al scoaterii pașaportului din buzunar are într-însul ceva de truc, de scamatorie, de pehliwan. Sau de copil odios, răzgâiat. Degetele încrucișate. *Poa. Nu mă mai joc. Vreau la mama.* Domnul Goe. Aidoma țâncului care când nu-i mai place, nu-i mai convine, se retrage, o ia posomorât spre casă. Sau câștigătorului care se ridică după ce a umflat toate poturile. *Vreau la mama. Vreau acasă. Nu mă mai joc.* Îi bagi pe toți în horă, îi ațâți, tocmești lăutarii, încingi petrecerea, strigăturile de la tine vin, ești cu ei — și-i lași baltă, mască, țuț. Adio. Plecăm. N-am cuvinte. Ia-l de unde nu-i. Edgar Vălas cu bine. Observați la calitate. *Trio Iozehiv. Doctorr King*, ședințe de fachirism. *Mafalda*, Calea Dorobanți 43. Hârtia glonț scoasă din vestă ca

asul de pică de sub mânecă. *Laila*, celebra votantă, calea Griviței 373, tramvaiul 12 și 24, în fundul curții, de la 9-13 a.m. și de la 17-20 p.m., în lipsa mea de acasă primește soțul meu, profetul Theodorescu. Șiretlicul, escrocheria, trișarea, păcăleala. Dacă-s proști.

Oamenii cu scaun la cap sunt scârbiți — unii zâmbesc. Oamenii mai simpli sunt cuprinși de o pică, o răcă, o ciudă, o ură, cu sorti de lungă durată.

(Cervantes în Algeria, după ani de zile, izbutește să organizeze cu alți câțiva o evadare. Noaptea se întâlnesc cu toții pe țarm. Corabia tocmită e acolo, gata de plecare. Lipsește însă unul dintre ei. Îl așteaptă. Trece timpul. Se hotărăsc să plece fără cel care-i în întârziere. Cervantes stăruie: să-l așteptăm, închipuți-vă deznădejdea lui când va sosi și va vedea corabia în larg... Mai stau, se perpelesc, vine și cel lipsă... Era turnătorul. Sunt prinși cu toții și duși înapoi în sclavie.

Povestea aceasta atroce — unde Cervantes apare atât de nobil, dovedindu-se că nu întâmplător a scris el *Don Quijote* — mi-o aduc aminte, fără legătură directă, cozile de la prefectură.)

— Tot printr-o asociație de idei pe care, la început (apoi însă da) nu mi-o pot lămuri, îmi aduc aminte de (pseudo) memoriile lui Ciano, citite prin 1946-1947.

După 1942, dintr-odată, iată că tonul memoriilor lui Ciano se schimbă: acum vorbește ca un european, ca un aristocrat, ca un gentleman, ca un liberal; ororile naziste îl scârbesc și-l înspăimântă. Vrea pacea, vrea liniștea, vrea *le bon vieux temps!*³⁸ Ia te uită! S-a zis cu imperiul, cu violența, cu uleiul de ricină; el, Ciano, oricum, să se știe, nu-i decât un diplomat, ca Talleyrand, ca Vergennes, ca Metternich. El usturoi n-a mâncat. El unul mâinile cu sânge nu și le-a murdărit. E un om de lume, cu păcate, dragă Doamne, dar mereu cu mânuși albe.

Și încep să apară în memorii personaje noi: Dumnezeu, Papa, regele, principele Umberto. Dar când? Când își aduce aminte Ciano de micul rege, de Papă, de Talleyrand, de Europa? Când l-a încolțit frica și s-a văzut că trupele aliaților germani nu vor câștiga războiul. Nu înainte. Numai atunci vechea, sănătoasa frică și-a recunoscut copilul: mamă bună. Numai atunci apare iar *Il conte* și se pornesc a străluci valorile vechii civilizații liberale și candelabrele saloanelor europene.

Și la evrei vedem o revenire la trecut și repudieri: dar repudieri provenite nu dintr-o evoluție ori o cutremurătoare descoperire, ci datorită unor prea concreți factori externi.

— Ierarhia păcatelor

Biserica le împarte în: veniale, de căpetenie, strigătoare la cer și cele împotriva duhului sfânt.

Închisoarea cunoaște numai două categorii: cele care se iartă (traficul de devize și aur, trecerea ilegală a frontierei, furtul, omorul, curvia, preacurvia, pederastia, parazitismul, vagabondajul, defăimarea instituțiilor de stat) și cele care nu se iartă (șantajul și turnătorul).

(Nu le iertăm noi, oamenii; când e căință cutremurătoare, Dumnezeu știe el ce face; în *Procesul lui Iisus* de Diego Fabri, Maica Domnului își întinde broboada de femeie sărmană pe capul trădătorului scuturat de hohotele de plâns ale părerii de rău.)

— Diviziunea muncii.

Occidentalii (Beckett, Ionescu, Cioran...) sunt nenorociți pentru noi; iar noi — noi care știm ce poate fi un petic de cer, o felie de pâine, un pat propriu, un cui, un creion — suntem fericiți pentru ei.

Aprilie 1960

Din camera 18 suntem scoși după o lună și risipiți prin alte celule. Am norocul să fiu luat odată cu nașul meu și dus la 24, unde primul om de care dăm e călugărul care m-a creștinat și care fusese scos două zile după botez.

În noua celulă atmosfera de exaltare și de interes aprins pentru schimbul de idei nu mai există ca în cealaltă. S-a culcat soarele și a răsărit luna. După a duhului și a focului, urmează o perioadă a deprinderii traiului cotidian. Brusca deosebire de nivel spiritual și energetic mă pune serios la încercare și-mi dă de înțeles că lucrul greu nu este să răspunzi unei situații aprige, fie ea chinuitoare, ci să deprinzi a rezista frecușului zilnic al banalității. Și Mauriac, citându-l pe Charles Du Bos: a ști să crezi și fără acompaniamentul muncii neîntrerupte. Da, așa e: deodată muzica nu se mai aude, ca și cum ai fi trecut de colțul străzii. Aici să te văd, băietel! La anchetă era o luptă, un vârtej absorbant și-mbătător în felul lui, dar acum în cenușiul plictisitor al programului (fie al programului cu totul excepțional din pușcărie care, oricât de altul decât cel din afară, tot un *train-train de vie*³⁹ este — și cât de calculat de gol este: Insul, Timpul și Ceilalți) ce rămâne? Ce ai mai propriu, ce ești: vлага, osânza, materia cenușie, hormonii — TU!

Am din fericire drept sprijin pe nașul meu și pe cuviosul Mina. Viața de mânăstire (și poartă răsădită de când era flăcăiandru) l-a pregătit de minune pe călugăr pentru închisoare și l-a învățat ceea ce este esențial pentru a răbda: să știi să taci, să nu te mire și să nu te necăjească nimic, să fii surd, să fii hotărât a îndura totul fără a crâcni (fără a cârți, zic monahii), cu o *egalitate* oarbă și încăpățânată, având drept ideal nepăsarea, de nu chiar nesimțirea. Iar dintre acestea cele mai mari sunt: tăcerea și nepăsarea. Textul biblic (Iacov 3, 2) — în care se afirmă că cine-și poate înfrâna gura își poate înfrâna trupul întreg și toată ființa — are un caracter științific și experimental întru nimic inferior al unuia de, să zicem, Claude Bernard.

Nașul, aici, se arată din ce în ce mai „spiritualist”, ceea ce în limbajul intelectual al camerei desemnează un amestec de spiritism, parapsihologie și credință în metempsihoză. Spiritismul nu-mi spune nimic. Mihai Avramescu și Pavel Sim. mi-au dat să-l citesc pe Guenon care a făcut țândări din spiritism -, dar e, la mine, și o reacție repulsivă personală; cât privește însă parapsihologia, la locul ei de îndreptățită disciplină psihică bazată pe observații, nu poate fi contestată. După ce s-a răs atâta de ei, biocurenții doctorului Giurgea de la Militari sunt acum în domeniul public al științei.

Dar până și spiritismul (răspândit pe unde n-ai crede: căpitanul de jandarmi M.D. are un prieten care a fost regele Ludovic-Filip și cunoaște o doamnă care e reîncarnarea reginei Elisabeta a Angliei) în atmosfera seacă și cumplită a celulei, întrucât e altceva decât odiosul concret, bob număratele obiecte utilitare (prici, tinetă, balie, ciubăr, masă, căniță, gamelă, gata) și lumina brutală a becului, ni se impune ca îmbietor. În orice caz evocă încăperi cu mobile de prisos ori cu lampa stinsă, ceea ce nu-i lucru de lepădat. În celulă orice taină dispare: puținătatea lucrurilor, cunoașterea aprofundată a obiceiurilor și caracterului oamenilor din jur, invarianta absolută a curgerii timpului. Și rezultă că printre altele — dar nu departe de apă, somn, closet, vitamine, mișcare — avem neapărat nevoie și de penumbra, de nițel mister. Orice formă de spiritologie apare binevenită și purificatoare. Așa încât ascult fără a mă supăra multe relatări despre spirite albe, spirite albastre și spirite roșii, despre Ketty King și Sir William Crookes (Ketty l-a păcălit pe Sir William: acasă la el îi apărea, când însă ilustrul fizician a vrut să repete experiența la sediul Academiei Regale, n-a mai venit;

de ce? a întrebat-o apoi și a primit răspunsul: ca să te fac de răs, drăguțule; *șmecheroasă* nevoie mare) și mă familiarizez cu Alain Kardec, Leon Denis, Raoul Montendon, Gabriel Delanne și Sir Russel Wallace. Șiruri de umbre firave se strecoară sfios în celula douăzeci și patru, conștiente parcă de inconsistența lor, dar pline de bunăvoință, sărmanele (chiar și lui Ketty King — în rochia ei bufantă din secolul XVII, — nu-i mai arde de pozne, din milă pentru noi), și îndulcesc întrucâtva arșița materiei cu stropi de iluzie.

(În această a doua celulă de închisoare se petrece, îmi pare, ceva asemănător cu ceea ce trebuie să se fi întâmplat pe drumul către Emaus. Mântuitorul nu mai e printre ai Săi, mirele a plecat. Dar se cuvine să începi, tu, om, a secreta fidelitate și un nou fel de fericire, mai în surdină, și să desprinzi realitatea prezenței Mângâietorului în locul cel mai neașteptat, mai arid; în tine. Trebuie să dai tu însuși mai mult, nu mai ești simplu spectator, nuntaș, ci participant cu drepturi egale, asociat, făuritor de fericire pe cont propriu. Trebuie să dovedești un lucru foarte greu, că nu numai începutul — nunta — e curat, ci și că traiul cotidian poate fi menținut la un grad acceptabil de relativă noblețe și demnitate. *La fel* ca începutul *nu* e: și ne doare. Dar tocmai asta e diferența dintre copilărie și maturitate: durerea recunoscută și răbdată, acceptarea inevitabilei diferențe de nivel dintre puritatea nunții și a sărbătorii și impuritatea zilelor de rând și anilor pe șart.)

Jilava, martie 1960

Greșeala lui Nietzsche, proclamă Al. Pal. în zgomotul asurzitor al camerei optsprezece (Cine se-nscrie la tun? unde ai pus iar cănița, dom'le? Prapură pe franțuzește e *oriflamme*, *abassourdi* pe englezește e *flabber-gasted*. Băgați de seamă cine mergeți la tun, nu mai e decât foarte puțină apă! Pipetă pe franțuzește nu mai știu, prințule, dumneata-ți mai aduci aminte cum e pipetă pe franțuzește?), este că a disprețuit cele mai virile sentimente și printre ele pe cel mai îndeosebi viril, de care dau atât de frecvent dovadă eroii homerici sau eroii medievali: mila. Lacrimile sunt și ele apanajul războinicilor în Iliada.

(Mila, aveam să citesc după eliberare, în opera lui Eugen Ionescu, mila nu este sentimentală, domnilor nitzscheeni, ci umană și bărbătească. Al. Pal. vorbise mai înainte ca vreunul din noi să fi citit acele cuvinte ale lui Eugen Ionescu.)

1934

Manole despre nebunie: cel mai pertinent lucru în privința nebunilor l-a spus Salom Alehem: nebunul nu sparge numai geamurile altuia.

Putem așadar ști oricând și oriunde dacă nebunul e nebun adevărat ori prefăcut. Dacă sparge numai geamurile altuia, înseamnă că nu e sincer, iar dacă le sparge pe ale lui ori pe ale altora și pe ale lui nu încapă îndoială că e nebun autentic.

Nebuni autentici: 1948, Radu Cioculescu: nu dă la Securitate numele — neștiute de această instituție — celor (mă număr printre ei) care l-au ajutat la redactarea și transmiterea în străinătate a unor memorii. 1950, A. L. Zissu: refuză semnarea apelului pentru pace de la Stockholm; le spune celor veniți cu pantahuza că el e pentru război, îi beștelește, îi alungă — și nenorociții, îngroziți, o iau la fugă dându-și seama că fiind trei vor fi siliți să-l denunțe.

Cernica, 1965

Părintele stareț Roman: vina cea mare a fariseului nu este atât mândria, cât e convingerea că-și ajunge sieși, că se poate îndreptăți de unul singur, că nu are nevoie de Dumnezeu.

Iar despre timp: creștinul e cel care nu trăiește nici în trecut, nici în viitor, ci numai în prezent. Trecutul nu-l apasă, viitorul nu-l îngrijorează.

(Nu cumva pentru creștin e mai ales valabil versul lui Mallarmé, unul din cele mai frumoase ale limbii franceze: *Le vierge, le vivace et le bel aujourd'hui*^{40?})

Septembrie 1940

Citesc cu stranii simțăminte de satisfacție (numai Casandra a știut cât e de dureros să vezi că ai avut dreptate), lipite pe ziduri și stâlpi, manifestele mișcării legionare împotriva lui Carol al II-lea. E un drept la critică pe care autorii manifestelor și l-au câștigat prin suferință. Dar, peste câteva zile, anumite declarații și articole duhnesc a răzbunare și prea multă pricepere în arta folosirii părții de unde bate vântul. Copleșitor titlu al unui scurt articol de Iorga: *Să nu fim mojici*.

Jilava, camera O, decembrie 1963

Profesorul Vasile Barbu, fost șef al organizației legionare de Vlașca: îți spun adevărul, îți vorbesc ca unui camarad. Căpitanul, s-o știi, era mai presus de orice credincios. Dacă trăia, legiunea nu ar fi ajuns ceea ce a devenit: o a cincea coloană germană. Creștină și românească era legiunea pentru întemeietorii și fruntașii ei, omorâți toți cu juvățul de Carol al II-lea. Idealul lui Codreanu a fost Icoana și după ea ar fi întocmit rânduiala țării, nu după programul de la Nürnberg. Dar dacă au rămas în viață numai un pumn de executanți și-n jurul lor niște zurbagii..

— Spiritului european dr. Al.-G. îi reproșează atașamentul feroce, animalic, pentru viață. Europeanul e aproape incapabil de sinucidere: dovadă de lașitate. Asiaticul e mai detașat, nu atât de jalnic înrobit de existență. În creștinism (nu contestă) precumpănește cultul vieții veșnice, dar la european, la omul alb, vede altceva: o frică josnică, o cramponare cu orice preț, cu prețul oricărei ticăloșii, oricărei crime, de verbul a trăi. Cramponarea asta la viață, de câine estropiat, de orb paralytic, de canceros înnebunit de suferințe și care tot mai sugerează vitamine, de trădător care pentru a scăpa de moarte și-a vândut neamul întreg și tovarășii toți, o exprimă cel mai bine pronumele neutru nereflexiv, de lipsă în românește: *on **veni** vivre* sau în nemțește: *man **will** leben*. Formula cea mai deprimantă: *es **will** leben*, aplicată omului.

Iulie, 1952

Tata e la fabrica de sticlărie de la Pădurea Neagră, tocmai în Bihor, împlinind unsprezece luni într-o aceeași întreprindere (aproape de necrezut), eu mă aleg cu un concediu de douăsprezece zile lucrătoare. Merg să le petrec la Timișul de Sus, unde maicile augustiniene mai au și acum o pensiune (Manole: i-a apucat pe toți ovreii mare dragoste de mănăstiri și de catolicism).

Clădirea dinspre șosea a instituției lor fiind ticsită, sunt cazat într-o anexă lângă bisericuță, unde locuiește permanent văduva ministrului C, care a jucat un rol însemnat în crearea localității Timiș.

Deîndată după sosire, cer voie să-i prezint respectele mele Doamnei C; mă primește cu bucurie și-și aduce bine aminte de tata.

După câteva zile mă îmbolnăvesc destul de rău; vecina mea îmi aduce pâine prăjită și ceai. Poartă — ca și Alexandrina Cantacuzino și celelalte doamne de la Asociația națională a femeilor ortodoxe române (uneori și Regina Maria) — o rochie de culoare închisă, de mătase; rochia îi vine până la bărbie și-n jurul gâtului stă un lanț lung de care atârnă o cruce masivă de argint. Ori de câte ori îmi aduce pâinea prăjită și ceaiul, doamna C. îmi face semnul crucii pe frunte.

Februarie 1971

Eu am venit ca oile mele să aibă viață și să aibă belșug.

Ioan. 10, 10

Predica de alaltăieri a părintelui G.T. și scrisoarea din Ottawa a lui Toma Pavel coincid aproape; ca dată, ca subiect.

În amândouă e vorba de tema ospățului în toată învățătura lui Hristos.

Orice prilej îi cade la îndemână Domnului pentru ospete și veselire. Se dau mese după o vindecare trupească (Mat. 8, 15; Marcu 1, 31; Luca 4, 39 și 8, 55); după dobândirea unui nou adept sau cucerirea unui suflet (Mat. 9, 10; Marcu 2, 15; Luca 5, 29); în cazul fiului risipitor sau al vameșului Zaheu, marea căință este aceea care îndreptățește splendoarea serbării. Domnul binecuvântează și înmulțește vinul la nunta din Cana; Maria miruiește și ea în timpul unei mese; la Betania a fost masă mare de vreme ce Marta era atât de îngrijorată și covârșită de treburi.

Nu numai că nu refuză invitațiile păcătoșilor, dar nici pe ale fariseilor nu le respinge Domnul. Cerul e adesea asemuit cu un ospăț (Mat. 22, 2; Luca 14, 16; 22, 30); și ce i se făgăduiește insului care-și deschide inima lui Hristos? Cel care până atunci stătea și bătea la ușă, acum afirmă: voi intra la el și voi cina cu el și el cu Mine. (*Ap.* 3, 20).

Această neistovită bună dispoziție și vrere a Domnului de a sărbători bucuriile prin ospete apare proiectată pe tot cursul anilor de predicare; textele: „A venit Ioan nici mâncând nici bând și spun: are demon. A venit Fiul Omului mâncând și bând și spun: Iată om mâncăcios și băutor de vin, prieten al vameșilor și al fariseilor" (Mat. 11, 18-19) și „Căci a venit Ioan Botezătorul, nemâncând pâine și negustând vin, și ziceți: are demon. A venit și Fiul Omului, mâncând și bând, și ziceți: Iată om mâncăcios și băutor de vin"... (Luca 7, 34) sunt clare.

Pavel, urmând pilda învățătorului său (*Fapte* 6, 34) după o biruință a binelui (botezul temnicerului din Filipi), *a pus și el masa și s-a veselit cu toată casa.*

— A. Schmemmann își însușește formula materialistă a lui Feuerbach: „Omul este ceea ce mănâncă" și zice că e o formulă strict biblică și creștină.

Cine nu mănâncă trupul Meu și nu bea sângele Meu...

Tot Schmemmann (care-i ortodox): lumea pentru creștin e un ospăț, imaginea ospățului apare de-a lungul întregii Scripturi și este și finalul, încoronarea ei: „ca să mâncați și să beți la masa Mea în împărăția Mea".

BUGHI MAMBO RAG

... *de tipul eintreten, tratt ein, eingetretten;... de la vivre e je vecus, tu vecus, il vecut..., de la voir e je vis, tu vis, il vit... spaniola are pentru a fi două*

verbe separate: ser și estar. Presentul lui ser: soy, eres, es, somos, sois, son, prezentul lui estar: estoy, estas, esta, estamos, estatis, estan... nous vecumes, vous vecutes,... declinarea sanscrită însă cunoaște opt cazuri: nominativ, acuzativ, instrumental, dativ, ablativ, genitiv, locativ, vocativ... de tipul erkiindigen, erkiindigte, erkundigt... prepoziția urmează verbului și-i, poate schimba sensul, creându-se astfel vorbe noi, de pildă to speak up, to give up, to wash up, to drive up...

— Domnul mereu — reiese de pretutindeni — binecuvântează, rodește și multiplică: pâinea, vinul, peștii. El nu apare ca un Dumnezeu al pustiului, pusteii și tundrei, al sterilității, uscatului și pârjolirii, ci al bogăției, belșugului, plinătății, hranei și veseliei. Pe cine vrea să vină la El îl așteaptă bucuria și banchetul. Nu numai la Socrate și Platon. (Acela e preînchipuire; pe cât se poate.)

Fericitul Augustin: Marta se îngrijorează și se străduiește, iar Maria benchetuiește.

Printre motivele pentru care Domnul se referă așa des la ospete și îmbie cu mese încărcate (vițelul e mult...) desprind:

a) Pe cel invocat de teologii pricepuți; teologii pricepuți nu pun mare preț pe argumentul invocat de colegii lor mai puțin pricepuți; Dumnezeu a creat pe om ca să fie slăvit de acesta. Ei formulează cu totul altfel și-n chip vrednic de măreția divinității scopul avut în vedere: a se da și omului puțința de a participa la uriașa, euforica bucurie de a trăi (viața însăși, ca atare, spune *Catehismul episcopilor catolici olandezi*, este o minune care-ți taie răsuflarea). Etienne Gilson exprimă lămurit rațiunea pentru care Dumnezeu a creat lumea și pe oameni. Numai ca să-L preamărim? Ar însemna că-L cunoaștem foarte puțin. „Ceea ce Dumnezeu făurește nu-s niște martori care-i demonstrează propria-i glorie, ci ființe care se bucură de ea cum se bucură și el și care, participând la ființa sa, participă totodată la beatitudinea lui. Așadar nu pentru el, ci pentru noi își caută Dumnezeu gloria; nu pentru a o dobândi, căci o are, nici pentru a o crește, căci este dinainte perfectă, ci pentru a ne-o împărtăși.”

(Nu degeaba tot stărui, tot pisez că Hristos Dumnezeu e un nobil, un gentleman, un boier.)

b) Pe cel la care-mi place a reflecta îndelung: fiindcă numai la ospăț se bucură omul de bucuria altuia, ba și are nevoie de această bucurie: ospățul e cu atât mai frumos și mai izbutit cu cât toți cei de față sunt mai veseli. Ospățul este poate — în chip paradoxal — singurul loc în care bucuria celui alt nu este pizmuită. Și unde nu există concurență, *numenis clausus*; *the more the merrier*⁴¹: creșterea numărului comesenilor departe de a constitui o piedică, o primejdie, multiplică bucuria fiecăruia și a tuturor. Dacă-i așa, atunci ospățul realizează condiția paradisiacă: ea presupune în primul rând capacitatea de a te bucura de bucuria altuia, de a o împărtăși.

Jilava, camera 50 (infirmeria t.b.c.)

Advenștii din celulă, și sunt câțiva, îl disprețuiesc fățiș și cu înflăcărare pe popa Petcu din Năieni, preot de țară fără cunoștințe teologice superioare, căruia îi vin ușor de hac citând — cu nemiluita — textele biblice pe capitole și versete, dovadă peremptorie a unei mari familiarități cu Scriptura, dar și obicei de clănțău procedurist. Se uita la el foarte de sus deoarece se încurcă dându-le replica, precum și fiindcă părintele, răpus de plictis și mizerie, se oploșește în amintirea vinurilor de Istrița — premiate la concursuri viticole

internaționale — și a comandărilor unui sat de gospodari cuprinși.

Ce-i drept, spectacolul pe care-l oferă adventiștii ia adeseori o înfățișare dramatică: dacă mâncarea e făcută cu o urmă de grăsime sau de carne de cal — la infirmeria t.b.c, se mai întâmplă — ei o resping, se așează în genunchi, ridică brațele și-și aduc jertfa prinos Atotputernicului. Pare artificial, scenografic, însă din partea unor oameni străveziu de slabi, cu frecvente hemoptizii și înfometaji de ani lungi de închisoare, gestul ia un caracter foarte concret. În acest timp, părintele înfulecă degrabă, ca toți ceilalți. Dintr-odată se află pus în situație de inferioritate.

Hotărând să iau apărarea bietului om, foarte de ispravă, încep să învăț pe de rost textele potrivnice interpretării adventiste (obiectivi și cinstiți tot ei mi le indică și predau) și ajungem, preotul și cu mine, să-i putem combate pe propriul lor teren scriptuar. Respectării oarbe a Sâmbetei îi opunem pasajele fundamentale din II Cor. 3, 6 (Litera ucide, iar duhul face viu); Mat. 12, 8; Marcu 2, 28 și Luca 6, 5 (Fiul Omului este Domn și al Sâmbetei): Marcu 2, 27 (Sâmbăta a fost făcută pentru om, iar nu omul pentru Sâmbătă), Rom., 14, 6 (Cel ce ține ziua o ține pentru Domnul și cel ce nu ține ziua nu o ține pentru Domnul), 7 (Căci împărăția lui Dumnezeu nu este mâncare și băutură) și 22 (Credința pe care o ai s-o ai pentru tine însuși înaintea lui Dumnezeu. Fericit este cel ce nu se judecă pe sine în ceea ce aprobă); I Cor. 8, 8 (Dar nu mâncarea ne va pune înaintea lui Dumnezeu) și 10, 27 (Dacă cineva dintre necredincioși vă cheamă pe voi la masă și voiți să vă duceți, mâncați orice vă este pus înainte...); Colos. 2, 14 (El a șters zapisul ce era asupra noastră) și 16 (Nimeni deci să nu vă judece pentru mâncare și băutură sau cu privire la vreo sărbătoare sau lună nouă sau sâmbete).

Cu acest din urmă text, în special, facem minuni printre colegii care urmăresc disputele cu atenție, bucuroși de biruințele ortodoxiei, dar și admiratori ai tăriei de caracter a sectanților.

Când suntem scoși la baie, sâmbăta, adventiștii nu consimt să se spele pe trup. Pe mâini, da, și Sâmbăta: dar nu pe corp. Spectacolul care se repetă săptămânal (suntem în perioada în care direcția penitenciarelor îngăduie aplicarea regulilor de igienă) scoate în evidență două încăpățănări naive și dovedește o dată mai mult că nițică dreptate este la fiecare, înclăștarea adventistă, nelogică, bucheră, talmudistă e — dat fiind suferințele și ocările pe care le dezlănțuiește — și admirabilă. Dar și gardienii nu sunt cu totul greșiți cerându-le tuturor deținuților să se îmbăieze. De ce oare nu li se dă adventiștilor posibilitatea să meargă la duș în altă zi? Pentru că sâmbăta e ziua de curățenie în pușcării! Cu dușmănia mai poți lupta, birocrăția însă nu-i de înfrânt. Părintelui Petcu, primului, și apoi nouă tuturor ni se cere să-i săpunim cu sila pe camarazii noștri care stau goi sub duș, cu brațele încrucișate peste piept, zâmbind serafic, așteptând martirajul. Sunt jalnici, caraghioși și profund respectabili. Preotul refuză cu fermitate folosirea prilejului ce i se pune la dispoziție pentru a-și batjocori necruțătorii adversari. (Iar gardienilor, care cunosc tărașenia, le vine greu a crede că popa nu vrea să se răzbune.) Refuzăm cu toții oferta acum adresată întregului colectiv, apoi și ordinul care ni se dă. Până la urmă caralii nu insistă și toată scena se termină cum zic francezii în *queue de poisson*, rămâne baltă ca și grătarele de lemn fixate sub instalația de robinete. De unde însă, când sunt în unanimitate, dreptslăvitorilor abia dacă li se acordă răgazul să se săpuneze fulgerător și să se clătească și mai instantaneu, dacă sunt și adventiști de față, gardienii, spre a-i provoca, a-i necăji, a le face răcă, prelungesc dinadins și mult șederea la baie, dau apă caldă din belșug: dreptslăvitorii pleacă sătui de curățenie și îmbăiați cu adevărat.

Cu puțina apă pe care o primim în celulă, renunțând la orice lăut, îi ajutăm pe ucenicii căpitanului William Miller să se spele *ei* pe tot corpul duminica dimineața.

— Traian Crăcea, tânăr ardelean, înfocat și iscusit predicator adventist, este singurul din tagma lui care admite posibilitatea mântuirii celor ce nu fac parte din sectă. (Martorii lui Iehova sunt și mai exclusiviști: la ei mântuiții sunt limitați numeric.) Crăcea vorbește de Hristos cu lacrimi în ochi, adevărate, nu ca ale eroului balzacian care-și plângea iubita inaccesibilă, pierdută dincolo de gratiile bisericii.

Jilava, camera 13

Teoria lui Nemo și a mea despre *Doktor Faustus* al lui Thomas Mann. I-o rezum lui Nicolae Balotă, care o ascultă cu mult interes.

Doktor Faustus este o carte concepută pe trei planuri, din care două inițiatice.

Primul plan, al lecturii naive: Serenus Zeitblom e un om cuminte și normal, Adrian Leverkuhn e un dement. Artiștii ăștia sunt de fapt niște demonici. Arta e primejdioasă.

Planul lecturii a doua, ori al inițierii de gradul întâi: Serenus Zeitblom e un prostănac neinteresant, Adrian Leverkuhn este artistul în toată veracitatea lui; arta presupune o doză de nebunie, numai așa poate fi creatoare și justifică insipida existență a lumii.

Planul lecturii a treia, ori al inițierii superioare: dreptatea e a lui Serenus Zeitblom, nu în mod searbăd, ci paradoxal, frenetic, kierkegaardian. Adrian Leverkuhn e cu adevărat nebun, idealul este un Zeitblom efervescent. Credința babelor e deci bună? Bine e să mergi la biserică și să aprinzi lumânări? Desigur. Dar *nebunește*. Efect de zoom: normalul, dacă e practicat cu entuziasm, e superior nesăbuiței. Viața cumsecade *considered as one of the fine arts*⁴²¹

Îmi aduc aminte de teoria lui Manole despre necesitatea creării unui *partid al moderațiilor violenți* (ori al *conservatorilor în trenchcoat*) menit să apere cu ultima vehemență — soreliană — echilibrul, rațiunea și cumsecădenia.

Februarie 1931

Ceai la Anetta, cu numeroși invitați. Manole a consimțit să vină și el, după îndelungate stăruințe din parte-mi. Declară că nu-l interesează o adunare de ovreiași procomuniști ori vag de stânga. În timpul mesei (bufet rece) recunoaște că există și lucruri onorabile care se pot spune despre Karl Marx. Care sunt acele lucruri onorabile? vrea să știe Bellu Z., nițel curios, dar mai ales răbduriu-disprețuitor. (Se vede bine că tânărul ăsta îndrăzneț nu e lămurit. Să-l ajutăm — lămurim.)

Bunăoară, zice Manole, faptul că luase de nevastă o nemțoaică grasă și de familie foarte bună. Când Engels a vrut să ia în căsătorie o muncitoare, doamna Marx l-a amenințat că nu-l va mai primi în casă. Apoi Marx avea o barbă splendidă și era un bărbat frumos. Și bea zdravăn, ce-i drept mai mult bere — constată Manole cu părerea de rău a omului silit să recunoască și defectele unei personalități altminteri fără cusur — dar ținea la băutura și într-o zi o englezoică bețivă s-a amoretat pe imperiala unui omnibuz de el și de barba lui.

Bellu Z. fierbe. (Provocare!)

Că îi plăcea să se plimbe prin Londra cu omnibuzul, de preferință pe imperială, continuă Manole. Iar despre Lassale, s-a spus un lucru cât se poate de onorabil. L-a spus Bismarck: îmi este adversar politic, mi-ar face însă plăcere să-l am vecin de moșie.

Toți stângiștii întorc plictisiți capul și — după un moment de pauză grea — își îndreaptă iarăși atenția spre sandvișuri, spre sticle.

1968

La ieșirea din brutărie, un cerșetor bătrân, mic, discret.

Îi dau trei sau patru lei.

Își scoate respectuos pălăria și-mi mulțumește îndrugând lung. De ce nu știu — amintirea tatei, asemănarea fizică (de mititel gârbovit), gestul atât de politicos, rușinea de a fi salutat de un moșneag pentru câțiva lei, năvala în memorie a scenelor de pușcărie revelatoare ale bieteii condiții umane? -, dar izbucnesc într-un plâns cu hohote în mijlocul străzii, ca nebunul.

Gherla 1962

Virgil B., cu ochi de veveriță, micuț, tras prin inel de felul lui, iar acum scheletic, oprit în dezvoltare, căruia hepatita infecțioasă i-a lăsat o piele cerată de nuanță verzuie, e pușcăriaș de la șaptesprezece ani. Când îi fac cunoștința are douăzeci și cinci. Privirea, mișcările, iuțimea, neastâmpărul, gesturile de titirez, setea de cunoaștere, supărările din te miri ce sunt toate de copil. Știe de necrezut de multe lucruri, unele țin de rubrica enciclopedică a unei reviste de știință și tehnică pentru tineret.

Spre pildă, tabelul lui Mendeleev în întregime, pe grupe, sub-grupe și perioade, simbol de simbol. Îl învăț și eu, împreună cu maiorul Ilie Șerbu; vârsta, la acesta din urmă, n-a obosit pornirea spre învățătură; și nici n-a curmat elanul spre bine.

Virgil e pasionat de existențialism, despre care a mai auzit; i-l expun, iar și iar. Îi povestesc și piesele lui Ionescu: îl farmecă. Deși trăiește izolat de lume, între pereții groși ai fostului fort Jilava, sau între ai clădirii tereziene (martinuzziene, când trece la zarcă) de la Gherla, lui Virgil spiritul generației și aerul timpului (*încotro sufla vântul veacului*) îi dau antene speciale care-i înlesnesc priceperea și-l ajută să ghicească pe sărite.

Tot vorbind cu el despre existențialism și tot privind în jur (suntem într-o cameră rea), îmi formez părerea, că — descriptiv și expozitiv — existențialismul are dreptate. Întocmai așa e viața cum o vede existențialismul, așa arată lumea când lipsesc naiva credință în Dumnezeu și iluziile moralei. Da, *zidul, greața și mâinile murdare* (murdare de pe urma compromisurilor și trădării, dar și inevitabilului frecuș cu zilele) definesc oribilul univers din care Hristos nu mai face parte. (Apartamentul părăsit de oameni, năpădit de șoareci și păsări de noapte.) Descrierea este cu totul neexagerată, a existențialiștilor; numai soluția lor e greșită. Sau mai bine zis nu cunosc soluția: străpungerea zidului până la Iisus mângâietorul. (Mângâietorul dar și revelatorul, liniștea dată creștinului este și ea întemeiată pe *cunoaștere*, întru nimic mai puțin decât cea dobândită prin budismul indian ori zen). Și e de mirare: unii existențialiști au fost prin închisori: cum de n-au găsit mijlocul de a trece prin ziduri?

BUGHI MAMBO RAG

... *Nemții pe colonelul Sturdza l-au primit foarte corect, dar rece. Dovadă că pe atunci mai exista un simț al onoarei militare... Iar când a venit Mackensen în teritoriul ocupat, la București, să-l vadă pe Carp, bătrânul germanofil a ieșit în capul scării și l-a dat afară... Ce spui, domnule? de unde ai*

scos-o p-asta? E absolut fals ... îi spune Marcellus lui Demetrios...

— Andre Gide: cititorii și urmașii lui s-au bucurat grozav de cuvintele ieșite din gura lui Ivan Karamazov: dacă nu există Dumnezeu, totul este îngăduit.

Raționamentul e simplu: de vreme ce Dumnezeu nu există, opreliștele nu mai au nici un rost, poți face — netulburat — orice. Dar viziunea aceasta libertină și liniștitoare (iar mama tot a murit, nici nu mai e nevoie să plec în Algeria) pierde din vedere o altă ineluctabilă consecință a formulei. Dacă Dumnezeu nu există înseamnă nu numai că insul își poate face de cap, ci și că natura și universul nu mai au nici o îndatorire față de om. Cine mai poate spune, dacă așa stau lucrurile: nu e drept? Ori: de ce ni se face nedreptate? *Totul e îngăduit și împotriva* ființei raționale; totul e îngăduit și forțelor oarbe ale naturii, coincidențelor ironice ale hazardului, urzelilor complicate ale destinului. Totul este posibil: este posibilă batjocura, terfelirea, absurditatea. (Fără a mai vorbi de urmările pe plan concret: omorurile, atacurile, violența — sunt și ele neplăcute când trec din cărți în stradă, întrebați-i pe locuitorii marilor metropole după ora opt seara.) Știu eu pe *cineva* care s-ar veseli să fie așa: să nu mai fie limitat, să nu mai fie silit să se grăbească.

Iubitorii de rațiune și dreptate — printre care s-au recrutat îndeobște necredincioșii — ar trebui să-și dea seama că ei, mai mult decât oricine, au tot interesul ca Dumnezeu să existe. Să nu dea acest contestat Dumnezeu nimănui să ajungă a-și dori ca Dumnezeu totuși să existe și să nu ne fie îngăduit chiar orișice.

(Oare Troțchi și alți surghiuniți ai idealului comunist n-au fost — așa, nițel — bucuroși că există totuși țări cu alte regimuri în care s-au putut refugia?)

Ianuarie 1955

Orele 14. Telefon al părintelui Mihai. Sunt convocat la orele 16. Voi vedea de ce. S-a petrecut ceva rău? Vreo boală? — Sunt eu om să mă adresez (traducerea din franceză: *suis-je homme ...*) unui avocat în caz de boală? îl *aud* surâzând la celălalt capăt al firului.

În odăița-hol din casa parohială a Schitului găsesc lume multă de tot, numai cremă și elită. Mă lămuresc de îndată asupra temei reuniunii. Părintele Cleopa, spiritualul mănăstirii Slatina, călugăr de origine țărănească și cu reputații de sfânt, șade pe scaunul oaspetelui, iar acesta e pe un taburet la picioarele lui, cuminte și cucernic, foarte prevenitor și nițel prea supus. De ce oare gestul acesta de firească smerenie pare călcat pe vorbele din Fapte 22, 3 ?

Părintele Cleopa, destul de tânăr, simplu, vorbitor înlesnit, cu privire blândă, părul, barba și mustățile foarte negre, și purtare serioasă. I se pun tot felul de întrebări și răspunde la toate nu numai cu multă răbdare și dreaptă socotință, dar și cu vădită atenție, reflectând îndelung. Codin Mironescu, Todirașcu, Pillat, Alice Voinescu, Mihai Musceleanu, doctorul Voiculescu, Alexandru Duțu, mulți tineri cu ochi aprigi și calzi ascultă răpiți și se cunoaște că au parte de fericire. Unii dintre ei, ca Pavel Sim., Virg. Cd. și alții studiază teologia în orele libere și dau examenele *clandestin*. Da,ăștia n-ar pleca întristați de la Domnul.

Se stă până târziu de tot, de parcă somnul, odihna, oboseala, treburile, orariile n-ar exista. Și nici nu se află un samovar, ca la ruși.

Eu însă plec îngândurat; de ce ascult din afară toate lucrurile acestea îmbietoare, de ce mi-e teamă să fac pasul hotărâtor?

August 1970

Mai toți cei ce-l ascultau pe cuviosul Cleopa la Schitul Maicilor au trecut în răstimp prin închisoare ori măcar pe la Securitate. Părintele Mihai constituie o excepție. Alții au murit.

Părintele Cleopa — după ce a trăit vreo patru ani în pădure (mâncând mai mult rădăcini, neavând posibilitatea să aprindă focul — fumul ar fi fost reperat -, susținut de câțiva țărani, dar nu pe vreme de zăpadă — urma pașilor ar fi pus organele de represiune pe drumul cel bun -, viețuind în bună vecinătate cu fiarele) — e acum la Sihăstria, ca simplu călugăr.

Dinu Pillat și cu mine, plecând de la Văratec, ajungem la Sihăstria pe la ora prânzului. O zi măreață de august: lumina și peisajul aparțin lumii nestricăcioase de după învierea de obște. Neprihănirea, din toate părțile, te izbește, te ia de gât, te învinge.

La căsuța de pe măgură a părintelui Cleopa ajungem cu greu. Se vede că fostul prigonit se ferește, ori e supravegheat, ori amândouă. Izbutim, prin intervenția unor monahi cărora le explicăm ce-i cu noi (și partea asta ia mult timp), a fi primiți. Călugărul cu părul și barba de-un negru intens, care se ținea atât de drept, e cărunt acum și împutinat la trup. Ne oprește cu bucurie mai bine de trei ceasuri la el, a rămas același vorbitor fluent. Ne învață despre ispite și distincția ce trebuie făcută între ispitele din stânga și cele din dreapta. Ispita din stânga, o știm cu toții: e a patimilor, a viciului, a răului. Dar se mai află și una din dreapta, e mai surprinzătoare, provine din virtuți și calități, din dorința de a face binele. (Evlavia satisfăcută de sine. Binele impus cu sila. Dumnezeu e sus în cer, toate-s bune pe pământ. Am har, ce-mi pasă, mă duc să-mi rod osul în colțișorul meu. Literatura pilduitoare, mieroasă. Moralitatea osânditoare). Putem cădea și, prin aceasta, siguranța nu încapă nicăieri. *Vivere pericolamente*. Monahul cunoaște lozinca nietzscheeană la fel de bine ca Mussolini. Viața monastică e tot atât de plină de greutate, hârtoape, viroage, coclauri și deznădejdi ca cel mai negru roman existențialist. Unde te-ntorci, numai capcane. *Parois*, zic existențialiștii francezi. Ce salt se cere!

La ieșirea din mănăstire ne întâmpină iar natura: numai verde și albastră, strălucire calmă și distinsă. Ce mai prefăcătorie! Ispită din dreapta și ea!

— La ispita din dreapta cred că se referă și C. S. Lewis în cartea lui despre draci. Exemplul pe care-l dă e mărunț, dar cu perspective imense:

„Diavolul păzitor” al unui englez oarecare îl îndeamnă din răspuțeri pe muritorul asupra căruia „veghează” să se jertfească într-o chestiune care-l preocupă: aceea specific britanică a ceaiului. Muritorul ar vrea să bea ceașca de ceai de la ora cinci pe terasă. Nevasta și soacra preferă să o bea înăuntru. Cedează, îi suflă diavolul, fii smerit și bun, altruist, jertfește-te, fă-le pe plac. Omul își bea așadar ceaiul cu ele, și toată vremea se simte nefericit și nedreptățit, băutura i se oprește în gât, blestemă în minte ambele femei care la rândul lor văd bine că le-a făcut concesia în silă și simt cum le cuprinde antipatia. Diavolul jubilează. Trei exemplare în perspectivă.

Ce trebuia să facă muritorul? *Să nu meargă prea departe pe calea virtuții* într-o chestiune secundară, să-și recunoască limitele; să fi spus, deschis și simplu, că-i este mai plăcut a lua ceaiul pe terasă, chiar singur. Ele ar fi stat înăuntru, el afară, toată lumea era mulțumită, „spiritul de jertfă” lipsită de dreaptă socotință (și pus în aplicare unde nu avea ce căuta) era învins și, la un *mai mare nivel de modestie*, nici unul din cele trei suflete nu ar fi apucat-o

pe meandrele resentimentului și iritației -meandre care pentru dracii mărunți sunt un predilect și adevărat *corso*.

— Dr-ul Al. G, protestează împotriva superiorității pe care o recunosc eu creștinismului asupra hinduismului. Dragostea, după el, nu lipsește câtuși de puțin din brahmanism și budism. Cea mai mare bucurie pentru un ins nu este să ajungă el în Nirvana, ci să ajute pe alții să parvină la stadiul final al avatarurilor. Dovadă e *bodhisath'a Avaloh'ttesvara* a cărui desăvârșire i-ar permite să aibă oricând acces la Nirvana; el totuși refuză ieșirea din ciclurile reîncarnării și, din afecțiune și milă pentru oameni, rămâne în lume sub formă de *dalai-lama*.

Eu: ca să-i îndrume către ce? Tot către neantizare.

În raptul capului nu pot înțelege cum de li s-a părut dintr-o dată multor creștini europeni că religia lor de nu este chiar de tot rea, e totuși în mare măsură inferioară celor asiatice.

Budismul? Dar budismul e o soluție ușoară. Te retragi — și gata. E o renunțare, repliere. Creștinismul e nespus mai greu și mai complex — e teandrie. Fără a înceta să fii om trebuie să fii și Dumnezeu, în același timp. Nu cere capul bisericii creștine și el răstignirea trupului? Însă nu pentru obținerea unei stări de împietrire, ci ca mijloc de total devotament. Confucius? E o foarte savantă și înțeleaptă politeță (în sensul etimologic). Yoga? Mi se pare, în fond, o gimnastică: psiho-somatică desigur, bună, utilă, dar strict funcțională, ca orice calistenie. Zenul e o contemplație: care-i este sensul, oscilant?

Chemarea stoicismului rămâne vie pentru mulți oameni superiori și acum. Stoicismul e nobil, cine ar putea s-o conteste? Dar e *acrit*. Stoicul e demn, surâsul lui totuși e crispat, amarnic și plin de resentiment; de tăcută (stăpânită, fără-ndoială) îmbufnare.

Creștinismul nu-i nici acru, nici temător în fața vieții. Nu propune o fugă, ci altceva nespus mai greu și mai eficient, transfigurarea. Acest ceva e temerar și măreț.

Dar să nu se creadă cumva că prin creștinism ne este vătămat egoismul: la drept vorbind, a fi bun e cea mai egoistă dintre soluții, investiția care asigură dobânda cea mai ridicată.

1940

Teoria lui Salom Aș (în *Der Krieg geht %nvilcr*): evreii nu l-au primit pe Hristos drept Mesia, pentru că nu se puteau învoi ideii că Binele final și Adevărul adevărat s-au arătat și deci se știu.

Voiau sa le mai lase în viitor, grele încă de alte nădejdi, învăluite încă în nedezvăluite văluri.

Nu contestau măreția învățaturii noi, dar a-l recunoaște pe Hristos însemna să admită că Descoperirea s-a făcut, *că asta e*.

Ei preferau să-și păstreze mai departe visările, neconturate; poate că va fi ceva și mai și...

Văratec, 1971

În postul Sântei Marii mă spovedesc părintelui Calinic.

Printre altele: un fost coleg de pușcărie mereu vine să mă tapeze; duhnește a băutură și uneori îmi aruncă-n obraz povești sfruntate: că i-a murit copilul și îi lipsesc banii de înmormântare — mie care știu că nu e tată.

I-am dat ce i-am dat, apoi l-am respins. Simt totuși o neliniște. Dar ce să fi făcut cu un bețiv!?

Să-i fi dat, mă întrerupe duhovnicul. Când mai vine, dă-i, nu-l judeca! Și eu — zice — am un prieten bețiv, un nenorocit și când vine pe aici îl omenesc. Dă-i!

Cât de bine îmi pare că m-am făcut ortodox.

Văratec, 1970

Maestrul și Margareta de Mihail Bulgacov, recomandată stăruitor de Pillat.

Diavolul Behemoth, cu doi colegi, vine pe pământ, în Uniune, luând chip de motan negru care duce cu el un Primus.

Motan negru, desigur, e perfect pentru un drac, de ce însă cu Primusul? (Zât! îi spune taxatoarea, motanii n-au voie să călătorească în autobuz!)

Primusul acesta face toți banii și este cheia cărții, și e dovada genialității autorului.

Pentru că *așa oameni, așa draci*. Behemoth e un mare demon trist, un prinț răzvrătit al întunericului. Dar știe unde s-a întâmplat a nimeri și — lepădându-și mantia byroniană ori goetheană, mantia luciferică și somptuoasă — se dă pe brazda și pe măsura parohiei. Primusul e aferentul simbol batjocoritor (*diabolo*: a despărți, a batjocori) al civilizației sovietice după cincizeci de ani consacrați făuririi unei societăți exclusiv preocupată de bunuri materiale și de prosperitate, după cincizeci de ani de construire a comunismului — triumf al bune stări.

Când dracii trec în zbor peste case și cu asmodeice puteri le ridică acoperișurile, ce se vede? Se zăresc lungi șiruri de coridoare unde, întoarse de la muncă, gospodinele sovietice gătesc fiecare pe câte un Primus masa de seară.

Ăsta e comunismul! Ăsta și nu altul: tovarășul de la raion, spațiul locativ, certificatul de origine socială, delatarea obligatorie, cozile, primusul. În vreme ce un miliard și jumătate de imbecili, în Occident, oftează, manifestă, răpesc, urlă, scriu, se despoaie, își lasă barbă, fac dragoste în public, aruncă cocktailuri molotov pentru a realiza idealul: Primusul, mașinuța cu gaz a sărăcimii.

Gospodinele, ele, n-au ce face. Dar la gândul miliardului aceleia și jumătate, cine stă să se gândească, îl apucă nebunia.

Alt comunism? Dacă s-ar fi realizat altundeva era altfel? Când l-om face noi va fi altceva.

Iluzii, prostii. Tot cu aceleași elemente constitutive veți lucra. Tot acolo veți ajunge. Tot la același rasism social, marxist nu mai puțin decât leninist (deși ar fi, poate, om cumsecade, deși burghezia a jucat un rol progresist, n-avem ce-ți face: ești cum ești, și cum altfel nu poți fi, trebuie așadar să fii osândit).

Ăsta e, nu altul. Răzbunător. Mic. Împutit. Mahalagesc. Pizmaș. Credincios al treimii: ură, bănuială, invidie. Cu gură de țăță și ură de slugă. Societatea bune stări, unde bucătăria e Primusul de pe coridor.

Știu ei, demonii, cum să se întrupeze, nu întâmplător.

BUGHI MAMBO RAG,

... În gară la Teiuș de cine dau? De Dragomireanu, mergea spre biroul șefului de gară. Conu Alecu rămăsese în vagonul ministerial. Voia să mănânce o omletă și-l ruga pe șeful gării să dea dispoziții la restaurant să i-o prepare și să i-o servească în vagon. Mă reped la conu Alecu. Era în drum spre Gherla, la

Hossu, să-l roage să stea el de vorbă cu Maniu să vină în octombrie la încoronare la Alba-Iulia. Maniu refuza. Conu Alecu era binecunoscut în Ardeal încă dinainte de război, din vremea când venea sub numele de Ion Brad să aducă ajutoare pentru școlile românești. Își punea mare nădejde în Hossu, episcop tânăr și suflet mare. Am mâncat și eu din omletă... Aș, ți-ai găsit, n-a venit... N-a venit, și ziarele din Budapesta au putut scrie Erdely non coronat... Dumnezeu să-l ierte, că a murit ca un erou și un martir...

Toamna 1964

Pe Nichifor Crainic — deținutul care, la Aiud, pentru o gamelă de arpacaș sau o țigară spunea că nu există Dumnezeu — îl osândesc toți la ieșirea din închisori, după grațiere.

Rămâne de văzut ce-ar face protestatarii după patrusprezece ani de regim celular.

Dar la *Glasul Patriei* se înghesuie toți să scrie, acum, în stare de *libertate* !

Scârbă. Nonsens.

Sunt oare și eu printre ultimii douăzeci și nouă de legionari?

În *Setea și foamea* (actul III), Eugen Ionescu a rezolvat definitiv problema: după două săptămâni de înfometare și de trecere a vaporilor de ciorbă pe la nas, ateul recită în genunchi Tatăl Nostru, iar credinciosul se leapădă de Cel Atotputernic proslăvind pe Darwin.

Și nu ne duce pe noi în ispită. Darul suferinții nu-l are oricine, cu tortura e ca și cu șperțul: totul e să nu încetezi a stărui, mărintd oferta, până ajungi la prețul respectiv.

Topaze: e incoruptibil, cere o sută de mii de franci ! Orwell : există pentru fiecare câte o tortură *irezistibilă*.

— Dumnezeu, iertător, nu pedepsește mereu păcatele și greșelile noastre. Diavolul, treaz, nu ne trece cu vederea nici o faptă bună. (De partea cealaltă a ecuației, semnul valorilor se inversează.)

De aceea este atât de greu de făptuit binele, pentru că întâlnești la tot pasul îndârjitele împotriviri și iscusitele piedici ale celui viclean.

Nietzsche: „Suntem îndeosebi sancționați pentru virtuțile noastre.”

Deîndată ce ia hotărârea de a face binele, omul își asumă o răspundere imensă și-și bagă de bună voie capul în laț. Ce-i drept, binele fiind de esență divină, voitorii de bine dau dovadă — e un punct asupra căruia trebuie să dăm dreptate diavolului — de mare cutezanță și chiar de trufie. Oricum, înainte de a te avânta în domeniul binelui este necesar a ști că treci pe *teren minat*.

Proverbele constată cinic situația: „Dai, n-ai”, „Dai cu banița, scoți cu lingura”, „Dai cu mâna și alergi cu picioarele”, „Dai un deget și-ți ia toată mâna”, „Pe cine primești la masă, te scoate din casă”, iar Apostolul, de fapt, nu gândește altfel când scrie (Rom. 7, 15, 18, 19) că nu face binele pe care-l voiește, ci răul pe care nu-l voiește.

Răul poate să-l facă oricine, cât de nevolnic ar fi. Binele însă e numai pentru sufletele tari și firile călite. Răul: lapte pentru copii; binele: carne pentru adulți. G. Duhamel creând pe bietul ampoliat Salavin, pornit dintr-odată pe sfințenie și sfârșind înfrânt, a înțeles cum stau lucrurile. Sfințenia și bunătatea nu-s la îndemâna oricui. Una-i să bați mingea pe maidan, alta să faci scrimă. Se cere o pregătire, un antrenament aspru. Pentru această cauză se mortifică (și se întăresc) monahii în fel și chip înainte de a îndrăzni s-o apuce pe calea faptelor bune.

Păcat de yoghini că urmăresc depărtarea de lume, dincolo de bine și de rău, iar nu facerea binelui și trăirea dragostei, pentru că de pregătit ar fi bine

pregătiți.

Filmul *Viridiana* al lui Bunuel, socotit de mulți anticreștin și scandalos, reprezintă și el o perfectă intuire a pericolului de a căuta sfințenia de unul singur și pe cale idioritmică. *Viridiana* este o justificare a bisericii și a mănăstirii și o demonstrație a puținei noastre priceperi în a ne însuși și aplica învățăturile lui Hristos.

— Erezia smereniei, a falsei smerenii, oarecum antipodul alteia: angelismul.

Ispita de a te lăsa osândit la muncile veșnice și de a merge în iad din atâta dragoste pentru Hristos încât să tânjești a săvârși jertfa care constă în a te lipsi de El, ispita aceasta logică și dementă a descris-o Papini într-una din nuvelele lui.

Târcoale le-a dat ea și janseniștilor, care zice-se că le recomandau monahilor de la Port-Royal să nu se împărtășească vreme îndelungată, pentru a suferi subtil și aprig stând departe de Hristos.

La moartea lui N. Iorga, Ct. N. a vrut să trimită din Germania următoarea telegramă lui Horia Sima: „Am cerut să fiu înscris în legiune în ziua asasinării lui Codreanu, cer să plec din legiune în ziua omorării lui Nicolae Iorga”.

Dar n-a făcut-o, din smerenie.

Dar ispita falsei smerenii — a ne abține de la fapte bune și bucurii legitime — este la urma urmei tot una cu păcatul lui Iuda. Și Iuda s-a resemnat, s-a smerit afundându-se în rău.

Din smerenie să cedăm, să ne resemnăm a fi mișei ce suntem.

Explicația raționamentului care pornind de la modestie și umilință ajunge la demonism o putem afla numai în opera lui Chesterton, care a definit nebunia drept forma supremă a logicei.

Desigur, raționamentul eroului papinian: îl iubesc pe Hristos — Hristos ne cere să ne jertfim pentru El — care jertfă poate fi mai mare decât a renunța în veci la El? — să comitem, așadar, acele crime și netrebnicii care să ne deschidă cu siguranță porțile iadului, este cât se poate de logic. Atâta doar că nu este **decât** logic, prin urmare dement.

Ca însușire principală a omului, călugării ortodocși nu socotesc nici bunătatea, nici inteligența, nici dragostea, credința, răbdarea, evlavia ori sfințenia, ci dreapta socotință, care este o virtute foarte complexă și greu de exprimat în cuvinte. (Are o formulă tot atât de vastă ca polimerii de bază.) În dreapta socotință intră, precis, tainic drămuite, și bunul simț și înțelepciunea și cuminența și voința adăogite celor de mai sus. Nici una din virtuți nu e absolută — nici chiar adevărul -, doar iscusita cumpănire a multora ne poate ajuta să ne ferim nu numai de rele (aceasta-i destul de ușor), ci și de savante boroboațe și sofisticate erori.

Peste logica de fier a dementului nu se poate, din nefericire, trece pe calea rațiunii, ci numai prin recunoașterea adevărului constatat de Chesterton, că logica pură, nesprijinită și necompletată de celelalte însușiri benefice, este o boală primejdioasă, ba chiar funestă.

Erezia falsei smerenii calcă și peste îndemnul de a *cuceri* cerurile. Nu ni se cere deloc resemnarea, ci ambiția, depășirea. Ni se cere, adică, dragostea concretă, care e tot una cu a dori *prezenta* mirelui, voința de a fi alături de El. Partea Mariei, partea cea bună. Noi nici nu trebuie să urmărim a fi undeva anume — rai, Tabor, Golgotă, Cana — ci numai să fim alături de Hristos care este, El, adevărul, calea și viața.

Erezia falsei smerenii se opune și textului fundamental din *Apoc. 3, 20* unde Mântuitorul făgăduiește celui ce ascultă de poruncile Lui că va veni la el

și va cina cu el. Hristos vrea să fie *împreună* cu noi, ne cere răstignirea trupului ca să putem ajunge a fi una cu El, iar nu pentru a ne îndepărta iremediabil de El în fundul iadului, în geroasele coridoare aseptice ale demenței silogistice.

În tot acest deșert (ori labirint?) numai dreapta socotință ne poate ajuta, pentru că e *simplă*.

— Nevoința — rusească îndeobște și cunoscută ca a *iuradivâilor* — reprezintă o formă foarte specială de sfințenie. Este a celor(a) care se prefac a fi proști (proaste), imbecili(e), nebuni(e), aiuriți(ite) spre a stârni disprețul și a provoca jignirile. Cazul călugăriței Isidora, *Isidora nebuna*, folosită de colegele ei numai pentru muncile josnice și privită ca o descreierată până în ziua când e dată-n vileag de un mare pustnic, spre rușinarea celorlalte.

Mortificarea subtilă; este adevărat că e cumplită și deci foarte meritorie, dar e pe tot atât de primejdioasă și de echivocă:

a) mai întâi că implică punerea celorlalți în stare de păcat (fi provoci să fie nedrepti, reușita planului tău presupune lipsa lor de compătimire, scontează pe răutatea lor);

b) apoi este pricina de poticnire pentru o mulțime de nevinovați care vor confunda credința cu țicneala;

c) în sfârșit pune nobila înțelepciune sub obrocul smintelii, compromițând-o.

Totul se petrece în regiuni extrem de labile, pe niște nisipuri mișcătoare; se dansează pe vulcan, pe muchie de cuțit, de unde căderile se pot produce oricând.

Fără a mai vorbi de încă o primejdie: aceea ca prefăcutul(a) imbecil(ă) și aiurit(ă) să nu care cumva să ajungă a-și transforma cu timpul rolul în realitate și a deveni cu adevărat ceea ce pretinde a fi. Considerația aceasta e poate cea mai gravă și scoate în evidență constatarea că o viață creștină nu se poate întemeia pe o pretenție, o mască, o inducere în eroare, o păcăleală. Altfel spus, o fățarnicie.

— Biserica întotdeauna a mers pe drumul echilibrului și al bunului simț, uneori nițel comun. Pe cărările sofisticate au mers ereziile. Fiind rafinate, au și părut superioare și au cucerit îndeosebi mințile ascuțite, cărora nu le vin a crede că dreapta socotință este, ea, în simplitatea ei, suveranul rafinament.

— De vreme ce Hristos este cel care a înviat — iar de n-a înviat Hristos la ce bun suntem creștini? — nu putem năzui spre iad, sălaş al morții.

Mi-au spus și mie Al. Pal. și Anetta că am fost lipsit de smerenie și de compasiune față de un biet bătrân, că dacă am refuzat să fiu martor al acuzării, să dau declarații, să mă reeduc etc. — ca atâția alții, ca atâția oameni de treabă și de valoare — a fost numai din orgoliu. Și poate că le-aș fi dat dreptate dacă nu eram bine edificat cu privire la erezia falsei smerenii.

Și nu cumva este *această* smerenie — care e tot una cu intenția de a statornici netrebnicia omenească, de a interzice omului să iasă dintr-însa și să se depășească — nu cumva este ea însăși o paradoxală trufie, colorată de ridicol ca dezarmanta frază a unui episcop francez: în materie de umilință creștină, desfid orice concurență?

BUGHI MAMBO RAG

Sectantul B.: Dvs. ați mințit va să zică la anchetă.

Generalul A. V.: Da.

Sectantul B.: Și ziceți că sunteți creștin? Dvs. nu știți că minciuna este interzisă de Dumnezeu?

Generalul A. V.: Știu. Dar nu pot aplica principiul fără discriminare. Sunt

obligat să spun adevărul, dar nu tot adevărul și nu oricui.

Sectantul B.: Ba da. Tot adevărul și numai adevărul oricui. Minciuna ne este interzisă.

Generalul A. V. : Chiar dacă nenorocesc pe un altul?

Sectantul B. : Chiar.

Generalul A. V.: Nici ca să scap un om de persecuții nedrepte?

Sectantul B. : Nici.

Generalul A. V.: Atunci prefer să iau asupra-mi un păcat și să-l ispășesc eu.

Sectantul B.: Asta-i de la diavol.

Generalul A. V.: Să-ți spun o istorioară. Prietenul meu, inginerul Al. Ștef, avea o femeie de serviciu care era milenistă sau credincioasă sau nu știu exact ce, dar în tot cazul și pentru nimic în lume n-ar fi spus o minciună. O femeie extrem de cinstită. Când d-na Ștef. era acasă și suna la poarta cineva și ea nu voia să primească (o chinuiam migrenele), ruga slujnica să spună că-i plecată. (Uitai să-ți spui că locuința lor era în mijlocul unei grădini mari.) Credincioasa refuza categoric. Se nășteau situații neplăcute și discuții. Femeia, că nu minte. D-na Ștef. nu voia să o concedieze, deoarece era onestă și vrednică. În cele din urmă au căzut la o învoială: femeia de serviciu mergea la poartă după ce stăpâna ei ieșea din casă și se ducea în grădina din spate. Atunci slujnica era de acord să spună: „doamna nu e în casă.” Nedoritul oaspe nefiind atent la prepoziție înțelegea acasă, ori credea că femeia de serviciu nu-i tare la gramatică — și comedia lua sfârșit. Ei, ia spune, plăcutu-ți-a?

Gherla, martie 1962

Dupa-amiază rece, din care se desprinde totuși o depărtată făgăduință de primăvară. Prin interstițiile scândurilor ghicim că vremea e a moină. Mă cuprinde nostalgia și toropeala. Mi-ar plăcea să mă pot cocoloși ca un copil, ca o mătă pe cuptor. Mă vizitează, clare și apropiate, curtea nemărginită a fabricii din Pantelimon, strada Armenească și de necrezuta ei liniște, pomul de Crăciun din casa Șteanu, zâmbetul doamnei Boerescu în rochie de catifea violet, pădurea dintre râul Târgului și râul Doamnei la Clucereasa, mișcările grăbite ale d-rei Florescu, imprecategoriile anticatolice ale d-nei de Branszky, strigătele neguțătorilor ambulanți străbătând, numeroase și felurite, cupolele de pace și tăcere care se înălțau deasupra ulițelor și străzilor... Și Anetta care mi se uită drept în ochi, și Manole vituperând la *Duque* împotriva liberalilor și pentru junimiști...

Îl rog pe doctorul Serafim Pâslaru să-mi recite o poezie de-a sa, apoi, vrăjit parcă și mai mult de nostalgie, mă ghemuiesc — pe cât ne este permis — sub fereastra acoperită de scânduri a celulei — prin interstiții se zărește o fâșie vagă de deal — și, ca un copil care-și îngână sieși povești de mult știute, îmi repet și-mi sistematizez teoria celor nouă ceruri pe care o tot frământ și care mă tot mângâie de oarecare timp.

În primele trei ceruri domnește și lucrează Dumnezeu Creatorul, Atotfăcătorul și Atotțiitorul, Marele Anonim al lui Blaga, Marele Ceasornicar al lui Voltaire, Marele Arhitect al francmasonilor. De la cerul al patrulea în sus și până la al șaptelea sălășluiește dreptul Judecător, cel care înfricoșează, Legiutorul *Vechiului Testament*, Dumnezeu dreptății aspre. Începând din cerul al șaptelea se dezvăluie — celor ce le este dat — neașteptate secrete finale. Numai că, spre deosebire de ce cred inițiații guenoniști, teosofi, antroposofi, spiritualiști ori oamenii pozitivi cu idei largi, ori ateistii de nuanță agnostică, divinitatea din cerul al nouălea nu este o „forță” sau o „energie”, cât mai impasibilă și mai impersonală, un ascuns coordonator sau constructor, ci este Dumnezeu cel cu barbă albă, blând și

bun. Dumnezeu copilăriei celei mai îndepărtate și al colindelor, al cozonacilor, colindețelor și turtelor, al celor mai frumoase seri de Crăciun, cel din Dickens și din *Bibliothèque Rose*.

Aici stă Hristos, Mângâietorul și Odihnitorul, care ne-a făgăduit că ne va tămădui de rele, scârbe, păcate și dureri, la care se gândesc eroii lui Cehov din *Unchiul Vania*. (*Ne vom odihni, unchiule Vania...*) Dumnezeu cel mai de sus, final, din taina tainelor și sfânta sfântelor nu este câtuși de puțin cel abstract, nu e Creatorul rece, nu e Brahma necuprins și neschimbabil, nu e cugetătoarea zeități a gnosei, depășind eonii. Și-n acest al nouălea cer, nelocuit de Brahma, desigur că nu mai domnește seriozitatea pământeană; nici urmă de această așa-zisă seriozitate a pedanților, conștiincioșilor, fariseilor și contabililor. Serioși în lume ni se cere a fi în înțelesul de virtuoși, cinstiți, atenți la durerile altora; dar nu mohorâți și nu executori nemiloși ai regulamentelor trecătoarelor împărății și efemerelor prefecturi de poliție. Călugării sunt voioși — de ochii lumii se abțin s-o arate în public, dar purtarea lor arcană e alta -, acri sunt dracii și funcționarii -, iar în cer, pun rămășag, nu mai există decât zburdălnicie. Cum de-ar putea fi altfel, de vreme ce Mântuitorul ne spune limpede că acolo nu pătrunzi dacă nu ești ca pruncii. Oare „serioși” sunt pruncii ori de o neastâmpărată veselie?

— Pe Creator e mai toată lumea gata să-l admită, până și atei mai împaciuitoari, iar agnosticii *in corpore*. Și francmasonii recunosc un Arhitect, o Ființă Supremă. Ca și Robespierre. Toți simpatizanții, sub o formă ori alta, ai teosofiei și hinduismului (și sunt numeroși în lume) nu se împotrivesc ideii unui spirit diriguitor. Acum, până și oamenii obișnuiți cu limbajul științific de mare popularitate și amatori de exprimări obiective pomenesc fără supărare de o Energie, o Forță, un Motor.

Motor era și la Aristotel. Dar nouă, aici, în închisoare — chintesență de viață — cât de neștiutori ni se par toți, de la Stagirit la René Guénon și la Edouard Sehere! O fi, nu zic ba, o fi așa cum spun ei pe la cerul unu sau doi. Pe acolo da, e matematica, e gnosa, doi și cu doi fac patru, e arhitectonică, sunt linii de forță, orbite planetare, legi, dreptate, mă rog, socoteli...

De la al treilea în sus, lucrurile se schimbă însă. Orice urmă de contabilitate dispare. Suim spre Hristos. Galaxiile și eonii rămân, cumiți, în urmă. Începe greul urcușului. Vămile se întetesc. Pentru ca să trecem de la Creator la ideea Treimii, la realitatea unei divinități nu numai atotputernică și ordonatoare, ci și mai ales bună, îngrijorată de soarta făpturilor, iubitoare de oameni până la jertfă, izbăvitoare și consolatoare. Creștinismul nu e numai o religie care se închină unui Făuritor, ci și crede nebunește într-un Mântuitor care pe Sine s-a dăruit, din dragoste, lumii*. Losski spune dar că nu monoteist e creștinul, ci credincios al unei religii trinitare. El, creștinul, intră în alt domeniu decât al monoteismului; moralist, drept ori sistematizat.

Pe măsură ce urcăm scara cerurilor, priveliștile sunt mai neașteptate. Printre constelații și roiuri de galaxii, stele *novae*, pitice și albe, uitând de predici mânioase, volume de teologie și argumente apologetice, depășind izvoare veșnice de hidrogen — rețlate de spiritul profesorului Hoyle -, lăsând în urmă judecători, constructori, socotitori, profeti, gravi filozofi și geometri neeuclidieni. Sufletul urcă mereu mai sus, curățându-se, până la stația terminus: locul de lumină și verdeață, pajiștea înflorată, mișunând de căței mici și dolofani și de pisicuțe albe cu fundă, acolo unde răsună acordurile divertismentelor lui Mozart și se ostenesc îngerii cu aripi ai lui *Liliom* să ofere neconținut dulcețuri și șerbet, acolo unde se află Dumnezeu cel adevărat, al pruncilor lăsați — în sfârșit — să vină, oricât de bătrâni de ani sau de împovărați de grele amintiri, să vadă pe Tatăl cu barba albă, la mijloc, pe

Hristos purtător de stigmate și cruce în dreapta, pe Duhul curățitor și alinător în stânga.

— Creștinismul, să luăm bine aminte, nu e o simplă școală a cinstei, curăției și dreptății, ori o nobilă și rațională explicație a vieții (teologia mai bine decât zoologia ne dezvăluie tainele: Emil Cioran); ori un înalt cod de purtări (confucianismul, șintoismul); ori o terapeutică evazionistă (stoicismul, Yoga, zenul) ori un set de întrebări (taoismul); ori un act de supunere în fața Unicului (iudaismul, islamismul). E mai mult și mai deosebit: e învățătura lui Hristos, adică a dragostei și a salvatoarei putinți de a ierta. Nici o religie nu concepe îndreptarea păcatelor altfel decât pe drumul logic al compensării (iar în brahmanism și budism teoria, prin *samsara*, e împinsă până la consecințele cele mai absolute); numai în religia în care Dumnezeu nu primește jertfe, ci se jertfește El s-a putut ivi speranța ștergerii totale și instantanee a păcatelor, prin cel mai cutremurător și mai anti-contabilicesc — deci și cel mai scandalos — act.

(În această metanoie, revoltătoare pentru ordine, rațiune și dreptate, își găsește probabil explicația și ciudata repulsie pe care, singură printre celelalte confesiuni, o provoacă multora creștinismul.)

* „Nu cuiele și piroanele, ci dragostea l-a ținut pe Hristos ținut pe cruce" (Sfânta Clarisa) (*Nota mit.*)

Creștinul cată să respecte din toată inima budismul, brahmanismul, iudaismul, islamismul... dar să nu uite că religia lui e foarte deosebită de acestea. E o credință în care eu cred că cerul final nu e al matematicilor sau filosofiilor, ci al pletelor albe și al căteilor grași și al pisicuțelor cu fundă. (De vreme ce Domnul îi cheamă pe copii și-și aseamănă împărăția cu ei, nu ar fi deloc de mirare să se afle într-însa ce le place lor.) Matematica e adevărată, ca și dreptatea, ordinea, mecanica sferelor. Dar numai pe o porțiune. Sus de tot e altceva.

„Teologii morții lui Dumnezeu" cad în extrema cealaltă: îl contestă pe Dumnezeu Tatăl și-l recunosc numai pe Hristos. Dar în ce fel! Numai ca simbol al omului, al aproapelui, al problemelor omenești — pe care se grăbesc să le confunde cu preocupările lor politice: războiul din Vietnam, drepturile civile ale negrilor, progresul țărilor slab dezvoltate... Ați înțeles? Dumnezeu desființat, iar Hristos secularizat, politizat, criptocomunizat.

— Până la cibernetică poate că mai găseau scuze oamenii de știință lipsiți de credință în Dumnezeu. Deși Bettex, încă din veacul trecut, spunea că la cei simpli și inculți necredința este explicabilă, dar la savanți desigur nu. Bacon, acum mai bine de trei veacuri, tot la cărturari se referea certându-i că nu-l pot gândi pe Tatăl numai deoarece, potrivit cuvintelor *Evangeliei*, „se rătăcesc necitind Scriptura și necunoscând puterea lui Dumnezeu."

Cibernetica a dovedit peremptoriu ceea ce progresul neîncetat al științelor dezvăluia cu încetul: implicata, absoluta necesitate a unui Mare Programator. Biologia admite în cele din urmă că analizatorii (cum ar fi ai văzului) intră în acțiune după un program dinainte stabilit (*innăscut* zice Monod) și că transmit numai selectiv — există neuroni specializați numai pentru viziunea liniilor drepte, spre pildă -, realitatea fiind analizată în fiecare situație după criteriile preexistente.

Codul genetic? Fixat și invariabil, *programat*. Constituția atomului? Numai după anumite modele arhetipale, *programate*. Limbajul? Structurat și el, ca inconștientul, după program. Invarianța speciilor? Tot dovada unor limite prevăzute. Rețeaua legăturilor de rudenie? Cu numeroase variante, dar nu infinite, deci iar structuri, programare.

Acestea sunt viziuni cibernetice ale lumii, adică tot atâtea recunoașteri ale unor *modele*. Să fie toate spontane și întâmplătoare? Aida de! Cibernetica este suprema dovadă rațional științifică a *creației*, noțiunea universală de programare *nu mai îngăduie* nici o îndoială cu privire la existența Creatorului.

Ceea ce, desigur, nu cuprinde și necesitatea unui Mântuitor și a întrupării sale. Acestea rămân mai departe sub semnul libertății, sunt actul nostru cel mai de preț, mai specific diferențiator și mai anti-entropic: actul de credință, la fel de anti-destin ca și Arta pentru un Malraux, ca și anti-istoria pentru un Mircea Eliade.

Ipoteza hazardului creator al vieții mi se pare, față de a creației divine, din ce în ce mai puțin probabilă, pe măsură ce realitatea se dezvăluie în uluitoarea ei complexitate și conexare. Puțin probabil în limbaj probabilistic e tot una cu zero.

(Dar calculul cu milioanele de maimuțe care bat la mașină vreme de milioane de ani? Nu vor bate până la urmă și *Hamlet*?)

Posibilitatea e pur teoretică, iar exemplul — scolastic — are tot atâția șorți de realizare ca și tragicul sfârșit care-l așteaptă pe măgarul profesorului Buridan. Și chiar dacă l-ar bate, nu va fi niciodată *scos din flux* și nici nu va fi *trecut în acumulator* ori *stocat* ori *copiat*: Va fi tot o virtualitate.

Că pilda cu maimuțele dactilografe⁴³ e neconcludentă și constituie o alegorie pseudo-științifică rezultă și din aceea că întreg raționamentul implicat suferă de un viciu elementar: o confuzie în privința verbului a bate. Maimuțele nu *bat* la mașina de scris în sensul operațional, care singur ar da naștere unor serii combinatorii asupra cărora să se poată face calcule probabilistice, ci *lovesc* într-însa, asemenea copiilor care se așează la pian și se prefac a cânta. Dacă maimuțele ar putea fi învățate să bată clapele izolat, exemplul din nou n-ar fi bun, pentru că în acest caz nu mai avem de a face cu serii de *întâmplări*, ci de acte conștiente.)

— Dumnezeu, precizează iezuitul Hausherr, nu este infinit, ci adevărat. Dumnezeu nu este Infinitul, ci Adevărul. El a creat infinitul, dar e o Persoană. (După cum și pe om-persoană l-a creat prin suflu, prin cea mai directă și personală relație. O Idee sau o Forță având de rezolvat aceeași problemă, ar fi găsit alt mijloc, dar e sigur că nu pe cel indicat la *Fac. 2, 7*: a suflat în fața lui suflare de viață.)

Afirmația lui Hausherr și textul biblic ne scot din „silogismele amărăciunii”, deznădejde și „coșmarul dialecticii.”

— Dacă-mi îngădui să vorbesc de o barbă albă, de animale, dulceturi și flori în cerul al nouălea nu o fac, desigur, dintr-un antropomorfism atât de extrem încât nu poate fi măcar bănuț, ci fiindcă mă gândesc la stări duhovnicești a căror echivalență metaforică e cel mai bine redată prin cățeluși, pisicuțe etc.

— Așa să fie? Nu cumva sunt nu numai stări, ci și transfigurata lor materialitate?

Poate că nu stăruim îndeajuns asupra faptului că Ierusalimul ceresc nu va fi *altă* lume, ci tot aceasta, dezvrăjită, cu alte sensuri și valori, la alte niveluri de curăție și intensitate, dar nu ruptă de imagistica proprie fapturilor create după chipul și asemănarea divinității.

— Bătrânul Haydn e întrebat pentru ce muzica lui religioasă este veselă în loc de a fi ceremonioasă și solemnă.

Răspuns: pentru că ori de câte ori mă gândesc la Dumnezeu mă cuprinde veselia.

BUGHI MAMBO RAG

— *Oi fi d-ta, domnule, prinț și coborâtor direct din nu știu câți domnitori, dar te-ai pișat și nu te-ai spălat pe mâini...*

— *Eu!?*

— *Da, d-ta, ce te faci că nu știi, ai umblat cu mâna la daraveră și pe urmă ai atins cănița din care bem noi, care nu coborâm din voievozi...*

— *Dar nici nu...*

— *Ba da! De trei zile te urmăresc, domnule prinț, și ieri tot așa ai folosit tineta și nu te-ai spălat, vrei să ne infectezi pe toți...*

— *Dacă mă spălam puneam toată mâna pe căniță...*

— *Da, dar te spălai...*

— *Da nu vezi că nici nu e apă...*

— *Las' că știm noi. Ce, ieri n-a fost apă? Și tot nu te-ai spălat. Ce-ți zici, pe ăștia lasă să-i ia dracu' de mitocani...*

— *Îmi atribui gânduri...*

— *Nu ți-ar fi rușine!*

— *Rușine, dacă-i vorba așa, să-ți fie dumatăle că-mi faci proces de intenții și-mi aduci acuzații gratuite...*

— *Ba să-ți fie ție, cât ești tu de prinț, porcule și măgarule...*

— *Dobi...*

— *Bine ți-au făcut că te-au băgat aici, așa meriți...*

— *...toc împuțit ce ești! .*

Tăcere, tăcere, domnilor, TĂCERE. Vine cârâitul!

— Din Pantelimon ne-am mutat în strada Armenească, în centru. E frumos, dar atmosfera nu e alta, atâta doar că-s oameni mai numeroși și clădirile mai apropiate una de alta. O pace veche și un fel de încredere în lume și ale ei stihii domnesc și aici.

Strada e asfaltată, cum mai liniștită nu se poate, pe margini sunt case „boierești”, curți, grădini și flori, întocmai ca la mahalaua de unde veneam. În fața casei noastre — o casă pe colț, din cărămizi aparente și arse: verzi, roșii, albastre, albe — locuiește familia Boerescu. D-na Eliza Boerescu e născută Florescu, e fiica generalului Ion Emanuel, fost prim ministru și proprietar al unui mic castel în Calea Victoriei. În amintirea reședinței părintești, are și casa din Armenească un rum, mai micuț. Își are domiciliul acolo și sora doamnei Boerescu, domnișoara Florescu, o „fată bătrână”, sprintenă și umblăreață, mereu în căutare de suferințe pe care să le aline. Colonelul Florescu, al treilea frate, capra râioasă a familiei — decăzut, ajuns casier pe la Hipodrom — nu e primit de surorile lui.

Alături de noi e casa lui Mihai Șteanu, consilier la Curtea de Conturi; băieții lui sunt unul cu un an mai mare, celălalt cu un an mai mic decât mine.

Noii vecini ne primesc amabil. Pe atunci vecinii erau ca rudele și nici cel mai ticălos dintre oameni nu ar fi angajat slujnica plecată de la un prieten ori de la un vecin. În casa de vizavi muzica e la mare preț și mama, bună pianistă, e chemată des. Pianul îi deschide și ușile altor case, astfel încât ajungem să cunoaștem o mulțime de lume din societatea boierească.

La familia Șteanu sunt poftit săptămânal și la toate sărbătorile. Holul casei este imens și cu înălțimea cuprinde două etaje. De Crăciun, fără greș, pom — cum nu mai văzusem și nu mai aveam să văd. Unchiul răposatei doamne Șteanu, generalul Zossima — cu o barbă albă de patriarh, în evantai, una din cele mai vestite bărbi ale Capitalei — e Moș Crăciun.

Frumoasa și încăpătoarea vilă, cu scară interioară, e împodobită cu fast și e plină de musafiri. Cadouri nenumărate, bunătăți, lumini. Totul nu-i decât veselie, căldură și bună voie. Barba lui Moș Crăciun pare anume

coborâtă din cer și sfințește locul. Afară, strada e tăcută. E ca în *Colindul de Crăciun* al lui Dickens de fermecător și de blând. Dimineața, de Crăciun și de Paști, doamnele Boerescu și Florescu mă răsfață cu o cutie de bomboane cât toate zilele...

Greu îmi va veni să cred, după mulți ani, că toți oamenii aceia au fost niște bestii. Cât i-am cunoscut, superficial desigur, dar îndeajuns pentru a nu comite greșeli fundamentale, mi-au rămas mai degrabă în minte ca oameni de multă finețe, plini de bonomie și simplitate, pe care gândul de-a fi nedreptățit ori insultat pe cineva nu le-ar fi dat pace, asemănători eroilor lui Gârleanu, Brătescu-Voinești și ai *Vieții la țară*.

Jilava, camera 9, 1960

Analizând cu Anatolie Hagi-Beca fenomenul românesc, ne oprim asupra nuvelei *Călătorului îi șade bine cu drumul*:

Nuvela are un iz caragealesc (titlul; lipsa de conținut reflexiv a personajelor; schematismul lor redus la o frază asiduu repetată: *aici la han în drum, la răspântie, trebuie un băiat iute, spirt*); dar e un caragealism din care s-a dus orice acid și orice venin.

Acum cerul românesc este cu totul limpede. Straturile politicăriei superficiale au dispărut; ambițiile deșarte, intrigile, neastâmpărul — fie și-n doze reduse — s-au topit. Apare numai fondul arhetipal al sufletului românesc așa cum este: voios, ahtiat de prietenie, doritor să vadă mulțumirea altuia (*Mă Năiță, dacă mă iubești, ia de ici bucățica asta grasă*), incapabil de a se bucura de unul singur, arzând de nerăbdarea de a împărți cu altul orice noroc. (Beția solitară și neagră, atât de frecventă la popoarele nordice și anglo-saxone, nu există la noi, la noi petrecerea implică pe comeseni și voia bună generală.)

În nuvela lui Brătescu-Voinești seria matematică a însușirilor descrise de Caragiale și-a atins limita și se *integrează* într-o sumă desăvârșită a seninătății nevinovate. Căci personajele din *Călătorului îi șade bine* sunt de o perceptibilă neîntinare, foarte aproape de vârsta copilăriei — celei individuale sau comune.

Conștientul dispare și — cu toate că nu se urmărește o psihanaliză — se dezvăluie inconștientul. Dar ce surpriză! De unde psihanaliza ne învață că înapoia conștientului aparent clar, demn și curat, clocotește inconștientul cel sumbru, mocirlos, complexat și abject, iată că în privința sufletului românesc lucrurile stau anapoda.

Stratul conștient prins de Caragiale mai cuprinde șiretenii, ambiții, umbre... Straturile mai adânci ale nuvelei lui Brătescu-Voinești ne dezvăluie străfundurile unui lac de o mare limpezime, ca și balada *Mioriței*, unde palpită aceeași putere de transfigurare (în baladă, transfigurarea situației tragice, în nuvelă transfigurarea prin simpatie și prietenie a unor situații triviale) și aceeași *pace* — principala moștenire lăsată oamenilor de Mântuitor.

Vezi, Anatolie, *Călătorului îi șade bine* este o bucată de mare însemnătate pentru tipologia românească și nemuritoare în literatura noastră deoarece rămâne ca o fotografie, mai bine zis o radiografie a caracterului unui norod. O radiografie care vorbește deslușit și se interpretează ușor: straturile adânci ale sufletului românesc sunt calme și senine, în lacul mioritic — modest ca suprafață, așezat la periferia marilor centre ale civilizației, la „răscrucea marilor imperii” — se reflectă un cer cu totul curat.

Hagi-Beca și cu mine suntem din ce în ce mai bucuroși enumerând esențele fenomenului românesc pentru care dragostea noastră — nostalgică

— mereu se confirmă și crește.

— Care anume luciu făurit aici, pe acest pământ, a izbutit să ajungă în cer?

Să ne gândim bine.

Mântuitorul, când se arată apostolilor după învierea din morți, are trup nesticăcios, trup de slavă. Lui Toma care, atunci, îi cere dovezi tangibile, îi arată stigmatele și-l pofteste să pună mâna pe ele. Pe trupul de slavă, așadar, se vedeau stigmatele.

Pe de altă parte, știm că Mântuitorul S-a înălțat la cer cu acest trup, care purta semnele pironirii pe cruce — ducând prin urmare de-a pururi în cer și ceva pământesc. Acest ceva scos din vremelnicie: stigmatele sale.

Iată singurul dar făcut de lumea omenească celor din înălțimi: amprentele torturii.

Se petrec și se repetă oare semnele de groază în veci de veci? Aduc ele a bolid scăpat de sub gravitații, rătăcesc și ele în spațiu cu sinistra lor povară?

— Sufletul românesc atât de hârșit de istorie și întâmplări. Hârșit, dar nu acrit.

Contactul cu pacea divină și cu bucuria vieții nu a fost întrerupt.

— În camera 18 nu toți au știut că m-am botezat. Altfel, fostul șef al Frățiilor de Cruce nu m-ar fi poftit să iau loc lângă el pe unica băncuță și nu mi-ar fi spus: ei, acum să stăm de vorbă în contradictoriu, legionarul și evreul, după cuviință. Vrei?

Îi arăt că nu avem ce discuta în contradictoriu, pentru că unde ne aflăm toți credem același lucru. Și-ar fi să dăm prea lesne câștig de cauză planului cusut cu ață albă al administrației de a isca discuții și certuri, așezând în aceeași încăpere oameni cu apartenențe politice, sociale sau etnice diferite.

Întâmplarea vrea ca după câteva clipe să fie scos din celulă. Îl duc până la ușă și-l sărut pe amândoi obraji. Gestul meu e oarecum teatral, dar sincer. Simt că așa trebuie să procedez. Nimeni nu-mi ia gestul în răs. Dimpotrivă, se creează o atmosferă gravă. Omul care pleacă este și el mișcat. Ne părăsește cu un zâmbet de bucurie pe față, rostind: urmele revolverului legionar...

A rămas Mirel Gab., care, neobosit, mă învață sumedenii de poezii de Gyr și Crainic și splendida bucată a lui Sergiu Mandinescu. Și azi ca ieri.

— O atmosferă de gravitate s-a mai produs odată, într-un cabinet medical, unde ne duc pentru extracții dentare, făcute cu dalta și fără anestezie, de un felcer. În așteptarea ordaliei noastre, caraliul țigan își omoară timpul punându-ne întrebări cu tâlc: câți ani ai? la cât ești condamnat? pentru ce? ce-ai fost? puneai și tu femeile la șantan să se urce goale pe masa și să le stropești cu sifon? (Chestia asta cu femeile goale stropite cu sifon pe mesele șantanelor e obsesia tuturor, reprezintă pentru ei suprema vădire a bogăției și desfrâului, idealul *ne plus ultra*, visul, Himalaya; e ducesa lor de Mortemart. Mai departe nu se poate merge, un fel de limită a vitezei luminii pentru teoria relativității.)

Pe mine mă întreabă dacă-s român. Sunt, îi răspund. Ce, mă, nu ești jidan? Sângele meu e evreiesc, îi dau eu replica, dar de gândit și de simțit gândesc și simt românește.

Își dă seama că n-a nimerit-o și tace. Apoi se repede la altul: da' tu, bătrânule, câte moșii ai avut?

(Răspunsul meu, parafrazându-l pe Churchill, a cărui mamă era din Statele Unite și care declara: sunt cincizeci la sută american și sută-n sută englez, ar fi putut să sune: sunt sută-n sută evreu și mie-n sută român.)

— Toate le putem afla, toate le putem cunoaște, toate le putem învăța.

Numai suferința nu. Credem că știm ce e suferința, că nu mai putem

avea surprize, că am mers până la capăt.

Da' de unde! Suferința e veșnic nouă, proteică la infinit, orișicând *proaspătă*.

—Și azi ca ieri Dăm chiot de alarmă Dar nu ne-aud îndepărtații semeni Calo e mort, Scaevola de asemeni...

— Cea mai extraordinară cugetare citită vreodată, în afara textelor evanghelice, e a lui Kierkegaard. *Contrariul păcatului nu e virtutea, contrariul păcatului e libertatea*.

— Lui C. G. Jung, în Ceylon, un preot îi spune: „Nu, lui Buddha nu i te poți ruga. Nu-l poți implora. Buddha nu mai e. E în Nirvana.”

Asta-i marea deosebire. Hristos, care s-a rugat mereu, așteaptă mereu ruga noastră. E cu ochii și cu urechile la noi, mereu *la ușă*.

Hristos, ca și Tatăl, lucrează mereu (Ioan 5, 17), iar la fiecare liturghie se jertfește. El nu e în Nirvana, la odihnă, la repaus, la deconectare. E pe *șantier* și *pune umărul*.

— Numai păcătoșii pot *gusta* creștinismul în toată plinătatea lui. Pricina e exprimată de Sf. Simion Metafrast în rugăciunea sa pregătitoare pentru Sf. împărtășanie: „Nu este nici un păcat care biruiește iubirea Ta de oameni.”

(Titlul cărții unui fruntaș al Grupului de la Oxford, A. J. Russell: *For sinners only*. Numai pentru păcătoși. Atâta doar, că se pare că suntem cu toții păcătoși.)

BUGHI MAMBO RAG

... *Va să zică începem cu sonetul lui Félix Arvers, primele versuri: Mon âme a son secret, ma vie a son mystère... // ; categoria sturionilor: nisetrul, morunul, cega și păstruga, și a somonizilor: somnul, lostrița și faimoasa varietate a Rinului: truite saumonée care este roz... Și după ce ai frecat bine amestecul de cacao cu zahăr... Fanny Seculici, teosoafă, moartă, de malarie probabil, la Suez; pe când se întorcea de la un congres care avusese loc la Madras... Nu, e din Le lac: O temps, suspende ton voi... Da e Bucura %Dimibnmi, fratele ei fusese căpitanul vasului austriac pe care a venit în secret Vodă Carol la șaizeci și șase... Dragă, la Sankt Moritz Titulescu locuia numai la Suvretta House și mâncarea lui favorită știi care era? Boeuf gros sel, dragul meu, adică o bucată zdravănă de rasol de vacă, cu măduvă...*

Aiud, mai 1961

Mare discuție în celulă despre vechea societate românească — veche, adică dinainte de august 1944. Cei mai mulți o condamnă surprinzător de aspru. Recunosc și accente care aduc cu *Citadela sfărâmată* a lui Horia Lovinescu. Ba un muncitor pomenește de „strășnicia” societății capitaliste.

Tăcusem, dar după observația asta mă bag și eu în vorbă, arătând că spre a nu fi socotit tendențios mă voi referi — ca ori de câte ori este cercetat comunismul — numai la dovezi aflătoare în texte de-ale părții adverse.

(Cine ar fi dorit, bunăoară, să dovedească inanitatea alegerilor, n-ar fi avut să facă nimic alta decât să așeze paralel numărul de voturi obținut de fiecare fruntaș al partidului și numărul de ordine al locului pe care-l ocupă același în „nomenclator”, care-i statutul de organizare al cadrelor, un fel de *Book of Precedency*, de Registru al Ceremonialului chinez ori al Etichetei spaniole, spre a constata legătura indisolubilă dintre numărul de ordine din nomenclator și ordinea descrescândă a numărului de voturi. Dacă Nr. 1 obține 99,6%, Nr. 2 obține 96,2%, Nr. 3 95,8%; niciodată nu s-a întâmplat și nu s-ar fi putut întâmpla ca Nr. 5, de pildă, să aibă parte de un număr de voturi superior — sau egal -celui din dreptul numărului 4. Această atât de simplă verificare a două coloane de cifre — *cifrele vorbește* — ar fi fost mai edificatoare decât orice anchetă, greu de efectuat.)

Că deosebirea dintre „vechi” și „nou” e adeseori factice și că părerea că tot ce e nou este, oricum și fatal, mai bun, e tare fragilă, se vedește hotărât de pe urma unui document asupra autenticității căruia nu poate exista vreo îndoială, pentru că e vorba de o creație a „noului” însuși, de un film realizat de regim. Documentul, așadar, nu poate fi respins ca dușmănos ori măcar compromis de părtinire. Conceput și tradus în imagini de un regizor oficial, distribuit unor actori autorizați (printre care artistul poporului, Gr. Vasiliu-Birlic), trecut prin numeroase etape de control de către toate organele competente și purtând viza cenzurii, miliției și Securității; filmul *Două loturi* constituie — le-am spus colegilor mei — o irecuzabilă întărire a tezei că vechea societate nu era atât de strașnică pe cât se crede. N-o spune un adversar al noului regim, un agent al forțelor reacționare ori măcar un observator neutru, o spun — în fotografii neechivoce și cuvinte înregistrate pe bandă sonoră — autorii filmului făcut după celebra nuvelă a lui Caragiale.

În film — film de altfel credincios nuvelei, îndeajuns de bine ticluit și cu haz interpretat — *turbatul*, șeful de serviciu al ghinionistului erou, îl întâlnește pe acesta — care a lipsit de la birou *opt zile* în șir fără *să anunțe* — într-o cârciumă și beat. Și ce face turbatul (implicația fiind că ceilalți șefi de serviciu, *neturbații*, s-ar fi purtat și mai domol)? Îi spune că dacă nu vine a doua zi la serviciu sau cel puțin nu trimite cheile (pentru că nici această elementară cuviință nu avusese), va cere... să fie dat afară din slujbă.

Asta o spune turbatul unui funcționar care lipsise opt zile de la serviciu, luase cheile sertarelor cu el, nu vestise că e bolnav, nici că nu poate veni, nici altceva și care e surprins într-o cârciumă și beat!

Grozăvie: omul este amenințat cu darea afară din slujbă. Și cum ne mai vine a râde — îi spun preopinentului meu, muncitorul deținut politic, subjugat de magia cuvântului **nou** — când ni se pomenește, cum faci dumneata — de severitatea și neîndurarea vechii societăți, de vreme ce știm cu toții că după vreo cincizeci de ani, pentru o întârziere de două sau trei minute, bietul funcționar (căruia nu-i mai arde să frecventeze *Carul cu bere*), pomenindu-se în situația de a nu se fi putut urca în autobuzul ticsit (în întârziere și el cu vreo treizeci de minute), ar fi fost chemat la cadre, beștelit ca ultimul trădător de neam, interogat ca cel mai primejdios spion și concediat pe loc ori încunoștiințat că va fi azvârlit pe drumuri la prima nouă abatere.

Dar chivuțele arestălite înainte de prânz și puse în libertate către seară pentru că venise inspecția și le găsisse „că nu aveau mandat.” Chivuțe, de altfel, nemolestăte, bănuite nu fără oarecare temei și ridicate de comisar cu prea puțină tragere de inimă și cu duhul blândeții.

Muncitorul nu s-a supărat. O fi suferit și el și-i om pe care-l poți amăgi ușor. Dar intelectualului D. I. Suchianu, scriitor și beneficiar al vechii societăți, îi voi purta pică atâta timp cât voi trăi pentru cronică sa consacrată versiunii cinematografice a piesei *Citadela sfărâmată*. Nu numai că în cronică terfelește pe larg societatea din care și el a făcut parte — la un loc destul de bun — ,dar se și ridică îndârjit împotriva nuanțării caracterului unui personaj — Matei — băiat de viață, nepăsător, datat plăcerilor în piesă, tânăr boier cu idei înaintate și suflet larg în film, susținând că niciodată un membru al claselor posedante n-a putut avea sentimente nobile; prin definiție și-n virtutea rasismului social era sortit să rămână un fecior de bani gata, un parazit, un netrebnic.

Ridicolul aici întrece mârșăvia, deoarece Suchianu pe sine se afurisește: a colaborat doar la „Viața Românească”, revista tineretului generos și stângist și propriul portret și-l reneagă — un portret la fel de încărcat de taine

ca al lui Dorian Gray. Cât despre afirmația însăși, e falsă, dovadă „Viața Românească” și redactorii ei.

— Zi de zi sunt mai dispus să cred că însușirea de căpetenie a ființei umane nu este atât iubirea de sine, cât ura și invidia față de altul.

Iubirea de sine, în fond, nu e cine știe ce periculoasă. Ura și invidia sunt cauzele relelor. O dată cu progresul, ele cresc și domină scena.

Jacques Maritain: Istoria lumii face în același timp progrese pe linia răului și pe aceea a binelui.

BUGHI MAMBO RAG

... Și Alexander Coama de Korosi, transilvănean din Trei Scaune, din satul Korosi, asta-i Chiuntșu, marele specialist în tibetană, a obținut mai mult decât Sir Charles Bell, care n-a făcut decât să pătrundă în Lhassa... cardinalul turba de mânie... folosind razele infraroșii care pătrund în adâncime... cu grele sacrificii personale și %speriuri substanțiale a obținut pe la 1840 textele tibetane, așa cum Anquetil du Perron va obține %to/w/ Upanișadelor... A murit în India, la Darjeling... Le ciel est si bleu, si calme... îi spune Marcellus lui Demetrios...

— Filmul *Două loturi* îmi aduce aminte de un altul cu o scenă extraordinară pe care toți cei ce au fost anchetați de către organele Securității o vor aprecia ca pe o ceșcuță de țuică bătrână, rece, dintr-acelea cum gustam la Clucereasa, în grădină, vara, la umbră, scenă cu adevărat evocatoare a paradisului general care n-a fost, așa cum credea Cezar Petrescu, localizat numai în dulce târg al Ieșilor, ci răspândit în toată acea Românie în care și Cezar Petrescu și presa din Sărindar au tras cu nemiluita, până ce s-au trezit că le pare totuși rău și și-or fi spus — în celulele de la Jilava, Aiud, Gherla, Galați, Pitești ori Botoșani, pe bordul vasului *Transilvania* în drum spre statul Israel cu 70 de kilograme și o patalama ori, ca Maria Banuș, zguduți de căință în fața îndelung neluatei în seamă turle a Dragomirnei — că poate s-au pripit.

În scena aceea de pomină — și rămân credincios în a folosi numai piese din dosarul părții celeilalte — un tânăr pictor comunist este arestat de Siguranță și dus într-un cabinet de anchetă. Acolo, după ce a mâncat *două palme* (unde ești maiorule Jack Simon să te prăpădești de răs?), se vede așezat pe un scaun chiar în fața biroului anchetatorului și i se ia un interogatoriu. Răspunsurile pe care le dă sunt consemnate de un dactilograf, iar dactilograful scrie la o mașină situată în imediata apropiere a învinuitului. Scena aceasta — evocată de regizorul unui film cenzurat, se-nțelege, cu toată grija — spune totul și e mai edificatoare decât sute de volume și mii de articole, pentru că recunoaște că în timpul teroarei exercitată de Siguranță, învinuitul nu purta ochelari negri, era anchetat în prezența unui terț, iar răspunsurile sale erau consemnate prin dactilografiere *așa cum îi ieșeau din gură*.

Securitatea, odată cu noul, a revenit la sistemul inchizitorial; răspunsurile n-au mai fost înregistrate prin dactilografiere, ci prin redactare de către anchetatori, întocmai cum s-a procedat și în cazul Ioanei d'Arc.

Răspunsurile ei erau rostite în franceză, dar apoi reformulate în latină și stilizate de grefierii tribunalului inchizitorial, care schimbau cu totul sensul vorbelor spuse de Ioana. Procedeu anchetei inchizitoriale s-a repetat.

— Ai fost în casa lui Gheorghe Florian?

— Da.

Și anchetatorul notează:

„Da, recunosc că am fost în casa conspirativă din strada... numărul... unde am avut legături infractionale cu legionarul Gheorghe Florian.” Când i

se dă procesul-verbal spre semnare, anchetatul exclamă:

— Dar bine, eu n-am spus că era o casă conspirativă și nici că Gheorghe Florian a fost legionar și nici că am avut legături infraționale cu el.

Protest, firește, inutil. Și pe care anchetatorul, de aceeași bună-credință ca și grefierii inchiziției, îl socotește absurd. Anchetatorul redactează, el, răspunsul în *moderna lui latinească*: cu alte cuvinte îl transcrie în *limba aulică* a instituției unde slujește. Orice așezământ are limbajul lui oficial și de realitate nu ia cunoștință decât pe căile folosite de organele informaționale de care dispune. Oare nu au convenit organele anchetatoare periferice că în str... nr... se află o casă conspirativă? Oare nu au hotărât aceleași aparate de Stat că Gheorghe Florian e un legionar notoriu? Oare poți avea cu un astfel de ins și într-o asemenea casă alte legături decât infraționale? (*De vreme ce știm că așa-zisa sfântă Margareta, care pretinzi că-ți vorbea, este de fapt o diavoliță, nu-i oare drept și corect să notăm: diavolița mi-a spus să mă duc la Chinon?...*)

Ca atare, se consemnează adevărul și nimic altceva, doar atât că e adevărul perceput și înregistrat de anchetator și transcris *în stilul lui*, în mod cuviincios. Deoarece anchetatorul nu se poate adresa ierarhiei altfel decât în acest limbaj protocolar, aulic, se exprimă numai adevărurile admise de instituție, casa unde se vedeau învinuiții se traduce prin *casa conspirativă unde se întruneau uneltitorii*, ceaiul la care fuseserăm invitați se preface în *ședința dușmănoasă organizată prin convocări telefonice* (negi că te-a înștiințat telefonic?), vocile ce-mi vorbeau ajung *demonii mă îmboldeau* (însuși părintele inchizitor și teologii au stabilit că demoni erau de fapt cei pe care-i auzeai).

Stilistică și ecleraj.

De îndată ce nu mai există o mașină de scris care să țacăne frumușel și să reproducă vorbele anchetatorului, șiretlicul funcționează. Fără torturi, fără bătăi...

Realizatorii filmului nu au putut escamota adevărul istoric. Dar puțini spectatori, probabil, au înțeles cât de semnificativă era mașina aceea de scris, atotgrăitoare; ea reprezenta o lume întreagă, un univers mort: galaxia obiectivității.

Mașinuța țac-țac-țac simboliza tot ce se făcuse pe calea unui progres real vreme de veacuri. Când a fost scoasă din camerele de cercetare penală și anchetatorul a fost din nou abilitat să consemneze cu mâna lui răspunsurile învinuiților — adică să le stilizeze după concepția și din punctul lui de vedere și în graiul instituțional respectiv -, toată opera lui Beccaria a fost anulată, ceasul istoriei a fost dat înapoi cu cinci secole și situația în care s-a aflat curata păstoriță de la Domremy a devenit -ar trebui însă ca oamenilor de pe la 1430 să li se recunoască circumstanța atenuantă că dactilografia încă nu fusese născocită — și aceea a nenumăraților anchetați de către Securitatea unei orânduiri sociale care a fâgăduit și ea — ba și mai consecvent — că va asigura fericirea oamenilor.

1965

Nenorocirea este că veacuri de-a rândul — și acum mai mult decât oricând -până și oamenii de bună credință (mai ales ei) văd în creștinism un fel de vag și blând cretinism, bun pentru bigoți, creduli și ființe pierdute cu firea.

În vreme ce e clocot, e scandal, e „curată nebunie”, mai îndrăzneț și mai exigent decât orice teorie extremistă de *aventură*, *e happening* — e cel mai formidabil happening.

Creștinismul e dogmă, e mistică, e morală, e de toate, dar e în special un

mod de a trăi și o *soluție* și e rețeta de fericire. Mai că aș spune că e supradeconectare, supra-LSD. Pe lângă doctrina creștină, cerințele și rezultatele ei, toate stupefiantele și halucinogenele sunt leac băbesc, diluție Hanemann minimală, roabă neolitică.

Nu există mai zguduitoare terapeutică (ne cere imposibilul) și nici medicament mai eficace (ne dă libertatea și fericirea fără a mai fi nevoie să trecem pe la traficanții de heroină).

Creștinismul dă pace, liniște și odihnă — dar nu searbede și monotone, ci pe calea aventurii celei mai temerare, a luptei neîncetate, acrobației celei mai riscate. Un trapez la mare înălțime — și nici o plasă dedesubt.

Nu înțeleg cum de nu văd pelerinii aventurilor și petiționarii fericirii că trec pe lângă ceea ce caută. Eu unul văd creștinismul ca pe un hiper acid lisergic și o versiune mai „tare” a unor cărți ca *Arta de a fi fericit* sau *Cum să reușești în viață* a lui Dale Carnegie.

Isihie: fericire. Și nu numai în anumite locuri, la sfântul munte. Pretutindeni. O rețetă universală.

1971

Opera rock-pop *Jesus Christ Super Star* intră și ea, cred, în definiția de mai sus.

O socotesc ca pe ceva asemănător cu nuvela lui Anatole France, *Le Jongleur de Notre Dame*, care dealtfel e prelucrarea unei istorisiri din *Pateric*.

Măscăriciul face ce știe și ce poate în fața icoanei Maicii cu Pruncul, își aduce prinosul pe singurul drum ce-i stă deschis, al giumbușlucurilor. Oficiantul regulamentar, de după un stâlp, privește îngrozit bâlciul. Dar Pruncul râde și bate din palme; iar Maică-Sa șterge cu marama Ei sudoarea sfântei nevoințe de pe fruntea saltimbancului.

— Jegul trupesc și privățile murdare sunt ele condițiile unei vieți mănăstirești autentice? Don Bernard Besret, tânărul fost abate normand modernist, scos din funcție de Roma, a pus și el problema (*ah! la crasse*⁴⁴) fără s-o rezolve; și se poate întreba oricine dacă-s neapărat necesare. O mortificație în plus? Dovada atingerii unei stări de indiferență și depășire a micimilor lumefști?

Răspuns: „În casa Tatălui meu multe locașuri sunt” (Ioan 14, 2). Mântuirea, prin urinare, se poate dobândi pe căi diverse. Lucrurile se petrec aici ca și în artele plastice unde Lionello Venturi scrie că nu există o *singură* cale pentru realizarea absolutului, ci foarte multe, egal valabile, judecata făcându-se numai după rezultat: opera faimoasă justifică și omologhează metoda întrebuițată.

Unul se mântuie cocoțat în sicomor, altul la fântână, altul pe drum drept, altul pescuind, altul scriind în registrul vămilor.

Așadar: cui îi reușește să-i devie indiferente jegul trupesc și privățile murdare, și să le depășească, este cu atât mai bine.

Pe cine însă nu-l lasă indiferent, pe cine îl tulbură și îl sâcăie jegul trupesc și privățile murdare, pe acela nu trebuie să-l frământa gândul că sunt obligatorii; să nu cârtească, *să se spele!*

(Pe urmă, mai e ceva: discuția pornește de la presupunerea normală, dar nu certă, că murdăria se datorează unor temeieri teologice: depășirea pământescului și ataraxia sufletească: s-ar putea totuși ca murdăria să nu fie decât lene și nesimțire. Spre a fi valabile și admisibile, jegul trupesc și murdăria privăților trebuie să fie neapărat voite și intenționale.)

Bune sunt jegul și murdăria pentru cine le poate înfrânge, bună și curățenia (căci adevărat mai e și că trupu-i templul duhului) pentru cei cărora jegul și murdăria le sunt pricină de sminteală.

În fond, parafrazez cuvintele apostolice: „Și cel ce mănâncă, pentru Domnul mănâncă... și cel ce nu mănâncă, pentru Domnul nu mănâncă.”

S-ar putea tot așa spune:

Cine se spală, pentru Dumnezeu se spală. Și cine nu se spală, pentru Dumnezeu nu se spală.

Aceasta cât privește curățenia corporală, unde fiecare face după îndemnul conștiinței; referitor la privăți situația e mai complicată: a nu le curăți înseamnă a impieta asupra libertății altuia, care poate le vrea curățate. Nu putem impune soluția noastră și calea noastră de nevoie altora. Textele evanghelice sunt clare, iar în *Morala ambiguității* Simone de Beauvoir a confirmat pe deplin, cu mijloacele filozofiei moderne, tezele Mântuitorului și exegeza kierkegaardiană. De vreme ce suntem fiii libertății și că opusă păcatului este nu virtutea, ci libertatea, cred că jegul trupesc rămâne la libera voință a fiecăruia, dar că privățile cată a fi păstrate în stare de curățenie.

BUGHI MAMBO RAG

... De felul meu sunt brăilean, dar de născut sunt născut la Buzău, în 77. Venise barabafta turcească pe Dunăre să atace Brăila și mama, sperioasă, s-a refugiat la Buzău, unde m-am născut... Bisectoarea este linia dreaptă care desparte unghiul în două părți egale... Cuvânt românesc pentru garrigue nu există, e un fenomen specific regiunilor carstice din jurul bazinului mediteranean și mai ales din sudul Franței... M-am gândit noaptea toată și mi-am adus aminte: Simplizissimus e de Grimmelshausen, Der grüne Heinrich e de Gottfried Keller, iar Galgenlieder is de Christian Morgenstern... Dar dacă nu freci bine-bine cacaoa cu untul, n-ai făcut nimic... da, domnule, după chef mergea negustorul în trăsură singur, în urma lui în altă trăsură pălăria și într-o a treia, convoi, venea bastonul... alte vremuri... tăierea împrejur noi o socotim ca o lege ceremonială și deci a căzut, dar ținerea Sămbetei e în Decalog, e lege morală, deci a rămas... M-ați omorât cu legile voastre morale și ceremoniale, adventiștilor... îi spune Demetrios lui Marcellus...

Văratec, 1970

Există o ciudată ispită — de dreapta, conform Părintelui Cleopa — aș numi-o ispita credinței considerată ca panaceu totalitar al grijilor și înlocuitor general al virtuților omenești, care-i o împătrită ipostază a trufiei combinată cu naivitatea:

a) convingerea că prin credință scăpăm de boli, că nu se poate să mai fim bolnavi; sau, dacă ne îmbolnăvim, că nu avem nevoie de medici și medicamente, de vreme ce ne putem oricând tămădui prin rugăciuni.

Convingerea aceasta care aduce întrucâtva cu observația făcută de Gide lui Maritain (*și chemi pe Hristos la telefon*), e tot una cu ispitirea lui Dumnezeu prin exigența unei minuni. Cel care o încearcă se pune în situația reclamantului care în loc de a se adresa tribunalului competent de gradul întâi ar trece de-a dreptul la calea extraordinară a recursului.

E totodată lipsă de modestie; medicii și medicamentele sunt și ele de la Dumnezeu, iar credinciosul care se îmbolnăvește *întocmai ca toată lumea* se vindecă *întocmai ca toată lumea*, nu altfel — cu ajutorul medicilor și al medicamentelor (firește, dacă îi este dat să se tămăduiască).

Dumnezeu desigur face minuni, dar când binevoiește — și istoria bisericii ne arată că nu sunt nici foarte dese și nici obținute prin somații. (Este drept că Sadhu Sundar Singh 1-a somat pe Domnul să i se arate și a fost ascultat, dar el n-a cerut o vindecare trupească, ci a mers pe calea evanghelică a violenței — în sensul de la Matei 11, 12 — către credință.) La Lourdes numărul vindecărilor miraculoase recunoscute de comisia medicală

întrece în mod considerabil numărul celor validate de biserică. Biserica s-a dovedit mai prudentă decât medicina. După cum și în cazul giulgiului de la Torino, a dat prioritate argumentelor istorice asupra celor științifice (razele infraroșii).

Sfântul apostol Pavel a rămas cu vechea lui boală (de ochi?) și după dobândirea harului: „Datu-mi-s-a mie un ghimpe în trup, un înger al satanei, să mă bată peste obraz”.

(Ce face, atunci, credinciosul? *Se roagă* pentru ca Dumnezeu să-l ajute și să *binecuvânteze* tratamentul.)

• b) Convingerea că prin credință scăpăm de viforul ispitelor. Nu. Oarecum dimpotrivă.

Patericul: la intrarea unui sat de ticăloși stau doi draci. În jurul mânăstirii de cuvioși călugări nevoitori întru desăvârșire stau două mii.

c) Convingerea că nu mai este trebuință de virtuțile obișnuite ale omului de rând: înțelepciunea, judecata sănătoasă, iscusința, strădania...

Credinciosul are nevoie de ele întocmai ca toți semenii săi.

Credința ne ajută, ne întărește, ne înalță, ne bucură, dar nu ține locul însușirilor și calităților omenești. (Ea, în general, — și asta-i regula — nu conferă un statut excepțional. Ne dă fericirea, dar în raport cu lumea și cu oamenii nu numai că nu ne acordă privilegiu, ci ne creează îndatoriri în plus.)

Dacă deci credinciosul comite o greșală, o imprudență, o nesăbuintă, el va trage toate consecințele normale — și nu se poate plânge sau mira. Nu beneficiază de extrateritorialitate.

d) Convingerea că putem oricând obține orice fără nici un efort; nu, putem obține prin rugăciune darurile duhovnicești cele suprafirești. Pe ale firii, și care țin de slabele noastre puteri, trebuie să le dobândim prin mijloacele comune. Acesta e și tâlcul proverbului: Dumnezeu te ajută, dar nu-ți bagă în traistă, care nu este decât conspectul metaforic al unui pasaj din *Fapte* (12, 7). Îngerul îi deschide lui Petru porțile temniței și îl descătușează pentru că acestea nu le-ar fi putut face singur. Dar îi poruncește: încinge-te... încălță-te cu sandalele... pune haina pe tine, fiindcă stă în puterea lui s-o facă și se cuvine, așadar, să o și facă numai cu mâinile sale.

Poate că și nenorocitul de Cromwell a înțeles cum devine cazul când a spus: încrede-te în Dumnezeu și ține-ți praful de pușcă la adăpost de umezeală (*Put your faith in God and keep your powder dry*).

— Cele patru tipuri recunoscute de pedagogul german Künecke apar invariabil și în pușcării: *Cezar* (închide fereastra! Nu folosiți tineta după ora nouă!), *Vedeta*, *Văicărilă* (sau *Vreau la mămica*) și *Păcală* (decât să treacă neluat în seamă, mai bine o face pe tontul și paița).

BUGHI MAMBO RAG

... *ajungând să susțin că și gramatica lui Panini nu poate fi înțeleasă decât aplicându-i-se metodele cele mai moderne: structuralismul lingvistic și logica formulă... Titulescu, în ciuda purtărilor lui de monarh, era și tare copilăros: se juca neîncetat cu trenuri electrice din care avea plină casa... continuăm să expunem azi sistemul general al plantelor după Linne, am ajuns la încrengătura... iar pe câinele lui Samuel Vernon uitasem a vă spune că-l chema Dingo... Știți cumva numele vasului lui Ahah din Moby Dick?... cu P, începe cu un P... Logica aristotelică nu e de nici un folos, ne trebuie o logică analogică... și făcută din lemn de %ba/sa... zice cardinalul, înjurând de mama focului în vreme ce mușchetarii o întinseseră de mult... știință care poartă numele de %ticrojatograiucerie... drept în capul lui milady de Winter...*

București, septembrie 1964

Părintele Mina mi-a spus și repetat numele preotului la care urmează să mă prezint dacă ies din închisoare. Numele acestui preot, în ziua eliberării, îl uitasem.

De îndată după sosirea în București, și-n tot timpul luptei mele cu ploșnițele (două deparazitări n-au avut rezultate și insectele nu s-au dat bătute — *armis suspectis pugnaverunt deinde victi se dediderunt* ⁴⁵ — decât în fața verdelui de Paris, substanță cu numele plin de farmec și otravă ca-n *Florile răului*) mă chinui să-mi reamintesc.

L-am rugat pe nașul meu să-mi găsească un preot, oriunde, și să procedăm fără amânare. V. este însă prins și el de mii de griji și încurcături, știu că mă pot bizui pe el, dar văd că va trebui să aștept și sunt nerăbdător. Totul a mers atât de bine acolo, de ce n-ar merge și aici? E nevoie să mă zbat.

Mariana V. se bucură mult aflând de botezul meu. A scăpat de arestare și proces numai ca prin urechile acului. A fost anchetată și ea, reținută trei zile — și a dovedit că nu degeaba e fiica unui foarte mare avocat și unui foarte deștept om. (Recunoaște că a citit *Pădurea interzisă* și afirmă că imediat după aceea i-a dat foc: din declarația aceasta nu iese.) Îi arăt Marianeii cum stau lucrurile cu mine. De îndată îmi propune să mă recomande preotului de la Schitul Dârvari, duhovnicul ei.

Schitul Dârvari e o bisericuță de vis, în mijlocul unei grădini de roman semănătorist, și e un fost metoc atonit. Trecusem de multe ori cu jind pe lângă Schit și făcusem odată învierea acolo cu tanti Viorica. Locul nu poate să nu atragă prin grația, micimea, liniștea lui tupilată. *Fascinosum*.

Primesc așadar fără a mai sta pe gânduri propunerea Marianeii, și văd și în sugestia aceasta un fel de minune, un „rapel”, o chemare a trecutului și o împlinire a sa. Decid a mă duce să-l văd pe preot a doua zi. Cum îl cheamă? George Teodorescu, zice Mariana. Îmi aduc aminte că acesta era numele pe care mi-l dase părintele Mina.

Preotul mă primește fără a-mi pune multe întrebări și-mi fixează data de 12 septembrie. La 14, ziua Crucii, mă va împărtași.

Sunt miruit într-o sâmbătă după-amiază, de față fiind, pe lângă preot și dascăl, nașii (V. a venit cu soția lui, Rodica), Mariana cu soțul ei, inginerul I. Pete. și Paul Sim. Ceremonie scurtă. La ieșire: mireasma gradinei și cerul unei zile regești de septembrie.

Soții V. trebuie să „fugă” neîntârziat după treburi și angarale (sunt într-o situație cu atât mai complicată, cu cât ea a fost silită să divorțeze ca să-și poată ține copiii în școli, iar „recăsătoria” întâmpină subtilele împotriviri ale birocrăției și unor judecători conștiincioși). Mariana și Sorin mă poftesc la un ceai unde — lihnit — sunt răsfățați cu bunătăți de post. Mariana ne-a făcut, tatei și mie, următoarele versuri:

A mes anus

%Siv O se ar et Nicolas

%Statistique perplexe A vrai dive il ne s 'eu trouve Pas tant, dans le monde, qui soient Dedaigneux de gros qui proinent Amoureux de ce qu'ils croient A vrai dire il ne s 'en trouve A peine que deux ou trois, Chevaliers de l'impossible Melancoliques de la lot Potir tont dire, ne sied-il gtttere? De se mettre en chässe de joie, •

*Car le monde du possibl Redoute ce genre d 'cinai*⁴⁶.

Tata râde. Nu cinci, zece să fi făcut, și merita.

— Hazardul.

Ateii fac mare caz de el.

Dar nimic, în lume, nu-l confirmă, nici extraordinara multiplicitate și

specializare a organelor și nici precisele interconexiuni ale funcționării lor. Aceasta ca izvor al puterii de asamblare.

Ca declanșator de evenimente: mă întreb dacă acționează numai din întâmplare, cum s-ar zice. Hazardul are și el facultatea lui selectivă și, vorba lui Bernanos, nu oricui i se întâmplă orice.

Scriitorii o știu prea bine, toți. Auerbach, în *Mimesis*: abia iese cavalerul rătăcitor din castelul lui și a dat la o fugă de cal de o prea frumoasă și nobilă fecioară ținută în lanțuri de un tiran. La fel și la Jean Genet: nici n-a apucat bine să plece de-acasă, că i-a și ieșit în cale un marinar blond. Merge Father Brown să se plimbe? Misterioasa crimă are loc la primul colț, ori la al doilea. *Als ob* am exercita o atracție magnetică pentru anumite sorturi de evenimente, ar avea și organismul nostru psiho-somatic în totalitatea lui puterea lui selectivă globală întocmai ca și celulele care-l compun, am circula pe nevăzute orbite preferențiale. Nu toți mezonii pi o iau la dreapta.

— Dacă lumea n-ar fi decât întâmplare — ba și întâmplare întâmplătoare — dacă *homo sapiens* n-ar fi decât un produs datorat unui hazard cu totul și cu totul improbabil, de ce există talente innăscute? Cum de știe natura să confecționeze prunci anume pregătiți pentru anumite indeletniciri sau instrumente făurite de societatea omenească? De unde știau celulele (și, tot atât de bine, neuronii) marelui Mozart că există pian și clavecin și cum de erau programate pentru o treabă despre care nu aveau cum să dețină informații? (Prin Leopold Mozart? Dar atunci cum rămâne cu numeroșii muzicieni ai căror părinți nu au avut nici o legătură cu muzica?) Și de ce e dotată fiecare specie nu numai cu altă constituție fizică, dar și cu alt *character*, atât de specific fiecăreia, atât de nuanțat altul decât al celorlalte?

— „Poruncă nouă dau vouă, zice Domnul, să vă iubiți unul pe altul. Precum Eu v-am iubit pe voi, așa voi unul pe altul să vă iubiți.” (Ioan 13, 34).

Obișnuita formulă „iubește pe aproapele tău ca pe tine însuși” este înlocuită, pentru că Domnul știe că nu toți oamenii se iubesc pe ei înșiși. Sunt unii, supărați și bosumflați, care nici pe alții și nici pe ei nu se iubesc.

Domnul, prevăzător, nu ia drept punct de referință dragostea de sine — care poate lipsi -, ci dovedita lui dragoste — dovedită cu sânge, chin și moarte — față de oameni, singura specie la care egoismul poate fi înfrânt de invidie și răcă.

BUGHI MAMBO RAG

... //; tabloul lui Szathmary, bunicul meu, colonelul Blavemberg, e lângă domnitorul Carol, sunt amândoi călări în seara bătăliei de la Plevna... Osman Pașa umbla nebun după români, să nu se predea rușilor... MĂ, TU FACI MUHAIA DE MINE, MĂ, BANDITULE, LAS' CĂ ȘTIU, IA SPUNE CE VORBEAȚI VOI ACOLO... Pe cătea o chema Molda... Da, Smetana îi zice Vltava... Aia e de Martinii... Ca Sf. Martin din Tours... De la Poitiers e Pictavinul... Granchester, Granda Castra adică... Și Lytton Strachey și John Maynard Keynes, amândoi, erau rivali... Numai drumurile au fost de ei, pe când grecii... Îl căuta cu disperare pe domnitor, care pe urmă i-a lăsat spada și l-a primit atât de frumos... La București a privit defilarea de la o fereastră a hotelului Imperial, în fața Palatului... în Grecia, da, la Corfu... A ucis-o Luchieni, un anarhist... Monumentul Reformei, la Geneva, nu-i deloc urât... Și pe Sadi Carnot... Declarația de război pe care a înmănat-o tatăl meu lui Burian nu era scrisă de Emil Porumbaru... L-am cunoscut bine pe Beldie, Ideea Europeană a fost o publicație interesantă... Era mare gastronom: masa nu o lua toată la același restaurant, ci fiecare fel acolo unde se gătea mai rafinat, lua bunăoară aperitivul la %Rîșiumtnu și Babeș, peștele la Iordache, friptura la Unchiul în Buzești, deșertul la Capșa... MĂ, CE COMPLOTAȚI VOI ACOLO, MĂ, TU FACI

MUHALA DE MINE, MĂ BANDITULE...

— Mai târziu, când citesc *À l' ombre de la croix*, îmi dau seama că am trăit copilăria mea toată — Pantelimon, Clucereasa, strada Armenească — sub această umbră. Încă nu știam că aveam nu să fug de umbra crucii, de chemarea ei și a clopotelor, ci să am parte de o altă soluție: a mă așeza la picioarele ei și a o îmbrățișa.

Fascinația mă luase de mână demult și mă domesticise. Iar greutatea maldărului de păcate de care mă despovăram — greutate îndelung rămasă imponderabilă și brusc gravitaționată la închisoare (*tremendum*) — îmi era cel mai valabil bilet de liber acces.

26 decembrie 1970

Înduioșetoare seară de Crăciun la doctorul Al-G. Bucate ardelenesti (după tată) și basarabene (după mamă). Gingășia mamei doctorului, nu bătrână, dar rămasă din alte vremuri — vremuri de tihnă. Evocarea vieții patriarhale din Basarabia: masa, de Paști, stă întinsă trei zile în șir, acoperită de mâncăruri și cozonaci. Ușile sunt deschise: intră, bea, se ospătează oricine pofteste.

Primejdia, spune dr. Al-G., stă în căutarea perfecțiunii pe acest pământ unde — prin definiție — ea nu poate exista. În lumea păcatului perfecțiunea nu se încheagă. Se cuvine așadar să avem un nou ideal: idealul nostru să nu mai fie perfecțiunea — generatoare de băi de sânge, opresiune, intoleranță, închisori, torturi și lagăre, ci — dimpotrivă -imperfecțiunea. Să recunoaștem că, lumește, suntem limitați și să tindem cu toată puterea spre o imperfecțiune cât mai puțin rea, singura cu putință aici.

Și în slujba Schimbării la Față se repetă mereu că celor trei apostoli, care erau cu el, Mântuitorul li s-a arătat în slava Sa divină pe *cât se poate*.

Căci apostolii erau oameni.

Pe cât se poate. Nu putem nici privi măcar și cu atât mai mult (ori cu atât mai puțin: dialectică lingvistică) nu putem realiza aici perfecțiunea desăvârșită, iar toate regimurile care și-o iau drept scop ajung cu binișorul la tiranie și oroare, deoarece urmăresc o nălucă despre care nu pot să nu-și dea cu timpul seama că sunt în măsură s-o făurească numai impunând-o prin decret. Cine urmărește societatea perfectă ajunge mereu la fericirea obligatorie sancționată de poliție și codul penal. Numai guvernele relativiste sunt pașnice — și, vorba colonelului Broser, poate că lucrul cel mai cuminte l-a exprimat, cinic și revoltător, contele Taafe, ministrul austro-ungar: toate națiunile împărăției trebuiesc menținute într-o egală stare de nemulțumire.

(Motiv pentru care oamenii politici *putrezi* din perioada directoratului francez au putut trece drept adevărați îngeri în comparație cu incoruptibili perioadei robespierriste.)

— Cine crede că religia creștină e îndemn la nătângie, se înșeală amarnic. Amarnic se înșeală și cine crede că e școală a slăbiciunii și miorlăielii.

Iată ce zice autorul creștin Georges Bemanos, dând o lecție practică de creștinism, adică de curaj: „Singurul pericol care-l paște pe un om deznădăjduit, când înfruntă ura ori disprețul, este de a se înduioșa asupra propriei sale soarte.”

Creștinismul, ar trebui s-o știe și Henry de Montherlant, e tot un cavalerism: nu cere mai puțin avânt, mai puțină putere de îndurare, mai puțină demnitate și ținută, mai puțină nepăsare pentru ce „se face” ori „se zice”, mai puțin efort mereu reluat zi de zi, mai puțin antrenament decât orice sport, orice exercițiu, orice sistem militar-religios, orice morală de tip *bușido* și de grup (Peguy, H. Franck).

Numai că are, în plus, și o noblețe *subrogatorie*, a bunătății și iubirii. Reflexul de răceală ori silă %al /t.:vaierului sau al stoicului, creștinismul îl înfrânează. Conștiința zădărniciilor finale a formelor lumești nu se lovește aici de piedica melancoliei și nici disprețul nu poate ceva împotriva dragostei izvorâte dintr-o euforie inaccesibilă încruntatului stoic, înciudatului campion, grijuliului gimnofisist.

— Codin Mironescu:

Sunt oameni care încep de la etajul doi. Au albuș, au gălbenuș, n-au icusar. Există o glumă, o știi? Cred în botez, cred în Sf. împărtășanie, cred în icoane... Dar în Dumnezeu? De...

Oamenii aceștia nu au discernământ, adică daail esențial al deosebirii adevărului de eroare. Nu se integrează în adevărul bisericii. Fii atent, au multe însușiri, n-au baza de la care totul începe.

— Pentru Max Scheler, pe acest pământ, când e normal, însoțit de iubire și liber, actul sexual reprezintă singura cale de contopire în cosmos, de comunicare cu finalitățile.

Cred și eu ceva, tot surprinzător la început, cum e și afirmația marelui filosof catolic: singura cale de a învinge pământul e curajul fizic.

Care nu-i numai secretul ultim al dreptului constituțional, e și dovada asumării condiției de om.

Chesterton e de părere că respectarea cuvântului dat îl specifică pe acesta, după cum pasărea e specificată de ciocul ei. Caracteristica aleasă de Chesterton e plină de farmec, dar nu mi se pare mai puțin hotărâtoare alta. Există alta, mai particulară, cu număr cuantic mai individualizat, cu spectru mai inimitabil, cu amprentă mai identificabilă. Hristos nu s-a urcat întâmplător pe cruce: curajul îndurării unor suferințe cumplite a fost singura cale prin care a putut arăta că s-a făcut om cu adevărat, în întregime; prin care și-a putut dovedi buna-credință.

Nici inteligența, nici înțelepciunea, nici tămăduirile, nici învățătura, nici chiar bunătatea ori mila nu ar fi fost probe serioase: singur curajul în fața durerii și morții îi sta la îndemână. Bătaia, sângele, moartea, astea sunt dovezile care nu înșală, care nu pot fi măsluite. Urâte? Grosolane? Mitocănești? Simpliste? Poate, dar categorice. Și având ceva din brutală vulgaritate și mareașă sfruntare a faptului împlinit care-i *rupe gura* până și Satanei.

Octombrie 1963

Tot contabilitatea rămâne pentru mine marea dușmancă, femeia roșie din Vavilon (aceea pe care martorii lui Iehova, sărmanii de ei — sunt patru în celula aceasta, toți cu pedepse mai mari de cincisprezece ani — o văd instalată la Vatican), ipostaza perfectă a diavolului.

Legea, cu blestemul ei, o exprimă contabilitatea.

1967

Claudel, foarte limpede: „Am încheiat un pact cu iadul. Acolo nu mai încap libertate, nu mai încap decât Legea, o precizie, o dreptate în același timp penală și matematică.”

Sub regimul blestemului și Legii, până și Dumnezeu e limitat. De-abia sub har e divinitatea într-adevăr atotputernică. Numai după ce a pățimit pe Golgota a putut Iisus coborî în Iad și dezlega sufletele dreptilor și a putut fi înlocuit talionul cu iertarea.

— Echilibrul, iarăși și iarăși.

Dumnezeu nu este cuminenție lumească, formalism și convenții, literatură pilduitoare ori sclifosită cucernicie. Dar nu e nici delir sadic ori masochist. Transcendență e, transfigurare e, extaz e — dar nu frenezie, nu

amețeală; la frenezie și amețeală duceau dansurile și orgiile sacre ale păgânilor; acolo, sau undeva tare pe aproape, mă tem că duc și dansurile în horă ale derviștilor în sufism. În creștinism însă extazul nu e niciodată turbure. Dionysos și Apollo se limitează aici reciproc. O fericire simultan nebunească și controlată.

Dealtfel, marii sfinți, în frunte cu Tereza de Avilla și Ioan al Crucii au socotit extazul ca legat de faza începătoare a unei vieți mistice și contemplative. Cu timpul, stările „convulsive” — chiar dacă nu au nimic în comun cu frenezia și *fanaticii* (în sensul misterelor antice) — încetează și sunt înlocuite cu stări de fericire calmă; după agitație vin liniștea și cuviincioasa interiorizare; isihia e surzătoare și înțeleaptă, nu face tărăboi. De ce? Pentru că merge spre esențe, în vremea ce oricare extravaganță oprește atenția asupra amănuntului exterior. Omul care de dragul lui Hristos și-ar vopsi barba în albastru sau ar purta o pălărie cu pană mare de păun nu va fi niciodată în ochii semenilor săi omul lui Hristos, ci omul cu barba albastră sau omul cu pana de păun la pălărie: amănuntul pitoresc (fie el oricât de nevinovat sau chiar nostim) e o stavilă pe calea ce duce la esență și deci joacă rol de opritoare.

Cu atât mai mult, creștinismul nu poate avea nici o legătură cu magiile de orice fel (*magie* este luat în înțeles de procedeu tipizat cu efecte sigure independente de efortul spiritual: adică în sens opus alchimiei care, ea, presupunea în prealabil curățenia sufletească și mintală a operatorului), cu freneziile hedoniste, desigur, dar nici cu posesiunile, cu halucinogenele, cu bețiile oricât de vaticinant și departe ar merge pe căile nopții, pe aleile delectării ori stupoarei (Henri Michaux). Nu prea știu cum să mă exprim, aș vrea să spun că în extazul creștin ființa omenească nu încetează de a fi rațională, modestă și mai ales discretă. Isihastul, neapărat, e fericit, clocotește de fericire, *dar nu se prea vede*.

El nu seamănă cu acele fantome dintr-o poveste polițistă englezească, fantome care tot apăreau la o anumită oră într-o casă părăsită, purtând lumini și făcând gălăgie. Despre acestea, detectivul consultat răspunde că, de bună seamă, crede în fantome (e un scoțian), dar adaugă: numai în fantomele discrete și interiorizate, care nu atrag atenția asupra lor și nu apar mereu la aceeași oră și în același loc purtând lumini și iscând zarvă în mod ostentativ. Ostentația nu poate fi însușirea unei fantome autentice. Fantomele există, dar sunt cuminți, își văd de ale lor. Creștinul sincer — Doamne, iartă-mă — este supus acelorași reguli de modestie.

(Réne Guenon: oamenii ajunși la stadiile înaintate ale spiritualizării și inițierii nu ne sunt cunoscuți, ca și cum n-ar fi, pentru că sunt cu desăvârșire *detașați* de lume, de problemele ei și de noi. Nu se manifestă, întocmai ca fantomele cinstite.)

— În *Pale Fire*, Vladimir Nabokov explică: „După cum spune Sf. Augustin, putem ști ce nu este Dumnezeu, dar nu putem ști ce este. Nu este deznădejde. Nu este teroare. Nu este țarină care gălgâie în gâttej; nu este hârâitul întunecat al leșinului care ne duce la neant prin neant.”

Așa se conturează reacțiunea creștinului în fața durerii: neprovocare; asumare; refuz de a o preface în perversă bucurie; depășire.

Miorița. Absurdul vieții: fărâmițat, descentrat.

Absurdul atroce al răstignirii. Mielul îl *dezintegrează*: și le iartă lor că nu știu ce fac.

Gherla, decembrie 1963

Afară viscolește.

Cât de urâtă mi-a fost purtarea față de colegul meu de clasă, Rafael

Cristescu. Ce puțin 1-a înțeles copilul răzgâiat ce eram, plin de sine, sigur pe cele câteva romane franțuzești pe care le citește, leneș și tocilar (nu e contradicție) și îngust la minte, închis, muncit de mereu aprinsele răni ale vanității.

(Cum de m-a putut zări Hristos Dumnezeu? Am fost, din ce în ce, atât de ascuns în mediocritate nemulțumită, în stupidă îngâmfare, în rău niciodată privit din exterior, în glod. Și apoi, cu timpul, în hazna. Cum de m-a văzut, că și pe ticăloși ca să-i deosebească trebuie să se ridice și ei nițel dintre bălării? Cum de s-a miluit? Ori vede cumva și *altfel*, în *altă* perspectivă — cum și crucea în tabloul lui Dali e văzută de altundeva — și atunci afundarea ștearsă în murdărie i se arată și ea tot în relief, tot ca o excrescență?)

A fost de un mare curaj. Profesor secundar sub Carol al II-lea, s-a numărat printre atât de puținii care, la plebiscit, au votat deschis împotriva constituției regale. Pe front, sub Antonescu, s-a dus ca voluntar. A căzut în fața Odesei, poate ca Peguy: făcându-și datoria cu exces de zel.

Nu-mi păstrase nici o pică. Îmi scria amical de pe front, mi-a spus că-s om cumsecade. (După cum Irlandezul îmi anunțase că Hristos mă va chema.)

Bolnavul, cu febră, mai zace încă pe patul de spital, dar medicul a și spus rudelor că e pe calea vindecării, iar rudele au pornit grăbite să dea vestea cea bună: pacientul zace pe ticălosul lui culcuș, *dar iată %t-îi se itnti i/t' departe pași grăbiți pe coridor.*

Viscolul de afară îmi aduce în gând primele versuri ale poeziei lui Trakl, pe care am învățat-o la 34, de la Binder Harald:

*Wenn der Schnee ans Fenster fällt,/ lang die Abendglocke läutet,/ vielen ist der Tisch bereitet / und das Haus ist wohlbestellt.*⁴⁷

Apoi strofa finală, versul din urmă.

Pâinea și vinul. Și la Ignazio Silone, în decorul lui de munți pleșuvi, săraci, duri. Pâinea și vinul, traiul și surplusul. Pâinea și vinul, trupul și sângele. Materia și spiritul. Necesarul și prisosul. Prea curat trupul și mult scump sângele Domnului.

Nu ne este dat a le vedea, pâinea și vinul, prefăcute în carne și sânge. Măcar în simplitatea lor materială le vedem oare? Măcar strălucirea gospodărească o putem distinge neînduhovniciți?

— Există o frivolitate atee, grăbită ca a cucoanelor dichisite care trec foșnind, ușor parfumate, către locul de întâlnire. Frivolitate oarbă, încăpățanată, despre care Montherlant spune că e „tare ca oțelul.”

BUGHI MAMBO RAG

*...Nu era nevoie să fii mare strateg în 1939 ca să înțelegi că Franța avea să fie învinsă, doborâtă. Frederic al II-lea, cel care spunea că **suveranul** trebuie să fie primul **servitor** al poporului său, enunțase demult și alt adevăr: că războiul nu se câștigă cu armatele, ci prin rezistența morală a națiunii... Manuala e un cerc mistic chinez, de la ca pornește... A venit Școala Politehnică din Viena, toată, cu profesori și studenți să vadă minunea de la Cernavodă, primul pod lung din lume în întregime din oțel și cu grinzi în consolă... La englezi a fost altfel, n-au avut armată, dar au avut rezistență morală... Eduard al VII-lea îi spunea lui Clemenceau: la dumneavoastră se schimbă mereu guvernul, n-aveți stabilitate. Clemenceau de colo: dumneavoastră aveți guvern, dar n-aveți armată... Anul 1940 1-a infirmat pe Clemenceau, n-a fost o înfrângere, ci o descompunere... îi spune Marcellus lui Demetrios...*

— Adventiștii aceștia care zile întregi nu mănâncă dacă bănuiesc o urmă de grăsime în gamelă, legionarii aceștia care-și dau bucățica de pâine bolnavilor, tinerii aceștia care au trăit ca fiarele ani de-a rândul în munți, copiii aceștia care au înjghebat o Ligă Revoluționară Română și au meșterit o

bombă (îi lipseau numai declanșatorul, materialul exploziv și posibilitatea de a funcționa), țărani aceștia care n-au vrut să se colectivizeze sau care, beți fiind, și-au strigat năduful în cârciumă și au înjurat apăsător după o lungă tăcere, uniții care n-au înțeles să-și părăsească denotațiunea, iată oamenii pe care mi-i doream (inconștient poate), închisoarea, vād, e locul meu de împlinire, cum zice Toynbee despre Imperiul Otoman că a fost statul universal al ortodoxiei. Eroii aceștia modești, unii ridicoli (dar nu există eroi ridicoli: *accessorium sequitur principate*⁴⁸), îi compar cu ce mi-a fost dat să vād la Paris între 1936 și 1939.

Bunăstare. Abundență. Vacanțe plătite, cremele care înnegresc pielea, excursiile, automobilele, aperitivele. Aperitivele, grevele, vacanțele. Până la sațietate. Monotone. Dinainte știute. Și să nu li se spună adevăruri neplăcute. Și să fie lăsați în pace. Asta vor.

André Suarès: interesant e Ignațiu de Loyola, adică interesante sunt problemele sufletului și spiritului, interesantă e morala, e problema relațiilor dintre om și dumnezeire, tot ceea ce nu este și ar putea fi, neașteptatul, surpriza, amarul, dulceața.

„N-au nici de doi bani idei nobile în cap. Trupuri fără suflet. Totul nu-i decât în haine și-n formele vieții materiale. Sufletul e lipsă; spiritul e un fel de papagal incoerent, uzinat în două miliarde exemplare; trāncānește în cușca materiei sub privirea lui Vaucanson. Și marele oftat fierbinte al lui Loyola se ridică din acest haos: «La ce bun să ai totul, dacă n-ai suflet?»

Întocmai, da, lumea hedonistă și indiferentă, lumea lui *je m'en fous*, universul lui ce-mi pasă mie, îndeosebi asta e: plictisitoare și sterilă. Dacă-i vorba așa, orice călugăr augustin din Libia — o recunoaște unul ca Ludwig Lewinsohn — e mai viu decât un întreg cartier de sportivi din New York. Iar viciul e și el dezolant și neschimbător; și, vai, constată Flaubert, nu-i mai rodnic decât virtutea.

Biciuitoare, antrenante, deschizătoare de perspective și ferestre sunt cele ale gândului, ale jertfei, ale orbecării după adevăr.

Je m'en fous. Nu-mi pasă, nu mă sinchisesc, mă doare-n cot. Țara lui Pernod-Vodă. Asta le era deviza: *et un Pernod pour Arthur*⁴⁹. Îi durea în cot, ceva mai jos, de vecini, de părinți, de țara lor, de ieri și de mâine, de Dumnezeu, de orice, erau sătui, plictisiți, morți. N-au fost învinși, Dumnezeu mi-este martor, iar învingătorii lor n-au avut nici un merit: așteptau — singurul lor sentiment treaz — să fie, în sfârșit, liberați de povara libertății.

Ironia își ia revanșa: la capătul inteligenței lucide stă nerozia oarbă și suprarafinamentul dă în gropi. Iar eu mergând pe străzi: totul e Dumnezeu, eroismul e totul. De aici țâșnește izvorul farmecului și al interesului pentru viață, flacăra. Morala, cea batjocorită, e poezia vieții. Îmbuibarea și frica: mai retrograd nici că poate fi; mai sufocant; obloanele sunt trase, istoria și avântul încremenesc.

Merg la operă pentru *subiect*, delicații de ei. *Après moi le deluge*⁵⁰, acum cred că s-a spus; dar nu de Ludovic al XV-lea, au spus-o *toții*.

— Desigur că budismul, jainismul, zenul, antropo- și teosofia etc. sunt mai ușoare decât e creștinismul. În creștinism Domnul e mereu prezent, dar nu impietează nici o clipă asupra absolutei noastre libertăți. Stă la ușă și bate. Nu intră nechemat. Iar înainte de a da, întrebă: crezi tu că pot? Nu întrebă dacă solicitantul e vrednic de a primi, ci dacă e liber de a crede. Și de răspuns răspunde tot pe măsura libertății: fie ție după credința ta.

Creștinismul e cel mai aproape de legea fundamentală a universului: lege care poate fi denumită a contradicției (*coincidentia oppositorum*), a paradoxului, a dialecticii, a bipolarității simultane. Cred, ajută necredinței

mele.

— Brice Parain: libertatea provine din incertitudine. Nevoia noastră occidentală de libertate, caracteristica noastră esențială, vine de la incertitudine.

Totul, pentru noi, este cum să evadăm din camera închisă și din infernul dialecticii.

Dacă universul nu-i decât o pulsație ritmică de expansiune și contractare (la o perioadă de optzeci de miliarde de ani?), atunci e un coșmar.

Coșmar serios, nu teoretic, de vreme ce doctrina care și-a făcut din dialectică un crez, după ce a constatat legea, o proclamă totuși trecătoare și o desființează în societatea fără clase. A fost și nu mai e. Iar cine se-ndoiește, la pârnaie.

Dialectica e **infernul**. Universul ritmat e coșmarul. Numai că (Hausherr) Dumnezeu nu-i infinitul. Infinitul e un aspect al universului creat.

Dumnezeu, persoană, e altceva: e adevărul.

Temei de nădejde.

1969

— Există o singură artă creștină, care nu-i nici gotică, nici romantică, nici barocă, arta de a purta crucea (Franz von Baader).

Problema răului în lume: prima întrebare-încuietore pe care ți-o pun cei ce se miră că poți crede.

Nu există explicație concludentă, răspuns categoric.

Dintre toate, cel mai coerent răspuns mi se pare cel dat de Dostoievski, însușit de Pavel Evdokimov:

Dumnezeu a creat lumea inocentă, fără de rău. Dar pe om 1-a creat liber, adică liber de a crea răul, de a-l introduce în lume. Acesta e *riscul* pe care și 1-a luat Dumnezeu prin actul creațiunii, riscul divin asupra căruia stăruie (aș zice: pe drept cuvânt) Losski în teologia apofatică. Omul a trecut de la ideea de rău, de la posibilitatea răului (știut de Dumnezeu ca virtualitate) la înfăptuirea răului.

(Nu înseamnă că răul a preexistat la Dumnezeu, altfel decât 0 ca opus al lui 1 în orice sistem binar; de vreme ce se poate ceva, se poate și cazul contrariului acelui ceva, adică lipsa lui: *flip-flop*. Relația dintre rău și bine nu implică preexistenta răului la Dumnezeu altfel decât 0 e implicat de 1, negativul de pozitiv, neființa de ființă.)

Introducerea răului în lume, ca principiu activ, este un *act de creație*, analog actului divin. Satana îl ispitea pe Adam șoptindu-i: „veți fi ca Dumnezeu”. Grăind astfel Satana nu a mințit pe de-a-ntregul: făptura, timp de o clipă, a devenit divină; a **creat** paralel cu divinitatea: răul. Care a contaminat lumea.

Ceea ce și explică de ce singurul lucru pe care 1-a dus Iisus de pe pământ în cer sunt stigmatetele.

— Manicheiștii, precizează René Nelli, nu susțin că există doi dumnezei egali: unul al binelui și luminii, altul al răului și întunericului. Asta ar fi, zice, o prea gogonată prostie. Manicheismul (Nelli îl tratează sub forma sa **%cafără**) susține altceva: că prin însuși faptul creației, al trecerii de la neant la ființă se declanșează forțe până atunci latente, virtuale. Forțele răului ar fi un fel de inevitabile *reziduuri* ale creației, un produs de sinteză; în fond, *la part du diable*⁵¹. (Diavolul, în orice trecere de la unitate la binar, fiind zero.)

Dostoievski și Evdokimov: răul nu e o consecință necesară — câțul infinit al unei împărțiri infinite — , ci un act liber al omului.

Ruperea, oricum, s-a produs prin trecerea de la unul la doi, la bipolaritate, la dialectică. Sistemele antagoniste ale lui Ștefan Lupașcu nu

sunt și ele expresia oricărui sistem binar?

. — „Dați deci Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu" (Mat. 22, 21; Marcu 12; 17; Luca 20, 25).

Fraza e clară și regimurile totalitare, adăugându-i și Rom. 13, cer credincioșilor să le dea ascultare și respect. Iar mulți creștini, care-și confundă religia cu prostia, sar și ei să le aprobe: „e text!"

Numai că nu citesc atent. Dăm Cezarului — se tălmăcește: Statului — ce este al său, dacă e în adevăr stat și se poartă în consecință. Când statul (Cezar) se îndeletnicește cu ale lui, cu întreținerea drumurilor, menținerea ordinii, canalizări, transporturi, apărarea țării, administrație și împărțirea dreptății, i se cuvine respectul și tot ce este al său: impozitul, serviciul militar, civismul. Atunci însă când Statul nu mai e Cezar ci Mamona, când regele se preface în *medicine-man* și puterea civilă în ideologie, când cere adeziunea sufletească, recunoașterea supremației sale spirituale, **aservirea** conștiinței și procedează la „spălarea creierului**", când fericirea statală devine model unic și obligatoriu, nu se mai aplică regula stabilită de Mântuitor, deoarece nu mai este îndeplinită una din condițiile obligativității contractului: identitatea părților (lui Cezar i s-a substituit Mamona). Mântuitorul nu numai că n-a spus să dăm lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu și lui Mamona ce este al lui Mamona, ci dimpotrivă (Mat. 6, 24; Luca 16, 13) a stabilit că nu poți sluji și lui Mamona și lui Dumnezeu. Când pe scaunul de domnie lumească stă un Cezar, îndemânarea nu este interzisă și Biserica, de-a lungul veacurilor, și-a avut politica ei. Dar când politica încape în mâinile Celuilalt, se aplică regula vaselor engleze care făceau piraterie sub pavilion străin: deîndată ce bastimentul inamic deschidea focul, era înălțat steagul național. Cezarului, cele convenite. Cu Mamona nici o legătură, oricât de mică -*nici asupra punctelor comune*. Lui Mamona numai blestemele din moliftele Sfântului Vasile cel Mare.

(Diavolul: să încheiem un pact. — Nu. — Atunci hai să semnăm un document prin care recunoaștem și tu și eu că doi plus doi fac patru. -Nu. — De ce? Nu admiți că doi și cu doi fac patru? De ce n-ai subscrie un adevăr incontestabil? — Nu-mi pun semnătura alături de a ta nici pentru a recunoaște că există Dumnezeu.)

— Când se produce conflict între porunca divină (sau dreptul natural) și porunca omenească (legea pozitivă) nu încape îndoială pentru un creștin.

Dar creștinul, ca și Hamlet, e îndreptățit să nu voiască a-și pierde viața. Va încerca deci să găsească o soluție pentru a nu călca porunca divină și nici a muri. Soluții, în general, se găsesc, și nu toate sunt neapărat dezonorante.

Când regele Eduard al VII-lea al Angliei a cerut să fie scos din formula de jurământ pasajul potrivit cetățenilor catolici, i s-a răspuns că formula nu poate fi modificată și toate stăruințele regale au fost respectuos respinse. Regele totuși era hotărât să nu-și jignească o parte din supuși. A rostit jurământul așa cum i se prezentase, iar în dreptul pasajului cu pricina a fost apucat de o violentă criză de tuse. După aceea a rostit jurământul în continuare, pasajul anti-catolic fiind reprezentat prin respectiva tuse.

Creștinismul ne cheamă nu numai la oarbă supunere, ci și la toleranță, înțelepciune, dreaptă socotință și inteligență, așa încât soluția lui Eduard al VII-lea a fost creștină. Dacă însă, la nevoie și la adicăteala, nu mai există scăpare, orice iscusință este exclusă: arborăm pavilionul național, ne vindem haina și cumpărăm sabie, ne așternem de moarte, înfruntăm primejdia.

Altfel trăim, dar triști — și cu insomnia, vorba tatei.

— Dramaturgul francez Paul Hervieu era un om ambițios, plin de ironie și de simț practic. Totuși, arată F. Vanderem care l-a cunoscut bine, când i

se părea că are de îndeplinit o datorie, ironia, simțul practic și ambiția piereau ca prin farmec. Asculta **militărește**, fără a se mai gândi la interesul personal. Omul de lume devenea erou. Frații Jérôme și Jean Tharaud: Singurul lucru important, orice ai face, este de a fi mereu eroic.

— Marele merit al ordinilor monahale în catolicism — fiecare cu accentul pe altă preocupare sau formă de vădare a dragostei — este de a fi recunoscut pluralitatea stilurilor. Fiecare își manifestă credința potrivit cu *personalitatea sa*.

Nu există nici un stil obligator.

Ana e o creștină dintr-o bucată, dar greșit crede că numai stilul ei — neîntreruptul surâs serafic, gesturile onctuoase și mâinile împreunate, vorbele exclusiv cucernice — are putere de circulație.

La *Pateric* e clar de tot: nici chiar stilul de viață creștină al unui mare pustnic din Tebair¹ nu este incomparabil și inimitabil: stilul de viață al unui oarecare %t .i cismar din Alexandria, om însurat și tată de copii, poate fi deasupra celui practicat de însuși Sf. Antonie, marele nevoitor.

Iunie 1968

Nu pot rezista ispitei de a-mi repeta, de a-mi înșirui, bucurându-mi sufletul și mintea, colecția mea de paradoxe despre care sunt convins că duc toate către Hristos. Un fel de litanie, de *via dolorosa* analectică, dar plină de încântări.

Luther: Hier stehe Ich. Ich kann nicht anders. Gott helfe mir. Amen.

Salvador Dali: Singura diferență dintre un nebun și mine este că eu nu sunt nebun. (Frază evanghelic de amănunțit, pauliniană.)

Kierkegaard: Contrariul păcatului nu este virtutea, contrariul păcatului este libertatea. (Cea mai puternică rostire omenească. Vine *imediat* după Evangheliu.)

Thomas Moore: I trust I make myself obscure. Adevărata dovadă a prieteniei și încrederii: Hristos vorbind ucenicilor săi, la sfârșit, *ca unor prieteni*, devine din ce în ce mai obscur. (Pe măsură ce ai de spus lucruri mai însemnate, pe măsură ce te încredințezi mai deplin și te mărturisești mai nereticent, trebuie să devii mai greu de înțeles și să te exprimi mai paradoxal.)

Adaog listei una din lozincile revoluției franceze din mai, luna trecută: „Fiți realiști, cereți imposibilul.” (Probabil că nici nu și-au dat seama cât de claudeliană și de strict creștină e lozinca.)

Și, iarăși, mereu, neîncetat: Marcu 9, 24. Dacă „Iubește pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău și din toată puterea ta” poate fi rezumatul Legii — Matei 22, 37; Marcu 12, 30; Luca 10, 27 -, apoi „Cred, Doamne, ajută necredinței mele” îmi pare a fi — cum să spun? — taina cea mai de taină a învățăturii creștine, noua învățătură, și într-un anume fel pecetea darului Duhului sfânt.

Jilava, camera 18, martie 1960

Din toate câte știu toți aici, din câte aud, din câte se citează nimic nu cred că poate sta alături de „Nici eu nu te osândesc”, de „Mare e credința ta, femeie”, de „Cred, Doamne, ajută necredinței mele”. Fiecare e de ajuns pentru a mărturisi caracterul supraomenesc al Evangheliilor; din fiecare fenomen ce contribuie la alcătuirea acestor fraze *strigă* divinul.

Gherla, februarie 1963

Îndelung chinuit de cea mai buclucașă boală într-o celulă aglomerată unde se află o singură tinetă: diareea.

(Și la Securitate: interdicția de a merge la veceu în cursul interogatoriului, ceasuri multe de-a rândul; anchetatorii, ei, lucrau cu

schimbul.)

Două feluri de suferințe: pe de o parte crucea; pe de alta cununa de spini, palmele, scuipatul, biciuirea, hlamida roșie. Altfel spus: durerea și batjocura.

Sunt parcă vieți ce se deapănă sub semnul tragediei și altele sub semnul batjocurei.

Primele cuprind catastrofe mărețe, dileme, nicicând înjositoare; un aer clasic le învăluie. Celelalte au parte nu atât de suferințe, cât de belele, necazuri, complicate neajunsuri. În categoria întâi boalele vor fi: afecțiunile cardiace, tuberculoza, cancerul. Cealaltă duce lipsă de morți fulgerătoare, de accidente fatale, în ea mișună interminabilele înjosiri cronice: trânji, furuncule, varice, colită, scurgeri, eczeme, urcioare, bube, viermi intestinali. În loc de medicamente radicale, oblojeli; în loc de aspre dureri, stăruitoare sâcăieli. Într-o parte: dușmăni și violențe. În cealaltă: perfidii, chemări în judecată, șantaj. Ura și răcnitul durerii; disprețul și văicăreala extenuării:

Proverbul francez: diavolul e un obsedat, lovește mereu în același loc. Pentru că știe ce face: 1) monotomia agravează suferința. Sistemul fourierist al fluturării de la o muncă la alta ar duce și în cazul durerilor la o alinare; 2) monotomia exasperează până și cele mai bune intenții, obosește compătimirea, iscă sila.

Calvarul crucii s-a *descompus*, ca prisma cromatică: din el izvorăsc ambele mari ape ale încercării: tragicul, derăderea.

Să ne rugăm a primi harul curajului ori harul răbdării, adică pe cel mai adecvat câmpului de luptă pe care avem a face față răului și modului de provocare ales de Adversar.

BUGHI MAMBO RAG

... *Glycophylusa*, %Plati tera, Hodrigita, Vlaha temise... Dar explicația pe care o dă Nandriș picturii exterioare e mai legată de filosofia greacă, de Platon și Plotin... Mă întâlnesc în 54, tocmai ieșisem de la Canal, cu Demostene Botez, citisem *întâmplător*, nu știu cum, o poezie a lui în „Contemporanul”, începea așa: în grădina țării mele a sădit un Rus un pom... Comandantul suprem era generalul Scerbacev, dar comandantul armatei a IX-a era generalul Tarakanov... Și se termina: **pomul libertății-i** zice... Madame Tarakanova, la cincizeci de ani, era o femeie încă foarte frumoasă și avea bijuterii splendide, foarte grande dame... Și turcii oranți, nu merg spre iad, se mântuie poate și ei de vreme ce se roagă... Îmi dă bună ziua, dar eu: am stat patru ani la umbra pomului dumitale și am gustat din libertatea lui, așa că nu te mai cunosc... Îi spune Demetrios lui Marcellus...

1965, toamna

Într-o marți seara, la catedrala Sf. Iosif, slujba Sfântului Anton. Când ies, trec în clădirea cea mare de alături, urc scări înalte și dau de coridoare lungi și curate, cu mulțime de uși. Nu pare a fi nimeni în clădire, atât e totul de liniștit. După ce, oarecare timp, cutreier astfel întinderile, dau de cineva de-al casei, care mă îndrumază și aflu camera unde locuiește fostul meu profesor de franceză, Iosif Frollo, catolic fervent, bănuț de a fi *jesuite a robe courte*⁵². De la iezuiți, așa cum și-i închipuie prejudecata populară, luase oare obiceiul de a-și freca mâinile, zâmbind?

Prejudecata populară judecă după imagini stereotipe — ca cele de la Épinal — și nu știe că iezuiții au constituit mereu aripa liberală și progresistă a bisericii catolice; că au predat și pus în circulație științele pozitive, că predilecția lor a fost înspre matematici și astronomie, că în discuția polemică asupra grației au luat partea concepției celei mai îngăduitoare pentru om (strășnicia au susținut-o janseniștii); că l-au *susținut* pe Galileu în timpul

procesului său — acuzatorii erau dominicanii, nu ei! — aplicând teoria probabilității — creatorii căreia sunt — și propunând în mod foarte rațional ca sistemul lui Galileu să fie considerat ca o ipoteză științifică.

Atunci când Henri Poincaré va ajunge să scrie în *Știința și Ipoteza* că este „mai comod” a zice că pământul se învârteste în jurul soarelui decât că soarele se învârteste în jurul pământului, când se va dovedi mișcarea generală a tuturor corpurilor și sistemelor cerești unele în jurul altora, când fizica relativității va hotărî că între mișcări nu se pot stabili relații concepute pe dependență decât în funcție de puncte fixe de referință — relative și ele -, când filosofia existențialistă, prin Camus, va recunoaște că în fond problema pusă de Galileu și Copernic e un fleac pentru că adevăratele preocupări majore ale omului gânditor sunt altele: ce e viața? ce-i omul? de ce există durerea? cum ajungem la fericire? s-a văzut că iezuiții nu greșiseră mult și nu se pripiseră.

Îl găsesc pe fostul meu profesor într-o încăpere lunguiață, cu aspect de cameră de pensiune bunicică și modestă; e în pat, bolnav, dar obrajii îi sunt rumeni și ochii senini.

Își aduce cu greu aminte de mine, apoi se bucură izbutind să mă situeze în șirul generațiilor de elevi și-l ajut să refacă o parte a componenței clasei.

Se bucură și mai mult când îi mărturisesc (de aceea venisem, îmi păru o datorie, un fel de proiectare a unei fericiri prezente asupra unui trecut plin de farmec) că m-am botezat în închisoare (pe unde a trecut și el). Dar vezi, îmi spune, acolo a fost ușor, greu e aici. Roagă-te, acum, să-ți păstrezi credința.

Îl îngrijește o doamnă în vârstă, care-mi aduce dulceața.

Deși înțeleg că profesorul e bătrân și bolnav, nu-i desprind nimic ostenit sau blazat pe față.

Când dau să plec și sunt la ușă, mă oprește și-mi repetă:

Nu uita, acolo era ușor, greu e aici, acum. Fii cu băgare de seamă dacă vrei să nu pierzi ce ai primit: Roagă-te mult.

Da. Din ceasul liberării am putut constata din plin câtă dreptate au teologii catolici făcând deosebirea dintre grația suficientă și grația eficace și declarând că aceasta din urmă ne este necesară clipă de clipă spre a nu cădea; le este necesară chiar celor înaintați în virtute, chiar sfinților (se roagă și ei pentru iertarea păcatelor, nu *%Inimiliter ci veradter*), darmita nouă! Sfântul Filip Neri: Ține-mă Doamne, de urechi, că altfel te vând ca Iuda.

Acolo, Hristos mereu prezent (și nu mereu cum îl vedea Gyr: „Ce trist era Christ”) și grația eficace lucrătoare, fără pauză.

După șocul botezului și tensiunea închisorii urmează însă ca neofitul ce sunt să nu uite că trebuie să se considere drept o mașină cu *feed back*, adică singur să-și întrețină arderea în temeiul materialului combustibil inițial. Bateria e încărcată pe viață. Dar funcționarea cere autosupraveghere, auto-reglare, ca să poată avea loc nu numai în poziție de încântare și entuziasm, ci și la rece. În clipele când nu se mai aude *muzica neîntreruptă* de care vorbea Charles Du Bos.

Sus e neîntreruptă. Aici însă, trebuie să putem și fără acompaniament muzical.

(Să-l parafrazez pe Valery? *Il faut tenter de croire*⁵³.)

— Rezumat al unui discurs ținut colegilor de cameră de la Aiud, după masa de seară, în apăsătorul interval până la stingere.

Cine vrea să înțeleagă ceva din esențele regimului care ne găzduiește aici trebuie să facă apel la patru oameni de seamă — patru, ca *The Three Just Men of Cordova* ai lui Edgar Wallace și *Cei trei mușchetari* ai lui Alexandre Dumas.

Ei sunt:

Andersen cu povestea lui despre regele gol. Toată lumea vede, știe că regele e gol, dar nimeni n-o poate spune. Nimeni nu poate spune că doi plus doi fac patru. Cu încetul lumea se obișnuiește, se resemnează — și-i devine cu totul indiferent dacă e sau nu e gol. Cât despre copilul care în povestirea lui Andersen strigă adevărul, în comunism *el* e cel mai condiționat, prudent și grijuliu să nu vorbească ce nu trebuie.

Jules Verne și romanul rachetei lansată spre luna. Racheta nu ajunge până la țintă și se transformă în satelit al ei.

Fantezia lui *Jules Verne* exprimă tragedia comunismului: pornind de la ideea că scopul scuză mijloacele, uită pe drum de scop și prefăce mijloacele teroriste (menite a fi temporare) în scop și instituție.

Koestler a pus problema în *Întunecime la amiază* iar *Victimele datoriei* de *Eugen Ionescu* prin scena finală (*avalez, mastiquez...*) redă cu formidabil simț dramatic tragedia: toți stau în jurul mesei rotunde -agenți, suspecti, binefăcători, complici — și-și aruncă unul altuia bucățile de pâine, se chinuiesc fără a mai ști de ce, habar nemaiaivând de scop. Cercul e perfect, egalitatea e neștirbită, hora se învârtește demential la nesfârșit.

Joc și eu; strig: *înghite, mesteca, îngHITE, mestecă...*, din ce în ce mai tare și mai repede — ca în *Boleroul* lui Ravel revăzut de Toscanini. Și impresionez. Teatrul acesta improvizat, cu un singur actor în lipsă de altul și cu o piesă inedită, îi distrează pe colegii mei.

Rostovtev, marele istoric al antichității, explică decadența imperiului roman în secolul al II-lea prin ajungerea la conducere a păturilor militare, adică, de fapt, a țăranilor: oameni foarte neștiutori, îngroziți de răspundere. Spre a rezolva grelele probleme ce li se pun în față, merg la soluțiile cele *mai comode* pentru ei (morala producătorului, le va denumi mai târziu, propovăduindu-le, spre nenorocirea omenirii, Georges Sorel) și mai accesibile minților lor simple. Exemplu: ce să ne batem noi capul cu urmărirea impozitelor, fiecare unde e acolo să fie ținut, la locul lui! Vom ști de unde să-l luăm. Astfel încasarea impozitelor devine *mai ușoară* și tot astfel mijesc zorii noii lumi medievale întemeiată pe colonat.

Edgar Wallace: într-unul din romane, șeful bandei, Tod Haydn (*Two O'clock Tod*) distribuie rolurile: unul o va face pe lordul, altul o va face pe secretarul, altul pe bătrânul valet, alta pe frumoasa fiică a lordului... (E vorba de captarea unui bogat moștenitor venit din Australia.) Și ca treaba să nu se încurce și nu cumva impostorii să se trădeze, Tod îi silește să-și joace rolurile „în continuare”, să-și vorbească limbajul convențional *chiar când sunt singuri*, fără de viitoarea victimă.

Așa ajung și terorizații și reeducații să discute între ei ca și cum mereu ar fi de față un agent al Securității. Pe urmă nu mai e nevoie nici de turnător, nici de autocenzură: fiecare își asumă rolul „în continuare”, instinctiv, automat. Reflexul pavlovian e obținut.

Efectul e pirandellian. Și ce importanță mai are dacă lordul e lord cu adevărat, de vreme ce totul se petrece *ca și cum ar fi!* Pseudomorfoze.

— Deși îmi dau seama că vin în contradicție cu spusele Apostolului (I Cor. 6, 18-19: „Fugiți de desfrânare! Orice păcat pe care-l va săvârși omul este în afara de trup. Cine se dedă însă desfrânării păcătuiește în însuși trupul său. Sau nu știți că trupul vostru este templu al Duhului Sfânt care este în voi, pe care-l aveți de la Dumnezeu și că voi nu sunteți ai voștri?”), pentru care păcatul trupesc este **cel mai compromițător** și **angajează complet** persoana umana, cred că păcatul supărării și al enervării este mult mai grav. Insul care, într-un magazin, în autobuz sau în tramvai, ori la birou, ori la o

coadă se enervează și se răstește, insultă și-și iese din fire, nu numai că se dă în urât spectacol, dar se și rupe cu totul de Dumnezeu. Cred că în toate bordelurile Parisului, Hamburgului și Singaporelui, ba în toate localurile de pierzanie ale tuturor porturilor și metropolelor lumii, în ocnele Guyannei, în temnițele de la Sing-Sing și Dartmoor păcatele săvârșite nu strigă mai disonant și mai jalnic la cer decât icnirile, certurile din senin și insultele gratuite proferate, cu o ură vitriolată, de arțăgoși și îmbufnați. (Crimele, furturile, depravările au o oarecare legătură cu nedreptățile și complicațiile lumii, harța însă nu.)

Supărările acestea — pe care nici nu le luăm în seamă, deși dacă ne ciocnim de ele ne ustură ca un corosiv — nu sunt de fapt simple supărări, ci dezvăluiri ale unei stări sufletești de neîmpăcată opoziție cu lumea creată de Dumnezeu; ale unei îndărătnice și imense îndepărtări de la recunoașterea deșertăciunii celor lumești. Dintr-odată cel din urmă fleac ia proporții și prinde vâlvătăi și pune în cumpănă toată măreția facerii și toată bucuria de a trăi. Omul e ancorat în diabolism, prins în nisipul mișcător al mâniei gratuite. Vicleanul, aici, cu adevărat își merită numele, câștigă sută la sută și fără nici un efort.

Dar vorbele! vorbele acelea la nivel de mușcătură de câine ce se repede pe furiș, la nivel de lătrături chelălăite și colți arătați de dincolo de gard; care desigur nu stau în corelație cu involuntara îmbrâncire sau cotul atins în treacăt, ci sunt însăși vărsătura Satanei. Tocmai contrariul supărăciosului îl prezintă Sf. Apostol Iacov (3, 23) drept pildă de urmat: „Pentru că toți greșim în multe chipuri și dacă nu greșește cineva un cuvânt acela este bărbat desăvârșit, în stare să se înfrâneze în întregime.”

De grele păcate avem prilej a ne înfiora, pentru mine nici unul nu-mi pare mai *străin* de afirmația că *împărăția mea nu este din lumea aceasta* decât turbarea verbală a nervosului din autobuz.

— Soluția descărcării prin insulte în autobuz e meschină și e și lașă pentru că-i fără risc. Dacă un om, cu adevărat, nu crede în Dumnezeu, e mai bine să meargă până la capătul convingerii lui, ca Ivan Karamazov, și să-și omoare tatăl, direct sau printr-un Smerdiakov. Da, e mai bine să comiți o crimă, și să te lepezi formal de Hristos și să treci la păgânism (printre păgâni, spune Chesterton, au fost oameni admirabili, iar Iulian Apostatul ca persoană se arată ireproșabil): e mai cinstit. Și-mi vine a crede — întemeiat pe Luca 16 — că Dumnezeu se va uita cu mai puțină mirare la un apostat, un ucigaș sau un hoț decât la cel care-l trădează în obscuritatea sudălmilor și ocărilor improșcate într-o aglomerație.

Gravitatea păcatului trupesc provine de fapt din ceea ce nu e trupesc. Denis de Rougemont: Dacă sexualitatea ar putea rămâne pură, **%;nlu-i** pur animalică, întocmai ca celelalte funcțiuni ale corpului, Dracul nu s-ar preocupa de ea.

1952-1959

Dumnezeu fiind infinit, căile prin care ne apropiem de El sunt de asemeni infinite, și deosebirea lor nu-i cu putință fiindcă ține de insolubila problemă a relațiilor dintre corpuri.

În această infinitate de căi sunt — ca și pe hărțile geografice — unele mai accentuate sau mai colorate și care se întâmplă să poarte și nume de persoane. Pe al oxfordianului irlandez care mi-a vestit botezul, nu l-am reținut. Dar sunt alte trei pe care le socotesc legate de minunea încreștinării mele, transpunând în termeni mie accesibili lucrarea harului.

I-am cunoscut pe Virgil Când. și Paul. Sim. prin Tr.

Paul — ea îi zicea Pavlic — lucra la biblioteca Institutului de istorie,

într-o cămăruță mobilată cu un singur birou, un scaun și un dulap; fereastra mare, disproporționată în raport cu dimensiunile odăii, răspundea înspre copacii stufoși dintre șoseaua Kiselef și bulevardul Jianu. Alături, despărțită de cămăruță printr-un antreiaș, era sala de lectura a bibliotecii Institutului. Domnea acolo o liniște deplină și binefăcătoare, cu totul rară în vuietul și zarva, în panica și hăituiala anilor 50, care în București însemnau pentru atâția alții dintre locuitori: evacuări din case, cozi începând de cu noapte, alergături fără sfârșit și fără noimă la sediile Oficiului de închiriere, inutile strădanii de a găsi un post, drumuri de la un serviciu de cadre la altul (orele de audiență fiind în general de la două la trei, iar cele pentru pândirea șefilor la oficiile de închiriere între patru și cinci dimineața), autobiografii pe zeci de pagini, referințe, retrairi ale trimiterii de la Ana la Caiafa (ce limpede le este dat oamenilor în suferință să refacă și să priceapă fiecare pas al calvarului) și parcă nu le venea a crede că Ana și Caiafa erau dinainte înțeleși, lucrau în perfectă cărdășie, aveau unul și același număr de telefon și că toate sculările în zori, toate actele, cozile, petițiile și sesizările erau de florile mărunții, de florile străvechiului pom al binelui și răului care acum dase-n pârğ ca niciodată, rodind fructe veninoase **toate**. Pentru alții Bucureștii erau ascunderea, teama de scrisori, de vecini, de prieteni și dușmani, de noapte și de zi — ca-n blestemul lui Moise la Deuteronom: O! de-ar veni seara! O! de-ar veni dimineața!

Acolo, în mica oază de liniște (și curățenie, era și un loc îngrijit, pe când străzile și casele pluteau în praf și paragină), Paul Sim. mi-a încredințat, bătut la mașină pe foi subțiri, textul celor două volume ale *Spovedaniilor unui pelerin rus* în traducerea părintelui %(**hiricuță**. Mi-a spus: „E o carte pe care o lași după primele pagini sau o citești până la capăt și te duce departe.”

Paul — cu trup de uriaș, zâmbet copilăros, glas domol și nimb de bunătațe — era un tânăr istoric pe care-l atrăgeau toate epocile și toate culturile. Pe Virgil Când. — scund, subțire, cu ochelari, glas înalt, priviri sfredelitoare și gesturi iuți — aceeași vastă cultură nu-i dase voie să hoinărească mult; îl reținea îndeosebi sfertul balcanic și bizantin al cadranului românesc. Ca și Paul Sim., Dvițu și alți câțiva tineri din jurul lui Mihai Avramescu, cercetători fideli ai după-amiezilor și serilor de la Schitul Maicilor, studiasă — clandestin — teologia și-și luase diploma de licență paralel cu nenumărate altele.

De la el mi-au venit lecturi consacrate ortodoxiei sudice (Paul era mai puțin atonit și elin, la el predominau Paisie Velicicovschi și un fel de incertă blândețe slavă): icoanele bizantine, (volumașul lui Duthuit îl considera primordial), Ioan Scărarul, Ioan Damaschin, Maxim Mărturisitorul, Grigore Pallama, Nicolae Cavasilla; mă îndemna totodată spre istoria imperiului româno-bulgar, spre *Getica* lui Pârvan, ba și proverbele lui Zane. Dar mai presus de orice ținea la *Viețile Sfinților* care figurau în numeroase ediții printre cărțile lui; pe acestea îmi cerea să le adâncesc. Între %**Minee** și **Sinaxar**, lucrări despre iconografie și iconologie, am dibuit încet. (*Filocalia* mi-a dat-o Pavlic, în dar.)

Virgil avea în camera lui din strada Popa-Tatu o bibliotecă vastă și prețioasă și-mi îngăduia să iau ce voiam dintr-însa. Totul îmi era permis, dar nu totul îmi era de folos, așa încât mă călăuzea, cu zâmbetul lui de intelectual erudit și rafinat, surprins și nițel jenat de preferințele mele vag mundane și mondene, căci mă duceam la el nu numai atras de ortodoxie, ci și ahtiat de lecturi, ca la o bibliotecă de împrumut. Virgil dovedea și o fermitate, ca de duhovnic, luată poate și de la numeroșii lui prieteni călugări; peste unii (se furișau discret) dădeam când sosea timpul schimbării volumelor.

Tanti Viorica era sora mai mare — văduvă și lovită de viață — a colegei mele de birou, Marta Const. (Marta era întruchiparea veseliei, optimismului, un fel de Olguța, mai reținută poate, atrasă de pozne și de pisici; mai copilăroasă decât mine chiar, își făcea mustați de hârtie și se recomanda: sipică cu stumeți, sau în variante, "pisifirică cu frispeți, fizdrugă cu zdrubeți sau bizigă cu buzdăți". Estimp locuia într-o mansardă fără sobă, își întreținea mama bolnavă, își ajuta sora și se zbătea să afle în care închisoare fusese dus logodnicul ei.) Trecusem și eu, de când mă înglobase marea epurare a baroului, în 1948, prin numeroase locuri de muncă unde nu prindeam cheag; curând serviciile de cadre îmi treceau la dosar mențiunea „dușmănos” ori „nu prezintă încredere” ori „mai rău decât un legionar” (asta a fost formula preferată de șefii de cadre evrei și avea să fie de mare folos anchetatorilor de la Securitate, și mai ales maiorului Jack Simon), ceea ce mă silea să reîncep a căuta o slujbă. (Am dat și de o femeie cumsecade, odată, șefă de cadre: te angajez, mi-a spus, orice ai fi, că te văd oropsit și am nevoie de un om cu ceva carte, dar îți pun o condiție, s-o știi: să nu-mi vii la serviciu în stare de ebrietate. În 1952 mi se înfundă rău și mențiunea **cu totul necorespunzător** mă pune în situația de a nu mai fi angajat nicăieri.)

S-a miluit de mine un membru de partid, șef de contencios al unui minister și m-am văzut registrator la arhivă. Marta era juris-consultă, prin Marta l-am cunoscut pe Ștefan Popescu și la Ștefan acasă, în grădină, am întâlnit-o pe Viorica. Logodnicul Martei, R-an (un Armean) și Fănică Popescu fuseseră comuniști din tinerețe, scosese reviste, lipiseră manifeste. (Jos pălăria!) Țineau de grupul lui Pătrășcanu și primiseră cuvenita răsplată pentru entuziasmul lor. R-an era închis, iar Fănică trecea pe la domiciliu între două detenții: lovit de o tuberculoză osoasă, abia dacă putea să umble. Căsuța lui vagon din strada Parfumului, plină de cărți, ziare, tablouri, reproduceri, cărți poștale ilustrate, fotografii, statuete și discuri, cu mobile de stil disparate și toate acele nimicuri de bună calitate care-și revelează stăpânul drept altceva decât un om oarecare, te fermeca. În grădină erau o boltă de viță, straturi de ceapă și roșii, flori cu grijă întreținute, o droaie de pisici (multe, născute prin beciuri, în stare de sălbăticie) și o cățea neagră, grasă, flocoasă, cu numele de Smaranda... Un mic rai.

Ștefan, fiu de frizer din strada Carol, copil teribil care-și amărâse părintele cu politica și revoluția, mâncător de cărți, scriitor el însuși, bețiv, bețiv pasionat nu de băutură, ci de tipărituri, idealuri și idei, începuse a bănuși în pușcărie (cea dintâi) existența unui Dumnezeu. Era totuși rezervat în privința aceasta și se mărginea la unele aluzii. Viorica însă își manifesta fățiș evlavie. Mi-a ghicit acele gânduri pe care nici eu nu le deslușeam? Oricum, mi-a fost de mare ajutor. Altfel decât Paul Sim. și Virgil Când. Nu prin lecturi.

Ei îi datorez că în toți acei ani mohorâți și agitați — în care clipele și orele treceau infernal de încet, iar golul săptămânilor și lunilor mai repede ca vântul — nu mi-am pierdut vremea toată pe la cozi, la spațiul locativ (fusesem alungat de două ori din casă), la raion, la cadre, la ghișete... M-a dus pe la biserici, pe la mai toate. Le știa ca nimeni alta, așa cum unele cucoane știu cofetăriile și băcăniile ori boiangeriile; cunoștea în parte pe toți preoții, felul lor de a sluji, meritele și **cusururile** lor, dacă era mai bine să mergi la vecernie, la maslu ori la liturghie în cutare loc, dacă predica era mai duioasă, mai savantă ori mai lungă aici ori acolo.

Am mers cu dânsa la vecernia de sâmbătă la mănăstirea Plumbuita, cu tramvaiul 1, și l-am cunoscut pe starețul Sofian; am urcat treptele strâmte ale bisericuții Bucur, printre flori, să-l auzim pe părintele Alexe, și dealul

Patriarhiei în ziua de 27 Octombrie, dimineța devreme, la scoaterea moaștelor Sfântului Dumitru Basarabov; am făcut Învierea la Mihai Vodă în curtea Arhivelor Statului (te-ai fi crezut la Sienna), la Sfinții Voievozi în Griviței, la Catedrala Neamului, atât de încăpătoare clădire din spatele Arcului de Triumf — și căreia unii îi spun greșit mănăstirea Cașin, după numele stației, deși poartă hramul Sfinții Arhangheli (sau Voievozi, că e tot una); am ascultat liturghii mărețe la Sf. Spiridon ori la Domnița Bălașa, în basilici mari ca în piața Vergului ori la podul Sf. Elefterie; am intrat, plecându-ne capetele, în miniatura de biserică de pe chei, zisă Sf. Spiridon Vechi, cea cu inscripție în limba siriacă; am văzut-o pe Viorica închinându-se la icoana Sfântei Varvara în biserică Enei, la cea făcătoare de minuni, a Maicii Domnului, din biserică Icoanei sau la cea din Olteni; ba am ajuns și în cartiere depărtate, în Fundenii copilăriei mele, pe strada Mărțișor lângă Arghezi, în Ferentari, la Ghica-Tei; și am revenit în centru, la biserică grecească din piața Pache, la pitita biserică a Doamnei printre magazinele de pe calea Victoriei (îmi vine a scrie: printre dughenele de pe Podul Mogoșoaiei), la capela Bibeștilor din strada Sapienței cu aspect de locaș de cult metodist — biserică Ortodoxă și Istoria Românilor mă furau deopotrivă, laolaltă. Pretitundeni o urmam pe Viorica, bucuros; odată am auzit-o pe Olga Gieceanu comentând Scriptura într-o după-amiază de duminică, la Bucur: desigur că noi nu suntem criminali, tâlhari, furi... desigur... dar ca să ne putem numi *ai Lui* e de ajuns? E de ajuns să nu săvârșim păcate mari? La asta ne mărginim? Și totuși cutezăm a ne împărtăși! Iar eu, nici măcar botezat, *simplu spectator*, înghițeam, ascultând-o, o licoare cu slabe urme de otravă. Mergeam pretutundeni; îmi făceam desigur și eu cruce; priveam; ascultam, mă rugam: zvâcnit, nesigur, nedecis, încurcat. Dar nu ostenit, nu sătul.

Jilava, camera 24, 16 aprilie 1960

Măine e prima zi de Paști. Paștile au fost calculate după *mâna lui Damaschin*. În celulă, spre seară, peste toți s-a lăsat amorțeala, nu se aude nici o șoptă. (Ce mă, ați murit? ne strigă prin vizetă caraliul „Biserică”.) Pe bănci, înghesuți, deținuții — ca și ostașii din schița lui Brăescu, prinși de Înviere în căutarea străzii Stavropoleos — sunt duși cu gândurile departe — în timp și spațiu — de locul unde se află. Lângă mine, V., nașul meu recent, vorbăreț de felul său, tace de mult.

Deodată îmi șoptește: dacă se va stinge lumina în seara asta, dar nu pentru câteva clipe, ci dacă se va întrerupe curentul oarecare vreme — să știi că înseamnă că vom ieși înainte de termen. O voi stinge cu puterea ființei mele astrale.

Nu-i răspund.

Clipele pică indiferente, liniștea se adâncește, coboară o moțăială ce izolează pe fiecare în ghemul visărilor, regretelor ori neroziilor sale proprii. După un interval destul de lung, brusc lumina se stinge. În pușcărie, evenimentul este extrem de rar. V., cu brațele încrucișate, cu trupul încordat, nu tresare, nu scoate o vorbă. Dar simt că e ca în transă, întunericul durează mult de tot, pe coridoare se aud cizmele gardienilor în pas de alergare, și înjurături. Bănuim pe sub ușă dărele de lumină ale felinarelor.

Când se aprinde iarăși becul, aproape de stingere, mă uit la V. să văd fața lui rotofeie, strălucitoare, inundată de calmă biruință.

Nu comentăm.

1931

Anetta, înainte de prânz. În cameră, o inundație de lumină. Vorbește repede:

Să vezi, am ascultat ieri o placă la Gennaine:

S-a dus valsul d-altă dată Shimmy, foxtrot și java...

Așa trebuie să fi fost după 1920, nu? Femeia fatală distrugea fericirea casei, burghezul era nenorocit și nu se însura cu femeia iubită, ea pleca mai departe, indiferentă și rea, el mergea de râpă, afară ploua, treceau trenurile în nopți, farurile se reflectau în picături, oamenii se sinucideau, hoții în frac săreau pe fereastră, fetele fugeau de-acasă, se jucau toți de-a lumea nouă... Vrei să mergem la șase la cinema? Se dă un film cu William Powell și Myma Loy.

Gherla, Paștele 1961

Încă de mult, Marinică P. ne-a spus lui Sile Cătălinoiu și mie că are, perfect cusute într-un colț de batistă, câteva fărâme de împărtașanie, date lui cu vreo trei ani în urmă de părintele Ion Iovan, duhovnicul Vladimireștilor.

Am hotărât, câteșitrei, în lipsa unui preot în celulă, să ne grijim singuri. Vom ajuna sâmbăta și duminica dimineață și vom păstra câte ceva din mâncarea de sâmbătă, dacă se va putea. Sile, care a venit de curând în celulă de la bucătărie, unde a stat vreo câteva luni, are la dânsul o punguliță de plastic și într-însa câțiva biscuiți uscați și opt bucățele de zahăr. Marinică știe la perfecție toate rugăciunile împărtașaniei.

Izbutim să punem de o parte felioarele de pâine care, în săptămâna aceea, ni se dau sâmbătă. Ajunăm, ne rugăm.

Duminică la prânz ne urcăm la etajul al patrulea unde e patul lui Sile. Ne așezăm turcește. Marinică recită pe îndelete întregul șirag al rugăciunilor. Apoi spunem fiecare: Cred Doamne și mărturisesc... și Luați mâncăți... De pe podul palmei cu grijă spălată înghițim fiecare câte o firimitură de grijanie; firimiturile sunt de necrezut de mici, aproape invizibile. Apoi mâncăm cu mare poftă cartofii care în ziua aceea se nimeresc a fi fost, ca niciodată, curățați și oarecum fierți. Ronțaim biscuiții și zahărul. Marinică rostește rugăciunile de mulțumire.

După deșteptare, încercarea de a cânta în surdină *Hristos a înviat* fusese brutal reprimată de gardieni. Acum însă, la prânz, ne dau pace și din câte un colț, de sus de unde suntem cocoțați auzim — ca din văi, de colo, de dincolo — câte o îngânare de cântec și o reluăm și noi, șușotind.

— Creștinismul respingând frica și prostia, păcate groaznice, nu poate decât aproba aforisme ca acestea:

„Activitatea duce la mai multe împliniri decât prudența” (Vauvenargues);

„Mai bine e să te înșeli decât să nu faci nimic.” (Goebbels); „Cine nu riscă, pierde totul.” (Fouche)

Iar întrebării: „Ce să facem?” și răspunsului (implicat în citatele de mai sus): „Trebuie să facem ceva”, le stă în față fraza lui Yves Guyot: „Primul lucru pe care trebuie să-l facem e să nu facem prostii.”

— Există în *Evangelii* și în literatura patristică concizii vrednice de clasici.

Bunăoară la Ioan 13, 30 când Iuda iese de la Cina cea de taină, fulgurantul: „Și era noapte.” Nici poezii cei mari n-au găsit cale mai evocatoare și mai scurtă; și rapiditatea — crede Pasternak — e modul poeziei.

În Pateric: curtezana care ori de câte ori venea un anume mare pustnic în oraș după treburi îi dădea milostenii și-i plăcea să-l asculte. Odată, după ce bătrânul îi vorbise, l-a întrebat: „Părinte, este ispășire?” Zise bătrânul: „Este”.

Atât. (L-a urmat pe loc și a dus-o la o mănăstire de femei, în pustie.)

— Ion Omescu se gândește la o piesă de teatru, vrea s-o scrie după ce se liberează, reia teza lui Paul Raynal despre Iuda: fără el nu se putea, și-a jucat

rolul; de ce să fie osândit?

Cred însă că deși se știa ce va face, rămâne vinovat. Dumnezeu, atotștiutor, are preștiința reacțiilor și purtărilor noastre, dar nu ne silește să reacționăm și să ne purtăm într-un anume fel. Avem, neîncetat, opțiuni.

Dacă faci un bine unui om rău și nu te aștepti să-ți fie recunoscător, prevăzuta lui urâtă reacție nu te va mira, dar tot odioasă rămâne.

Trădarea lui Iuda era de așteptat și a fost folosită; tot trădare e.

S-ar zice că această așteptare (o să vezi că...) îl face și mai odios: nu și-a putut ieși din piele. A rămas în automatism. Iar porunca dintâi e: cine vrea să fie al Meu să iasă din sine...

— *Bhagavad-Gita* înfățișează năzuințele omului superior: a fi eliberat de ură, dorință, frică, dragoste și milă.

Cuvintele acestea definesc limpede poziția axiologică a hinduismului și totodată limitele sale în teoria valorilor.

Liberat de milă și dragoste!

Ce uriașă deosebire, și nu e greu a spune în defavoarea cui — îi afirm dr-ului Al-G.

Dr-ul Al-G. susține că liberarea de milă și dragoste, în *Bhagavad-Gita*, nu poate fi interpretată ca o scădere în raport cu doctrina creștină, ci ca o depășire absolută a bipolarității.

Mă rog, o fi, dar îl înfrunt cu propria lui teorie despre originalitatea creștinismului.

O dată cu descoperirea manuscriselor de la Marea Moartă despre secta esenienilor, universitatea din Ierusalim, rabinatul internațional și cărturarii evrei de pretutindeni au făcut foarte mare caz de asemănările dintre esenieni și creștini. Tâlcul amploarei ce s-a dat textelor eseniene este ușor de dibuit, se urmărea a se dovedi că școala lui Iisus Hristos nu este decât o ramură oarecare a iudaismului. Doctrină interesantă, creștinismul, onorabilă, dar — vedeți — e numai și numai o comunitate rabinică printre altele, o variantă. Iar de vreme ce-i așa — și textele descoperite dovedesc profunda asemănare (în fond identitate) a creștinismului cu mediul înconjurător și cu anterioritatea -, la ce bun atâta agitație în jurul unei religii pretinse nouă, al cărei cap nu-i nici o nevoie să-l considerăm divin pentru a o explica? Ia citiți sururile: e aproape același lucru. *Ișu* e „regele dreptății”, adică șeful unei sinagogi puriste și nițel dizidente.

Așa să fie? Nu.

Nu, doctrina esenienilor seamănă cu a lui Hristos, *seamănă, dar nu răsare*. Sunt și trăsături comune și diferențe majore. Sunt asemănări care merg până la un punct și acolo încetează. Și **%tarul** în embriogeneză repetă filogeneza, dar nu se oprește la stadiul de pește. Și pruncul omenesc face gesturi ca ale puiului de maimuță, dar pe la zece luni tânărul primat e stereotip, în vreme ce vlăstarul uman o apucă pe căile nesigure ale adaptării imperfecte, căile lui Edgar Daque. Apa, dacă e pusă la fiert, începe a emite aburi pe la 60°, zice dr-ul Al-G., dar de fiert nu fierbe decât la 100° și apa fiartă e cu *totul altceva* decât apa caldă sau apa care e aproape fiartă ori pe punctul de a fierbe. Fierberea e un *fenomen nou*, de neînlocuit, de neasemuit, e surpriză, motiv de mirare.

Creștinismul față de esenism e ca apa care fierbe față de apa din care ies aburi.

Tot așa, după ce-i reamintesc propria-i metaforă, îi pot răspunde lui Al-G.: or fi, ba și sunt, în textele vedice și budiste și în ale celorlalte religii, pasaje despre milă și dragoste și precepte similare cu cele evanghelice. Dar sunt întâmplătoare, izolate, nu sunt coordonatele care susțin construcția și

nu ele rezumă doctrina. Dragostea nu este nici în hinduism nici în Legea veche *axa*, temeiul, esența, principiul, criteriul, *totul* — așa cum e în *Evangheliu*. Nu e apa care fierbe.

Și în sistemele aritmetice cu baza 12 apare cifra 10; are însă altă valoare ca în sistemul zecimal.

Savanții apologeti ai textelor eseniene îmi par în postura de evoluționiști incremenți în ajunul unei mutații.

În creștinism dragostea nu e un oarecare precept, unul, e *singurul* lucru ce va rămâne când se vor fi dus toate, după cum spune Pavel.

— Într-atâta și-a respectat Dumnezeu creația încât pentru a intra și a interveni într-însa i s-a supus (motiv care mai târziu l-a inspirat pe Francis Bacon să scrie: *naturae enim non imperatur nisi parendo*⁵⁴). S-a smerit și s-a furișat printre noi, luând ca și noi calea nașterii din femeie și trup cu adevărat omenesc (trupul Domnului n-a fost, cum le-a plăcut unor eretici să creadă, o nălucă). Creația nu este, după tot ce vedem cu ochii și tot ce ni se spune în Sfânta Scriptură, un joc ori un fleac pentru Creator: de vreme ce și-a dat pe unicul său Fiu pentru ea și a luat asupra-și *riscul* imens de a *pierde partida*, înseamnă că e ceva teribil de serios și pentru El și pentru noi. Mai înseamnă ca nu trebuie cumva să ne închipuim că Dumnezeu este dispus să-și calce legile sau să le suspende efectul cu una cu două. El e gata să *ne ajute* a ne croi drum prin ele, din milă și caritate — și mai mult întărindu-ne decât înlăturând orânduirea naturală din drumul nostru -, dar nu a-și lua creația *à la légère*. Să luăm aminte

— Nimic nu-i mai anticreștin decât morala producătorului. Nefericita născocire a lui Georges Sorel e contrară marilor principii ale creștinismului: spiritul de jertfa și ideea că acela care dă nu are neapărat dreptul la răsplată.

Morala producătorului — esențial contabilă — nu știe nici de *mărinimie*, nici de *serviciu*. Ține de mentalitatea talionului, întru nimic mai puțin îngustă și simplistă.

Lumea n-a fost creată în temeiul moralei producătorului; cu totul invers: în temeiul dăruirii și spre binele exclusiv al consumatorului. Până la urmă, Făcătorul se lasă de-a pururi consumat în Euharistie.

Jilava

Nu te lasă grijile să dormi sau te deșteaptă din somn. Dar se întâmplă ca și de pe urma fericirii să te pomenești treaz în toiul nopții. Așa mi s-a întâmplat mult timp după ce am fost primit botezul. Doar din bucurie — *%oul of sheer joy, %aus Ututer Fivi ide* — deschideam brusc ochii, cuprins de o stare euforică, izvoditoare nu de adormire — ca la stupefiante — ci de veghe, de viață supraințensă; de somn îmi ardea mie? de odihnă? de uitare? *de oblivion* ori *evadare*? Nu, de prea plin îmi venea să mă reped jos din pat ori de pe prici, să alerg, să strig de bucurie, să-i zgâlțâi și pe ceilalți, să le spun cât sunt de fericit, să-i rog să-și dea seama ce comoară posedă cu toții, ce sobiță minunată", ce *tranchilizant* fără prescripție medicală. Noroc de mine că strășnicia regulamentului mă împiedică să mă dau în spectacol. Ceva din felul meu diurn de a fi trădează probabil, măcar în parte, veselia mea lăuntrică; deoarece unora le sunt surprinzător de drag, în timp ce altora le impun o solidă antipatie.

— „Tu, ateu? Aida de, ești mult prea vesel*. (Dostoievski în *Adolescenții*)

Ianuarie 1961

Mutați de la Jilava la Gherla. În mașina-dubă stăm strânși ca sardelele supra-presate de cine știe ce nou procedeu electronic de mare eficiență, ca laserul, stereotomia, hi-fi-ul; de necrezut. Să nu dea Dumnezeu omului câte poate îndura: în loc de vaiete se aud amintiri politice ori picante, versuri,

controverse științifice... Stau lipit de Al. Bile, scriitor, poet, gazetar și umorist — și foarte mare grad masonic. Am ghinion, căci e un om gras, dar am noroc pentru că e vesel și gura nu-i tace. L-a cunoscut pe Ionel Fernic, pe Cincinat Pavelescu, l-a cunoscut pe Maurice Magie. I-a citit în palmă doamna de Thebes. L-a cunoscut pe Alexandre Millerand.

Duba — suprasolicitată — înaintează târâș-grăpiș. Sosim la gară înspre amurg, undeva în câmp, departe de peroanele ale căror lumini abia se zăresc printre rafale de zăpadă, ne înconjoară o perdea groasă de alb cenușiu, care înțeapă; viscolește ca-n Bărăgan, suflă crivățul ca-n nopți de pomină. Azvârlim geamantanele și bocelele la pământ înainte de a sări din mașina-dubă. Apoi le ridicăm și alergăm cu ele, luptând cu vântul, până la vagoanele-dubă. Aici alt necaz: scările sunt atât de înalt așezate încât cei mai mulți nu se pot urca. Se cațără câțiva mai tineri care ajută celorlalți să se cocoate și ei, cu chiu cu vai, caraghioși.

Lui Bile n-am vrut să-i spun cât de străin mă simt, m-am simțit de francmasoni. Manole surâdea citind extravaganțele și confuziile Buletinului anti iudeo-masonic al doctorului Trifu (în guvernul iudeo-masonic prevestit, figura la interne ziaristului Scaitator de la „Adevărul” cu numele său de Blumenfeld și cu prenumele Canalie — Canalie Blumenfeld —, iar la finanțe Marmorosch-Blank, ca și cum numele celor doi asociați ai vestitei bănci ar fi fost ale unui singur ins), dar tendința o aproba. Mania misterului, la masoni, îl scotea îndeosebi din sărite, și nu-i putea suferi. Era și el gata să le atribuie, de nu toate, multe din năpastele care au lovit biata omenire. Bile. e treizeci și trei și e în consiliul internațional, dar precizează că e de rit scoțian — antic și acceptat -, că nu face parte din marele-orient, revoluționar și ateu. Ei, cei din ritul scoțian, cred în Dumnezeu și în lojile lor sunt înscrise familiile regale și princiare ale apusului și toată negustorimea americană. Manole, desigur, ar fi osândit amabilitatea mea față de bietul mason, lepădat — vorba lui Koestler — de propriii lui copii (ca și socrul lui Dinu P.). Nu cumva e și doctorul Trifu pe aici?

Vifornița — nu numai tineretul — ne ajută și ea, celor rămași în urmă, printr-o bruscă schimbare a direcției vântului, să ne putem sui. Îmi vâjâie în minte și-n urechi cuvintele din *Kindertotenlieder* ale lui Mahler: *In diesem Wetter... In diesem Wetter...*

Și-apoi, fără pauză, tonalitatea virând nu mai puțin iute ca vântul, versurile lui Cincinat, prietenul lui Bile:

*Frumoasa mea cu ochii verzi
Ca două mistice smaralde
Te duci spre alte țări
mai calde
Melancolia să ți-o pierzi.*

BUGHI MAMBO RAG

...Tacuerimus, tacueritis, tacuerint... *Fordul cu mustăți era o mașină nervoasă... Nu, dle, NU sarailie, ci serai-gli, care înseamnă prăjitură împărâtească, de palat... Principiul strategic esențial al armatelor române a fost din totdeauna atragerea dușmanului într-un defileu ori un coridor în care acesta să nu-și poată desfășura forțele, așa a fost la Posada, la Rovine, la Călugăreni, la Podul înalt... Năpădită de furie, milady de Winter scrâșnește din dinți...*

— Când Kierkegaard scrie că Dumnezeu nu vrea să se arate sub chip extravagant, orbitor și obligator de uriaș papagal roșu, el parafrazează doar cuvintele de la Luca 17, 20-21: „împărăția lui Dumnezeu nu va veni în chip văzut și nici nu vor zice: Iat-o aici sau acolo. Căci, iată, împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru.”

E de mirare că un popor atât de ascuțit la minte ca acela iudeu s-a putut opri asupra unui Mesia glorificat, coborând din cer cu un alai definitiv care

nu ar mai fi îngăduit nici cea mai mică îndoială, ci doar prosternarea, constatarea. Cum de n-au bănuțit cã planul divin va recurge la o cale mai puțin simplistã? Soluția mesianicã închipuitã de Iuda este de o naivitate egalã cu soluția scenicã a unui *deus ex machina*.

— La Marcu 9, 24 problema simultaneitãții credinței și necredinței apare în toatã acuitatea ei. Prima impresie este cã de vreme ce credința coexistã cu necredința, aceasta din urmã e precumpãnitoare. Cã de fapt, rãmâne doar ea.

Dar nu e decãt o primã impresie, greșitã.

Existã în dialectica simultanelor credință-necredință un *punct critic* pe care, rugându-ne mai departe, îl depășim. Prin faptul cã mã rog, deși mã îndoiesc, deși prin urmare nu cred în mod absolut, cred! Aceasta e credința: depășirea punctului critic al dialecticii.

Depășirea aceasta (stãruința în rugãciune cu toate cã mã aflu în stare de incertitudine) presupune un act de curaj. Ca și în teorema lui R. Thom sunt pe vârful neutru și catastrofic, la egalã distanță între credință și necredință. Dacă merg mai departe, dacã mã rog, dacã nu mi-e fricã sã cred, înseamnã ca risc, pariez, mã avânt, sãr în gol, optez — îndrãznesc. Exact ca în regula statornicitã de însuși Domnul: îndrãzniți!

(Cãt despre senzația de umilință pe care o încercãm vãzând cã nu putem crede în mod cu totul pur și neșovãitor, trebuie și ea depășitã. Cum? Printr-un act de smerenie: sã recunoaștem cã ispita, jalnica ispitã a necredinței, face parte din condiția noastrã omeneascã, cum fac parte și atâtea alte infirmitãți și inferioritãți. Tot de smerenie ține adaosul esențial: „a zis cu lacrimi” — lacrimile mântuitoare ale cãinței, speranței și beatitudinii.)

Jilava 1961 și fabrica Stãruința din Vitan (1965—1968)

Printre țigani. Rasismul este o dementã, dar — cum sã spun? — nerasismul, contestarea unor rase deosebite, fiecare cu însușirile ei, este o nerozie.

Sunt mai ales certãreți, rostul vieții lor e gâlceava, harța: gãlãgioși; fãrã de larmã și tãrãboi se asfixiazã și pier; pãngãritori, au un dar neîntrecut de a terfeli totul; mincinoși, mințim cu toții, dar idealizãm realul, la ei e altfel, ca la antimaterie. Și gãsesc de cuviință sã-și întãreascã minciunile cu jurãminte grele: sã-mi sarã ochii, sã-mi moarã mama, sã fiu nebun.

Dacã ar fi sã-i iau în serios, ar trebui sã se înalțe maldãre de ochi, ca cele atribuite lui Ante Pavelic de Malaparte în *Kaputt*; sã se perinde în fața fabricii nesfãrșite convoaie de dricuri, înterupând orice trafic; sã fie balamucurile pline pãnã la refuz.

Și nu le poți intra în voie. Oricãt de frumos le vorbești: orice umilință, orice fãțãrnicie: deopotrivã de inutile. Leneși, urãsc pe cine le cere un efort, o lene îndãrãtnicã, violentã ca instinctul de conservare. Și nu pot bea în cãrciumi, numai afarã pe stradã, cu sticlele înșirate alãturi și puradeii roatã; o maidanofilie, un exhibiționism, o nostalgie a bãlciului; și un jind al ocãrii, țipetelor, poalelor date peste cap. Spurcãciunea. Dracul sordid, dracul poltron, dracul țopãitor. Cãrora Coșbuc le-a gãsit nume atãt de potrivite și care-n infern își fac din cur o goarnã.

August-septembrie 1931

Lecturi pentru acest sfãrșit de varã caldã (prin perdele lumina *curge* în camerã) : *Poeziile lui A. O. Barnabooth* de Valery Larbaud (recomandate de Anetta, stãruitor și cu surãsuri complice). *Peril at End House*, recentul „polițist” al Agathe Christie, tot dupã sfatul Anettei; și — le-a venit rãndul dupã o lungã așteptare — *Le Grand Meaulnes* de Alain Fournier si corespondența Alain Fournier — Jacques Rivière.

Toate mă încântă. Dar versurile lui Valery Larbaud mă tulbură, mă emoționează și-mi pare că dețin taina comuniunii dintre mine și Anetta: *Oh, splendeurs de la vie commune et du %tiwn-tnv'n ordinaire. â voite cale tinic perdue!*

— Între instinct și inteligență, între furnicar și individ, între automatism și libertate, pentru creștinul care nu-i hotărât să intre la mânăstire, ci rămâne în lume, singura soluție este echilibrul și dreapta socotință.

Omul privește cu spaimă furnicarul (ori stupul ori colonia de termită sau oricare altă societate animală) unde ființa individuală nu-i decât o *piesa* care-și repetă funcția la nesfârșit, unde pe orizontul perfect circular nu se înscrie nici un „punct omega”.

Descartes ghicise, cibernetic, aspectul de mașină automată al fiecărei unități dintr-o specie animală — precum și al speciei însăși.

Iar acum când — datorită exploziei demografice și progresului științei — *organizația* (în care Bertrand Russell vedea antipodul libertății individuale) se înfățișează din ce în ce mai evidentă și mai acaparatoare, nu se merge hotărât la automatism, al cărui echivalent pe plan biologic este instinctul? Altfel spus, nu cumva instinctul, departe de a fi premergătorul și vestitorul inteligenței și o formă elementară de comportament, este un procedeu superior, infinit mai sigur?

Să nu fie.

După chipul și asemănarea Sa. Și a suflat în fața lui suflare de viață.

Echilibrul teandric — ideal și totodată soluție — arată omului că poate vieții creștinește în lume.

Nu e nevoie de automatism, numai de civism.

Libertatea nu se confundă cu libertinajul și nebunia.

După dezordine — și dezmațul acolo duce — urmează întotdeauna (Erich Kastner în *Fabian*) prostia, adică o altă asuprire.

(Heliade Rădulescu: urâsc tirania și mă tem de anarhie.)

Datorită civismului, pe de o parte, și libertății sprijinită și limitată de morala și de credință în Dumnezeu, pe de alta, putem ieși din coșmarul stupului, organizației, dresajului, fără a cădea — proteste — în anarhie. (Sigur că funcționarii, în numele moralei producătorului și al comodității, asta ar prefera: stupul, ori măcar, în așteptare, puțin colonat.)

Echilibrul ne ferește de iadul pregătit nouă dincolo de licența lui Ivan Karamazov: turma dobitocească.

— Rău facem cu toții că nu citim mai mult din istoria religiilor, din lucrările lui Mircea Eliade.

Am afla cu toții că sacrificiul e o constantă a istoriei și un imbold al omului.

Fără de sensul sacrificial suntem lipsiți de uneltele construcției.

Dar noi vrem Taborul fără a trece pe la Golgota. *Bine este nouă să fim aici*, dar nu *ia-ți crucea ta și urmează Mie*.

În lumea aceasta — în care împărătește diavolul, în care, așadar, contabilitatea e stăpână — există două conturi, două coloane, două partide; la indieni sistemul contabilității în partidă dublă se numește *karma*. Talmudul vorbește fățiș de scrib și registre. Dar sensul e unul și același: totul se plătește.

Domnul a *plătit preț*, ne-a *răscumpărat*. Plata ori jertfa e o lege a lumii, de neînălțurat, la fel de absolută ca legea Boyle-Mariotte, *Țal!* zicea Caragiale.

Pas de te înțelege cu o lume care acordă oarbă credință legilor fizicii, dar nu-și dă seama de legea sacrificiului.

Dar în sacrificiu, eu care-l confund pe contabil cu diavolul, n-ar trebui

să văd tot un calcul, o *captatio benevolentiae*, un fel de *avans*, ca la tranzacții!

Nu, e o recunoaștere a dualității din lumea creată (*yin-yang*, Vișnu-Siva, făurire-distrugere); mai e și act gratuit.

Atunci și actul gratuit al lui Gide e admirabil? Nu, pentru că Lafcadio ajunge la extaz prin omor, adică prin nenorocirea altuia, în vreme ce o altă lege absolută o găsim formulată la Dostoievski: oricine are dreptul la fericire, dar nimeni n-are dreptul s-o întemeieze pe nenorocirea altuia, pe batjocorirea sau nedreptățirea altuia. (Fericirea trebuie *inventată* de fiecare pe cont propriu, prin mijloace originale, de unde și caracterul reprobabil al crimei, furtului, adulterului, înșelăciunii, denunțului; în toate acestea fericirea e obținută de la altul, e luată. Crima e parazită.)

Dar dacă victima e un nemernic nevrednic de viață? N-are a face, pentru că:

- a) turpitudinea victimei nu justifică pe asasin;
- b) crima lui Raskolnikov e o tragedie nu prin moartea unei bătrâne cămătărese, ci prin prăbușirea iscată în ființa lui;
- c) individul — oricât de înzestrat și de superior — nu e Dumnezeu și nu-i poate lua locul.

— Constantin Hr. (vecinul meu de strană de la Schitul Darvari) e instalator de profesie, poartă barbă mare călugărească, ajută preotului la altar și nu ezită să proorocească. Amenință cu iadul pe cine nu ascultă liturghia toată în genunchi, mănâncă (oricât de puțin) carne sau bea (fie și-n cantități mici) vin ori nu se deșteaptă la miezul nopții spre a se ruga. Adeseori mă exasperează, dar îl respect — ca toți cei ce vin la Schit: sinceritatea credinței lui aprige și formaliste e absolută — și aparține categoriei de predicatori care fac ceea ce predică. Eu îi spun „nea Costică”, mai ales „frate Hr.” — și-i place.

Dar știi că amenințările lui (nu te poți mântui! nu te poți numi creștin dacă bei, dacă mănânci, dacă mergi la teatru...) fac parte din diavoleasca ispită de dreapta a desăvârșirii absolute, așa cum o închipuie mirenii.

O știi de la evrei: dacă nu respectați toate cele șase sute treisprezece porunci talmudice și dacă nu trăiești în ghetto nu poți fi evreu.

Aceeași mentalitate. Una e desăvârșirea monahală, alta e viața creștinească obișnuită. Sub cuvânt că nu ești desăvârșit — ce bine ar fi — nu înseamnă, gata, că ești al diavolului și că mai bine ai face toate blestemățiile, că tot una e!

(C. Hr. e altminteri un prieten devotat și un om admirabil.)

— După citirea atentă a ultimelor lui romane, Dostoievski ne apare ca unul ce a cunoscut marea taină finală a ortodoxiei: isihia și rugăciunea inimii.

Makar Ivanovici din *Adolescentul* — omul mereu fericit, pribeagul voios neștiutor de oboseală — o dovedește cu prisosință. Pe Makar Ivanovici nedreptatea și răul nici nu-l pot atinge; e întruchiparea însăși a idealului din *Spovedaniile pelerinului rus*, a versetului 17 din capitolul 5 al epistolei întâi către Tesalonicieni, e ortodoxul care trăiește neconținut bucuria Învierii.

Drept este că *Adolescentul*, ca operă literară, nu-i cel mai de seamă în seria marilor romane dostoievskiene. În acest *loc secundar* și-a îngropat autorul comoara.

Septembrie-noiembrie 1964, Fundeni

Toamnă caldă, regească. Singurul anotimp — de obicei scurt — în care Bucureștiul dezvăluie cât de frumos este.

Bănuieț de arterită. Își fac de cap și mațele. Și destul de șubreziți. S.F. i-a vorbit de mine doctorului Marian I., care mă primește în secția de

cardio-vasculare de la spitalul Fundeni.

Secția e la etajul trei.

Totul îmi pare — și este — curat, îngrijit, îmbietor, luxos. Încă n-au început operațiile. Camarazii de cameră sunt tineri și veseli, au impresia că sunt în vacanță. Mâncăm nu în salon, ci într-o sală de mese care s-ar zice că e la o pensiune de localitate balneară. La început tinerii mai înjură, mai ales de cele sfinte, apoi, la rugămintea mea, înlocuiesc înjurăturile și consimt să înjure de marmură, văzduh, ceară și alte nevinovate substantive.

(Regret că nu le pot traduce și lămuri originea înjurăturii franceze **jarnicotton**, ticluită de confesorul regelui Henric al IV-lea, abatele Cotton; în locul oribilului *jarnidieu* — contracție a cuvintelor *je renie Dieu*⁵⁶ — el a propus suveranului pe aceea rezultată din *je renie Cotton*⁵⁷; adoptarea, în hohote de râs și mare exaltare, a propunerii — validată de posteritate — e cât se poate de onorabilă pentru toți cei implicați.)

Seara iau ascensorul și mă urc la etajul opt unde, pe toată suprafața clădirii, se întinde o imensă terasă. Luminile orașului scânteiază în depărtare. Efect de feerie, de grandoare, și mai ales de nemărginire, de libertate. *Nici un zid*.

În general, seara, pe terasă e lume destul de puțină. Alerg de la un capăt la altul și îngân ori strig în gura mare: slavă Ție, Hristoase Dumnezeu nostru, slavă Ție. Mă închin și mulțumesc și, pe cât mă lasă vocea, cânt.

Cam ieftin efectul de lumini, dar pentru mine e de ajuns. Contrastul cu spațiul înzidit al celulei și cu becul ei orbitor e terapeutic.

— Proiect de scrisoare către Manole, la Bruxelles:

Dragul meu, ca maurrasist și voltairian ce erai (ce ești?) mi-ai spus de atâtea ori că dacă te-ai ruga ai face-o ca La Hire: Doamne, poartă-te cu mine așa cum m-aș purta eu cu Tine...

Iată, așa s-a purtat cu mine.

— Da, pot spune: „îndulcitu-m-ai cu dorul tău, Hristoase, și m-ai schimbat cu dumnezeiasca Ta dragoste.”

Dar pe de altă parte: „întru strălucirile sfinților Tăi, cum voi intra eu, nevrednicul? că de voi îndrăzni să intru în cămară, haina mă vădește că nu sunt de nuntă.”

(La ospățul împărătesc pot avea acces în jurul mesii rotunde marii criminali și păcătoși, arzând de strălucirea grozăviilor săvârșite și repudiate; dar „săracii și ticăloșii”, cei mici și meschini până și-n păcate? Cei de iertat pentru frică și lepădare. Domnul iartă *orice*. Iartă și păcatele mizerabile. Există o nădejde — pâlپăită ca flacăra de candelă — și pentru drojdia, pleava păcatului.)

1954

Trixi, pe care o vizitez adesea de când a fost exclusă din partid, plânge ușor. Dramatica ședință de excludere a zguduit-o până-n cele mai ascunse fibre. Oricum, plânsul acesta se deosebește de crizele lacrimogene pe care le isca fie și cea mai modestă glumă a mea cu privire la iubiții conducători. Ajunsesem să mă satur și eu, mă feream de ea; susceptibilă și atentă la orice inflexiune a vocii, îmi închidea telefonul din te miri ce, sughițând și hohotind. Eram mai abitir ca Zița, ambetat peste poate, și pe măsură ce ea se înălța (sau se afunda?) în ierarhie, iar în jurul meu nenorocirile se înmulțeau, dobândeau proporții, îmi luam câmpii, la propriu, porneam după-amiezele de acasă, colindam — singuratic drumeț, ori strivit în supraîncărcate autobuze-hardughii — împrejurimile Bucureș-tilor, păduri, lacuri, biserițe, conace vechi, Pasărea, Pustnicii, Bragadiru.

Excluderea din partid, urmându-i pierderea funcției de secretară de

organizație și apoi o îndelungată atrofie mușchiulară însoțită de o stare depresivă acută, venind în șir peste ea, m-au adus iarăși în casa din strada Corneliu Botez.

Acum Tr. plângea molcom, îmi spunea că-i pare rău, că-i dezamăgită, că vrea să organizeze un salon reacționar (s-o ajut).

În primăvara lui 1953, aproape însănătoșită, începe să meargă, cam pe la trei-patru săptămâni odată, la Câmpulung unde-s prietenele ei, Tanya și Irina Ol.-ky, două rusoaice albe născute în România după 1917. În septembrie îmi remite o scrisoare a lui Dinu Ne, pe care l-a cunoscut la domnișoarele Ol.-ky; e cu domiciliul forțat la Câmpulung, rezerva mea îl interesează, speră că nu-i port pică. În termeni foarte amabili, Dinu mă pofteste să vin să-l vizitez.

Ceea ce hotărâsc să fac. Trixi se bucură grozav, bate copilărește din palme, sare pe cât o lasă picioarele slăbite de boală. Apoi mă învață cum să procedez, unde să trag la Câmpulung, îmi dă adresa unei case vecine aceleia unde își are domiciliul Dinu cu soția lui, îmi arată că e mai bine să nu mă duc la miliție să mă anunț.

Clandestinitatea aceasta mi se pare exagerată, dar mă distrează, și mă supun. Aflu totodată că voi întâlni și pe un alt fost elev al liceului Spiru Haret, mult mai mic decât mine, care-i „fugar” în orașul unde n-am mai fost din vremea copilăriei de la Clucereasa și trăiește acolo de câțiva ani sub un nume fals și cu buletin de identitate plăsmuit.

Urmez întru totul instrucțiunile date de Tr. Sunt primit cât se poate de cordial de către Ne. și soția lui, de care mă leagă din primele clipe o simpatie reciprocă. Ei locuiesc nu departe de malul râului, într-o casă cu turn și grădină, umedă, mucegăită, tristă, dar nu fără farmec, cu ziduri mâncate de mușchi și încolăcite cu iederă de culoare închisă. (Ceea ce așterne peste domiciliul obligator al locatarului un aer de surghiun la moșie al unui boier bănuț de hainie.) Aflu că la Câmpulung vine lume multă de tot, că Dinu citește, expune, rezumă, întreabă, răspunde, comentează. Dintre toți elevii lui Nae Ionescu, el a moștenit suflul socratic în gradul cel mai înalt, mai stăruitor. Misteriosul prieten spirist mi se recomandă Crăifăleanu, poartă o mustață vădit lăsată în scop de camuflare, ridicol de stufoasă pe o față tânără de intelectual subțire cu reflexe de monden rafinat.

Întrunirile din casa cu turn — în cursul cărora se servește ceai fără zahăr, fiecare aducându-și-l cu sine plus un corn, două sau trei — discuțiile de înalt nivel filosofic, măestria descoaserii spirituale de către gazdă a celor prezenți exercită o puternică atracție asupra mea. Crăifăleanu este un om încântător, de toate e informat, a citit toate cărțile din lume, îl adoră ca și mine pe Alphonse Daudet, e aprig consumator de ceai — se pricepe să-l pregătească după tipic — strălucește; seniorie de mare clasă. Mă știe din liceu, când eram într-a șaptea eu, în prima el; eu pe el, nu. Ne împrietenim la cataramă în cel mai scurt timp și nu trec nici douăzeci și patru de ore până ce aflu că numitul Craiffy e fiul avocatului Mișu Paleologu, om de mare ispravă.

Dinu — personalitate puternică înzestrată cu daruri carismatice — își exercită influența nu numai prin vorbire, citire, dialoguri, ci și prin întinsă și intensă corespondență.

După ce mă întorc la București, începem a ne scrie unul altuia cu mare și harnică regularitate. Tr. merge acum aproape săptămânal la Câmpulung. Vreau să-i încredințez ei scrisorile, — apoi — cuprins de o vagă teamă absurdă — o rog să-i comunice ea gândurile mele lui Dinu, verbal; dar ea stăruie să întrebuițez calea scrisului și a poștei (pentru Dinu este o mare plăcere să primească o corespondență cât mai vastă).

(Dinu avea să păstreze toate scrisorile mele, ca și ale lui Mihai Radulescu și ale altora; făcute frumos pachet, legate cu o panglică, aveau să-mi fie puse plocon pe masa de anchetă de către locotenentul major Onea.)

Uneori Craiffy și Dinu vin, clandestin se-nțelege, în București. De câteva ori îi găzduim la noi, tata și cu mine. Craiffy e temerar, mustața e o apărătoare de comedie, aduce a recuzită de trupă de saltimbanci — exact ca în *Căpitanul Fracassa*, ca în trupele lui Pascally ori ale lui Matei Millo, la sfârșitul vieții. Dar rodomontada prinde și Craiffy nu-i dibuit, nu e suspectat niciodată, deși a petrecut șase ani la Câmpulung, la câțiva pași de sediul miliției; niciodată slujitorii statului democrat popular (pleonasm, spunea Manole, voi scrie un studiu intitulat statele pleonastice) nu s-au întrebat din ce trăiește, unde lucrează, ce-i cu tânărul acela mustăcios și elegant (elegant ori dramatic de zdrențuros). Abia după amnistia din 1955 vor afla și ei adevărul.

1966

Citirea *Evangheliilor* îmi aduce în minte fraza aceasta a cardinalului de Retz; „Adevărul răspândește, când e la un anumit carat, un fel de strălucire căreia nu i se poate rezista.”

— Alt argument, la prima vedere consistent și el, împotriva creștinismului. Și de acesta dau prin diverse celule.

Cum se poate, zic oamenii, și nu numai atei, ca faptele unei vieți vremelnice (o, cât de vremelnice) să ducă la fericirea veșnică ori la osânda veșnică?

Disproporția, zău, pare absurdă. Sentințe veșnice — se înfioară T.L.- și cântărește, adâncește, reține cuvântul al doilea, nu trece repede, încearcă a-l rotunji, a-l mângâia cu palma, dar de departe, ca pe o bilă încărcată electric, brăzdată de fulgerul care înseamnă pericol de moarte — sentințe veșnice pentru lucruri care se petrec între barierele unei infime temporalități! Și cum de s-ar putea stabili relații de cauzalitate pentru domenii despărțite de o prăpastie mai amețitoare decât cea dintre rai și iad? E ca în exemplele aritmeticii elementare, nu poți aduna mere cu nuci.

Argumentul, îi răspund și lui T.L., și de fiecare dată, e impresionant, dar nu-i valabil pentru că trece peste unele observații psihologice cu privire la durată.

Clipele de suferință pe care le trăim, întocmai ca și cele de plăcere — dacă ne este dat a le trăi — le trăim ca timp absolut, ieșit din vremelnicie.

Ei, ce-s șase ceasuri pe cruce, trec!

Trec repede în temporalitate, dar — bergsonian vorbind — *nu trec deloc* ca *durată*, imobilizează timpul. Da, trec pentru spectator ori comentator, dar pentru cel care nu le numără, ci le parcurge, care nu numai le parcurge, dar le și trăiește, adică le *umple* nefinitul șir cu infinitele discontinuități ale durerii pulverizate în miliarde de miliardimi de secundă, le alimentează cu particulele sângelui și așchiile durerii de-a lungul unei infinitesimale serii unde nu există puțința de integrare — artificiu de calcul echivalent cu nădejdea — nu sunt șase ore, adică de șase ori trei mii șase sute de oscilații ale pendulului, ci șase ore de veșnicie.

Zece ani de putere absolută pentru tiran ori o domnie de zece ani pentru nerăbdătorul moștenitor nu sunt un biet deceniu, sunt un timp scos din curgere și relativitate, altă entelehie decât a lui Heraclit ori Einstein.

Dar clipele organismului nu-s conectate și ele veșniciei, absolutului cosmic? Sau pe plan trivial, gândească-se fiecare la clipele unei operații dureroase, unei extracții dentare cu atingerea nervului: par ele sincronizate cu numărul de bătăi ale pendulului?

Disproporția, prin urmare, e mai puțin absurdă decât ne vine a crede. Capodopera artistică nu ne scoate și ea pe oarecare durată din Timp? Proust. *Verweile doch*⁵⁸. Faust nu și-a vândut sufletul pe vreo douăzeci, treizeci ori cincizeci de ani, ci pentru o doză de viață (sau durată) absolută, adică pentru o veșnicie. Iar Brahma creează mereu noi și noi veșnicii. Să nu-l facem pe diavol mai înșelător decât e: în pacturile pe care le încheie cu feluriți Fauști el oferă nu ani, ci eoni. (Eoni falși, deoarece sunt emiși iară garanția rezervei de legitate a creației, dar utilizabili pentru cine-și construiește iluzia cu ei.)

Corolar: e la fel cu păcatul originar. Nu s-a produs o singură dată. Fiecare îl comitem la rândul nostru, fiecare, în parte, cădem: ieșim din unitate și pășim sub blestemul dualității binelui și răului.

Păcat nu numai originar, ci și de fiecare dată original.

După anchetă

Nu i se pretinde nimănui să fie erou sau martir. Nu toată lumea are harul sfinților de la Lyon: Blandiana și Irineu, chinurile cărora depășesc și desfid capacitatea noastră de înregistrare — puterea cutremurului sparge seismograful.

(Pe atunci domnea înțeleptul Marc-Aureliu.)

Dar i se poate oricui pretinde să nu dea mai mult decât i se cere. Porția impusă ajunge, nu este nevoie să îndepărtezi cu un gest larg al brațului lingurița ce ți se întinde și să smulgi polonicul, linguroiul, ciorbalâcul pentru a înfuleca, morfoli și molfăi cu nesaț din materia urât mirositoare.

Se aplică și zicala lui Talleyrand (Toynbee o atribuie lui Voltaire): *Surtout pas de %rele*⁵⁹.

(Ce Dumnezeu! Nici un judecător nu acordă *ultima petitia*⁶⁰). Nici un comerciant cu scaun la cap nu dă cincizeci de mii celui care-i cere cinci mii. Dar se vede că teroarea produce un fenomen asemănător cu cele cunoscute drept paradoxale în fiziologia creierului (zgomotul mare nu trezește din somn, vorbitul în șoapte da), cu efectul de groapă din fizica nucleară (mai întâi nucleul respinge cu forțe uriașe particula ce se apropie, dar dacă aceasta izbutește a sări peste punctul critic, nu numai că rezistența scade: particula e atrasă, acaparată, repulsia devenind nesăbuită ospitalitate).

— Teama de un pericol real și imediat — localizat în timp și spațiu — se numește frică și este un simțământ normal. Teama stârnită de o simplă virtualitate (de multe ori zămislită de o închipuire ce a prins aripi) poartă numele de lașitate. Frica: de automobilul care vine cu viteză mare către mine e natural să mă feresc, de nebunul care se repede asupra-mi cu un cuțit fug. Mă atacă un câine turbat, mă dă maiorul Jack Simon cu capul de pereți: tresare în mine teama. Abjecțiunea creatoare de catastrofe începe o dată cu formula: Să nu se spună că... Să nu se cheme că... Dar dacă cumva, ia mai bine să mă duc eu să-l denunț...

Lașitate e și panica terorizatului. Panica terorizatului îl excită pe terorist, jocul acesta de oglinzi dispune de o putere amplificatoare analoagă intensificării unui izvor de lumină așezat între două suprafețe reflectante.

Pe cât este frica de normală (definiția fricii au dat-o englezii: curajos se numește omul care știe doar el cât îi este de frică), pe atât poate — prin gratuitatea ei — scoate lașitatea din sărite pe omul cel mai îngăduitor.

Provocarea aceasta a răului (căci îl stârnim), măsurile acestea de apărare luate în vid, cheazășuirea aceasta aprigă a unui viitor incert (prin urmare disponibil), invitația la necruțare și demență lansată călăului se îmbină, constituind un bloc de îndărătnicie mai rece decât un ghețar, o masă densă și lucioasă la care nu încap acces. *Oul* lui Felicien Marceau, suprafața netedă prin care n-ai cum trece.

Lașitatea slujbașului care nu se hotărăște să ia o măsură perfect legală. Lașitatea autorilor de referințe pe care nimeni nu-i obligă să spună *absolut tot* ce știi. Refuzul încăpățânat de a da curs cererii legale și inofensive a solicitatorului sub cuvânt că s-ar putea să se creadă că... Lașitatea corului de adulatori care-l îmbie pe tiran și-l fac să piardă orice fărâmbă de bun simț. Mucarerul, voluntar, plătit peste haraciu. La trei ani, la un an. Imaginația la pândă, neadormită. Întrecerea între terorizați, care va da mai mult. Devansarea gândurilor pe care teroristul nu le gândește și poate nu îndrăznește să și le formuleze, ori nu-i îndeajuns de sofisticat în arta chinuirii pentru a le formula. Diabolică, neagră, pervertită gătire și netezire a căilor răului.

Ori poate că secretul teroarei este de a pune pe terorizat în situația de a-l provoca pe terorist să ceară din ce în ce mai mult. De a stabili între cei doi o strânsă colaborare, ca între partenerii actului sexual, ca între operat și chirurg. De a-l obliga pe terorizat să refacă procesul de gândire al teroristului și a-i atribui intenții mai crude și raționamente mai subtile decât are în realitate.

Numai în felul acesta îmi explic imaginea rămasă mult timp neclară pentru mine: a învinuitului *care ajută ancheta* (și pretenția acesteia de a fi ajutată).

— Așa și cu egoismul, diferit de răutatea gratuită.

Egoismul e firesc. Dintre două gamele o aleg pe cea mai plină.

Răutatea gratuită nu e de la lut, ci de la diavol. Suntem patruzeci în celulă și avem numai trei linguri prăpădite de care abia ne putem folosi. După ce șeful camerei e scos din celulă, se găsesc la el sub saltea vreo zece linguri bune. Răutatea combinată cu prostia dă un produs mai dens ca oțelul îmbogățit cu wolfram, tungsten, mangan...

— Bunăvoința și gentilețea nu implică neapărat prostia și nu exclud ironia. Dovadă anecdota cu Talleyrand și tânărul bijutier.

Talleyrand, în prezența unei doamne, primește pe tânărul trimis al bijutierului. I se oferă două inele deopotrivă de orbitoare. Doamna nu știe pe care să-l aleagă. Talleyrand se adresează tânărului: dumneata pe care l-ai alege pentru logodnica dumitale? Tânărul ezită, alege. Prea bine, surâde Talleyrand, ia-l și oferă-i-l, i-l dăruiesc. Iar doamna rămâne cu celălalt.

— Ni se cere să avem simțul tragic și eroic al existenței. Și să nu le luăm în tragic.

Să ieșim din noi, să nu ne gândim la noi.

Și să fim nepăsători la ale lumii.

Să considerăm fericirea drept prima noastră datorie.

Și să nu uităm că prima datorie a creștinului este să știe a suferi.

Să fim curajoși și îndrăzneți.

Și să fim blânzi și smeriți cu inima.

Să nu scoatem sabia.

Și totuși să fim ai Unuia care n-a venit să aducă pace pe pământ, ci sabie și foc; dihonie și despărțire între fiu și tată, între fiică și mamă, între noră și soacră.

Să nu ținem la viață, să fim oricând gata s-o jertfim, defăimând deșertăciunile.

Și să avem drept scop suprem dobândirea vieții veșnice.

Să nu căutăm mântuirea în moarte sau neant, ci păstrând modesta condiție luptătoare a omului.

Și să ne purtăm ca prinții, să fim desăvârșiți, să ne îndumnezeim.

Să vedem în creștinism rețeta perfecte fericiri.

Și totodată doctrina torturării ființei de către un Creator hotărât să ne vindece de ale lumii.

Să ne mai mirăm de Kierkegaard și de Chesterton că din paradox fac temeiul filosofiei lor?

1924 ori 25

Excursie cu mașina. (Un *Pierce-Arrow* deschis, uriaș). Sunt pe bancheta din fundul mașinii între părinții mei.

Pe o șosea, deodată, dintre stejari, o biserică și o cruce în bătaia soarelui.

Puternică senzația produsă de strălucirea crucii metalice și de *unicitatea* ei în cadrul tabloului unde totul e natural, numai crucea e făcută de mâna și cugetul omului.

Jilava, ianuarie 1962

Vis fulgerător: e o noapte de iarna, cu vifor și nămeți, cumplită și străveche. Pe străzile troienite și pustii ale Bucureștilor umblă disperat un om fugărit, ros de întrebarea: unde să se ascundă? Poliția e pe urmele lui, cu ordinul de a-l împușca. Urmăritul se uită înapoi și încolo, neștiind cărei uși (gangurile, curțile n-ar fi sigure) să-și încredințeze soarta. Omul acesta încotoșmănat și hăituit e Căpitanul. El face la întâmplare câțiva pași, sună la o oarecare ușă, fie ce-o fi. E pe strada Armenească. A sunat la mine. Eu locuiesc acolo. Îi deschid, îl poftesc înăuntru, nu-1 întreb cine e (știu). Îl ajut să-și scoată șuba. În cameră e o vatră și-n vatră focul arde cu flăcări înalte. De îndată pun de ceai, aduc rom, mă agit, îl omenesc. Îi pun la dispoziție a doua odaie — locuința are două camere, taman cât trebuie. El stă încruntat, norii năpastei îi înconjoară fruntea înaltă; bucuros de căldură și hrană, dar și bănuitor, ager și neînduplecat. Nu-i gata să creadă orice, e șeful, e luptătorul care cercetează terenul când, atent la orice detaliu, înaintează în necunoscut, îmi spune cine este, îi spun cum mă cheamă și se înfioară, se crede vândut. Dar iată că izbutesc să-l conving să nu plece în viforniță și la pieire, să treacă în camera cealaltă; e însă neconvins, se pleacă doar de nevoie ursitei. Când dau să deschid ușa spre a mă napoia în camera întâi, flăcările din vatră par a cuprinde casa toată...

— Credinciosul e fericit, așadar apărat, însă e și vulnerabil, *expus* ca un convalescent, ca un jupuit de viu. E în casa de sticlă, îl văd toți, și-n situațiile cele mai intime.

Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și îmbrăcat: dar nu numai în Cel de slavă, ci și în Cel al durerii și abjecției, cel pălmuit de sluga arhierelui, pus cu fața acoperită să ghicească cine îl îmbrânțește, îndemnat să se bucure de către cei care îngenunchind înaintea Lui își băteau joc de El.

Cine va bea sângele meu și va mânca trupul meu, Eu voi fi cu el: dar sângele care a curs de pe cruce și trupul sfârtecat prin răstignire.

Nu numai că trebuie să ne înălțăm pe noi, ci și scânteia divină din noi trebuie s-o aprindem.

Orice teofanizat participă la cele două suferințe ale Mântuitorului: batjocura și răstignirea. Trebuie să știe că în ochii multora pare de un ridicol irezistibil și mai trebuie să știe că s-a înfrățit cu durerea, trainic frate de cruce.

— Sălășluiește oare în noi câte un *anume păcat principal*, cu adevărat singurul dăunător insului respectiv? Reduce el prin a sa prezență pe celelalte la simple accidente lipsite de gravitate? Se poate afirma, analogic cu Buffon, că „*păcatul e omul însuși*”? Se poate vorbi ca și Taine, de păcatul cel riguros personal ca de *une faculté maitresse*⁶¹?

Știm care anume e păcatul cu siguranță primejdios, luând aminte la

calea **nouă** rezervată spre iad?

Medicina, demonstrând că microbii toți se află în corpul omului și că numai unul, la boală, devine ucigător, descrie o situație paralelă.

Există temperamente fiziologice și morale, sensibilități corespunzătoare anumitor elemente ale mediului înconjurător. Alergii. Sensibil la frig, bunoară; de frig să se ferească. Alergie la parfumuri: de mirezme se va păzi. Împotriva esențialului păcat aducător de moarte va duce nevăzutul război cel care și-l cunoaște: pe celelalte își poate îngădui a le lua peste picior.

Statisticile par a dovedi că puțini canceroși pier de tuberculoză ori de pe urma unui accident. Diavolul e specializat. Știe el unde bate. Are, pentru tot omul, o poartă anume, *personală*, ca-n apologul lui Kafka.

1969, Duminică

Predica de astăzi a părintelui G.T. reamintește rugăciunea zilei de miercuri. Prin păcatele noastre îl răstignim pe Hristos, prin gândurile noastre necurate îl *batjocorim*.

Într-un anume sens, păcatul cu gândul e și mai abject decât cel cu fapta, pentru că — nevăzut — îl însoțește necesarmente fățărnicia, impostura. Ești în privilegiata situație a escrocului față de spărgător, care-și riscă, el, viața; a hoțului din casă (*de care nu te poți feri*) față de tâlharul la drumul mare, cu tot pitorescul său alai: calul, pistoalele la brâu, căciula pe-o ureche.

Cu fiecare faptă rea *batem un cui* în crucea Sa.

Imagine de groază.

Paharul din care gustăm la împărtășanie e plin de sângele Său, sânge în care sunt toate păcatele, urgiile, ticăloșiile, meschinăriile noastre. Din ele ne adăpăm. Femeia care aduce despotului vasul plin de sângele fiului ei răpus din înaltă poruncă: na, satură-te.

Imagine de groază.

Dar mai de groază este a cuielor bătute odată cu fiecare păcat. Ce fac oamenii când, de pe crucea troiței, crivățul și intemperiiile au smuls trupul Domnului? Se uită, își văd de drum

Iar la vremea de soroc %fi unind din nou pe cruce Și-i bat cuietele la loc

Jilava, mai 1961

V. îmi mărturisește că la zece Mai era mai rău decât mahalagiii: se scula cu noaptea-n cap, se dichisea, alerga pe bulevard, la defilare. Când apărea familia regală îi dădeau lacrimile în ochi. Nițel mai târziu, între veghe și somn, mă vizitează umbra doamnei de Branszky însoțită de a perechii executate în 1793, de a ucisului rege portretizat de Van Dyck — atât de fin, de neajutorat, de a legitimului conte de Chambord, cu bărbuța lui de arhiduce austriac, *%leh bin auch koni^lreu*⁶².

— Gen. 8, 12: „Dar porumbelul nu s-a mai întors la el.”

De ce văd în această propoziție toată tristețea sfârșitului copilăriei?

Un *Mystere %Fronleiuic*? Un fel de iremediabilă degradare a inocenței?

Nostalgiea lumii care nu mai poate fi: ulița copilăriei, vacanța mare, cele două văluri purificatoare: amintirea și nădejdea?

În septembrie luminile se aprind devreme, când cerul nu-i încă invizibil, ci roz-vinețiu și serile-s călduțe: pe Calea Victoriei (vin dinspre Calea Griviței unde am luat de la pictorul Petrescu-Găină, din căruța de la hotelul Bratu, un vraf de reviste *Istoria*) pătrunde — cuceritoare, dulce otrăvită — mirezma subtilă a Suburrei.

Gherla, Zarea, martie 1964

Nu cred, îmi joc mie însumi jocul credinței. Nu sunt creștin, nu pot fi. E o iluzie, o bună intenție, e o luptă (meritorie, da): însă o imposibilitate, sunt prea departe.

Lungi ceasuri de calmă deznădejde.

Apoi mă liniștesc: bun, rău, puțin sau mult credincios, sunt totuși botezat. E un fapt. Dumnezeu ne judecă și după gânduri. Diavolul ne ține sau nu prin fapte: faptele îi sunt opozabile, după cum prin fapte își valorifică pretențiile (la cântar). La el, *actele vorbește*.

Dacă-i așa, apoi port indelebila pecete, ștampila, tatuajul; sunt și eu pe veci însemnat cu fierul roșu al Blestematului și Batjocoritului.

Nu sunt în regimentul de gardă al uhlanilor; dar sublocotenent în regimentul de infanterie Nr. 743 cu garnizoana într-un sat de pe frontiera nord-estică tot sunt, tot ofițer al armatei germane se numește că sunt.

— *Firescul*, în celebrul vers al lui Boileau, este desigur tot una cu *adevărul*.

*Chassez le naturel, il revient au galop*⁶³. Mă întreb dacă numai el, alungat, revine degrabă. Minciuna, deopotrivă. Într-atât suntem coborâtori nemijlociți ai păcatului din vechi, comis sub semnul și la adăpostul minciunii. Minciuna s-ar zice că a dobândit rang de trăsătură firească în constituția noastră psihică, în orice *episteme* ar generaliza Michel Foucault.

Și, spune părintele romano-catolic Ion Pop (suntem în camera 44 de la Gherla), nu numai în sens peiorativ; de voită și interesată denaturare a unui adevăr. Ci și ca nevoie de a falsifica, a schimba, a fabula, a ne masca; poate că acesta e motivul pentru care biserica a condamnat atâta vreme teatrul și pe comediați. În înțelesul acesta, arta de la Picasso încoace și în special arta supra-realistă, care reasează lucrurile create, le combină în ***alt fel***, dezmembrând realitatea și făurind alte asamblări de părți alcătuitoare, trădează o viziune **%anti-tomistă** și păcătoasă a lumii. Pentru părintele Ion Pop, în *Doktor Faustus* Adrian Leverkühn este pedepsit fiindcă muzica dodecafonală este o pretenție luciferică de a stabili alte armonii, de a contesta legile lui Dumnezeu.

— La pușcăriași mult savurata zicală indiană — decât să umbli e mai bine să stai în picioare, decât să stai în picioare e mai bine să șezi, decât să șezi e mai bine să stai culcat, decât să stai culcat e mai bine să dormi, decât să dormi e mai bine să mori, decât să mori e mai bine să nu te fi născut — reprezintă însăși valoarea de contrast a creștinismului. Care-i dragoste de viață, făgăduință de a trăi veșnic. Unamuno: jindul nemuririi eului, iată ce-i creștinismul.

În India, la toate religiile, țelul e dispariția, desființarea, dezgustul. Creștinismul, dimpotrivă, este *alb*, este goethean (**%Am *Anfang war die Tafel***⁶⁴ este o afirmatie creștină în care autorul a sărit peste *La început era Cuvântul de-a dreptul la Toate prin El s-au făcut*), este exaltare: fericirea de a fi. După chipul și asemănarea Celui care a grăit: Eu sunt cel ce sunt.

Buddha ne îmboldește cu neantul. Hristos ne oferă totul.

Paris, 1938

În afară de dragostea de viață creștinismul e și entuziasm.

(Cât de trist îmi închipui că trebuie să fie pentru Dumnezeu să vadă imensul plictis scârbit al Indiei; ori nepăsarea teoretizată și inteligentă a Franței!)

Chesterton: „Tot răul provine nu din faptul că locomotivele sunt prea admirate, ci dintr-acela că nu sunt destul de admirate. Păcat nu e că locomotivele sunt mecanice, ci că oamenii sunt mecanici.”

Paris, 1938

„*Mâncau, beau, se însurau, se măritau până în ziua când a intrat*

*Noe în corabie și a venit potopul
și i-a nimicit pe toți. "*

Luca, 17, 27

Cât de bine văd că singurul lucru important nu-i decât eroismul, în sensul larg, adică posibilitatea pentru om de a suferi, a vibra, a se zbuțuia. Idealul de camping, formula lui *ce-mi pasă mie*, lui *mă doare-n cot*, disprețul acesta pentru *cuvintele mari* (toate: și Datoria și Sufletul și Dumnezeu și Omul și Revoluția și Misterul și Libertatea și Ordinea și Civilizația) s-ar putea să dizolve lumea.

Spun că sunt moderni. Modern a fost Peguy, care se ruga în autobuze, un erou și un entuziast; s-a dus să moară cu trupul pentru „cetățile trupești” într-un război lumesc pe care-l socotea drept.

(Adaos 1965: Peguy se conformă îndrumărilor date de Krișna lui Arjuna în *Bhagavad-Gita*.)

Paris, decembrie 1938

Montherlant (în *Echinoxul din Septembrie*): „Oricine crede în orice o fi trece drept un fraier, un tont.” Toată cartea e scrisă împotriva „deșteptilor” care au convingerea că „nu pot fi duși”.

Groaza de fraiereală — obsesia șmecherilor, *onoarea* lor, singura — este impulsul josniciei. Balzac (*Modeste Mignon*): „A nu fi niciodată fraier, maximă ticăloasă care este dizolvantul tuturor simțămintelor nobile ale omului.”

A nu uita că fraier în românește vine de la germanul *Freiherr*, adică om liber. Omului liber (în cavalerism se confundă cu nobilul) îi pasă prea puțin dacă a fost șmecherit de un mișel.

București, 1935-1936

Manole despre tradiție și progres: o fi fost el Condorcet revoluționar, însă nu era lipsit de bun simț, progresul nu-l concepea în afara cercetării experiențelor trecute și a legăturii cu istoria. Citește-l (slavă Domnului, biblioteca Fundației Carol este deschisă toată ziua), vei vedea că se exprimă la fel ca Ortega: progresul nu se poate realiza decât știind ceea ce a fost, spre a nu cădea în aceleași vechi erori. Eu îl respect nespuse de mult pe bunicul meu și trebuie să-l pot înțelege cu totul pe bunicul meu. Dar el trebuie să mă poată înțelege până la un anumit punct și apoi să nu mă poată totuși pricepe. Țsta e secretul tradiționalismului.

Tradiție și progres înseamnă că sunt lucruri pe care el să nu le înțeleagă, iar eu da — adânc. Cu toate acestea, dacă el ar fi trăit o sută de ani s-ar cuveni să le poată înțelege, fiindcă acele lucruri pricepute și gustate de mine nu sunt perversități și deviații, ci continuarea liniei începute. (Ca și cum progresul ar fi o linie dinainte trasată.)

— Manole îl admiră grozav pe Guizot.

Uite, dacă spre pildă Guizot ar reveni în lume, ar trebui să regăsească absolut neschimbate și absolut intacte: noțiunile primare ale sufletului omenesc; dispozitivele de bază ale civilizației; principiile moralei.

Acestea au caracter static și permanent. Nu sunt în devenire. Odată aflate, odată sădite, se păstrează. Progresul constă în menținerea lor, ba chiar în transformarea lor în și mai statice, și mai indiscutabile, și mai absolute reguli.

Ar trebui să se afle și în prezența a ceva nou și de neînțeles pentru el: poezia lumii moderne, estetica, sensibilitatea, farmecul și melancolia ei. Pe acestea le pricepe eu, el nu.

Ar trebui să mai găsească la un grad, altul decât al epocii lui, la un grad mai înalt, termometrul progresului. Să fie adică ordinea și libertatea mai puternice decât în vremea lui.

În toate însă el să se poată repede pune la curent și la punct, refăcând drumul parcurs, fiindcă acel drum e drumul logic și firesc al progresului care nu orbecăiește, ci merge pe linia trasată, merge *mai departe*, însă în *aceeași direcție*.

Și trebuie să nu ne jucăm de-a cuvintele! Uite, camaraderia e doar pentru oameni foarte, foarte cumsecade și presupune un mare progres moral, e o subtilitate psihică și etică, simpla ei existență dovedește un standard ideativ extrem de avansat, e posibilă numai între bărbați și femei căliți în morală. Dar ei zic camaraderie și înțeleg desfrâu. Au schimbat numele, nu relația. Păi desfrâu e de când lumea și nu constituie nici o noutate, nici un progres. Pe când camaraderia — care-n primele clipe l-ar mira pe Guizot — e o noțiune progresistă.

București, 1931

Manole despre necesitatea de a practica religia în care suntem născuți:

Cu Iehova, dragă, eu sunt în raporturi reci, dar onorabile. Uite ce spunea Alberti, florentinul: le spune burghejilor cetății să meargă cu ostentație la biserică; nu din religiozitate să meargă, ci *ad pompam*, ca să se deosebească de cei ce joacă la loterie, de aventurieri, de capitaliștii nedemni.

Trebuie, fârtate, să dominăm de undeva istoria și viața, fără a ieși din ele. Ne trebuie o perspectivă a demnității: să facem prin urmare, cu mult calm, gesturile hieratice izbăvitoare apte să asigure perpetuitatea umană și onorabilitatea, să ne deosebim de toți derbedei: să mergem la biserică, adică la templu. Nu mergem la templu din misticism, ci din ostentație, în calitatea noastră de oameni moderni și mândri.

De ce vom face gesturile hieratice ale religiei în care întâmplător ne-am născut? Pentru că, deși individuale, au intenționalitate socială, sunt gesturi colective exprimate individual. Și de ce sunt izbăvitoare? Pentru că dau omului conștiința valorii sale proprii, subsumând-o fluxului istoric. Și sunt absolut necesare fiindcă sunt modul exterior prin care ne afirmăm bunele relații cu Dumnezeu, Dumnezeu fiind personificarea părții superioare a ființei noastre, și a elitei sociale. Gesturile hieratice exprimă așadar ce este mai presus de brâu în noi, sunt izvor de onorabilitate. La templu cu noi. Și nu discret, nu modest: ostentativ!

București

Manole despre revoluții: cum se face că numaidecât după 1789, adică după început și Victorie, se dezlănțuie reacțiunea? Pentru că democrația a dat drumul celei mai teribile dintre forțele reacționare: maselor. Și de ce au izbucnit curând războaiele? Pentru că, după cum spune Sorel, pacifiștii sunt cei mai buni asociați ai „negustorilor de tunuri.”

— Nu aruncați mărgăritare porcilor, zice lumea. Dar textul evanghelic este mult mai dur și mai trist: „Nu dați cele sfinte câinilor, nici nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor; ca nu cumva să le calce în picioare și, întorcându-se, să vă sfășie pe voi” (Mat. 7, 6).

Ni se atrage atenția: făptuirea binelui este o acțiune riscantă; nu numai că de cele mai dese ori e degeaba, dar și poate antrena pe săvârșitor în primejdii de moarte.

Paris, 1937

În cartea mai veche a lui Henri Franck, scrisă înainte de război: „Dacă noua repartizare a muncii pe care o va face orânduirea socialistă n-ar avea drept consecință decât să micșoreze puțin mizeria materială a oamenilor, dacă n-ar introduce în viață, odată cu nițel mai multă dreptate reală, un idealism nou, înnoirea producției, întinerirea artei, dacă n-ar împrăști în inima oamenilor un entuziasm la fel de arzător ca cel care i-a însuflețit pe

creștini, pe grenadierii lui Napoleon și pe revoluționarii ruși, ar trebui să deplâng mina civilizației burgheze și să mă tem de o întoarcere la barbarie... Mi-e teamă, mă îngrozesc... Dacă poporul nu se mai însuflețește pentru lucruri ca Afacerea Dreyfus, ca răscoala poloneză, ca suferințele Alsaciei, ca revoluția rusă, dacă se mărginește la un marxism steril, la un materialism urâcios, atunci îl disprețuiesc și mi-e frică de el. Dacă nu mișcă decât pentru poftă, pentru invidie și ură... dacă nu-i gata să-și dea viața... s-a zis cu toate... Și din nefericire... frică-mi este că așa va fi... atunci strădania poporului va avorta deoarece eroismul trăiește numai prin râvnă și cutremurare."

1964

Însemnătatea nemărginită a sentimentului de incertitudine. Tot una cu angoasa. Nu știu. Până în clipa în care îl primim pe Hristos nu știm ce-i cu lumea. Și după aceea: nu știm ce va fi cu noi, la sfârșit. Angoasa e semnul speciei umane, numărul nostru cromozomic pe plan psihic.

— Dumnezeu Tatăl ne-a dat pe Moise și pe prooroci; Hristos ne-a dat Revelația și Evangheliile. Dar hotărârea, de fiecare dată, până la urmă tot noi trebuie s-o luăm. Hans Fallada: tot omul moare pentru sine. Hotărârea e tot atât de însingurată ca și moartea.

— Hristos ne ajută prin Cuvântul său, dar ne lasă liberi a decide. Și cum decidem? Avem la îndemână două puteri: învățătura Sfântei Biserici și dreapta socotință, care-i act de libertate potrivit definiției lui Denis de Rougemont: libertatea nu-i un drept, e un risc pe care trebuie să-l asumăm.

Suntem ajutați, sfătuiți, miluiți, călăuziți: dar la sfârșit, tot eul vorbește, adică tot duhul, care e liber.

O frază cu totul creștină a lui J. P. Sartre: „Important nu este să spui: Iată ce au făcut din mine, ci: Iată ce am făcut eu din ceea ce au făcut din mine."

Iulie 1966

Cu dr. Al-G. despre Europa și Asia.

Eu: Principala însușire a civilizației-culturii occidentale este caracterul ei de generalitate, se adoptă ușor și se adaptează oriunde. Celelalte civilizații și culturi, oricât de sofisticate, sunt mai regionale; China și India își pot însuși cultura albă incomparabil mai iute decât Europa pe a lor.

Nu-i chiar înlesnirea aceasta semn de inferioritate? Nu, sunt cazuri când ușurința, departe de a semnala superficialul, relevă o grație, grația fiind după Alain economia mijloacelor.

Alfabetul latin, pentru că e cel mai ușor de citit din toate câte sunt, înseamnă că stă în urma celorlalte? Cifrele „arabe" (de fapt indiene) sunt inferioare celor latine? Ori sistemul zecimal altora? Prin descoperirea lui zero n-au dovedit indienii că și ceea ce este „practic" poate fi creator de neghice semnificații și nebănuite domenii de cugetare?

Generalitatea civilizației — culturii occidentale, simplitatea caracterelor latine și a numerotației arabe nu aparțin unor zone de superficial și inferior, ci participă la iuțea și degajarea trupurilor glorificate. „Ușor" aici nu se opune lui „greu" (în sens de adânc, de serios) și nu înseamnă ușuratic, frivol, ci desfide pe „greoi", așa cum la Simone Weil (*La pesanteur et la grâce*) grația e pusă în contrast cu gravitația (= atracție a pământului, încetineală, îngreuiere, grăsime, grosime, grosomănie).

Gherla, octombrie 1963

Ne vine în celulă doctorul %[, medic psihanalist. Îi spun că nu cred ca psihanaliza să fie atât de științifică pe cât zice și s-ar zice că e; cred însă că marele, adevăratul, înduioșătorul merit al psihanalizei ar putea fi acesta: că s-a aplecat cu înțelegere (sau în orice caz cu bunăvoință, fără scârbă sau

suspectă curiozitate) asupra unor dureri nouă.

Leon Bloy: sunt în biata inimă omenească locuri încă inexistente și unde suferința intră spre a le da, în sfârșit, ființă. Relativitatea, aidoma: nu spațiul cuprinde aprioric materia, ci materia în expansiunea ei creează spațiul.

Pe linia aceasta psihanaliza se arată de nu sub aspectul ei cel mai științific, în orice caz cel mai omenesc, mai durabil. Înseamnă însă că dăm de un apel la „simpatie” și compasiune, ceea ce nu-i științific, întocmai: psihanaliza a uitat că e mai înainte de toate un leac, abia ulterior a devenit o știință cu pretenții sistematice și obiective, iar leacul e prin definiție milos, compătimitor.

— Altă conversație cu același:

Pe când termenii de complex, libido sau refulare ajungeau atât de populari, alt cuvânt de seamă al psihanalizei era lăsat în umbră. El nu este mai puțin însemnat; a rămas oropsit fiindcă e mai puțin plăcut și fiindcă stă mai puțin la îndemâna tuturor celor care fac din psihanaliză exclusiv o justificare. Cuvântul respectiv e sublimarea.

Vulgarizatorii psihanalizei seamănă cu ereticii inochentiști care din versetul *unde însă păcatul s-a înmulțit darul a prisosit* (Rom. 5, 20) deduc dreptul nu numai la existență, ci și la propășire și extindere a păcatului.

Adevărul e altul: că harul ajută pe marii păcătoși să iasă din păcat, nu să se încăpățâneze în el; și cu atât mai puțin să-l rodească. Din libido Freud nu face un sălaș al dospirii nevrozelor sau psihozelor, ci un temei de perfecționare, o substanță din care se pot filtra produse din ce în ce mai rafinate.

Sublimarea este așadar cuvântul din urmă al psihanalizei, hotărâtor; e telul, și tocmai el a fost acoperit cu vâlul uitării și al nepăsării.

— Ultima conversație cu doctorul 1.:

Îi spun că există niște versuri de T. S. Eliot care se potrivesc de minune psihanalizei. I le citez trunchiat.

La București le regăsesc: *We must try to penetrate the other private worlds / or make believe our fear. / To rest in our own %suffering is cvasion of sufferhig. We must / cam to suffer more. "*

Trebuie să încercăm a pătrunde în celelalte lumi particulare ale iluziei și spaimei: deoarece dezechilibrării au ieșit din generalitate, s-au refugiat ori pierdut în câte un univers al lor, altul decât cel inițiat de puterea divină, și acolo domină armele diavolești: irealitatea, frica; de-am rămâne numai în propria noastră suferință, ne-am eschiva de la durere: durerea poate fi o școală a egoismului, contactul cu suferința nu innobilează dacă ea devine motiv de auto-compătimitire, auto-cocoloșire, egocentrism, cult al eului patimilor; trebuie să învățăm a suferi mai mult: nu este numai proiectul oricărei psihanalize, ci modul în care creștinul atacă problema vieții, his own approach, cheia lui franceză, șperaclul lui de neconformist al vieții hedoniste.

— De ce suferim? De ce există nedreptatea? Cum de nu sunt lucrurile așa cum s-ar cuveni să fie? De ce sunt, Doamne, atât de josnic, iar ceilalți atât de nepăsători? De ce avem parte de boli și ne este dat să murim? De ce propășesc răii și sunt pedepsiți cei buni? De ce își poate face răs cel viclean de noi?

Biblia le rezolvă pe toate de felul acesta, toate logicele, înțeleptele, modestele, îndreptățitele noastre întrebări printr-un *act de autoritate* și un răspuns fără drept de apel. Sentința e dată de pe scaun, deliberarea n-a durat. Atât în Vechiul cât și în Noul Testament ni se vorbește sumar, fără înconjur, menajamente, farafastăcuri, politețuri, ocoluri.

Pavel (Rom. 9, 20-23) ne-o taie scurt: „Dar omule, tu cine ești care

răspunzi împotriva lui Dumnezeu? Oare făptura va zice Celui ce a făcut-o: De ce m-ai făcut așa?

Sau nu are olarul putere peste lutul lui, ca din aceeași frământătură să facă un vas de cinste, iar altul de necinste?

Și ce este dacă Dumnezeu, voind să-și arate mânia și să facă cunoscută puterea sa, a suferit cu multă răbdare vasele mâniei Sale, gătite spre pieire?

Și ca să arate bogăția slavei Sale către vase ale milei pe care mai dinainte le-a gătit spre Slavă?"

%Voilà ce qui s'appelle parletal⁶⁵. Scurt și cuprinzător. *Good old strog language⁶⁶.* De aceea au crezut Luther, Calvin și janseniștii că pot jubila. Asta e! Verde și pe șleau. Dacă-ți place.

În *Curtea lui Iov*, Elihu, fiul lui Barahuel din Buz pune capăt lungilor plângeri ale lui Iov și iscusitelor discuții ale prietenilor săi în același stil militar:

Cap. 33, 12-13:

„Dar aici îți voi răspunde ca tu n-ai dreptate, fiindcă Dumnezeu e mai mare decât omul!

De ce grăiești împotriva lui, fiindcă el nu dă nimănui socoteală de toate câte face?"

Cap. 35, 4-7:

„Iată ce-ți voi răspunde și ție și prietenilor tăi:

Privește cerurile și îndreaptă într-acolo ochii; uită-te la nori: cât sunt ei de sus față de tine!

Dacă păcătuiești, ce rău îi faci lui Dumnezeu, și dacă păcatele tale sunt numeroase, ce-i strică lui?

Dacă ești drept, ce dar îi faci sau ce primește el din mâna ta?"

Cap. 36, 22-23:

„Da, Dumnezeu este nespus de mare prin puterea lui! Cine poate să dea învățături ca el?

Cine i-a dat învățătură cum să se poarte? Și cine poate să-i spună: Aceasta ai făcut rău?"

Cap. 37, 23-24 :

„Pe cel Atotputernic nu putem să-l ajungem cu priceperea noastră, el este de tot înalt în putere și bogat în judecată și nu calcă niciodată dreptatea în picioare.

Pentru aceea oamenii se tem de el și i se închină, el însă nu-și pogoară privirile asupra nici unuia dintre cei ce se cred pe sine înțelepți."

Iar după vorbirea lui Elihu, Iov trage singura concluzie cu putință, grăind către Domnul:

Cap. 42, 3:

„Cine cutează, ai zis tu, să bârfească planurile mele din lipsă de înțelepciune? Cu adevărat am vorbit, fără a înțelege, despre lucruri prea minunate pentru mine — și nu știam."

Oamenilor le cam place să citească primele treizeci și unu de capitole din cartea lui Iov, ale disputei creaturii cu Făcătorul, ale înșirării tuturor nedumeririlor, ale protestelor formulate de logică și de simțul justiției -divanul gălcevii omului cu Dumnezeu. Sfârșitul *Cărții* însă este evitat. Și totuși el dă cheia cifrului.

Cifrul tradus în clar e simplu: nu putem pricepe. Ne înconjoară tainele. Ne rămâne numai a ne smeri, cumiți. Ne rămâne numai a repeta rugăciunea: „Miluiește-ne pre noi, Doamne, miluiește-ne pre noi, că nepricepându-ne de nici un răspuns rugăciunea aceasta aducem Ție ca unui stăpân noi, robii Tăi; miluiește-ne pre noi." *Nepricepându-ne de nici un*

răspuns.

— De ce suferim și de ce e nedreptate? Printre altele și pentru că viața e o aventură, este Aventura.

Chesterton: Aventura nu-i să te urci pe un yacht supra-elegant și să faci înconjurul lumii; aventură (și romantism) este să-ți rodești viața care *ți-a picat* acolo unde te-ai născut din întâmplare și-n condițiile *date*. Asta e tot ce poate fi mai legat de primejdii, de neprevăzut și de Mister.

(După cum și minunea cea mai mare este că există legi statornicite și că universul funcționează după ele, minunile fiind excepția.)

— Sunt oameni între oameni. Regulamentul este *unul* iar ordinele sunt *aceleași*. Dar nu toți gardienii le aplică la fel. Unii cu zeloasă grijă, cu îndârjire, cu bucurie. O întreagă panoramă. *Biserica*, la Jilava, a cărui poreclă se datorește faptului că înjura folosind numai acest cuvânt pentru că știe că jignește pe cei credincioși (și-și închipuie că deținuții politici trebuie să fie toți bisericosi). *Mareșalul*, mic de stat, nespus de mulțumit de postul lui și de el însuși, cu priviri înalte, reci, disprețuitoare; se ține țațoș de parcă ar fi înghițit o umbrelă, o sulită, un vilbrochen; când i se dă raportul trece prin fața șirului deținuților cu un zâmbet încântat, ca Napoleon în seara bătăliei de la Austerlitz — ceea ce (fără de voia lui) produce mereu o destindere. *Pisică*, plăcerea căruia este să intre pe furiș în celulă și să prindă în flagrant delict pe cei toropiți de moțaiala. Și ceilalți: cei cruzi, sălbatici, bătăușii, distribuitorii de zile de izolare, de ore în genunchi ori sub pat. Unul cu nas subțire și ochelari cu ramă de tablă ca un amploaiat caragealesc, scund, duhnind a răutate de la o poștă, ca bețivul a băutură. Cei răi din nepăsare, conștiinciozitate, prostie. Complexații. Sadicii. Mâncătorii de sticlă pisată și purtătorii de sârmă ghimpată de-a dreptul pe piele, ca mătușa lui Bertie Wooster. Imbecilii care dau crezare instrucțiunilor orale și iau în serios ce li se spune despre criminalitatea deținuților politici. Le deprindem, tuturor, maniile; spre a ne feri; spre a ne acomoda; așa cum fetele, la bordel, cunosc *damblaua* fiecărui client.

Locotenentul Ștefan de la Jilava îi întrece pe toți prin inovația sa: scuturarea saltelelor, tortură de seamă și supremă belea. Saltelele de la Jilava nu sunt pătrate, nu sunt dreptunghiulare, nu sunt sferice. Forma lor ține de figurile geometriei descriptive ori de ale geometriilor neeuclidiene; un echivalent al numerelor ireale; un fel de ozeneuri nezburătoare. Făcute din pânză rărită, ruptă, roasă, ele scot la cea mai mică atingere nori de zdrențe, de scame, de praf și de un fel de păclă, de ceață, de negură, de brumă alcătuită din firișoare de murdărie cristalizată ce se pornește a pluti în camera neaerisită unde rămân ca un smog zile întregi. Oștiri de draci ies din saltele o dată cu zdrențele și colbul și se cuibăresc în sufletele manipulanților, le otrăvesc, exacerbează nervii și duc la disperare. Apoi trec de se așează prin ungherele celulei unde poluează totul în cârdășie cu smogul.

Dar iată că viața nu-i numai din alb și negru și că oamenii nu-s toți deopotrivă. Sunt și gardieni care nu aplică regulamentele cu aceeași strășnicie și nu dau ascultare ordinelor în mod nereflectat. *Coreeanul* și *Boiereanu* de la Gherla, *Nedelea* de la Jilava (numele anchetatorilor de la Securitate și ale gardienilor sunt pseudonime), ori cel ce ne spune (când știe că nu-s turnători de față): Dacă v-aș aplica regulamentul întocmai, n-ați mai ieși nici unul de aici. Nu ne deschid ușile și nu taie gratiile cu pila ca să evadăm. Nu contravin dispozițiilor. Nu calcă legile. Dar nu fac exces de zel. Nu jignesc. Percheziționând agale și fără de convingerea că un ac făcut din sârmă ar putea periclita securitatea statului. Găsind prilejuri de a zâmbi

îngăduitor, de a zvârli un chiștoc, de a rezolva o situație fără a recurge la măsuri disciplinare. Moderați.

Dovadă că, ordinele criminale, un om nițel abil și cumsecade le poate ocoli fără a-și ridica stăpânirea în cap.

E ceva ce se poate.

Există eroism și sfințenie. Dar există și o moderație, modestă ce-i drept, nepretențioasă, care și ea este de mare preț. De câte ori nu-s binecuvântați cei care — lăturiș — știu să aplice — omenește, creștinește, românește, bătrânește — litera neînduplecată.

— Ce dovedește existența caraliilor cumsecade, că regimul e bun? Că, totuși, și-n cadrul lui se pot realiza reformele care vor duce înspre libertate?

Cătuși de puțin. Nu aceasta o dovedește.

Ce dovedește atunci?

Că Dumnezeu este atotputernic.

De vreme ce până și printre gardienii de închisori și lucrătorii de la Securitate își poate găsi slujitori, înseamnă că puterea divinității nu are margini.

În *Doctorul Jivago* există un personaj episodic ale cărui manifestări sunt mereu benefice; e un general de Securitate, pe nume Yevgraf și poate orice: face rost de apartamente, de unt, de ciocolată, de portocale, de medicamente lipsă în comerț.

Prezența unui Yevgraf dovedește ea că regimul comunist e bun?

Dovedește:

a) că în regimul comunist binele poate fi realizat numai *întâmplător*, pe căi *ocolite* și *nelegale*, - adică neconforme cu principiile, prin urmare *neprincipiale* (concluzie: între ideea de Bine și comunism există o discrepanță de principiu);

b) că Dumnezeu — care-i dincolo de bine și de rău — nu ezită să lucreze cu oricine și să recurgă pentru îndeplinirea planurilor sale ori pentru a ușura suferințele oamenilor chiar la indivizi din tagma asupritorilor, precum fariseul Nicodim, care era *unul de-al lor* (membru al completului de judecată); prigonitorul Pavel; sutașul Corneliu; vameșii...

— Cum funcționează perfecta logică dementială? Premizele: Burghezia trebuie să piară;

Cine nu e cu noi e cu ei.

Concluzia: Pe rangă cu el!

Poate că arestările din perioada 1947-1950 să fi avut și caracter de teroare politică. Cele din 1958-1959 sunt numai dementiale. Regimul e consolidat, orice justificare politică a dispărut. Acum mașina se rotește de la sine. Mătura ucenicului vrăjitor bate darabana. Țelul e uitat. *Înghițiți, mestecați*. Sunt puși sub stare de arest spirițiști, bridgiști, dansatori, coriști. Lotul bridgiștilor, lotul spirițiștilor, lotul Patriarhiei, lotul ascultătorilor la radio, lotul comentatorilor, lotul filateliștilor (au făcut schimburi de mărci, pe una se afla chipul mareșalului Antonescu).

Aflați, domnilor, că dracul stă și el la ușă, întocmai ca Domnul. Numai că în loc să i se aplice *Apocalipsa 3, 20*, adică discretul și nobilul „iată, stau la ușă și bat; de va auzi cineva și va deschide ...”, i se aplică *Facerea 4, 7* adică grosolanul: „*sta la pândă la ușa ta*”. Iar nebunia — care e plecarea duhului, a suflării divine -, fiică dreaptă a diavolului, stă și ea cu geamantanul făcut ori, după caz, cu traista-n băț, gata oricând să intre — posomorâtă ori deșănțată, erinye ori paparudă — în casă, în minte, în membre. *Hap țup. Pape Satan, pape Satan aleppe*.

Atât așteaptă, să fie chemați. Și binele și diavolul și nebunia. Deosebirea

e de manieră: boierească la primul, mahalagească la ceilalți. Heine: *Ich %riej den Ten/el und ev kamm*⁶⁷. Numai că acei din veacul al XX-lea au putut constata că nu e atât de „șarmant” pe cât credea progresistul poet.

Maurras: civilizațiile sunt la fel de vulnerabile ca indivizii, ajunge un pumnal înfipt în spate ca să piară.

Echilibrul mintal al indivizilor și al colectivităților nu e mai puțin fragil, stă pe aceeași muchie de cuțit. (Poate că nu întâmplător apare din nou obiectul acesta care se folosește și pentru a omori.)

— Când o entelehie oarecare devine absolută (fie ea bună) și dobândește caracter de monopol, demența e aproape.

Oamenii politici în genul lui Calvin, Robespierre și Hitler, care nu cunosc nici o altă satisfacție și preocupare decât punerea în practică pe calea politicii a ideii lor unice, ușor ajung la nebunie.

În condițiile lumii care s-a rupt de Dumnezeu nici un absolut nu poate revendica exclusivitatea.

Ian Kott: Hamlet e nebun, deoarece atunci când politica elimină toate celelalte sentimente, devine ea însăși o imensă nebunie.

Se poate merge atât de departe încât să se susțină că slăbiciunile, metehnele, ba și viciile conducătorilor politici devin temei de limitare și îmblânzire, izvor de libertate. Un „putred” ca directorul Barras va fi mai tolerant și va face mai puțin rău decât incoruptibilul Robespierre. Norocul nostru, spune un nobil personaj al lui Balzac, a fost că surorile lui Napoleon erau niște târfe; ce ne-am fi făcut altminteri!

Paradoxul este explicabil: virtuțile sunt și ele supuse relativității și nu devin eficace decât puse în slujba Binelui divin și practicate în numele lui Hristos. Altfel, vegetarienii, antialcoolicii, abstenenții sexuali, harnicii, insomniacii își pot pune meritele la dispoziția demonului. La extaz ajung și călugării prin rugăciunea inimii, și năvăvitul heroinei. Domnul ne-a pus în gardă spunând că demonul poate lua chip de înger luminos.

— De cealaltă parte a oglinzii — dacă pot spune așa — e la fel: nu orice suferință e valabilă. Tâlharul cel rău nu a suferit mai puțin decât celălalt, dar nu i-a fost de folos. Virtutea și suferința, așadar, sunt și ele supuse relativității celor lumești: sunt valabile numai prin sensul lor.

Dar împărtășania însăși! Ți este după cum te-ai apropiat de ea: spre bine, tămăduirea sufletului și a trupului, spre iertarea păcatelor și viața de veci, spre bucurie, sănătate și veselie — ori spre osândă.

Henry de Montherlant în *Port-Royal*: „Există o suferință care nu-i roditoare, o suferință moartă și care târăște în moartea ei tot ce sufletul află în juru-i... Atenție însă! Dacă ai crede că-i de ajuns să cunoști suferința pentru a fi mântuit, te-ai înșela cu desăvârșire.

Degeaba suferi, dacă ești în afara Bisericii nu ți-e de nici un folos. Câți eretici n-au riscat moartea, ce zic? Câți nu au dorit-o și care acum ard în foc? Diavolul are și el martirii lui.

Când povestesc *Frații Karamazov* în celula 44 și fac distincția dintre suferința care nu-i mereu mântuitoare pentru pătimitor și suferința mereu sfântă ca spectacol, părintele Ion Pop se supără și pe mine și pe Dostoievski, ba și pe ortodoxie (vină port și eu fiindcă am găsit de cuviință să afirm că asta-i concepția ortodoxă).

— Dostoievski vorbind despre greutatea de a realiza personaje pozitive zice că în literatura universală nu cunoaște decât două: pe Don Quijote și pe domnul Pickwick. „Dintre toate figurile frumoase ale literaturii cea mai desăvârșită este a lui Don Quijote.”

Thibaudet. Ideea lui e că scriitorului îi vine lesne a crea ce-i este inferior,

greu ce-i este superior. Exemplu: Flaubert, *Doamna Bovary*, unde Homais e atât de viu, iar profesorul Larivière atât de șters.

Prințul Mișchin trebuie desigur adăos celor două nume indicate de Dostoievski, ca și Hamlet și Alceste. La Mișchin, Romano Guard nu cutează a deosebi elemente eristice. Nimbul care-i înconjoară capul după ce e palmuit de Ganea. În *Pickwick* fără îndoială ca toți se poartă după cum observă Chesterton: ca și cum ar fi în paradis. Aici, bonomia, voia bună, bunătatea și veselia sunt treptele scării lui Iacov.

Dar nicăieri nu e paradoxul evanghelic mai evident ca în Don Quijote, nicăieri nu e problema pusă mai universal, nicăieri îndepărtările și apropierile de ideal, pendulările între ceea ce suntem și am dori să fim, ceea ce am uitat că suntem și ar trebui să fim, ceea ce am ajuns a fi și suntem meniți a fi, nu sunt contrastate mai sfâșietor, nicăieri jocul fără de sfârșit castel-cârciumă, mărlan-senior, om-demon sau om-inger nu se desfășoară într-un ritm mai dătător de fiori.

1965

Traducerea lui *Don Quijote* în românește (E. Papii, I. Frunzetti) îngăduie o adâncire a tâlcurilor atât de extraordinare ale cărții.

Ca și traducerea lui Murnu. De ce (întrebarea e a lui Lovinescu), tradus în românește, Homer e mai viu, mai savuros și mai netransformat decât în alte limbi? Fiindcă româna păstrează o mireasmă telurică pe care altele au pierdut-o de nu se mai ține minte când. Românei, ca atare, i se potrivește spusa despre Nicolae Filipescu: singurul boier care miroase a cojoc țărănesc.

Traducerile franceze prin care atâția cititori români s-au furișat până în preajma lui Don Quijote sunt reci, sulemenite, grațioase, dar mecanice; subjonctivele sunt somptuoase, dar tertipurile stilistice sterilizante.

Limba română, prin opoziția dintre elementele latine și orientale, precizează paralelismul, răsfrânge în oglinda grăirii dualitatea Don Quijote — Sancho Panza, amplificând-o, aducând în grosplan bipolarismul firii omenești fără a fi nevoie, ca în alte limbi, să se meargă la trivialități.

Cavalerul o dă mai pre latinește, iar scutierul folosește tot ce este balcanic, turcesc, levantin, fanariot. Astfel ruptura e și mai intensă, pe când eroul apare mai puțin departe: sărman ca Dionis, nebun cum e Călin, nobil deopotrivă ca Luceafărul, poznaș ca Nastratin, frate mai mare cu Păcală și Pepelea, e însuși omul pe care Hristos îl cheamă să iasă din sine și să cuteze a fi, a redeveni el însuși cel de la început. Re-înnobilarea, re-îndumnezeirea omului și a lumii, iată scopul predicării Evangheliei, iată și tema din *Don Quijote*.

Aprilie 1

Partea cea mai groaznică a proceselor în care acuzatul mărturisește și recunoaște totul este că nouăzeci și cinci la sută din faptele incriminate corespund adevărului.

Atât doar — că nu sunt criminale.

De aceea s-au lăsat înșelați juriștii occidentali: obișnuiți cu formele clasice ale proceselor, ei au cercetat conformitatea dintre declarații și fapte, fără a se mai întreba dacă faptele sunt și criminale. Erau atât de convinși, li se părea atât de evident ca faptele incriminate să fie infracțiuni, încât au considerat lucrul ca de la sine înțeles. N-au revizuit axiomele.

Ce ni s-a imputat nu era fals. Cetisem cărți de Mircea Eliade, de Emil Cioran, de Eugen Ionescu. Mersesem des la Tr. să bem ceai din serviciul *Rosenkaralier*, să pălăvrăgim și să ne mai descărcăm sufletul. Rajk, ce-i drept, se văzuse cu Tito: de ce oare șeful unui guvern nu s-ar fi dus în vizită la șeful unui stat vecin și aliat?

Mult mai puțin gravă ar fi fost condamnarea pentru fapte inexistente. Ar fi fost o simplă eroare judiciară; au mai fost. Giraudoux: naufragiul *Titanicului* a fost o nenorocire blândă, intra în ritmul vieții, ultima bună înainte de 1914, când începe neașteptata, originala catastrofa. Soljenițin (ori Pasternak): când a izbucnit războiul în 1941 oamenii au răsuflat ușurați: ieșeau în sfârșit din fantasmagoria teroarei pentru a păși din nou pe făgașul normal al unei vechi nenorociri omenești. Jules Romains văzuse, Kafka prevestise: *poliția pentru oamenii cumsecade*. Anticreștinismul ce face? Generalizează păcatul, acum toți sunt în stare de vinovăție permanentă, nu mai ești osândit pentru ceea ce ai făcut, ci pentru ceea ce ești.

1968

Concepția arhitectului Nicolas Schoffer despre artă (emoția artistică poate fi realizată de-a dreptul pe cortex, fără a mai fi nevoie de intervenția unor mijloace estetice) nu este un mod de a exprima extazul religios?

Opera de artă asigură o stare cu totul asemănătoare isihiei (Liniște + Pace Sufletească + Fericire, adică un LPSF⁶⁸ duhovnicesc, paralel formulei de bază CHON⁶⁹ din viața organică.)

— Manole:

Ortega ne învață să nu facem „moralei nouă” onoarea de a o considera drept o nouă morală. „Morală nouă” nu există, e numai titlul pe care omul-masă îl dă imoralismului său, dorinței de a nu mai avea nici o îndatorire, de a nu se mai supune nici unei reguli.

Drepturi fără datorii, mă, e ca și cum ai vrea lumină fără întuneric și mămăligă fără mestecău. Dreptul și datoria, iată cel mai bun exemplu de cuplu invariabil.

— Ortega (în preajma celui de-al doilea război mondial): oamenii de astăzi iau atitudini tragice și se joacă de-a tragedia deoarece cred că lumea de astăzi nu mai e cu putință.

Seamănă cu copiii răsfățați care-și permit de toate pentru că știu că nu riscă nimic, care emit cecuri fără acoperire pentru că va interveni până la urmă familia și va plăti. Dar tragedia e cu putință.

Războiul și întâmplările ulterioare au confirmat spusele lui Ortega. Acum tragedia s-a banalizat, face parte din mediul înconjurător, e un element și ea în ecologie.

Adevărul despre *imediatitatea* tragediei l-a relevat de la început creștinismul. De vreme ce Mântuitorul a murit pe cruce, plătind cu sânge și cu moarte pentru noi, nu încapă îndoială că la baza tainelor ce ne împresoară e ceva tragic. Învierea e bucurie, dar %Gabata, Calvarul și Golgota nu ne îngăduie a pierde fie și o clipă din vedere tragedia.

Pascal n-o pierduse: Ultimul act e sângeros, oricât de frumoasă ar fi fost comedia; i se aruncă în sfârșit omului țărână pe cap și asta-i încheierea.

BUGHI MAMBO RAG

...A, ui lai, Hispano-Suiza, marcă buna, apare în cartea lui Pierre Frondaic, L'homme à l'Hispano, tânărul acela care se sinucide pentru ca a mințit-o pe iubita lui că-i om bogat, iar el era un biet pârlit care luase cu împrumut mașina unui prieten... Dar cofetăriile! Cea mai bună din toată țara era fără îndoială Embacher de la Făgăraș, aș pune pe urmă pe Dâmboviceanu la Câmpulung, Manzavinatto la Galați, Flagner la Brașov, Avgherinides la Balcic, la Iași erau două, Tujli și Georges, deopotrivă de bune... Dar cu nuvelele lui Negruzzi și Odobescu ce faci? și cu Interior de Fânteneru, cu Fata moartă de Missir?... La București marele maestru a fost unul singur, Marinescu de la Orange. În bulevardul Pache, apoi Verdun. Lucrase la Capșa, neîntrecut în cremele de castane... Cel mai bun păstrăv, s-o știi de la mine, e cel afumat în

cețină de brad... Urzică e mort, firește... Îi spune Demetrios lui Marcellus...

— Că nu-i atât de simplu, că totul nu-i pe fond roz, că la început va fi fost o catastrofă, ceva cumplit, o dovedesc suferințele și cruzimile: de la uciderea dreptului Abel — trecând prin măcelărirea pruncilor — până la înfiorătoarea Răstignire și la orice crimă sadică. Peste toate stă ca o păclă de sânge și tenebre, de absurd și strigăte neputincioase, indicând fără putință de îndoială ceva cutremurător, fioros, urât.

Cardinalul Newman: „Ce poate fi spus despre faptul acesta al suferinții omenești, care străpunge inimile și zăpăcește rațiunea? Altfel nu pot răspunde: ori nu există nici un Ziditor, ori societatea aceasta vie a oamenilor se află cu adevărat alungată de la prezența Lui... *dacă* există un Dumnezeu, *de vreme ce* există un Dumnezeu înseamnă că specia omenească este implicată într-o oarecare teribilă calamitate

Jilava, martie 1962

Pictorul George Catargi, miniaturistul, este un extraordinar povestitor — și are ce povesti. Născut la Reni, a cunoscut viața sibirică pe care o duceau moșierii ținutului înainte de 1914, aveau un club al lor, constituit după regulile și tabieturile celor din Londra: se îmbrăcau la Paris; numai lenjeria de corp nu și-o spălau și călcau în străinătate, ca Alexandru Marghiloman.

Catargi studiasse la Odessa și Petrograd, fusese ofițer în armata roșie, făcuse o călătorie în jurul lumii însoțind-o pe regina Maria.

Genul picturii miniaturiste fiind rar (avusese un singur rival, un suedez), câștigase mult și organizase expoziții în țări felurite, unele foarte depărtate (Africa de Sud).

Arestat și osândit pentru spiritism și practicarea terapiei prin magnetism, nu pierde nici un prilej de a vorbi — convins — despre horoscoape, hennetism, impulsuni psihosomatice, piramide, civilizația maya, minele din peninsula Yucatan, dimensiunea a patra, lumile paralele, statuile uriașe din insula Rapa-Nui, procesul și tainele cavalerilor templieri. Moise, firește, e pentru el nepotul de soră al lui Ramses al II-lea, egiptenii au fost în America, Atlantida e mama tuturor civilizațiilor și inițiaților, farfuriile zburătoare poartă ființe extraterestre mult superioare nouă.

Îl ascult îndeajuns de rece. Până când, rămas aproape surd de urechea dreaptă de pe urma tratamentului pe care mi-l aplicase Onea, mă învoiesc să-mi facă niște pase magnetice. Urmează vreo zece ședințe după care aud iar perfect!

Catargi se bucură din toată inima: stabilim să-l vizitez după liberare. Locuia în vârful turnului unei frumoase vile de culoare roșie pe dealul Patriarhiei. Acolo are să-mi pregătească tot felul de bunătăți — căci e mîncăcios și gastroman rafinat -, și în special covrigi cu susan, tăiați în două, cu miezui scos, înlocuit cu un amestec de unt, sardele și măslina, apoi puși la cuptor.

— Gustul mîncării acesteia și simplă și fistichie, servită în turnul cu vedere panoramică asupra întregului oraș nu aveam să-l cunosc. George Cataigi s-a stins (de inimă), puțin timp după ce m-a lecuit și fără a-mi lua în nume de rău reiterata afirmație că în Hristos nu pot vedea un simplu mare inițiat responsabil al sistemului solar ori o ființă supraterestră al cărui cadavru concetățenii săi l-au răpit din mormântul săpat în stâncă și-n care nimeni, niciodată, nu mai fusese pus.

Decembrie 1955

Virgil Când.:

„Vin unii și-mi spun: aș duce o viață creștină dacă aș putea... dacă aș avea condiții, dacă ar fi... dar așa e imposibil... Și le răspund: Asta e viața de

care ai parte, *ăsta-i* lozul pe care l-ai tras; *acum* trebuie să fii creștin; dacă aștepti să ai confort și timp liber și să fie iar liniște și bunăstare și să se ducă jupâneasa la piață și să găsești brânză în toate băcăniile ai putea pierde prilejul de a fi ceea ce spui că dorești să fii. Trebuie să te poți mărturisi creștin oriunde, în tren, în subsol, printre dobitoci, într-un spațiu locativ comun, pe cruce, într-o cameră de trecere, la coadă."

1961

De închisoare nu pomenise, știa că acolo e ușor.

(Îmi aduc aminte de vorbele lui cu prilejul unui interogator ce mi se ia despre Virgil Când., Paul Sim. și Al. El.)

— Din punctul de vedere al deplinei noastre responsabilități cred că filosofii existențialiști au dreptate. Scuza „împrejurările mi-au fost potrivnice” nu e invocată decât de cei slabi și nehotărâți. Pentru o personalitate puternică — dintre acelea căroră Alain le spunea firi de crocodil: Goethe, Descartes, Stendhal, Spinoza — împrejurările sunt mai curând ceea ce istoricul Arnold Toynbee numește **challenge**, o provocare, un imbold.

Oamenii care au ceva de făcut și de spus nu sunt oprîți locului de o întâmplare, cu o „nenorocire”: numai pentru cei de talia d-lui Berthelemy darea afară din casă și împrăștierea mobilelor (cu prilejul intempestivei sale evacuări de la *Temple*, spre a face loc perechii regale ce urma să fie internată acolo în toamna anului 1792) le concentrează tot restul vieții asupra proceselor și intervențiilor urmărind redobândirea avutului; numai pe unii ca aceștia faptul trivial — oricât de neplăcut și de nedrept — i-a putut abate din cale; ceilalți trec ca expresurile fără opriri prin gările mici, înaintează ca ștafetele, cu mesajul strâns la piept sau în pumn.

La urma urmei împrejurările sunt mai întotdeauna grele. Și fiecare — mai arată — Alain — tot ceea ce vrea obține, dar ceea ce vrea *cu adevărat*, nu ceea ce spune că i-ar plăcea să aibă; ceea ce se dobândește prin neprecupețit sacrificiu, cu nedezmîniță încăpățănare, înfrângând lenea, nestăruind asupra scrupulelor.

Împrejurările nu pot fi scuză decât pentru ratați și ratații — pe plan social (o spune unul din ei) sau duhovnicesc — sunt cei ce s-au dat bătuți, n-au avut mesaj sau *nu* le-a fost destul de scump. (Ori nu l-au recepționat destul de clar.)

Mângâierea e alta, o exprimă zicala englezilor: totul nu e să învingi, totul e să lupți până la capăt.

Biruința nu-i obligatorie. Obligatorie e lupta. Să nu te predai din prima clipă, ca social-democrații germani în iulie 1932.

Capra d-lui Seguin, în nuvela lui Alphonse Daudet, a mâncat-o lupul; dar *în zori*, după ce ea luptase toată noaptea.

Asta-i singura noastră datorie sfântă: de ne este dat să cădem, să fie-n zori.

— Dar, zice părintele G.T., în creștinism e altfel; trebuie să învingi. În cer intră numai cei care au birut în războiul purtat împotriva Satanei. Vai și amar de cei învinși.

— Despre acea cârciumă în care Don Quijote le cere țăranilor să vadă — dezvrăjind-o și dezvrăjindu-se pe ei — un castel (castelul ai cărui liberi și legitimi moștenitori sunt ca fiii chemați la desăvârșire de un Tată desăvârșit), a spus și americanul Henry David Thoreau un lucru drept: „Dacă ați făcut castele în aer, n-ați lucrat în zadar; deoarece acolo s-ar și cuveni să fie toate. Acum, puneți dedesubt și fundațiile.”

București, septembrie 1964

Deși am experiența fericirii de după botez, aștept cu mare *curiozitate*

prima împărtașanie în biserică. Nu sunt decepționat. Am mers tremurând spre altar și m-am înapoiat năpădit de bucurie și liniște. Detașării euforice produse — așa se pare — și de droguri, i se adaugă aici dorința de a le face altora binele, o imparțială înțelegere a oricărui om; nu gentilețea nițel isterică, a celui care a aflat o veste plăcută și se întrece în a fi binevoitor cu toată lumea, ci o mai adâncă hotărâre de a te purta frumos. Da, așa cum a promis regina Victoria la începutul domniei: *I shall be good*⁷⁰.

Dar și o îngrijorare. Te simți mult mai răspunzător, îndatorat. (Luca 12, 48: „Și oricui i s-a dat mult, mult i se va cere de la el și cui i s-a încredințat mult, mai mult i se va cere”.) Și ce poate fi mai mult decât însuși Trupul și Sângele însuși?

Jilava 1961

Întemeietorul sectei adventiste care a dat drept soroc a celei de-a doua veniri a Domnului anul 1844 (întâi primăvara, apoi toamna), martorii lui Iehova și mileniștii trec toți peste cuvintele categorice ale Mântuitorului (Mat. 24, 36 și Luca 17, 20) unde se arată că ziua și ceasul nu sunt cunoscute de nimeni, nici de îngerii, nici de Fiul, ci numai de Tatăl.

Calcululele sectante se întemeiază pe interpretări riscate ale unor texte obscure din proorociile lui Ezechiil și Daniil și Apocalipsă, și dovedesc infumurare.

Bine face biserica romano-catolică oprindu-i pe laici de a citi și interpreta singuri *Apocalipsa*.

Scene apocaliptice au fost mereu în istorie și poate că adevărul (consecință a ultimelor cuvinte din Luca 4, 6) e simplu: vremurile de catastrofe sunt o constantă a omenirii, un parametru al lumii care trăiește sub blestem. Semne sunt multe, de fiecare dată, și mulți se fudulesc crezând că fac parte din ansamblul clipelor finale. Există o ispită (trufașă și nerăbdătoare) a sfârșitului.

Taina judecării de apoi este bine păstrată și copilăroasele încercări de a o dezvălui sunt ca o sfidare a spusei Domnului.

— Despre egalitate ca patimă:

Sf. Grigore din Nazianz: dorința de egalitate este aceea care a provocat prăbușirea lui Lucifer.

”?nu este o carte pilduitoare" (*Catehismul episcopilor catolici olandezi*).

— Poarta aceea sortită fiecărui om anume, de care pomenește Kafka în apologul de la sfârșitul *Procesului*, îmi confirmă părerea că primim toți din partea divinității o sarcină a noastră. Divinitatea ne dă, sub diferite forme, numeroase prilejuri de a o îndeplini în cursul vieții, dar de ea nu scăpăm; tot la ea ne întoarcem, orbita pe care ne mișcăm, întâmplările care ne ies în cale, opțiunile care ni se oferă la ea ne trimit.

Pe aceasta o numesc unii „destin”, iar alții la ea se referă, cred, când spun că libertatea constă în acceptarea necesității. Astfel că hazardul, pentru fiecare, e limitat, specific.

(Creștinul recunoaște acestea, dar mai știe ceva: credința e *suprema armă secretă* care anihilează toate necesitățile, împrejurările și situațiile și pulverizează hazardul.)

— Consider semn de noblețe capacitatea de a vorbi respectuos și tolerant despre adversar. Exemplul, felul în care *Catehismul episcopilor catolici olandezi* încheie paragraful dedicat sângeroaselor războaie religioase din veacul al XVI-lea: „Fie-le tuturor sângele roditor”.

1935

Deși logica unei gândiri maurrasiene ar vrea să adoptăm forma cea strictă și tradițională a religiei de care ținem prin întâmplarea nașterii, după

experiența sinagogii ortodoxe trecem și pe la Templul Coral, mai în centru, mai vast, mai elegant, cu orgă și cor. Atmosfera protestant-liberală îi place prea puțin lui Manole. Dar nădăjduiește să nu ne mai fie dat să auzim ceva în genul lui „flacărăs”⁷¹.

Nu trece însă multă vreme până când acel căruia îi place să-și spună Șef-rabin senator dr. I. Niemirover, mai marele Templului, să devină inamicul nr. 1 al lui Manole. Îl enervează grasierile, pântecul prea rotund al clericului, îmbrăcămintea lui strident civilă, perioadele oratorice încâlcite, o filozofie strictisim raționalistă și surâsuri complice („aduc a scârbavnicul obicei masonic de a-ți gădila palma cu trei degete când le dai mâna sau a celor trei puncte de sub semnătură”).

Se mai adeverește că și grăirile șef-rabinului împrumută o românească ciudată, și sunt cântate pe o melodie supărătoare pentru urechile unui om de la Dunăre. Folosirea desigur datorită unui *lapsus linguae* în cursul unei comparații istorice a cuvântului Cătălina pune capăt aventurii noastre corale: Manole nu mai vrea să calce în Templu și să audă de senatorul doctor.

— Mântuitorul, după Înviere, trece prin uși zăvorâte. Dacă ne-am mărgini a considera drept taină doar felul acesta am cădea în senzațional, am confunda pe Hristos printre fakiri și taumaturgi. Tainele, zice *Catehismul episcopilor catolici olandezi*, descriu o circumferință nespus mai cuprinzătoare. Există o altă minune, cu adevărat mare și vrednică de a ne înfiora: prezența pretutindeni și în același timp a Mântuitorului. Pe lângă aceasta pășim ca și cum nu ea ar fi principala; ne reține prea mult o minune de parcurs, ce riscă să devină (deși autentică) piatră de poticnire pentru mințile slabe.

— Pe urmă, în 1936, vine și polemica dintre ziarele „Universul” și „Dimineața”, care-l scoate pe Manole din răbdări și-l îngrijorează. Trage o scrisoare de desolidarizare cu presa din Sărindar — o scrisoare dură și cumpătată — pe care o propune spre semnare clerului și comunității evreiești. N-avem nici un succes, suntem priviți cu ostilitate și dispreț. Napoleon Arie, membru ca și Manole al partidului conservator de sub șefia lui Grigore N. Filipescu, vrea să ne ajute, dar nu are destulă influență. O nouă scrisoare, semnată doar de Manole și de mine, este concepută și redactată, dar nici de ea nu se alege nimic.

— Toți cei ce, savanți ori oameni de rând, se mulțumesc a primi drept răspuns la marile întrebări pe care și le pune omul despre rostul lui în lume, despre univers și viață, despre suferință și nedreptate fraze ca: universul a fost dintotdeauna și va fi mereu, viața e un fenomen natural, întâmplarea a creat totul, gândirea e forma superioară a conștiinței omenești, dovedesc că sunt tare puțin exigenți. Asemenea răspunsuri sunt simple stereotipii simpliste și-și au echivalentul în: când vorbești cu mine să taci din gură.

Dimpotrivă, nimic nu e firesc și totul e de mirare și minunat. Evoluția e o taină și o minune. Întrebările pe care și le pune conștiința sunt o taină. Natura și legile ei implacabile sunt o minune. Din toate părțile enigmele ne împresoară și tabără asupra-ne, neîntrerupt și mai persistent decât razele cosmice. Și nici măcar prostia sau indiferența nu pot constitui până la urmă un câmp magnetic care să ne apere de ele, așa cum întinsul câmp magnetic al pământului amortizează oarecum șocul mezonilor. Angoasa (ori exaltarea) până la urmă tot scutură orice suflet, fie și cel mai obtuz: îi scutură în celula din închisoare, pe patul de suferință, în clipa morții ori din senin, pe stradă, pe drum drept. Orice fapt e anti-destin. Orice operă e anti-natură. Orice hotărâre e anti-neant. Iubirea de aproapele (zice *Catehismul episcopilor catolici olandezi*) e un mister de credință. Dragostea și iertarea nu sunt

naturale. Natural e principiul al doilea al termodinamicii.

Șestov: dezvoltarea universului nu e câtuși de puțin naturală, ceea ce ar fi natural e să nu fie absolut nimic, nici univers, nici dezvoltare.

— Omul însuși e mister pentru că îl locuiește divinitatea. Fericitul Augustin: „Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul și asemănarea sa, în gândire: acolo e chipul lui Dumnezeu, iată de ce gândirea nu poate fi înțeleasă nici de către ea însăși, întrucât e un chip al lui Dumnezeu.” *%Metis ipsa ndn protest comprehendi nec a se ipse ubi est imago Dei.*

1965

Există în arta aceasta, de care dau după întoarcerea din închisoare, un *ascetism*, o renunțare la materie (*less is more*⁷²), o aspirație spre formele pure, spre geometrie, care ar fi „esența bună”, cea necoruptă de contingentele multiple ale realității. Un fel de manicheism. Sau, în orice caz, de sărăcie franciscană: materia și natura nu sunt propriu-zis rele, dar vrednice de a fi disprețuite ca secundare. Tendința e platoniciană, dinspre tipare, modele, esențe.

1964, toamna

Proiect de scrisoare la Bruxelles:

Știu, Manole, că din îndepărtatul Bruxelles nu te-ai supărat; ai dat din umeri, poate ai surâs. Măcar de te-a durut nițel, egotismul inteligent — al cărui adept mi-ai scris că ești acum, ca Stendhal la Civitta Vecchia, spre sfârșit — te îmboldea să nu insiști, să nu dai prea mare importanță încă uneia din surprizele vieții. De altfel, ca și mine, și tu ai scos de multă vreme verbul a se mira din lexic.

Îți datorez puținul bun simț la care pot să-mi caut refugiul, îți datorez a fi reușit, mai târziu decât ceilalți, să mă orientez nițel în lumea asta pentru mine încâlcită; îți datorez de a fi fost scos din marasmul minciunilor convenționale specifice societății și epocii în care am fost tineri, de a fi intrat în legătură cu „oameni atât de onorabili” ca Tocqueville, Guizot, Royer-Collard, de Broglie, Prevost Paradol, nu mai știu câți lorzi judiciari și câți constituționaliști, conform principiului tău că dacă nu putem frecventa aristocrația, măcar în camera lorzilor ori printre doctrinari și senatori romani s-o căutăm; tu, ani numeroși înainte de Raymond Aron, ai știut și mi-ai dovedit că opiumul intelectualilor se numește socialism; m-ai rupt de sub influența negliobiei înfumurate și iluziilor oarbe ale presei din Sărindar; mi-ai înlesnit să înțeleg ceea ce mai toți care astăzi trăiesc în aceeași parte a lumii ca tine nu pot înțelege, ei care se zbat din răspuțeri să ajungă unde suntem noi cei de aici.

Cu multă răbdare ai îndurat capriciile mele de copil crescut în răsfățuri, prejudecățile mele de client exclusiv al tarabelor cu volume franțuzești, la modă. Mi-ai dezvăluit tăriile spațiului dunărean și, dezvăluindu-mi-le, m-ai convins să iubesc și m-ai încredințat pământului unde m-am născut. Și cum de-am cutreierat restaurantele de prin Văcărești cu sioniștii cărora le trânteam că niciodată nu vom fi cu ei, dar că ne plac, fiind oameni dintr-o bucată și neplecați prostiei! Și cât de bine am petrecut la Duque în piața Rosetti proiectând istoria parlamentarismului român; ori scriind împreună, făcând cele mai neconformiste afirmații (neconformiste față de mediul în care trăiam, de fapt tu le numeai liberal-conservatoare)! Și ce frumos ne pregăteam de examene în fundul grădinii de pe lângă strada Vaselor, sub nuc, spre vară, când maică-ta, la inserat, admirând, dar și disprețuind nițel atâta râvnă școlărească, ne aducea apă rece și dulceață de trandafiri.

Ne-am înțeles mereu și ne putem încă înțelege, deși eu am apucat-o pe calea fetelor lui Moses Mendelsohn, de care râdeai. Am fost în locuri unde tu

nu ai fost, într-un soi de imponderabilitate. Orice efort de închipuire e zadarnic. Oricât de bine intenționați și de știutori ar fi cei de la Houston, în imponderabilitate ei n-au fost. De-a surda discută cei ce n-au fost cu cei ce au fost în imponderabilitate. Să nu cădem în ridicolul unui dialog între surzi.

București, 1971

Păcatul împotriva Sfântului Duh: cel care nu se iartă.

Mă întreb dacă nu cumva o fi înjosirea persoanei semenului nostru — care e chip și asemănare a lui Dumnezeu. De vreme ce dovada dragostei de Dumnezeu o facem iubindu-ne aproapele (adică făptura Sa), dovada hulei nu o dăm urându-l și batjocorindu-l, reducându-l la rang de *%nhiect*, adică tratându-l ca și cum ar fi lipsit de duh? Să nu fie oare creștinul în stare a pricepe ceea ce Simone de Beauvoir a precizat atât de bine: că temeiul oricărei morale e respectarea libertății celuilalt, e considerarea lui ca pe o ființă a cărei libertate nu poate fi siluită?

Cred în quasi-identitatea acestor două cuvinte: duh și libertate. Cred că răpindu-i omului libertatea îl lipsim de pecetea duhului.

Procedeele anchetei penale bazată pe ideea că „justiția e o formă a luptei de clasă” și procesele cu „mărturisiri complete”, unde omul e pus să se terfească singur *până la capătul nopții* (Iuda îl vinde pe Hristos noaptea, la capătul căreia ne duce și Celine) unde trebuie să ajungă să-i fie scârbă de el însuși și să se urască de moarte (astfel încât viața pe care și-a salvat-o prin trădare să nu mai prețuiască nimic), unde trebuie să-și dea seama că a coborât până pe treapta cea mai de jos și nu-și mai poate răbda eul — și se leapădă de libertate -, unde nu mai poate nici să iasă din sine și să-și ia crucea, pentru că a rupt și ars toate punțile cu lumea stihilor, nu constituie ele pilda vie și întreagă a misteriosului păcat, **singurul** pentru care Isus spune lămurit că nu poate fi iertare?

Sau ce au făcut ofițerii vasului american din Atlantic predând rușilor pe marinarul lituanian care izbutise să se refugieze pe bordul navei lor? Au chemat pe ruși pe bord și li l-au înmănat. Ca pe un obiect. Rușii au început să-l omoare în bătai încă de acolo. Marinarul urla și se ruga să nu-l predea. L-au predat.

Președintele Nixon — (Franz-Ferdinand, el, a fost mai indignat aflând că nu i s-a dat colonelului Redl — trădător și spion dovedit — posibilitatea de a se spovedi și împărtăși înainte de moarte) — a luat unele vagi măsuri de ordin administrativ și au fost și câteva demisii. Dar sunt convins că Dumnezeu n-a privit lucrările cu atâta nepăsare. (*Și cine va primi un prunc ca acesta în numele Meu, pe Mine Mă primește. Iar cine va sminti pe unul dintre-aceștia mici care cred în Mine, mai bine i-ar fi lui să i se atârne de gât o piatră de moară și să fie scufundat în adâncul mării*). Hristos e blând și smerit cu inima, dar în timp a fost om și El, întreg, și măcar o dată L-au scos din sărite și pe El, când a și pus mâna pe bici și a izgonit pe zarafi din curtea Templului (Mat. 18, 5).

Scena aceasta atroce de pe vasul american, unde cruzimea, răutatea și oarba imbecilitate (care-i *păcat!*) se amestecă în vâscoase părți egale, nu se poate să nu-L fi răsculat și pe Hristos Cel din Treime, care acolo sus își mai poartă stigmatele și — o știm bine — se pricepe uneori să și pedepsească. Vai și amar, prin urmare, de căpitanul, ofițerii și mateloții aceia; unul n-a protestat, n-a înălțat glas, n-a schițat o mișcare și nu și-a dat foc; vai de ei și de toți cei ce — vorba lui Kierkegaard — încap în mâinile Dumnezeului celui viu.

(Pentru expresia „Dumnezeul cel viu” am eu o părere a mea: că nu e numai veșnicul Creator, ci și Dumnezeuul lui Avraam, al lui Isaac și al lui

Iacov, adică al viilor și nu al morților, — adică cel pe care-l interesează ce faci viii -, ci și Hristos răstignitul în care freamătă și-n cer amintirea fățarniciei nemiloase, a prostiei biruitoare și a răutății funcționărești din lume.)

— Câteva ore puteau în orice caz aștepta americanii de pe vasul din Atlantic: să fi cerut părerea președintelui comandant suprem al armatei. Graba. Graba imbecilă de a pune orbește în aplicare „dispozițiile”. Aceeași grabă ca în recomandarea lui Caiafa — și aceeași ipocrită invocare a preeminenței interesului general asupra dreptății individului.

Nelson la Copenhaga, ofițer disciplinat și el: și totuși nu s-a supus ordinului. *Nu l-a văzut*. Un prinț de Homburg abil și înzestrat cu simțul umorului. (Tot ideea mea: că nu e negreșit nevoie de eroism și jertfă, ci numai de a nu face zel, a nu te grăbi și a fi nițeluș-nițeluș de tot -abil. Căci abilitatea poate fi pusă și-n slujba Binelui, Binele nu respinge nici un slujitor. Există și o *%fimis pia*⁷³).

— Mai este un caz pentru care cred că Hristos va lovi, al singurului comunist trecut printr-un proces de transfigurare și ajuns la sfințenie și martiriu: Imre Nagy. Cât de liber suflă duhul și ce neașteptat își alege sălaşurile: în sufletul unui activist mai întâi (și ani mulți) plin de zel stalinist și posesor al unei prea frumoase perechi de mustăți vrednice de un falnic *Feldweibel*⁷⁴. Înlăuntrul omului ăstuia cu figură tipică de solgăbirău ori de domn notar ardelean (parcă în Zaheu nu? ori în vameșul Levi ori în sulemenita Magdalenă ori în toți pescarii aceia de bună seamă burduhănoși?) se petrece în interval de numai zece zile (timpul e limitat ca într-o piesă clasică) prefacerea deplină. Nagy e la sfârșitul celor zece zile *altul*. Nu și-a schimbat politica, și-a schimbat sufletul. Nu mai vorbește la postul de radio un om politic cinstit, vorbește un inspirat, *care a înțeles*.

Și urmează trădarea. Transfiguratul e vândut de către cei care-l găzduiau (ambasada iugoslavă de la Budapesta). Marile puteri nici una nu ridică un deget pentru cel dus la jertfire. Până la urmă ne amestecăm și noi, în toată această murdară tărașenie și ne pătăm mâinile cu sângele nevinovatului primindu-l pe teritoriul țării (al țării unde mai venerată decât oricare alta e sfânta lege a ospitalității) și învoindu-ne să fie luat, pornit și ucis. Să nu fie sângele lui asupra noastră și a fiilor noștri!

Asemenea fapte se apropie de a lui Iuda, *la scară umană* (vorba lui Leon Blum). Când s-au certat dealfel comuniștii între ei, n-au șovăit să recurgă la hulita onomastică a creștinilor spre a-l caracteriza pe Tito, brusc ajuns întrupare a lui Iuda.

— Înjosirea semenului este păcat împotriva Duhului Sfânt pentru că e des-personalizare. Obligându-l pe acuzat să recunoască, să-și denunțe prietenii, să-și ceară pedepsirea, să se murdărească și compromită iremediabil, i se ia sufletul. Acesta e sensul expresiei asiatice: *a pierde fața*. (Fața, chipul divin.)

Demonismul face și el progrese, doar n-o să stea el singur în afara evoluției: înainte victima era torturată și omorâtă. Acum i se ia și duhul, să rămână — spiritualicește — jupuit de viu. Ca Peter Schlemihl fără umbră. Dar trupul fără suflet ce nume poarta? Numele de cadavru, înainte de a fi fost executați, cei ce-și pierduseră fața la procesele cu mărturisiri complete, au fost câtva timp — în intervalul până la punerea în aplicarea sentinței — au fost, cu adevărat, niște cadavre vii.

Gherla, camera 77 de carantină

Cum a fi fost în celula lui Monte-Cristo nu știu. Dar în pușcăriile pe unde trec numai de tăcere nu dau și numai în mormânt nu am senzația că sunt.

Ci o agitație neîncetată, mai rău ca în America în metro. Taylorism. Secunde numărate, nanosecunde! Coșmarul timpului fracționat, folosit până la demență. Șaptesprezece ore pe zi. Douăzeci și cinci miliarde două sute milioane de nanosecunde. Mereu, mereu altceva.

Tortura temniței subterane, obscură și umedă, în care ești dat singurătății și uitării în fundul unei gropi. Dar și a celulei supraaglomerate, iureșite cu „program continuu” și supraveghere de fiecă clipă, unde liniștea e la fel de fantezistă ca ielele și balaurii.

De asemenea păcatul lenei, dar și al contrariului ei, al extremei celeilalte: neastâmpărul, forfota, obsesia întrebuințării timpului. Istovirea. Graba. Călușeii diavolului. Hora drăcească din *Setea și Foamea*. Hristos, însă ce făgăduiește? *Odihna*. Ce ne lasă? Pacea.

Noiembrie 1960

Sosim la Gherla deșălați, spetiți; amortiți, înțepeniți. De unde coborâm se pot zări căsuțe și ulițe. Zi de toamnă târzie, rece, ploioasă. Călcăm în bălți de apă și noroi. După nesfârșita călătorie în vagonul-dubă ticsit, aerul și burnița ne fericesc.

În loc de o mașină-dubă ne așteaptă niște camioane obișnuite. Suntem ghemuiți, înghesuiți în poziții nefirești, absurde, ca nenorociții de pe garrotte din ilustrațiile lui Goya și acoperiți cu prelate.

Pe drum, săltând puțin prelatele, apar clipiri de străzi desfundate, felinare, oameni zoriți. Serviete, găleți, basmale. Apoi o clădire pătrată, înaltă, în care sunt lumini; închisoarea. Proportțiile clădirii și luminile produc o stranie senzație îmbietoare. Moment de nebunie: amintirea unei sosiri la Brașov, la hotelul Coroana, odată seara, spre toamnă, cu mama. Căldura din hol. Mirosul de fripturi dinspre restaurant. Un băiat se repede să ia geamantanele. Ușa turnantă. Zâmbete în jur.

Suntem primiți cu băte și toroipane.

— (Prietenii dragi, de vreți să vă pregătiți pentru viață și să nu aveți surprize, bune sunt studiile, bună e ingineria și mai bună meseria -brățară de aur -, bune-s tehnica dentară și sudura, bune sunt limbile străine și biblioteconomia, dar după cum cea mai rapidă cale pentru a înțelege ce se întâmplă astăzi este a studia sfârșitul Imperiului roman -Montesquieu, Gibbon, Mommsen, Ferrero, dar mai ales Rostovțev — tot așa cea mai sigură metodă pentru a evita surprizele în viață și a le putea face față cu oarecare calm, cea mai temeinică pregătire este studiul Calvarului și al Golgotei. Asta e școala practică și tehnică, asta e adevărata școală profesională a meseriei de om în lume.)

— De vreme ce individul nu are putere decât asupra limbajului, că nu poate ieși din el și comunica decât prin el — zice Brice Parain — ce poate face? N-are încotro, trebuie să vorbească.

Prin cuvinte se afirmă adevărul, prin cuvinte se pot aduce liniștea și fericirea.

Acțiunile nu sunt și ele decât tot cuvinte, căci pot servi numai la afirmarea adevărului.

Două precizări :

a) Să ai ce spune. De aceea vorbesc rar oamenii care gândesc și simt. Și reciproca: ..Să taci! Greu lucru când n-ai nimic de spus!" (Michel Corvin).

b) Cuvintele să fie convertibile, ca moneda-hârtie. Pentru cuvinte convertibilitatea e în fapte, nu în aur.

Brice Parain: Curajul plătește peșin. Cuvântul e perfid. S-a întors împotriva noastră fiindcă n-am făcut nimic pentru el... N-a produs decât deznădejde... Curajul, când e mare, se poate mulțumi cu ce face singur.

Cuvântul, pentru a fi adevărat, mai trebuie să fie și împlinit.

— Tot Brice Parain confirmă întrutotul esențiala teză creștină asupra vieții și scopului creațiunii: „Singura noastră bogăție, care e bucuria de a trăi”.

București, noiembrie 1970

Incinerare la oribilul crematoriu: sala aceea în stil francmason, Iorga ar fi spus sinagotic, și placa de gramafon care râcăie și scârțâie timp de peste trei sferturi de oră cu fadinguri lungi datorate uzurii, cei prezenți simțindu-se și mai stingheriți.

Aici parcă mai mult ca la cimitir se simte cât de singur e fiecare.

(Porcul omorât la Clucereasa, în ajun de Crăciun și pârjolit în curte în vreme ce — împrejur — porcii ceilalți zburdă și grohăie. Sau găinile și puii care se năpustesc să mănânce mațele și pielițele găinii curățate; ciugulesc cu atenție, nu lasă o fărâmă.)

Toată lumea în picioare de o parte și de alta a unui catafalac acoperit cu o pânză. La indieni și la romani rugul ardea, era un spectacol, se producea o participare. La țară e pământul, sunt bocitoarele, preoții, natura. Aici nu-i decât așteptare, plictiseală în sunet de muzică pompoasă și stridentă, golul și singurătatea fiecăruia. Un fel de ședință: de s-ar termina!

Factorul comun al oamenilor poate fi numai Dumnezeu, numai prin el ne putem reciproc tolera și încerca să ne iubim. În lipsa acestui catalizator reacțiile rămân de respingere și indiferență. Laplace credea că se poate lipsi de această ipoteză, dar progresul științific l-a determinat pe Werner Heisenberg să ceară sprijinul filosofiei, iar lumea de rând s-a convins că are nevoie de acest ocol pentru a nu se preface în țarc de animale, ori în casă de nebuni.

— Puritatea absolută, absolută, da, o admitem. Dar virtutea (care-i înfrânare, deci presupune dorința păcătoasă) ne indispare.

Și totuși G. B. Shaw recunoaște că virtutea, fiind obținută prin luptă, e superioară. Lui Dostoievski i se datorează o viziune ce pare definitiv explicativă: am fost în paradis, în lumea inocenței; am căzut, ne-a murdărit păcatul; prin mântuire ieșim din mocirlă și ne îndreptăm iar spre inocență; de data asta însă va fi o inocență meritorie căci va păstra, îngrozită, amintirea răului și va fi afirmarea conștientă a binelui, o trăire, nu o simplă stare. Așa se înțelege de ce omul va fi socotit deasupra îngerilor.

Gherla, ianuarie 1964

Portretul lui Dorian Gray, povestit de inginerul Rosetti.

Îl povestește foarte bine, dar ca pe o istorioară fantastică.

Eu cred că este un roman creștin cu teză morală: anume că de realitate nu putem scăpa. *Undeva*, ea se înscrie. Nu există procedeu -artă, minciună, fățarnicie, iluzie — care s-o poată împiedica, până la urmă, să se manifeste pe unul din planurile vieții.

Dorian Gray și portretul nu pot fi simultan frumoși: ori în ființa vie, ori în imagine, realitatea e înregistrată.

Arta poate transfigura, dar nu poate escamota realitatea.

Dictaturile care-și creează lumea lor perfectă sunt și ele confruntate cândva de forțele paralele ale realității.

Limbajul convențional al lui Orwell (*new speak*) sau *chestionarele* de care vorbește Soljenițin în *Pavilionul canceroșilor* nu pot împiedica — și nici cele mai ticluite rapoarte -consemnarea răului și realității.

Poate că realitatea e aceea care va birui, oricât de târziu, porțile iadului, porțile iluziei și ale minciunii care-și închipuie, prostește, că pot sugruma tumoarea răbdător crescândă.

(Degeaba trece *Talmudul* răstignirea sub tăcere.)

Februarie 1934

La Brașov cu mama și Virginia. E, în iarnă, o zi de toamnă caldă; spre seară începe a ploua mărunț și des. Pe la zece, mama și Virginia rămânând la hotel, ies să mă plimb. Simt, brusc, dorința de a intra într-o biserică.

Biserica Neagră, firește, e închisă. Încerc o ciudată senzație de blândețe, de apropiere a pietrelor acestora uriașe; monumentul nu strivește străzile și casele, s-ar zice că are o forță ocrotitoare. Închisă e și biserica catolică și, ceva mai încolo, una ortodoxă. Urc până în Șchei, la biserica Sf. Nicolae, la care mă uit de dincoace de gardul care o înconjoară. Străbat apoi câteva din ulicioarele în pantă ale Șcheilor. Revin în centru și mai umblu multă vreme pe străzile aproape pustii, în ploaia călduță, odihnitoare.

Biserici sunt: închise; mă uit, în întuneric par severe, mari. Inaccesibile.

1953

Teoria pluralității planurilor de conștiință, a lui Ionel Gherea, mi-o confirmă avocatul D. Gh., de la Oficiul juridic al ministerului unde am fost primit ca registrator la arhivă.

Om cult și talentat, D. Gh. e jurist și compozitor. E membru de partid și totodată „reacționar” cum mai convins nu se poate. Înjură — cu vorbe alese — minciunile oficiale și soarta care-l obligă să le cânte în slăvi (cu vorba, cu scrisul și cu partiturile). E obișnuit să trăiască bine, o leafă nu i-ar ajunge, așa încât n-are încotro, e silit să se supună. Dar la oficiul juridic, între prieteni și oameni de încredere, poate deschide supapa, își poate da drumul, răsufla, răcori.

Când însă vine de la cursurile politice pe care le ține la Uniunea compozitorilor (căci știe teorie și e pus să și predea), nu rezistă plăcerii de a povesti ce bine și clar a expus marxism-leninismul: bucuria i se citește pe față, o bucurie pe bună dreptate mândră; legitimă. Doar a vorbit frumos. Și se referă și la conținutul prelegerii, ca și cum ar rezuma vreun curs de vară, savant și popular, la universitatea de la Văleni.

E sincer și când se leapădă de Mamona și când se fălește cu talentul său de conferențiar al unei doctrine pe care o detestă. Simultaneitatea dualității planurilor de conștiință e perfectă, iar taina e de nepătruns. Fiecare cu ale sale; cele două ființe coexistă pașnic. Mă întreb ce se va întâmpla când vor comunica, totuși, potrivit ideii din *Dr. Jekyll și Mr. Hyde*: groaza dublei personalități e că despărțitura nu poate dura mult. Sau poate că Robert Louis Stevenson greșea și că dedublarea e posibilă până la Judecata de Apoi?

(Tema de reflecție, [%gioco.so](http://gioco.so):

Luca 12, 2—3: „**Nimic** nu este acoperit care să nu se descopere și nimic ascuns care să nu se cunoască. De aceea câte ați spus la întuneric se vor auzi la lumină și ceea ce ați vorbit la ureche, în odăi, se va vesti de pe acoperișuri”.)

Jilava, mai-iunie 1961

Starea de euforie și recunoștință de după botez mă îmboldește să caut prilejuri de a face binele și a mă arăta cât mai prevenitor, serviabil, fără cusur. Și cât de bucuros mă simt că-s atât de liniștit și de indiferent față de micimile și deșertăciunile din jur!

Prima lecție de modestie și trezire la realitate mi-o însușesc în celula unde am fost transferat după ieșirea din cea în care am primit botezul.

Fereastra e bătută în scânduri, dar sus e un pătrat mic neacoperit. Pe acesta îl putem ține închis sau deschis. În principiu este interzis a te apropia la mai mult de doi metri de fereastră, dar unii gardieni se fac că nu văd și în camera aceasta suntem lăsați a manipula pătrățelul după voie.

Jumătate din cameră dorește să-l țină închis. (Vreți să ne omorâți? Trage dom'le, e un curent ucigător!)

Cealaltă jumătate susține să fie deschis. (Vreți să ne omorâți? Ne sufocăm dom'le, e o căldură de moarte.)

Ce minunată ocazie de a-mi arăta mărinimia, blândețea și detașarea. Zic: cum vreți, mi-este egal, nu mă pronunț.

Pe loc se realizează unanimitatea celulei, care mă dușmănește. Din toate părțile se aude: ce, vrei să te pui bine cu toată lumea? Vrei să fii și-n car și-n căruță, și cu slănină-n pod și cu porcu-n coteț, nu-ți merge, ori cu carne, ori cu brânză... Ura e generală, a țâșnit spontan și sincer.

Modestie, băiete! Ia-o încet. Nu sunt nici șase luni de când ai intrat la pușcărie și nici două de când te-ai botezat și te și crezi Simion Stălpnicul! Mai ușor cu nepărtinirea și disprețul față de mărunțișuri.

Îmi trebuie câteva zile ca să înțeleg. Votez cuminte pentru fereastra deschisă. Toate se potolesc ca prin farmec. Jos de pe capră, jos de pe stâlp, *tombé de la branche*⁷⁵

— Misterul:

Simone Weil: Cel mai teribil paradox al libertății creștine este că a fi ales de Dumnezeu înseamnă a fi părăsit de el.

Pascal: Dacă Dumnezeu există trebuie să fie de neînțeles.

Thornton Wilder: Semnul sub care stă calea lui Dumnezeu este semnul ciudățeniei. Dumnezeu este ciudat. (Cuvântul englezesc *strange* poate fi tradus și prin: straniu.)

— Deoarece lumea nu e numai materială, deoarece o susțin forțele spirituale*, înseamnă ca forțele spirituale negative sunt distrugătoare.

* **Soljenițin (Casa Matrionei):** „Nu se spetea să-și cumpere lucruri și apoi să le păstreze mai dihai decât propria-i viață.

Nu alerga după găteți. După veșmintele care-i împodobesc pe cei sluți și pe cei dăunători.

Neînțeleasă, părăsită până și de soțul ei, mamă care înmormântase șase copii, dar nu și firea ei prietenoasă, străină în ochii surorilor și nurorilor ei. Lucrând prostește pe degeaba pentru ceilalți, nu agonisise avuții să le aibă în ziua morții. O capră de un alb murdar, o mătă cu picioarele strâmbe, niște %fICUți...

Și noi toți trăind în jurul ei nu înțelesesem că ea era dreptul acela despre care vorbește proverbul și fără de care nu există sat să poată dura.

Nici oraș.

Nici pământul nostru întreg. (*Kola aut.*)

Brice Parain: „Minciuna, viclenia, calomnia pot fi mai groaznice decât gloanțele unui revolver.”

La ce se poate aștepta o societate care preface bănuiala, invidia și denunțul în principii călăuzitoare? Machiavelli: „Seamănă cucută și se așteaptă la holde mănoase”.

— *Apoc. 3, 20:* „Iată, stau la ușă și bat; de va auzi cineva glasul Meu și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el și el cu Mine.”

Dar pe ilustrații ușa este reprezentată de obicei fără clanță. Întrebă un copil: cum poate intra de vreme ce nu e clanță? Răspuns: clanța e pe dinăuntru.

15 noiembrie 1969

Invitat la Huși de părintele Mina. În jurul desființatei episcopii, transformată în muzeu regional, li s-a îngăduit foștilor călugări de la schitul Bradicești să înjghebeze o mică și modestă comunitate mănăstirească. S-au acuiat în dependențele și grajdurile episcopiei, deteriorate rău; le repară pe

cât pot și refac biserica, foarte mare, cu hramul Sfinții Apostoli.

Sunt primit cu prietenie. Starețul e un bătrân cu barbă lungă, albă, ca-n basme și legende. (*Lasă arhimandritului toată grija schitului...*) Au o vie destul de întinsă, o îngrijește cu pricepere unul din ei, și o cramă așezată în pivnițele palatului episcopal: datează din vremea lui Ștefan cel Mare, cramă adâncă, rece, cu bolți uriașe și butii cât toate zilele. De aici scoate chelarul un vin fără pereche; mi se încredințează șase sticle ca vin de împărtașanie pentru Schitul Dârvari.

Totul e meritoriu și înduioșător, iar strădaniile călugărilor impresionante. Două lucruri însă nu-mi sunt după voia inimii: apa, la Huși, e puțină, proastă și sălcie. (Iar în mintea mea noțiunea de mănăstire e legată de aceea de apă curată și înviorătoare.) Apoi, la masă, de lăsata secului, vine vorba de un călugăr, coleg de-al lor, rău bolnav, care se află — după câte înțeleg — singur într-un loc îndepărtat. Starețul întreabă dacă s-a dus să-l vadă și să-l ajute cel căruia i se ceruse s-o facă. Nu numai că nu s-a dus — a fost năpădit de treburi — dar mai și adaugă o justificare: bolnavul nu e singur, e cu Dumnezeu.

Ceilalți par mulțumiți de explicație și dau din cap: așa e, nu e singur, e cu Dumnezeu.

Îmi trece prin minte să-l întreb pe cel cu misiunea neîndeplinită: desigur că bolnavul nu e singur, ci cu Dumnezeu, dar dumneata, cuvioase, care cunoști porunca de a-ți iubi aproapele și ai citit parabola samariteanului milostiv și nu ai dat ascultare poruncii starețului, domnia ta ești sigur că ești cu Dumnezeu?

— Thornton Wilder: „Numai cei ce și-au dat seama de neființa lor sunt în stare să preaslăvească lumina soarelui.”

1969

Un biolog, H. Laborit, a descoperit (?) o substanță, AG 256 care — în organism — nu face decât să transmită durerile la creier.

Materialitatea aceasta neașteptată, departe de a duce apa la moara ateistilor, îi înfundă. E de neconceput s-o credem întâmplătoare. Imposibil să se fi iscat din senin o substanță specializată în transmiterea durerilor. Adăugându-se colac peste pupăză desăvârșitei angrenări a funcțiilor, alungă ideea hazardului cu măturoiul.

Căci dacă, la urma urmei, am fi dispuși să admitem că prin simplul joc al întâmplării particulele elementare (și stările materiei) s-au aglomerat alcătuind atomi care la rândul lor prin îmbinare au format molecule (cu putere selectivă!), care și ele s-au strâns în celule, apoi în micelii care prin altă aglomerare au dat naștere la țesuturi care și ele s-au adunat în organe care au alcătuit apoi aparate care au creat sisteme ce s-au încheat în ființă, dacă tot acest lanț continuu, aglomerat și aglutinat ar putea fi eventual privit ca simplu produs al întâmplărilor, apoi e foarte greu (și prea puțin probabil) de conceput că tot din întâmplare s-au ivit substanțe specializate, purtătoare ale durerii.

Tocmai materialitatea aceasta îmi dovedește existența unui plan, unor intenții, unui program — realizat cu același material — de un creator. De vreme ce rezultatele (d. ex.: durerea) nu sunt efecte secundare (joc secund), ci *prevăzute*, prezența unui creator e implicată.

Creator, firește, și nu doar atât: mare arhitect, demiurg, mare anonim. Hristos Mântuitorul, Unul din Treimea cea de o ființă și nedespărțită, e altceva. Pe El nimic nu-l *dovedește* în sens judiciar, nu-l dezvăluie prin logică; e în afara logicii sistemului; e neașteptatul, paradoxul; la El ajungem prin liberă și ne-socotită credință. El și năruie totodată orice explicație strict

materială, în care nu încap. „Cred întru Tine, dar mă rog Ție întărește credința mea. Te iubesc, dar mă rog Ție sporește dragostea mea.”

1971

Malraux la nevenirea lui Iuda la picioarele Crucii se gândește, când scrie, că nici Chateaubriand nu s-a dus la Sf. Elena.

— Ce ne-au prevestit Saint-Simon și saint-simoniștii, societatea industrială în care-și puneau toată nădejdea, s-a realizat.

Apologul, desigur, e genial ca proorocie; dar e și stupid, pierzând din vedere că a doua zi după ce regele, fratele regelui, prinții, miniștrii, conții, episcopii și prefecții vor fi pierit, prima grijă a muncitorilor, inginerilor și altor „industriași” va fi să aleagă alți „paraziți” — nu aceiași (cu toate că...) — dar în orice caz alte personaje tot „politice”, „statale”, „ceremonioase”.

Noua zeitate a societății industriale a descoperit-o Brice Parain, e prețul de cost, nu alta. Dacă demnitatea individuală a omului s-a pierdut fără urmă, efectul nu e un rezultat al barbariei, ori o ignoranță, o cruzime stupidă, ci un mod de a fi al civilizației industriale. Organizarea industrială este rezultatul unei concepții transcendente al cărei sediu nu se află în individ, ci în colectivitate.

„Este evident că civilizația industrială impune dictatura... *în cele din urmă totul ține de prețul de cost...* nici măcar nu domnesc inginerii ori directorii ori administratorii, ci prețul de cost, iar toți guvernării nu-s decât slugile lui.”

— În sprijinul tezei din *Doktor Faustus* (că muzica dodecafonală a lui Arnold Schonberg e demonică întrucât se întemeiază pe armonii *alte* decât cele receptate cu plăcere de organele auditive create de natură și încearcă să edifice o altă lume unde serii arbitrare înlocuiesc melodiile) scrie Ernest Ansermet.

Timpul muzical nu e o „viteză”, măsura și-o trage nu din timp, ci din cadență, iar durata noastră psihică este ondulatorie. Între duratele noastre psihice și momentele energetice muzicale relația nu poate fi decât continuă și curbă. Doar fraza melodică dispune de curbură și de arcul logaritm, mijloacele unei receptări ondulatorii sunt impuse de psihologia noastră.

Nu-i oare la fel în artele plastice?

Arta e concentrare a vieții (definiția lui Balzac), transcendare și transfigurare, dar nu poate fi revoltă împotriva armoniilor fundamentale: pe acestea, dimpotrivă, ni le apropie, ni le intensifică, ni le dezvăluie.

— Nu de aripi are nevoie spiritul omenesc, spune Bacon, ci de *plumb*. Cu prea mare ușurință se avântă în cele mai înalte abstracțiuni pierzând orice contact cu omenescul și realitatea.

— Definiții ale artei, dovedind că arta nu-i, cum cred unii, demonică. „Scrisul e o formă a rugăciunii” (Kafka).

„Scrisul, ca și dragostea, e poezie” (Arghezi).

„A picta vise și a căuta absolutul. Obiectele sunt numai idei simplificate” (Gauguin).

„Rostirea tainei prin taine” (Kandinsky).

„Limbajul desenului reîmprospătează ideea paradisului și culorile străvechiului tablou” (Hugo Ball).

— Bucuria de a trăi, caracteristică a creștinismului.

Marcel Jouhandeau: „Faptul că viața-i o sărbătoare i-a scandalizat pe unii. Dacă au ales să fie nefericiți, treaba lor... Deși am parte de toate grijile, toate necazurile, toate dezamăgirile, nimeni nu află nimic, nici măcar eu.”

Asta-i curată isihie și fidelă ascultare a cuvintelor domnești: Dacă vrei să-mi urmezi Mie, *ieși din tine*.

— Doctrinile vitaliste, toate, orice nume ar purta după pretextele economice ori doctrinare în numele cărora au pus mâna pe putere, sunt vizate de Denis de Rougemont: scopul lor nu e de a desființa zeii, ci de a le înșfăca puterea divinizând-o pe acest pământ.

(„Și au schimbat slava lui Dumnezeu Celui nestricăcios întru asemănarea chipului omului celui stricăcios și al păsărilor și al celor cu patru picioare și al târâtoarelor... ca unii care au schimbat adevărul lui Dumnezeu în minciună și s-au închinat și au slujit făpturii...” Rom. 7, 23-25)

— Închisoarea ca școală de adevăr.

Oscar Wilde: „Viața de închisoare te ajută să vezi oamenii și lucrurile așa cum sunt în adevăr... Cei de afară se lasă amăgiți de iluziile unei vieți mereu schimbătoare. Se mișcă odată cu viața și contribuie la irealitatea ei.”

BUGHI MAMBO RAG

—...pe urmele pantereii Bagheera... până la urmă și generalul Fini, autorul Epignozei, a renunțat la spiritismul dumneavoastră... cea mai bună miere fiind cea de salcâm... fanerogamele... îi spune Marcellus lui Demetrios...

1971

Aha! În *Bhagavad Gita* lucrurile nu-s luate ușuratic, iar principiul egalității este examinat mai de aproape. Și nu cumva par a se referi la o „școală”, pe care o știu și eu, versurile acestea:

„Făpturile demonice nu știu nici să progreseze nici să se oprească, în ele nu există nici curăție, nici regulă de purtare, nici adevăr;

— Lumea, spun, este fără adevăr, fără bază, fără stăpân; născută fără înlănțuire cauzală, având capriciul drept temei; ce altceva?

— Sprijinindu-se pe sistemul acesta, sufletele acestea pierdute, mințile acestea slabe stăpânesc lumea prin fapte de cruzime și sunt hotărâți să-o distrugă.

— Dedați dorințelor ce nu pot fi îndeplinite, plini de fățarnicie, mândrie și dispreț, iau din cauza tulburării minții apucături rele, iscă deprinderi josnice.

— Cuprinși de nenumărate griji ce sfârșesc odată cu moartea, având mai presus de toate dorințele și bucuria cărnii, sunt încredințați că asta e totul”?

..*Slavei lui Dumnezeu este să ascundă lucrurile, iar mărimea împăraților este să le scoată la lumină.* ”

Pilde 25, 2

— Întreabă. Cere. Bate. Îndrăznește. Nu te teme. Nu te spăimânta. Stăruie. Năvăleşte. Fii treaz. Fii întreg la minte.

Tot atâtea îndemnuri care cu prisosință arată că nu se cuvine să fim proști! Dovadă e însuși faptul că Dumnezeu e un Dumnezeu ascuns, că trebuie să-l aflăm, să-l descoperim; că lumea Lui trebuie să-o putem descifra. Nimic nu ne e dat mură-n gură, natura e complicată și dialectică, *dincolo* de complicații și dialectică ni se cere să-o deslușim; sensurile ei stau *dincolo* de realitatea imediată. O vastă cimilitură în care numai o minte întreagă se poate descurca. Și până la urmă, în acest rebus, îl găsim pe Dumnezeu ascuns — unde? în locul cel mai puțin probabil fiindcă era cel mai evident — unde nu ne-am fi gândit, ca în *Scrisoarea* lui Poe — înlăuntrul inimii noastre!

*Le pur ennui de vivre*⁷⁶

Paul Valery

— Camera bine închisă a lui Satire nu conține nici cazane cu apă clocotindă și pucioasă, nici furci, nici țepi. Iar băiatul de serviciu al hotelului-iad le atrage noilor veniți atenția asupra faptului că, așteptându-se a găsi acolo obiecte de tortură și draci cu picioare despicate, dau dovadă de concepții învechite, romantice.

De asemeni celulele de anchetă și detenție nu se cer neapărat prevăzute cu o instrumentație specială. Ce minunat loc de reculegere s-ar zice că e o cămăruță la Securitate; o chilioară: un pat (un paralelipiped de piatră acoperit cu o saltea de paie), o pătură frumos împăturită, o măsuță prinsă în zid, un bec, o tinetă. Cât îi trebuie omului, cum spune Tolstoi. Și nici o unealtă de tortură: o poate constata orice jurist democrat străin venit în vizită și control.

Dar în cămăruța cu pardosea de piatră și zugrăvită în două culori (cafeniu închis și verde spălăcit) tortura nu e mai puțin la ea acasă ca în beciurile inchișiției și gestapoului sau în taberele Pieilor Roșii. Fără nici o unealtă? Fără. Fără apă clocotită, roți, lanțuri, fiare înroșite, sfredele? Fără.

Cine se miră să încerce a sta șaptesprezece ore, zi de zi, timp de un an — termenul e experimental — fără a se putea sprijini cu spatele măcar o clipă de un perete sau de o spetează. (Pătura aceea frumos și savant împăturită și lipită de perete trădează cea mai mică încălcare a regulamentului: nu e voie să șezi decât la marginea „patului”; în dreptul vizetei — ochiul gardianului la fiecare douăzeci de secunde și, dacă bănuiește, mai des.)

Cine se miră să încerce a dormi numai cu fața în sus și obrazul neacoperit sub un bec de o mie de lumini. Dacă deținutul se întoarce la dreapta sau la stânga, în timpul somnului, e deșteptat; dacă-și bagă mâinile sub plapumă, e deșteptat; dacă sforăie, e deșteptat.

Cine se miră să încerce a sta douăzeci și patru de ore în picioare sau a se plimba în cerc până cade jos; ori, pur și simplu, să petreacă un an pe câțiva metri pătrați în frig pătrunzător și în căldură zăpușitoare, având drept unică perspectivă de schimbare să fie scos cu ochelari negri la „plimbare” într-un țarc cât o palmă, unde e singur între patru pereți de beton și supus aceleiași supravegheri de fiecare clipă.

(În țarcul unde eram dus se vedea un capăt de ramură cu două-trei frunze. Dincolo de beton și sârma ghimpată, rezumau tot neașteptatul lumii lui Dumnezeu.)

Cine se miră, să încerce a-și lega bine ochii și a merge orbecăind. E mai ușor decât a păși pe întortocheate coridoare, tras de un gardian, zorit și supărat.

Tortura fără temelie, prin așezarea față-n față, în vid, a două entități: omul și timpul pur. Tortura prin Timp. Omul și Timpul, nimic altceva: umple-l! Tortura prin speranță a lui Villiers de l'Isle Adam; iar aici tortura prin timp și mister. Nu știi ce e în jurul tău când te duce cu ochelarii negri, nu știi de unde vin țipete sfâșietoare (muzică concretă pe discuri, de cele mai multe ori), nu știi cât e ceasul (pe țărani îi lasă indiferenți). Picătura chinezească a căutării care la fiecare douăzeci de secunde te cercetează. Timpul, unealtă invizibilă care nu lasă urme, mai puțin chiar decât bastonul de cauciuc. Timpul, darul cel mai de preț; și dușmanul cel mai necruțător când e izolat și abstract, când nu mai e decât clopot de vid în care persistă a vieții numai neliniștea, nesiguranța, închipuirea dezlănțuită.

Concluzia practică: una cunosc: să-și umple tot omul memoria cu fapte bune, ca să aibă cu ce se obloji și mângâia. Ele, singure, pot îndulci scurgerea lentă și rece a timpului pur.

— De partea opusă a torturii prin timp stă tortura conviețuirii cu o sută de oameni într-o încăpere de 20 mp. Adevăratul nume al acesteia e tortura prin balamuc, deoarece omul în condiții excepționale de presiune se smintește. Pușcăria, fie vorba între noi, e ușoară; teribil e balamucul. Și organizatorii ei au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a preface temnița în balamuc. Bătaia, ranga, brutalitățile cele mai grozave, chinurile fizice cele

mai studiate nu-s decât floare la ureche față de chinul prin nebunie.

— Definiția dreptății.

Proudhon: „Este însușirea de a simți și afirma demnitatea noastră, adică de a o voi și apăra, atât în persoana altuia cât și în propria noastră persoană.”

După cum bunătatea implică inteligența, dreptatea implică voința. De Gaulle, cu dispreț: „Oamenii de bunăvoință: — bună poate, dar unde e voința?”

Hegel: „Preceptul evanghelic iubește-ți aproapele ca pe tine însuți nu vrea să zică iubește-ți aproapele cu tot atâta tărie ca pe tine însuți, deoarece a se iubi pe sine este o expresie lipsită de înțeles; înseamnă: iubește-ți aproapele ca și cum ai fi tu însuți.”

Scrima: Înseamnă a spune că trebuie să te învoiești a muri eul tău spre a renaște în al celuilalt. Partea înfiorătoare, dacă mă pot exprima astfel, a rugăciunii pentru unitate este că ne descoperă că nu mai e de ajuns să te rogi pentru celălalt: trebuie să **devii** celălalt.”

— Alain, vorbind despre Stendhal, ne dă, cred, cea mai bună definiție a omului curajos (pe care-l numește „omul cu adevărat vrednic de numele acesta”): este cel ce nu ține seama de pericole exterioare, *pentru care primejdia poate veni numai de la el însuși*. Iar cunoașterea de sine presupune un fel de război pe care-l duce eul cu sine însuși și ceva asemănător cu un pariu generos pus pe latura sublimă a sinelui.

(Filosoful acesta radical și pozitivist, se cunoaște că a făcut războiul. Și el așează virtutea curajului pe culmi.)

— Heidegger cunoaște paradoxul lui Don Quijote de vreme ce scrie: „Orice om este întotdeauna infinit mai mult decât ceea ce ar fi dacă ar fi numai ce este.”

— Cine e mai fraier? Cine-l urmează pe Hristos sau cine se încredințează diavolului?

S-ar zice ca Hristos cere mai mult, prea mult; ca să-l urmezi vrea să-ți lași casa, femeia, frații, părinții, copiii, țarina, vitele, până și morții să-i lași neîngropați.

Atât demonizații cât și creștinii sunt oameni înzestrați cu sentimentul infinitului. Creștinismul e o martirizare a tot ce-i lumesc, dar și dă ceva în schimb: liniștea aici și făgăduința mântuirii viitoare. Pe când diavolul e *mai exigent*: în schimbul simțământului demnității el nu oferă decât deznădejdea, îi dai conștiința, pacea, somnul, îți vinzi prietenii și rudele, cedezi absolut totul și mai mult ca totul — și toate pe degeaba. Ce-a obținut Iuda de la diavol? Nimic. A fost fraierit. S-a ales cu disprețul bătrânilor și a restituit banii; s-a ales cu ștreangul și cu hohotul de răs al Necuratului.

Sfinților li se cere mult, dar nu chiar totul — și nu degeaba. Postesc, priveghează, se înfrâng, dar inima și sufletul nu și le dau.

Contractul încheiat cu diavolul e mult mai oneros decât cel încheiat cu Domnul. De fapt nici nu-i contract, e păcăleală. Dai totul, nu primești nimic. Plata neantizării diavolești e deznădejdea cu perspectivele ei firești: moartea, sinuciderea, rușinea și ciuda iscate de înțelegerea faptului că ai fost tras pe sfoară. (Sfoară sau frânghie, frânghia sinucigașului Iuda.)

— Adeseori *un* anumit ton pedant însoțit de cuvinte sforăitoare cu aspect științific impresionează, așa încât prostii gogonate, bazaconii se aleg cu adâncul respect al tuturor. Ar fi de ajuns să fie nițel scuturate pentru a se vedea cât prețuiesc.

Chamfort: Există prostii bine îmbrăcate, așa cum există dobitoci foarte dichisiți.

— Poate fi o asceză blândă și degajată, fără nici o legătură cu

puritanismul bosumflat?

Despre Sf. Francisc: „Surâdea lumii și nu profita de ea.”

Înfrânarea nu presupune simțăminte de ură și silă la adresa vieții. Greșit gândesc dușmanii creștinismului — ori și adepții săi — că nu se cere altceva decât să urăști păcatul și răul. Creștinismul nu poate fi rezumat printr-o formulă negativă și de ură, chiar dacă negația și ura au în vedere pe ale diavolului.

Nu-i creștină, dar știe ce spune autoarea acestor rânduri fundamentale: „Dacă nu iubim viața pe seama noastră și prin alții, zadarnic încercăm pe orice cale ar fi s-o justificăm.” (Simone de Beauvoir).

Și Hegel: „A-l iubi pe Dumnezeu e tot una cu a te simți cufundat în totalitatea vieții.”

1964

Cred așa: că dacă din închisoare pleci și de pe urma suferinței te alegi cu dorințe de răzbunare și cu sentimente de acreală, închisoarea și suferințele au fost de haram. Iar dacă rezultatul e un complex de liniște și înțelegere și de scârbă față de orice silnicie și șmecherie, înseamnă că suferințele și închisoarea au fost spre folos și țin de căile nepătrunse pe care-i place Domnului a umbla.

Puterea de a iubi, la ieșirea din închisoare, trebuie să fi crescut în proporții de necrezut.

Balzac: dragostea care nu crește zi de zi este o patimă netrebnică.

Desigur că n-am suferit încă de ajuns pentru ca să am acele îngăduitoare maniere și acea tandreță neclintită pe care le obținem numai după crunte înșelătorii și reiterate călcări în picioare.

De șmecheri și canalii distanțarea se realizează prin nepăsare și refuzul de a-i întâlni pe terenul lor. Întocmească, de vor, proces-verbal de carență. Duelul presupune oarecare egalitate.

— Preoții și cărțile de evlavie îi dojenesc pe oameni că disproporționează cele trei elemente constitutive ale rugăciunii (slăvire, mulțumiri, cerințe) în favoarea celui din urmă — cel egoist.

Și au dreptate. (Reducem rugăciunea la un cerșit). Dar atâta vreme cât în ritualul liturghiei și al ienugiilor refrenele de bază vor fi „Doamne miluiește” și „Dă Doamne”, doajanele vor părea formale și vor veni în contrazicere cu simpla constatare asupra căreia nu degeaba stăruie teologii mai noi că omul vede în Hristos în primul rând pe Cel căruia i se poate adresa pentru a cere ajutor și sprijin împotriva ispitelor, suferinții, singurătății.

— Catarii, creatori ai unei atât de rafinate culturi, iubiți de oameni de calitate ca Denis de Rougemont ori Rene Nelli, aureolați de înfrângere, mister și martiriu, generatori ai unor devotamente incomparabile, în contrast atât de acut cu brutalul Simon de Montfort și îndârjiții dominicani, susțineau totuși lucruri spăimântătoare.

Credeau că numărul sufletelor a fost statornicit la *Facere* o dată pentru totdeauna. Numărul lor, așadar, nu putea crește. Ceilalți, oamenii în supranumăr (comparația ar fi: nemembrii ori neoamenii de partid) nu au suflet, sunt pură materie, aparțin numai lumii materiale, *massa damnata*.

Concepție aristocratică, firește; dar prezumțioasă (i se substituie lui Hristos în calitatea Sa de Judecător) și, lucru grav, lipsită de mărinimie.

Cu drăguții de martori ai lui Iehova care cred că la una sută patruzeci și patru mii se reduce numărul celor mântuiți (și recoltați firește printre *studenții Bibliei*) se aseamănă prin urmare bunii și nobilii catari.

..Desigur că nu faptele îți vor aduce cerurile, dar credința și faptele merg laolaltă și-ți %unnca'ă pas cu pas ori, de nu, nu credem ce spunem, și doar

credem ca avem credință. "

Tersteegen, %*Wegder Jf'alirheit*

— Sf. Apostol Pavel mereu stăruie: nu prin fapte, ci prin credință ne mântuim.

Luther, Calvin, *Epistola către Galateni, solafide*. Și cei care au aerul de a implica: de vreme ce cred, la ce bun faptele?

La *Efes. 2, 9-10*, paradoxul apare deslușit:

9 : Nu din fapte...

10: Pentru ca a Lui făptură suntem, zidiți în Hristos Iisus spre fapte bune...

Comentar: Nu încapă îndoială că faptele pe care nu ne putem baza nu sunt faptele bune, ci faptele legii (*Gal. 2, 16*: „Știind însă că omul nu se îndreptează din *faptele legii*, ci numai prin credința în Hristos Iisus... iar nu din *faptele legii*, căci din *faptele legii* nimeni nu se va îndrepta.”)

Credința adevărată (vie) și faptele bune alcătuiesc ceea ce în fizica modernă, care a renunțat la cauzalitate, se numește un cuplu invariabil.

Epist. Sf. Apost. Iacov, 2, 14: „Ce folos fraților, dacă zice cineva că are credință, iar fapte nu are? Oare credința poate să mântuiască?”

Și 2, 17: „Așa și cu credința: dacă nu are fapte, e moartă în ea însăși.”

Opoziția dintre cele două (credință, faptă) este așadar factice; cum ar putea ființa credința fără împlinirea voii Domnului care-i săvârșirea de fapte bune?”

77. 3, 8: „Voiesc să adeverești aceasta cu tărie, pentru ca cei care au crezut în Dumnezeu să aibă grijă să fie în frunte la fapte bune.”

Dar dacă totuși crezi și faci ceea ce n-ai voi să faci (*Rom. 7, 19*)?

Asta vine, cred, cum e la regalele de politeță; cine trebuie să salute pe cine: cel din trăsura pe cel de pe jos, cel însoțit pe cel care e singur etc. Și sunt în șir; te toate, puzderie, foarte precis. Apoi printr-o singură dispoziție finală totul este anulat: omul politicoș, deîndată ce vede un cunoscut, îl salută.

În rezumat: ne mântuim, desigur, prin credință, nu prin fapte. (Dacă am crede că ne mântuim prin fapte am cugeta ca fariseii, am vedea în mântuire un contract, un drept, un act magic, Dumnezeu fiind obligat să ne dea mântuirea în schimbul faptelor bune.) Dar credința atrage inevitabil după sine faptele bune, ori măcar dorința ori încercarea de a le face și părerea de rău când dorința nu se împlinește, când încercarea dă greș. Din credință și fapte se naște o încâlceală și o încurcătură fără seamăn, pe care nimeni nu le poate pricepe și dezlega. Una știm: că peste toată această încâlceală și această încurcătură se lasă un nor luminos, se lasă nesfârșita milă a Domnului Iisus.

— Constat că nu înțeleg decât de bătă. E o surpriză pentru un intelectual. Dar, vorba ceia, *asta-i situația*. Dumnezeu, milostivindu-se, mă bate ori de câte ori e nevoie. Cu ierburi amare, cu varga, cu scârbe, nu mă cruță. Mă bagă-n sperieți, că de frică știu. Așa, bătrânește. Ciomăgit, mă trezesc și-mi vin în simțiri pentru un timp.

Și cât de sincer jinduam către sfințenie la închisoare. Ce aproape mă credeam de puritate.

Tot tata, săracu, după ce i-am spus că m-am botezat: Numai să fi fost sincer, și să-ți dau un sfat: nu-ți băga în cap că acum s-a zis, Dumnezeu o să se ocupe numai de tine. Nu uita că mai sunt vreo trei miliarde.

— Thierry Maulnier: De vreme ce toate se termină, toate se termină rău.

Proust către doamna E. Strauss: Pentru noi fericirea e o eroare.

Arnold Toynbee: Cuvântul parohie — cu o rezonanță atât de locală, de intimă, evocator de cuib și cămin — e de la verbul grecesc care se tălmăcește:

a vieții printre străini.

Concluzie: Rugăciunea în care stă scris că patria noastră e în cer exprimă un adevăr elementar. A da crezare fericirii pământești e o greșeală boacănă, fără scuze.

— Creștinismul e bucurie și rețetă de fericire. E și asumare a durerii. Leon Bloy: „Știm că stelele sunt mereu în același loc pe cer, dar potrivit feluritelor stări ale atmosferei par mult mai depărtate decât în alte momente, ori dau impresia că sunt mult mai apropiate și seamănă cu lacrimi de lumină gata să picure pe acest pământ. Așa e și cu Dumnezeu. Bucuria îl îndepărtează, pe când amărăciunea îl apropie și s-ar zice că-l sălășluiește în noi.”

„Secretul suferinței nu i se va dezvălui pe deplin omului decât în ziua când va înțelege angoasa Fiului lui Dumnezeu, care-și dă viața și sângele pentru oameni și vede în veșnicul prezent al torturii prelungite până la capătul istoriei lumești că oamenii nu răspund cu dragoste dragostei lui, că fac totul pentru a o da uitării și tot amână prin acest încăpățânat refuz coborârea sa de pe cruce.”

„Îi ceream să mă învrednicească de a suferi pentru frații mei și pentru El însuși, cu trupul și cu sufletul. Mă gândeam însă la prea cinstite și prea curate suferințe care, îmi dau bine seama astăzi, ar fi fost tot bucurie. Nu mă gândeam la suferința aceea drăcească pe care mi-a trimis-o și care consta în a se retrage în aparență de la mine și a mă părăsi, fără apărare, în mijlocul celor mai înverșunați dușmani ai mei.”

„Nu suferim decât fiind depărtați de Dumnezeu, dar suferința aceasta ne apropie de Dumnezeu. Se poate astfel spune că Dumnezeu este în același timp Fericirea pierdută, căinată, și Suferința, deoarece întoarcem spatele Fericirii. El e Dumnezeu răstignit până la împlinirea veacurilor. Totul așadar stă sub semnul căderii, care-l preschimbă pe om în ființă a remușcării, a surghiunului, a durerii, iar pe Dumnezeu însuși — Dumnezeu care nu poate fi decât al Bucuriei! — în Dumnezeu al lacrimilor, Domnul care stă spânzurat pe lemn, Sfântul Duh care suspină și Maria, care plânge pe Munte.”

„De raiul pământesc nu ne mai apropiem decât suferind și suferința aceasta e singurul lucru care ne poate convinge că pierduta Grădină tot mai există.”

— Propoziția lui C. G. Jung, „Nostalgia luminii e nostalgia conștiinței”, o interpretez în sensul afirmației că prostia nu are nimic de a face cu doctrina creștină.

Lumina nu este numai Beatitudine, ci și înțelegere, în contrast cu prostia din care face o netrebnică armă diavolească.

— Aparent paradoxalei constatări a lui Bettex că incultului îi este îngăduit să nu creadă, savantului însă nu, îi vin în sprijin cuvintele lui Newton: „Corpurile, recunosc, stau unele față de altele *ca și cum* s-ar atrage; dacă se atrag într-adevăr nu știu și nici nu mă pricep a spune cum s-ar putea atrage.”

— Totul în felul cum s-au petrecut lucrurile cu mine din clipa în care am trecut pragul Securității și până în ziua mirungerii îmi dovedește cu prisosință, cu simplitate, existența și posibilitatea minunilor.

Cred în minuni ca și în legile elementare ale fizicii și aritmeticii. Primul efect al credinței este acceptarea minunilor (ceea ce nu contrazice respectul datorat legilor de funcționare a universului, statornicite de Dumnezeu).

Bettex: „Cine se apropie de tatăl tuturor sufletelor prin pocăință, prin lepădare de sine sau prin rugăciune stăruitoare și plină de căldură se ridică treptat, treptat până la acele lumi unde minunea este la ea acasă; a cărui

privire este totdeauna îndreptată numai către pământ și umblă numai după avuții și plăceri, acela din ce în ce devine mai orb pentru lucrurile înalte; simțul, această față a spiritului, se zbârcește și în cele din urmă piere de tot, până când el nu mai vede în ce este adânc și măreț, în tot ce este adevărat și frumos, decât numai mofturi și înșelăciune."

Dracul, încheind contractul faustian, câștiga pe toate tablourile, nu numai că va avea sufletul, dar și lumescul i-l otrăvește omului păcălit, i-l corupe, i-l terfelește, i-l întunecă, i-l devalorizează în bani mărunți. (Nu greșesc, nu „cobor” și eu folosind un limbaj atât de comercial? Nu, acesta-i terenul, am intrat în ulița cămătarilor.)

— Citirea atentă a capitolului 17 din *Evanghelia lui Ioan* dezmente pe cei pe care lumea aceasta îi plectisește precum și pe cei care se dezinteresează de treburile ei.

Domnul, în rugăciunea pentru Sine, pentru apostoli și pentru toți credincioșii, nu se roagă pentru scoaterea oamenilor din lume (versetul 15), ci spune cu totul altceva; că nici El, nici credincioșii Lui nu țin de lume, de spiritul ei viclean (versetul 16).

Așa fiind, conducătorii popoarelor și ai treburilor obștești n-au dreptul să nu se străduiască din răspuțeri a face viața oamenilor mai bună și funcționarea aparatelor administrative mai eficientă: (*Idem* Pavel la *Colos.* 3, 22: „Orice lucrați, lucrați din toată inima ca pentru Domnul și nu ca pentru oameni.”), iar indivizii nu sunt, sub cuvânt de credință, îndrituiți a încerca față de viață simțăminte de plectiseală și față de semenii lor simțăminte de nepăsare. Nu sunt *din* lume, dar sunt *în* lume și atâta vreme cât sunt pe acest pământ datori sunt a-l îngriji în toate felurile.

Dezinteresarea este o erezie izvorâtă din cu totul greșita interpretare a capitolului 17 de la Ioan, iar plectiseala este un păcat a cărui obârșie se află în lipsa de iubire față de creațiune.

În sensul acesta nu socotesc deloc drept hulitoare versurile lui Jacques Prévert (lăsând firește, cu înțelegere, la o parte tonul șugubăț al poetului satiric și forma neconformistă a unui intelectual din zilele noastre):

Notre Père qui êtes aux Cieux

Restez-y

Et nous nous resterons sur la terre

*Qui est quelquefois si jolie*⁷⁷

Cum de-am putea crede (raportându-ne și la Luca, 16) că Dumnezeuul ceresc își pune nădejdea în niște ființe care n-au fost măcar în stare să aibă grijă de lumea pe care le-a dat-o?

Cât despre versurile aceluiași Prevert:

...ceux qui crèvent d'ennui le dimanche

après-midi parce qu'ils

voient venir le lundi

et le mardi et le mercredi et le jeudi

et le vendredi et le samedi

*et le dimanche après-midi*⁷⁸

le socotesc absolut ortodoxe și exprimând o sănătoasă repulsie față de nenorocirii care nu gustă minunatul dar pe care ni l-a făcut Dumnezeu: viața; față de orbii și neputincioșii care nu se pot bucura, fiindcă nu vor, de priveliștea frumuseților fără număr ale lumii create.

Catehismul episcopilor catolici olandezi: Dar viața însăși este, ea, o minune care-ți poate tăia răsufarea.

Plectiseală? Nepăsare? Înseamnă că te oprești în drum. Creștinul nu se oprește. Pentru el sunt valabile puternicele cuvinte ale lui Malraux: „Totul e

semn. A merge de la semn la realitate semnificată înseamnă să adâncești lumea, să mergi către Dumnezeu." (Lumea ca multitudine de sensuri ce trebuie dezvăluite, destăinuie și dezbărate de scoriile neghiobiilor și răutăților noastre.)

Ioan, 17 ne cere altceva: să renunțăm la păcătoșenie. Numai că într-atâta suntem legați de ea încât ne place a o confunda cu lumea și a socoti că fără de păcat lumea nu mai are nici un haz.

— Mă rog, cam același lucru a spus, în limbaj neconvențional, și Felicien Marceau: „Nu suntem în lume ca să mergem la cinema. Trebuie să ai de lucru, să cauți, să agonisești...”

— Lordul Halifax, ministru de externe al Marii Britanii în 1938-1939. se întreba: *Cine-s eu ca să judec.*” (Să judece guvernul german și partidul național-socialist.) Și trăgea concluzia: creștinul neavând căderea să judece pe un altul, țara lui nu putea face nimic pentru a veni în ajutorul micilor națiuni europene sau al năpăstuiților.

Ca individ, fără îndoială, onorabilul Wood, apoi lord Irvin, apoi lord Halifax, ca individ și în calitate de creștin nu putea judeca pe nimeni. Dar ca ministru și slujbaș public era dator să apere dreptatea, și la nevoie cu forța. (Ihering: *%Recht ist nicht nur hoher Gedank sondern lehendige Kraji*⁷⁹.) A confundat scrupule personale cu îndatoriri ale bărbatului de Stat. Confuzie gravă: în caz de conflict între conștiința individuală și datoria față de colectivitate, soluția este demisia.

„Omul public” trebuie să asigure aplicarea ordinei lumesti și respectarea relativei noastre dreptăți umane. Nu se poate refugia în neparticipare. Cavalerii rătăcitori făceau acte de justiție. Iar sfinții, dacă înspre ei jinduia lordul Halifax, se retrăgeau cu totul din lume, nu încurcau treburile pământești, trăiau în deșert și nu pe Whitehall.

— A ierta, a uita. Predica părintelui G.T.:

Penitenții vin și-i spun: sunt gata, părinte, să-l iert, ducă-se cu Dumnezeu, dar de uitat, asta nu, nu-l pot uita.

Le răspunde: iertarea fără uitare nu face doi bani. Îți voi pune după câteva clipe patrafirul pe cap și-ți voi zice: eu nevrednicul preot te iert și te dezleg. Cum ți-ar veni să-l auzi pe Hristos că sare de colo: n-ai decât să-l ierți sfinția ta, că Eu de uitat nu-l uit?

— Gândul la Judecata de Apoi: întocmai ca la o treabă notată în agendă.

Imagine obsedantă: să nu ajung a-l vedea pe Hristos că-și întoarce capul, că-și acoperă fața cu mâinile — gest de obicei însoțit de o ridicare a cotului — gest îngrozitor și care poate rupe inima cea mai dărză. Asemănător — ca apartenență de gen — cu acele cuie pe care le batem în crucea Răstignitului odată cu săvârșirea fiecărui păcat.

Vara la Jilava

E cald și-n camera ticsită, unde aerul pătrunde numai pe un colțișor de fereastră, e o zăpușală grea. Mă chinuiește setea. Apa e viermănoasă și mă feresc s-o beau nu numai pentru că e oribilă, ci și de teama de a nu da în diaree, boala mea cronică. Diareea într-o celulă e păcatul capital.

Spre seară zăpușeala devine concretă, apasă, turtește, ca și cum s-ar fi întreit presiunea atmosferică ori s-ar fi dublat gravitația.

Valentin Gligor, un băiat tânăr din Sibiu, arestat cu doi ani în urmă când se pregătea să plece la vatră din curtea regimentului, îmi oferă firimituri de pâine, sfătuindu-mă să le sug încet: conțin și apă.

Gestul, înduioșător, are într-însul ceva absurd și este identic cu modul în care-și potolesc setea ființele umane în *Dincolo de oglindă* de Lewis Carroll: mănâncă biscuiți.

Pentru mine însă nu e nici ridicol, nici absurd. Și nădăjduiesc să-i fie socotit lui Valentin Gligor drept paharul de apă despre care Hristos zice că dacă a fost dat însetatului în numele Sau nu va rămâne fără de răsplată.

1968

Pe lista păcatelor împotriva Sfântului Duh aș adăuga acel „E un accident de parcurs” rostit de ministrul francez Michel Debre — și necontrazis nici de Generalul de Gaulle, nici de Andre Malraux — după ocuparea Cehoslovaciei și moartea lui Ian Pallach.

— Trei „condiții” ale libertății. (Cuvântul „condiție” este înțeles ca în *Condiția umană*.)

Condiția comună: nu se tem de moarte:

a) creștinul dezrobit de păcat și prea puțin lacom de bunuri pământești;
b) cavalerul cu sabia la șold, gata s-o pună în slujba dreptății și să-și apere dreptul;

c) omul modern cu bani în portofel. Drieu La Rochelle: banii, ăștia-s libertatea!

Caricatura: derbedeul cu punga doldora și revolverul la subsuoară, gata să tragă pentru a-și împlini poftele și tremurând de frică să nu fie prins.

Strada Armenească

Sfârșit de iunie, cald. (Verile pe atunci erau sigure și cuminți. Se instalau la timp potrivit, fără grabă, dar și fără șovăire, și durau până pe la începutul anului școlar.)

După-amiază, nu prea devreme, începe a se presimți ușoara răcoare a serii. În fața casei Boerescu, o căruță în care sunt îngrămădite nenumărate cutii, lăzi, geamantane, baloturi. Căruța o pornește agale, pe strada Armenească în sus, spre a tăia drumul la gară. Mai târziu apare o trăsură cu muscal; cele două doamne — poartă amândouă voaletă — se suie în birjă însoțite de valijoare, boccele, săculețe. La țară e nevoie de multe. Trăsura o ia către bulevard, pe calea lungă.

De ce, nu știi, scena aceasta pe care o privesc din curtea casei noastre îmi rămâne ca un simbol al unei de-atunci nemaîntâlnite păci.

Strada pe care nu e nimeni. Roțile de cauciuc, groase. Trapul festiv al cailor. De nicăieri primejdii, schimbări.

În astfel de momente trebuie să fi scris Browning:

*God's in His heaven All's right with the world*⁸⁰

(Benda: Dumnezeu aparține metafizicei statice.)

Viena 1928 (Centenar Schubert)

Pe străzi, la fiecare douăzeci de metri, câte un cerșetor în genunchi, cu mâinile împreunate sub bărbie, ca pentru rugăciune. Nu cer, stau nemișcați. Impresie de groază.

Dar dacă e cerșetorie organizată?

(1954: *Patericul*. Nu cerșetorului, ci lui Hristos facem orice pomană. „Să fie primit:” asta-i explicația formulei. Se poate spune că oricare cerșetor e Domnul deghizat?)

— Ceilalți sunt holograme, umbre, fanteze: **vii** sunt numai cei care-și prefac ideile în fapte, dau realitate cuvintelor rostite, trec pe plan existențial conceptele și visările planului ideativ — și sunt deciși a plăti, la nevoie, cu prețul ce nu poate fi tocmit, prețul maxim, singurul care nu înșeală niciodată, cel bun, pe nume: viața.

Eroii mei preferați sunt de aceea, martirii: Don Quijote (a intrat în cușca leului!), T. E. Lawrence (*Lawrence al Arabiei*), monseniorul Affre (arhiepiscopul Parisului), Ludendorff la München în 1923 pe pod, comunardul Delescluze, Peguy, Ian Pallach.

Punerea în joc a libertății și vieții, mai mult decât semn de ținută morală, e semn al trăirii. Cât despre valoarea ideilor plătite cu libertatea sau viața, ce importanță? Erou este și cel care-și dă viața pentru o cauză nedreaptă, în care el crede. De exemplu ministrul Comunei, Delescluze.

Camus în *Omul revoltat*, cu puterea de sinteză și infailibilitatea geniului când vorbește *ex cathedra*, a lămurit lucrurile: e vrednic de respect cel care, când ia hotărârea de a ucide, își jertfește și propria viață (cazul anarhiștilor ruși și al teroriștilor acționând în numele partidului socialist revoluționar, evocați în exaltanta carte a lui Boris Savinkov - *Ceea ce n-a fost* — și în mai slaba piesă *Les Justes* de Camus). Iar cei care poruncesc uciderile de la distanță, din birouri (toate aparatele tiraniilor călcate pe model mafiot), pe drept răspund la numele de ticăloși.

Lion Feuchtwanger dă definiția partidului național-socialist: o vastă organizație bine pusă la punct pentru aducerea la îndeplinire a crimelor hotărâte de ștabi — restul nu-i decât poezie.

— Dar pilda cea mai perfectă de adecvație între idei și existență a dat-o *convenționalul* Phillippe Le Bas.

În ședința din 9 Thermidor anul II, a Convenției naționale, când au fost condamnați la moarte Robespierre, fratele lui, Couthon paralizic și Saint-Just, celălalt membru al Comitetului de salvare publică se afla la locul său pe una din băncile cele mai de sus ale amfiteatrului. Deși robespierrist, are prieteni mulți și este unanim simpatizat pentru caracterul și purtările lui amabile. Teroristul acesta e om de treabă în relațiile personale! Dealtfel, mai mult din prietenie față de Robespierre i-a adoptat politica, nu-i deloc fanatic și extremist.

După votarea osândeii, Le Bas se ridică de pe locul lui cerând să împărtășească soarta colegilor din Comitet. Vecinii îl trag de braț, apoi de pulpanele hainei, făcându-i semn să tacă, în timp ce președintele și ceilalți deputați se fac că nu-l aud. Dar Le Bas strigă tot mai tare. Vecinii îl țin vârtos de pulpane, îi acoperă glasul cu șt! șt!, adunarea nu-i dă ascultare, mâini prietenești îl apasă pe umeri să șadă.

Atunci Le Bas face gestul, gestul mântuitor care-l trece pentru totdeauna în rândurile eroilor și oamenilor vii ce n-au făcut degeaba umbră pământului: își scoate redingota lăsând-o în mâinile binevoitoare și se repede la tribună pentru a pretinde să fie trimis la eșafod.

N-au mai avut încotro.

Nu vreau s-o fac pe Dante, dar mai că aș pune mâna-n foc că Le Bas e în paradis.

Argumente de text:

Domnul arată: Cine ține la viața lui, o va pierde, iar cine-și pierde viața lui pentru Mine, o va găsi (Mat. 10, 39) și repetă: Cine va voi să-și scape viața, o va pierde; iar cine își va pierde viața pentru Mine, o va afla. (Mat. 16, 25). Tot astfel la Marcu 8, 25 și Luca 9, 24: Căci cine va voi să-și scape viața, o va pierde; iar cine va pierde viața sa pentru Mine și pentru *Evanghelie*, acela o va scăpa; Cine va voi să-și scape viața, o va pierde, iar cine-și va pierde viața pentru Mine, acela o va izbăvi.

Dar oare pentru El și-a dat viața Le Bas? Desigur că nu. Simpatizant sau ba, se solidarizase cu asasinii și fanaticii.

Numai că în afara textelor citate, se mai află unul, la Ioan 15, 13. Și acesta i se aplică de minune. Domnul: „Mai mare dragoste decât aceasta nimeni nu are, ca viața lui să și-o pună pentru prietenii săi.” Pentru nespusa onoare de a fi exemplificat un adevăr rostit de Cel ce este Adevărul — și a-l fi exemplificat pe *calea regală* a jertfirii bunului celui mai de preț cu o

încăpățănare vie, înflăcărată, străină de orice șovăială — sunt convins că regcidul, complicele asasinilor, partizanul tiraniei s-a izbăvit.

— Poate că, sigur că dacă n-aș fi trecut prin închisoare, n-aș fi înțeles nici gestul lui Delescluze, nici pe al lui Le Bas.

Acum înțeleg și nu mă pot gândi la ceea ce au făcut acești doi oameni, pentru ale căror convingeri politice nu am decât repulsie, fără a mă înfiora și a mi se face pielea de găină și a fi cuprins de o admirație fără margini și un respect egal cu venerația.

— Scenă din *Spovedaniile unui pelerin rus*:

Pelerinul ajunge la cocioaba în care locuiește o pereche sărăcită: le-a ars casa, el și-a pierdut un braț, viața pentru ei nu mai e decât o ruină.

Soții citesc *Evangelhia Sfântului Ioan* și ea izbucnește în plâns. Bărbatul îi înțelege amarul și o consolează spunându-i că nenorocirile îi justifică pe deplin lacrimile.

Ea însă: Nu plâng din pricina nenorocirilor noastre, ci de bucurie, bucuria de a citi *Evangelhia* aceasta.

Desigur, desigur: nebunie curată. Contabilii și raționaliștii să-și vadă de drum. Oamenii raționali — care nu-s raționaliști — pot însă încerca.

Jilava, 1961

Perioadă de înăsprire a regimului. Câți oameni admirabili în jurul meu! Și sfinți, o mulțime de sfinți! Și parcă așa s-ar cuveni să fie, acceptă cu simplitate. Suferința, ori de câte ori e îndurată sau cugetată cu vrednicie, dovedește că răstignirea nu va fi fost inutilă, că jertfa lui Hristos e roditoare.

Brașov, august 1926

Am luat masa cu mama la *%Rothenbachev*: salată de cozi de raci, friptură de vițel de la rinichi, cremă de zahăr ars, bere Czell (mai dulce decât celelalte). Când plecăm, pe la două jumătate, căldura e în toi și nu se vede nici o birjă. Dar suntem foarte dispuși să batem drumul pe jos, cu toate că de pe strada Lungă, aproape de capăt, și până la hotelul *Coroana* distanța e mare. Cât e totul de odihnit în căldură și cât e de miloasă viața și de lipsită de urâtenii, în acest munte magic al orașelului, refugiu, dar și rai.

%Rothenbachev e un restaurant vestit în toată țara, vin Brătienii cu mașina de la Florica și de la Sinaia să dejuneze aici.

Drumul e lung, căldura neclintită, realitatea bine ascunsă, fericirea deplină.

— A, Brahma nu (ce-i pasă?); dar Ișvara, Domnul, ne vrăjește — și ne vrăjește în două feluri nu în unul; nu numai cu *maya* cea stupidă, a vrajbei, ținerii de minte a răului, pizmei și fățarniciei, ci și cu cea mult mai subtilă și fermecată a dulceților nevinovate ale acestei lumi, cu nenumăratele ei tentacule — *dear octopus*⁸¹ — ce se desfășoară pe evantaiul duișoșilor permise: de la ceaiul englezului și cafeluța orientalului până la splendorile artei și gândirii. A, Ișvara Doamne, tu nu ne ușurezi sarcina.

Gherla

Sfaturi practice date (în deplină cunoștință de cauză), după o convorbire cu părintele Traian Pop, celor loviți de un viciu capital, de un păcat cronic grav.

În primul rând, nu mai săvârși păcatul. (Asupra acestui dintâi sfat suntem ispitiți a trece repede pentru a ne pierde în lamentații și analize. Și totuși este pe cât de simplu pe atât de esențial. Nu este de ajuns să ai conștiința păcatului. E mare lucru, dar se mai cere înfrânarea).

Apoi, nu te lăsa atras de ispita exhibiționismului, de plăcerea — și morbidă și indiscretă — de a fericii pe toți oamenii cu amănunte tehnice și confidențe intempestive. Păcătoșii care procedează astfel se aseamănă cu

bolnavii care socotesc necesar să dea informații din cele mai puțin apetisante și mai lipsite de interes pentru alții.

Alt pericol este al tendinței de tragedizare. Nu orice om atins de un mare viciu este, necesarmente, un erou tragic. Se poate să fie un ins foarte banal și un spirit foarte mediocru. Gravitatea viciului nu implică mărirea caracterului, ascuțimea minții, tăria personalității.

Sfatul al patrulea: nu strică puțină îngăduință față de tine însuși, oarecare zâmbet și modestie. Nu te lua prea în serios și în sublim. Nu te grăbi să admiți că ești o făptură cu totul excepțională, a iadului și a Răului. E o belea, firește, și mare, dar n-o preface în Blestem, ci mai degrabă în provocare; *challenge*.

În sfârșit: caracterul dramatic al viciului, ca și al bolii, nu te îndreptățește a nesocoti remediile de bun simț.

Domnul a grăit limpede: Pe cine vine la mine nu-l voi scoate afară. Nici o restricție.

Și nu fi supărat pe Dumnezeu. Sunt, în producția de masă, și aparate defecte. Proverbul e și el îngăduitor: din zece mai greșește și Dumnezeu una.

(Dacă sunt credincios, cum de pot cita o zicală atât de sugubăț agnostică? Îl aprob pe Blaga? Pomenesc zicala drept pildă de luptă împotriva tragedizării.)

— Surorile T., la Focșani, primiseră o educație aleasă și se număraseră printre cele mai frumoase fete ale orașului. Una din ele, mai ales, Sofia, strălucea. Într-atâta încât, tânără căsătorită, reținuse în timpul primului război mondial atenția fermecată a generalului Averescu. Cealaltă, J., când am cunoscut-o, era și ea o femeie încă destul de tânără, nu atât frumoasă cât distinsă, elegantă, atrăgătoare; porecla „marchiza” i se potrivea de minune. Coafura — imitând-o pe a doamnelor din secolul al XVIII-lea — portul: mereu rochii de mătase pe fond gri, maro ori violet, croite astfel încât să cuprindă și gâtul, zâmbetul mai mult sugerat, manierele, o gentileță distantă (și pentru toți aceeași) evocau numaidecât titlul nobiliar legat de acele însușiri pe care — însoțite de o expresie inteligentă, pătrunzătoare, subtilă — le transmit tablourile meșterilor francezi din timpul ultimilor Ludovici.

Cu marchiza se potrivea și serviciul de ceai din porțelan fin căruia îi ziceam *Rosenkavalier*. Aceeași distincție, un același reflex de perfecțiune, o aceeași patină de lux rafinat și totodată o aceeași nuanță de nostalgică și fragilă prezență a trecutului.

Apartamentul, încăpător, bine împărțit, era prost ținut. Fotoliile mai toate desfundate, mobilele puține, covoarele foarte jerpelite.

Spre deosebire de maică-sa și mătușa sa, Tr. — mică, rotundă la față — nu era nici frumoasă și nici gen „cucoană mare”. La ea freamătul, capacitatea de a se devota, interesul pentru viață, nesfârșita răbdare în a da fiecăruia atenție și a-l asculta, inteligența mobilă (aproape ahtiată, dând senzația de răsufare oprită), darul de a isca și transmite simpatia fără a pierde ceva din misterul unei ființe pe care nu era greu s-o ghicești drept neconvențională, țineau locul altor calități mai exterioare. Față de prieteni ea nu se mulțumea să le fie auditoare negrăbită și plină de solitudine. De îndată punea problema: ei, ce facem? (La plural.) Cum te pot ajuta?

La ceaiurile noastre, Tr., comunistă pocăită, participa cu puține vorbe. Își lua în serios rolul de gazdă și cu toate că numeroasele sanvișuri și dulciuri erau pregătite de marchiză (menajeră de soi), ea le servea, alergând din casă la bucătărie, ținând seama de gusturile fiecăruia, elogiind-o discret pe maică-sa.

După o fază mistică (Duțu, Paul Sim., Virgil Când.) au urmat ca musafiri

statornici — ulterior vizitei la Câmpulung — Dinu N., Al. Pal. („Crăiialeanu" până în 1955), Paul Dim., Ghiță Vetra, Mihai Răd. și eu. (Nego de câteva ori în 58.)

Mondenitatea seniorială o susține — în afară de marchiză — mai ales Paul Dim., mereu spilcuit, dezinvolt, cu sacul plin de glume și rafinate cancanuri din lumea bună. Dandyul acesta are păreri politice hotărâte, citește aproape totul și judecă temeinic. Îl critică pe Voltaire ca teoretician, dar nu îngăduie să fie atacat de oricine. E un senior, zice, nu orice mărlan — pentru că merge duminică cinci minute la biserică — are dreptul să-l ponegrească pe acest mare domn.

Articolul lui Cioran din *N.R.F.*⁸² — *Scrisoare către un prieten de departe* — Paul Dim. ni-l aduce. Tr., deîndată, propune multiplicarea și răspândirea articolului. I-l dictăm, pe rând, cu toții. Bate febril la mașina ei, cam hodorogită. Curând copiile sunt gata.

După câteva zile aflăm de arestarea lui Paul. Dar s-a făcut în cadrul unei acțiuni îndreptată împotriva grupului liberal din jurul lui Benteoiu și Aznavorian.

Aznavorian îl întâlnește din întâmplare pe amicul nostru și rămăsese impresionat. Acasă, în jurnalul ținut cu grijă, îi atribuise lui Paul un post de ministru în viitorul guvern pe care-l pregătea. Ministrul fără știre și voie ne lipsește mult. Ne întâlnim mai rar, mai fără plăcere și chef; ceștile sunt la fel de grațioase și îmbietoare, Tr. la fel de vioaie și fertilă în punerea de teme de discuție. Dar senzația de fragilitate a porțelanului și a vieților omenești ne dă târcoale mai tenace.

— Nu există dovezi absolute. De vreme ce *avem*:

— experiența Michelson-Morley (asupra unui sistem nu se pot face observații absolute din lăuntru);

— principiul incertitudinii al lui Werner Heisenberg;

— teoria relativității și a relativității generalizate;

— pluralitatea planurilor de conștiință;

— geometriile ne-euclidiene; de vreme ce:

— „nu există semne" (pentru că pot fi interpretate, după cum arată Sartre);

— axiomele nu pot fi demonstrate;

— legile fizice n-au decât un caracter statistic și probabilist;

— fiecare cercetător științific înainte de a-și începe observațiile trebuie să-și calculeze „ecuația personală";

— intrăm în contact și lucrăm numai cu aparențe și idoli (*idoli fori, theatri, tribus, specus*)⁸³;

— limbajul nu este mijloc cert de comunicare, rezultă că singura cale ce ne rămâne deschisă este a liberei credințe.

— Domnul, cu zarafii din curtea Templului, nu mai e blând și îngăduitor. Nu-i iartă, *pentru că ei știu ce fac*. Nesfârșita sa bunătate nu zăgăzuieste atotînțelegerea Sa și nu-L împiedică să procedeze lucid. Dacă întrupatul are toate însușirile omului, o are desigur și pe cea mai înaltă, dreapta socotință (cuvânt pe care prefer să-l întrebuițez mai degrabă decât pe cele de inteligență sau deșteptăciune, echivoce).

„%Când simțul moravurilor se clatină, când mințim, atunci puterile oa, seacă. Dar in familiile cunoașterea măsurii legitime, și din ele se ivesc trentații și 4 frica tulbură icnilor de o zi ■eclii trăiește ■devorate fi mugurii noi ai dreptății. "

Ernst Jünger

Când Claus Schenk von Stauffenberg — în jurul căruia e o pleiadă de

paladini cu nume izvoditoare de legendă (Yorck von Wartenburg, Schwerin von Schwanenfeld, Adam von Trott zu Stolz, Merz von Quernheim, Axel von dem Bussche, Wessel Freiherr von Freytag-Loringhoven) — ia hotărârea să treacă la acțiune, el știe ce-l așteaptă. Știe că trebuie să făptuiască *acum* și că va trece în istorie drept trădător. De nu va face însă ceea ce trebuie, va fi trădătorul propriei sale conștiințe. Și acest curaj — foarte rar — l-a avut discipolul lui Ștefan George. Poate că Stauffenberg a fost ultimul autentic aristocrat. Aristocrat: insul care vrea să fie mai bun, care-și cunoaște mai multe datorii decât drepturi, care pentru nimic în lume nu și-ar îngădui o nedelicatețe sau un gest de iritație față de unul mai mic decât el.

(Cavalerul bușido prinde un hoț la el în casă și-l aruncă pe fereastră, schilodindu-l; e sancționat nu pentru răniri, ci fiindcă și-a pierdut cumpătul.)

— Vreme de un ceas, Stauffenberg s-a putut crede stăpânul Germaniei și cumpăna istoriei a șovăit. Europa s-ar fi putut să fie. Doar un ceas. Avea dreptate Marcel Proust: sunt oameni pentru care fericirea este o eroare.

— Marcel Jouhandeau despre *vicii și tărie*:

„Mai bine să ai toate viciile din lume decât unul singur... Se poate totuși să n-ai decât un singur viciu și să-ți duci traiul cu el, numai să fii mai tare ca el. Admițând că slăbiciunile noastre ne sunt date, ne putem da singuri tăria, care-i o strunire a slăbiciunilor noastre. Trebuie să fii întotdeauna mai tare decât tine însuși, la drept vorbind nici n-ai vreo altă îndatorire morală. Tăria unui ins este pe măsura slăbiciunii sale. Nu e tare decât fiindcă e și slab și e mai tare decât slăbiciunea sa, și cu cât e slăbiciunea mai mare cu atât e mai mare și tăria, numai s-o domini, cât de puțin. Forța morală, oricât de slabă ar fi, nu constă decât în a fi mai tare ca tine însuși... Tăria morală a cuiva e pe măsura nevolniciilor sale; tăria mea morală e direct proporțională cu nevolnicia morală care mă pândește.

minune

„Noi suntem minunea, faptul că existăm. Este mult mai extraordinar faptul că omul este imperfect decât acela că Dumnezeu este perfect. Noi suntem minunea, nu Dumnezeu.”

riscul divin

„Așadar iadul nu-i o lucrare a lui Dumnezeu, ci a omului; iadul este riscul lui Dumnezeu, nu al omului.”

Sunt în stare, de unul singur, să ridic în fața lui Dumnezeu o împărăție asupra căreia Dumnezeu n-are nici o putere: iadul.

Acolo unde sunt, acolo e o voință liberă și acolo unde e libera mea voință, iadul absolut și veșnic există virtual.

Ce emoție, copil fiind, să descoperi că ești un om inviolabil împotriva căruia până și voința lui Dumnezeu nu poate să facă nimic...

M-ai dăruit pe mine însumi mie, ceea ce înseamnă că pot dispune de mine pe veci, chiar împotriva Ta...

Iadul este cea mai mare durere a lui Dumnezeu înainte de a fi a mea...

prostie

„Dumnezeu este o relație, cea mai frumoasă relație, de care nu se poate să voiești a te lipsi fără a da dovadă de prostie.

Va să zică, lui Dumnezeu, căruia îi datorez propria și absoluta mea suveranitate, i-aș tăgădui însăși ființa, ca și cum n-ar însemna să mă reneg mai mult și-n primul rând pe mine însumi.

iad

„Iadul nu este altundeva decât în locul cel mai arzător al inimii lui Dumnezeu, în inima însăși a Cerului. Iadul este gelozia lui Dumnezeu, ideea

sa fixă, imboldul singurei sale dureri de neînțeles. Dacă mă pierde pe mine, nici îngerii nu-i sunt consolare."

— Manole împotriva lui Woodrow Wilson:

— Idealismul lui Wilson a produs numai nenorocire: în America, unde era cunoscut, n-a avut succes; nu i s-a ratificat tratatul, n-a fost reales. Congresul l-a primit cu toată răceala. Succes a avut în Europa, unde se fotografia împreună cu doamna și numeroși prieteni, prin castele (ca Briand care juca golf cu plenipotențiarul britanic și Cicerin care apăruse, mare demnitar comunist, cu un joben strălucitor la conferința de la Geneva). Nicolson, care crezuse în diplomația la lumina zilei, în conferințe internaționale și în entitățile wilsonismului, și-a schimbat părerea după ce a lucrat la Paris. O inteligență aspră, tare ca diamantul, e mai bună ca tot idealismul din lume. Intențiile bune nu ajung, verificarea vine mai târziu, din apropierea de realitate. Inimile filantropice pot provoca dezastre în lumea faptelor. Odată săvârșite, greșelile politice nu pot fi răscumpărate cu lacrimi. Să-ți spun eu ce a scris Maurras, uite ce a scris Maurras în cartea lui despre președintele Wilson: „Sângele e acel care plătește. Adevărații filantropi sunt cei care pun nițică pătrundere și rațiune în slujba forțelor oarbe ale inimii."

— Sfaturi pentru un anchetat (valabile oricând, oriunde):

Să vorbească puțin, sau mai bine zis, să scoată cât mai puține sunete pe gură. Economie de foneme. Nu numai să nu trăncănească, dar și să fie zgârcit la formulări. Întrebării: „Îl cunoști?" să i se răspundă cu „Da", iar nu cu „Da, îl cunosc". Între două cuvinte sinonime să fie preferat cel compus din mai puține litere, (Nu „rareori", ci „rar".) Însăși cantitatea de vibrații sonore poluează atmosfera și-i mărește pericolozitatea.

Să vorbească numai și numai când e întrebat și să se mărginească a răspunde — cât mai strict — întrebării, fără a mai adăuga ceva.

În tăcerile care se lasă în cursul interogatoriului — tăceri abil create de anchetator — să se ferească a umple aceste penibile momente luând el inițiativa. E greu dar e foarte important. Să nu cedeze ispitei conversative, ispitei de a îndulci lucrurile prin declarații necerute. (Alt pericol: când anchetatorul spune: „să discutăm liber", atunci se impune o atenție mărită.) Să mintă cât de mult, întotdeauna, din principiu. Intercalarea adevărului (chiar inocent) rupe cursivitatea minciunii (o spune Proust). Idealul ar fi ca adevărul să fie rostit numai acolo unde e de neînlăturat: anul nașterii, domiciliul, numele părinților.

De ce? De ce să nu se spună adevărul, când nu e primejdios?

Pentru două motive:

a) Având de a face cu un adversar mai presus de orice mincinos și fiu al unui tată care-i însăși minciuna, e bine să minți mereu, neîncetat, ca exercițiu, ca *antrenament*;

b) *Principiul armelor egale* cere ca în orice luptă potrivnicii să folosească același fel de unelte. Altfel e măsluire, e șarlatanie. Manole: i s-a reproșat lui Robespierre că în ședințele din Thermidor ale Convenției a ținut discursuri în loc să recurgă la forță. Dar s-a purtat cinstit: ținând discursuri își trimisese adversarii la ghilotină, cu discursuri e atacat, cu discursuri răspunde.

Principiul armelor egale impune omului cinstit să nu se dea în lături de la folosirea unor procedee neplăcute, atunci când adversarul nu e corect. Bolingbroke (viitorul Hernie al IV-lea), erou al lui Shakespeare: otrava nu place mereu celui care o folosește. (Citat de Malaparte în *Tehnica loviturii de Stat*).

A nu folosi arme asemănătoare cu ale potrivnicului sub cuvânt de

noblețe etc. nu este dovadă de superioritate, ci de prostie și trădare a principiilor pe care le aperi și a nevinovaților pe care-i lași pradă tâlharilor. Se vor folosi acele procedee pe care le-a ales partea cealaltă. Rațiunea este accesibilă numai oamenilor raționali (Andre Maurois). Față de omul rațional se va recurge la rațiune. Față de zarafi Domnul n-a șovăit să pună mâna pe bici.

Din proprie inițiativă să nu se dea pentru nimic în lume vreun nume propriu. Nici un nume propriu altul decât cel menționat de anchetator.

Henri Bremond în *Istoria literară a sentimentului religios în Franța* (volumul IV — secolul al XVII-lea — îl luasem cu mine la Securitate la primul interogatoriu) îl critică aspru pe abatele de Saint Cyran pentru a fi comis enorma greșeală de a pronunța el dintâi felurite nume proprii.

Mai presus de orice să se evite sinceritatea! Ca de foc, ca de ciură, ca de sirene, să se ferească anchetatul de sinceritate. Anchetatorul îi va vorbi mereu de sinceritate; îl va amăgi cu nada sincerității, fagăduindu-i marea și sarea, îngăduința și circumstanțe atenuante. Iar anchetatul — încrezător, cinstit, naiv — va raționa că, într-adevăr, sinceritatea e calea cea mai bună pentru a provoca îndurarea. (E și calea care impune eforturi reduse, nu mai are de născocit, ci numai de relatat.)

Eroare! Așa e la oamenii cumsecade. La șmecheri e altfel, sinceritatea duce numai la catastrofe. Cel care a ales calea sincerității nu va mai cunoaște pacea cât va fi închis (și mai târziu la fel): e mereu chemat, mereu solicitat, mereu silit să vorbească, să-și aducă aminte, să trădeze.

— Proștii: bine, vi s-au dat condamnări excesive, dar *ceva* tot trebuie să fi fost, *ceva* tot ați făcut voi.

Ceva, da, nu însă esențialul, nu singurul lucru despre care e vorba.

E ca la ședințele sau spectacolele de prestidigitație. *Ceva* și acolo e: e lumina, e jobenul, e iepurele, e prestidigitatorul în frac. Toate-s adevărate și frumoase: muzica, panglicele, glumele, reflectoarele. Un singur lucru nu-i adevărat: că iepurele iese din joben. Dar toate luminile, muzicile, glumele, salturile sunt menite să dea impresia că iepurele iese din joben. Pentru asta sunt prezenți atâția spectatori, pentru asta are loc toată mustăria: și tocmai asta nu se petrece. Iepurele iese de oriunde, numai din joben nu.

La proces e la fel: totul se desfășoară pentru a dovedi că acuzații sunt criminali, după cum dincolo toate-s puse în mișcare pentru a te convinge că iepurele iese din țilindru.

Digitație rapidă. La englezi: *leger-de-main*, mână ușoară. Totu-i iuțea, amețea. Opt și cu a brânzii nouă. Uite popa nu e popa. Înrudire cu dracul, mereu grăbit. Răstignirea s-a făcut și ea sub semnul repeziciunii: să nu ne apuce sămbăta! Să nu se vadă sforile! Iute. Dați-i zor. Și apoi să uităm. Atât erau de grăbiți încât au renunțat la o parte din plăcere; l-au pus pe Simon din Kirene să poarte crucea: scape blestematul de chin pe câteva clipe numai să meargă treaba mai repede.

— Kierkegaard despre rugăciune:

„Omul care trăiește în vremelnicie își închipuie și crede că la rugăciune esențialul, scopul silinței lui este că Dumnezeu aude ceea ce el Îl roagă. Și totuși, în veșnicul înțeles al adevărului, e tocmai pe dos: rugăciunea nu are temei în adevăr când Dumnezeu aude ceea ce e rugat să împlinească, ea are temei când *cel care se roagă* nu încetează de a se ruga până ce ajunge a fi *el însuși* cel care aude ce vrea Dumnezeu. Omul vremelniciei face risipă de vorbe și în consecință devine exigent când se roagă; dar acela care se roagă cu adevărat se mărginește să asculte.”

— Manole despre întemeierea Republicii franceze:

În 1875 republica e votată cu melancolie, cu severitate. Mai toți nu sunt decât „republicani resemnați”, nu fac decât să continue opera restaurației din 1815. Chiar și când „republica conservatorilor” e înlocuită cu a Republicanilor după neizbutita încercare de la 16 mai, nu vine revoluția. Mac-Mahon e silit să renunțe la ideea unui minister Rochebouet, cu funcționari, militari și tehnicieni, e nevoit să încredințeze puterea republicanilor. Cine ajunge președinte al Consiliului? Dufaure, fostul demnitar al regelui Ludovic-Filip, fostul ministru al republicii conservatoare. Tot Dufaure, Dufaure *in acternum* zice Daniel Halevy. Republicanii din 1875 nu luau ca îndreptar visările unui poet. În 1848 Lamartine e șeful guvernului, după 1871 Victor Hugo e slăvit, dar e ținut deoparte. I se vor face funeralii naționale, va fi înmormântat la Pantheon, deocamdată în juru-i sunt numai admiratori, dar în viața politică a statului nu are nici un amestec. Din punct de vedere politic, Gambetta îi era cu totul ostil lui Hugo. Marele poet își închipuia, la întoarcerea lui dintr-un îndelungat exil, că va fi aclamat și pus în fruntea statului. A fost într-adevăr primit cu entuziasm de gloate, dar guvernul provizoriu abia dacă l-a luat în seamă. Pentru Gambetta, Hugo era un bătrân utopist, un poet visător, un fanatic, un bărbos.

— Lecția închisorii este o lecție de realism. Instituțiile omenești, bolile omenești, caracterele omenești, sistemele politice ori sociale pot fi descifrate cel mai bine în momente de criză. Situația-limită pe care o reprezintă închisoarea ne ajută să vedem lucruri elementare, estompate de ritmul normal al scurgerii timpului. Închisoarea e un contact nemijlocit cu infrastructurile, lasă cu mult în urmă marxismul și psihanaliza, reputele drept căi ale pătrunderii în adâncuri și adevăruri finale. Cât de *salonarde* par marxismul și freudismul, de *politicoase*, de flușturatice în raport cu seriozitatea închisorii: s-ar zice că-s decor de piesă de Marivaux, ori discuție în *Prețioasele ridicole*, în *Femeile savante*, în *Coana Chirița!*

Lecția creștină a închisorii (pentru că, mai presus de orice, învățătura lui Hristos este o doctrină strict realistă, conformă cu adevărurile cele mai brutale și mai nemijlocite) o rezumă Kierkegaard:

„încetul cu încetul, și din ce în ce mai bine am observat că toți cei pe care Dumnezeu i-a iubit cu adevărat, modelele etc. au trebuit să sufere cu toții în lumea aceasta. Mai mult, că doctrina creștină e așa: să fii iubit de Dumnezeu și să iubești pe Dumnezeu înseamnă a suferi.

Creștinismul este un mesaj existențial, care face din existență ceva mai paradoxal și mai greu decât a fost vreodată înainte și va mai putea fi vreodată în afara creștinismului.

Creștinismul există pentru că există o ură între Dumnezeu și oameni. Să fii creștin înseamnă să fii chinuit în fel și chip. Cel mai bun lucru este să fii în stare de a născoci nesfârșite moduri de a te chinui tu însuși; dacă însă nu ești destul de tare, poți oricum nădăjdui că lui Dumnezeu *I se va face milă* de tine și te *va ajuta* să ajungi la starea de suferință.

E lucru teribil clipa aceea în care Dumnezeu scoate instrumentele în vederea operației pe care nici o putere omenească nu o poate aduce la săvârșire: să-i smulgă omului dorința de a trăi, să-l omoare pentru ca să poată trăi ca un mort. Menirea vieții acesteia este de a te duce la cel mai înalt grad al scârbei de viață.

Dumnezeu este vrăjmașul tău de moarte.

Iată încercarea: să devii creștin și să stăruiești în a rămâne creștin: e o suferință căreia nici o altă durere omenească nu-i poate opune boldul și frământările ei. Și totuși, nu creștinismul e crud, nu Hristos e crud. Hristosul este în Sinea Sa blândețe și dragoste; cruzimea provine din faptul că în

această lume trebuia creștinul să-și petreacă viața și în ea trebuie să-și exprime condiția sa de creștin deoarece Hristos *nu-i chiar atât de blând*, adică atât *de slab*, ca să-l scoată din ea."

Suferința, unii oameni sunt pregătiți s-o accepte. Dar îi doare că n-o pot înțelege. Iată însă că tocmai neînțelegerea Kierkegaard o descoperă ca parte integrantă indispensabilă a unei suferințe adevărate:

„Dacă există cumva o bucurie, și o nespusă bucurie a creștinului, ea nu poate consta decât în a accepta (*iar nu a înțelege, pentru că înțelegerea ar desființa într-un fel anume suferința*) să fie așa.

Oamenii care nu se dăruiesc lui Dumnezeu au parte — înfricoșătoare ironie — de bucuria că Dumnezeu nu-i chinuiește în viața aceasta. Nu, doar pentru cei pe care-i iubește și care i se dăruiesc poate fi El numit, omenește vorbind, dușmanul lor de moarte, dar din dragoste."

Creștinismul: rețetă de fericire (în înțelesul cel mai american, mai practic) și tortură de neîndurat. Simultan, deopotrivă. Numai că nașterea din apă și duh preface — fără a o desființa — și suferința în fericire. Dacă Hristos n-ar fi înviat, raportul ar fi fost altul, invers. Dar a înviat. O știm.

BUGHI MAMBO RAG

...Știa, conu Alecu, știa că are să se întoarcă mai curând sau mai târziu, incaltea... Dovadă că Brătianu știa ce face e că Maria a fost mai înverșunată decât toți, își cunoaște bine plodul. Alecu a vrut să ajungă la o împăcare fiindcă își cunoștea oamenii și nu se îndoia că aveau să-l primească și să-l aclame pe dezertor când se va înapoia, că dezertor a fost, și de două ori. La Odessa cu Zizi a fugit în plin război, părăsindu-și și postul de ofițer. Și s-o știți de la mine, e notoriu, a luat șperț — șperț — la un contract de furnituri militare încă de pe când era prinț, că ce-a făcut când a fost rege nu mai e nevoie să spun... dar nenorocirii de Vaida și de Tătărescu...

1934

— Manole despre libertate și morală:

Societatea e în stare să se opună unei măsuri tiranice sau imorale numai când e ea însăși foarte morală. Cu atât mai mult o democrație: ea nu se poate lipsi de morală — și nici de regalitate. Cu cât se merge mai departe cu dreptul de vot, cu atât democrații ar trebui să se sprijine pe cele mai rigide principii morale. (Da' parcă n-a spus-o Montesquieu! La el cuvintele sunt: republică și virtute.) Sufragiul e acum absolut: dacă deținătorii lui nu sunt înfrânați de morală, vor putea face orice vor, vor putea proclama cele mai imorale măsuri pe cale de lege. Democrații nu-și dau seama ce fac atunci când, în numele libertății scrisului, cer drepturi depline pentru autorii imorali și afirmă inexistența pornografiei.

Pentru a putea fi liberală se cere ca societatea să fie întâi supusă moralei. Cine nu vrea să înțeleagă această necesitate și nici nu-i convine să o recunoască deschis, recurge la un subterfugiu și afirmă — auzi, mă — că societatea are nevoie de „cultură adevărată și adâncă?” E o formulă care cântărește o mie de tone de greoaie ce e, iar înăuntru e goală. Trebuie să ai curajul de a spune lucrurilor pe nume: nu ajunge cultura, mai e nevoie de morală. Țasta-i cuvântul pe care-l evită cu toții și de care se tem: morala. Cultura singură nu ajunge: poți să fii instruit și totuși brutal, simplist, nătâng și elementar. Ceea ce cred democrații că ajunge: așa-zisul sentiment democratic e firește și mai puțin suficient. Sentimentul democratic nu-i decât o părere politică, vine și se duce, o iei și o lași după împrejurări și potrivit cu interesele tale. Dar morala e temelia culturii și vieții politice a societății. Cultură „adevărată”, „adâncă”, știință „înaintată”, spirit democratic „puternic” sau „înalt”: vorbe goale, mă. Câtă vreme ține de ele, libertatea

dansează pe o sârmă subțire, e o ladă cu indicația „atenție! fragil” încăpută pe mâini de hamal amețit. O consolidează morala, numai ea. Ascultă, morala e izvorul libertății, morala e condiția libertății, morala e pavăza libertății.

București, 1931

„Dumnezeu să ne binecuvânteze pe toți și pe toate.”

Dickens, *Colind de Crăciun*

Casa — parter și etaj în stil olandez — unde locuiesc văduva doamnă Iosif, cele trei fiice ale ei, o bunică senzațional de bătrână, încă o nepoată, o bucătăreasă și două jupânese, e pe strada Justiției; își mai au domiciliul acolo patrusprezece pisici adulte și nouă câini șoricari. Dintre pisicile adulte, de vârste diferite, sunt mereu gravide vreo câteva, iar prin colțuri se află coșuri cu noi prășile: pui care abia au făcut ochi, vietăți cu aspect de șoareci și mâțișoare pufoase și jucăușe. Șoricarii se înmulțesc și ei, cu mai puțină intensitate, dar constant. Între aceste două specii și între toate aceste animale se creează complicate relații de rudenie, care l-ar ului (1966) pe Claude Levi-Strauss, răsturnându-i structurile endogamice. Pe scara interioară a casei — destul de prost luminată (clădirea întreagă-i cam părăginită) — este primejdios să circuli, furnicându-ți între picioare tot felul de făpturi în diverse stadii ale creșterii. În sufragerie, la orele de masă, se adună în cercuri concentrice toate animalele.

Locuitoarele umane ale casei adoră câinii și pisicile, le acordă cea mai devotată grijă și le sunt roabe.

E ca într-o piesă de Noel Coward și ca într-un roman de Dickens.

Se simte că asupra casei acesteia duhul lui Dumnezeu se lasă adeseori.

La Dickens mai ales îl poartă gândul pe musafir. Care-i esența operei lui Dickens? De ce este atât de mare acest romancier, la prima vedere simplu povestitor al unor melodrame? Secretul este că în opera lui nici răii nu sunt chiar răi. Mai mult o fac pe răii, așa li s-a scris rolul.

Dickens este Origen al lumii modeme. Desprindem ușor în opera lui pe un adept al apocatastazei origeniste. Cititorul pricepe că, la Dickens, toți până la urmă se mântuie, pentru că toți în prealabil se vor pocăi. Totul se va termina cu bine. Răul și Răii n-au fost decât aparențe trecătoare.

Apocatastaza — secretul operei lui Dickens și al imensului ei surprinzător succes — este ne-ortodoxă. Biserica a osândit-o de mult. Din pricina ei n-a fost trecut Origen în rândurile sfinților. Dar continuă să rămână o dulce iluzie a sufletului nostru.

Biserica discută dacă avem ori nu dreptul de a ne ruga pentru sufletele din iad. Dar Lebedev (în *Idiotul*) se roagă pentru doamna du Barry. Preotul din *Le Journal d'un curé de campagne* de Bernanos se roagă pentru Martin Luther. Bernanos, el, se ruga pentru Iuda. Sf. Dominic pentru osândiții din iad. Iar Sf. Ioan Scăraru se roagă pentru însuși Satana.

Gentilul abate Mugnier fusese întrebat dacă într-adevăr crede în iad. Abatele: cred, firește, de vreme ce așa ne învață sfânta noastră Maică, Biserica. Dar mai și cred că nu e nimeni într-însul.

1935

Manole despre morală și libertate

Fundamentul drepturilor naturale e în educația pe care o primesc oamenii, în mentalitatea lor: ține de ceea ce cred, de faptul că au sau nu o credință, în vreo regulă, de părerea pe care și-o fac — în sensul cel mai simplu — despre cinste și corectitudine. Nu e nevoie să știe multe lucruri, e neapărată nevoie să fie convinși de valoarea unui singur cuvânt, un adjectiv: cumsecade.

Teoreticienii democrației privesc prea sus: cred că distrugând religia,

morala, onoarea, proprietatea, respectul și distincția vor obține totul.

Când eu le spun acestor atât de progresiste personaje că vor pierde totul, sunt luat în batjocură. Ce legătură, spun personajele, poate să fie între viața de familie și libertatea politică, între morală și puterile Statului, între educație și drepturi? Să știi că greșesc rău de tot, dumnealor. Dreptul e o disciplină autonomă, dar nu poate funcționa decât într-o societate morală. Prevost-Paradol și Victor de Broglie credeau că dând masei sufragiul universal o satisfaci, o împiedici de a mai cere altceva pentru că — ziceau ei — ce altceva ar mai putea cere? Nu puteau bănui că în curând masa va cere mai mult, va întrebuița drepturile ei politice în scop nepolitic, va cere unele reforme sociale, apoi Reforma socială, apoi revoluții morale și în sfârșit catastrofe mintale, totul.

Mă, poate că e întristător, dar așa e: ne așteptam să nimerim undeva departe, suntem readuși pe cale circulară la instituțiile și ideile cele mai de toate zilele. La familie, la educație, la cinste, la moralitate am ajuns! Da, mă, aici e miezul. Dacă spui că legile trebuie să fie conforme cu idealul de justiție al grupului social, nu ajunge; grupul poate să aibă un fals ideal de justiție. Dacă spui că votul universal va rezolva totul, minți; pentru că votul universal poate introduce sau aproba tirania. Dacă aștepti ajutorul de la cultura științifică ești naiv, știința nu se sinchisește de drepturile individuale. Alta e baza drepturilor omenești fundamentale și naturale: e imaginea înduioșătoare și înălțătoare, sfântă și gravă a omului cumsecade. Credința în coexistența libertății cu surparea principiilor e o glumă sau o inconștientă. S-o creadă ai din Sărindar. Libertatea e bun de preț și e rară: popoarele care din când în când, în cursul istoriei, se bucură de libertate au noroc. Știi parcă ce spune La Rochefoucauld: trebuie virtuți mai mari și tărie mai multă pentru a ști să duci o viață fericită decât pentru a îndura nenorocirea.

— Dezbaterile pentru Constituția din 1923. Episcopul Vartolomeu al Râmnicului Nouului Severin: cer ca în articolul 5 despre drepturile românilor să se prevadă că legea doar consfințește drepturile naturale ale omului.

— Nu folosesc un stil exagerat și hulitor când afirm sus și tare ce rețetă americană de fericire și ce carte de-a lui Dale Carnegie la puterea *n* este creștinismul. Căci iată cum scrie *Isaia* (55, 12):

„Și voi cu veselie veți ieși și în pace veți fi călăuziți: munții și dealurile vor izbucni în strigăte de veselie înaintea voastră și toți copacii câmpului vor bate din palme!”

(Și David — în *II Regi*, cap. 6 — care joacă și sare înaintea chivotului și se dezgolește înjosindu-se în ochii snobilor și răspunzându-le: Binecuvântat este Domnul, cânta-voi și voi juca înaintea Domnului și mă voi înjosi și voi fi încă și mai mic în ochii voștri, sau în *Ps.* 95: Să se veselească cerurile și să se bucure pământul, clătească-se marea și toate cele ce sunt întru ea; să se bucure câmpiile... toți copacii pădurii... Și 97, 10: Râurile vor bate din palme...).

— Noi vorbim de blândețea lui Iisus — arătând că a mers la moarte ca mielul la junghiere, că a tăcut ca oaia când e tunsă — și enumerăm smerenia, bunătatea, ascultarea. Dar de o altă însușire a Sa — pe care trebuie să fi avut-o de vreme ce a primit să moară de moartea înfiorătoare de pe cruce — nu pomenim. Însușirea aceea este curajul.

— Știm oare ce suntem? Ce proclamăm cu emfază ori bună credință (ori amândouă) că avem în cuget? Poate cineva să afirme că e sau nu creștin?

Pilda lui Iulian Apostatul ar trebui să ne pună pe gânduri. Citirea tratatelor consacrate epocii și a monografiilor (Bidez, Allard...) arată că figura împăratului socotit drept cel mai aprig vrăjmaș al creștinismului este

incomparabil mai complexă decât pare, iar un studiu mai atent ni-l revelează ca pe un creștin fără voie.

„Ai învins, Galileene!” ar fi putut spune mult înainte de a fi rănit mortal pe câmpul de luptă cu perșii. Acest admirator al Vechii Rome și închinător al vechilor zei, care vorbea destul de prost latinește, scria în elină și n-a fost în toată viața lui la Roma, era un intelectual cu mâinile veșnic pătate de cerneală, cu barba neîngrijită (ca și Părinții deșertului), mic de stat, slăbit de posturi și asceză. Moralist fără prihană și om fără scăderi, luase atitudine împotriva filosofilor atei din școala cinică, mitologia o admitea numai ca alegorie și pentru valoarea ei simbolică. Credea în providență, în nemurirea sufletului, în necesitatea mântuirii, în nimicnicia materiei, în viața de apoi (cu pedepse și răsplăți), în eficacitatea rugăciunii, în castitate și virtuți.

Acest creștin fără voie a dorit să reorganizeze politeismul după tiparele cele mai creștine și călăuzindu-se întocmai după modelul bisericii noi. În planurile lui de reformă, biserica politeistă avea să fie și ea unitară, ierarhizată (având în frunte un pontifex-maximus, împăratul-teocrat), împărțită pe circumscripții teritoriale (ca diocesele); în templele reconstruite și renovate aveau să aibe loc slujbe imitate după cele creștine (coruri, predici); preoții politeiști trebuiau să devină pilde vii de viață morală, încetând de a mai fi simpli oficanți ai unor sacrificii. Homer devenea o carte sfântă, ca și *Biblia*; mirurile urmau să fie interpretate poetic, un misionarism politeist era menit să ia locul celui creștin. Figura noului preot păgân era concepută după a rivalului: nu mai e un civil care slujește ocazional, ci un preot de profesie, curat și pios, exemplar.

În acest păgânism (ori politeism, cum îi plăcea să spună) Iulian introducea noțiunile specific creștine de milă și caritate și instituțiile proprii creștinismului: ajutorarea săracilor, spitalele, asociațiile în scop de binefacere. Iulian este omul moralizării politeismului, al unui Olimp purificat, unde Venus este zeița matrimoniilor și Bachus tatăl bucuriilor cinstite.

Iulian reneagă și refuză o religie pe care de fapt o admiră și o dorește, pe care o imită pas cu pas.

(Adversarii, mai totdeauna, seamănă între ei.)

Cinstit, curajos, muncitor, patriot, sincer, „absolut ireproșabil” ca împărat și om, s-a priceput totuși — cu iscusință de intelectual și sânge rece de teoretician — să persecute cu neostenită subtilitate și să născocască unele din cele mai perfecționate metode de împilare cu mânuși din câte aveau să fie vreodată. N-a învins pentru că ceea ce voia să facă el nu era decât ceea ce se făcuse și se făcea în fața ochilor lui uluiți: Iulian era un creștin fără Hristos, ființă încadrată în teratologie; iar monștrii în general, nu au o viață lungă.

Mai rezultă ceva — enigmatic și scandalos pentru raționaliști: că toate virtuțile și instituțiile creștine sunt lipsite de valoare dacă nu se întemeiază pe dragostea de Hristos. *El e Adevărul*, nu morala predicată sau instituțiile întemeiate sau calitățile practicate în spiritul unor doctrine oricât de apropiate de învățătura lui. Nu există creștinism fără de Hristos — că dacă ar exista, mulți evrei, politeiști, masoni și puzderie de oameni cu moravuri curate ar fi demult creștini.

— Lumea știe că Henric al IV-lea și-a abjurat protestantismul pentru a putea să intre în Paris și să devină regele Franței: „Parisul face, zău, cât o liturghie.” Dar ce se știe mai puțin este cum a evoluat ulterior regele, cum din catolic de conveniență a devenit catolic convins. Cardinalul Du Perron a putut constata evoluția marelui suveran care, acum conștient de

superioritatea catolicismului, a menținut edictul prin care stabilise libertatea religioasă.

— Exigenții.

Pe Sainte-Beuve critic nu pun mare preț; poezii lui preferați sunt Lebrun și Calemard de La Fayette. Cu privire la Stendhal, Balzac și Baudelaire a scris cu foarte mari rezerve și ironii. Dar a fost un istoric de seamă și pătrunzător.

Oricum, la un moment dat cred că ajunge pe culmi: când ia apărarea doamnei Roland, acuzată de teatralism, pentru că înainte de a se urca pe eșafod a exclamat, uitându-se la statuia Libertății: Câte crime se comit în numele tău!

Teatralism? zice Sainte-Beuve. Desigur, pentru că executările în timpul revoluției franceze aveau un caracter teatral. Osândiții erau duși în căruțe de la temniță la locul unde se înălța ghilotina; transportul se efectua ziua-n amiaza mare și celor sortiți morții le era îngăduit să ia atitudine, să-și arate curajul (ori teama — ca biata doamnă du Barry, ca bietul Camille Desmoulins), să vorbească. Decapitarea avea loc într-o piață publică, mulțimea spectatorilor se înghesuia pe bănci așezate amfiteatral.

Acuzația adusă unei femei curajoase îl scoate din sărite pe Sainte-Beuve care — cuprins de o sfântă și nobilă indignare și (vorba lui Racine) de o mânie legitimă — se adresează criticilor exigenți: lăsați, domnilor, data următoare are să se poarte mai bine!

Exigenții stau cu ochii ațintiți asupra dreptilor și oamenilor de ispravă, pândindu-le necruțatori cea mai mică abatere. Canaliilor sunt gata să le treacă orice cu vederea, să le găsească neîncetat scuze.

Gherla, 1963

Conversație cu colonelul Traugott Br. Formula lui Nietzsche — *Jenseits von Gut und Bose*⁸⁴ — nu este, îi spun, decât repetarea unui adevăr creștin de mult știut, asupra căruia a stăruit cu deosebită pricepere Meister Eckhart în secolul al XIV-lea. Dumnezeu e dincolo de toate celelalte noțiuni ale relativității noastre.

Meister Eckhart speria călugărițele din Colonia — și-și scandaliza superiorii — începându-și predicile cu fraze ca: Dumnezeu nu e bun, Dumnezeu nu e drept, Dumnezeu nu e necuprins, Dumnezeu nu e puternic. Urma o pauză de consternare, iar după aceea fraza era reluată: așa cum nu e nici rău, nici nedrept, nici mic, nici slab; Dumnezeu stă dincolo de aceste subîmpărțiri. (Prosper Mérimée în *Cronica domniei lui Carol al IX-lea* a imaginat o situație asemănătoare, dar în stil glumeț: pariul pe care-l câștigă un predicator exclamând pe ton de injurie la începutul cuvântării sale: „sângele și moartea Hristosului!”)

Formula nietzscheană a fost interpretată în sensul că ne este permis să fim răi. Înseamnă că n-a fost măcar citită cu atenție. E o invitație la starea unde nu mai există nici binele, nici răul, după cum în acea „regiune” nu mai pot fi concepute în nici un chip bipolaritățile, dualitățile, contradicțiile.

Acolo unde nu există (*încă* nu există ori nu *mai* există) știința binelui și răului, stăpânește bunătatea pură a lui Dumnezeu și a primelor zile ale creațiunii.

Cât de greșit este să poți crede că dincolo de bine și rău ar fi permanentizarea și definitivarea unuia din cei doi termeni. Pe tărâmul acela binele e unul și e absolut. Acolo ajung cei doi eroi ai *Cavalerului Ordinului Santiago*, tatăl și fiica, în piesa lui Montherlant, contopindu-se în *Unul*.

Cum mi-aș închipui, exprimată în termeni lumești, o asemenea stare? Prin muzica lui Mozart, care și ea nu e nici tragică, nici veselă, ci grațioasă și euforică, *nedespărțită, neștiutoare*. Și în orice caz nu prin rămânerea printre

răbufnirile dublului teren predilect al răutății: mahalagismul și zavistia.

1969

Kisiakov, personajul unui roman de Henry Troyat, duce până la capăt raționamentul ereticului Marcion (Dumnezeul din *Vechiul Testament*, Tatăl, este de fapt zeul răului).

Fantasmă de manicheism absolut: răul, ca și binele, este de esență divină. Vrând să alunge răul din creațiune, Hristosul 1-a trădat pe Dumnezeu care, furios, s-a bucurat de răstignire, de umilințele și de suferințele lui Iisus.

Dumnezeu, creatorul lumii așa cum este ea, nu-i tot una cu blândul prooroc voitor de o lume din care să dispară tot viclesugul. Tatăl a tăcut și n-a intervenit pentru că îl ura pe crucificat, lăsându-l să moară în chinuri.

Într-atâta ni se pare nouă oamenilor de bizară ideea iertării, încât Zola în romanul său *Madeleine Ferrat* susține că Hristos poate ierta, dar Dumnezeu Tatăl nu; și că până la urmă tot suntem aspru pedepsiți pentru ceea ce am făcut, măcar de ne-am căit. La Tatăl nu ține căința!

(Marele umanist, umanitar și progresist Zola!)

Jilava, Gherla, Aiud

.. *Teologia exprimă starea noastră mai bine decât zoologia.*"

Emil Cioran

Două nume stârnesc interesul tuturor celulelor prin care trec. Sunt în măsură să dau informații despre Teilhard de Chardin și Eugen Ionescu, ale căror opere le-am citit în întregime datorită lui Dinu Ne.

Cu privire la Eugen Ionescu reacțiile sunt două: simpatie și curiozitate la tineret și aversiune indignată la oamenii în vârstă. Costache Bursan, care-mi arată multă afecțiune, după ce-i povestesc una din piesele citite, se răstește la mine supărat foc. Mă face cu ou și cu oțet. Degeaba îi arăt că nu sunt (vai!) autorul piesei, ci numai povestitorul, degeaba invoc afișul din hanurile farwestului: „Nu trageți în pianist”, conu Costache rămâne îmbufnat timp de trei zile, iar după ce se împacă mă roagă „să nu mai colportez asemenea orori.”

(Pățesc și mai rău cu părintele M. când rezum într-o seară caldă, la Jilava, *Brave New World* de Huxley. A durat până ce l-am putut convinge că nu sunt partizan al zămislirii în eprubetă a copiilor. Părintele M. e un om bun și înțelegător; mai târziu, surâzând, mi-a spus că-i pare rău; dar cu profesorul Petrescu, un fost cuzist, am avut de furcă din pricina *Fermei animalelor* a lui George Orwell în care, zor nevoie, ținea să vadă opera masonilor!)

Virgil Bit., Mihai F., I. Bod., Gh. de la Țară și o mulțime de alți tineri mă ascultă cu atâta atenție și bună dispoziție când îl prezint pe Eugen Ionescu, încât îmi dau și mai bine seama de valoarea autorului și de puterea lui de a exprima spiritul epocii noastre.

Povestesc din Ionescu: *Cântăreața cheală*, *Jacques ori supunerea*, *Scaunele*, *Lecția*, *Amadeu ori cum să te descotorosești de belea*, *Victimele datoriei*, *Rinocerii* (pe care-i citisem câteva zile înainte de arestare).

În convorbirea dintre soții Martin în *Cântăreața cheală* („Ce coincidență, ce coincidență...”) desprind o foarte savantă construcție, mi se pare incontestabilă analogia cu o fugă de Bach. Un foarte bun specialist în muzică îmi dă dreptate. După cum e firesc, stărui asupra *Victimelor datoriei*, care este istorisirea unei anchete. Tinerii ascultă fermecați, ba și ceilalți sunt prinși. De multe ori, între zidurile vechi ale Jilavei, Aiudului și Gherlei, un eterogen și neașteptat public în zeghe aplaudă piesa aceasta a lui Ionescu mai abtîr — probabil — decât publicul (în haină de seară??) de la teatrul *La Huchette*. De

aceeași atenție se bucură *Huis-Clos* de Sartre și *Procesul* lui Kafka, ambele pline de putere profetică și făcute parcă anume spre a fi povestite în locuri ca acela în care ne aflăm. Pe Kafka și Sartre îi ascultă cu interes și bătrânii. (Conu Costache nu mai spune că sunt „prostii și sfruntate porcării”.) Dreptatea cere să spun că și dintre adulți unii se arată receptivi față de Eugen Ionescu. (Avocatul D. Vgl., bunăoară, caracter dificil, om ciufut, ascultător pretențios, deîndată se înclină fără rezerve. E și mare wagnerian și nietzscheist.)

Reacțiile față de Teilhard de Chardin sunt mai nuanțate, vârsta nu mai e un criteriu despărțitor. Preoții catolici sunt discreți, ortodocșii nu-l resping. O dată mai mult se manifestă atitudinea degajată a ortodoxiei în raport cu știința: o lasă să-și vadă de ale ei. (Desprind aici și nițică înțeleaptă desconsiderare: ce importanță au descoperirile lumești! Pe când la catolici se vedește o îngrijorare legată de rolul imens pe care-l joacă materialitatea, politica în catolicism — justificată și ea: de vreme ce Dumnezeu a creat lumea și a lăsat-o să-și chivernisească treburile, cine să se ocupe de ele de nu oamenii și în special cei mai calificați dintre ei?)

Din discuțiile purtate rețin câteva puncte:

a) trecerea, prin evoluție, de la simplu la complex pare a fi o realitate incontestabilă. E vorba de o evoluție cronologică, nu cauzală. Ideea de bază a lui Teilhard — că evoluția în timp e certă, dar că între specii nu există relații descendente — poate fi exemplificată foarte bine astfel: lucrurile se petrec — pare-se — ca într-o vitrină unde o mână nevăzută înlocuiește în fiecare anotimp obiectele expuse. Înlocuirea — toamna — a sandalelor cu galoși nu înseamnă că din sandale coboară galoșii; și tot astfel șoșonii — iarna — nu s-au realizat prin lentă evoluție din galoși;

b) „cazul” Teilhard arată că iezuiții au rămas în fruntea ramurei inovatoare și îndrăznețe a catolicismului și că tot sunt foarte atrași de știință (*c'est leur peche mignon*);

c) din partea autorului, o extraordinară modestie omenească: admiterea ipotezei că în drumul spre punctul omega rolul speciei noastre s-ar putea să nu fie decât realizarea unui nou strat geologic. (Dar atunci nu înseamnă că jertfa de pe cruce a fost zadarnică? Să nu fie!)

d) *metacreștinismul* de care-i place lui Teilhard să pomenească nu-i cumva o supărătoare concesie făcută limbajului la zi, un **aggiornamento** sosit pe aripile modei ca să dea satisfacție tuturor și să ne ferească prin întrebuințarea de termeni cât mai științifico-grandioși?

Creștinismul metamorfozează omul. Ce-ar putea fi *dincolo* de creștinism? Valery se întreba și el dacă există altceva mai bun decât lumina. După teoria expansiunii universului ar exista viteze superioare celei a luminii. Or fi și tahioni? Dar nu văd în metacreștinism altceva decât vechiul creștinism înțeles mai temeinic, însușit mai deplin. Altfel, sunt dispus să spun și eu ca puritanii americani din sud: *it's good enough for me*⁸⁵

1962

Un lucru-mi pare cert, că lumea oamenilor simpli este o lume complicată, iar lumea oamenilor complicați este o lume simplă.

Acum un veac, Bagehot deosebea în regimul constituțional englez două părți: una strict practică și utilitară: cabinetul; și alta ceremonială, solemnă, bună pentru masse: parlamentul plus Coroana, cu pompele și tradițiile lor (colorate și strălucitoare).

Cu cât sunt oamenii mai sofisticați, cu atât dau mai puțină însemnătate formelor; pe când oamenii simpli abia se adună laolaltă că și alcătuiesc regulamente strașnice.

Apoi sunt și din cale-afară de „serioși”, adică izvoditori de tiranie. „Mandarinii” sunt mai ușuratici, adică mai toleranți. Nu degeaba s-a putut spune la moartea lui Sacha Guitry: Sacha, ne-ai învățat că și ușurătatea poate fi o virtute.

Al cât de regulamentari, de exigenți, de idolatri ai tipicului și formei sunt oamenii simpli din celule.

— Bunul sălbatic și simplitatea omului primitiv sunt basme, romane, *fiction*.

Sălbaticii sunt teribil de complicați și meticuloși: sociologia, etnografia și antropologia o dovedesc. La ei totul stă sub semnul tabuurilor — sunt sute, mii de tabuuri — și al stringenței sistemelor de reglementare minuțioasă. Întotdeauna forma are prioritate asupra fondului.

Față de a triburilor primitive, viața omului modern e de o simplitate cristalină și de o libertate absolută.

— Seriozitate. Bună-credință. Iată dubla impresie pe care o face relatarea sfântului apostol Pavel cu privire la răpirea lui în rai în timpul vedeniei de pe drumul Damascului. Pavel nu poate da nici un fel de amănunt; ce a văzut și auzit nu se poate spune în cuvinte.

Rudolf Steiner, în schimb, descrie meticulos universul care i-a fost arătat în cursul călătoriei sale suprafirești. Detaliile lui Steiner le evocă pe ale unui inventar sau ale unei cărți de geografie.

Teosofii și spiritiștii suferă de aceeași slăbiciune; taxonomia lor e prea meticuloasă: dau cifrele cele mai exacte pentru durata perioadei dintre două încarnări, pentru nivelurile spirituale, pentru numărul spiritelor din fiecare categorie...

Deosebirea mi se pare hotărâtoare. Se simte autenticitatea vedeniei Sfântului Pavel, la ceilalți imposibilitatea de a rezista ispitei cifrelor și sistematizării. Cifrele acestea atât de precise ale antroposofilor și teosofilor ating o dublă coardă sensibilă a maselor: rigurozitatea numerică și nevoia de senzațional (sperie-mă!).

Nebunia *Evangheliei* e o nebunie calmă și modestă. Creștinismul recunoaște existența unor taine și nu se străduiește să le rezolve cu cifre a căror valabilitate nu poate stârni unei minți câtuși de puțin raționale decât nevoia să ordone mușchilor motori schițarea unui zâmbet.

— Cifrele și amănuntele teosofilor și antroposofilor — contrastând cu discreția Sf. Pavel — dovedesc o naivitate dezarmantă, dacă nu și o lipsă de simț critic.

Mania sectanților de a fixa anul armagedonului, data sfârșitului lumii etc. contravine textului categoric în care Domnul exclude aflarea unei date precise. Există o pornire de a cuceri oamenii spăimântându-i și totodată măgulindu-i prin vestirea unor evenimente catastrofale și grandioase la care li se făgăduiește că vor participa. Inconștientă abilitate? Mondenitate? Fantezie?

Posibilitatea de a cunoaște data precisă a sfârșitului ar veni în contradicție cu principiile de bază ale lumii care sunt: incertitudinea, libertatea credinței, retragerea lui Dumnezeu în taine inaccesibile probelor categorice.

București, 1969

Oricât mi-aș propune să tac și să nu-l supăr pe extraordinarul dr. Al-G., nu se poate să ne vedem fără a discuta (eu încep) despre meritele respective ale creștinismului și budismului.

Îi citez o frază din *Catehismul episcopilor catolici olandezi*: „Mântuitorul n-a scăpat de suferință datorită unei asceze. A străbătut-o în toată

adâncimea ei."

Divinul dulgher a pus și el umărul, *il a mis la main à la pâte*, nu s-a uitat, de sub un copac, oftând și acoperindu-și fața.

Povestea cu Sf. Cassian Romanul și Sf. Nicolae s-ar potrivi de minune pentru a exprima deosebirea dintre creștinism și budism. Sf. Nicolae care-și suflecă și-și murdărește hlamida lăsându-l pe Dumnezeu să aștepte, pentru ca să-l ajute pe un țăran să-și scoată căruța din glod, în vreme ce Sf. Cassian își păstrează hlamida imaculată și se grăbește spre a se înfățișa cu vrednicie lui Dumnezeu (care-i va da cu delicatețe peste nas și-l va lăuda pe întârziatul și noroitul Nicolae) simbolizează însuși creștinismul: religia care *ia parte* la tragedia omului și la necazurile lumii. (Nu numai la tragedii, ci și la belele, la scârbe.)

— Atâția cărora le vine greu să creadă în Hristos, dar sunt gata să ia drept bun tot ce au spus Helena Petrovna Blavatsky, Mrs. Annie Besant, Helen White, Krishnamurti, colonelul Olcott... Și încă... sunt atâția pseudo-yoghini în Occident... atâția prooroci în India...

Tusea, nuvela lui Hugh Walpole: naivitatea îndărătnică a milenismului e prinsă subtil. Walpole: toate calculele acestea sunt făcute de oameni care interpretează pe Ezechiel, pe Daniil și *Apocalipsa* fără a ști ebraica ori aramaica și fără să aibă elementare cunoștințe de cosmografie. (Un istoric ca Jérôme Carcopino dovedește în cartea sa despre Iuliu Cezar cât de complexe elemente sunt necesare pentru computul unei date calendaristice aparținând trecutului îndepărtat.)

Cernica, 1970

Părintele stareț Roman: creștinismul e riscul absolut, iar viața de călugăr e riscul dus la paroxism. Nu ți se oferă nici o certitudine. Nimic. Numai primejdii, numai riscuri. Nici certitudinea că vei muri măcar acolo, la mănăstire. Că vei rezista. Că vei avea ce mânca. Și nici, mai ales, că ai făcut bine călugărindu-te. Și nici — culmea — că ai ales calea mântuirii. S-ar putea ca după atâtea nevoițe și mizerii să nu te mântuiești, să arzi ca orice păcătos care s-a lăfăit în bucurii, belșuguri și confort, și s-a hrănit cu multe desfătări alese, ori spre deosebire de cutare om cuminte care și-a dus viața pe cât s-a priceput fără a visa semeață desăvârșire.

Numai și numai incertitudini. Dai totul, nu primești nimic. Și rămâi absolut singur, și nici de tine nu poți fi sigur, mai puțin ca de ceilalți. Vei putea oare răbda fără a cârți?

Creștinismul, călugăria: iată saltul (și dincolo, vorba lui Lytton Strachey despre cardinalul Manning, nu e o saltea), iată cuptorul aprins (în care să te arunci), iată podul care se surpă în urma ta, iată flota căreia îi dai foc, aventura. Cecul e fără garanție și semnătură, mergi cu el la bancă și nu știi dacă va fi onorat. Mănăstirea (ori credința, nu-i mai brează) nu oferă nimic și ia totul și te așteaptă, rece, la cotitură.

(Mănăstirea, așadar, pare a fi întru totul conformă idealurilor lui Georges Bataille și teoriei acestuia despre dezinteresare și jertfă — din care își face temeuri viziunii despre lume și viață. Și faza supremă a mult admiratului **pot-latch**, instituție a Pieilor Roșii. Numai că pot-latchul călugărilor este total și întrece pe al căpeteniilor indiene, care nu-i serios și e fariseic pentru că urmărește fala și vaza: care dă mai mult? care-i cel mai dezinteresat?)

— Cele șase elemente din domeniul cărora își iau termenii și-și aleg imaginile parabolele din *Evanghelie*: ogorul, via, năvodul, gospodăria, turma, cireada.

Lección de simplitate și realism. Și de morală foarte clară. Familia.

Munca. Sinceritatea. Ascultarea.

Unde-s toate subtilitățile și raționamentele noastre, firul nostru tăiat în patru? Și toate cocoloșelile și răsfățurile noastre?

Peste peisajele din *Evanghelii* suflă un vânt aspru și curat. Nimic bizar. Nimic în plus. Oamenii plâng când le mor copiii, doresc să se tămăduiască dacă sunt bolnavi, se veselesc la nunți, fac ospete, trudesesc pentru a-și câștiga pâinea.

Înfrânare. Severitate. Și echilibru; echilibrul, marele secret dezvăluit de psalmul 121: „Ziua soarele nu te va păli și noaptea luna nu te va vrăji.” Nici chemarea lunii, tulbure, opalescentă, nici topirea în văpaia demonului de la amiază. Doar cafeniul dur al solului, iar în răcoarea scurtă a serii — după împlinirea zilei de muncă — albastrul domol al cerului.

Gherla, camera 44

Noaptea, mergând spre tinetă, se întâmplă să-l văd pe firavul părinte Traian Pop în capul oaselor, pe saltea; nu doarme, se roagă; din ochii pe jumătate închiși i se preling lacrimi: fața îi este luminată extatic.

Priveliștea aceasta îmi despică inima-n două și dacă în clipa aceea mi s-ar cere să-mi dau viața, mi-aș da-o fără a sta pe gânduri. M-aș arunca pe fereastră în curte. Dar fereastra are gratii, e bătută în scânduri și eu nu-s decât un sentimental impresionabil, totul la mine se petrece pe planul emotivității, care-i superficialitate. În sfârșit.

Cu părintele Traian Pop stau de vorbă despre păcatul cu gândul. E un punct teribil de îngrijorător și de însemnat pentru mine. Mântuitorul a vorbit cum nu se poate mai limpede: „Ați auzit că s-a zis celor de demult: să nu săvârșiți adulter. Eu însă vă spun vouă: că oricine se uită la femeie, poftind-o, a și săvârșit adulter cu ea în inima lui.”

Se pare că trebuie să ne silim a înțelege. Nu-i „chiar așa”. Mi se explică de ce:

Mai întâi simpla ispită nu-i tot una cu păcatul. Ispita nu devine „păcat cu gândul” decât dacă o reții, dacă o „prelucrezi” în cuget, punând în funcțiune viziunea extraretiniană, simțul paroptic. (Pilda cu păsările care zboară deasupra casei. Ispita nu devine păcat cu gândul când păsările trec în zbor, numai când coboară și se așază.)

Apoi, nu încapă îndoială că păcatul cu gândul e un păcat și păcatul cu fapta e alt păcat. Două. Așadar făptuirea primului nu implică pe a celuilalt. Cine păcătuiește cu gândul n-are nevoie să-și ia pe cap încă un al doilea debit. Mai bine împovărat cu unul decât cu două.

Teologii occidentali n-au judecat pur logic, au supus logica unei constante confruntări cu lecțiile realului. Au dat dovadă de „un robust simț” arătând că totuși există o deosebire între cele două situații. Altfel nu s-ar mai face distincție între *înfrânare* și *desfrânare*, n-ar mai fi nevoie de două cuvinte. Înfrânatul se poate să fie necurat în cuget, dar nu trece la fapte. Teologii occidentali au evidențiat că a voi să ucizi pe cineva nu e tot una cu a-l ucide. Cine-și propune să dea de pomană nu e aidoma celui care efectiv dă. (N-are martor.)

Raționamentul: „de vreme ce păcatul cu gândul e păcat, n-are nici un rost să mă înfrânerez de la faptă” e o ispită diavolească. (Și cu cât e raționamentul mai impecabil, cu atât e mai drăcesc pentru că vine pe calea preferată de cel în miezul împărăției căruia Dante a văzut gheața: pe calea logiceii.) Batjocorește pe Domnul interpretându-i cuvintele literal împotriva sfatului expres de a pune spiritul deasupra literei și de a nu răstălmăci un verset anume scoțându-l din întregul context al *Scripturii*. Atribuie divinității intenția de a ne supune unor ispite cărora nu se poate rezista.

Se urmărește a ni se pune în cârcă un al doilea păcat, ca și cum n-ar fi de ajuns unul.

Ispită totalitară: *aut Caesar aut nihil*. Asta e trufie. Mai bine muncita înfrânare decât aroganta desfrânare.

În *Predica de pe munte* s-a mers mai departe decât în *Decalog*: desăvârșirea nu constă în ne-făptuire, ci în ne-gândire. Urmează că trebuie să ne străduim a stăpâni gândul, nu numai trupul, convinși fiind însă că nu este tot una păcatul cu gândul și trecerea la fapte. Modestie.

Cazuistică? E un termen inventat de janseniști împotriva iezuiților, unul din acele cuvinte care acoperă o nedreptate făcând apel la simplismul masselor (uneori se lasă cucerite și minți superioare: Pascal, Bossuet). Cazuistica a fost o reacție a bunului simț, a bunătății sufletești și a spiritului larg împotriva absolutismului și absurdului formulei: totul sau nimic.

— Iehoviștii

Mai toți au părăsit ortodoxia pentru motivul că „popa din sat era bețiv” sau „era curvar” sau „făcea politică” sau „era lumeț...”

Ca și cum valabilitatea învățaturii lui Hristos ar fi la cheremul ticăloșiei cutărui popă din cutare comună.

(Dar e mai palpitant să fii printre cei 144 000 de aleși și să faci parte dintr-o asociație cu sediul la New-York într-un turn, decât să fii o oarecare oaie a unei turme nediferențiate la o

Copii mari.

Spun: ce valoare pot avea tainele săvârșite de un preot nedemn? Deplină valoare. Soluția a fost dată încă din anul 311 la conciliul din Arles, după erezia donatistă, care judeca întocmai ca martorii lui Iehova.

*Ex opere operato*⁸⁶.

Ambele erezii (donatistă, iehovistă) țin de un purism infantil: confuzia între instrumentul uman și esența divină, care *trece prin* instrumentul uman ca un curent electric instantaneu necontaminat de tubul prin care se scurge.

— *Qui latronem exaudisti*

*Et Mariam absolvisti*⁸⁷, ești și Cel care l-ai văzut pe Natanail și l-ai strigat pe Matei și

*mihi quoque appelasti*⁸⁸.

Mirarea extraordinară de a fi chemat. Eu!?, am vrea, neîncrezători, să spunem. Nu ne vine a crede că s-a putut opri la o ființă a cărei netrebnicie o cunoaștem la perfecție, că s-a hotărât să poposească în așa murdar sălaș. Uimirii i se adaugă teama, am vrea să fugim de răspundere (de năpastă?) și, ca Moise, am fi ispitiți să argumentăm (spre a scăpa): cine sunt eu ca să mă alegi? Eu nu sunt om îndemânatic. Alege pe un altul.

Exclamația aceasta lăuntrică de surprindere și tulburare o vădește convingător gestul mâinii vameșului în tabloul lui Caravaggio, intitulat *Chemarea Sfântului Matei*. Viitorul apostol stă la masa lui de vameș, înconjurat de un platnic și de câțiva tineri. În degetul pe care și-l îndreaptă către sine se ghicește simțământul omului pentru care e atât de greu să creadă că tocmai el este recrutat. Cum de e cu puțință? Atât de superficial mă cunoaște? Ori poate că-I place să facă numai ceea ce pare imposibil? Ori poate că e de o bunătate pe care nici n-o putem închipui?

Pe unii îi alege de buni ce sunt, pe alții de răi ce sunt; pe unii pentru că îi iubește, pe ceilalți pentru că îi e milă de ei.

Rugăciunea Sfântului Ioan Gură de Aur, care se citește în locul pericopei din *Evangelie* la slujba Învierii: să vină toți care au postit din ziua întâi, să vină și cei care postesc din ziua a treia; ba nu, și cei care au postit din ziua a șasea; și cei care au postit numai din ziua a opta să vină; și cei din ziua a

noua, a zecea; să se apropie și cei care nu postesc decât din ziua a unsprezecea. Și cei care n-au postit deloc, vină și ei. Vină toți: masa e bogată, vițelul e mult. E ziua pe care a lăsat-o Dumnezeu ca să ne bucurăm și să ne veselim într-însa.

(Când în parabola fiului risipitor rătăcitul vine acasă, e încă plin de murdăria cocinelor în care a trăit. Ce face tatăl? îi iese într-o întâmpinare *alergând* și-l îmbrățișează: așa împuțit cum e acest învins; nu așteaptă să-și ceară mai întâi iertare ori măcar să ajungă până în dreptul (de nu și la genunchii) tatălui; și nu-i cere să se spele, să facă baie, să se curețe cât de cât. Nu. De-a *dreptul* la ospăț, *%ilico*, hai, ce mai stăm!

1933

Omul politic — el poartă grija orânduirii pe cât se poate de mai bună a celor lumești — nu i se cere numai bunătate, ci și multă inteligență și priceperea menirii lui: aceea de a fi priceput.

Manole îl citează, firește, pe Maurras: omul politic serios are inimă pentru sine și minte chibzuită pentru toți.

— Miopia oamenilor normali. Nu pot crede că totul e cu puțință.

David Rousset: „Oamenii normali nu știu că totul e posibil!”

Aldous Huxley: „Aici te înșeli, răspunde arhidiaconul. Nu există limite. Oricine e capabil de orice, să știi, de absolut orice.”

Îngerii, sfinții și duhovnicii sunt buni, dar nu sunt naivi, creduli: ei știu că răul n-are fund, că omul poate coborî fără sfârșit. Secretul lipsei lor de prostie: ei știu că dracul există.

De naivitate și credulitate se poate lecu — fără a cădea în cinism — numai cine crede în existența diavolului.

1970

Observația lui Kenneth Clark (în *Civilisation*), că în primele veacuri ale erei noastre creștinismul pune accentul în artă pe reprezentarea Bunului Păstor (un tânăr frumos purtând pe umeri un miel), a Învierii, a Înălțării, adică pe a subiectelor dătătoare de nădejde, capabile să îmbie și să liniștească, de natură să atragă prozeliți cât mai mulți. Abia mai târziu a îndrăznit arta să apuce pe calea realismului și — oprindu-se acum în special asupra Răstignirii, Calvarului și a martirilor- să mărturisească adevărata condiție a omului în lumea *aceasta*, lume a suferinții, nedreptății și absurdului.

1950

Manole despre principialitate: Să-ți dau eu un exemplu de principialitate. Când, după ce a fost grațiat, Dreyfus s-a înapoiat de la insula Dracului, primul lui gând a fost să se ducă să-i mulțumească lui Clemenceau. Desigur. Știi ce-a făcut Clemenceau? A refuzat să-i întindă mâna. Îl disprețuia fiindcă primise să fie grațiat, în loc de a răbda până ce va fi fost rejudecat, achitat și reabilitat. „Arăta a negustor de creioane.” (Tigrul către Jean Martet.)

Și o altă pildă, din tabăra cealaltă: colonelul Henry care s-a sinucis când a văzut că cei mai mulți prieteni îl părăsesc deoarece au înțeles că se folosiseră de un act fals.

Dar să știi că în hulitul veac al XIX-lea — pe care nici eu nu-l iubesc, dar față de ce a urmat... — mai toți erau cumsecade. Chambord a fost și el un om de onoare. Încăpățănarea lui e condamnată (pentru că și-a lipsit țara de binefacerile unei monarhii), dar e cinstită, inspiră un adânc respect. Pentru a nu-și călca idealul, renunță la tron. I-ar fi venit ușor să primească restaurația și apoi să impună regimul personal. N-ar fi izbutit, dar putea să încerce. N-a vrut să profite de situație; a spus deschis și a repetat cu insistență ce vrea și

ce va face. Ținea să fie primit așa cum e. Nu inducea pe nimeni în eroare, scrupulozitatea lui era desăvârșită. Un pretendent care este implorat să revie pe tron, un principe pe care toată lumea îl așteaptă și care constant refuză deoarece nu-i permite conștiința să fie monarh constituțional poate fi acuzat de lipsă de inteligență. Acuzație gravă, ce nu-i atinge însă moralitatea. Se poate spune că Chambord a fost lipsit de patriotism. Acuzație și mai gravă, care n-ar trebui să piardă din vedere că pentru el era patriotică atitudinea pe care o luase, lui așa i se părea, așa era convins că trebuie să procedeze. Chambord inspiră ciuda, totodată și considerațiunea. Avea cui să semene, era cinstit ca bunicul lui, Carol al X-lea. Royer-Collard, care-l combătuse, îi spunea totuși lui Victor Hugo: Carol al X-lea a fost un rege om cumsecade. Când în 1832 s-a aflat că ducesa de Berry, văduva principelui asasinat de Louvel în 1820 și mama lui Chambord, o napolitană stricată și care provocase un început de revoltă în Vendeea împotriva lui Ludovic-Filip, e însărcinată, Carol al X-lea de îndată a hotărât să nu-i încredințeze mai departe creșterea vlăstarului regal. Degeaba l-au trimis legitimiștii pe Chateaubriand la Praga să caute să-l înduplece, să o scuze pe ducesa, să prezinte pruncul pe care-l purta în pânțele ca pe „copilul Vendeei”. Om cumsecade, pe Carol al X-lea nu-l impresionau formulele nerode. După cum, lăsând modestia la o parte, nici pe mine nu mă dau gata prostiile solemne și gogorițele pretențioase ale presei din Sărindar.

1971

Mișcarea „Gay Christianity” din Statele Unite mi se pare un pleonasm, după cum Manole spunea că termenul „guvernul autoritar” e un pleonasm. („Că ce fel de guvern e acela fără autoritate?”) Creștinismul e religia fericirii, nu are nevoie de adaosul „gay”, care-i implicat în numele însuși al religiei învierii și transfigurării, a bunei vestiri. O veste bună ce altceva poate produce decât bucurie?

— *Vae victis.*

Huxley: suntem pedepsiți pentru că am fost pedepsiți.

Maria-Antoinetta către doamna Campan: suntem pedepsiți pentru nenorocirile noastre.

Și *Evangelia* știe să fie aspră: celui ce n-are (n-are credință, nădejde, fapte bune, rost pe lume) și puținul pe care-l are (și nu-l rodește) i se va lua.

— Nu vrem să admitem că există și taine, asta-i nenorocirea.

Dostoievski: Ce-i taina? Totul e taină, prietene, taina lui Dumnezeu e pretutindeni... Cât de bine e pe acest pământ, dragul meu... Și că există și taine, cu atât mai bine.

— Divinitatea și credința sunt parametri ineluctabili, de care nu te descotorosești în veac. Obții numai, cum spune Huxley, transferări. Știința în zilele noastre n-a desființat teologia, a înlocuit-o.

Dostoievski o știa de mult: a trăi fără Dumnezeu nu-i decât chin... Omul nu poate trăi fără a îngenunchea... Dacă-l alungă pe Dumnezeu, îngenunchează în fața unui idol de lemn sau de aur, sau imaginar. Sunt idolatrii cu toții, nu ateii."

— Iată că o dată cel puțin iudaismul a rupt registrele contabile și le-a azvârlit foile nebunește în văzduh. Rabi Nahman din Brațlav: n-avem nevoie de nimic altceva decât de nițică viață dulce.

București, 1964

„*Citadela*” de Saint-Exupery. Cartea tipărită nu reprezintă versiunea definitivă: autorul n-a apucat să o stabilească. Sunt și contradicții și o atmosferă pseudo-nietzscheană, care stingherește: Dar și lucruri minunate. Copiez:

„Le-am urât deșteptăciunea care nu era decât de contabil.”

„Așa că esențialul în luminare nu este ceara care lasă urme, ci lumina.”

„Aud glasul nebunului: trebuie să dărâăm zidurile acestea inutile și să nivelăm scările acestea scurte care complică mersul. Atunci omul va fi liber. Dar eu răspund: atunci oamenii vor deveni vite de obor și de teama de a nu se plictisi vor născoci jocuri neroade care tot de reguli vor fi conduse, numai că vor fi reguli fără măreție.”

„Căci e întotdeauna posibil să surpi templul și să ridici piatra pentru un alt templu. (Și celălalt nu e nici mai adevărat nici mai fals, nici mai drept nici mai nedrept.)”

„Oricine înjosește înseamnă că e josnic.”

Despre prietenie: „întrucât e năruit ceea ce ți-a plăcut mai mult la un om pentru că mai e și altceva ce nu-ți place?”

(Comentariu: dezamăgirea în prietenie e un simptom care dezvăluie niveluri mai profunde. Ne doare nu mârșăvia pe care o descoperim la celălalt — la urma urmei nu ne sinchisim de ea -, ci descoperirea propriei noastre mârșăvii reflectată la celălalt, căci nu ne-am fi împrietenit dacă nu exista între noi un fond comun, aceleași ape subterane pe care sunt clădite două case șubrede.)

„Om este acela care poartă într-însul ceva mai mare decât el.”

Despre rugăciune:... „Căci nu mă apropiasem de Dumnezeu, un Dumnezeu care te lasă să te apropii de el nu mai e Dumnezeu. Și nici dacă ascultă de rugăciune. Și pentru întâia oară ghiceam că măreția rugăciunii stă mai ales în aceea că nu i se răspunde și că în acest schimb nu intră urățenia vreunui negoț. Și că ucenicia **rugăciunii** este ucenicia tăcerii.” (E exagerat și eretic, imitația nietzscheană e vădită, dar cuprinde gândul exact că la **rugăciune** omul este cel care trebuie să se străduiască a prinde ce i se spune.)

14 iulie 1963

Există o ură neîmpăcată împotriva binelui și o groază adâncă și disprețuitoare față de tot ce este frumos.

Într-atâta încât mă întreb dacă surprinzător nu e faptul (care-i indigna pe cărturari și farisei) că Hristos mânca și bea cu vameșii și păcătoșii, ci faptul că vameșii și păcătoșii mâncau și beau cu Hristos.

Este o minune că Hristos cel fără de păcat se simțea ca printre ai săi în societatea ticăloșilor. Dacă stăm să ne gândim bine, minune și mai mare (și care constituie încă o dovadă, dirimantă, a divinității Sale) este că acești ticăloși consimțeau să petreacă în tovărășia neprihănirii. Cum de-au răbdat? La început, căci apoi ciudatul lor comesean a făurit din ei făpturi nouă. Dar la început singura explicație a înfrângerii unei porniri atât de înverșunată la ființa omenească este că Domnul a făcut o minune care, deși nevăzută (și ușor trecută cu vederea), nu e mai puțin uluitoare decât celelalte toate.

1965

Nici una dintre virtuți și nici unul dintre atributele divinului nu poate fi izolat și idolatrizat. Numai cumpănitul lor ansamblu reprezintă desăvârșirea.

Ca atare, nici adevărul — singur — nu e un criteriu absolut. Citind pe Luther (*De servo arbitrio*) mă conving și mai mult de aceasta și-mi amintesc aforismul lui Pascal: „Până și din adevăr îți poți face idol, deoarece adevărul fără dragoste nu e Dumnezeu, ci e chipul lui, și-i idol, pe care nu se cuvine nici să-l iubești, nici să i te închini.”

BUGHI MAMBO RAG

...Așadar *nominativ purușă*, *acuzativ purușam*, *instrumental purușena*, *dativ purușăia*, *ablativ purușat*, *genetiv purușasia*, *locativ puruse*, *vocativ*

punișă... *conjugarea a IV-a*: audiverim, audiveris, audiverit, audiverimus... *o mangustă mâncată de cobre...* audiveritis, audiverint... *îi spune Demetrios lui Marcellus...*

1935

Manole: Uite, eu n-am nimic împotriva literaturii. (Vezi bine; mi-a mărturisit că a scris un roman, se cheamă *Freud și Conu Costache*). Dar politica e altceva. Politica stă deasupra. *Mai întâi politica*. Și să nu-mi spui altfel, că ți-l citez nu numai pe Maurras, ci și pe Joseph de Maistre care i-a pus pe literați și pe oamenii de știință la locul lor. Uite, cazul Morny.

Dacă Morny nu murea în 1865 e foarte probabil că politica față de Prusia și Italia ar fi fost altfel dusă și poate că războiul nu izbucnea în 1870. Morny se împotrivese influenței exercitate de Eugenia. Deputat în timpul monarhiei din Iulie, nu era un om făcut de Napoleon al III-lea. Ca ministru s-a arătat capabil; îi îndemna pe funcționari să nu fie birocrați. În greua sarcină de președinte al corpului legislativ a fost neîntrecut, în 1863, când cu intrarea lui Thiers în Corpul legislativ, a declarat că îl bucură această alegere a unui adversar. Curtenitor și politicos, avea o grijă osebită pentru respectarea liniștii ori de câte ori vorbea un deputat opoziționist, ținea ca acesta să fie ascultat cu atenție și deferență. Emile Ollivier a putut afirma în plin Corp legislativ că e republican și n-a fost nici arestat, nici ucis, nici sterilizat, nici închis într-un ospiciu, nici măcar admonestat. Cu Emile Ollivier tactul lui Morny a dat rezultate excelente: Ollivier a trecut de partea imperiului. Reformele liberale din 1860 sunt datorate lui Morny, care-i spunea lui Ollivier că el unul a fost întotdeauna conservator și liberal.

Și ce face Alphonse Daudet? În *Le nabab* îl prezintă pe Momy sub numele de duce de Mora. Tabloul lui Daudet, din punct de vedere literar, e frumos. Din punct de vedere istoric, e fals. Morny fusese în tinerețe un *dandy*, rămăsese până la sfârșit un om de lume elegant. Dar n-a fost deloc mondenul frivol pe care și-l închipuie Alphonse Daudet. Mora e mondenul cinic, stricat, atotputernic și senzațional, e impecabilul snob. E Brummel. Daudet recunoaște că e și Richelieu, dar portretul e făcut din culise, de nu din oficiul de lângă bucătărie. Morny n-a fost un duce milionar, un om politic fără scrupule, un „parizian” în sensul romanelor de aventuri galante, un demnitar luxos și leneș. Daudet a văzut numai pe mondenul blazat și obosit, pe satrapul putred. Pe marele om politic inteligent și harnic, n-a știut să-l vadă. La lumina lumânărilor i s-a părut că desfrâul îl doboară pe Morny; micului provincial și gazetar, secretarului (și doar nu era slugă!), nu-i venea a crede că un om atât de bine îmbrăcat poate fi obosit din cauza muncii, eforturilor și activității ce depunea ca președinte al Corpului legislativ. Morny a murit învins de muncă, după ce a îndeplinit cu abilitate și strălucire o funcție mult mai delicată și mai extenuantă decât aceea de împărat. Istoria nu trebuie să-l judece după cele spuse, fără răutate de altfel, de un secretar pe care-l scăpase din mizerie și de la moarte (pentru că îi dăduse mijloacele de a-și vindeca tuberculoza). Ea trebuie să-i recunoască acestui om inteligent, cumsecade și muncitor toate meritele lui. Tu știi că eu nu-s bonapartist, dar nu e drept ca al doilea imperiu să apară ca dictatura destrăbălaților din veacul trecut. În sunetele valsului, Napoleon al III-lea n-a ordonat crime și, printre orgii, Morny n-a delapidat banul public. Nu e Aretinul. Numai imaginația dezlănțuită a cititorilor de romane în fascicule și-i închipuie pe Napoleon al III-lea și pe Morny ca pe niște Aretini. Dar veacul nostru, mă, oferă spectacole atât de senzaționale, încât cei care nu pot crede că în secolul al XIX-lea o dictatură putea fi un simplu regim politic parlamentar al unor oameni de ispravă și al unei societăți normale nici nu

pot fi condamnați.

— Giono, în timpul ocupației Franței de către germani: Să ne supunem. Mai bine un măgar viu decât un leu mort.

Așa e. Așa e. Eroismul e ridicol și fals, vorbele mari sunt goale, bătrânii îi trimit pe tineri la război, bogații îi îndeamnă pe săraci să rabde, sătulul îi dă flămândului sfaturi... Da, da, da. De trei ori da. Corneille e răsuflat, iar cu sentimente frumoase nu se face literatură bună. Viața n-are preț.

Știu. Dar nu e mai puțin adevărat că eroismul și demnitatea au și ele „părțile lor”, vorba lui Gorică. Și au gesturile demne și purtările eroice un farmec al lor, un haz propriu, o forță emoțională care nu-s chiar de trecut cu vederea. (Unde mai pui că într-o celulă e mult mai plăcut să ai drept colocatari adepți ai onoarei decât părtași întru cedare de-ai lui Giono, în privința cărora sunt pornit a crede că ar isca zilnic discuții centrate asupra distribuirii gamelelor.)

Exemplu: Sf. Petru când zice: „Du-te de la mine, Doamne, că sunt om păcătos” (Luca 5, 8), ori când cere să fie răstignit cu capul în jos. Ofițerul german care ordonă plutonului său a da onorul lui Bergson în curtea comisariatului unde bătrânul venise ca să fie trecut pe listele de evrei. Sau Bergson însuși, catolic din convingere, care nu acceptă să se boteze în timpul ocupației străine pentru ca să nu poată fi bănuit că a făcut-o din interes. Sau — e o reacție în lanț — preoții catolici care-l consideră totuși drept creștin și botezat cu „botezul intenției”.

Sau legenda prințesei Godiva care s-a învoit să călărească goală pe străzile orașului Coventry pentru a obține de la soțul ei ridicarea unor împilări — și nici unul din locuitorii orașului n-a ieșit din casă, afară de unul singur, pe care concetățenii săi nu l-au pedepsit decât nemaivorbindu-i niciodată. Sir Lawrence Mont își trimite cuscrul, pe Soames Forsythe, în casa marchizului de Shropshire. Pentru a-i înlesni marchizului participarea la o acțiune de binefacere, Soames se oferă să-i cumpere un tablou atârnat în sufrageria casei. Proprietarul vrea să dea jos tabloul pentru ca să poată cumpărătorul vedea semnătura pictorului. De vremea ce-i aici, zice Soames, dovada-i ca și făcută, nu-i nevoie să vă deranjați. Mont ar fi fost încântat de cavalerieasca purtare a burghezului său cuscru, dar numaidecât după aceea ar fi simțit o strângere de inimă când Soames îi răspunde marchizului că nu poate plăti cinci sute de lire pe tablou. (Va să zică tot neam de negustor a rămas, tocmeala i-a intrat în sânge!) E prea puțin, adaugă Soames, și indică un preț mai mare. Marchizul se împotrivește. Dacă vreți, încheie Soames — și l-ar fi dat gata pe Mont — *eu nu mă tocmesc*.

— Că rolul credinței este hotărâtor în tot ceea ce aparține domeniului ideativ am știut-o mult înainte de a fi primit harul. Din dreptul public, din citirea lui Ortega y Gasset, din spusele lui Manole.

Școala de drept privat de la Lyon, urmând teza lui Em. Levy, arătase că, în cele din urmă, dreptul de proprietate nu are alt temei decât faptul că ceilalți oameni cred despre proprietar că e legitimul deținător al bunului. Dacă nu există titlu de proprietate (sau se merge dincolo de cel mai vechi act disponibil), prescripția de treizeci de ani rezolvă totul. Și-n dreptul public nu e altfel. Puterea — enigmatică noțiune fundamentală a dreptului public, entitatea paralelă proprietății din dreptul privat — este ea însăși o formă de credință.

Manole:

După ce a căzut de la putere, Troțchi povestește că a fost întrebat de nenumărate ori cum se face că a putut cădea? Celor care-l chestionau astfel, Troțchi socotește că puterea le apare ca un obiect material pe care l-ai scăpat

din mână, un ceas, o riglă sau un carnet. El însă dă cărțile pe față: puterea se pierde când influența anumitor idei și anumitor stări psihice descrește în sferile diriguitoare și în rândurile masselor. Se schimbă credințele, se preschimbă sufletele, apar idealuri și planuri nouă. Troțchi a căzut — el o spune, nu eu — nu pentru că s-au urzit comploturi împotriva lui, ci pentru că oamenii nu mai gândeau și credeau ca el, nu se mai aflau pe același plan spiritual cu el. %fse spunea că e individualist și aristocrat, lui, teoreticianului revoluției permanente, pentru că masele erau obosite de revoluție și voiau să fie lăsate să trăncănească în jurul unei sticle de vin (vorba vine) ori să meargă la spectacole de balet ori să bârfească în voie. Troțchi e tot pe poziții revoluționare, dar nu mai e popular și cade dintr-o dată și de la sine, nu-l trânteste nimeni, cade fără să intervină nici o catastrofă pentru că nu-l mai ține nimic, întocmai ca unul căruia i se surpă sub picioare scaunul ori scara pe care s-a suit.

Puterea nu e decât o stare, un rezultat: guvernării nu sunt la putere fiindcă au mijloacele de coercițiune în mână, ci au mijloacele de coercițiune la dispoziție pentru că sunt la putere. Mă, cine crede altfel, crede ca persoanele care-l plictiseau pe Troțchi cu întrebări, crede că puterea e un obiect care scapă din mână, se cucerește, se fură, se ascunde. Un fel de talisman, de coif al Nibelungului. Puterea nu e decât un element de gradul al doilea, provine, decurge de la un altul. Iar elementul inițial e credința masei omenești care e cuprinsă într-o formă statală anume. Dreptul, așadar, nu-i decât o religie, un sistem de credințe.

Guvernării cad atunci când nu mai au vlagă și voință de putere și nu le mai au fiindcă s-a petrecut ceva înlăuntrul psihicului lor. Adevărul e că entuziasmul lor a pierit deoarece nu mai e alimentat de sentimentele masei. Scade potențialul lor guvernamental, cum să nu scadă, de vreme ce a scăzut nivelul izvorului, adică s-a micșorat încrederea poporului. Guvernul e umbra, imaginea din oglindă, curentul electric, mandatarul; poate atâta cât i se delegă. Oamenii care-l compun sunt apți să lucreze atâta vreme cât simt că sunt sprijiniți; câtă *potentia agentii* le transmite uzina generatoare, adică masa guvernată, atâta acțiune guvernamentală depun. Puterea e numele ceremonial pe care-l poartă consensul nostru al tuturor, e voința comună a grupului, cea mai înaltă, voința generală de care tot vorbeau ăia din a doua jumătate a veacului al %XVM-lea. Înseamnă că între guvernări și guvernați se stabilesc niște raporturi sufletești și că ocârmuitorii — de la țariști la troțchiști — pierd orice siguranță și orice putință în clipa în care simt că s-a întrerupt curentul care-i lega de popor. Dar dacă lucrează tiranic și tot nu cad? Asta înseamnă că trebuie să recurgem la tata Freud și să constatăm că, inconștient, poporul îi sprijină și nu este ostil tiraniei.

— Cardinalul de Retz, în acest text fundamental, e poate primul constituționalist care a înțeles cum stau lucrurile: „Parlamentele nu-s oare idolul noroadelor? Știu că le socotiți drept nimica toată deoarece Curtea este înarmată; tare vă rog însă a-mi îngădui să vă spun că trebuie socotite drept foarte mult ori de câte ori se socotesc ele însele drept totul". Iată unde am ajuns: „încep ele însele prin a socoti armatele dumneavoastră drept nimica toată și nenorocirea este că puterea lor stă în imaginația lor; și se poate cu adevărat spune că spre deosebire de toate celelalte feluri de puteri, ele pot, când au ajuns la un anumit punct, tot ceea ce cred că pot."

Possunt quia posse videntur:

După Retz, un salt până la Robert Musil: „Crezurile omenești nu sunt, probabil, decât niște cazuri particulare ale creditului. În iubire ca și în

afaceri, în științe ca și la săritura în lungime, trebuie să crezi înainte de a câștiga ori de a-ți atinge ținta; cum de n-ar fi la fel de adevărat și-n viață în general?... Când această credință se isprăvește — pentru că nu există nici justificare, nici acoperire — falimentul nu se lasă așteptat: epocile și imperiile se prăbușesc aidoma afacerilor când creditul lor e consumat.

De hotărâtoarele cuvinte ale cardinalului de Retz se leagă și acestea, nu mai puțin înzestrate cu harul de a dezvălui lucruri ascunse, ale lui Joseph de Maistre: „L-am întrebat într-o zi pe un militar de seamă: *Ia spune-mi, domnule general, ce înseamnă o bătălie pierdută? N-am izbutit niciodată să înțeleg bine ce e. Mi-a răspuns după o clipă de tăcere: habar n-am. Iar după o a doua tăcere adaugă: e o bătălie despre care crezi că ai pierdut-o... o bătălie nu se pierde materialmente... Frederic al II-lea, de pildă, care oricum se pricepea în treburi de felul acesta, zicea: Să învingi înseamnă să înaintezi. Care însă e cel ce înaintează? E cel a cărui conștiință și dârzenie îl determină pe celălalt să dea înapoi... Imaginația e aceea care pierde bătăliile.*”

— Necesitatea unui plan de-al doilea, adică a transcendenței. Malraux: „Istoria artei este că întotdeauna oamenii au cerut artei prezența a ceva ce nu este ceea ce ei pot realiza.” „Altfel spus, nu există artă decât din momentul în care ceva se opune realității. Acest ceva oamenii nu l-au găsit decât în transcendență.” Iar Kafka definește poetul: „un telegraf viu între Dumnezeu și oameni.”

— Mă surprinde că suprarealiștii au trecut aproape cu toții în rândurile antifascismului de vreme ce faimoasa declarație a lui Hans Johst: „Când aud cuvântul cultură pun mâna pe revolver” a fost precedată de o alta, a papei suprarealismului: „Actul suprarealist cel mai simplu constă în a ieși în stradă cu un revolver în mână și a trage de istov în mulțime.” (De ce s-o fi refugiat André Breton în Statele Unite când i s-a realizat visul e un mister, încă unul din misterele care ne depășesc.)

1941

Tata (e în timpul guvernării lui Antonescu) ne explică fratelui meu și mie că n-are nici un rost să ne supărăm. Trebuie să înțelegem că altfel nu se poate.

Mai târziu mi-am adus aminte de vorbele lui și de ale lui Saint-Exupery: „De vreme ce sunt de-al lor, nu-i voi renega niciodată pe ai mei, orice ar face. Nu voi predica niciodată împotriva lor în fața altora. Dacă va fi cu puțință să li se ia apărarea, îi voi apăra. Dacă mă batjocoresc, voi închide batjocura în inima mea, și voi tăcea. Orice aș gândi atunci despre ei, nu voi juca niciodată rolul de martor al acuzării.”

— Dialectica bine-rău, spre deosebire de altele, nu este egalitară. Față de rău, binele e mai gingaș, mai instabil, *mai puțin* la făptură. Binele: e mereu în stare de inferioritate (fragilitate), nu se poate lua la luptă dreaptă cu potrivnicul său.

Camus: „Binele e o visare, un proiect mereu amânat și urmărit cu un efort istovitor, o limită pe care n-o atingem niciodată, domnia lui e imposibilă. Numai răul poate merge până la marginile sale și domni absolut.”

— Teoreticienilor cumișteniei, cedării și compromisului, apologeților „înțelepciunii” și criticilor „eroismului nebun”, lui Jean Giono și unora dintre prietenii mei le-aș spune aceste cuvinte ale lui Gorki (îi trecuse și lui): „Nebunia vitejilor, iată înțelepciunea vieții.”

1970

Pentru ca bărbații de stat europeni și americani să știe cum să se poarte cu statele simiene pe care au găsit de cuviință să le înființeze în Africa și alte părți ale lumii unde faza arboricolă încă nu a fost în întregime depășită,

precum și cu alți mârłani și țopârlani care și-au luat-o rău de tot în cap, ar trebui să aibă cunoștință de una din cele mai nobile scene petrecute (nu sunt prea mulți ani de atunci) pe pământ românesc — și să ia pildă.

Marele pictor și autenticul boier Theodor Pallady obișnuia să dejuneze în oraș: la Jockey Club, la Dobrică pe Aurel Vlaicu ori la restaurantul din Buzești ținut de Mișu, fostul bucătar al Automobil Clubului.

În Buzești, pe vreme caldă, Pallady mânca odată în grădină, având carnetul de schițe în față. La o masă alăturată un tip tânăr, solid, cu păr creț, barbete, haină cu umerii vătuiți, cămașă violet și cravată galbenă. Lângă el o *coardă*, expresivă. Pallady o desenează.

Tipul, enervat (făcut?), se ridică și se proptește în fața artistului.

— Cum de îndrăznești s-o fixezi pe doamna și s-o pictezi? Pallady mormăie un răspuns vag politicos și explicativ, apoi tace. Tipul stăruie și, împins de tăcerea și bătrânețea interlocutorului, trece pe alt registru:

— Ia ascultă, porc bătrân...

Pallady, șaptezeci și cinci de ani, fost elev al unei celebre școli de box de la Paris, își pune carnetul pe masă, nu-și suflecă mânecile, se scoală agale și-i arde vlăjganului un uppercut care-l trânteste peste o masă învecinată.

Ce păcat că n-are cine și cum afla.

(Mai întâi să coboare din copaci. Pe urmă om sta și de vorbă.)

— Pe pământ turcesc, dar cu extrateritorialitate: moartea lui Costantin Brâncoveanu și a fiilor săi confirmă povața dată de lordul Chesterfield lui Philip Stanhope (fiul său): de trăit poți trăi cum vrei, de murit să mori ca un gentleman.

Mundana viață a voievodului se încheie într-un fel care-l consacră ca gentleman (nu s-a *turcit*) și-l aureolează ca sfânt (nu s-a lepădat de creștinism).

Gherla (Zarea), 2 august 1964

După masivele plecări din aprilie (mai ales bolnavi, foarte mulți pe targă, i-am zărit prin interstițiile scândurilor de la camera 35) a urmat citirea de către comandantul închisorii a decretului general de grațiere, la 17 iunie. Pentru prima oară se vorbește despre „deținuți politici”. Până acum: „Ce faace? Deținuți politici? Nu zău, mă? Voi sunteți infractori împotriva securității statului, asta sunteți.” Urmează ca la data de 23 august să „nu mai existe practic nici un deținut politic”. Despre grațiere știusem cu o zi mai înainte, prin morse. Dar acel „practic” mi s-a părut suspect. Poate că n-a fost luat cuvântul în sensul lui corect care e „de fapt”, „concret” — ci în sensul răspândit, dar neexact, de „situație generală în care cazurile excepționale fiind foarte rare nu contează”. Gardienii — acum sunt mai vorbăreți, ba fac și aluzii la „ce să-i faci, așa a fost, să nu plecați cu supărare” — îmi spun că măsura are un caracter absolut. Cu toate acestea, după seria de plecări de la sfârșitul lui iunie, văzând că nu fac încă parte nici din seria care a început să fie liberată la 25 iulie, cunosc o stare ilogică de nerăbdare și anxietate. E stupid, nu mă pot reține, dar iau aminte că-mi pare rău să fi fost urgisit printre ultimii. Aveam să fiu într-adevăr liberat în chiar ultima zi: numele meu începe cu litera S, n-aveam pile de nici un fel, nu eram bolnav incurabil, fusesem „nesincer cu ancheta”, nu figuram pe listele de turnători („au colaborat cu organele de administrație”) și nu mă număram printre reeducați. Dar evenimentul liberării se apropie și poate avea loc din clipă-n clipă. În mica celulă de la Zarcă, singur, îngenunchez și fac un bilanț. Am intrat în închisoare orb (cu vagi străfulgerări de lumină, dar nu asupra realității, ci interioare, străfulgerări autogene ale beznei, care despică întunericul fără a-l risipi) și ies cu ochii deschiși; am intrat răsfățat, răzgâiat,

ies vindecat de fasoane, nazuri, ifose; am intrat nemulțumit, ies cunoscând fericirea; am intrat nervos, supărăcios, sensibil la fleacuri, ies nepăsător; soarele și viața îmi spuneau puțin, acum știu să gust felioara de pâine cât de mică; ies admirând mai presus de orice curajul, demnitatea, onoarea, eroismul; ies împăcat: cu cei cărora le-am greșit, cu prietenii și dușmanii mei, ba și cu mine însumi.

Stau deci în genunchi și mulțumesc lui Hristos Dumnezeu și-I făgăduiesc să fac tot ce voi putea spre a mă purta de-acum încolo ca un domn rece în fața tuturor adversităților, piedicilor, zădăririlor; numai vesel, mereu recunoscător pentru orice bucurie, orice vorbuliță bună care nu va fi blestem sau înjurătură; și voiesc mai bine moartea decât să fac păcate strigătoare la cer.

Mulțumesc sincer, făgăduiesc serios... Dar câți n-au mulțumit și n-au făgăduit? Gândul acesta nu mă clatină totuși pentru că experiența celorlalți nu ne e transmisibilă. Așa încât buna mea dispoziție rămâne, doar tulburată de o oarecare agitație. Umblu fără a mă opri prin micuța celulă. Perspectiva liberării mă furnică, dar mă cuprinde apoi și presimțirea că mă voi întoarce în închisoare — și parcă mi-o doresc. Poate că aici trebuia să rămânem cu toții, poate că era mai ușor, mai bine.

Jilava, camera 25

Montherlant în *Port-Royal* rezumă concepția protestantă despre mântuire: „Neliniștea e o dovadă sigură a puținului folos pe care-l tragem de pe urma sfânței împărtășanii și oricine nu se simte fericit aici pe pământ nu poate să fie fericit dincolo. Crezi în Dumnezeu și ți-e frică de ceva?”

Faimos vorbesc janseniștii, dar tocmai cei care cunosc „teama și tremurul” trec ușor peste incertitudinea legată de erudiția umană în ultima clipă. Înfricoșătoare e judecata lui Hristos pentru că nimeni nu știe care va fi verdictul; meritele, faptele bune, nu sunt precumpănitoare; iar cât privește credința noastră, putem fi siguri că-i adevărată? Protestanții — îngăduind individului să-și deducă mântuirea din starea sa de liniște sau fericire — înlătură tragicul și angoasa din viața creștinului.

Ortodocșii — atât de axați pe Înviere și-n consecință pe bucurie — sunt mai aproape, cred, de esența dramei îndoindu-se mereu de soarta lor. Inginerul Pete. îmi atrage atenția asupra acestui punct, unde văd multă onestitate și un adevărat tremur: tocmai că asta nu se poate ști! tocmai că nimic nu e rezolvat până în ziua judecății.

— Creștinismul școală perfectă a contradicției și paradoxului, cea mai dialectică dintre concepții.

Prima datorie a creștinului: a fi fericit.

Prima datorie a creștinului: a simți adânc nenorocirea condiției omenești.

Ieșirea din dilemă: soluția dogmatică: credința în transfigurare și înviere.

Creștinul (sau omul — e totuna) se cuvine a fi zâmbitor, tolerant, rațional, degajat, convins de relativitatea celor lumești; deci nițel sceptic și foarte îngăduitor; și totodată — știind că aici se joacă partida pe viață și pe moarte — că *numai în trup* ne putem mântui (trupul e trup de moarte și Pavel așteaptă să fie scăpat de el, dar, pe de altă parte, odată ieșit din trup nu te mai poți mântui) — trebuie să fie grav, absolut convins de adevărurile revelației, aprig în convingerile sale și-n simțul tragic și eroic al existenței, abisal în deschiderile sale asupra tainelor vieții. Este necesar, ar spune un istoric al culturii, să îmbine ceea ce Kenneth Clark numește „zâmbetul rațiunii” din secolul XVIII cu aspra ascultare și înflăcărată credință din

secolele XII-XIII.

Dar cum pot fi îmbinate aceste două lucruri atât de opuse: secolul XVIII și secolele XII-XIII? Rațiunea și credința? Zâmbetul și gravitatea? Îngăduința și ascetismul?

Nu știu. (Dacă nu cumva răspunsul pertinent ar consta în răsturnarea întrebării: cum de-au putut ajunge să fie despărțite?) Cunoscut însă o pildă care — în mod tainic — pare a dovedi că opusurile pot coincide, că există o posibilitate de împăcare (integrare) a divergențelor viziunii. Pilda e simplă, nițel zărghită, și sunt cu totul dispus să-i recunosc un caracter neserios, un iz de poznă nastratiniană; prea locală pentru a putea pretinde la valabilitate generală; și, desigur, supărător de reacționară. Iată-o în toată ambiguitatea ei, în dialectica ei filocalie.

La un sfânt călugăr cunoscut pentru curățenia vieții lui, duhovnic riguros, fără multă cărturărie, vine să se mărturisească o femeie al cărei soț a fost arestat pentru motive politice. Deîndată scoate un revolver. Ce mă fac, părinte, e al bărbatului meu, l-am luat la mine să nu dea cineva de el. Călugărul o fulgeră cu privirea îndelung; apoi, căscându-și îmbrăcămintea: „Văleu, văleu, dă-i drumul în anteriu.”

(Luca 8, 8: Cine are urechi de auzit să audă.)

1967

Admirabilul Athenagora, patriarhul întâlnirii de la Ierusalim și al sărutului de la Istambul — al ecumenismului față de care m-am legat să-i fiu fidel — îi spune lui Olivier Clement că merge spre Hristos pentru că îl iubește și „nu e silit de nimic”, pentru că Hristos — care a refuzat să coboare de pe cruce și să prefacă pâinile în pietre — e tot una cu libertatea.

Hristos ne dă libertatea (Ioan 8, 32: „iar adevărul vă va face liberi”) și fericirea sub forma de rețetă practică de uz cotidian.

Cine-și repetă mereu maxima lui Kierkegaard: „Contrariul păcatului este libertatea” și cine știe că libertatea este bunul suprem, înțelege ce poate însemna creștinismul.

Nu-i reproșez lui Giono că a îndemnat la cedare în fața răului în numele superiorității vieții asupra morții. Îi obiectez că a trecut cu vederea peste alt adevăr: că viața — desigur infinit superioară morții — nu este nici ea bunul suprem dacă nu e însoțită de calitatea-i *ab initio* consubstanțială, adică de libertate. Când Benda spune că bunul suprem al omului nu e viața, ci libertatea, el enunță un adevăr de care Giono n-a vrut să țină seama. Benda e un scriitor care nu se compară cu Giono. Dar dacă adevărul poate ieși din gura copiilor și a săracilor cu duhul, de ce n-ar putea veni și de la autorii cu o frază mai puțin pitorească?

— La urma urmei, Pascal ne îndeamnă să pariem.

Bine.

Dar dacă?...

Dar dacă e așa cum presupune Renan: s-ar putea ca realitatea să fie tristă?

Dar dacă s-ar adevări coșmarul lui Jean-Paul: în catedrala pustie, sub orologiul pe al cărui cadran fără ace au încremenit cifrele veșniciei, Shakespeare dă de veste moliilor că nu există Dumnezeu'?

Dar dacă universul, cum a crezut J.B.S. Haldane, nu e doar mai ciudat decât gândim noi, ci mai ciudat decât putem gândi?

Atunci — cu atât mai rău pentru natură și univers. Îmi repet cuvintele abatelui Valensin.

(De fapt, e numai o iluzie: cei de mai sus se referă la universul corupt, singurul prins de simțuri și de concepte.)

— Smerit, da, cel care afirmă adevărul. Dar nu întrucât **afirmă adevărul**. Proclamarea adevărului e mereu solemnă pentru că **adevărul** e solemn.

Cine se rușinează să mărturisească pe Hristos, va fi rușinat la Judecată. Hristos e Adevărul.

Mărturisirea adevărului e un act ce se face numai *solenmiler*.

— Buddha, ieșind din palat, a văzut moartea, boala, foamea, sărăcia. Acestea toate țin, într-o oarecare măsură, de fire. Ura dezlănțuită și predicată, nebunia, tortura nu le-a întâlnit. Secolul al XX-lea a văzut, în afară de calamități, toate fumurile iadului și demenței, a văzut că iadul poate fi, că e în orice clipă gata să treacă de la virtualitate la încheiere. Abisul, situațiile limită și angoasa ieșită-n stradă și postată pe la colțuri au arătat omului de rând al secolului al XX-lea că diavolul există și că e aproape de el. Prin urmare secolul al XX-lea e cel mai pregătit să devină creștin.

— Creștinismul nu e prostie mieroasă. Prințul Mișchin — idiotul — numai prost nu e. Pe toate le știe, pe toți îi înțelege, cunoaște răul ca puțin alții. Dar dintr-însul nu trage concluzia cinismului, iresponsabilității și deznădejdiei, ci deduce soluția bunătății, apărării dreptății altora și smeririi eului — întreita soluție creștină. Singura posibilă, dacă avem nițică minte și privim realitatea în față.

1971

În Statele Unite s-au creat biserici ale homosexualilor. Contra. De ce?

În primul rând: Hristos nu respinge pe nici unul din cei care vin la El. Așadar, nici pe homosexuali. Însă, ca și pe toți ceilalți, nu pentru ca să se justifice și să se confirme în păcat, ci pentru ca să se lase de el.

Hristos n-a respins pe curve și pe hoți, dar nu spre a-i binecuvânta în poziția lor de curve și de hoți, ci pentru a-i ajuta să nu mai fie. Greșit ar fi să se creadă că homosexualilor le-ar asigura un tratament preferențial, pe ei primindu-i fără ca să se curețe și libereze din robia păcatului lor.

Domnul, din milă și bunătate, ascultă orice rugăciune; scopul rugăciunii nu este însă întărirea în păcat. Mauriac îi spunea lui Gide: n-are-a-face la ce renunți, totul este să renunți; ca atare în cazul homosexualilor problema nu se pune în alți termeni decât ai înfrânării.

În al doilea rând: creștinismul este prin esență universalist și ostil oricărei segregării. Nu este conform cu spiritul învățaturii lui Hristos să existe o biserică pentru albi și una pentru negri, o biserică pentru femei și una pentru bărbați, o biserică pentru bogați și una pentru săraci, o biserică pentru homosexuali și una pentru heterosexuali, o biserică pentru intelectuali și una pentru analfabeți. Tot astfel, ar fi necreștin și nu lipsit de ridicol (segregația duce spre ridicol) să ființeze biserici speciale pentru hepatici, cardiaci, bolnavi de calculi renali...

Destul că-L rugăm pe Dumnezeu fiecare în limba noastră și că ne despărțim pe naționalități și confesiuni, nu mai e nevoie să creăm alte particularisme.

Gherla, iulie

În camerele dinspre șosea, vara, căldura e atât de mare, încât gardienii îngăduie deținuților să-și lepede hainele vărgate și să stea în chiloți. Zăpușala atingând în anumite ore intensități de neînchipuit, unii se urcă pe paturi, apucă doi câte doi un „cearșaf” și-l agită spre a încerca să iște o adiere.

Stau cu Marinică P. și Sile Căt. și învăț *Cântecul Potirului* al lui Crainic. Pâinea și Vinul. Ca la Trakl și la Ignazio Silone. Caracterul atât de simplu al creștinismului întemeiat pe două realități, două biete și-n același timp splendide realități: pâinea și vinul.

*Și iată, potirul la gură Te-aduce Iisuse Hristoase, Tu, jertfă pe cruce
Adapă-ne, sânge de Sfânt Dumnezeu*

*Ca bobul în holdă, ca mustu-n ciorchine Ești totul în toate și toate prin Tine
Tu, vinul de-a pururi al neamului meu.*

Ca prin minune încep să simt o răcoare, o umezire a gurii arsă de sete (nici la Gherla nu pot bea apa, sălcie); și o imensă recunoștință, niciodată n-am știut mai bine ce e smerenia, cât de „săracă” și „ticăloasă” e condiția umană.

Gherla, 1961

Foarte mulți își reneagă trecutul, dezminț până și lucruri notorii. „N-am fost!” Exemplu de cinste și sinceritate, colonelul C. L. care după ce se recomandă adaugă — spre știință și bună regulă: am fost prefect legionar de Oradea și senator legionar.

București, 1965

Cu Sorin Vas. și Ștefan Pop. despre nebunie.

Secretul nebuniei — pentru Sorin Vas. și Ștef. Pop — stă în discontinuitatea ei, în lipsa de coerență și de consecvență a nebunului.

X. Y. zice că e Napoleon Bonaparte.

Foarte bine. Sunt gata să-l cred. Dar nu pot deoarece el se poartă ca N. B. numai până la un punct. Apoi trișează, se oprește. Nu e consecvent cu el însuși, nu e coerent. Mai bine zis nu-i serios în nebunia lui.

E nebun nu pentru că se socotește N. B., ci pentru că nu e în mod continuu N.B.

Napoleon Bonaparte e Napoleon Bonaparte pentru că el se poartă mereu ca atare, pe când X.Y. se mulțumește ca ceilalți să-l trateze ca și cum ar fi N. B.

Victor Hugo: era un nebun care se lua drept V.H. La fel și Bonaparte.

Dar Victor Hugo și Napoleon Bonaparte se purtau ei înșiși, prin propriile lor mijloace, ca V.H. și N.B.

Mulțumindu-se ca alții să-i recunoască situația de N.B., nebunul dă dovadă de neseriozitate.

Foarte bine, îi accept punctul de vedere. Da, ești N.B. Fii!

Și iată că nu poate fi. Pe când N.B. e un nebun care *poate să fie* N. B., care-și poate realiza modelul și-l poate pune în funcțiune.

Lui X.Y. îi lipsesc mijloacele de a se purta ca N.B. În cele din urmă, din concesie în concesie, se declară mulțumit dacă i se spune: Maiestatea Voastră.

Pe scurt, nebunul nu crede consecvent, continuu și coerent că e N.B. În acest sens, *el știe* că nu e N.B. și că e nebun. În acest sens, orice nebun o face pe nebunul. La X.Y. există undeva o întrerupere, o scurgere (*une fuile*), o tranșare.

Daca domnul de cristal din nuvela lui Henri Duvernois ar fi coerent, n-ar trebui nici să vorbească, deoarece cristalul nu vorbește. Așadar nu-i consecvent cu el însuși. Nebunul, fiind slab, are nevoie de **alții**, depinde întru-totul de ei. N-are și N.B. nevoie de alții? Ca să-l recunoască. Pe când X.Y. are nevoie de alții ca să fie, existențial. El există numai reflectat.

Vorbele lui Sorin Vas. și Ștef. Pop. îmi confirmă proasta părere despre nebuni pe care o am de la Chesterton și de la Manole („Să n-aud de nebuni!”)- Nici Mișchin, nici Don Quijote, nici Alcest, nici Hamlet nu sunt nebuni. Nebuni suntem noi care ne credem în cârciumă în loc de a vedea că suntem în castel. De nebunie trebuie să ne vindecăm, nu de rațiune. Nu în întunericul tulbure, nu în semi-minciuna demenței ne stă scăparea, ci în lumină și adevăr, la picioarele lui Hristos care-i vindeca pe demonizați.

Lucerna, 1938

Comemorarea operei *Siegfried* de Wagner, la vila din Triebtschen, pe malul lacului celor pentru cantoane. Aici a scris compozitorul *Călătoria pe Rin* a eroului după al cărui nume îl botezase pe fiul său de curând născut.

Dirijor: Arturo Toscanini.

Într-una din seri, în sala de concerte, simfonia I-a de Brahms, de asemeni dirijată de Toscanini.

Nu trece mult de la începutul executării simfoniei și plafonul se deschide; cohorte de îngeri coboară din ceruri și umplu sala. Valuri de euforie se revarsă peste tot. Se simte că și bucata și execuția stau sub lucrarea harului sfințitor.

Îmi închipui simfonia I-a de Brahms concepută noaptea, la Viena, spre sfârșit de primăvară: compozitorul iese de la Kafeehaus, târziu, și se îndreaptă pe jos către casă. Calea e lungă și trece pe la *Votivkirche*. E răcoare. A plouat. Din când în când se mai aude, îndepărtându-se, bubuitul unui tunet. Ultimele tramvaie trec, gonind. Toată melancolia vieții se adună în jurul compozitorului, toate chemările, trecătoarele bucurii, permanentele frumuseți, nostalgiile. Mai ales pentru că știe că va muri este sufletul omului cucerit de atâta evanescență și i se pare lumea în jurul său atât de solidă. Cel ce străbate cu pasul apăsător al unui trup bondoc străzile aproape pustii nu e necunoscător al vieții sub toate aspectele ei și nici al trecutului; știe că umblă pe locuri unde au mers Haydn și Mozart, Schubert și Johann Strauss. Prezentul însă e al lui; prezentul cu exigențele și decepțiile lui și cercetat de ceva nepieritor. Mă întreb dacă nu la simfonia I-a de Brahms s-a gândit Mateiu Caragiale când a descris valsul cântat la birtul din Covaci (*Tot mai învăluită, mai joasă, mai înecată, mărturisind duioșii și dezamăgiri, rătăciri și chinuri, remușcări și căințe, cântarea, înecată de dor...*)

Așez simfonia I-a alături de tetralogia lui Wagner (Paul Morand preferă *Tristan și Isolda*) și *Don Giovanni*, reușita supremă a muzicii pentru Kierkegaard.

Nicăieri nu cred ca orașanul, în muzică, să fi fost mai aproape de Dumnezeu, cutreierându-și, profan, orașul. (În literatură: *Gaspard de la nuit* de Aloisius Bertrand și — firește — Chesterton, întreg.)

1971

Audiție integrală, stereofonică, a operei rock-pop *Jesus Christ Superstar* de Andrew Lloyd Webber și Tim Rice.

Personajul Mariei Magdalena — text, partitură, voce, interpretare — e extraordinar. Toată puterea de creație și dragostea autorilor pentru operă aici s-au concentrat.

Cel mai tainic pasaj din *Evangelii* — mai greu de înțeles decât chiar Luca 16 ori Ioan 17 — mi se pare ungerea din Betania.

Când Iuda spune: ce risipă! e păcat de bani! un vas atât de scump și s-ar fi putut ajuta atâția săraci! Iuda vorbește în numele nostru al tuturor. Toți judecăm ca el: da, e păcat, atâta risipă de mir și sunt atâția săraci!... Vorbește logica omenească, migăloasă și pizmașă. (Pentru noi înșine nimic n-ar fi prea scump, pentru alții orice e prea mult. Și nici pe noi nu îndrăznim să ne răsfațăm!) Vorbește meschinăria îngrijorată de a limita pornirea spre dărnicie ori spre sacrificiu.

Iar răspunsul lui Hristos, nițel brusc: ia mai dă-i încolo de săraci, că or să tot fie săraci cât va fi lumea și o să-i tot aveți, pe când pe mine nu, iar femeii acesteia i-a fost milă de mine — răspunsul acesta e de natură a stârni cea mai justificată (*righteoits*) indignare a fariseului care mocnește în fiecare din noi. E nedrept și scandalos! ne vine a zice, mai grijulii de gospodărire și

chiverniseală decât oricând.

Așa să fie: orgoliu din partea miruitului? (Să nu fie!) Ori nepăsare față de alții? (Să nu fie!) Prea bună părere despre sine și nevoie de alintare? (Să nu fie!) Dispreț pentru săraci? (Să nu fie!)

Ungerea din Betania e altceva. De fapt e o lecție — ca tot ce se petrece și se spune în *Evanghelii*. Cele rostite pentru noi sunt rostite, să ne fie de învățătură.

Și ni se dă o lecție rea, anevoie de adus la îndeplinire: datoria noastră când vedem o suferință, un om în pătimire, pe aproapele nostru, pe o oarecare cruce, ori în apropiere, în preajma, în perspectiva unei cruci, datoria noastră nu este să ne **refugiem** în abstracțiuni și generalizări, în dragostea de omenire și emiterea dorinței de a se modifica legile și sistemele sociale, ci e să-l *ajutăm* și să-l **mângâiem** și, *pe loc*, să-l **covârșim** cu bunătatea noastră pe omul **acela** și suferința **aceea** anume.

Nimic nu-i prea bun, nimic nu-i de ajuns, nimic nu-i prea scump pentru lovitul, năpăstuitul, suferindul, nenorocitul nostru semen, chip al lui Dumnezeu.

Maria Magdalena* așa gândește — și de aceea purtarea ei va fi relatată atâta vreme cât li se va citi oamenilor din *Evanghelii*. Așa cugetă și așa face: vede pe Hristos, ghicește imensa lui durere, presimte tragica lui soartă, înțelege că-i vorba de o jertfă. Și nu mai știe decât un singur lucru: să-l mângâie pe nevinovatul prigonit. În textul operei rock-pop, parafrizare a textului evanghelic, ea-i spune: nu te gânde la noi, nu te mai gânde, dormi liniștit, totul va fi bine, în noaptea asta lasă pământul să se învârtească singur.

Cutează să-L ducă cu vorbe bune și să-L mintă pe Hristos.

Dragostea de mamă pentru copil: totul are să fie bine, dormi, lasă, nu te sinchisi de noi. Dragostea cu totul dezinteresată pentru că dă la o parte eul: **nu te gânde la noi**. (Exact contrariul pildei maxime de egoism; văduva care în fața mormântului soțului strigă: *cui mă lași?*) Și pentru că — spre deosebire de Iuda — înlătură și acel subtil transfer al egoismului care constă în a trece asupra neprecisei entități a sărăcimii jignirea adusă și persoanei noastre și simțului nostru de economie și micime, care pentru nimic în lume nu ne-ar fi îngăduit să facem un gest atât de inutil și de spectaculos, scoțându-ne fie măcar și pentru o clipă din acra noastră cumișenie.

* **Opera** atribuie Mariei Magdalena ungerea din Betania cofundând trei personaje evanghelice. La Matei și la Marcu, ungerea din Betania este atribuită unei femei nenumite și are loc în casa lui Simon Leprosul. (Aici protestul împotriva risipei este al tuturor apostolilor sau al câtorva din ei.) Sf. Apostol Luca vorbește de „o femeie păcătoasă” care sărută și unge picioarele lui Iisus în „casa unui fariseu”. În *Evanghelia de la Ioan* cea care a uns cu mir pe Domnul e Maria, sora lui Lazăr din Betania.

Și pentm părintele R. L. Bruckberger (*Marie-Madeleine*, Paris, 1952) „păcătoasa” Maria din Magdala și Maria din Betania (sora Martei și a lui Lazăr) sunt una și aceeași femeie, autoarea ungerii. Contra: Lagrange și alți comentatori. Textele de bază: Matei 26, 6 și urm.: Marcu 14, 3 și urm.. Luca 7. 37 și urm.; Ioan 11. 2 și 12. 3 și urm. (*Nota aut.*)

Pilda Mariei-Magdalenă — și cât de vie o face opera rock-pop — înseamnă pentru noi că nu trebuie să ne eschivăm în abstracțiune și generalizare, cu gândul la săracii care nu sunt prezenți și constituie o simplă categorie mintală (sau altfel spus un alibi); că se cuvine să-l mângâiem pe Hristos, adică pe *cel prezent*, care suferă în fața noastră și așteaptă, acum, aici, compătimirea (%co-pădmirea) noastră. A! nu-i rău să vrei binele

omeniri, și al sărăcimii și al clasei muncitoare, dar e ușor; mai greu e să-l duci pe brațe la tinetă pe deținutul ăsta paralizat (și care poate simulează), să-i dai plosca operatului ăsta care nu se poate da jos din pat (și câte poate, nițeluș, exagerează); să rabzi sforăiturile generalului Constantinescu-Țăranu fără a-l deștepta din somn și a-l soma rățoit să se întoarcă pe o parte (nu i-ar fi, zău așa, imposibil), să-l oblojești pe nesimțitul ăsta care urinează în gamelă, să-l asculți pe neînduratul pisălog care nu-și află liniștea decât turuindu-și fără încetare necazurile, ranchiunele, amarul.

Aceasta-i lecția Mariei-Magdalena: o lecție de modestie, ca tot ce-i creștinesc. Suntem chemați a nu ne pierde în vagi și mărețe planuri și deziderate, ci a da ajutoare practice (neplăcute, la nevoie; scârboase, la nevoie; agasante, de va fi cazul) celui de lângă noi. A ne fi milă de actuala și reala durere a vecinului. În parabola Mariei-Magdalena, așa cum o vede opera rock-pop — iar parabola se va citi atâta vreme cât vor fi ascultate *Evangeliiile* — Hristos nu e numai Dumnezeu pentru care orice sacrificiu am face e prea mic — ci e și simbolul omului îndurerat din fața noastră. Pe el să-l ajutăm, cu fapta, acum, cu ce putem, măcar cu o vorbă bună, o consolare, o ureche atentă, un dar, o frecție, un drum la farmacie, pe el, nu pe cei care nu-s prezenți, nu abstracțiunile și categoriile care-s curate, depărtate, discrete și pline de calități, care — ele — nu sforăie gălăgios și nici nu urinează în gamelă. Să ne ajutăm semenul plin de răni și de păcate, de urâte și puturoase răni, de mârșave și meschine păcate, cusurgiu și plin de manii, obraznic, nemulțumit, nerecunoscător, murdar, încăpățânat, pretențios, căruia nimic nu-i este bun și care binelui ce i se face îi răspunde dacă nu chiar cu sudălmii în orice caz cu înțepături, ironii și resentimente.

Maria-Magdalena are un singur gând: să-i arate lui Hristos că nu e nepăsătoare; vrea să-i îndulcească suferința, să-l consoleze, să-i îndulcească teribila sarcină. Și pentru că nu poate să-L **ajute** propriu-zis, face atât cât poate: îi aduce o jertfă inutilă și costisitoare, schițează un fel de ritual, un gest al cărui sens e: dacă altceva nu-s în stare să fac, măcar să plâng și să mă păgubesc pentru Tine. Mirul, desigur, nu înlătură crucea, dar o stropește cu puțină rouă, se numără printre **hotărâtoarele** pricini care dovedesc că jertfa de pe cruce n-a fost, ea, zadarnică.

— Trei ființe cred că au stropit cu puțină rouă crucea lui Hristos: Maria-Magdalena, tâlharul cel bun și, din vreme, Nicodim, care i-a arătat Domului că și în rândurile compacte ale fățărniciei îndărătnice va putea rodi sămânța cea bună. (Trei ființe — și lacrimile Mariei.)

Puțin mai înainte, marama Veronicăi fusese singura stație îndurătoare a Calvarului; iar dacă s-a întipărit Sfânta Față pe țesutul materialului este pentru a ne demonstra că orice durere e nepieritoare și orice nedreptate va striga în veci.

— La Betania s-a desfășurat — din câte au fost vreodată pentru inimile mic-burgheze — cel mai anarhic, mai *sfidător*, *aristocratic* și mai *scandalos spectacol*. Gise în *Les Thibault*: „*Vivent les courants d'air*”, și deschide toate ușile și toate ferestrele. Nicăieri nu-s oamenii mari mai înfrunțați de copii și neconformiști: se sparg vasele, se risipesc bunurile, se pierde bunătate de ulei, dezmațatele intră-n casă, profeții se lasă atinși de ele, or să se spargă geamurile! și ce mizerie va fi pe jos, unsoarea asta pătează, va trebui să fie curățată, uf... Și partea cea mai nostimă e că la Betania și oamenii mari, oamenii în toată firea, reprezentați prin Marta — se poartă de tot ciudat: se spetesc să le facă de mâncare tuturor copilandrilor și zăltaților ăstora...

— Sfânta Tereza din Lisieux: „Al dragostei, cu adevărat, este a jertfi totul, a da în neștire, a fi mână spartă, a spulbera până și nădejdea roadelor, a se

purta nebunește, a risipi fără nici o măsură, a nu socoti niciodată."

— Cât privește pe Iuda:

Iuda se pierde fiindcă raționează prea subtil, prea ingenios; e sofisticat. În cazuri grele cel mai bun lucru este să aplici soluția simplă, simplistă a bunului simț, a bunului simț căpos. Dacă judeci: de vreme ce Isus a venit ca să ne mântuiască, de vreme ce ca să ne poată mântui trebuie să fie răstignit, de vreme ce pentru a fi răstignit e nevoie ca cineva să-l trădeze, mă voi jertfi eu și-l voi trăda eu — judeci prea subtil și sofisticat. Și prea abstract. Nu! Cel mai bun lucru e să judeci simplist, țărănește și să aplici regula vulgară; orice ar fi, eu nu-mi trădez prietenul și învățătorul!

Nu știu exact care sunt posibilitățile, nu-i sigur că preoții și scribii nu vor găsi alt mijloc, nu vreau să știu nimic, nu mă avânt în raționamente iscusite și cumplite deducții, știu numai una și bună, lăsată din moși strămoși: eu prietenul și învățătorul nu mi-l trădez. Facă-se mântuirea lumii cum o ști mai bine Dumnezeu, eu nu-s decât un vierme și datoria mea de biet om e să aplic morala de uz comun. Motive sunt multe, scuze și mai și, plouă cu argumente, nu vreau să aud de ele.

Iuda s-a pierdut și pentru că a vrut să-și asume o misiune divină, a găsit de cuviință — dovadă de inimaginabilă trufie — să se substituie lui Dumnezeu.

Trebuie să fi fost mai rezervat: nu știu. Nu intervin. Nu mă bag. Eu nu-l vând.

Căci orice ar spune Iuda, oricât de rafinate și chiar de impersonale, dezinteresate și grandilocvente vor fi fost motivele sale, bunul simț popular va putea oricând traduce prin odiosul și de mult încărcatul cu noroi cuvânt de *trădător* frumoasele sale reflecții (și au cuvintele o putere de pângărire și demistificare a lor, provenită poate din lungă uzură). Bunul simț ordinar îl va putea oricând lua pe Iuda la întrebări — și *va termina repede cu el*:

— Mă, tu te-ai dus la popi?

— Da, dar ca să...

— Mă, l-ai vândut?

— Să vedeți că...

— Mă, ai luat treizeci de arginți?

(Dracul cu fapta ne prinde; cu ce poate; ca poliția federală pe gangsteri, de nu pentru marile lor fărădelegi, pentru fraude fiscale.)

— N-am **vrut** să-i iau mai întâi și-apoi i-am restituit...

— Da' i-ai luat. Treizeci?

— Da, treizeci, însă...

— Mă, l-ai sărutat tu?

— Da, dar am făcut-o ca să...

— Mă, ți-ai dat seama și tu de vreme ce te-ai spânzurat.

— Dar tocmai asta dovedește că...

— Nu ține, mă pramatie, ești un trădător.

La ananghie și în dilemă singura cale bună pe care poți apuca e să te ții de regula brută, populară. De ce n-am fost eu martor al acuzării? (Bine mi-ar fi stat, ca ceilalți ieșiți după nici cinci ani și pun'te, fã rost de rețete pentru somnifere!) Fiindcă mi-a venit în ajutor Dumnezeu să găsesc la anchetă scăparea din subtilități și raționamente și să refac judecata mahalagiului din Pantelimon și a țaranului din Muscel.

Simplu! Cât mai simplu, cât mai elementar. Nici o complicare. Orice ar fi și orice s-ar întâmpla și oricât ne-ar ispiti logica, rămânem la pravila naivă, cea mai cazonă și mai nediferențiată: acolo e siguranța. Una și bună: nu vând (ori: nu trădez, după cum o fi cazul). Celelalte, vorba Simonei Weil, incumbă

lui Dumnezeu, facă ce-o ști, nu e treaba mea. Eu nu sunt Dumnezeu. Eu sunt un biet păcătos, care nu știu multe, dar știu că nu-mi trădez stăpânul. Eu, cu de la mine putere, nu mă înalț la rangul *de coredeemptor*.

Așa trebuie să judece Iuda și să nu piardă din vedere capacitatea terfelitoare a cuvintelor, care-s un fel de țate ce nici ele nu știu multe și din cel ce a luat treizeci de arginți și a dat un sărut fățarnic de dragul poliției nu fac un erou subtil, ci un vulgar vânzător.

— Da, sentimentele pot fi sincere și complicate, vorbele sunt teribil de precise și poartă în ele toată încărcătura de rele a vechimii. Drama lăuntrică a lui Iuda va fi fost mare și motivele sale mai complexe poate decât sunt redată în *Evanghelia Sfântului Ioan*. Dar când au trecut din *pshye* la lumina faptelor și pe planul grăirilor, oricare ceață **învăluitoare** și estompantă s-a risipit: haloul confuziei dispărând, n-au mai rămas decât bolovanii apăsători ai calificărilor, ai încadrării în prea puțin nuanțatele vorbe ale oamenilor.

Feriți-vă de cuvinte! Fugiți de subtilități! Nu semnați declarațiile fără a le citi cu atenție!

— Motivul pentru care arhieriei au ținut morțiș să-i remită banii lui Iuda și la sfârșit să nu-i ia înapoi, neîngăduindu-i să procedeze „idealism și dezinteresat”, pare a fi dorința de a da întregii tărășenii un caracter sordid, de a înfunda în mocirla abjecției (Iisus, șeful: un nebun! Iuda, complicele: un vânzător! a lucrat pentru noi) întreagă noua mișcare.

Noua mișcare trebuia să fie de la început lipsită de orice noblețe și eroism, atât în ceea ce privește „principalul vinovat”, cât și în ceea ce privește agentul informator.

Securitatea a moștenit acest fel de a proceda, martorul acuzării întotdeauna se acuză și pe sine (măcar pentru faptul că a fost de față când s-a comis „sacrilegiul”). El crede că, servind organele de anchetă, își asigură bunăvoința lor. Tot atât de puțin pe cât și-a asigurat-o Iuda pe a bătrânilor și arhierilor! *Trebuie compromiși toți*: și acuzatul și martorii și agenții, toți trebuie deopotrivă feșteliți și după ce se vor fi acuzat reciproc și vor fi fost aduși la o stare de amețală în care nu mai știu nici ce-au făcut, nici ce să mai facă, după ce le va fi fost tăgăduită orice putință de reabilitare și orice mângâiere (*Ce ne privește pe noi? Tu vei vedea.*) vor fi deopotrivă azvârliți în a patra stare a materiei morale, în aceeași magmă puturoasă a disprețului și uitării.

— Psihologia și pedagogia germană — îmi spune Bruder Harald Sigmund — deosebesc în prezența vieții de toate zilele două atitudini: *Ichhaftigkeit*, punctul de vedere al insului care raportează toate la el, le judecă numai în funcție de interesele, preferințele și gusturile lui; capacitatea lui de a se simți jignit e imensă, lumea pentru el este un cerc al cărui centru se află în sinea lui; din lanțul reacțiilor între elemente desprinde numai ghinioane, sfruntări, piedici personale. Imperialismul egocentrist depășește cu mult geocentrismul ptolemeic, acela concepând o armonie a sferelor și planurilor cerești, pe când eul omenesc nu vede în ceilalți decât rivali și poticniri. *Sachlichkeit*, dimpotrivă, reprezintă pe cel care e dispus să privească și ce-i stă în față: interlocutorul, treaba, circumstanțele, materia. Tipul acesta e capabil a înțelege că și în fața lui există realități — personalismul nu ascultă de Hume și Berkeley — și uneori poate concepe și punctul de vedere al altuia ori obiectivitatea unei situații.

Deosebirea nu e numai estetică, dar și etică. Tipul egocentric e mult mai predispus la suferință și se poate oricând prăbuși în genunea care se deschide la orice pas în dreapta și-n stânga amorului propriu rănit. Creștinismul care, paradoxal, înalță persoana și apoi o supune realității

obiective, ne poate vindeca de rănille atroce ale susceptibilității, reducând problema locului pe care-l ocupăm în coadă la băcănie sau la casa de bilete la proporții echilibrate. Eroina din *Planetarium* al Nathalie Sarraute îndură chinuri cumplite în legătură cu stilul unei clanțe: e nefericită pentru că nu e creștină.

Adevărul *ne face liberi* și-n același timp ne descătușează nu numai din robia păcatului, ci și din jugul (care nu-i ușor) și de povara (care nu e bună) a fleacurilor, susceptibilităților, împunsăturilor amorului propriu. Dincolo de *Sachlichkeit* putem găsi liniștea necesară pentru a ne pune în slujba altei cauze, mai vrednice: *die Sache Jesu*.

— Expresia aceasta: „războiul nevăzut” referitoare la condiția creștinului în legătură cu un puternic și nemilos adversar nu e o poveste metaforică, e o treabă serioasă. Creștinul duce un război pe care trebuie neapărat să-l câștige, nu încapă „onorabilă predare” și de aceea el nu poate considera războiul drept ceva superficial. El își concentrează toată viața în jurul victoriei urmărite, el își însușește pe deplin cuvintele feldmareșalului Rommel: odată declarat războiul, nimic alta nu mai contează decât să-l câștigi, restul tot e zeamă de varză.

— Întemnițatul poate aprecia mai bine ca alții observația lui Chesterton: „Situția nenorociților se înrăutățește datorită faptului că, spre a medita asupra irevocabilității soartei lor, dispun de nesfârșite răgazuri. Pentru oprimat cele mai rele clipe sunt — din zece — acele nouă zile când nu e oprimat.”

1963

În celula 88 (dacă nu mă înșel) de la Gherla, mare și ticsită, sunt mulți preoți de toate confesiunile. Ecumenismul e pus în practică. În fiecare dimineață, din inițiativa unui preot dârz și a unor mireni inimoși, se organizează o slujbă interconfesională. Stau laolaltă preoți romano-catolici, uniți, ortodocși, pastori luterani și calviști. Unul din luterani e partizan al mișcării liturgice (*Berneuehner Bewegung*) din cadrul protestantismului. Câțiva predicatori sectanți se țin la început de o parte. Apoi unii dintre ei (și tolerantul Traian Crăcea, băiat excelent) ni se asociază.

Nimic nu poate reda splendoarea acestei slujbe lipsită de altar, odăjdii, icoane, tămâie, orgă și obiecte de cult. Siluetele slabe îmbrăcate în zeghe, capetele tunse, fețele palide, cuvintele și cântecele murmurate (să nu audă caralii) făuresc o atmosferă care rivalizează prin intensitate și energie creatoare de entuziasm cu cele mai fastuoase ceremonii din cele mai mărețe catedrale ale lumii. Locurile magice ale creștinătății — Capela Sixtină, catedrala din Chartres, Sfânta Sofia, Athosul, din Wartburg, mănăstirile Zagorsk și Optino — par a fi toate aici, în duh și *in principio*. Ne simțim ca în catacombe, dacă ar veni peste noi primejdiile și năprasnele sunt sigur că toți le-am înfrunța. Cuvintele Domnului: unde sunt doi sau trei adunați în numele Meu, voi fi și Eu — își află aplicarea. Nu, nimic nu poate reda, explica, transmite incomparabila frumusețe a slujbelor acestora de înfrățire ecumenică. Lor, cel puțin tot atât de bine ca societății dinainte de revoluția franceză, li se pot aplica vorbele lui Talleyrand: cine nu le-a apucat nu știe ce-i *la douceur de vivre*⁸⁹. Prezența lui Hristos este orbitor de evidentă și orice s-ar întâmpla mai târziu — nu ne-am prefăcut în îngeri — nu se va putea șterge senzația de răpire la cer pe care o dă improvizata pseudo-liturgie. Încercăm și un sentiment de adâncă recunoștință față de cei ce ne-au pus în situația de a ne împărtăși din asemenea inimitabile și incomparabile momente care ne scot din timp mai tare decât madeleinele lui Proust.

1970

Preoții care se grăbesc să aprobe cu înflăcărate cuvinte de laudă măsurile morale luate de unele guverne totalitare (desființarea prostituției, interzicerea avortului, îngreunarea divorțului) au în gând, cred, mai mult literele și drasticitățile decât spiritul care stă la baza acelor măsuri. Căci spiritul nu poate sufla decât acolo unde e libertate și unde virtutea iese din liberă alegere. (Toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate îmi sunt de folos.) Dacă nu s-ar pune teribila problemă a ispitei, mai că s-ar concepe orașul în a cărui piață centrală, în fața catedralei, s-ar alinia bordelul, cârciuma și tripoul. *Numai că ar fi goale.*

Într-o fază ulterioară, situația de fapt ar fi ca în morala impusă: bordelul, cârciuma și tripoul ar fi nu numai goale, ci și *închise*, căci n-ar avea cine le ține.

(Și-mi place să mi-l închipui pe diavol, înapoia obloanelor trase, alergând de colo până colo; *răcnind ca un leu și căutând pe cine să înghită*. Sau, în altă versiune decât a Sfântului Petru: rezemat de oblon, scăpărând întunericul localului pustiu și verdele meselor de joc cu zâmbetul amar al deznădejdei ofensate.)

— Și-n orice caz nu pot fi de acord cu preoții (chiar dacă printre ei se numără prea cuviosul și admirabilul Sofian B.) care înalță în slăvi edictele miliției cu privire la tunsul părului, fustele fetelor etc. Pentru că dau preeminență unor zădărnicii, uitând că vin din partea unor slujitori ai Celui care lasă asupra-ne Spaima și Minciuna. Pe acestea le uităm. Ca să ne extaziem în fața unor fleacuri? Ca să strecurăm țânțarul și să facem neluată în seamă cămila? Vedem paiul și camuflăm bârna? Dăm zeciuală din chimion și mărar? Aud?

— Pentru a ne primi la El, Hristos nu pune nici o condiție prealabilă, absolut nici una. *Noi însă* când devenim ai Lui ne lepădăm de necurăție nu din obligație, ci dintr-o nespusă rușine și dintr-o elementară bună-cuviință.

— După cum sediul eului nostru intelectual, creierul, este așezat în cutia craniană îndeajuns de tare pentru ca numai burghiul electric s-o poată perfora în caz de intervenție chirurgicală, totul se petrece *als ob* și sediul activității noastre psihice și morale ar zăcea într-o nepătrunsă carapace de egoism, agresivitate, încăpățănare și trufie pe care nici razele cosmice n-o pot birui.

Singure cuvintele lui Hristos au darul de a putea să topească -uneori— carapacea aceasta formidabilă. Atunci, instantaneu, irezistibilul nevăzut laser dizolvă totul în calea sa și răscolește miezul din carapace, mai dur ca materia aștrilor în stare de implozie unde un milimetru cub reprezintă greutatea unui miliard de tone.

— Echilibrul — secretul vieții — nu este tot una cu eclecticismul, mediocritatea și compromisul. Nu se situează pe linia medie dintre extreme, ci dincolo de ele, sintetizându-le, însumându-le, depășindu-le, dogmatizându-le (Blaga). Nu e o tranzacție, ci o și mai acută extremizare. O ieșire din dilema aparent ireductibilă, ieșire ce duce pe singurul tărâm unde poate miji adevărul: al contradicției și paradoxului.

(De pildă afirmația lui Goethe „mai bine o nedreptate decât dezordinea” și zicala *pereat mundus, fiat justitia*⁹⁰ se echilibrează astfel: să fie dreptate ca să nu piară lumea prin dezordine.)

— Eleganța și discreția creștinismului. Dovezi:

Cine nu recunoaște binele care i s-a făcut săvârșește un mare păcat. Dar mai mare e păcatul celui care așteaptă să i se arate recunoștința pentru binele făcut.

Cine postește se cuvine să-și ungă părul și să-și spele fața.

Cine se roagă, să se închidă în camera sa și să încuie ușa.
Cine face milostenie, să nu știe stânga ce face dreapta sa.
Cine e poftit la cină să se așeze la capătul de jos al mesei.
Nimeni să nu silească pe aproapele său, nici măcar pentru a-i face un bine. Nici Domnul nu intră nechemat.
Cine e în slujba lui Mamona, măcar aceluia să-i fie credincios (Luca 16, 11).

— Celebrele versiuni ale lui Longfellow: *Life is real, life is earnest*⁹¹.

Desigur că viața e reală și serioasă de vreme ce e de la Dumnezeu, că într-însa a coborât Hristos și că aici se hotărăște dacă vom fi mântuiți ori osândiți pe veci.

Dar tot atât de adevărat este că viața-i ireală și neserioasă, iluzie și deșertăciune. (Aceasta o spune și hinduismul.)

Dacă ne luăm numai după Longfellow ajungem la o concepție „mic burgheză”, strâmtă, anostă, contabilă a vieții.

Dacă ne luăm numai după hinduism, dăm de murdărie, mizerie, dezgust și nepăsare.

Trebuie prin urmare să ne luăm simultan după două concepții diametral opuse. Trebuie să credem două adevăruri care se exclud. Nu se poate! Se poate: dovadă sfinții, eroii și nenumărații oameni de bine.

(Se poate și pentru că cele două puncte de vedere nu sunt contradictorii și inconciliabile — cum ar fi Dumnezeu și Mamona — ci reprezintă două fețe ale unei singure complexe realități pe care mințile simpliste le despart în mod absolut, dar cele echilibrate le armonizează ca blagoslovită iscusință.)

— De ce dă uneori terorizatul mai mult decât i se cere? (întrebarea aceasta mă obsedează). De ce atribuie călăului sau anchetatorului gânduri mai subtile, pretenții mai mari, o sete de cruzimi mai înfiorătoare decât cele reale? Pentru că, terorizat fiind, panica lui e mai inventivă, închipuirea lui mai exacerbată, toată activitatea lui neurologică mai intensă. Anchetatorul nefiind terorizat (ori mai puțin și în alt fel), e oarecum mai liniștit; adevărul este că terorizatul e *mai rău* și *mai primejdios* decât asupritorul său.

— Zic și eu că existențialiștii au dreptate cât privește partea *descriptivă*, după cum spunea Fr. W. Foerster despre Schopenhauer că nu e anticreștin și că drept este tot ceea ce *descrie*.

1966

Discuții cu evrei în casa verișoarei mele Vally.

Admit, eventual, trecerea de la o credință la alta. (Mai ales dacă a fost constrânsă. Unii mă întreabă dacă am fost cumva silit s-o fac, în închisoare.) Cum de-am putut să trec însă de la spirit la materie? Ar fi înțeles să mă închin în duh altundeva, dar cum de mă pot împărtăși cu pâine și vin (cu „alimente” și din același pahar cu toată lumea), cum de pot săruta icoane făcute din lemn, chipuri cioplite?

Și-mi zâmbesc subțire.

Le zâmbesc și eu. Or fi ei știutori, știu și eu câte ceva: că oamenii nu-s numai spirit, ci și materie. Domnul e duh; dar s-a **întrupat**, carne s-a făcut.

Iată că o religie atât de rațională și de socotită invocă supremația intangibilă a spiritului. Iată că un *Weltanschauung* atât de ancorat în lumesc și în reușită se intimidează dând de speciile ori chipurile materiei. Ce curioasă teamă și repulsie față de materialitatea pâinii, vinului și icoanelor la oameni care vorbesc infinit mai deferent și laudativ despre lume decât adepții lui Hristos! Și parcă e și o tulburată, feciorelnică teamă de a se apropia de Dumnezeu, de a-i cere și a-i da prea mult, de a stabili prea intime legături cu el. Și câtă freudiană mândrie: cum de-aș coborî eu, om creat de Creator, până

la materie!

Sunt însă dispuși să mă înțelegă: ce-am făcut am făcut într-un moment de mare și explicabilă nefericire, deznădejde.

Când dau să arăt că, dimpotrivă, într-un moment de inexprimabilă fericire am făcut ce-am făcut, zâmbetele subțiri reapar, compătimitoare.

Nu mai am ce spune. Zâmbesc, acum rezervat.

Noi nu facem prozelitism, asta-i superioritatea religiei noastre. Așa încheie ei discuția. Nu-mi dau timpul să le spun că se fălesc, vorbind **adevărul**. Lipsa aceasta de prozelitism (trecerea la iudaism: nu numai foarte rară, ci și foarte grea, cazul Palliere) e de fapt un rasism.

— Convorbire cu Al. Pal.

Ne inspiră neîncredere păcătoșii care n-au în gură decât neprihănirea, neostoirea, necontaminarea. Cred cu toții — verbal — în monofizitism și manicheism, concep viața religioasă numai sub forma etericului și absolutului. O *concep*, la propriu, căci în fapt își duc mai departe viața de păcat sub cuvânt că păcatul fiind irezistibil, iar creștinismul tot una cu etericul absolut, nu pot ieși din dilema în care se află. Lui Satana îi consacră viața lor păcătoasă, iar lui Hristos vorbirile și scrierile lor slăvitoare ale purității celei mai rafinate.

Cât de departe sunt de teandria creștină, și de Cel ce propovăduia metanoia pe străzi, în sate, pe drumuri, pe la ospete, te miri unde și te miri cui.

Și ce ușoară e soluția pe care și-au găsit-o.

Dar creștinismul nu-i ușor și Hristos e greu de păcălit; El aici ne cere să ne purtăm — după puterile noastre — creștinește. Aici în lume, făcând eforturi și-n plină necurăție. Și — vorba lui Kierkegaard — nu-i El atât de slab încât să ne scoată din lume. Și nici — se-nțelege — atât de naiv încât să nu știe de ce se vorbește cu atâta intransigență și exclusivism despre neprihănire: vocabularul psihanalitic îi este cunoscut, cum îi sunt toate, deci și *compensațiile* și *transferurile*.

1967

Cartea lui Claude Tresmontant *Comment se pose aujourd'hui le probleme de l'existence de Dieu*.

Îmi pun și eu întrebări: dacă lumea nu-i decât rezultatul întâmplării, de ce există boli și fenomene ciclice? de ce există menstruația ca fenomen periodic? de ce există pentru fiecare boală câte un remediu corespunzător în complexul lumii vegetale, lumii organice sau lumii anorganice? de unde vine perfecta coordonare a părților constitutive ale unui organ și perfecta coordonare funcțională a organelor unei ființe? care-i explicația fenomenului de "respingere" (cu alte cuvinte cum află celulele unui corp că noile celule absolut identice au aparținut altei *imitații*, cum de le adulmecă drept *străine*)? de ce există perioade de evoluție accelerată? de unde capacitatea de selectivitate a celulelor și grupurilor de celule? și acele „semne de punctuație” din codul genetic, recunoscute de biologi, tot isprăvi ale întâmplării sunt? Dar relațiile mecanice bazate pe și exprimate matematic de pătratul anumitor mărimi (distanță etc.)? Astea pentru nimic în lume nu mi le pot închipui explicate prin simpla întâmplare.

Infinita complexitate a oricărui organism și amețitoarele detalii și „finețe” de construcție nu ne mai permit — date fiind cunoștințele noastre — să luăm drept probabilă ipoteza întâmplării. Ipoteza creației e mult mai plauzibilă.

Suntem siliți să presupunem un creator, un agent, un motor, un programator.

Cât despre suflet, nu mai e nevoie a-l dovedi. Tresmontant (pag. 367): Ce este un om fără suflet, un om care „și-a dat sufletul”? Un **cadavru**. Omul are neapărat și suflet, de vreme ce fără acesta nu mai e decât cadavru.

Einstein: „De mirare e că universul e inteligibil.” și „O știință care nu mai se miră și nu venerează e o știință moartă”.

Ipoteza întâmplării apare din ce în ce mai copilăroasă, mai „primară” (cuvântul nefiind luat în sens administrativ).

Alta e teribila problemă: cine e Programatorul și ce urmărește?

(Asupra acestei întrebări se apleacă, nesfârșit de bun și de milos, Iisus Mântuitorul, dându-ne — singur — puțința să-i găsim răspuns.)

(1971 — în ziarul „România Liberă”, la rubrica deceselor, nu mai este voie să fie întrebuit cuvântul „biserica”. Locul unde se va face slujba funebră se menționează ca orice adresă: strada și numărul. Dar este îngăduit a spune: „Corpul neînsuflețit”, ceea ce constituie o mult mai gravă încălcare a materialismului.)

— O constatare a binecunoscutului pictor și teoretician al artei, André Lothe, precum și afirmațiile lingviștilor cu privire la rolul scriitorului și poetului față de cuvinte se potrivesc de minune cu ceea ce produce credința în sufletul dăruit cu har.

André Lothe: „Nu există progres, ci descoperire încântată a unor procedee vechi cât lumea... Esențialul e ca această descoperire să fie cu adevărat descoperire, și încântată, iar nu o moștenire searbădă și izvorâtă din resemnare”.

Cuvintele, în vorbirea de toate zilele, se rutinează, se banalizează, se automatizează. Ce face poetul? Singularizează cuvântul pentru a-i da forța de a produce o senzație; *reînnoiește percepția*, blazată, și reîmprospătează facultatea cuvântului de a o trezi din amorțeală.

Credința operează la fel. Ne redescoperă lumea, oamenii, viața și ne scoate din acreală, din plictis, din mohoreală. Înnoiește și înviorează întocmai ca arta poetului sau a pictorului. Capacitatea noastră de a percepe frumosul și binele devine brusc puternică. Acum, dragostea dăreamă zaplazurile indiferenței și bănuielii, sfărâmă zidurile și plafoanele închistării în egoismul veșnic rănit și supărat. Deodată, percepțiile — și cele morale și cele sensibile — cresc vertiginos. Lumea e alta pentru credinciosul copleșit de fericire — bogată, nouă, îmbietoare, captivantă, euforică — exact ca pentru artist în clipe de inspirație. Lucrează doar aceeași putere: harul sfințitor. (Drogatul dispune și el de acces la euforie, dar cum totul se plătește, artificul la care trebuie să recurgă îi condiționează obținerea stării de încântare și redescoperire de produse materiale și de concursul altor oameni, ce-i compromit liniștea și fericirea în tot restul vremii; dialectica nu iartă, iar ataraxia la drogați e funcție de agitație și obsesie, coloane susținătoare ale iadului.)

— Credinciosul nu e necesarmente și în mod continuu într-o stare extatică; însă oricum rămâne, măcar puțin, stăpân pe sine și liberat de angoasele și spaimile produse de stăruitoarele concretețe ale cotidianului.

— Limbajul pentru Brice Parain e modul prin care exprimăm puterea noastră de a **transforma** ideile în fapte, făgăduințele în adevăruri.

Anchetele Securității și relațiile create între oameni de regimurile teroriste îmi atrag atenția asupra unor alte înfățișări ale limbajului, acute la unele categorii sociale și chiar morale.

Pentru cei pe care i-aș cuprinde sub genericul „șmecheri”, graiul e cu totul altceva decât pentru Brice Parain: e un ceremonial, o capcană și un rit. În loc de a fi o expresie a realului, gândurilor și simțirii, un mijloc de

transmitere a cunoștințelor, cugetării și emoției, e mai ales un sistem de minciuni, o rețea de capcane și un zgomot de fond.

Cuvintele ajung să însemne ceea ce era în dreptul roman „formula”, în lipsa exactei folosiri a căreia orice act devenea nul. Litera se substituie întru totul spiritului, intenția nu mai are nici o importanță. Cuvintele, astfel, devin incantație magică, dar și mijloc de tortură și cursă în care-l poți prinde pe adversar. (În concepția aceasta, firește, orice om îți este doar adversar și raporturile nu pot fi decât raporturi de adversitate produse de tripticul: bănuială, frică, pândă — întreită barieră electrostatică.)

Când șmecherii află că vorbirea poate fi și altceva decât ceremonial și capcană, începând să adulmece rosturile pe care i le intuiește un Brice Parain, uimirea lor e fără margini.

— Din milă față de năpăstuit nu trebuie să cădem, aici pe pământ, în altă eroare. Scriptura a prevăzut acest pericol și ne povățuiește să nu apărăm pe cel slab contra celui drept.

Concepția unor scriitori ca Jakob Wassermann, pentru care oricine deține o fărâmă de autoritate (magistratul, tatăl, profesorul) este vinovat, concepția aceasta nedreaptă — și anapoda — trebuie revizuită. (Manole se declară dușman implacabil al romancierului.)

— J. Madaule despre *Besi*:

„Adevăratul subiect al cărții e lipsa lui Dumnezeu. Și totodată nevoia de Dumnezeu. Jinduirea după Dumnezeu. Jinduire care nu-i numai rusă, ci omenească. Nu mai e chip să refacem lumea fără Dumnezeu, nu mai e chip nici de a trăi omenește fără Dumnezeu, de când s-a făcut om spre a ne izbăvi.”

— Curajul.

Dostoievski: „Frica e blestemul omului.”

— Nu numai în dreptul constituțional, ci în toate domeniile e la fel. Curajul este taina finală, învinge acel care este dispus să moară. Partida despre care se știe și se vede că nu e gata să înfrunte moartea este, de la început și în mod sigur, ca și învinsă. Istoria este a celor ce au știut să moară ori să nu le fie teamă — fizic — de perspectiva ei. (Cred ca acesta-i adevăratul înțeles al zicalei — asiatică mai ales — că moartea e ușa vieții.)

Gherla, martie 1964

În legătură cu problemele ecumenismului, aflu că una din cele mai însemnate în ruptura dintre catolicism și ortodoxie — a lui *filioque* — nu constituie pentru marele teolog ortodox Sergiu Bulgacov un temei dogmatic. Nu există vreo dogmă asupra relației dintre Duhul Sfânt și Fiu și prin urmare opiniile asupra acestui punct nu constituie erezii, ci sunt doar ipoteze teologice transformate în erezii de mentalitatea prea bănuitoare de schisme încuibată în biserici.

1937, Paris

Manole despre trei fenomene ale timpului: invazia verticală a barbarilor (expresia e a lui Rathenau), domnia proștilor, trădarea oamenilor cumsecade.

Primul: năvălesc nu barbarii din alte continente ci, de jos în sus, derbedeii. Barbarii aceștia preiau locurile de conducere.

Al doilea: au sosit — pur și simplu, în sensul cel mai categoric — proștii și inculții la putere și în ciuda tuturor legilor economice și tuturor regulilor politice fac prostii, ca niște ignoranți ce se află.

Al treilea: în loc de a se împotrivi, oamenii cumsecade adoptă expectative binevoitoare, se fac că nu văd și nu aud, pe scurt trădează. Nu-și fac datoria. Imparțialii și încrezătorii înregistrează și tac. Sunt cei mai vinovați.

1937, Paris

În vizită la Ernest Seillière, care de curând a scris referindu-se la Jules Lemaitre: „Nu-l voi urma nicicând; devenit antiliberal odată cu vârsta, aprobă critica severă a doctinarilor care, zice, îl irită cu vorbe mari ca dreptatea, ordinea, civilizația. Cuvintele acestea eu unul le socotesc foarte nobile, deoarece includ speranțe; nu devin periculoase decât dacă aceste speranțe ajung excesive și nerăbdătoare. Nu trebuiesc osândiți decât cei care abuzează de ele pentru a masca naturismul lor funciar și a pregăti în realitate nedreptatea, dezordinea și retrogradul.”

Fără de cuvintele acestea mari vor pieri toate, și *cele mici*.

Așa e dom'le, se bucură Manole, care-l citează pe Prosper Merimée („Îmi plăceți, doamnă, pentru că sunteți aspră, nimic nu urăsc mai mult decât oamenii care iau totul cu binișorul”) și privește **încrunțat** Parisul. Libertatea nu înseamnă indulgență pentru criminali și derbedei. Libertatea, el ar apăra-o ca în secolul al XIX-lea, cu energie, politică de mână forte și-n sunet de fanfară.

— Sunt vitaliști și necredincioși care spun că-L privesc cu simpatie pe Hristos, dar resping creștinismul ca fiind întemeiat pe oribila idee de morală.

Nu putem despărți pe Hristos de creștinism, nu putem da deoparte lumina — una cu Domnul.

Orișice religie care propune ca obiecte ale cultului forțele nopții și străfundurile inconștientului ajunge neapărat la sfințirea cruzimii sau a mlaștinei.

Julien Benda: „Se gândește la alde Gide, alde Valery. Au pierdut discernământul copleșiți de idei, copleșiți de învățătură... N-au avut destulă moralitate spre a purta povara culturii.”

Oameni ca aceștia trăiesc în iluzii și printre extreme. Sau văd omul nespun de rău sau cred că există ființe pentru care înalta virtute e starea naturală. De fapt chiar pentru cei mai buni virtutea presupune voință și efort. Adevărul este că dintre obligațiile civilizației nici una nu e plăcută și nu vine de la sine. Dulce e trândăveala, nu munca. Toate gesturile vieții zilnice, începând cu întreținerea curățeniei corpului, conțin strădanie. Pravila e grea și pentru călugări. E îndoielnic că sinceritatea — dacă ar fi înălțată la rang de regulă unică absolută — ar dezvălui peisaje grandioase: mai curând mici urătenii.

Gide: morala îl plictisește, e bună numai pentru ființele dornice de repaus. De unde! Morala nu e statică, presupune progresul constant, morala nu e nici ușoară, nici plictisitoare. Henri Massis: răul e banal, dezordinea e banală, excepționale sunt lucrurile bune, însușirile alese.

Renunțarea și lenea sunt monotone. Efortul e creator de noutăți interesante. Știm mereu dinainte cum vor reacționa fariseii, imprevizibil e Hristos.

Dacă e vorba de anost, zice Suares, apoi obscenitatea e monotonă, rituală, răul sau viciul sunt mereu aceleași, de o uscăciune apăsătoare. În general vorbind, defectele sunt uniforme. Searbăd prin lipsă de inventivitate e viciul.

Pentru a ieși din încurcătură, plictisiții de creștinism și de idealul binelui recurg în cele din urmă la manicheism, rezolvă totul înlocuind etichetele. Procedând astfel, cad sub proorocirea lui Isaia (5, 20): „Vai de cei ce numesc răul bine și binele rău, care spun că întunericul este lumină și lumina întuneric, care dau amărăciunea în loc de dulceață și dulceață în loc de amărăciune.”

Se pare că acum se știe că nici natura nu e indiferentă; cunoaște direcții preferențiale; cu atât mai mult viața spirituală unde realitatea cedează pasul,

neîncetat, sensului.

— Seillière: nu optimism psihologic (omul e bun așa cum e) și pesimism moral (nu-i cereți să se îmbunătățească) — cum vor naturiștii — ci pesimism psihologic (omul nu e bun) și optimism moral (poate fi îmbunătățit de morală și religie).

— Dreptatea lui Dumnezeu, oamenii nu o știu — și nici n-o pot ști. Le este accesibilă, aici, numai cea omenească.

Și nici nu se cuvine să pretindă a crede că pot sesiza dreptatea divină, consecința ineluctabilă a pretenției acesteia nesăbuite fiind întotdeauna catastrofică.

Se cuvine însă ca ei să aplice, să se străduiască să aplice neîncetat dreptatea omenească — știind bine că ea nu este tot una cu dreptatea divină. În acest sens cred că trebuie înțeles și Montaigne: *Il faut sobrement se mesler de juger des ordonnances divines.*⁹² (Formulare, desigur, echivocă, dar nu neapărat sceptică ori atee, ci ortodoxă: singurul drum ce ne este deschis e al dreptății omenești, pe acesta să mergem.)

— Orice salt *dincolo de bine și rău*, orice ignorare a situației noastre, *dincoace* de limita dintre omenesc și divin, nu poate duce (Nietzsche, Stavroghin, Ivan Karamazov) decât la demență ori satanism.

1964

Una din primele griji, la București, este să-i scriu lui Ionel Trăil. Cu adevărat pot spune că mi-e „un prieten de când lumea”.

Cu patru-cinci ani mai mic ca mine, îl țin minte, copil bucălat, sosit într-o bună zi de-a dreptul de la Paris în casa din strada Armenească. Nea Iancu — taică-său —, băiat de țaran din Mehedinți, fusese coleg cu tata la liceul din Brăila și rămăseseră ca frații (al treilea era doctorul Butoianu). După ce învățase ca bursier la Brăila, Ion Trăil, studiase — strălucit — la Fontainebleau și Liège și ajunsese atașat militar al României la Paris, unde se căsătorise cu o franțuzoaică de mare frumusețe, pariziană de origine bretonă. Tante Alice reprezenta ceva rar: o bretonă necredincioasă. Nu-i suferea pe popi și spunea că o apucă groaza văzând „sutanele negre”. Dar la ea gentilețea și finețea funcționau — așa spune mai bine: clocoteau — la un nivel de intensitate atât de neasemuit, încât trecea prin viață înconjurată de un nimb de farmec, dulceață, bunătate, drăgălășenie și altruism, cum numai la marii sfinți și la unii pustnici se întâmplă a fi. Era înzestrată de Dumnezeu în care nu credea pe căile obișnuite, dar de care se apropia pe căi de bună seamă necunoscute nouă, și în darul facerii de miracole. Cu zâmbetul ei care topea orice gheață, orice supărare, orice icnire de răutate și înverșunare, știa să împace vrăjbele, să aline durerile, să trezească nădejdi. Era mereu gata, la orice oră din zi și din noapte, pe ploaie, pe vânt, pe viscol sau în toiul lui Cuptor, să sară din pat, să iasă din casă, să alerge la capătul pământului pentru a se duce să dea ajutor, să scoată pe cineva dintr-o încurcătură sau o belea sau pur și simplu pentru a face un serviciu ori un drum, pe scurt pentru a fi de folos. Nu ezita, la nevoie, să spună o minciună, ba și mai multe, să cerșească, să insiste, să intre pe fereastră după ce fusese poftită să iasă pe ușă, să se umilească (după criteriile omului obișnuit, căci pentru ea cuvântul de umilire spre binele altuia, ca și cel de oboseală, era inexistent), să ia asupra-și vini străine dacă de aici atârna liniștea celui ce făcuse apel la ea. Femeia aceasta, pe cât era de bună era și de inteligentă, de spirituală, de plină de cele mai rafinate însușiri ale grației. Izbitor de frumoasă și de elegantă, îmbina chipul reginei cu sufletul sfântei într-un anonim pe care dezvăluindu-l nu pridideai a te uimi, a nu-ți veni să crezi, a fi biruit de admirație.

De simpatia ființei acesteia rarissime am avut norocul de a mă bucura în tot timpul copilăriei și tinereții mele. N-a încetat de a-și dovedi prietenia — mereu nemărginită, căci altfel nu o putea concepe — și părinților mei și mie. Pe cine nu fermeca? Până și pe nea Iancu. Olteanul acesta este și a fost de o cinste pe care i-ar fi putut-o invidia zece canonici ardeleni; de o putere de muncă formidabilă; impecabil și ireproșabil în serviciu; extrem de cult (sfărâmând legenda potrivit căreia ofițerii sunt prin definiție agramăți, după cum Arthur Schnitzler în nuvelele și piesele lui a dovedit că nu sunt necesarmente proști și răi); dar și ursuz, necruțător cu greșelile, strâns la pungă și drastic cu sine și cu alții, nezăbavnic la mânie. Singură tante Alice se pricepea, folosind o abilitate mai degrabă întru totul îngerească decât demonică, să dărâme etanșa barieră a severității și nu odată scăpa de necaz un inferior sau un elev de școală militară care nu salutase îndeajuns de reglementar.

Zilele rebeliunii le-am petrecut în casa generalului Trăil, în camera lui Ionel (plecat în provincie), sub portretul Căpitanului (căci Ionel devenise legionar). Generalul era ostil simpatiilor politice ale fiului său — și cât am stat la ei în zilele acelea de ianuarie i-am putut citi pe față durerea în clipele când soarta părea să-i favorizeze pe legionari și ușurarea când biruința a rămas de partea cealaltă. (Dacă rebeliunea reușea, cred că nea Iancu ar fi avut de înfruntat ura portarului blocului — zavergiu pasionat — căruia prezența mea i s-a părut foarte suspectă. Și noroc de portar, după aceea, că generalul era legalist și că procedeele marchizului de Galiffet în mai 1871 îi inspirau oroarea.)

Dovada totalei sale prietenii, Ionel mi-a dat-o în vara anului 1946, când a venit să-mi propună să plecăm împreună din țară. A stăruit zile în șir. Prilejul era extraordinar. O pereche de bătrâni evrei urma să treacă — având acte pentru ei și fiul lor — din sat în sat, predați de o comunitate altelea, prin Transilvania și Ungaria până la Viena. Fiul a murit câteva zile înainte de plecare și bătrânii hotărâseră să ia cu ei un Român, de preferință un fost legionar. Ionel le fusese recomandat și le-a cerut să mă ia și pe mine și apoi i-a convins să încercăm a ne strecura toți patru. Deșteptul de mine am refuzat să plec.

Ionel însă a izbutit să ajungă teafăr și nevătămat în Austria împreună cu binefăcătorii săi, de care s-a despărțit cu lacrimi. La Paris unde, fiind născut acolo, i s-a dat cetățenia franceză pe baza legii lui de Gaulle asupra dobândirii naționalității, a lucrat mai întâi într-o librărie; pe urmă a intrat într-o comunitate călugărească ortodoxă de pe bulevardul Vaugirard. Revista pe care o scotea comunitatea — *Vestnik* ori *Le Messenger* — mi-o trimitea și, din când în când, îmi și parvenea.

Să-i pot scrie lui Ionel că fac parte din obștea creștină ortodoxă și că mi s-a deschis sufletul înțelegerii și dragostirii a tot ce e românesc este pentru mine o bucurie apropiată de a botezului.

Îi scriu, așadar, cu întârziere însă. Îmi răspunde cu o ilustrată închisă în plic; reprezintă Învierea și poartă cuvintele franțuzești *En vérité il est ressuscité!*⁹³.

(Tante Alice murise la Ștefănești lângă Florica în 1956. Ducea o viață de țarancă. Nea Iancu a trăit până la nouăzeci și doi de ani și a murit tot acolo, în căsuța lor înconjurată de o grădină de zarzavaturi și o sfoară de vie.)

— Suntem cu totul lipsiți de simțul misterului în acest veac al XX-lea în care numărul amatorilor de romane polițiste — *dintre care cel dintâi sunt eu* — este atât de mare. Îi iubim pe Edgar Poe, pe Conan-Doyle și pe Edgar Wallace, ne pasionează aventurile impecabilului lord Peter Wimsey, ale

mustăciosului Hercule Poirot, ale spilcuitului Philo Vance, ale comisarilor Ellery Queen tatăl și fiul, ale cinicului Sam Spade, ale discretului Mr. Fortune, ale banalului Maigret sau ale complicaților eroi ai lui Jolin Le Carre — și nu adulmecăm misterul la tot pasul în jurul nostru.. Detectivul-preot (la fel de puțin insolit ca și preotul-muncitor de fabrică) al lui Chesterton, părintele Brown, ne atrage însă atenția asupra omniprezenței misterului, ce revine în fiecare din nuvelele de polițism metafizic unde apare acest Father Brown.

Catehismul episcopilor catolici olandezi desprinde misterul în locurile cele mai neașteptate. Soții, spune catehismul, nici nu știu de ce taine adânci sunt înconjuțați și ce taine adânci exprimă când venind acasă de la lucru el îi spune ei: ce frumoasă ești în seara asta, ori ea îi spunea lui: te așteptam, dragul meu, ai întârziat.

Gherla, 1964

Când le vine un om nou în secție și nu se întâmplă să aibă cine știe ce treabă de-a lor, gardienilor le face mare și deosebită plăcere să-i pună cât mai numeroase întrebări, cu toate că de cele mai multe ori cunosc din fișă răspunsurile. Dar e o distracție care ține loc de taclale la cârciumă, e un mijloc de a omorî timpul, de înviorare (nici pentru ei totul nu-i veselie, își petrec și ei o mare parte a vieții între zidurile mohorâte și-n puterea închisorii: unora atmosfera dramatică le gădilă importanța, pe alții îi toropește) și mai ales de a satisface mahalageasca propensiune către bârfă, vorbărie fără rost și curiozitate. Singura adevărată mare plăcere a mahalalei: nu băutura, nu sexualitatea, nu banii, ci relația cu celălalt — de teama singurătății — sub întreitul ei aspect de văicăreală, clevetire și ceartă.

Când sosesc la Zarcă, plutonierul — unul sever — mă ia în primire vădit bine dispus să converseze. Întrebările sunt cele obișnuite, le cunosc, își urmează cursul într-o ordine aproape invariabilă: cum îți zice ție, mă? câți ani ai, mă? de unde vii? de unde ești de felul tău? ce-ai fost tu în civilie? ești înșurat, mă? da copii ai? la cât ești condamnat? ce-ai făcut?

La ultima întrebare arăt că n-am vrut să fiu martor al acuzării. Ce spui, mă? Cum adică n-ai vrut? — Dau amănunte, dar cred că știe despre mine mai mult decât îmi închipui eu, căci reia: tu ești ăla, mă, care ai făcut-o pe grozavul? — N-am vrut să-mi trădez prietenii, dom'le major.

— Ce spui, mă? și zii, n-ai vrut? — N-am vrut. — Și nu te-a scuturat așa nițel? — Ba m-a scuturat. — Și n-ai spus, mă, ce trebuia? — Nu, domnule major. — Rău, mă, rău de tot, înseamnă că ești un ticălos.

Și iară a face o pauza: mă, tu ai mâncat azi? — Am mâncat, dom'le major. — Și zici că n-ai vrut să fii martor al acuzării. — N-am vrut. — Păi asta e grav de tot, mă, ce, nu puteai spune adevărul? Ești un mare ticălos, mă, și zici c-ai mâncat? Ia, planton, mai adă-i o gamelă de mâncare de la regim și vezi să fie plină.

1972

Vizită Anei. Vine de la spital unde a fost operată de rinichi. A suferit mult. E și Floriana de față, cu ochii ei rotunzi și codițele ei care mereu răspândesc lumină, bunătate și devotament.

Ana socotește că trei pericole amenință creștinismul occidental: raționalismul, sentimentalismul și moralismul.

Protestantismului mai ales îi dă târcoale moralismul. Catolicismului, raționalismul; iar sentimentalismul bântuie pe unde poate, pretutindeni.

Ortodoxia, firește, nu trece cu vederea nici rațiunea, nici sentimentul și nici morala. Pe toate trei se sprijină și tustrelor le face loc. Dar pe deasupra lor așează harul care le îmbină și, îmbinându-le, le cumpănește nelăsând pe

nici una să strice echilibrul.

Ortodoxia, de aceea, nu coboară la nivelul nici unei din cele trei adjuvante ale credinței, ci se menține la acel — integral și inefabil — al sacrului. Harul e ordonator, armonizator și cumpănitor.

— Prea Sfințitul Alex. S., episcop unit:

O consecință a războiului nevăzut pe care-l ducem cu demonii este că singura persoană pe care suntem îndreptățiți s-o înșelăm e persoana noastră însăși. În războiul al cărui câmp de luptă e lăuntrul nostru, orice viclenie e legitimă. De unde și noțiunea de *fraus pia* care i-a scandalizat fără temei pe toți protestanții. Putem să ne și amăgim făgăduind ispitei că o vom împlini săptămâna viitoare, luna viitoare, ducându-o cu zăhărelul, cu vorba, cu preșul (eu rezum, înaltul prelat n-a folosit acest cuvânt) de la o dată la alta, ca bolnavul care pentru a dobândi răbdare își fixează termene până când va mai îndura să stea în pat sau ca prizonierul care la anchetă își dă și el termene de rezistență de la o ședință de tortură la alta. În noi înșine, în luptă cu nevăzutele duhuri rele, avem dreptul să recurgem la ceea ce francezii au numit „vicleșuguri de Piei Roșii”.

Francezii au mai admis că *en mariage trompe qui peut*⁹⁴. Pe tartorul șmecherilor, pe Aghiuță, pe Sarsailă, pe Belzebut, pe Michiduță, pe Împielit, pe Scaraoțchi — numele populare ale demonului o dovedește — suntem îndrituiți să-l păcălim cum ne vine mai la îndemână.

București, august 1964

Tata îmi spune că Gigi Tz. a telefonat mereu întrebând dacă am sosit. Îl chem și mă pofteste la el, în strada Udricani, la fratele lui, Mișu, unde stă de când s-a văzut liber în septembrie 63. Îl găsesc într-un studio improvizat, în mijlocul unor vrafuri de cărți, mape, discuri, laviuri, desene, uleiuri și pânze albe. Două autoportrete se impun prin frumusețea și puterea lor. Laviuri desăvârșite și uleiuri pline de farmec și de paradis românesc. S-ar zice că n-a încetat de a lucra în ultimii patrușprezece ani. Îi cer deîndată iertare pentru supărarea stupidă pe care i-am pricinuit-o cu mai bine de cincisprezece ani în urmă și văd că m-a iertat în adevăr, pe de-a-ntregul. De prima oară îmi pune la pick-up *Requiemul de război* al lui Britten și bucăți de Messiaen, care mă înnebunesc.

Au izbutit să fie salvate multe dintre cărțile și lucrările lui. În 1944, când a fost arestat pentru spionaj în favoarea englezilor, rămăseseră la mine o mulțime de caiete cu desene inspirate din textele mesajelor emise de radio Londra în programul *Les Français parlent à la Français*. Auzind de arestarea lui și așteptându-mă la o percheziție, n-am vrut să distrug caietele, dar pe vreo câteva pagini unde apărea, caricatural, Hitler am avut naivitatea să-i fac acestuia niște mustăți enorme!

Acum sunt mai cunoscător și-mi vine a râde cu multă compătimire de procedeul meu. Și Gigi și eu ne aflăm mult înțelepțiți, vindecați de susceptibilități și ne mirăm de supărările noastre de altădată ca de lucruri ireale. A trecut și el printr-o convertire: are la gât un lanț cu o cruciuliță și-mi mărturisește dragostea, încrederea și recunoștința ce poartă Mântuitorului.

1954

La cursurile Facultății de Drept, Iulia Ionescu era mereu prezentă în banca doua din dreapta catedrei, obținea notele cele mai mari și învăța ca o elevă model. Cuminte, serioasă, îmbrăcată modest, cu părul strâns în „telefoane” peste urechi, era și o colegă perfectă. Dar cu toată admirația, respectul și afecțiunea ce i-am purtat (eu stăteam în banca întâi în stânga catedrei) și-i port, recunosc că am deosebită slăbiciune de sora ei mai mare, colegă și ea cu noi, mult mai puțin harnică și conștiincioasă — Gabriella -,

aparținând genului femeii elegante și mondene, care întâlnindu-se cu Ella N., atunci când Iulia s-a întrebat ce-oi fi devenit eu și emitea presupunerea că sunt comunist și ocup un post mare, a izbucnit: el! niciodată, sunt sigură că nu!

Gabriella venea rar pe la cursuri, nici nu știam că luase aminte la mine. Să perceapă intuiția ori privirea aruncată în fugă mai deslușit decât atenția binevoitoare uzată de frecușul zilnic? Sau poate că mărinimia -neținând seamă de logică — nimerește mai exact?

— Creștinismul nu se confundă cu prostia, prostia e un păcat:

Sf. Bernard din Claievaux (citată de Daniel-Rops): „Nu se cuvine ca mireasa Cuvântului să fie stupidă.”

— Model de prietenie și de purtare frățească e Mallarmé în relațiile lui cu Verlaine.

Verlaine e mereu în suferință ori se bagă în toate belelele.

Mallarmé, în apartamentul lui din *rue de Rome*, e senin, familist, calm și harnic: viața lui de poet (ermetic) se desfășoară într-un cadru de impecabilă cuminenie burgheză.

De fiecare dată, la fiecare ghinion și supărare, Verlaine i se adresează lui Mallarmé. Care-i gata oricând să-i vină în ajutor.

Nici un reproș, nici un cuvânt moralizator, nici un sfat. Serviabilitatea nu obosește, nu cercetează, nu se îngâmăfă, nu-și caută scuze. Ca un robinet pe care-l deschizi, de care te folosești, d-aia e făcut. O dată, de două ori, de șapte ori, de șaptezeci de ori câte șapte.

Bani, intervenții, sprijin, drumuri, scrisori de recomandare, orice.

O dată nu se plânge, o dată nu refuză, nu se eschivează. Bunătatea funcționează ca un aparat, obiectiv, ca și cum ar fi nu o facultate din domeniul condițional, ci însușirea indicativă a unui existent. Bunăvoința devenită instinct, reacție automată, funcțiune socială.

BUGHI MAMBO RAG

... *Cea mai bună dovadă că era bolnav de arghirofilie în cel mai înalt grad și că n-a fost decât un pungaș venit în țară numai ca să lege măgarul de gard și să plece înapoi la barurile de noapte, la tripourile și la vilele somptuoase din Apus e că în septembrie, când generalii Gheorghe Mihail și Paul Teodorescu i-au oferit să-i salveze tronul și să ia situația în mână, s-a derobat. Gheorghe Mihail și Paul Teodorescu aveau cele mai serioase șanse. Pe el însă tronul nu-l mai interesa. Își atinsese scopul. Nu mai voia decât un tren, repede de tot și s-o întindă cu Lupeasca spre mult iubitele lui baruri, idealul a zeci de ani de glorioasă domnie, vorba lui Teofil Sidoravici...*

— Nu, domnule!

Plăcerea de a ști să spui *nu, nu, domnule*, anchetatorului care-ți cere nume, ofițerului politic care-ți propune situația de turnător, diavolului care te ispitește, scârbelor care fac tot ce sunt și ele în stare pentru a te scoate din răbdări.

(Pilat trebuie să fi citit în ochii omului adus în fața sa, ochii omului de care ar fi vrut să se descotorosească îmbiindu-l să-și ceară scuze, să comită o cât de mică josnicie care să-i dea procuratorului puțința de a-l elibera, Pilat trebuie să fi citit și simțit acest *nu, domnule*, emițător de distanțare).

— Măcar de cuprind și o doză de convenționalism, formulele din rugăciune: „din vina mea, din vina mea, din prea mare vina mea” sau „să ne rugăm pentru prietenii și dușmanii noștri”, „pentru cei ce ne urăsc și pentru cei ce ne iubesc pe noi” nu pot să nu trezească în eurile noastre sentimente de admirație și desfătare, ele ne scot puțin din ce auzim în juru-ne de dimineață până seara: fiecare apărându-și cu cerbicie punctul de vedere și dând vina

numai pe ceilalți, recunoscându-și dreptatea numai sieși, blestemându-și nu numai potrivnicii, ci și pe oricine îi iese în cale, îi stă alături (ce faci dom'le! un'te bagi!), îi vorbește, respiră în imperiala lui rază de acțiune.

Trecem prea repede cu vederea asupra uriașelor rezerve de noblețe și înaltă seniorie din creștinism.

Aceste tendințe de a-ți recunoaște greșeala, de a lua asupra-ți răspunderea, de a fi gata să ierți, de a nu consimți să te răzbuni și să le crezi vrăjmașilor tăi o situație aparte (e aici, recunosc, o doză de mândră, dar și plină de farmec detașare), de a nu fi bănuitor și a nu atribui altuia urâtele tale gânduri, dovedesc prezența în religia creștină a spiritului aristocratic celui mai subțire.

(Predica de pe munte considerată și ca Declarație a datoriilor omului liber și nobil).

— În camerele din închisori — pentru că acolo e violent amplificată, exacerbată — am înțeles cât de mizerabilă e situația noastră în lume: prin simpla noastră existență deranjăm pe alții.

N-avem încotro. Se cuvine să înțelegem că orice am face și oricât ne-am strădui, tot supărăm. Singura soluție e resemnarea. Ce putem face? Să tăcem, să tăcem. Să nu facem răul, și nici binele cu sila. Dar și trecând, tăcând, tot nemulțumim. Odată pentru totdeauna se cade să ne băgăm bine în minte: deranjăm doar pentru că suntem prezenți. Și să nu ne oprim aici: mai trebuie să recunoaștem că și ei ne deranjează pe noi! Gând înfiorător: Căci nu suntem mai buni ca ceilalți, tot în aceeași oală ne aflăm și fierbem înăbușit.

Absurdul e unul din parametrii condiției omenești.

Ieșim din obezi prin dragostea de Hristos, cale ocolită, dar sigură

%riihirpn Hf nrrnnnplp ~ Qi înHnrnrp.n nrP7f>ntpi lui iernii uni uucii puii uidgusica uc iiiiaui, vaic \j

către iubirea de aproapele — și îndurarea prezenței lui.

București, ianuarie 1958

La un colț dau de Mihail Avramescu. E în civil, complet ras, fără pălărie, poartă o scurtă și un pulover cu guler rulat. Pe fața de culoare cenușie i se citește amărăciunea: soția a obținut divorțul, nu mai are parohie, e sărac, descumpănit, compromis.

Cred că așteaptă pe cineva, oricum mă reține și-mi spune că orice ar fi și s-ar întâmpla, rămâne ortodox până la sfârșit. Apoi mă ia de braț și însoțindu-mă îmi face o profesiune de credință guenonistă. Îl întreb atunci de ce s-a botezat: Din igienă, îmi răspunde.

În situația-limită în care se află — părăsit și blamat de toți — e de o simplitate absolută și vorbește mai deschis ca oricând. Apropierea de acest om cu adevărat și-n cel mai puternic înțeles **nenorocit** mă înfioară. Parcă nu găsesc mijlocul de a fi cât mai prietenos cu el. În fața prăbușirii spirituale, ca și alături de patul cancerosului, ne pierdem în vorbe goale, stupide.

1970

Câtă dreptate are dr. Al-G. când spune că mai presus de orice trebuie să ne ferim de idealul perfecțiunii. (Firește, de al perfectării lumii, nu de al perfecționării launtrice: acolo se cuvine să căutăm desăvârșirea și sfințenia.) *Uciagaș fără simbrie* de Eugen Ionescu: orașul perfect și splendid, numai marmură, flori și soare, în care locuitorii stau pitiți în casă, pe sub mobile. Sau New-York-ul, Los Angeles, Düsseldorf de astăzi, unde nimeni nu îndrăznește să iasă pe jos după inserare. Ori Eloizii și Morlocii din *Time Machine* a lui Wells. Noaptea Morlocii îi smulg pe Eloizi din palate și-i mănâncă. Huliganii metropolelor încă nu-și mănâncă victimele, deocamdată

le jefuiesc și le omoară. Dar o să vină și asta, mâncatul, am deplină încredere!

— Necredincioșii contemporani, când au cultură științifică, nu mai îndrăznesc să nege pur și simplu pe Dumnezeu, ca aceia de altă dată. Ei înțeleg că probabilitatea existenței unui creator al universului se impune și de aceea preferă să se situeze mai degrabă pe pozițiile agnosticismului decât ale ateismului și recurg la metafore tehnico-științifice. Astfel Arthur Koestler: „Dumnezeu nu răspunde. Dumnezeu și-a scos telefonul din priză.”

(Rămâne de văzut: a) dacă-L și sunăm; b) dacă știm ce să cerem, căci dacă cerem lui Dumnezeu să ne rezolve problemele noastre de organizare lumească, apoi cu drept cuvânt ne putem aștepta să auzim „ați greșit numărul”.)

— Devoțiunea mea particulară e Crucea.

Crucea este esența misiunii lui Hristos — a lui Mesia pe acest pământ.

La Cruce se referă Domnul ori de câte ori face aluzie la menirea lui, la botezul cu care trebuie să se boteze, la paharul pe care trebuie să-l bea. Totul în cuvintele, tăcerile și vestirile sale duce spre punctul final al Golgotei.

Crucea pentru creștin (și să nu pierd prilejul de a repeta, orice om e creștin): simbolul interferenței cerului cu pământul, al spiritului cu materia.

Crucea este tiparul care, singurul, ne îngăduie să înțelegem taina lumii și a vieții, e singura *cheie* de care dispunem.

Ferindu-se de semnul crucii, protestanții pierd din vedere că el nu evocă numai un groaznic instrument de tortură (și nu întâmplător chinul constă în țintuirea verticalității făpturii, în pedepsirea Omului prin însăși poziția sa specifică — luată-n derâdere, vertical dar lipsit de libertate, vertical dar cu mădularele în ptoză, vertical dar expus spre ocară), ci și repetarea conștientă a integrării noastre în semnificațiile ultime.

Mai mult decât orice alt simbol, Crucea este desăvârșita și completa *imago mundi*. O *imago mundi* simplă, integrală, care spune totul. Mai bine, dragă doctore Al-G., decât complicatul și fastuosul Barabudur.

Ianuarie 1954

Din nou la Schitul Maicilor. Plecat târziu. Drumul acasă pe jos, prin nămeți. Nici un tramvai, nici un autobuz. Orașul ca pustiu. Impresie dezolantă de părăsire, de regres: câtă deosebire față de Bucureștii dinainte.

Simt că părintele Mihai nu înțelege: vin la ei, merg pe la slujbe, citesc autori creștini; de ce nu face pasul hotărâtor?

De ce? mă întreb.

Din lene, fără-ndoială. Și de frică: mi-e frică, doresc oare cu adevărat botezul sau e numai o pornire (sentimentală, cerebrală...)? Nu caut o compensare, o supapă, o porțiță, o bucurie nouă în searbăda tristețe care mă înconjoară? (Un loc răcoros pe nădușita pernă de dormit, cum ar zice Cocteau.) Din nesiguranță, așadar. Și dintr-un fel de rușine, cum demonul îi mărturisește lui Ivan Karamazov: la Înviere ar fi voit să strige și el de bucurie, să umple universul cu un uriaș hosana, dar *s-a jenat*, nu-i *sta bine*. Și din motive mici, mici de tot, dar nu chiar mici: ce-or să zică rudele, prietenii? Mama, sunt convins, ar fi fost de acord dacă i-aș fi cerut consimțământul, dar era prea cuminte și timidă ca să fi luat, când mai trăia, inițiativa. Și Manole! Ce-ar zice Manole, care mi-a povestit nu o dată anecdota cu negustorul ovrei a cărui prăvălie pe colț purta emblema „La Jean”, pe când la celălalt colț al străzii ființa magazinul „La Iancu”. S-a botezat omul, românizându-și numele, tot în acel de Iancu. Și ce-a urmat? Lumea, spre a-l deosebi, nu i-a mai spus decât „Conu Iancu jidanu”. Și-apoi rabinul G., alături de care am încercat zadarnic să-mi aflu un loc în sinagogă, rabinul G. ai cărui doi băieți au fost uciși sub ochii și-n brațele lui în pădurea de la

Jilava în timpul rebeliunii?

Și după cum oamenii, pe măsură ce îmbătrânesc, decad și duc o viață mai lipsită de sens și bucurii, dar țin mai mult la ea și se agață cu încăpățănare de vid, în timp ce tinerii plini de avânt sunt oricând gata să se jertfească, să se înroleze ca voluntari ori să se sinucidă, așa și eu trăiesc prea meschin, prea murdar, prea stupid pentru ca să găsesc în mine puterea săvârșirii unui act de curaj, de încredere, de speranță și de sfruntare. Spațiul locativ, cadrele, slujbele din care abia primit sunt dat afară, autobuzele, cozile, boala, orele petrecute în sălile de așteptare ale spitalelor m-au împotmolit într-un mâl de oboseală tâmpă. (De ce nu încerci să amesteci mușețel cu tei și sunătoare? De ce ții un regim atât de sever? De ce nu faci cerere de plecare? De ce nu încerci să te înscrii în partid și tu? De ce n-ai plecat la vreme? De ce nu te-ai dat cu ei? De ce nu te adresezi procuraturii?...)

Sosesc acasă târziu de tot, frânt, iritat. Acasă: bucuriile colocațiunii. În odaia de alături, zaiafet mare, cu ghitare, banjouri și cântece de inimă albastră până-n zori.

1970

De când cu introducerea calculatoarelor în toate domeniile de activitate, trăim un fel de animism mașinist. După ce și-a prelungit mâna cu ajutorul uneltei, apoi cu al mașinii, omul mărește cu ajutorul mașinii electronice însăși eficiența minții sale.

Dar asta nu poate duce la tăgada supremației spiritului; și nici la trecerea cu vederea a faptului că avem o conștiință. Omul percepe că percepe, știe că știe, își gândește gândirea.

Acestea toate le spun înșiși ciberneticienii, mai raționali decât comentatorii din afară.

Să nu ne facem că nu știm; știm prea bine că știm; știm prea bine că suntem ființe conștiente. N-ar fi nici serios și nici corect (*fair*) să pretindem că nu realizăm complexitatea situației noastre de ființe roase de remușcări, obsedate de ideea dumnezeirii (tot argumentul sfântului Anselm rămâne cel mai puternic), nevoite să facă eforturi pentru a-și dovedi că nu sunt decât materie. Iar dacă n-ar fi decât mașini, ce dovadă mai bună decât calculatoarele că au fost create de un programator cu veleități teleologice?

BUGHI MAMBO RAG

... *i-am spus: domnule, sunt un oarecare, un nimeni, un ics, un igrec, dar dumneata care ești contabil șef... Află că mecanizarea agriculturii au introdus-o la noi marii moșieri, încă înainte de primul război mondial. Firmele McCormick și Lanz își aveau încă de pe atunci reprezentanțele în țară, și nu degeaba... Al lui Rimbaud e rimbaldian, al lui Giraudoux e giralducian...*

— Față de zeii antici, Dumnezeuul monoteist pare înzestrat cu puteri limitate. Zeii făceau *orice* voiau, pe când despre Dumnezeu, Bossuet spune că nici El nu poate face nimic împotriva rațiunii. Și mai cunoaștem că Dumnezeu nu poate face decât binele. Există oare limite ale puterii divine?

Teologii explică deosebind între a voi și a putea: Dumnezeu *poate* orice, dar nu *vrea* orice, nu vrea răul, vrea numai binele, este binele.

Pascal (scrisoarea XIV din *Provinciale*) rezumă: „Dumnezeu, neavând nici o putere când e vorba de a face răul, e atotputernic pentru a face binele, pe când demonii n-au nici o putere pentru a face binele și n-au putere decât pentru a face răul.”

— Dumnezeu nu vrea decât binele, nu face răul: de aici nu trebuie să ne poarte gândul spre uitarea altui adevăr, atotputernicia Sa. Duhul suflă unde vrea și Dumnezeu e *%sm'oran* în aprecieri și alegeri: îl preferă pe vameș, o laudă pe desfrânată, cheamă pe cine n-ai crede.

Logica noastră, morala noastră, bunul nostru simț nu fac cât o ceapă degerată în prezența suveranei și neașteptatei atotputerniciei divine, care adeseori ne uimește, de nu ne și scandalizează. Pentru că nu o putem înțelege. Lucrul acesta se cuvine a fi înțeles: că nu o putem înțelege. Și cu adevărul acesta trebuie să ne obișnuim: că trebuie să ne învățăm a ne supune.

Un singur lucru *nu poate* Dumnezeu: să ne mântuiască fără de consimțământul nostru.

— Minunate și pline de bun simț sunt, în *La pact du diable*, sfaturile lui Denis de Rougemont pentru lupta pe care o ducem cu puterile răului.

Se cuvine să folosim numai forța? Ori numai duhul?

Cuminte este să ne împotrivim diavolului cu ajutorul vicleniei și subtilității, cu ajutorul ironiei și inteligenței și *totodată* cu ajutorul tuturor armelor credinței, speranței și dragostei — a căror eficacitate el n-o cunoaște.

Tot astfel tiranul trebuie atacat cu avioane, tancuri, propagandă masivă și o disciplină de fier — și *totodată* cu un nou ideal. Numai astfel pot evita oamenii de bine să fie anexați pe plan extern și pe plan lăuntric.

Demonul simplificării vrea să ne împingă pe una din căi, deși numai prin folosirea amândurora putem spera și birui.

— De vreme ce facem parte ca mădulare din corpul mistic al Domnului Hristos,

de vreme ce, întotdeauna, duhul precumpănește litera, de vreme ce nici un text biblic nu poate fi interpretat desprins de conținutul Scripturii întregi,

de vreme ce legea supremă e dragostea, de vreme ce trebuie să fim oameni, iar nu copii la minte, de vreme ce împărățiile lumii acesteia nu sunt decât deșertăciune și aparțin diavolului (Luca 4, 6),

înseamnă că ori de câte ori dreptul natural intră în conflict cu legile și regulamentele lumești și mai ales când legile și regulamentele emană de la un pseudo-Cezar care de fapt e însuși Mamona ori de la slujitorii lui, când sfidează în mod vădit morala naturală, textul de la *Romani* 13, 1—2 trebuie aplicat cu înțelepciune și măsură. El în orice caz nu poate voi a spune că suntem datori a executa orbește și negliobește ordine potrivnice bunului simț și poruncilor divine. *Romani* 13 nu poate acoperi lașitatea și nu scutește de îndatorirea de a judeca și cumpăni ce facem.

1970

Unde e vremea când Sartre scria (*Situations* II): „Scriitorul are nevoie de libertatea cititorilor” sau „Libertatea scrisului implică libertatea cetățeanului. Nu se poate scrie pentru sclavi. Să scrii înseamnă să voiești într-un anume fel libertatea” sau încă: „Datoria omului de litere nu e numai să scrie, ci să știe să tacă la nevoie”?

— Asupra apropierei de Hristos, proba care nu înșeală, criteriul definitiv este buna dispoziție. Numai starea de fericire dovedește că ești al Domnului. Virtuosul îmbufnat nu e prietenul Mântuitorului, ci jinduitorul după diavol. Ascetul arțăgos nu e autentic.

Există mijloace obiective, în artă, de a recunoaște autenticul și a da deoparte copia. Pentru a deosebi creștinul de caricatura ori imitația sa nu există procedeu mai sigur decât a cerceta dacă postulantul este sau nu vesel și mulțumit. Dacă ipochimenul e intolerant ori morocănos ori agitat ori mahmur ori necăjit, nu e creștin oricât de perfect de fidel ar fi virtuții. E virtuos, dar nu e creștin. Creștinul e liber, așadar fericit. Acesta și este sensul genialei și inspiratei fraze a lui Kierkegaard (de sub a cărei obsesie nu pot ieși): contrariul păcatului nu e virtutea, contrariul păcatului e libertatea. Vămile văzduhului sunt numeroase. Aici pe pământ, la vama care nu poate fi

înșelată, proba constă în starea de fericire.

Virtuosul neîmblânzit nu știe și nu poate rosti „dulce Iisuse”, toată sfera *dulcelui* îi este străină, inaccesibilă — și uită că jugul Domnului e blând și povara lui ușoară.

(Poate că din *Evangelia după Matei*, la *Predica de pe munte*, s-au pierdut unele rânduri ca acestea: „Ați auzit că s-a spus celor de demult: să nu săvârșiți păcate. Eu însă vă spun vouă că oricine se întristează nesăvârșind păcate a și păcătuit în inima sa.”)

Vezi și *Tartuffe*, piesă antijansenistă.

— Sau dacă ne hrănim numai cu ceai și iaurt (ca L.-F. Celine) și totuși inima ne este plină de otravă, apoi vai de ceaiul și de iaurtul acela, că mai bine am consuma numai fleici în sânge (spre scandalul rabinilor) și am bea vârtos (spre indignarea pastorilor) și n-am avea parte — cum cred că au răii doldora de apă și poame — cu cei ce dau zeciuală din izmă, strecoară țânțarul, văd paiul din ochiul vecinului și umblă îmbrăcați în caftane lungi.

August 1964

Izbutesc să aflu (anevoie, fiindcă se ferește de vizite) că Dinu Ne. locuiește la familia Cassasovici, rudele sale, în apropiere de grădina Icoanei.

Pe seară, nu-l găsesc acasă. Aștept. Când vine, târziu, îmi pare și mai slab decât la Securitate în scena confruntării, pentru el invizibilă și nebănuită. E și mai palid, cu obraji de tot scofâlciți (dantura! boala noastră a tuturor). E teribil de emotiv și de emoționat, căința (obsedantă e sinuciderea lui Mihai Răd.) îi dă aerul și-i insuflă gesturile unui personaj dostoievskian. Vrea să-mi ceară iertare, eu vreau să-i spun cât îi sunt de recunoscător și se iscă o scenă nițel ciudată, în care ne întrecem cu plecăciunile, mulțumirile, scuzele, iertările și îmbrățișările. Dar curând ne liniștim și vorbim deschis și curat. Îi vine greu să creadă că sunt cu totul sincer folosind cuvântul de recunoștință. În cele din urmă pricepe (avea să priceapă de-a binelea — și să mi-o spună — numai la Văratec în vara lui 71 când în prezența sa, a soților Stolojan, a lui Al. Pal, și a unui magnetofon am scos în evidență caracterul de Mărturisire ortodoxă și românească — Chicago 1959 — al nuvelei *O fotografie veche de 14 ani* de Mircea Eliade: „Da, într-adevăr, n-ai fi putut interpreta astfel nuvela dacă n-ai fi fost în închisoare și cred acum că-mi ești recunoscător”) și înduioșarea lui e atât de adevărată, mirarea lui dispare atât de lin, ochii lui se uită la mine cu atâta blândețe încât îmi ușurează să găsesc acele cuvinte care-l pot convinge din ce în ce mai mult că și în clipa aceasta, ca și în boxă, sunt și am fost nu numai pe deplin sincer, ci și rămas în urma celor ce aș fi vrut să comunic.

Apoi, când plec și mă conduce până la poartă, cerul înstelat și căldura serii de august, trecând peste stângăciile și exagerările noastre, ne învăluie cu mantia diafană a celei de-a treia virtuți teologale, pe noi care am trecut dincolo de pragul celei de-a doua, cântată de Peguy.

Singur, mă întreb dacă voi reuși să-i explic lui Dinu că de fapt îi datorez prilejul fără de care nu m-aș fi putut naște a doua oară, din apă și din duh.

1972

Primesc din Londra, trimisă de Gigi, poza altarului, nou, al catedralei de la Coventry: un bloc făcut din pietre și cărămizi aparente, acoperit cu o tablă de lemn de o simplitate absolută, de un dramatism biruitor. Un altar înălțat pe locuri unde au fost nenorociri și suferințe. Singura inscripție de deasupra altarului: „Tată, iartă-ne.”

Au englezii defectele lor, dar și când se decid să fie nobili! Orașul Coventry, distrus de germani, își reface catedrala sub semnul asumării în mod egal de către toți — atacanți și victime, învingători și învinși — a vinilor.

Pliantul care însoțește poza cuprinde două citate din Sfântul Apostol Pavel. Unul din *Epistola către Romani* (3, 23): „Fiindcă toți ați păcătuit și sunt lipsiți de slava lui Dumnezeu” și celălalt din *Epistola către Efeseni* (4, 32). „Ci fiți buni între voi și milostivi, iertând unul altuia, precum și Dumnezeu v-a iertat vouă în Hristos.”

Au știut să aleagă și să îmbine laolaltă esențele credinței și practicismul vieții: convingerea că toți suntem păcătoși, fără osebire, toți ne-am abătut și netrebnici ne-am făcut și că tot ce ne rămâne la îndemână este să ne îngăduim, să ne iertăm, să ne facem din bunăvoință lege nedezmințită. Celelalte soluții sunt iluzorii.

Churchill în 1940:

Libertatea: „Eu am dreptate și tu n-ai. Iar pentru dreptul tău de a nu avea dreptate, eu sunt gata să mor.”

Sinceritatea: „Nu vă pot oferi decât sânge, nădușală și lacrimi.”

Politica: „În război: hotărârea. În caz de înfrângere: sfidarea. De biruință: mărinimia.”

— Noblețe.

Marcel Jouhandeau: „Cea mai mare ticăloșie: să crezi că ți se datorează ceva, să pretinzi ceva de la alții, oricât de puțin ar fi.”

Simone de Beauvoir despre noțiunea de „aproapele nostru”: „Am cunoscut un copil care plângea deoarece murise fiul portăresei blocului; părinții copilului s-au săturat: «La urma urmei băiețelul ăsta nu ți-e frate.» Băiețelul ăsta *nu-i* fratele meu. Dar dacă-l plâng nu mai îmi este străin. Hotărârea o iau lacrimile mele. Nimic nu-i hotărât dinainte. Când ucenicii l-au întrebat pe Hristos: cine e aproapele meu? Hristos n-a răspuns printr-o enumerare. A povestit parabola bunului Samarinean. Aproapele omului părăsit în drum a fost acela care l-a acoperit și i-a venit în ajutor; nu *suntem* aproapele nimănui, ni-l facem pe un altul aproapele nostru făcându-ne aproapele său printr-o faptă.”

— Căința adeseori nu-i altceva decât resentiment. Preotul de țară al lui Balzac: „Căința dumitale nu-i decât simțământul provocat de o înfrângere pe care ai suferit-o, ceea ce e groaznic, e deznădejdea Satanei și era poate căința oamenilor dinainte de Iisus Hristos; dar căința noastră, a catolicilor, este înfiorarea unui suflet care se lovește pe o cale greșită și căruia, în lovitura aceasta, i s-a revelat Dumnezeu. Dumneata semeni cu Oreste, încearcă să devii Sf. Pavel.”

Creștinul nu-i supărat pe nimeni și nu-i nemulțumit de nimic. Supărat și nemulțumit e numai de și pe sine.

— Se găsesc în cuvântările lui P. P. Carp formulări cu adevărat creștine:

„În politică greșelile se îndreaptă, nu se răzbună.” „Rău faceți că vă legănați în strania și periculoasa iluzie că murdăria se poate spăla cu sânge.”

„Primul semn al unei stări înapoiate, sub punctul de vedere al culturii, este intoleranța. Când cineva crede că numai el are dreptate, când cineva crede că în afară de concepția creierilor săi nu mai este nimic alt în viața socială, acela este un om incult, care n-a avut încă puțința de a-și da seama cât de variate, cât de multiple sunt manifestările gândirii omenești.”

— Creștinismul nu poate să nu recunoască nenorocita condiție a unor categorii de muncitori din secolul al XIX-lea.

Eroarea marxistă constă în a spune că, fiind sărac și silit să-și vândă forța de muncă, muncitorul englez din veacul al XIX-lea nu era liber.

Liber era. Era însă nenorocit. Asta e altceva.

Se face o confuzie între libertate și nenorocire. Și ceea ce trebuie desființat e nenorocirea, nu libertatea.

..Ci cuvântul vostru să fie: Ceea ce este da, da; și ceea ce este nu, nu; iar ce este mai mult decât acestea, de la cel rău este. "

Mat. 5, 37

Extraordinar e cazul lui Brice Parain, care de la lingvistică ajunge la sfințenie.

Studiile și cercetările sale îndelungi l-au dus la concluzia realistă că la început a fost Cuvântul.

„Cuvântul «ceașcă» nu există fiindcă există ceașca. Pentru că mai întâi există cuvântul, există și noțiunea de ceașcă. Ba poate chiar că datorită cuvântului ceașcă a venit pe lume ceașca sub formă de obiect!”

Semiologic, fenomenologic, realist se constată prioritatea limbajului asupra lucrurilor.

Limbajul însă beneficiază de un monopol absolut. Căci nu putem stabili contacte cu ceilalți, nu putem ieși din izolare *decât* prin limbaj, care-i singura noastră punte spre a trece de la singurătate la comunicare, la Celălalt, la colectivitate și civilizație.

Apoi Parain se avântă mai departe, rațional și neînfricat:

„Singurul mijloc de a vorbi corect, pe de-a-ntregul, este, la urma urmei, de a trăi corect. Așa și cred. Când spun a trăi corect mă gândesc la a face cât mai puțin rău cu putință, a minți cât mai puțin cu putință, a merge până la capătul făgăduințelor noastre, a fi — ce mai la deal la vale — nițeluș sfinți.

Limbajul cinstit, limbajul acela care ne liberează de limbaj, e un soi de sfințenie.”

1969

...Tot ceea ce mâna ta prinde să săvârșească, fă cu hotărâre, căci în iadul în care te duci nu se află nici fapte, nici punere la cale.”

Eccles. 9. 10

Verbele *a face* și *a fi*.

În *L'Être et le Néant* Sartre consacră un strălucit capitol verbelor *a fi*, *a avea* și *a face*; plin de observații interesante, subtile și rodnice. (Recitesc volumul, citit în 1945.)

Să mă opresc, ca la Cluj în ziua liberării, numai la *a face* și *a fi*, accentuând latura — așa zice — eshatologică. Să repet, să completez.

Viața este hotărâtor legată de verbul *a face*: trăirea noastră pe acest pământ, trecerea noastră prin această lume constituie *faza lui a face*. Moartea (ori stările prevestitoare și asemănătoare ei) stau sub semnul lui *a fi*. (Moartea însăși ar putea fi definită ca trecerea în starea lui *a fi*, un *a fi* absolut, purificat de orice contingență.)

Starea lui *a fi* se prezintă aici — măcar că nu atinge absoluta puritate de dincolo — ca deosebit de grea și primejdioasă. (Ceea ce ne îngăduie a bănuși cât de grea și de primejdioasă se va putea prezenta *dincolo*.)

Când ființa omenească e redusă la *a fi* o conștiință singuratică, aflată în comunicare doar cu ea însăși și silită să parcurgă scurgerea timpului clipă de clipă numai cu forțe proprii, ea nu mai are de unde solicita și primi distracții, distrageri, alibiuri, porțițe de scăpare, materie primă. Ea stă, iremediabil și inexorabil, față-n față, rost către rost (în sensul lui Dinu Noica) numai cu sine.

Și când e numai cu sine, numai amintirea perioadei lumești a lui *a face* îi mai rămâne. Acum, în imponderabila „ființosferă”, singurul punct de sprijin și orientare e centrul de gravitate al trecutei și definitiv încheiatei „faciosfere”. Orice „facere” e prin definiție imposibilă. Soldul s-a calculat, s-au tras liniile, s-au pus sigiliile.

Iată de ce este bine să ne îngrijim de sanie și de căciulă vara și să

cugetăm cât mai suntem în faciosferă la ce se va întâmpla în faza inevitabilă a lui *a fi*.

Pe veșnicul *a fi* noi ni-l clădim singuri, iar veșnicia aceasta — rai ori iad — e funcție variabilă de ceea *ce facem*. Picătură cu picătură, zi de zi, clipă de clipă, acțiune după acțiune, gest după gest, **fiandu-l** își pregătește permanentul **esse**.

Iadul și raiul pot așadar fi considerate ca stări de ființare pură; conștiința (sau sufletul, sau eul sau duhul sau cum i s-ar spune) se află acum însingurată și neajutorată de nimeni și de nicăieri, față cu veșnicia, cocoțată pe maldărul de fapte săvârșite în faza lui *a face*.

Dincolo — oricât am jindui (e sensul parabolei dreptului Lazăr și al bogatului nemilostiv) — nu mai putem face nimic niciodată (**nevermore** zice Poe): verbul *a face* piere, e ca și cum nici n-ar fi fost vreodată. Rămâne însă, în toată groaznica lui plinătate și semnificație, verbul *a fi* — el și nimic altceva.

Atunci să te văd, omule! Atunci când ai rămas doar cu ființa ta, orice devenire fiind exclusă, *tel qu'en toi meme l'éternité te change...*⁹⁵ Fără prieteni, fără televizor, fără zgomotul vecinilor... Atunci se va vedea și ce ți-ai clădit, pe care ți le-ai ales: oile sau caprele.

Cam sentențios, dar împrejurărilor excepționale ce mi-au dat prilejul de a cunoaște plinătatea verbului *a fi* le datorez această înțelegere și poate și dreptul — de nu datorია — de a spune sentențios ce știu.

Dacă *aici*, în celula de închisoare în care te nimerești singur, timpul e atât de greu de îndurat, dacă *aici* „a fi” se poate suprapune chinului, cu atât mai înfiorătoare trebuie să ne pară ființarea veșnică, absolut pură, dezbărată de orice îndulcire și devenind — prin simplul fapt al existenței ei — din ce în ce (cu toate că scapă de sub devenire) mai apăsătoare.

Verbele *a face* și *a fi* sunt deopotrivă de gingașe: unul prin evanescența lui, celălalt prin veșnicia lui. Goethe arăta cât de greu este *a face*. Dar greutatea sa pălește în fața lui *a fi* când acesta îi urmează. Fericiți cei ce pot întâmpina pe *a fi* și pot intra în împărăția lui mulțumiți fiind de felul în care și-au încheiat relațiile cu *a face*.

— Mauriac despre libertate: nimic nu poate întrece libertatea copiilor lui Dumnezeu. Numai ea dă preț soartei unui om. Pe ea trebuie s-o păstrăm în viața noastră, în a nației, în a bisericii. Pe ea s-o restituim celor ce i-au uitat gustul.

Sarea pământului.

*Je puis toujours pleurer.*⁹⁶

— Darul lacrimilor.

Această supremă binefacere făcută credincioșilor săi de Domnul, această singură cale pentru ieșirea din impasul menționat la Matei 9, 24, este cunoscută, recunoscută și mărită de un spirit sceptic și atât de stăpânit de pudoare ca al lui Valery. Discipolul lui Mallarmé (cel care spunea: în poezie nu plâng — după cum nici nu-mi șterg nasul), nu ezită să scrie: „Pot plânge oricând, și, poet ce mă aflu, am băgat de seamă că nu există gândire care, urmărită până cât mai aproape de suflet, să nu ducă la țărmurile lipsite de cuvinte, țărmurile acelea mute unde mai rămân doar mila, tandrețea și un soi de amărăciune pe care ni-l dă amestecul de etern, de întâmplător și de vremelnic: ursita noastră.

Aprilie 1968

Părintele Benedict Ghiuș, însoțit de Floriana, vine cu Sfintele Taine, înainte de Paști, să mă împărtășească la spitalul Pantelimon. Mă spovedește acoperindu-mi capul cu patrafirul. Senzația de mai adâncă reculegere decât

în ușa altarului, la Schitul Dărvari. Cei doi colegi de cameră ne-au lăsat singuri. Floriana stă de pază pe coridor, în fața ușii. Sunt în pat, în ghips până peste coșul pieptului. Parcă aș fi în închisoare, la fel de neputincios, de prefăcut în obiect, de aflător la cheremul celor ce dispun de mine — și tocmai de aceea de necrezut de liber, de avântat, de fericit. Scăpat de trupul acela de moarte? de răspundere? de osânda alegerii dintre bine și rău?

Oricum, degajat, „desprins” și zburând — cu gândul. Parcă numai eroii lui Jack London sunt călători printre stele?

După împărtașanie beau tot vinul rămas în pahar. Părintele Benedict surâde. Numai dacă vom deveni asemenea copiilor.

— Înțelepciunea popoarelor de mult a înțeles că între prostie și credință e o prăpastie.

Proverbul german: Dumnezeu ajută pe marinar la vreme de furtună, dar timonierul trebuie să fie la cârmă; proverbul englez: Dumnezeu dă mâini, dar nu construiește poduri; proverbul danez: Dumnezeu hrănește păsările care dau din aripi; proverbul ceh: cel căruia Dumnezeu i-a descoperit locul unde se află o comoară trebuie s-o scoată singur din locul acela; proverbul basc: Bunul Dumnezeu e bun, dar nu-i prost. Ioana d'Arc: să trudim, Dumnezeu va trudi.

— Dacă ni se cere imposibilul și să ne îndumnezeim, înseamnă că ni se cere să facem și minuni, la rândul nostru: să prefacem apa de rând în vin ales; sărăcia pământului în belșug; scaieții, ciulinii și pălămida în roade și trandafiri; meschinăria în mărinimie, neîncrederea în voioșie; nepăsarea în bunătate samarineană; fățarnicia și legalismul în dragoste și flacăra; cârciuma în castel și bordeiul în salon. Prin purtările și prin strădaniile noastre. Minunile acestea ne sunt accesibile — ne sunt predestinate: prin puterea cuvintelor și a faptelor lumea *aceasta* poate îmbrăca alte culori și, în așteptare, trece în alte tonalități.

Noiembrie 1948

Epurat din barou, găsesc o slujbă la recent întemeiata Editură Agir. În fiecare dimineață se citește în colectiv articolul de fond al ziarului „Scânteia”.

Organizația de partid, prin tânăra tovarășă Lotti, doritoare de a promova oamenii simpli, o pofteste pe femeia de serviciu să citească ea astăzi. Femeia se codește, rușinată. Tovarășa Lotti, mai cu binișorul, mai îmbrâncind-o, o așează pe un scaun, îi pune ziarul în mână și ia loc lângă dânsa. Își petrece brațul drept peste umerii cititoarei, urmărind textul o dată cu ea, în care timp surâde beat și ocrotitor. Poza e menită a înfățișa, în stil concret și duios, alianța dintre intelectualitatea progresistă și oamenii muncii, precum și a dovedi armonioasa conviețuire cu naționalitățile conlocuitoare.

În articol e vorba de ministrul francez Jules Moch și cititoarea pronunță „Moc”. Cu zâmbet și mai ocrotitor, cu un gest deosebit de gingaș al mâinii stângi — gingaș și depreciațiv — și cu o încrețire a frunții, ce exprimă modestia și, în fond, zădărnicia superiorității culturale, tovarășă Lotti îndreaptă: „Moș”. (Partidul nu greșește, știe tot.)

Atunci intervin și arăt că pronunțarea corectă este „Moc”.

Tovarășa Lotti nu cutează a mă contrazice, iar sala toată (sunt destul de mulți angajați) freamătă de satisfacție. Râsete, un murmur prin care se revarsă scârba refulată, o răsucire generală de-a-nșezutelea și-un fel de foiala pe loc — însoțite de scurte suspine — manifestă bucuria tuturor. Tovarășa Lotti arată foarte stingherită. Lectura continuă fără ca brațul ocrotitor al organizației de partid să mai încolăcească gâtul oamenilor simpli; vraja s-a rupt, poza a ieșit voalată.

1969

De fiecare dată câte unul se ia drept Dumnezeu și statornicește reguli nouă, de pe câte un munte înalt. Unul, sau câțiva. (Acum, situaționaliști, după marxiști: altă lume, alte axiome. Și totul, firește, la modul absolut.) Și de fiecare dată găsesc o turmă. Vitrinele sunt primenite: alte mărfuri, alte odoare, alte garnituri. Și câte un intelectual care cunoaște bucuria inefabilă de a fi Profet. (Se înnoiesc — lesne de-nțeleș — nu numai zorzoanele din vitrine, ci și inventarul din pivniță: se ascut alte cuțite, se ung alte pistoale, se șapirografiază alte manifeste.)

1937, Chartres

Ce să fie? Oare vitraliile? Spațiul interior bine folosit, nedând nici senzația de strâmtoare și aglomerare, nici pe aceea de vastitate derutantă? Sau faptul că monumentul se arată privirii încă de la mari distanțe în plină câmpie? Amintirea lui Peguy? Fericita proporție dintre ornamente și simplitate? O anumită *neîngrijorare* față de simetrie?

Cine știe. Dar simt că mă aflu într-un loc magic, un loc curat, locuit de duh, într-unul din locurile alese ale lumii, unde nu încapе îndoială că Dumnezeu e prezent.

(Impresie identică în 1969 și 1970 la Agapia Veche și la Procov, locuri sfințite de strădanii, de nevinovați, de aspirații. Și, năvalnic, la Frăsinei.)

Octombrie 1956

Tata mi se arată sub cea mai bună formă în două împrejurări:

Dinu Ne. vine clandestin de la Câmpulung pe două-trei zile. N-are unde locui. Îi spun tatii, care imediat își cedează patul și-mi cere să-l primim pe Dinu „regește”, „fără economii”. Avem în bloc apă caldă de două ori pe zi. Pentru Dinu e o fericire. Se simte perfect.

Apoi, zilele revoluției din Ungaria. Tata, din ce în ce exultă și nu-și încapе în piele. Toată ziua — adică de pe la patru și jumătate după-amiază și până noaptea târziu — ascultăm la radio, rădem, nu ne vine a crede, batem din palme, ne lovim cu mâinile pe coapse, umblăm ca nebunii prin cameră, fluierăm, șuierăm, tata mai mult decât mine.

Eu, la Ministerul Industriei Ușoare, în calitatea mea de registrator, circul peste tot locul pentru a distribui corespondența. La secretariatul conducerii nu-mi este îngăduit să trec pragul, dar altminteri intru unde vreau. Merg țăpor și zâmbesc. Tac chitic, umblu țanțoș. În jurul meu, pe toate coridoarele, în toate birourile: tăcere. Oamenii tac, toți cu nasurile-n hârțoage și hârtii. Nu se privesc unii pe alții. Dar se simte ceva. O tăcere bogată, ca în *Le silence de la mer*, măreața carte a lui Vercors (unde se vede că demnitatea nu e vorbă goală, unde e cântată poezia ținutei — există o poezie a ținutei, vezi epopeea lui Roland, vezi Cezar, a cărui ultimă grijă, înjunghiat de moarte, este să-și tragă toga peste picioare -, unde tatăl și fiica nu vorbesc cu ocupantul oricât de cumsecade ar fi acesta, oricât le-ar fi de simpatic sau de drag, și oricât le-ar părea de rău și le-ar veni de greu). Parcă ghicesc și la alții zâmbete ascunse. (Și-un fel de foială la foștii bocitori ai lui Stalin.) Ca în *Ciuma* lui Camus, unde spre sfârșitul epidemiei, ici-colo, pe cerul coclit de arșiță și miasme începe a se zări — fugar, firav, rușinos — câte un petic de albastru, iar oamenii încep și ei — timid — a-și zâmbi unul altuia.

Da, adulmec surăsuri și colțuri de cer albastru. Fericirea e de scurtă durată. Sub ochii neclintiți ai generalului Dwight Eisenhower și ai ministrului său de externe John Foster Dulles (fi-le-ar țărâna cât mai grea, m-ar îndemna inima să le urez, dar nu mă lasă credința), rușii ocupă Ungaria și scaldă în sânge revoluția. Nu degeaba se învață istoria în școli: ca în 1849.

Tata e zguduit, iar zâmbetele la minister se dizolvă mai înainte de a fi apucat să se închege; prinde din nou a miroși a covată de rufe și a lături de

varză; albastrul revine la cafeniu și căcăniu, iarăși; și iar simțim cum ne cuprind frigul și întunericul.

Noiembrie 1968

Floriana a fost astăzi după-amiază nașă la botezul nepoatei ei. A slujit părintele Sofian. Măreția sobră a curții mănăstirii Antim; intimitatea paraclisului (unde a fost săvârșit botezul); cumițenia extraordinară a Domnicăi, botezata; barba albă, glasul senin, gesturile foarte lente și hieratice ale starețului; dar mai ales purtarea Floriane au transformat un banal botez într-o lungă, prelungă și parcă dinadins prelungită ceremonie tainică și cutremurătoare, i-au dat adevăratul înțeles, atât de fantastic: imersiunea într-un cazan cu apă (simbol al mormântului) și semnul crucii fac dintr-o netrebnică făptură biologică o *digenis*⁹⁷, o fiică a Legământului, o ființă liberă și nobilă, vie. Floriana se închină, crede într-unui Dumnezeu, așteaptă Învierea morților, se leapădă de Satana, rostește formulele cu așa seriozitate și convingere, cu o voce atât de fermă și caldă, cu priviri atât de limpezi și îndreptate numai înspre tărâmurile lipsite de suspine, durere și întristare, cu o față atât de luminată de nădejdi absurde, încât paraclisul — unde într-un colț duduie o sobiță, unde e lume puțină și totul e tainic, intim, inițiativ și găocit — poartă închipuirea înspre Optino și Athos și locașul pare a fi sala palatului de la Camelot în ziua apariției Graalului.

Èmile Mâle: frumusețea e pretutindeni, dar nu se dezvăluie decât dragostei.

1936

Sioniștii ne invită la masă pe Manole și pe mine. Cinăm la un restaurant evreiesc din Văcărești, unde la intrarea șefilor sioniști lumea se ridică în picioare. Proprietarul localului și chelnerii se reped să ne întâmpine de parcă ar veni șeful statului. (Și-n concepția sionistă așa și e: deputații, gazetarii și organizatorii aceștia sunt reprezentanții viitorului stat național.)

Am oarecum impresia — dar o contrazice veselul decor — că sunt în Irlanda pe vremea luptelor Sinn Féin-ului ori printre Chouani: ierarhia subterană e alta decât pe străzile orașului! Orchestra cântă imnul Speranței și o violonistă între două vârste oftează apăsată și ne face ochi dulci.

Ni se servesc cele mai autentice (și mai savuroase) fripturi românești, pe care teoreticienii renașterii ebraice le mănâncă de istov (dimpreună cu murături grozave). — Preînchipuire a ce avea să fie mai târziu în statul Israel. — Pe ziduri sunt afișe care interzic discuțiile politice, dar de ele nu se sinchisește nimeni. Toată mânia sioniștilor e îndreptată împotriva asociației U.E.R. a doctorului W. Filderman. Manole își câștigă entuziaste simpatii unanime spunând despre careva: „un uerist, un prost”. (Iar despre șeful advers: cu mania asta ardelenească a titlului de doctor are să se pomenească într-o noapte chemat la telefon pentru o naștere!)

Cina, după cuviință, se prelungește: atmosfera devine din ce în ce mai cordială. Fripturile sunt însoțite de un vin vrednic și el de oaspeți. Violonista cântă solo. Manole o dă cu melodii autohtone și sioniștii — uitându-și doctrina — i se unesc pentru câteva clipe în celebrarea frunzei verzi și a mândrii de sub deal. Încât nu se mai știe bine — convorbirea politică a fost de mult părăsită — dacă petrecerea are loc sub semnul Speranței ori al Leliței.

Abia târziu, la plecare, pe strada rece și goală, se despart iar drumurile și — era să zic, dar ar fi greșit — apele.

— 1866: înțelegerea dintre liberali și conservatori pentru răsturnarea lui Cuza: *monstruoasa coaliție*.

— 1966-1970: Vedem încă una, cu ochii, de nu monstruoasă în orice caz ciudată, surprinzătoare. Alianța dintre comuniști și bătrâni împotriva

tineretului.

Comuniștii îi urăsc pe tineri pentru că după douăzeci și cinci de ani de educație materialistă merg pe stradă în costum de cow-boy, poartă în jurul gâtului lanțuguri de care atârnă cruciulițe, jinduiesc după muzică pop și se pricep la șmecherii. Bătrânii, pentru că sunt obraznici, dezamăgiți, neascultători și se dovedesc față de regimul de care lor — bătrânilor -le-a fost așa teamă, ori nepăsători ori neînspăimântați; așa încât vechea generație iese făcută de răs! Înseamnă că le-a fost cumva frică degeaba? *Să nu fie!* Așa ceva nu pot admite. Trebuie să *le fie frică și tinerilor!* Să tremure și ei, să se denunțe unii pe alții, să-și vândă sufletul, să se plece, să se conformeze, să cumpere frigidere și mașini de spălat și ei, deopotrivă. Și-apoi de ce să fie generația asta nouă parcă mai frumoasă, mai înaltă, mai zveltă, toți și toate? Și de ce să li se îngăduie atâta cafea și atâta coniac și îmbrăcămintea asta fantezistă și atât de sfidător potrivnică uniformelor de altă dată, surori gemene cu ale pușcăriașilor?

Mai dihai ca-n 1907, când reprezentanții celor două partide se împăcau și se îmbrățișau lăcrămând în Cameră, bătrânii reacționari sunt de perfect acord cu miliția, criticii tradiționaliști osândesc pe noii literați onirici cu aceeași osârdie ca ștabii realismului socialist, ba și preoții în predicile lor se dezlanțuie împotriva părului lung, fără a se uita în jurul lor unde ar vedea zugrăvite pe toți pereții lăcașurilor de închinăciune chipurile pletoase ale arhanghelilor, sfinților și pustnicilor. (După cum educatorii, profesorii de istorie și patrioții le-ar putea vedea, în cărți și tablouri, pe ale voievozilor, haiducilor și voinicilor.)

Ciudată coalițiune. În casa lui Mișu At. dau într-o seară de duminică de o pereche de intelectuali — vârstnici, eleganți, distinși, franțuziți — proaspăt întorși dintr-o lungă și interesantă călătorie în Occident. Au fost în Olanda la un congres de medicină (domnul e doctor, profesor, academician), apoi au vizitat Germania Federală, Anglia, Franța, Italia. Sunt îngroziți și indignați de câte au văzut în rândurile tineretului. După ce povestesc pe-ndelete scene erotice văzute în filme și urmărite pe viu, răsuflă ușurați: la noi nu-i așa! A, nu! Când au trecut granița la înapoiere, le-a venit — ca și lui Lascăr Viorescu — să coboare pentru a săruta pământul patriei vigilente cu tineretul. După câte am văzut dincolo! *Hereusement que nous avons le communisme*⁹⁸ (pentru că, după cuviință, esențele le rostesc în franțuzește ca niște autentici boieri ce se află). Că s-au împăcat cu bandiții de comuniști o știam, că primesc a-i reprezenta la congresele științifice din străinătate e lucru de mult intrat în uz; dar să-i aud pe intelectualii și boierii aceștia declarând că avem din fericire comunismul îmi provoacă totuși o tresărire.

Dar copiiiăștia care poartă cruciulițe știu ei ce înseamnă ele? E de presupus că pentru foarte mulți nu-s decât podoabe insolite, mijloc de a-și afirma originalitatea ori de a scandaliza, pretext contestatar, în fond: jucărie. O fi. Oricum e și altceva: protest, neconformism, tiflă dată supunerii oarbe și asumării necondiționate a prostiei și răutății.

Și mă întreb: erupția asta de cruci să fie, după douăzeci și cinci de ani, numai întâmplătoare? Să fie simbolul ales chiar fără nici o semnificație pentru cei ce-l poartă? *Hereusement que je ne le crois pas*⁹⁹.

— Când se adresează lui Simon și Andrei, lui Ioan și Iacov, Domnul — ca unor oameni simpli — le explică de ce îi cheamă. („Și vă voi face pescari de oameni.”) Lui Levi, vameșul, ca unuia mai acătării, se mulțumește a-i spune foarte concis: urmează-mi. Fă-te-ncoa, pare Domnul a porunci. Și „lăsând toate”: (Luca 5, 28), chematul se scoală.

Cine crede că harul se înfățișează blajin ori sfios, se înșeală. E

instantaneu și arogant. Domnul n-are timp de pierdut cu cine știe că-i al Său. Ne cheamă Fiul unui Dumnezeu viu, care *încă lucrează*. Și acest Fiu are treabă cu noi. *He means business*.

Mai 1960

Căratul tinetelor la Jilava ia, când ele sunt pline ochi, aspecte jalnice și caraghioase. Cea mai neînsemnată mișcare neconformă cu echilibristica salturilor de pe trapez poate avea drept consecință răsturnarea conținutului vasului îndeobște cunoscut sub numele de „tun”.

Cad în repetate rânduri la „scoaterea serviciilor” alături de părintele Mina. El e îndemânatic, eu nu. Se întâmplă să se reverse tunul. Pedepsele în cazul acesta sunt aspre. La iuțeală punem sporcăciunea jos și ne repezim să adunăm fecalele și să ștergem cu degetele sau cu batistele urmele de lichid. Uneori izbutim, alteori nu. Părintele Mina lucrează atât de repede, încât mie îmi rămâne puțin de făcut. Pedepsele, alături de părintele Mina, își pierd caracterul sordid și iau aspect de mortificare. Apoi, cuviosul nu e numai monah, ci și țaran mucalit. Râde atât de sincer, încât mă învăț și eu să fac haz mare de adunarea raliaților.

BUGHI MAMBO RAG

... Țibică Romalo era beat criță, nu mai știa ce e cu el... Hop că vine și Miclescu, făcut și el... Eram de serviciu la Cotroceni, iarna, și ne găsește în curte prințesa Ileana și imediat, ce-i cu voi, zice, venea din oraș, dispune să ni se servească o gustare, oți fi înghețați, și ni se aduc două tăvi enorme, parcă le văd, șuncă, icre negre, lacherdă, șalau, whisky și șampanie... Povestiți-ne, domnule amiral, povestiți-ne... V-am mai spus eu cred povestea asta cu cămașa, de mai multe ori, dar dacă vreți: eram pe bordul iachtului imperial Standart și veneam de la Peterhoff, trecusem prin Baltica, Gibraltar și Bosfor până la Livadia. Țarul, care era foarte bine dispus, mă cheamă înainte de a debarca și-mi spune: Sablin...

1970

Nicăieri n-am găsit o mai clară deslușire a motivelor pentru care intuiseam la poporul roman un fond creștin irecuzabil — datorită căruia până și defectele românilor par scăldate de o lumină atenuantă — decât în studiul lui Mircea Eliade asupra *Mioriței* (capitolul *L'agnelle vovante* din volumul *De Zalmoxis à Gengis Khan*, Paris, 1970, trimis de Virgil Ier).

Interpretarea eliadiană are într-însa ceva din absolutul soluțiilor după a căror formulare orice discuție devine inutilă. *Roma %locuta¹⁰⁰*”.

Ce nu înseamnă *Miorița*: resemnare, fatalism, chemarea morții, pasivitate, pesimism.

Ce înseamnă: anti-istoricitate, transfigurare a condiției adamice.

Poporul român e înzestrat cu o putere transfiguratorie ce-i permite să preschimbe întregul univers și să pătrundă în cosmosul liturgic (să participe la celebrarea liturgiei cosmice, ar spune Maxim Mărturisitorul), împotriva soartei nu te poți apăra ca împotriva unor vrăjmași; nu poți decât să dai un înțeles nou consecințelor ineluctabile ale destinului în curs de împlinire. Nu-i vorba de fatalism, de vreme ce fatalistul nici nu crede că poate preface semnificația ursitei.

Ciobanul săvârșește o transmutație — *le grand-œuvre¹⁰¹ al denigrărilor alhimisti* -, își transformă nenorocirea în taină mistică. Înfrânge soarta. Dă un sens fast nefericirii, asumând-o nu ca eveniment istoric, personal, ci ca taină. Impune un sens atât absurdului vieții, cât și teroarei istoriei.

Întocmai ca și creștinismul, românismul poate anula urmările aparent iremediabile ale unei tragedii, dându-le valori nebănuite, scoase din *alte serii*. Adversitatea degradantă devine contrariul ei, după cum și rușinoasa

spânzurare pe lemnul crucii ajunge a fi, prin Hristos, biruință asupra morții și scoatere de sub mânia Creatorului.

— Tot despre Sf. Pavel și păcatul trupesc.

În orice caz, din cuvintele Apostolului nu se poate deduce monopolul păcatului trupesc. Tendința există mai ales la puritani și e trăsătura lor cea mai respingătoare. Cutezanța de a confunda iubirea de Hristos și virtutea cu înfrânarea sexuală, de parcă păcatul trupesc ar fi *singurul* și nesăvârșirea lui ar da dreptul la deplină liniște și licență de a săvârși cu o conștiință împăcată — *d'un coeur leger*¹⁰², vorba bietului Emile Ollivier — pe toate celelalte: invidia, trufia, răutatea, zgârcenia...

Importanța excesivă dată sexualității provine de multe ori din setea de bătăfă și scandal și se explică prin aceea că sexualitatea fiind absolut comună, e un mijloc de a reduce oamenii de seamă la nivelul tuturor. (Wilde? Verlaine? Socrate? Homosexuali. Sviatoslav Richter? Pederast. Byron? Chateaubriand? Incestuoși. Stendhal? Impotent. Hugo? Tolstoi? Priapici). Bucuroasă și ușurată chemare la numitorul comun. Obsesie a ființelor arțăgoase, neîndurătoare, obsedate, care cred că L-au apucat pe Dumnezeu de picior și au în buzunar cheia raiului pentru că nu săvârșesc păcatul trupesc.

Romain Gary: Refuz să fac din comportamentul sexual al individului criteriul meu unic de judecată asupra-i.

Folosirea de către Scriptură a cuvântului *mirele* pentru a-l desemna pe Iisus Hristos ori asemuirea împărăției cerului cu un ospăț de nuntă, faptul că prima minune Domnul a săvârșit-o la o nuntă, parabola fecioarelor — deși cuvintelor *mire*, *nuntă* li se dă cu totul alta accepțiune decât cea fenomenală — ar fi trebuit totuși să potolească zelul monopolist al celor care nu-și dau seama că alegerea unor metafore nu este întâmplătoare.

— Orient și Occident.

Patriarhul Athenagora spune despre filosofii religioși ruși că au îmbinat simțul misterului cu al libertății.

Libertate și *mister* nu sunt ele chiar noțiunile de care atei încearcă să se descotorosească? Și după izgonirea cărora își așteaptă vremea, cu prilej, prostia și tirania.

(Aproape la fel și Olivier Clement: „E nevoie de regăsirea Orientului și Occidentului pentru a se dovedi că doar misterul poate lumina viața.”)

Simțul misterului nu numai că nu împiedică sau nu frânează cercetarea și setea de cunoaștere, ci le îmboldește; singurul lucru pe care-l stingheresc este prostia trufașă ce crede a ști totul și a fi aflat în câteva formule (aplicate cu ajutorul poliției) rezolvarea-panaceu a problemelor și angoaselor omenești de o nemaipomenită complexitate.

— Lumea aceasta zadarnică și în care ni se hotărăște soarta pe vecie nu este atât de neimportantă, de zadarnică și de iluzorie de vreme ce Hristos a venit să moară aici.

Bulgakov: Lumea, oarecum, farmecă, fascinează și ea pe Dumnezeu: și-a dat pe singurul lui Fiu pentru lume.

— Profesorul Ștefan Todirașcu:

S-au adevărit cuvintele Sfântului Maxim Mărturisitorul cum că nu oricui îi este spre bine sănătatea, fericirea, bogăția, liniștea...

Spre pildă Petre Țuțea. (Pentru care am încasat atâta bătaie. Onea nu voia pentru nimic în lume să creadă că nu-l cunosc, că „n-am cînstea să-l cunosc.”) Înainte de a fi arestat, a cerut prietenilor să jertfească pentru el un cocoș lui Aesculap. La ieșirea din închisoare: în locul socratismului, o credință vie.

— Pământul românesc nu e cotlon de barbarie, ci arie de cultură care a

putut vrăji până și pe romanul Ovidiu. *Dieu est ne en exil* de Vintilă Horia. Ovidiu îl află aici pe „Dumnezeul necunoscut” al grecilor, pe cel propovăduit atenienilor de Pavel, Dumnezeu care venise de altfel chiar atunci pe această lume de surghiun pentru toți cei a căror patrie este în cer.

În care Hristos și creștinismul nu sunt pomeniți; nimic nu e rostit; totul e sugerat, presimțit: virtual, iminent. Se văd peisaje sterpe și obiecte din cele mai banale: semne încă nedescifrate. Dar totul exprimă sensuri și semnificații, bănuieli pline de splendoare.

J. L. Borges: Arta este iminența unei revelații care nu se produce.

Aici însă, iminenta revelație, întrupată, e pe punctul de a exploda, iar bucata de lume înfățișată de scriitor a și fost înnoibilată de razele soarelui celui de taină care urcă spre geana zorilor, peste *limes*.

Londra 1938

Duminică îmi petrec după-amiezele plimbându-mă în City. Străzile sunt absolut pustii. Merg trei-patru ore în șir fără a da de un singur om. Câte o pisică iese dintr-un gang și-mi taie iute drumul ori o ia agale de-a lungul zidurilor. Am impresia că pentru mine singur se desfășoară ca pe o scenă turnantă decorul acesta urban, că sunt spectatorul unic al unei feerii ca Ludovic al II-lea al Bavariei în operele lui Wagner, uneori montate și cântate numai pentru el.

La intervale dese: biserici, capele. Unele pitite prin curți, ganguri, colțuri neașteptate. (Dickens: case mici despre care s-ar zice că s-au jucat de-a v-ați ascunselea printre cele mari.) Sunt închise. Aș dori să intru. M-ar primi Hristos? Nu mă poate primi. Cu alde mine nu are a face, ne urăște. Dar dacă nu urăște pe nimeni? Dacă se plimbă și el pe străzile acestea pustii și misterioase în căutare de suflete? Dacă e liberal și tolerant și are o inimă de vânător? Ca să mă apropiu de el ar trebui să trec prin apa unui cazan, să mănânc pâine și să beau vin care sunt carne și sânge. De ce a statornicit barierele acestea? Ce departe e. Ce ferecat. Și totuși simt că mai pășește cineva pe caldarâmul acesta (bântuit de atâtea fantome); dar nu calcă, lunecă; plutește oare pe asfalt așa cum a mers, zice-se, pe valurile lacului de la Tiberiada?

Jilava, celula 13

Adus de la Gherla pentru a fi anchetat în procesul pornit împotriva lui Nego (calitatea de martor — neaudit — în procesul nostru nu i-a fost de folos); în celula în care sunt repartizat e și Nicolae Balotă, venit de la Dej. E închis de mai bine de șapte ani, are desăvârșitele maniere ale dublei sale calități: vechi pușcăriaș și om de suflet. Nu e numai un izvor nesecat de cunoștințe și un povestitor abil, ci și un credincios. Știe liturghia pe dinafară, cuvânt cu cuvânt. Mai întâi mi-o explică în linii generale, în părțile ei constitutive de acțiune dramatică, apoi mi-o recită și cu acea răbdare pentru oamenii din afară nu numai de neconceput, dar nici de închipuit (Titu Pantea: a învățat de la Johnny Rotaru gramatica engleză; cu ajutorul alfabetului Morse, prin perete, câtă vreme au stat — un an și jumătate — în celule vecine) mă ajută s-o învăț și eu. Textul liturghiei — neînsoțit de orgă sau cor, de miros de tămâie, de gesturi hieratice, de lumini și culori, de mișcări și ritm — îmi apare în puterea sa ascendentă de tragedie, de *happening*, care culminează cu momentul senzațional al dublei chemări: luați mâncăți, beți dintru acesta toți. În biserici urzeala „subiectului” este însoțită de tot ce-l însoțește spre a predispuce, emoționa, covârși. Aici înfrunt textul în toată consistența sa extra-pură. Decorul atât de sobru al celulei — piatra cenușie și fierul negru — reține cuvintele și împiedică avânturile sentimentului și imaginației. E un *joc strâns*, așa trebuie să fi fost în sala sinedriului, e

minutul de adevăr. Hristos, răstignit, ne face față. Parcă nici nu avem soluția de a scăpa de priveliște ghemuindu-ne la picioarele crucii. Sau acoperindu-ne ochii. Trebuie să-L privim drept, să-L înfruntăm, *să ne uităm* la spectacolul torturii, să *asistăm* la crucificare.

Martie 1969

Paradoxala lege creștină a suferinței ca pricină de rodnicie și izvor de bucurii se adevărește și la spitalul Pantelimon, unde zac în ghips până la piept după accidentul de circulație de la sfârșitul lui decembrie.

Floriana vine aproape zilnic, după ce străbate orașul de la un capăt la altul cu tramvaiul 14, la ora de vârf. O călătorie pe întreg traseul liniei 14 când aglomerația e în toi nu poate fi calificată drept „mic sacrificiu”. Și nu numai Floriana! Sunt prins în mreaja dovezilor de prietenie și legănat ca un copil.

Pe noptieră am *Biblia* și o carte de rugăciuni — (ostentație, nu zic ba, dar e și mărturisire a lui Hristos: *Iar de cel ce se va rușina de Mine înaintea oamenilor...*) — de care unul din medici râde (la vizita în colectiv). Crezi că Dumnezeu te iubește? vrea să știe. Se și vede! răspunde când afirm că mi-a arătat dragostea Sa în chip neîndoios. *Biblia* a mai atras atenția uneia din infirmiere, o fată serioasă și atentă cu bolnavii, care-mi șoptește că e penticostală și-mi strecoară caiete pline cu poezii religioase copiate de mâna ei. Din conversațiile mele cu ea constat cu oarecare surprindere că *Bibliei* ei îi preferă poezioarele lor — sincere, înduioșătoare, dar și tare dulcegi.

După scoaterea ghipsului și repetate zadarnice încercări de a folosi cârjele, ajung la concluzia că nu voi mai putea merge. Cad cu cârje cu tot, și mă cuprinde o deznădejde apropiată de ceea ce teologii numesc **accedia**, formă gravă a pierderii legăturii cu Dumnezeu. Medicii mă încurajează, dar îmi atrag atenția că s-ar putea să nu mai pot umbla decât în cârje ori cu bastoane, poate numai o cârjă sau un baston după câtva timp.

Dintre enoriașii de la Schitu Dărvani unul mai ales se ocupă de mine: fratele Costică Hr. Lui îi împărtășesc deznădejdea care m-a cuprins și mă ascultă îngrozit. Mă ceartă ca pe un nerod, ca pe un păcătos, ca pe un apostat. Și îngrijorarea lui inflăcărată, cuvintele lui aspre, subita lui elocință — e un om cu un vocabular redus, dar acum e-n largul și-n elementul lui, are de scăpat un suflet — mă smulg brusc din genunea în care lunecam. Din fereastra camerei se vede crucea de pe biserica lui Alexandru Vodă Ghica. Mi-o arată și mă conjură să-mi îndrept privirile numai într-acolo. Așa și fac. Treptat, ies din deznădejde, frânt de oboseală, dar liber. Încep să și fac pași mărunți, tremurând pe cârje.

— Tema filosofiei indiene pare a fi căutarea adevărului. Adevărul acesta e *atinan*, care-i identic cu *brahman* care sălășluiește în adâncurile ființei care se identifică întregii lumi. N-ajunge deci că ieși *din tine*, ci din tot, căci tu nu te deosebești de tot: *tai tvam asi*¹⁰³.

Marea problemă pentru om e relația cu totul și soluția tragediei spirituale în care el se află ar trebui să poată răspunde întrebării: cum poți ieși dintr-o situație absurdă, fără început și fără sfârșit. Veșniciile veșnic se făuresc și veșnic pier. Erele își urmează una alteia, în ritm accelerat. Veșnic ființele sunt prinse în cicluri de suferințe și chinuitoare dorinți. Așa încât unica problemă interesantă este: cum și pe unde să te furișezi în afară? Cum poți evada din existență (care se întinde pretutindeni în „spațiu” și durează fără sfârșit în „timp”)?

Problemă identică aceleia pusă de Gaston Leroux în *Misterul camerei galbene*, și a cărei formulare e scurtă: există puțința de a scăpa dintr-un spațiu absolut închis? În romanul lui Gaston Leroux (părintele dominican

Bruckbeiger ne dă voie să cităm romanele polițiste în cadrul teologiei, iar Chesterton numai asta face) tentativa de crimă a fost comisă într-o încăpere din care detectivul constată fără doar și poate că n-a putut ieși nimeni. Singura fereastră e zăbreliată, în fața singurei uși a stat în permanență cineva, intrări secrete nu există, pereții sunt perfect etanși, pe coșul sobei nu s-a putut furișa nimeni. *Camera galbenă* e simbolul unui sistem închis cum e universul. Cum așadar ajungi dincolo de margini?

Pe plan logic și material nu încap vreo posibilitate de evadare, întocmai cum nu se putea ieși din camera galbenă. (Aici soluția s-a arătat la capătul unui raționament de impecabilă stringență deductivă, absurd la început; din moment ce asasinul n-a putut ieși există o singură concluzie: că asasinul n-a ieșit și că prin urmare n-a fost în cameră nici un asasin. Dar rănile de pe corpul victimei cum se explică? Oricum altfel, numai prin producerea lor de către un asasin nu.) Rezultă că atâta vreme cât sunt folosite mijloacele materiale, existențialiștii au deplină dreptate și condiția umană e deznădăjduită și drăcească. Dar existențialiștii pierd din vedere că însăși deznădejdea noastră *nu e sigură de ea* și că însăși logica noastră *știe* că nu e absolută; și că există și *alte* căi. Dintr-o situație absolut fără ieșire, dintr-o *cameră galbenă*, dintr-un *sistem închis*, se află o cale înspre libertate (*%in JVeg ins Freie*), e aceea (materialo-transcendentă) indicată la Ioan, 3: a doua naștere.

A doua naștere (din apă și duh) e trapa secretă ce duce înspre nematerialul pod, nevăzutul plin: al spiritului. Această de-a doua naștere — mister al repetiției — ar putea să poarte și numele de *irealitate imediată* (Blecher). Misterului spațiului închis i-a dat târcoale și Mihail Sebastian. Îl cunoaște și Mircea Eliade? Că lumea aceasta e plină de mistere camuflate pe care se cuvine să le ghicim, pătrundem, dezvăluim, o știe prea bine. Că există ieșiri înspre o altă lume și că s-ar putea să fie căi, își dă fără îndoială seama. Eliade însă nu formulează soluții creștine și nu subscrie dreapta credință. Și totuși e mai creștin decât crede și decât au bănuit comentatorii săi — și mai puțin partizan al hinduismului. Cheia poziției lui Eliade: *Nopti la Serampore*.

Concluzia *Noptilor la Serampore* este că lumea aceasta e cu adevărat cum ne învață hinduismul și budismul: o maya, o iluzie, o vrajă. Dar procedeele fakiriste, oculte, tantra, yoghine sau magice TOT cu iluzii și magii lucrează și ele. Procedeele acestea nu duc, întunecând aparențele și rupând legăturile sensoriale cu lumea, la realitatea absolută și esențială, ci numai la ALTE ILUZII.

(Nu ieșim din creație, doar trecem dintr-un sistem în altul, dintr-o cloacă într-alta.)

Concluzia *Noptilor la Serampore* obligă pe cetitor să se întrebe dacă autorul nu se numără printre adepții școlilor indiene pentru care *%ninwia* și *samsara* sunt de fapt tot una și să constate că e mult mai sceptic față de posibilitățile telmicelor extatice indiene decât se crede sau a dat singur de înțeles în alte lucrări publicate în străinătate. Telmicele extatice desigur interpun un vâl între eu (așa-zisul eu) și lumea înconjurătoare (așa-zisă lume înconjurătoare), ele estompează așa-zisa realitate și frâng inexorabilul lanț care îl leagă de timp (iluzoriul timp). Dar rămâne întreagă problema de a ști ce fac cu eul după ce îl scot din maya comună? Ei bine, *Noptile* arată cât se poate de categoric că eul nu e purtat în lumea esențelor — porțile rămân ferecate -, ci doar transplantat în *alt* sistem de iluzii, ce-i drept mai lax, cu serii simultane de timpuri diferite, cu surprize mai neașteptate, dar tot iluzoriu și el. Trecem în alte orânduiri — pentru noi interesante, ciudate, atractive -; la fel de neesențiale, de ne-adevărate, de ne-absolute ca și

orânduirea în care trăim când suntem în stare de trezie și supuși conștiinței generale.

Mai sunt și cuvintele lui Dostoievski: „Fantasticul este tot una cu realul; fără real nu există fantastic.”

— Există un singur fantastic care nu amăgește și nu duce pe alte tărâmurile ale iluziei, care nu e o simplă schimbare de decor: e fantasticul credinței. Care nu tăgăduiește realitatea, ci o transcende; care nu trebuie să iasă din camera galbenă pentru a o părăsi; care nici nu e fantastic, pentru că nu distrează mintea cu un alai (o *comédie*) de alte lumi posibile tot neesențiale, ci o solicită să se concentreze asupra realității; care nu stupeface ființa, ci transfigurează lumea și metanoizează eul.

Creștinismul e surprinzătoarea cheie a camerei galbene, iar călătoria la Serampore e inutilă.

1970

„Te slăvesc pe Tine, Părinte, Doamne al cerului și al pământului, că ai ascuns acestea de cei înțelepți și cei pricepuți și le-ai descoperit pruncilor.”

Luca 10, 21

Primesc de la fostul meu coleg Alexandru Ciorănescu, fruntaș împreună cu Rafael Cristescu al clasei noastre de la Spiru Haret, acum profesor la universitatea din Insulele Canare, volumul de nuvele al lui Mircea Eliade. Cartea e tipărită în românește la Madrid.

Din *La țigănci și alte povestiri*, pusă acum în vânzare la București după o așteptare de mai bine de un an în depozite, lipsesc *În strada Mântuleasa* și *O fotografie veche de 14 ani*. Nu e de mirare. (Cum de-au tipărit *Adio*? E o elegie legionară.)

La țigănci, Adio, În strada Mântuleasa: trei perfecțiuni. Dar pentru mine **O fotografie** exprimă mai mult decât oricare nuvelă fantastică a lui M. E. adevăruri cutremurătoare și face loc în cadrul literaturii universale viziunii românești și ortodoxe despre viață și tainele ce ne înconjoară. În ea regăsesc tot ce cred mai intens și iubesc mai pasionat.

La prima vedere; o nuvelă de Hemingway ori Aldous Huxley. Decorul și recuzitele: un bar anglo-saxon. Un reflector, mese din lemn vechi, lumină indirectă, pahare de cristal șlefuit, clinchetul sticlelor, băuturi tari, vremelnica dar caldă frățietate a localurilor unde se consumă alcool, melodia sfâșietor de vulgară a unei guriste.

Surpriză: din nuvelă lipsesc și tehnica indiană a contemplației și motivele mitico-ritualiste și chiar fantasticul. Fantasticul nu apare decât sub ipostaza destinului mereu prezent în cotidian.

Eroul: Dumitru, românul cu nume banal (hramul bisericii românești din New York e St. D.), care-i vorbește pastorului Dugay-Martin „cu credința lui naivă, idolatră și vană” și încearcă să-l exorcizeze, să-i dovedească posibilitatea transfigurării și izbăvirii. Fostul pastor-escroc despre Dumitru: „E mai aproape de Dumnezeu adevărat decât noi toți. Și tot el are să-l vadă cel dintâi când Dumnezeu adevărat își va arăta din nou fața.”

Misterul nuvelei nu-l constituie fotografia Theclei — problemă gen Dorian Gray — ci puterea mântuitoare a credinței, care preface nuvela într-o *Mărturisire de credință ortodoxă și românească, Chicago 1959*, următoare Mărturisirii ortodoxe a lui Petru Movilă, sinodului de la Iași din 1642 ori enciclicii de la Constantinopol a patriarhilor ortodocși (1848).

Ce respinge Dumitru? Respinge marile descoperiri (ori marile iluzii) ale Occidentului: spiritul universal (Hegel! Noica!), semiologia, zenul (**asiatismul!** Eliade însuși!), televiziunea, limba universală (Cioran! care nu concepe culturi exprimate în limbi periferice). Istoria, semantica și sociologia

(tot **structuralismul!**). Și cine e Dumitru? E românul din Sarmația, *Le paysan du Danube*¹⁰⁴, omul simplu, fiul lui *Mutter Natur*¹⁰⁵. Nu numai atât, e și adevăratul intelectual, care nu confundă rațiunea cu prostia și cultura cu *unus liber*¹⁰⁶. Nu e *homo unius libri*¹⁰⁷. E omul care crede în Dumnezeu și în miracole, nesofisticat și neamăgit de pseudo-științe cu nume sonore, care în barul hemingwayano-huxleyan mărturisește Logosul, întruparea lui Dumnezeu și mântuirea.

Și totul cu virulența *Scripturii*, dar și cu ceva din Creangă, Caragiale și Brătescu-Voinești.

Când Dugay-Martin afirmă (pe urmele „teologilor morții lui Dumnezeu”: Hamilton, Von Buren, Alitzer, Robinson, Cox ori Vahanian) moartea ori retragerea lui Dumnezeu — („Dumnezeu s-a retras din lume, a dispărut. Pentru noi, oamenii, e ca și mort. Putem spune, fără urmă de nelegiuire, că Dumnezeu a murit pur și simplu pentru că nu mai e cu noi, nu ne mai este accesibil. S-a retras, s-a ascuns undeva. Acel „undeva” nu face parte din lumea noastră, e ceva pe care filosofii îl numesc transcendent. Dar pentru noi, oamenii, transcendența e o formă a morții. Dumnezeu *nu* intervine în lume. Aș mai spune ceva, dar nu îndrăznesc s-o spun: că bine face că nu intervine, pentru că lungă lui absență, politica lui de neintervenție în istorie, mai poate însemna și altceva: că pur și simplu Dumnezeu s-a retras definitiv, adică, într-un cuvânt: a *murit*”) — ce face Dumitru? Se pornește pe contra-argumente? Protestează? Încearcă să-l convingă pe interlocutor? Cătuși de puțin. În cel mai pitoresc, mai cald, mai dulce stil țărănesc îi trânteste un neașteptat: *Să vă dea Dumnezeu noroc, doctore Martin. Noroc și sănătate!* (Nici Creangă n-ar fi găsit răspuns mai isteț, mai sfătos, mai plin de savoare și nici Brătescu-Voinești mai drept mergător la inimă.)

Și-i dă mai departe: *Dar degeaba încercați să mă speriați dumneavoastră cum că Dumnezeu ar trage să moară.*

Acest *speriați* e vrednic de toată lauda și spune mai mult decât mii de vorbe; a încerca să-l faci pe cineva să creadă că Dumnezeu nu există sau că a murit înseamnă a voi să-l „bagi în sperieți”. Și „degeaba” se împerechează de minune cu „speriați”, amândurora adăugându-li-se șugubățul condițional *ar* ce încheie fraza cu un brio de *opera buffa*. *Ar trage* are toată faconda — are însă și arierplanurile — unei întorsături caragialești — nu ține stimabile! — căreia i s-ar alătura și dulcea naivitate a reacțiunii unui personaj din N. Gane, Em. Gârleanu, Hogaș ori Brătescu-Voinești.

Nu mă las eu așa ușor păcălit, dus și îmbrobodit de o trăznaie de intelectual țăcănit, are aerul de a spune Dumitru cu bunul simț al țăranului sau târgovețului a cărui credință -dincolo de istețimea și năstrușnicia răspunsurilor ce se pricepe a da — e tare ca stânca (și pentru el „*ein'feste Burg ist unser Gott*”¹⁰⁸).

Că Dumnezeu nu există — *n-ar* exista, mai bine zis, nuanța, modală, e de importanță majoră — nu poate fi în ochii unui om întreg la minte decât o șotie, o păcăleală. Iată că indianistul a dus cu el la Chicago esențele credinței țărănești ce-și râde de teologumenele filosofiei ateiste și-n care mioriticul înfrânge dintr-o singură lovitură (ca voinicul pe spân, pe balaur) — pe calea derizoriului (ce spui dom'le! ia mai pleacă cu ursu de-aici că sperii copiii) — vaticinațiile unui nietzscheism de duzină. La ce-s bune semiologia, sociologia, spiritul absolut și limba universală dacă vin să îndruge că Dumnezeu nu există și că nu face minuni?

Să fie sănătoși acolo la ei domnii care le dau crezare. Iar dumitale, domnule doctor Martin, care mi-ai vindecat nevasta prin credința dumitale și darul pe care ți l-a dat Dumnezeu, atât îți spun: noroc și sănătate să-ți dea

acel Dumnezeu despre care încerci să-ți bați joc de mine spunându-mi că nu există.

Rezultatul final: Dugay-Martin se dă învins.

De urmărit în tot cursul nuvelei voita simplitate sfătoasă și istețată a stilului pentru accentuarea caracterului nițel naiv și nițel ridicol al eroului (aparent naiv și ridicol e și Mișchin) spre a-l identifica personajelor literaturii române în care se evidențiază tocmai sfătoșenia, curăția sufletească și o anumită istețime doveditoare a unei priceperi adânci și unei înțelepciuni puțin pornită să se dea în vileag.

Când Dumitru tot repetă: *Venisem pentru Festival*, el evocă mono-fraza cetățeanului turmentat, după cum tot caragialești sunt: *Păi tocmai asta este... Să vedeți dumneavoastră... Dați-mi voie să spun și eu...*

Dar degeaba încercați să mă speriați dumneavoastră cum că Dumnezeu ar trage să moară e de la Neculce, Anton Pann și Creangă, un Creangă de zile mari, în vreme ce reacția omului pe care-i greu să-l amăgești pentru că știe el ce știe, care-i legat de mai străvechi și tainice adevăruri decât ale vremelnicilor științe și filosofii, vine de-a dreptul de la fonduri tracice, de la *Creanga de aur*, de la *Petrea Dascălul*, de la *Cumințenia pământului*.

Valorile românești și creștine mărturisite Occidentului: fără de ele orice cultură și civilizație se află în pericol de moarte.

Dispus să cred: că demonetizatul cuvânt „deșteptăciune” — atât de folosit în sens peiorativ pentru a caracteriza poporul român — e reînviat în cel mai înalt înțeles. Și aș merge mai departe, mult mai departe: aș spune că numai în stare de har a putut glăsui eroul cu atâta răbdare, bonomie, îngăduință și înțelepciune când i s-a spus că nu există Dumnezeu și nici minuni: nu mă las eu păcălit cu astfel de fleacuri; nu cred că pe lume sunt numai escroci; nu cred că totul e farsă și hazard orb, *idiot 's delight*¹⁰⁹. Când Dumitru îi răspunde lui Dugay-Martin, cel căruia nu-i vine a crede că poți face binele și că Dumnezeu își ocrotește făpturile, care se îndoiește de el însuși și de toți și de toate, de bine, de nădejde și de minuni (mai ales), când îi răspunde *noroc și sănătate să vă dea Dumnezeu*, singura concluzie ce poate fi trasă este citarea textului de la *Filipeni* 4, 4: „Bucurați-vă pururea întru Dumnezeu. Și iarăși zic: bucurați-vă.”

— Cu cât Dugay-Martin se recuză mai hotărât, mai temător, cu cât deznădejdea se afirmă sfruntat mai incurabilă, cu cât moartea lui Dumnezeu e înfățișată mai dezolantă și mai de netăgăduit, surâsul lui Dumitru — nuanțat de o foarte ușoară supărare — devine mai calmant și mai binevoitor. Nu sunteți un escroc, îi arată Dumitru fostului pastor ajuns barman (și i se adresează pe un ton oarecum patern, ca un vârstnic unui țânc neștiutor): sunteți cu adevărat un om al lui Dumnezeu, lumea e cu adevărat a Sa, Dumnezeu există, minunile sunt reale, bucurați-vă! Așa vorbește un om simplu de la Dunăre, nu excepțional de cult, pe care nici cele mai strălucite formulări literare și nici cele mai concludente formulări filosofice nu-l pot scoate din credința sa în bine. El, Dumitru, românul, știe mai mult decât toți fercheșii nietzscheeni și savanții structuraliști ai lumii occidentale (știi nu numai *cine l-a moșit pe Mahomet*, dar au și numărat toate cuvintele și toate literele din toate cărțile scrise vreodată), știe una și bună: că Dumnezeu există și poate lucra prin oricare din făpturile sale, oricât de păcătoasă și mișelă ar fi, dacă o alege.

Și iată că încrederea lui e contagioasă!

Isteț, înțelept și sfătos, Dumitru e însăși ortodoxia și însuși românismul. Dar am greși fundamental dacă am crede că din *O fotografie* rezultă vreun exclusivism geografic. Dumitru nu numai că mărturisește pe Dumnezeu, dar

îl și revelă pe Dugay-Martin sieși. Îi dovedește deznădăjduitul D.M. că nu e pierdut și că nu trebuie să-l renege pe Dumnezeu pentru că — deși el, Dugay-Martin, n-o știe — Dumnezeu e cu el, îi dă puteri, îl vrea.

O fotografie, așadar, nu înseamnă numai *Cu noi este Dumnezeu*, ci și, întru totul deopotrivă, și *cu voi este Dumnezeu*. Atâta doar că — deocamdată cel puțin — n-o știți, nu vă vine a crede.

Nota optimistă din încheierea nuvelei îl îndeamnă pe cititor să vadă că și cei de la Chicago și din alte părți — Sorbona, Oxford, Salamanca, Iena, zice Sergiu Mandinescu sunt și ei de la Dunăre, adică de la Dumnezeu.

— Ce bine se potrivesc cuvintele de la *Efes. 4, 13-14* celor de mai sus:

„Până vom ajunge toți la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos.

Ca să nu mai fim copii și jucăria valurilor, purtați înapoi și încolo de orice vânt al învățurii, prin înșelăciunea oamenilor, prin viclesugul lor, spre uneltirea rătăcirii.”

— (Spun și eu: „Dumnezeu *există*”, deși exprimarea este cum nu se poate mai greșită. Pentru a ne afirma credința, n-am găsit, noi oamenii, nici un alt termen decât pe acesta, cel mai nepotrivit din toate. Am putea eventual spune: Dumnezeu *este*, dar *există* e de un antropomorfism, mai rău, de o materialitate — *choseite, Sachlichkeit, reitate, estime* — șocantă. Pentru că toată lumea folosește expresia mă potrivesc uzului comun, înțelegând și de aici că bieții de noi, chiar când vrem să ne apropiem de Creator cu bunăvoință și frumoase intenții, nu vădăm — spre marea dreptate a unui Barth, a unui Bultmann, a unui Tillich — decât că ne este imposibil s-o facem.)

— Nu le-ar prinde rău oamenilor să-l citească mai mult pe Dickens, melodramatic și romanțios cum e.

(Citind an de an în după-amiaza ori seara zilei de 24 Decembrie *Colindul de Crăciun* fac și eu o faptă bună — poate singura mea faptă bună, lăsând la o parte luarea Sfântei împărtășanii și cuvintele de încurajare spuse lui Noica în boxă. Iar de inevitabilele și sentimentalele mele lacrimi la sfârșitul lecturii nu-mi este rușine, mă fălesc cu ele ca de o ispravă.)

Ar vedea oricine că proștii și canaliile nu trebuie lăsați să-și facă de cap. Răii trebuie împiedicați de a face răul, iar proștilor nu trebuie să li se permită să facă prostii în locuri de conducere.

Astăzi din nefericire Occidentul nu mai are încredere în sine ca în veacul al XIX-lea și nu mai crede în libertate, creștinism și superioritatea culturii sale, e ca și pierdut. Or fi mulți ticăloși printre albi Occidentului, dar ideile specifice Europei — libertatea, ordinea, persoana, dragostea, dreptatea — sunt nobile idei cu valoare generală. Ele sunt compromise de cei ce nu mai vor să le apere și îngăduie să fie înlocuite cu invidia, răutatea, demența, tirania în care — nenorociții — văd acum aurora imaculată a începutului și idealului.

— În prima zi, când au fost transferați de la Securitate la închisoare și băgați într-o celulă unde erau numai preoți, părintele arhimandrit Benedict Ghiuș — citându-l pe Leon Bloy — i-a spus pastorului Wurmbrandt: „Dacă sunt mâhnit de ceva, este că nu suntem sfinți.”

— Iar despre „neluarea în tragic a păcatelor”. În ce sens? În sensul că pe diavolul care ne batjocorește ispitindu-ne cu iluzia poftelor, trebuie și noi să-l batjocorim batjocorind păcatele, adică demascându-le, demistificându-le și dându-le în vileag drept ceea ce sunt: niște prostii ridicole. (Aceasta este și tema *Visului unei nopți de vară* de Shakespeare: ridicolul și nerozia patimilor

trupești apar — în regia lui Peter Brook — atunci când Titania se îndrăgostește de Bottom prefăcut în măgar; caricaturizarea obscenității îi răpește diavolului masca tragică și mantia strălucitoare a iluzionistului, îl reduce la ipostaza de paiată caraghioasă. Putem și noi râde pe seama lui Mefisto.)

1942

De la spitalul din colț — nu sunt mai mult de 50 de metri până la noi — doctorul Leopold Brauchfeld vine de trei ori pe zi să-i facă mamei injecții. În faza ultimă a cancerului numai Dilaudid-Atropina, în doze masive, are eficacitate.

Mai degrabă decât a evreu moldovean și medic, Leopold Brauchfeld arată a condolier italian din secolul XIV și a erou de film. Intrăm în vorbă, uneori vine și noaptea. Deși e rezervat și reticent, nu-mi vine greu a bănuii, a ghici că doctorul e comunist și că *activează* într-un fel sau altul. Nu rezistă ispitei de a face nițică propagandă și simte și el nevoia de a vorbi. Și ce îmbietor vorbește!

Soția lui — medic și ea la același spital — e o femeie de o frumusețe izbitoare, trupeșă și oacheșă; e Sulamita însăși. Amândoi muncesc de zor, sunt plini de abnegație și devotament față de pacienți, modești, neînfricați, pe stradă lumea se oprește să se uite la numita pereche pe care o alcătuiesc, „el înalt și ea înaltă”.

După câțva timp nu se mai feresc de mine, își petrec la noi clipele de răgaz, vin cu viorile și ne cântă (sunt buni muzicieni) și-mi spun multe...

Îi ascult, și o clipă, o clipă îmi pare că... „Antifascismul” lor însă — oricât ar fi ei de curați, de cinstiți, de vrednici, de chipeși, de admirabili — e totuși masca sub care stă altceva. Superioritatea lor personală nu justifică *alt* fascism, mai abtîr?

Atenție, să nu ne lăsăm cucerii de calitățile oamenilor spre a le îmbrățișa ideile. Perechea Brauchfeld nu se poate compara cu oamenii printre care mă învățesc, dar lumea pe care o vor ei e și mai rea... Una este eroul, alta este ideea. Altă găscă-n altă traistă. Vorba ovreiului: Tecuci e Tecuci și Râmnic e Râmnic.

— Domnul le spunea fariseilor și cărturarilor: nici pe voi nu vă mântuiți, nici pe alții nu-i lăsați să se mântuiască (Mat. 23, 13; Luca 11, 12). În raporturile dintre Dumitru și Dugay-Martin dimpotrivă, nu numai că pe sine se mântuie Dumitru prin credință și încredere, dar și pe Dugay-Martin îl ajută să se mântuie dezvăluindu-i prezența duhului divin într-însul. „Nu știți oare ai cărui duh sunteți?” (Luca 9, 55) Dumitru știe; Dugay-Martin nu știe; dar află.

— Hristos a înțeles că pentru a se revela oamenilor, Dumnezeu făcându-se trup va trebui să se jertfească, și pentru ca jertfa să fie autentică și buna Sa credință indiscutabilă, va trebui să-și dea viața. Numai dându-și viața — aici e totul, orice altceva e fleac, numai fapta aceasta face probă absolută, numai curajul în fața morții nu este echivoc și nu poate fi bănuț ori interpretat — era în măsură a dovedi că n-a venit în lume degeaba și că intențiile Sale erau *serioase*.

— Léon Daudet: epocile istorice au bolile lor proprii. Exemple: Evul Mediu — ciuma; secolul XVI — sifilisul; secolul XIX — tuberculoza; secolul nostru — cancerul.

Cred că au și păcatele viciile lor specifice. Unele, desfrânarea; altele, lăcomia; ori setea de cuceriri, cruzimea etc.

În veacul al XX-lea pare să predomine păcatul de angelism, dorința de a realiza perfecțiunea absolută. Convingerea deținerii unice formule a fericirii

duce la dreptul de a o impune prin orice mijloace.

De unde: intoleranța, și dreptul rezultat: cele mai abjecte căderi în cele mai putrede vechituri. Se urmărește noul și perfecțiunea și se repetă greșelile cele mai clasice și se obține putregaiul cel mai banal.

Păcatul de angelism, a cărui inevitabilă consecință este intoleranța, contrazice, terfelește esențiala însușire a omului: libertatea, consacrată de Hristos Iisus atât cât privește respectarea ei de către divinitate (Stau la ușa inimii și bat), cât și ca supremă făgăduință (dezrobirea din păcat vă va face liberi).

Berdiaev: tragedia antică este aceea a destinului, tragedia creștină este aceea a libertății.

1965

Abatele (ulterior cardinalul) Daniélou: creștinismul nu trebuie să îmbrace neapărat formele greco-latine. Creștinismul nu e numai mediteranean, e universal, aparține oricui în lume și se cuvine să ne obișnuim cu ideea că se va putea înfățișa sub aspecte diferite de cele pe care le cunoaște bazinul lui *mare terestrum*.

Hristos nu e legat de nici una din formele noastre, oricât de frumoase ori de venerabile. Au fost și vor fi alte ceremonii, alte decoruri, alte obiceiuri. S-ar putea să vie lucruri (*Kommende Dingen*) cu totul diferite — și nu șade bine să ne speriem. Credința, dogmele, biserica sunt nemuritoare și inalterabile; dar culorile, melodiile, veșmintele, graiurile, gesturile se schimbă; au fost și vor fi alte bucurii, alte moduri de a sărbători, de a îndura. Crucea doar e pe veci. De ce ne-am mira? De ce ne-am teme de *altceva*? Nu suntem oare mădulele unei biserici căreia i s-a făgăduit un cer nou și un pământ nou?

— Până și martiriul — nu numai modul de închinare — poate avea stilurile lui, diverse.

Omul poate merge la moarte și se poate justifica pe căi proprii, egal valabile.

Sub Henric al VIII-lea, John Fisher nu stă mult pe gânduri; stilul lui e al rapidității, pricepe situația din primele clipe, grăiește, și alege calea directă înspre eșafod.

Thomas Moore, în schimb, vrea să trăiască. Din toată inima, dar nu cu orice preț. (Întocmai ca și Socrate, așa rezumă Bury atitudinea ilustrului acuzat: viața, da, însă numai cum o înțelegea el.) Până în ultima clipă Moore caută o soluție — cinstită, care să nu contravină convingerilor sale — pentru a putea să rămână în viață. Nu se grăbește să se pronunțe; va citi actul a cărui aprobare i se cere când îi va fi supus și se va pronunța atunci. Deoarece știe — și se știe — că nu va accepta *orice*, așteptarea lui nu are caracter infamant. Ceea ce s-a și dovedit când a refuzat să depună jurământul care i s-a părut că nu-l poate depune și s-a dus să moară, cu sânge rece și calm deplin.

Nici Domnul n-a *căutat* moartea. A așteptat-o, dar **n-a forțat** lucrurile. Mântuitorul prin urmare nu aprobă setea de moarte, nerăbdarea, sinuciderea camuflată. Aș zice că, dimpotrivă, curajul creștinesc presupune dragostea de viață, dacă a trăi nu înseamnă a te rușina de El și de tine însuși. Viața e darul lui Dumnezeu, păstrarea ei cât mai mult se impune. Nu însă cu orice preț: în orice clipă, fără grabă și fără șovăială, trebuie să fim gata s-o dăm pentru ce ne depășește, pentru acel lucru fără de care nu am supraviețui noi, ci cadavrul nostru viu, *turcita* noastră umbră. Numai astfel, pierzând-o, îi dăm vieții o valoare. Paradoxul acesta — cel mai amețitor — l-a formulat învingătorul însuși *expressis verbis*: cine ține la viața lui o va pierde, iar cine-și pierde viața pentru Mine o va găsi. (A se lua aminte că pentru Mine

înseamnă și pentru cei mai mici ca El care sunt în suferință și nedreptate ori pentru o idee care se poate prevala de a fi conformă cu voia Lui.)

— Supărarea mea pe lordul Halifax, ministrul de externe al guvernului Neville Chamberlain, și a teoriei sale pseudo-creștine (*Who am I to judge*^{110?}), care implică totala cedare în fața puterilor răului, își găsește conformarea (strălucită) în observațiile lui Sainte-Beuve despre Malesherbes: „Un om politic mare și adevărat nu trebuie să fie bun așa cum e un particular, ci trebuie să acționeze și să cârmuiască în interesul oamenilor buni și cumsecade; iată care-i este morala; dar pentru aceasta trebuie să creadă că există răul și răii, s-o creadă tare și să se ferească neîncetat de ei”.

— Gherla, camera 87 (după o conversație cu părintele I.P.)

Să nu crezi în Dumnezeu, treacă meargă. Nu oricine are destulă minte ca să-L conceapă ori destul suflet ca să-I cunoască dragostea. Dar să nu crezi în diavol! Asta-i de neînțeles! Pe diavol, slavă Domnului, avem îndeajuns material aperceptiv ca să-l putem simți mereu în jurul nostru, mereu la pândă, foindu-se, forfotind, fâțându-se — *waiting*, ca Mr. Micawber, *for something to turn up*, poate pică ceva -, la dispoziția noastră oricând, folosind orice prilej, gata la orice chemare, chelner atent, cerșetor neobosit, mulțumindu-se cu oricât. Să nu se uite că principala lui tactică — știută de Thomas Mann și Dostoievski și toți cei ce l-au studiat de aproape — constă în a pretinde că nu există. Lutlier, când azvârlea călimara după el, făcea lucrul cel mai firesc — și mai cuminte — din viața lui.

— Carp în ziua de 12 februarie 1901, la Senat.

E pusă la vot încrederea în guvern. Se vede limpede că votul va fi negativ dacă membrii guvernului nu votează și ei, conform obiceiului. Carp interzice miniștrilor să voteze.

Guvernul cade.

Un domn. (Dealtfel, nesentimental: guvernamentului cu două fețe care declară că-și pune capul la dispoziția președintelui consiliului, îi răspunde sec: „N-am ce face cu el”.)

— Știu și eu că Hristos ne-a cerut să fim buni, milostivi și curați, dar prin toată purtarea Sa ne-a îndemnat să avem și ținută. Ținuta nu e apanajul exclusiv al aristocraților de sânge ori al discipolilor lui Nietzsche, Malraux, Montherlant; e și o trăsătură esențial creștină și întru nimic nu ne cere Domnul și Dumnezeul nostru mai puțin decât cere codul cavalerismului să fim bravi și nobili.

Spectacolul englezului care se îmbracă în smoking pentru cină, deși e singur sau pierdut într-un fund de colonie, nu e ridicol pentru că gestul lui minor dă viață ideii pe care a formulat-o Saint-Exupery și a reluat-o J. P. Sartre (îngrozit că s-ar putea să nu se poarte bine, dacă va fi torturat) în memorabilele cuvinte: „Voi fi propriul meu martor.”(Care constituie și textul cel mai potrivit pentru un torturat singur în celula sa.)

Gentlemanul se ferește să comită mârșăvii pentru că *se vede pe sine însuși din afară* și îi este neplăcut să fie spectatorul unei scene dezolante.

Alte implicații:

indiferență față de păreri și trâncăneli, prejudecăți și stereotipii, dar detașat respect datinilor și obiceiurilor;

purtare față de oameni nu cum ar merita, ci în conformitate cu gradul de distincție (Manole spunea onorabilitate) la care râvnește (sfat categoric al lui Polonius pentru Laertes);

înțelegerea faptului că prin ținută nu înlocuiești eroismul, dar cel puțin te apropii de el — e, oricum, *the next best solution* (**înlocuitorul** cel mai bun), voința de noblețe fiind, spune Eugenio d'Ors, prin ea însăși înnobilitoare.

1963

Ținuta în veacul nostru, veacul închisorilor și lagărelor, nu mai e o problemă teoretică. Era foarte puțin probabil ca cineva să-l pălmuiască pe cardinalul-principe de Rohan când întrebării „ce veți face dacă veți fi pălmuit?” i-a răspuns cu vestita vorbă de duh: „știu ce ar trebui să fac, dar nu știu ce voi face”. Dar e foarte probabil ca un european, începând cu a treia decadă a secolului al XX-lea, să fie ridicat de acasă sau de pe stradă, închis, pălmuit, torturat, făcut de batjocură. Acestuia, întrebarea cum te vei purta i s-a pus stringent și imediat. Una este să ai un număr de bacili Koch în corp și alta să fii bolnav de tuberculoză. E drept că și orice gentilom putea fi provocat la duel la orice colț de stradă pentru un scuipat sau o căutătură. Dar gentilomii alcătuiau o categorie restrânsă, de nu profesională, educată și pregătită în vederea unor asemenea posibilități. Antrenată. Copilăria și tinerețea lor se desfășura sub semnul creării reflexului instinctiv: insultei i se răspunde cu provocarea la duel. Altfel e pentru țărani, funcționarii, profesorii, preoții, liber profesioniștii care umplu camerele de închisoare prin care trec. Pentru ei, până mai deunăzi, schingiuirea, bătaia, decorul celulei erau necunoscute, negândite. Iată de ce problema ținutei ni se pune cu toată prospețimea și acuitatea — grăbită, brutală — a tot ceea ce ține de rubrica existențială.

Sibiu, 1970

Val. Gl. mă duce pe motocicletă lui cu ataș la Rășinari.

Splendoarea satului acestuia românesc întreg construit din piatră, ca acelea săsești, cu aceleași porți uriașe, același aspect de putere, belșug și înstărire. Septembrie 14, ziua Crucii. Mergem la biserică, apoi la mormântul lui Șaguna și la casa lui Goga. Sunt fotografiat în fața casei lui Goga; sărut zidul casei. Nu-s ridicol? și melodramatic? Oi fi, dar, covârșit de frumusețea locului și de dragoste, fac ce-mi vine a face, nu-mi pasă de ce s-ar putea spune. Măcar atât drept avem pe acest pământ, să nu ne sinchisim, când suntem fericiți, de părerea celorlalți.

Apoi, de la Rășinari, o întindem pe Valea Stezii până la Curmătură.

O fotografie o trimit la Paris, Monicăi L. și lui Virgil I., or râde oare și ei?

Septembrie, 1940

Englezii dau un examen greu și-l trec foarte cu bine.

Ploi de bombe cad peste Londra, și ei se plimbă pe străzi și pe acoperișuri și după ce s-a dat alarma. Nu le pasă. Preoții fac slujbe în bisericile năruite. Regele și regina n-au părăsit capitala și nu se bagă nici ei în adăpost.

Curajul ca însușire comună. Ca lucru de la sine înțeles. Îndărătnicia în fața primejdiei. Calmul ca virtute. **Aristocrație.**

— Poezia înfrângerii, respectul pentru moarte și cei ce mor transfigurați prin resemnare și simțământul datoriei împlinite. Japonezii, samurarii.

Miorița. (Care e și retragere în natură: poate că păstorul nu ia nici o măsură de apărare fiindcă, scârbit de invidia și josnicia celorlalți, preferă recontopirea în natură vieții alături de doi netrebniți.) Cazul Codreanu: Înfrângerea și moartea tragică îl trec în măreție, îl scot din lume și din vremelnice. Biruitor, desigur că ar fi ieșit maculat din contactul cu politica și angajarea în realitate.

— Malraux:

Cine e cavaler? „Oricine moare pentru ceea ce a ales.”

— Eforie Nord

Întâlnirea cu Ștefan Teodorescu, acum profesor la universitatea din Freiburg:

Ceea ce caracterizează poporul român este *amenitatea*.

De fapt îl repetă pe Alexandru Isaevici¹¹: bunăvoința între oameni este singurul lucru important, nimic altceva nu contează. Nu sistemul politic sau economic este determinant, ci tonul relațiilor dintre oameni. Dacă există bunăvoință ori amenitate, restul nu contează.

— Iar Malraux: „Jertfa singură poate privi tortura drept în ochi, iar Dumnezeu lui Hristos nu ar fi Dumnezeu fără de răstignire.”

— Valery: „La urma urmei, nimeni, înaintea creștinismului, nu spusese că Dumnezeu este dragoste.”

Septembrie 1970

Dr-ul Corneliu Ax. ne vorbește entuziast despre biserica-cetate de la Biertani. Suntem într-o excursie, el, soția (născută Mareș, e fiica inginerului Nicolae Mareș, mort la Sigliet), Paul C. și eu.

De la Sighișoara ne abatem acolo. Și-ntr-adevar locul depășește entuziasta descriere a fostului meu coleg de școală.

Ne conduce o săsoaică între două vârste, foarte amabilă, ne dă o mulțime de amănunte. Biserica a fost catolică, a devenit luterană și oarecare timp a fost sediu episcopal. Călăuza, doamna Anna Philp, ne arată capela rezervată de reformați celor rămași catolici; amănunt înduioșător și nobil.

E și o zi mareața de toamnă caldă, cu cer senin, cu aer imobil, scăldată-n dulceață și inefabil. Biserica e pe o înălțime. Printre creneluri comuna se vede pustie, pe ulițe nu trece un singur om. Liniștea e desăvârșită. Miroase puternic a fân cosit, îmbătător. Pe vechile ziduri cenușii se cațără grape de frunze roșii (un roșu cu nenumărate nuanțe). Am, o clipă, impresia că sunt cu adevărat în rai, la propriu, că pe drumul de la șoseaua națională până aici (un drum prost) am avut un accident, că am murit și că am intrat în paradis. O clipa, dar nespus de lungă și de convingătoare, fericirea e totală, iluzia e aproape absolută.

N-am murit, nu sunt în în cer, dar locul e dintre cele mai frumoase ce se pot închipui și vrăjile trecutului și ale lui septembrie îl fac și mai irezistibil.

Deodată încep a bate clopotele, trase de doamna Philp la ore fixe. Întreaga boltă, de un albastru precurat, răsună.

*Herr, mach uns frei*¹², scriu eu la sfârșit în registrul de însemnări al vizitatorilor.

— Scuze, domnilor profesori M. Ralea, G. Călinescu și Tudor Vianu, li se pot găsi multe și cu piatra e greu să arunci. Ținută, oricum, nu se poate spune că vor fi avut. Talent, maeștrilor T. Arghezi și M. Sadoveanu nu li se poate contesta. De ținută însă n-au dat dovadă.

Dar n-au fost oameni politici, publici! N-au fost, asta chiar spun și eu, că n-au fost. Dar ar fi putut să fie, spun, și mă refer la o frumoasă vorbă a lui Mirabeau: „Orice om curajos devine un om public în zilele de urgie.”

— Două trăsături de caracter ale cardinalului de Retz:

Nu putea înțelege cum de era cu totul lipsit de mărinimie și suflet un om atât de inteligent ca Mazzarini și cum de nu putea da crezare nimănui (deoarece pe toți îi bănuia asemenea sieși).

Se străduia să țină minte numai răul pe care i-l făcuseră Ana de Austria și cardinalul, iar binele pe care i-l făcuseră să-l uite.

Jilava, sfârșit de noiembrie

Rafale de ploaie și vânt. Urlete. Se aude cum totul, afară, geme. Jilava și-a îmbrăcat veșmântul ei spectral de lăcaș sinistru și solemn. Pe coridor răsună ecouri prelungi. Smulse din țâțâni (ori din cârlige), scândurile ferestrei se prăbușesc dezvăluind o noapte cedată strigoilor. Putem deosebi silueta gardianului care controlează gratiile plimbând peste ele, ca pe

coardele unei harfe eoliene, un drug de fier: se emit sunete grave și lugubre.

Închisoarea s-ar părea că e toată *Vasul fantomă* ori corabia zguduită de valuri în actul întâi din *Furtuna* ori casa împresurată de viscol la *Răscruce de vânturi*.

Toată această sinistră măreție (zidurile își descoperă abia acum grosimea, celulele adâncimea, iar coridoarele nesfârșirea) îmi poartă — neașteptat — gândul spre cavalerul japonez care solicită să fie inițiat în secta zen și pe care maestrul îl primește izbindu-l cu pumnul în față. Solicitantul știe să primească: el, neînfricatul, surâde și tace.

Mai creștinește nici că se putea.

Nirvana nu cumva o fi nu neantul, ci demnitatea ontologică? Dar iarăși nu încapе îndoială că inferioritatea asiaticismului în raport cu doctrina creștină provine din două cauze: ignorarea Satanei și neputința de a percepe simțul tragic al existenței.

Gherla, camera preoților; București, 1965

Iar „limitele” puterii lui Dumnezeu.

A fi atotputernic înseamnă a dispune de libertatea să faci *orice*, binele sau răul. În acest înțeles Dumnezeu nu e atotputernic pentru că nu face răul. Dar nu-l face nu pentru că nu poate, ci pentru că nu vrea să-l facă.

Ceea ce a exprimat Montesquieu prin spusa lui Uzbek: „Deși Dumnezeu e atotputernic, el nu-și poate călca făgăduința și nici nu poate înșela pe oameni.”*

Benjamin Constant în *Cursul de drept constituțional* socotește pe Dumnezeu limitat pentru că nu poate **interveni** în treburile omenești decât pentru a sancționa dreptatea. (Motiv pentru care nu trebuie *să-l ispitim*, cerându-i lucruri pe care știam că nu le poate aproba.)

Dumnezeu nu-i place lui Andre Gide tocmai pentru că nu e straniu, cinic, gratuit, pentru că nu râde; zeii antici îi sunt simpatici deoarece nu cunoșteau limite morale și-și băteau joc de muritori.

J. Chevalier: Dumnezeu e chezașul ordinii și al moralei — putere nelimitată, dar putere morală.

A. N. Whitehead: Singura limită care i se impune lui Dumnezeu este aceea care decurge din bunătatea sa... Nu-i adevărat că Dumnezeu este din orice punct de vedere infinit. Dacă ar fi așa, ar fi deopotrivă de bun și de rău... E ceva hotărât, și ca atare e mărginit.

E. Burger: Nu infinitul este mai adânc decât Persoana, ci Persoana e mai adâncă decât infinitul.

Noi știm că Dumnezeu adevărat nu e cel al panteiștilor, totul, orice-ul și nedefinitul; e Dumnezeu ordinii și bunătății, dragostei și dreptății.

Anatemă este cine spune că Dumnezeu are o putere limitată, dar greșit ar fi să înțelegem că poate acționa după capriciu — ca zeii vechi.

Discutăm astfel în celulă despre atributele și puterile lui Dumnezeu și uităm că trăim vremi ale dictaturii etatiste. Voltaire văzuse cum aveau să stea lucrurile (*Despre necesitatea de a crede într-o ființă supremă*): „Ferească-ne însă Dumnezeu de un tiran mândros și barbar care, necrezând în Dumnezeu, și-ar fi sie însuși Dumnezeu.”

Are dreptate Paul Dim. când ia apărarea lui Voltaire contra vulgului.

— Fericirea, zeii le-o invidiau muritorilor. Oamenii, în antichitate, se fereau să se considere fericiți și cu atât mai mult nu îndrăzneau s-o spună de teama de a nu stârni mânia zeilor și a fi prizonieri.

Cu Dumnezeu e altfel: nu numai că nu ne pizmuiește fericirea, dar ne și îndeamnă neîncetat să fim fericiți, ne promite fericirea, ne-o prepară.

Avea, așadar, dreptate Saint-Just să spună că fericirea e o idee nouă,

modernă. Cât privește jertfa, Dumnezeuul creștinilor e de asemeni înnoitor: e exclusivist și monopolist, și-o rezervă toată pentru El.

1971

Monseniorul Helder Camarra, arhiepiscopul orașului Recife (zis și Pemambuco), cleric „roșu”.

Lui i se aplică Matei 24, 23-24:

„Atunci, de vă va zice cineva: iată, Messia este aici sau dincolo să nu-l credeți.

Căci se vor ridica hristoși mincinoși și prooroci mincinoși și vor da semne mari și chiar minuni ca să amăgească de va fi cu puțință.”

Mai cred despre înaltul prelat cu floare roșie la butonieră ca se face vinovat de păcatul acela despre a cărui existență sunt perfect convins: păcatul de prostie.

— Kipling. Liceele englezești. Principiile de educație: dormitoare neîncălzite, băi reci, bătaie de dimineața până seara, suferințe, umilințe; nedreptate. Mai ales nedreptate. Ca să-i pregătească pentru viață? Desigur. Dar și pentru Dumnezeu. Să învețe că Duhul suflă unde și când vrea, că suntem pe acest pământ în surghiun și printre scârbe; și printre oameni care nu ne iubesc, pe care nu-i interesăm și care nu sunt dispuși să ne asculte, să ne laude, să ne alinte...

27 noiembrie 1950

La birou, discutându-se puritatea unei expresii (sunt translator), tovarășa Riana, șefa secției, ne-a recomandat să ascultăm glasul poporului.

În tramvaiul 25, spre seară, aud glasul poporului. Taxatoarea, lăptoasă, bătând întregă (păr, față, îmbrăcăminte) în bej, strigă cât o ține gura vorbind cu o babă și un soldat. Baba șade pe bancă, cu un pachet enorm în poală. Soldatul, slab și foarte tânăr, se apleacă să răspundă în șoapte. Susțin tustrei existența lui Dumnezeu sau în orice caz a unei puteri superioare. Prind numai glasul taxatoarei:

... Mi-a spus că de ce mă închin. Dar tu nu te închini, fa? Auzi, că de ce mă închin...

Ce urmează se pierde într-un uruit, apoi aud iar:

putere... ține apa... zice că e natura. Mi-a venit să-i dau cu ceva în cap. Intervine baba, dar n-o aud. Și nici pe soldat nu-l aud.

Dar lăptoasa continuă:

... Trebuie să existe. Ce-i tot dai cu natura, fa? Fără puterea lui s-ar naște copiii? Te făcea mă-ta pe tine?

Acum toată lumea ascultă. Se lasă în cuprinsul vagonului, întreruptă numai de zgomotul asurzitor produs de părțile metalice ale mijlocului de transport în comun, o tăcere atentă, al cărei caracter desigur nu poate fi decât dialectic și materialist.

Taxatoarea, după ce rupe niște bilete, dă să continue, dar sunt grăbit și obligat să cobor. Îi invidiez pe Leon Daudet care povestește cum, prins de farmecul sintaxei folosite în conversațiile populare, urmărea adesea pe străzile Parisului, până departe, grupuri sau perechi vorbind pitoresc și miezos.

— Mircea Eliade în *O fotografie veche de 14 ani* (bucată la fel de importantă pentru sufletul românesc și puterea sa transfiguratorie ca și *Luceafărul*, *Legenda Meșterului Manole* și *Miorița*):

„Simți că prietenul nostru a început să se transfigureze, că are Spiritul universal în el. Dar procesul de transfigurare nu e terminat. Pentru că, vedeți, nu izbutește să exprime misterele. Și atunci, la ce e bună limba universală, limba aceasta americană, *dacă nu poate exprima misterele?* ”

— Erezie este a spune ca Zola: dacă te iartă Hristos, nu te va ierta Dumnezeu Tatăl.

Dar erezie este și a spune ca teologii morții lui Dumnezeu: Dumnezeu a murit, numai Hristos este.

Căci Hristos tot la Tatăl ne duce; numai El este poarta, El este singurul Mijlocitor, dar în final tot la Tatăl ajunge, ajungem.

Textele, mai ales în *Evangelhia Sf. Ioan*, sunt numeroase și concludente (5, 43; 6, 38; 7, 16 și 29; 8, 16, 28; 17, 8): „Eu am venit în numele Tatălui Meu...”; „Pentru că M-am coborât din cer nu ca să fac voia Mea, ci voia Celui ce M-a trimis pe Mine...”; „învățătura Mea nu este a Mea, ci a Celui ce M-a trimis...”; „Căci de la El sunt și El M-a trimis pe Mine...”; „**Pentru** că nu sunt singur, ci Eu și Tatăl, care M-a trimis pe Mine...”; „Veți cunoaște că de la Mine însumi nu fac nimic, ci precum M-a învățat Tatăl așa vorbesc...”; „Eu vorbesc ceea ce am văzut la Tatăl Meu...”

Textul esențial este însă la 10, 9: „Eu sunt așa; de va intra cineva prin Mine se va mântui; și va intra și va ieși și pășune va afla”.

De ce spune Domnul „și va ieși”? Pentru a ne arăta că nu poate fi izolat de Tatăl și de Duhul Sfânt. La Sf. Treime ajungem numai *prin* Hristos, dar la Sf. Treime suntem chemați să ajungem la sfârșit.

Teologii care se opresc la Hristos, se fac așadar vinovați de erezie, ei pierd din vedere existența Treimii pe care vor s-o despartă cu toate că știu prea bine ca e una și nedespărțită.

1934

Conversație cu Manole (e și Anetta prezentă; zâmbește și ascultă): cum putem ieși dintr-o dilemă inextricabilă?

Mi-l citează pe Keyserling (deși nu-l suferă): „Supraviețuitorii au fost aceia care au știut și au voit să-și asume un risc în plus.”

E străvechea și profund echitabila lege a beneficiului legat de risc: numai investind în plus, riscând, ești îndreptățit a câștiga. Prudenții pierd. Există legi în toate domeniile. Domeniul dilemelor tragice și le are pe ale lui. Principala e legea „riscul în plus”, un fel de lege a plus valorii, a caprei în odaie, a voitului adaos, a ieșirii printr-un act de nebunie (singura soluție după La Rochefoucauld pentru unele situații).

Anetta, ducându-se la o ședință literară, a citit în pauză un afiș: Bufet pentru publicul consumator, i s-a părut însă în prima clipă că stă scris: pentru publicul conservator. Îi povestește lui Manole confuzia ei. Manole râde cu poftă. Anetta se înclină ușor: *se simte gratificată*.

— Esteticienilor puri să le dea de gândit aforismul lui Vauvenargues: „Ca să ai gust trebuie să ai suflet.”

— Jules Romains (*Le vin blanc de la Villette*): Dacă n-ar fi Dumnezeu, le-ar reveni dreptilor onorabila sarcină de a-l înlocui.

1965

Cu Al. Pal.: Hristos a venit în primul rând ca să ne scandalizeze; să aducă foc și dezbinare; să laude pe Maria care stă degeaba și s-o certe pe Marta care nu-și vede capul de atâta muncă; să se ferească de neîntinații farisei și să caute dinadins tovărășia hoților și a fufelor; să nu piardă nici un prilej de a călca sfințenia Sâmbetei; să ne scuture, zgâlțâie, amețească, scoată din țâțâni, din prejudecățile cele mai onorabile și ancestrale, din raționamentele cele mai impecabile, din obiceiurile cele mai sancționate de obște, din adâncurile noastre cele mai stratificate; să ne ardă cu sabia înroșită în foc. Pentru ca să ne poată trezi la ceva nou, la ceva cu totul nou, neașteptat și nebănuit: la libertate și milă. Scoțându-ne de sub lege și din păcat, nu la o biată moralistă de virtute ne cheamă, ci la deplina libertate, la

condiția de onoare. Și totodată, cum zice Fericitul Augustin, răpindu-ne îngrijorării căreia îi cedase Marta, ne duce la Bucurie. („Marta trebăluia, iar Maria benchetua.”)

De la condiția de sclav trecem la aceea de om liber. De la trudă și agitație la liniște și la ospăț.

La onoare ne invită creștinismul, nu la onoarea de comandă și ceremonie, ci la neînfricată asumare a calității de om înzestrat cu duh divin. *Noblesse oblige*. Frica n-are ce căuta în domeniul spiritului, nici meschinăria. Frica nu poate fi un atribut al spiritului liber.

— Nici idealismul nu e o cheazășie, dacă ideea nu e subordonată lui Dumnezeu.

Drieu La Rochelle: „Ideea e ahtiată de sânge.”

Ideea poate fi tot atât de însetată de sânge ca și zeii revoluției franceze din titlul cărții lui Anatole France.

Nici cele mai înalte și nobile idei nu fac excepție, dimpotrivă. Numai Fiul, după trup, al celui ce a spus „Izbăvește-mă de vărsarea de sânge, Dumnezeule, Dumnezeul mântuirii mele” îi poate feri și pe intelectuali și pe idealști de logica ispită a folosirii oricăror mijloace pentru realizarea scopului (măreț, desigur) și de atracția sângelui menit să compenseze uscata lor viață și bicisnicul lor trup.

1945

Filmul sovietic *Trenul pleacă spre răsărit*. Dans, cântec, umor. Pentru cine a crezut în revoluția socială (și mă gândesc la Bellu Z., la Siren Rab., la Germania D., la Tr. în primul rând), o singură soluție: sinuciderea.

Atâția ani de închisoare, ocnă, exil și deportare în Siberia, atâtea suferințe, jertfe și nădejdi (principesa Alexandrina Kolontay: *să ne culcăm devreme, tovarăși, mâine începe o lume nouă*) pentru a se ajunge unde? La formele cele mai abjecte ale operetei americane, la treptele cele mai de jos ale amuzamentului mic-burghez, la banalitățile cele mai sfâșietoare ale repertoriului revuistic. Mult sub nivelul spectacolelor de la „Mama”: Titi Mihăilescu și Violetta Ionescu (aceștia lipsiți, sărmanii de ei, de orice veleități mondial înnoitoare).

Comunismul poate socializa toate bogățiile, poate întemnița pe oricine, ucide pe cine poștește, dar îi stau în față — dârze, indestructibile — trăiniciile: nevoia de iarmaroc, clișeele, internaționala vulgarității, a *Calului bălan*.

Pierre Gaxotte strigase și el, comentând reclamele pentru împrumutul de stat cu dobândă și pentru loteriile de stat: păi, le știam! Aici ne aduceți? Păzea, oameni buni!

La toate mă așteptam: la orice, dar nu la apoteoza spectacolelor de antract ale cinematografelelor de cartier. Bietul nostru Iulian: sus fustele, jos pantalonii.

Nu era, zău, nevoie de G.P.U., N.K.W.D., de K.G.B. ori de *Materialism și Empiriocriticism*.

— Hristos nu se arată idealist în grăirile sale. Lucrurilor le spune pe nume: curvă, curvie... Niciodată nu edulcorează, nu îndulcește și nu recurge la perifrize, la eufemisme. Adevărul în toată asprimea și **virulența** lui. Ca pe masa de operație, ca la picioarele eșafodului. Nici un vâl, nici o iluzie, nici o cocoloșire. Pentru că numai având realitatea crudă în față ne putem cutremura și o putem părăsi, transfigurând-o.

— Spovedania este un exemplu de limbaj precis.

Penitentul: Nu prea am spus adevărul. Duhovnicul: Vrei să spui că ai mințit? Penitentul: Nu m-am purtat prea corect. Duhovnicul: Adică ai furat? Etc.

— Pentru creștin totul se petrece ca și cum vorbele, gândurile și faptele s-ar imprima pe o trainică și perenă peliculă. Impulsurile electrice exprimă orice fel de energie, iar materia e supusă principiului unității. Pelicula, așadar, va fi probabil una. Pe ea se înregistrează filmul prin a cărui derulare, la sfârșit, tot ce a fost acoperit, ascuns, tănuit, va ajunge cunoscut, va veni la arătare, va ieși la iveală, va fi descoperit și dat pe față; filmul care-l va face pe Satana să hohotească de râs dacă îndurarea Domnului nu-i va rezerva surpriza de a desfășura o bobină de pe care căința și iertarea vor fi șters totul.

Dacă-i așa, ar fi de mirare ca orice comportament, oricât de neînsemnat, să nu ne angajeze în întregime, ca orice exemplu, oricât de mărunț — în fundul celulei, în beciul poliției și sub becul orbitor al camerei de anchetă — să nu aibă o valoare absolută.

BUGHI MAMBO RAG

Preda, Radu și Stroe... Clothos, Athropos și Lachesis... Mă trimisese Vaida în Portugalia să studiez constituția lui Salazar... Se numește artimon... Se numește ax cardanic... Se numește dendrită... Se traduce prin condiționalul trecut...

— *Că arta, spre deosebire de ce crede și Nego, nu e lucru diavolesc o dovedește constatarea că și ea, aidoma credinței, e bazată pe libertate și nu are valoare decât dacă e un produs al libertății artistului și propune ascultătorului sau cititorului un caz de libertate. Teatrul, în special, nu poate trăi decât alimentat de libertate; construit în lumina determinismului, pe epicul obiectiv (Brecht) ori pe fatalități fiziologice, e mort. Fatalitățile fiziologice (frigiditatea, sterilitatea, impotența, inversiunea) — întocmai ca bolile cronice — stârnesc compasiunea, dar nu interesul artistic. Un match care ia sfârșit pentru că unuia din concurenți i s-a făcut rău nu e pasionant; o ședință a unui parlament totalitar, unde se știe dinainte cum se va vota (în unanimitate), poate fi o ceremonie, dar nu va avea niciodată caracter dramatic. Secretul oricărei drame e absoluta libertate a persoanei. Suspansul cel mai captivant provine din libertatea discreționară a individului -forma sa culminantă fiind desigur concretizată în piesa pe care o jucăm cu sufletul nostru.*

— Vai de noi dacă nu s-ar afla în *Evanghelie* parabola judecătorului nedrept. Ea ne pune la dispoziție soluția — grea, greoaie, disperată — a stăruinții.

Și că nu avem de a face cu un judecător nedrept și nici măcar cu unul drept, ci cu un boier mărinimos ne-o arată altă parabolă, a lucrătorilor tocmiți la vie. Atenție însă: suntem ispitiți a prefera să renunțăm la plată decât să primească și cel tocmit în ceasul al unsprezecelea cât primim noi.

— Ne revoltă, ca și pe fiul cel mare din parabola fiului risipitor, nedreptatea lui Dumnezeu față de cei drepti. Pentru fiul cel cuminte niciodată n-a tăiat tatăl un vițel gras; prietenilor lui nu le-a făcut ospăț și nu le-a dat prilej să bea și să joace. Toate cele bune numai pentru risipitor.

Dreptii, protestând, dovedesc lectura neatentă a textului. E adevărat că pentru ei n-a fost nici vițel, nici ospăț, nici joc, nici inel în deget... A fost și este altceva, ceva menționat la versetul 31 al capitolului 15 din Luca: *toate ale mele sunt ale tale*.

Au prin urmare și dreptii ceva, de care nu se pot văicări că-i puțin lucru: *toate ale Tatălui*.

— Părintele Paulin Lecca (de la Cozia) împarte lumea în patru categorii: Cea a fiului risipitor care nu se mai întoarce la Tatăl. Sunt și dintr-aceștia, rămân printre roșcove și porci.

Cea a fiului risipitor care se întoarce și intră la ospățul împărătesc.

Cea — foarte numeroasă, poate cea mai numeroasă — a fiului bun, care

e drept și cuminte, dar e călduț și fudul și cu toate că e drept nu intră la cină!

Cea — vai, rară — a fiului drept care nu e numai cuminte, ci e și înflăcărat și ia parte la cina împărătească. Pilde: Sf. Fecioară, Sf. Ion Evanghelistul. Ei reprezintă idealul.

(Cf. teoria Nemo-Balotă despre Doktor Faustus.)

— „Cântecul omului”

În *Vechiul Testament* omul își manifestă supremația față de restul creației și facultatea de a se înălța, răspunzând — odată cu Moise, patriarhii, dreptii și proorocii — atunci când e chemat de Dumnezeu cu vorbele: „Iată-mă, Doamne!”

Prezent, *drepti*, gata la ordine, oricând disponibil și dispus, neșovăitor, prompt. Se împlinește, înduhovnicește și îndumnezeiește îndeplinind voia creatorului.

În *Noul Testament* treapta cea mai ridicată pe care o poate atinge creatura este indicată de Domnul prin cele spuse lui Toma Necredinciosul: Fericiți cei ce au văzut și au crezut; dar mai fericiți cei ce au crezut fără să vadă.

A crede fără dovezi palpabile și fără înscrisuri. Fără zapisuri și ispisoaace. Surete și izvoade. Lucrul cel mai puțin neșovăitor ce poate fi. Cel mai nobil. Să ai încredere. Să nu te îndoiești. Să primești adevărul — întocmai ca emoția artistică a lui N. Schoffer — fără să mai treacă pe calea ocolită a rațiunii cortexului. A crede *pe cuvânt*, **cuvântul** Domnului Hristos care El însuși nu-i decât Cuvântul.

1971

„Până când, proștilor, veți iubi prostia?”

(Pilde 1, 22)

Tinerii, astăzi, caută puritatea, exorcisarea, liberarea de orori, pe întreita cale: a sexualității, muzicii și stupefiantelor. Ororile de care le este scârbă sunt de adevărat oribile: războiul, fățărnicia, minciuna, ura.

Rămâne numai de văzut dacă idealul spre care tânjesc le va oferi altceva.

Rămâne numai de văzut dacă mijloacele pe care le-au ales se vor dovedi eficiente.

Le-aș atrage atenția asupra următoarelor puncte:

a) Dacă nu-s cu desăvârșire proști ar trebui să nu piardă din vedere că există o forță — cu două fețe — care se uită la ei și-i poate vindeca de orice alean răpindu-le orice mijloace de evaziune. Forța e una, fețele sunt două: a lui Brejnev, a lui Mao;

b) Mijloacele la care au recurs sunt aleatorii. Nu numai stupefiantului greu de procurat, dar și sexului și muzicii regimurile totalitare se pricep a le da caracter de inaccesibilitate. Pentru a le îndulci amarul și a lecui deznădejdea mai accesibilă rămâne credința. Mai ales că devenind și ea inaccesibilă în mult râvnitele regimuri, prezintă avantajul de a putea fi găsită în locuri mai greu de etatizat.

— Don Quijote...

Putem și noi oricând — dintr-o clipă într-alta — prin voința și capacitatea noastră de fericire, dacă înfrânăm imperialismul individual (numai eu am dreptate și drepturi, numai eu nu sunt nebun, numai mie mi se cuvine), dacă ne însușim în cât de mică măsură simțul relativității și al ridicolului certurilor, ambițiilor, resentimentelor; dacă stăruim asupra definiției date lui Iisus Hristos de pastorul Dietrich Bonhoeffer: Cel care există numai pentru alții — *nur für andere da ist* -; dacă înțelegem câtuși de puțin toată mizeria invidiei și mâniei, rușinosul, sfâșietor de rușinosul și jalnicul ridicol al geloziei, invidiei și răutății așa cum trebuie să pară văzute de pe cruce și cum

desigur par văzute din închisoare sau de pe patul de moarte, putem, zic, într-o clipită să transformăm cârciuma în castel, celula, spitalul, strada, mahalaua, biroul în salon- salon de marchiză franceză din secolul XVIII, de prinț al Renașterii, de conac englez în mijlocul unui parc cu gazon centenar; sau chiar în colț de rai, în camera de ospăț în casa din Betania.

Scriptura ne arată că și **crucea** — instrument de chin, batjocură și blestem — poate deveni instantaneu — pentru cine știe să se poarte pe ea — făgăduință de mântuire și prag de paradis.

— După felul cum vorbim și ne purtăm s-ar zice că suntem posturi de radio emițătoare, hotărâte să emită fără întrerupere și să bruieze orice alt post.

1971

Nemo — de față fiind și Andrei Brz. — osândește sentința *Amicus Plato, sed magis amica veritas*¹¹³ o consideră văditoare de răutate și îngustime de minte. Mai prețios ne este prietenul ori vecinul decât un așa-zis adevăr despre care nu știm cât va fi valabil. Dragostea de aproapele nostru e adevărata noastră datorie, aproapele se cuvine să-i sărim în ajutor; pe când, în numele unor nesigure și vremelnice adevăruri, conștiințioșii sunt mereu gata să-și persecute și denunțe semenii. Adevărata *veritas* se cheamă *caritas*.

Poporul român mereu așa a procedat, a pus caritatea deasupra „adevărurilor” momentane, pe vecin și prieten mult mai sus decât glaciala obiectivitate.

(Mi se confirmă astfel teoria mea din *Secretul scrisorii pierdute*.) — Ce-i dau oamenii lui Dumnezeu când lui Dumnezeu îi este sete? Oțet și fiere.

Paris, iulie 1936

Piața Concordiei. Loc magic și privilegiat al frumuseții. Centru al Europei. Pavilionul din stânga (stând cu fața spre Arcul de Triumf) al grădinii Tuileriilor. Zi de vară copleșitor de caldă, văzduhul vibrează de arșiță. Pavilionul însă e răcoros și pustiu. Mă plimb îndelung printre nuferii lui Monet. Senzație de zăduf, de străfunduri acvatice și înalte presiuni, de clipocit al fântânii peste care se apleacă Melisanda, în care se oglindește fata de împărat.

Farmecul neîntrecut al picturii impresioniste, cea mai producătoare de evanescență. *Venveile doch, du bist so schon*¹¹⁴. Senzație de umbre colorate, de clipiri și unde.

Leon Daudet e cel care a scos în evidență umbrele colorate ale impresioniștilor. Cât îl iubea mama! Și pentru că era lacom, scrisese despre o mătușă a sa: „Timp de douăzeci de ani a cunoscut neasemuita fericire de a fi patroana celei mai grozave bucătărese din Franța, o femeie care fu pentru bucătărie ceea ce a fost Baudelaire în poezie, Rembrandt în pictură și Wagner în muzică.”

Dincolo de apă, pe cheiul Bourbon, o cafenea cu măsuțe pe trotuar, sub o tentă albastră.

Senzație de acută fericire.

Repede sfâșiată de gândul la guvernul Blum, instalat cu pompă, un minister uriaș, împărțit pe secții, care își ia sarcina de a fericii pe toți în cel mai curat stil conu Leonida: lege de murături și pensia după legea veche, statul să plătească, d'aia e stat. Și dreptul pentru toți francezii de a-și vâri capul în nisip. *Et un Pernod pour Arthur*¹¹⁵

A! explicația istoriei nu o dă nici materialismul, nici teoria providențială, nici nimic altceva. Singura explicație rațională a căderii statelor și prăbușirii civilizațiilor e cea dată de romani: *Quos Iupiter perdere vult...*¹¹⁶

— Durkheim e marele vinovat. El e teoreticianul Statului — Dumnezeu.

Orice formă de stat îngrădit nu e posibilă decât într-o societate care crede în Dumnezeu. Dacă nu, statul ia locul divinității și nu mai poate fi limitat.

Puterea regelui Ludovic al XIV-lea era absolută — și desigur că a și abuzat de ea. (Revocarea edictului din Nantes etc.) Dar o mărgineau parlamentele provinciale, dreptul de critică din partea acestor parlamente, biserica, drepturile tradiționale ale provinciilor, ale „stărilor”, ale „stărilor” sociale — „constituția regatului”. Regele se temea de puterea divină, de confesorii lui și de gura lumii. Iar în materie de literatură declara că „domnul Despreaux se pricepe mai bine ca mine”.

Puterea absolută a Regelui-Soare se profilează nulă în comparație cu a dictatorului ateu contemporan, căruia cu adevărat i se aplică spusa lordului Acton: puterea absolută corupe absolut.

E prea puțin. Puterea absolută devine neapărat demență.

— Împotriva teoriei (lui Sartre și altora) după care semnele nu pot fi interpretate (*Nu există semne!*) și nimic în lume nu cheazășuiește pe Dumnezeu, aceste cuvinte ale lui Tocqueville: „Nu-i nevoie ca Dumnezeu să vorbească el însuși pentru ca să descoperim semne sigure ale voinței sale.”

Orice încercare de carteziană plecare de la o presupus posibilă *tabula rasa* e fățarnicie pentru că nu ne putem preface că nu știm.

— Două precizări cu privire la răstignire:

a) vinovații

Nu numai saducheii, fariseii și autoritățile romane, ci fiecare dintre noi.

Rugăciunea din ziua de vineri: „Mărturisesc înaintea ta, întru această zi a răstignirii tale, întru care ai pățimit și ai luat moarte, pentru păcatele noastre, pe cruce, că eu sunt cel care te-am răstignit cu păcatele mele cele multe și cu fărădelegile mele cele rele.”

b) Nu e un fapt istoric petrecut acum două mii de ani, ci un eveniment care se repetă de-a pururi și în fiecare ceas, se repetă neîncetat și dacă ochii noștri ar ști să vadă ar putea oricând avea în față îngrozitorul spectacol înzestrat cu perenitate și ubicuitate.

Ceea ce, în *La mort d'Atahualpa*, Valery Larbaud își închipuie cu privire la executarea regelui incaș — ea are loc fără întrerupere într-o cameră orbitor luminată a hotelului Sonora Palace (*De nu ar greși cineva ușa!*) — este adevărat pentru răstignirea Domnului, pe care veșnic o înnoim.

1969

Casa inginerului I. Pete. — din atât de respectabila stradă „Dim. Onciul” — nu e prea mare, dă însă o certă impresie de soliditate grădina din față, bine îngrijită, acareturi în fund, ferestre cu geamuri bombate, strălucitoare și perdele cu falduri, de un alb desăvârșit.

În interior familia celui care-mi ceda bucățița lui săptămânală de pâine, când eram în criză și care nici măcar odată nu s-a răstit la cineva, e alcătuită din oameni care nu se poate să nu-ți meargă drept la inimă: toți muncesc ori studiază, se respectă între ei, se poartă frumos cu slujnica (sunt în câmpul muncii, își pot îngădui s-o țină), sunt bucuroși de oaspeți: nimic forțat, nici un vicleșug, nimic distonant ori straniu. Cinste, virtute neostentativă, credință moderată, bunătate firească, gentilețe din belșug.

Majoritatea tăcută. Revăd cu ochii vechiul meu ideal, strada Arme-nească și casa Șteanu și casa Boerescu și toată lumea aceea pe care nesăbuiții și imbecilii s-au grăbit s-o dărâme pentru ca apoi (dar și Galsworthy în *Forsythe Saga* a pățit la fel, la sfârșit îl reabilitează pe proprietarul Soames) să jinduiască după ea și să caute s-o refacă în apartamentele lor de două ori trei camere din blocurile proprietate personală

construite după normă (confortul unu sporit) ori să se ducă s-o caute — cu 70 kg — în Israel.

Interviu cu dramaturgul Franz Molnar: „Mi se pare că principiile care determinau acum un sfert de secol succesul unei piese sunt astăzi complet schimbate. Pe atunci viața era liniștită. Societatea era bogată, se trăia bine și fără enervare, era aproape plictisitor.”

(Criminalei doctrine a plictiselii, expusă de Lamartine în vremea domniei lui Ludovic-Filip — *Franța se plictisește, domnilor* — i s-au adus atâtea hosanale și i s-au dat atâtea satisfacții, încât cele mai plate și mărunte idealuri „mic burgheze” au ajuns a fi aureolate de nostalgie și înconjurate de strălucitoare lumină. Crapă cu toții acum după ele, toți umblă cu limba scoasă după simplele componente ale vieții burgheze dinainte. Cum le mai lasă gura apă — și bale — după o locuință, hrană și puțină liniște!)

— Ritualul rugăciunii.

Obiceiul de a folosi textele rugăciunilor de obște este criticat ca dovadă de formalism și nesinceritate.

Sinceră e numai rugăciunea izvorâtă din cuget și inimă, nu textul gata formulat pe care-l citim din carte ca pe o rețetă: (La capătul pericolului stă râșnița de rugăciuni a Tibetanilor.)

Poate că soluția cea mai nimerită ar fi: a) recitarea rugăciunilor de obște pentru a se crea o atmosferă de liniște și reculegere, aceasta însemnând faza de pregătire, de *punere în situația oratoriei*; b) rugăciunea propriu-zisă, făurită de fiecare, imnul de slavă și mulțumire, apoi (sau mai întâi, e firesc, nu-i cu supărare) spunerea păsului — inima revărsată; c) după care s-ar cuveni să urmeze partea cea mai însemnată, faza *ascultării* în care următor vorbirii — și era oare nevoie să spunem ce ne doare și ce dorim, ca și cum nu s-ar ști? — suntem atenți să desprindem îndemnul care ni se dau; inima acum e *pe recepție*.

— Discuție, la Jilava (în 1961, cred) cu profesorul Vasile Barbu și cu tânărul Gheorghe M., admiratorul înflăcărat al Legiunii (deși mult prea tânăr ca să fi putut face parte din Mișcare). Le invoc mai ales cazul Stelescu.

Legionarii, ce-i drept, omorau. Dar executanții (desemnați după ce se pronunța sentința unui tribunal de Sf. Vehme) mergeau și ei la moarte sigură, căci erau obligați să se predea. Nu fugeau după ce ucideau, știau că vor muri și ei, astfel încât se încadrau în definiția lui Camus: revoltat autentic nu e cel care trimite la moarte stând în biroul lui, ci „dreptul” care pierie o dată cu victima.

— Microsemnalele

Ororile regimurilor totalitare nu pot fi în general detectate decât dacă regimul respectiv practică o brutalitate simplistă (exemple: tiranii din vechime și evul mediu, mongolii, Timurlenk, nazismul...). De îndată însă ce avem de a face cu sisteme subtile și grijulii de salvarea aparențelor — unde se lucrează sistematic și savant — depistarea este incomparabil mai grea și în fața istoricului se ivește problema *crimei perfecte*. Aflarea adevărului în acest caz a înfrânt mulți specialiști și detectivi de seamă. Istoricul sau cercetătorul, acum, trebuie să dea dovadă de însușiri neobișnuite și să nu ezite a se referi la metode aparent străine de știința istoriei și disciplina politicii. El trebuie să nu se ferească de a recurge la metode proprii detectivilor și medicilor. Vreau să vorbesc de *micro-semnalele* care, singure, de obicei, îngăduie străpungerea stratului de vid înapoia căruia este izolată crima perfectă.

Regimurile totalitare au grijă să ia toate măsurile necesare — mergând foarte departe — pentru acoperirea adevărului. Nu deci prin simptome a căror examinare stă la îndemâna oricui se va putea rezolva misterul. Numai

microsemnalele — acele amănunte infime ori efecte secundare ori imprevizibile consecințe datorate evoluției creatoare pe care nici criminalul cel mai prudent și mai organizat nu le poate prevedea și evita — sunt în măsură să arunce lumină asupra acestor „afaceri tenebroase”. (Numai crima absurdă și gratuită — a maniacilor, bunăoară — ar putea să pară înzestrată ca o forță absolut sfidătoare. Dar absurdul e și el absurd, nu e previzibil — și-n momentul în care te încrezi în absurd și hazard dai dovadă de o credință rațională în absurd și hazard, credință inconsecventă, absurdă!)

Intuiția clinicianului este și ea întemeiată pe astfel de microsemnale pe care numai deprinderea specialistului de bună credință și inteligent le percepe, deîndată. Acestea sunt cele care nu-l pot amăgi, oricât de ticluite, derutante ar fi simptomele. Boala și minciuna (bolile *mint* și ele, — %i *Miufkazâ*) sunt depistate de fulgerătoarea sensibilitate la microsemnale a specialistului ori cercetătorului cinstit care nu se mărginește să analizeze ceea ce vinovatul — boala sau tiranul — îi prezintă cu fățarnică obiectivitate spre analiză.

Medicul specialist sau cercetătorul serios, dintr-o lovitură de mână aruncă-ncolo vrafurile de probe adunate metodic și-și alege el calea spre adevăr, oprindu-se asupra acelor amănunte izvorâte din complexitatea vieții — care-i prea fertilă și încălțită spre a putea fi în întregime prevăzută de regizorul crimei perfecte — *care-i vorbesc lui*.

— în *l'Interdiction* a lui Balzac, numele judecătorului Jean-Jules Popinot e vădit ales cu intenții ironice. Familia Popinot aparține taberei ostile convingerilor autorului. Un văr al judecătorului ajunge ministru al comerțului și conte sub hulita monarhie din Iulie. Dar Balzac este un scriitor prea autentic și un om prea cinstit ca să nu poată vedea și la personajele care nu-i sunt simpatice trăsăturile bune; și-l prezintă pe zisul Popinot ca pe un judecător integru și inteligent asupra căruia un dosar prea bine pus la punct nu are influența scontată. Popinot este un judecător care ia aminte la microsemnale — și află lucruri neașteptate.

Nu pe el l-ar fi dus cu zăhărelul impunătoarele volume publicate de ministerul de justiție al U.R.S.S sub titlul de *Procesul troțchiștilor și al dreptei*, unde sub o mecanică perfectă se ascund prestidigitația și mascarada.

August 1964

Hristos ne conferă calitatea de oameni liberi, adică de nobili. Dar ne cere efortul păstrării noii noastre stări, efortul — ar spune existențialiștii — de *a fi ceea ce suntem*. *Galat. 5, 1*: „Stați deci tari în libertatea cu care Hristos ne-a făcut liberi.”

Robul se cunoaște de îndată și de departe, îl trădează amănuntele: neliniștea, pofta, tremurul mâinii, susceptibilitatea... Și cu atât mai mult îl cunoaște Dumnezeu care — tot *Galat. 6, 7* -: „nu vă amăgiți, nu se lasă batjocorit.”

Dostoievski în *Frații Karamazov* reia tema lui Cervantes, Maricel (fratele lui Zossima) spunând și el că viața e un rai, numai că noi nu vrem să știm (că suntem în rai), căci dacă am vrea să știm, chiar mâine s-ar întinde raiul peste toți.

— Clipele de fericire a căror prezență o păstrăm vie sunt supuse unei selecțiuni care ne scapă cu totul și folosește criterii ciudate. Se crede că ne rămân cele de bucurie intensă, ori legate de însemnate evenimente favorabile. Nu. Supraviețuiesc instantanee lipsite de orice semnificație.

Mie, spre pildă, ca izvor nesecat al senzației de fericire inefabilă, îmi rămân imaginile plimbărilor pe care le făceam cu mama, pe jos, până la Șosea, după sfârșitul iernii. Trotuarele din nou curate. Aerul iute, cerul

îndeobște albastru. La începutul după-amiezii, lume puțină. Mergem departe, ne înapoiem nițel obosiți, luând-o pe Calea Victoriei. Oprește la cofetăria Nestor: o prăjitură compactă, un pahar de apă rece, sorbit.

De ce atâta senin?

În zilele de sete, în zilele de zăduf, în zilele de ger, la pușcărie, din amintirea clipelor acelora banale îmi scoteam — ca dintr-o fântână fermecată — puteri și consolări. Și mai ales puterea de a mă concentra ca să mă rog.

— Virtutea personală a tiranului, oricât de incontestabilă, nu justifică tirania. Calitățile personale n-au la oameni de felul acesta nici o valoare, sunt anihilate de păcatul strigător la cer al desființării libertății omului, de groaznicul păcat al prefacerii semenilor în dobitoace; dobitoace, desigur, de vreme ce li se răpește principala însușire a duhului: libertatea.

Virtuți personale aveau și fariseii, ba încă multe, erau nu numai cumsecade, ci și riguroși. Calvin la fel. Și sunt sigur că și Caiafa era plin de frumoase purtări și ducea o viață model.

BUGHI MAMBO RAG

... numai scoțienii și românii, nu cumva cimpoiul a fost dus de o legiune romană transferată dintr-un loc în celălalt?... Jakob Fallmerayer... hopliții... că nu-s decât slavi, nici urmă de sânge grecesc... scândurile stupilor trebuie să fie... Heliopolis... la gruzini și la basci... asta-i arta, domnul meu... îi spune Demetrios lui Marcellus...

— Ciudata contradicție între *Vechiul și Noul Testament*.

În cel vechi, Atotputernicul deși se înfățișează ca un Dumnezeu aspru, răzbunător până la neamul al șaptelea și legiuitor al talionului, după ce îi îngăduie diavolului să-l încerce pe Iov în fel și chip, intervine la sfârșit spre a restabili dreptatea. Mult încercatul Iov își redobândește sănătatea și averile și moare îmbelșugat, sătul de zile.

Când Avraam, dând ascultare poruncii divine, înalță cuțitul spre a-și ucide fiul, apare îngerul care oprește brațul tatălui și cruță jertfa.

Dumnezeul legii implacabile se dovedește până la urmă îndurător.

Nu tot astfel în noul legământ. Aici Hristos nu este numai încercat, se îngăduie să moară pe cruce și îngerii nu coboară să-l salveze ca pe Isaac. Martirii mor și ei cu toții, în chinuri ca și învățătorul lor. Dumnezeu a cărui milă a fost dezvăluită oamenilor și care-i trece pe aceștia de sub blestemul legii la har, în mod cu totul neașteptat se poartă nespuse mai dur.

Explicația pare a fi una singură: înainte de întrupare sufletele nu se puteau mântui, mergeau toate în iad, până și ale dreptilor. Datoare era prin urmare divinitatea să le răsplătească binele măcar aici, pe pământ. După ce Hristos coboară cu sufletul în iad, situația e alta: oamenilor li se deschid cerurile și pot cunoaște fericirea veșnică. Nu mai este necesar ca răsplata să se producă pe plan material, iar groaznică realitate a pământului — unde totul e durere, nedreptate, suferință — poate fi dezvăluită în toată plinătatea ei și lăsată să se desfășoare până la capăt, *până la capătul nopții*.

(Și mai e un motiv: odată cu venirea Domnului am trecut de la copilărie la maturitate. *Ni se poate spune adevărul*. Ni se poate vorbi pe șleau. Ni se poate da ca hrană carnea, nu laptele.)

BUGHI MAMBO RAG

... Istorie ale Imperiului otoman?... Vasul căpitanului Ahab se numea Pequod, p, e, q, u, o, d, așa... Cea mai bună e a suedezului turcit Mouradja d'Ohsson, mai e a lui Hammer în treizeci și două de volume, apoi a lui Cantemir în latinește... „La voi toți perii capului sunt numărați” e la Matei, după ce spune că două vrăbii se vând pe un ban... A lui Iorga e în nemțește, e publicată la Gotha... Mi ți-o înșfacă de păr pe milady de Winter...

1955

Filmul documentar *Nacht und Nebel. Noapte și negură* e titlul dat de Hitler planului de nimicire a celor din lagăre.

Trist și înfiorător.

Tr., Paul Dim., Al. Pal., Mih. Răd. I-au văzut și ei. Le atrag atenția că trist și înfiorător este nu numai ce s-a întâmplat, ci și că, după ce autorii planului au fost nimiciți cu prețul morții a zeci de milioane de oameni, a nenumărate suferințe și distrugerii unui imens număr de bunuri, se permite refacerea altor lagăre, altor închisori, repetarea altor nedreptăți și cruzimi — în număr și mai mare.

Nu cumva abia acum e mai potrivit decât oricând numele de *Noapte și Negură*? Nu cumva ironia necruțătoare a istoriei îi dă titlului o și mai mare putere de întunecare și înnegurare?

— Când oamenii și-l închipuie pe Dumnezeu, e ca în *Bhagavad Gita*. Krișna e stăpânul, fulgerul, puternicul, taurul...

Când Dumnezeu se adresează oamenilor, le spală picioarele.

— Boeria Domnului: duhul dă fără măsură.

Știe să și recunoască. Celui care are (are credință și fapte bune) i se va mai da. (Clătinat și îndesat.) I se restituie mai mult decât a venit să ceară. Dar și invers: celui ce nu are (nu are credință și fapte bune) i se ia și puținul ce i se pare că ar avea.

— Singura deviză ce împacă libertatea cu aristocrația e a Junimei; și totodată a oricărei biserici creștine: intră cine vrea, stă cine poate.

— Dovadă că funcționarul nu se poate apăra zicând: am executat ordinele, că poartă o răspundere, e faptul că în Crez se spune „în zilele lui Ponțiu Pilat”, iar nu în zilele lui Tiberius Claudius Nero Caesar.

— Nu numai agitația ori graba sunt vrăjmașe libertății, ci și viteza în sine.

Denis de Rougemont: cele mai mărețe spectacole naturale sunt spectacole ale încetinelii sau imobilității. Rapiditatea nu poate fi isprava unui spirit *intrupat*, ci numai a imaginației sale pervertite. Efectele vitezei țin de domeniul materiei lăsate în voia maniei sale de a tot cădea. Deîndată ce spiritul intră în joc, el provoacă încetiniri și întâzieri, de unde și pierderi de timp. Intențiile menite a le umple trec mereu dincolo de țintă. Și astfel o eră a vitezei devine o eră în care materia predomină. Provizoriu: căci se întâmplă ceva curios, la anumite viteze foarte mari materia începe să se spiritualizeze.

Gherla, 1964

În ultimele săptămâni, brusc, atmosfera se destinde. La duș suntem lăsați să ne spălăm; nu ni se mai poruncește „echiparea” îndată după ce ne-am udat și săpunit. Deținuții mai acătării sunt chemați la îndelungate conciliabile cu organele de administrație și ofițeri de securitate veniți din București și Cluj. Li se cere — ca dovadă de reeducare — să dea declarații de recunoaștere a vinovăției, de făgăduință a unei bune purtări pe viitor, de atașament față de regim. Pe un ecran improvizat în sala mare de la parter apar cartiere de blocuri noi în diverse orașe. „Le recunoașteți? le recunoașteți? așa-i că nu?” exultă directorul închisorii. Unii, mai ales dintre cei de la Botoșani, din așa-zisa cameră a lorzilor — numai „istorici”, țigări fine, reviste alese și tot felul de farafastăcuri — sunt luați cu mașina și duși prin țară să vadă realizările. Mulți nu știu cum să procedeze în privința declarațiilor: sa le dea? să nu le dea? Să-și facă lungi autobiografii — iată că sosesc cu hârzobul din cer topuri de coli de hârtie, cerneală, condei — în care să-și renege originea socială, părinții, tinerețea, prietenii?

Pe cine îmi cere părerea îl sfătuiesc să-și caute de treabă, e clar că ni se

pregătește eliberarea; cu sau fără declarații tot plecăm. Dar dacă totuși nu va fi așa? Dacă nu vine decretul? Și dau oamenii declarații, se leapădă de cele mai dragi idei, de ei înșiși, scriu febril. Ai crede că vor scrie scurt și cuprinzător. (Sau se vor referi la generalități: dați-i cu patriotismul, mi-este sfatul, și cu poporul.) Să vezi și să nu crezi: oameni care scriau cu greu dobândesc și ei cursivitatea și darul povestirii. Efectul declanșator al pacientului întins pe canapeaua psihanalistului. Înșir'te mărgărite.

Se organizează ședințe. La una din ele, pentru combaterea sectanților, ia cuvântul și pastorul luteran Wurmbrandt care-i beștelește pe iehoviști. (Urât. Nu-mi place. Iehoviștii sunt cum sunt, dar deocamdată ne aflăm camarazi de suferință. Dar nu-i adevărat ce spune Wurmbrandt? E, adevărul însă nu se cuvine a fi rostit oricând și oriunde. Nu e valoare absolută. În curtea închisorii și-n prezența administrației adevărul despre iehoviști nu este că sunt niște bieți nătângi, ci că sunt niște victime și niște martiri.) Sunt cu atât mai nelămurit cu cât despre Wurmbrandt nu știu și n-am aflat decât lucruri foarte bune.

Mă pomenesc dus pe sus la o ședință a cărei temă marxistă e dispariția treptată a statului. (Fie spus în treacăt, până una-alta are aerul de a o duce foarte bine, Statul.) Participă numai deținuți, nici un gardian, nici un *politic*, nimeni. Și lucrurile totuși merg ca pe roate, discuțiile se desfășoară șnur. *Qui vous donne un avant goût*¹⁷ de ce are să fie afară.

La următoarea ședință nu mă mai înhață; nu mă silesc, sunt însă pus să spăl și să frec scările celor trei etaje ale Gherlei. Apa o scot din cișmeaua care e în curte. Frecatul pietrelor măcinate și îmbâcsite nu-i ușor. Dar nu mi-e, zău, inima grea, căci nimic nu se poate asemui cu dezolarea și puterea emetică a unei ședințe de reeducare și teorie. Imaginea prevestitoare e clară: mașina va funcționa singură, singură și foarte lin.

—Va trebui să vorbesc, măcar puțin. Domnul, după ce vindecă bolnavii, îndrăciții, păcătoasele le spune să meargă în pace și să tacă. Au mers în pace, dar n-au tăcut! Cum ar fi putut oare să tacă, să nu strige ce li s-a făcut.

Psalmul XXXIII: Bun este Domnul, gustați și vedeți.

1967

Spre seară, la începutul toamnei, îmi sună la ușă Camil Demetrescu. Îl poftesc, bucuros, înăuntru. Sunt grăbit, spune, am trecut doar să văd ce faci. Dar intră nițel! Se codește, îmi calcă pragul parcă stingherit și s-ar zice, într-adevăr, că stă pe cărbuni de nu aprinși, oricum călduți. Nu înțeleg.

În sfârșit, mă lămurește. Nu e singur, e însoțit de cineva, un om care așteaptă jos în fața casei. Să poftească sus, exclam, du-te de-l cheamă numaidecât. — Nu îndrăznește. — Cum adică? Ce vorbă-i asta? — Da, e Bellu Zilber, nu îndrăznește, nu știe dacă...

Mă aflu în pijama, halat și papuci. Îmi pun degrabă pardesiul pe umeri și fără a-l mai lăsa pe Camil să-și încheie fraza, mă năpustesc pe scări în jos; în dreptul ușii de intrare îl zăresc pe Bellu Z. făcând *les cent pas*¹⁸, agale. Îl iau de mână, îl trag în holul blocului și-l îmbrățișez. Suntem amândoi foarte emoționați.

Misterul Timpului. Farsele pe care ni le joacă viața, surprizele pe care ni le rezervă, mereu. „De cealaltă parte a baricadei"... Ce departe și ce „exterioră” pare scena: ceaiul de prin '30 unde se lua în bețe cu Manole! *Conjunctura*. Ehei. *Zădărnice a...* Cine ar fi bănuț, atunci, printre cești, sandvișuri, pahare și citate că vom fi amândoi clienți (el mult mai fidel) ai pușcăriilor comuniste și că ne vom regăsi, eu întărit în anticomunism, el vindecat de comunism?

Sus în cameră nu mai încetăm de a vorbi și povesti. Se adeverește mai

„reacționar” ca mine, și tare jenat, spășit... Ceea ce-i răpește dialecticii mult din ironia ei și o colorează în fără de sfială duioșie omenească.

Iulie 1964

Până la urmă toate se încurcă: pozițiile se tulbură, anii de temniță se adună în progresie geometrică, călușeii și scrânciobul pe fiecare îl amețesc. Se desprind cu încetul două secrete: 1) toată lumea are nițică dreptate și 2) tot omul e nebun, deși crede că numai ceilalți sunt.

La început sioniștii și legionarii, țărani și intelectualii, liberalii și cuziștii, comuniștii și social-democrații, carliștii și antonescienii se adulmecau neîncrezători și se priveau mirați. *Cum de poți fi Persan?* Până la urmă rodajul conviețuirii scoate din uz ochelarii ca dioptrie de îngustare, începi să constăți că o anumită doză de dreptate e în și la fieștecine și că se prea poate întâmpla să fii Persan.

Explicația teoretică a lui Pierre Lasserre: lumea este mult prea complexă spre a putea fi cuprinsă într-o singură sistematizare oricât ar fi ea de grandioasă. Nu există nici o doctrină capabilă să dea toate răspunsurile.

Nu înseamnă că n-ai dreptul să-ți formezi convingeri și să le susții. Chesterton: de vreme ce este părerea mea, desigur că o socotesc dreaptă și cred în ea, altfel aș fi necinstit.

Știu totuși că prin însăși condiția umană nu poți crede și pretinde a fi găsit o formulă absolut completă. Lumină și întuneric e pentru toți și ploaia cade și peste buni și peste răi.

Nebun, e nebun. Uite-l cum mănâncă arpacașul, îl lasă să se răcească și-l mănâncă rece. — Nebun, e nebun de-a binelea. Uite cum înfulecă arpacașul fierbinte, de parcă n-ar putea să-l lase să se răcească nițel. Și pe urmă se miră că-l apucă burta. — E nebun, domnule, e nebun de legat, ține cănița în mâna stângă și se spală cu dreapta. Anormal, să știi că-i anormal. — Dement, dement cu adevărat, la ce te poți aștepta din partea unui om — om, vorba vine — care se spală la fund ținând cănuța în dreapta și-și dă cu apă cu stânga. -Nebun, când îl cauți se spală, d'aia n-avem pic de apă. — Nebun și puturos, nu se spală cu săptămânile, l-ai văzut vreodată apropiindu-se de căldare? — Nu ți-am spus că e nebun, uite-l cum se culcă cu fața în sus și cu batista pe ochi. — Da ce sunt nebun și smintit ca el să dorm culcat pe o parte și neacoperit pe ochi să-mi stric vederea? — Nebun, numai un nebun mai poate admira pe Sadoveanu și pe Arghezi. — Trebuie să fii nebun, oricare ar fi fost netrebnicia atitudinii lor politice, să nu-ți dai seama de nepieritoarea valoare literară a unui Sadoveanu sau Arghezi. — E omul nebun și n-ai ce-i face, învață versuri de dimineață și până seara. — Să ai prilejul de a învăța poezii așa frumoase și să nu-l folosești e nebunie curată. — Nu vezi că nici nu stă măcar pe tun, abia se așează că s-a și ridicat. -Nebun... stă de nu se mai termină pe tun, oameni ca ăștia, s-o știi, își merită pedeapsa.

Nu e numai războiul tuturor împotriva tuturor, ci și o certificare generală și reciprocă a stării de nebunie. Peste puțin timp înțelegi că nimeni nu e nebun ori, și mai bine, că toată lumea e nițel nebună.

Aparatul nostru de emisie-recepție e acordat îndeobște pe o singură lungime de undă și ni se pare — iluzie audio-vizuală — că orice altă lungime e aberantă.

Din obiceiul, mania, capriciul sau preferința sa, face fiecare o regulă principială pe care o socotește universal valabilă, aidoma principiului moral al lui Kant. Spune Kant să ne purtăm în așa fel încât să putem deveni pildă pentru toți, iar noi am tradus ca o mașină electronică neperfecționată: oricine nu face întocmai ca mine, nu se spală, nu ține cănița, nu bea, nu doarme,

nu-și face nevoile ca mine e nebun și vrednic de orice năpastă.

Nițică dreptate au toți. Până și sectanții scot la iveală unele lipsuri ale marilor culte, nu spun numai copilării. Până și social-democrații rostesc uneori înțelepciuni. Până și... Uite, bunăoară, Iorga. Asasinat mișelește, apostolul neamului, savantul, scriitorul, marele ziarist, muncitorul fenomenal, geniul. A fost filmată expunerea leșurilor legionare pe caldarâmul Cotrocenilor după omorârea lui Armand Călinescu. Pelicula îi arată pe Iorga și Argetoianu veniți la spectacol. Cu vârful ghetei Iorga împinge un cadavru. Așa cel puțin îmi povestesc legionarii. Mai sunt și vindictele lui împotriva oricui îl criticase, darea afară din slujbă, scoaterea din pâine... Purtarea lui neiertătoare până la sfârșit fața de E. Lovinescu și Mircea Eliade, care formulară observații moderate, respectuoase.

Dar niciodată turpitudinea victimei nu scuză pe ucigaș. Nu încapă deci scuză pentru cele petrecute în pădurea de la Stâlplnicul, ci numai — pentru noi, nu pentru ucigaș — încredințarea că dreptul și nedreptul, lumina și întunericul, binele și răul sunt distribuite în mod mai pestriț decât bănuiam.

Lui Iorga, dealtfel, i se aplică întocmai vorbele lui Bossuet despre abatele de Rance: *c'est un homme contre lequel on ne saurait avoir raison*¹¹⁹. E atât de mare încât nu poți avea dreptate împotriva lui.

Oricum, de câte ori aud *e nebun*, surâd și mă scutur, cu toate ca văd că nici o convingere nu-i mai bine ancorată decât aceasta: toți ceilalți sunt nebuni, numai eu sunt normal. Omul superior, zice doctorul Al-G., este cel care-și consolidează lungimea de undă personală de emisie și totodată își lărgeste neîncetat gama de recepție.

— Despre nebunie am mai învățat ceva: că principalul — în închisoare ori în situații-limită — este să nu înnebunești. George Orwell (1984): nu izbutind să te faci auzit, ci rămânând zdravăn la minte duceai mai departe moștenirea omului.

De ce? Pentru că nebunia este contagioasă și pentru că orice regim totalitar este și nebun.

Este. Dar pe de altă parte, dialectica: mulți s-au ținut tari numai pentru că erau nebuni. Nebunia a fundamentat numeroase cazuri de păstrare a demnității. Poate fiindcă insul stăpânit de o monomanie disprețuiește mai ușor decât alții ispita bunurilor.

Nebun. Am și eu o reputație de nebun bine stabilită, mai ales printre amicii evrei. Ce bine mi-a prins nebunia aceasta în ultimii douăzeci și cinci de ani. Ce mă făceam dacă nu eram nebun? Înnebuneai! Îmi răspunde rațiunea.

BUGHI MAMBO RAG

... *Singurii coborâtori direcți din Basarabi, Brădești... îi spune Marcellus lui Demetrios...*

— Până la urmă ce rămâne? Rămân versurile pe care ni le citează inginerul Radu Rosetti, bun povestitor de romane și mai ales de nuvele de Kipling și care ne dă și interesante amănunte despre misiunea întreprinsă în martie 1918 din ordinul perechii regale și al guvernului de la Iași, de către bunicu-său, colonelul Radu Rosetti, pentru a explica puterilor aliate — la Londra și la Paris — semnarea păcii de la București. Versurile sunt simple:

*Life is mostly froth and bubble. Two things stand like stone: Kindness in another's trouble Courage in your own.*¹²⁰

Simple, dar idealul lor — gentilețea în necazul altuia, curajul în al tău — e mai puțin modest decât pare.

1967

Ceva asemănător la Henry James: „Trei sunt în viața omenească lucrurile importante. Primul este să fii amabil. Al doilea este să fii amabil.

Și-al treilea este să fii amabil."

James întrebuițează cuvântul *Kind*, care înseamnă nu numai amabil, ci și îndatoritor, plin de bunăvoință, drăguț, grijuliu de binele altuia, bun, gentil.

Dacă dragostea de aproapele nostru ne este inaccesibilă în esența ei, măcar sub forma amabilității o putem manifesta relațional.

— Cu Floriana despre ceea ce ea numește eshatologia lui Marmeladov.

Dumnezeu, la sfârșit, îi va chema în rai și pe toți păcătoșii: Hai intrați și voi porcilor, și voi bețivilor...

Pentru că nu s-au încrezut.

Ceea ce e iremediabil de antipatic și respingător la farisei este necurmata conștiință a propriei valori și dreptăți; ispita de înfumurare a omului drept.

Pe ne-creștini tocmai iertarea păcătoșilor și a bețivilor îi jighește (e o greșeală pe undeva în evidența contabilă, nu iese soldul). Dar creștinii știu mai mult: că păcatul trufiei e mai grav decât darul beției.

(Zice: porcilor, dar nu zice: sadicilor, torționarilor, denunțătorilor...)

1932

Sus pe strada Traian, la un număr mare, e o casă simplă dar nu fără confort: o grădină cu globuri de sticlă colorată, patru camere spațioase în jurul unui hol, cu mobile vechi; doar în odaia fetelor sunt două divane moderne, joase, capitonate în albastru. În casa aceasta socotită — ca așezare, construcție și împărțea — drept cu totul conformă onorabilității de către Manole, locuiește familia inginerului Sorin, familie unită și fericită. Părinții trăiesc doar pentru a le face fetelor toate plăcerile. Și sunt fete bune, dealtfel, studente amândouă, nu lipsesc de la nici un curs, seminar, piesă de teatru, film. Citesc toate cărțile noi, sunt veșnic ocupate și vine la ele toată lumea, studenți, elevi, verișori din provincie și capitală, scriitori debutanți, poeți moderniști, intelectuali de stânga. Aceștia predomină.

Într-una din camere e biblioteca, mare, cu volume și broșate, și legate în piele; în hol e patefonul, în sufragerie doamna Sorin pregătește tratații.

Sevastia și Silvia scriu uneori mici articole în revistele de extremă stângă, Silvia a deținut câțiva timp o cronică cinematografică, dar nu ele sunt centrul preocupărilor literare din strada Traian, ci câțiva tineri poeți foarte avangardiști și câțiva ziariști specializați în reportaje. Verișoara fetelor Sorin, Sirena Rabinovici, e sufletul salonului acestuia literar și politic, o fată cu părul cât o claie, negru și creț; fostă studentă în medicină (acum urmează filosofia), e bună și tandră cu cei pe care-i susține, care dau dovadă de activism (acesta-i cuvântul pe care-l folosește), dar și capabilă să arunce priviri ucigătoare și vorbe tăioase celorlalți.

Cu toate că domnul Sorin, care e inginer, se scoală devreme, reuniunile durează până foarte târziu într-o ambianță de o mare animație.

Mă surprinde, intrând (e o zi de început de noiembrie) faptul că Sevastia poartă mănuși negre, mănuși pe jumătate, care nu cuprind degetele în întregime, denumite mitene, cum foloseau elegantele de pe vremuri, ceva *très fin de siècle*¹²¹. Silvia, bucuroasă că tot ce stă în legătură cu sora ei este remarcat și produce senzație, îmi arată că le poartă fiindcă într-o carte de curând apărută despre André Gide a citit că marele scriitor îmbrăca în tinerețea lui asemenea mănuși. Silvia, cu ochii înlăcrimați, surâde: „Nu-i așa că are gust intelectual?”

În vreme ce, în odaia fetelor, Sevastia așezată pe divan, cu mâinile prinse de genunchi, recită poezii și apoi toți discută conjunctura politică și se strecoară aluzii la partidul clasei muncitoare și sunt ridicați în slăvi câțiva

tineri care s-au fotografiat în pielea goală și i-au trimis pozele lui Iorga acasă, eu trec în dormitorul soților Sorin, unde nu e nimeni. E un dormitor de modă veche cu două paturi de lemn încărcate cu multe înflorituri, pernele și plăpumiile sunt adunate la mijloc, mai e un dulap mare cu oglindă, pe toți pereții fotografii de familie. Perdelele nu sunt trase, prin ferestre se vede curtea până-n stradă, plouă încet, felinarele sunt aprinse. Deasupra paturilor sunt chipurile a doi bătrâni, probabil părinții domnului Sorin. Bătrânul Silberherz poartă favoriți lungi și ochelari, în odaia fetelor discuțiile sunt aprinse. În jurul Sevastiei, pe divan, s-au strâns fete și băieți, grămadă. Tema discuțiilor e viitorul, un viitor strălucit pe care sunt fericiți că-l presimt și pe care făgăduiesc să-l distribuie tuturor, fără excepție, și lumii întregi. Am impresia că-i văd nu adunați laolaltă, ci aliniați pe un raft și supuși cercetării zâmbitoare, condescențe a lui Manole.

Ce-o să rămână din scrisorile (își scriu mult), articolașele și discuțiile lor? Poate, prin biblioteci, la secția periodice, câteva numere răzlețe ale unor reviste literare uitate, figurând doar în notele și aparatul documentar al unor lucrări, unde numele lor adeseori ciudate, ostentative, zburdalnice vor da cititorilor de mai târziu simțăminte de nostalgie.

BUGHI MAMBO RAG

... *Tigrul, Eufratul, Fison și Gihon... Sadrac, Meșac și Abed-Nego...*

Decembrie 1971

Seară petrecută, în cerc restrâns, la Magdalena S. Aflu de la unul din musafiri detalii despre surorile Sorin și obișnuinții casei lor și despre alte saloane literare — mă rog — cu tendințe analoage — de pe vremuri — mai ales despre al unei familii Rudich.

M-am înșelat profund. De pe urma oaspeților care frecventau casele de negustori și liber-profesioniști evrei de prin cartiere semicentrale n-au rămas numai note în subsolul manualelor de istorie literară; au rămas amintiri mai palpabile.

Cei mai mulți, ascultând — ca și urmașii lui Goethe din discursul de recepție al lui Ollănescu-Ascanio — de îndemnurile Sirenelor Rabinovici, au activat după 23 August și n-au rămas necunoscuți: au izbutit, unii, să se afirme și totodată, cred, să confirme câteva din teoriile adversarilor lor nu numai moderați, ci și extremiști. Dintre oaspeții familiei Sorin câțiva s-au ridicat sus. (Unul, săracul, s-a sinucis în plină ascensiune.) Iar dintre tinerii fotografiați în pielea goală, unul cel puțin e bine știut și acum sub numele de Aurel Baranga.

După o perioadă de conștiințiozitate intransigentă (Felicia Brey., fiică de mare bancher, fostă elevă a liceului Regina Maria, solicitată prin 1948 de o colegă de clasă în vederea unei referințe pentru ocuparea unui post de muncitoare, o denunță în scris ca pe o fiică de moșier, fascistă, rasistă, exploatoare, iar soțul Feliciei, îmbrăcat în uniformă de ofițer de securitate, cu iuțeala schimbării decorului pe o scenă turnantă, se dovedește un apărător vajnic al cuceririlor aceleiași clase muncitoare odinioară preamărită în casa inginerului Sorin) a urmat una de nu mai puțin totală dezamăgire. Soțul Feliciei Brey. — tată a doi copii numiți Vladimir și Lenina — nu mai poartă uniforma sa de maior. O mulțime de cadre de conducere nu pot îndura valurile succesive de retrogradări. Așa încât tabloul din nou s-a schimbat. Nu mai sunt conștiințioși. Acum cei mai mulți s-au zburâtăcit peste întreg pământul (în Noua Zeelandă, în Brazilia, în Olanda, în Spania, în Canada — ba și în Israel). Sevastia Sorin e în Argentina, Silvia a murit în Australia, după ce fusese căsătorită cu un mare negustor de diamante. Alții, rămași în țară, se zbat să obțină pensii cât mai mari și alocații speciale ca vechi ilegaliști. Au

dificultăți cu noile servicii de cadre — a! cât îi cred și-i înțeleg — și cu noul aparat de stat care, inexplicabil, îi privește cu nepăsare ori chiar cu lipsă de simpatie.

Gazda noastră din astă seară nu mai e președintă la Tribunalul Suprem: după ce a fost simplă judecătoare la un tribunal raional, e acum pensionară.

Principala lor distracție acum e povestirea de anecdote (împotriva regimului), din care știu puzderii — nu însă atât de multe încât să nu fie nevoiți să le repete. Sunt prins și eu, mut, într-o avalanșă de glume dinadins povestite — o, surpriză! — cu un ușor accent evreiesc. Conversația ajunge un fel de oratoriu alcătuit din recitative unde fiecare, pe rând, își aduce contribuția de amărăciune rostind câte o anecdotă după ce are să întrebe — schițându-și teama cu un gest dubitativ al mâinii și o mișcare de încrețire a sprâncenelor — dacă nu e știută. Este (căci mulțimea anecdotelor nu alcătuieste o serie care să tindă spre infinit), dar în temeiul aplicării unei convenții tacite (de ajutor reciproc și îngăduință colectivă) toți cei prezenți se declară neștiutori și gata să asculte. Efectul este de o monotonie ritualistă, quasi-totemică.

Avea așadar dreptate Sainte-Beuve când a spus: *Il %/; V a que de vivre; on voit tout et le contraire de tout*¹²².

Iată că oaspeții familiilor Sorin și Rudich sunt acum jigniți și decepționați. Mistica s-a transformat în politică și politica în resentiment.

BUGHI MAMBO RAG

... să ai giijă să torni sosul de ciocolată fierbinte peste grișul care trebuie să se fi răcit...

„Și iată că de-acum încolo te vezi osândit să strigi «Eu, eu, eu» în gol, și la asta nu încape răspuns. ”

Saint Exupery

— Dar nu numai foștii oaspeți ai familiilor Sorin, Rudich și altele. Resentimentul e general. Anecdotele bântuiesc peste tot locul. Sunt toți dezamăgiți, de ei înșiși și unul de altul, vestitorii lumii fericite. Sunt acriți de serviciile de pașapoarte, de noile formulare, de reintrarea în rândurile masselor. Demisionați, pensionați, trecuți în retragere, transferați, obosiți, plictisiți, sătui de invidie și ambiție, nu mai jinduiesc decât după frigidere de mare capacitate, apartamente în centru, mașini din import, conturi la Cec, șuncă proaspătă de Praga, mușchi de vacă fără oase și excursii individuale.

A trecut vremea entuziastă și mărinimoasă de pe la 1946 când doamna Neuman, soție de mare negustor și bogătaş, luând parte în societate la un joc de canastă pe cocoșei — parcă banii mai au vreo valoare? — lăcrimează în plină partidă (deși nu pierde, în fața ei se înalță mormane de piese de aur) și răspunde discretei întrebări a celorlalte jucătoare: nu, nu mă doare nimic, dar mi-e gândul la copiii vietnamezi.

De atunci a cunoscut alte griji, mai apropiate: ginerele ei, însuși casierul general al partidului, a trecut prin pușcărie; în Vietnam s-a încheiat pacea, au mai fost și copiii coreeni, s-a încheiat armistițiul și-n Coreea, pe Calmanovici l-au împușcat, Steluti s-a sinucis când i-au arestat băiatul, și câte și câte nu s-au mai petrecut.

— Sunt toți sătui până peste cap unii de alții — iată, toți — da, toți — prietenii și colegii i-au dezamăgit, recunoscător nu e nimeni, totul e slughenie, plictiseală, vid. Avântului, nădejzii în minunata zi de mâine, credinței în partid le-a luat locul pragul bătrâneții acre.

Dar nu-i oare asemenea și-n rândurile foștilor deținuți politici? Amintirea anilor închisorii s-a dus. Mai că-mi vine a-i regreta. (Cum și Gambetta ducea dorul Adunării naționale unde fusese în minoritate și atacat,

dar trăise printre cei mai aleși și mai subțiri oameni ai țării.)

Constatarea din *Imitatio Christi* cu privire la caracterul inevitabil al decepției la sfârșitul oricărei vieți, oricărei aventuri, oricărei întâmplări, cu privire la simțământul golului total și al amărăciunii fără leac e valabilă pentru toți, de orice parte ar fi. Foștii deținuți politici s-au dezamăgit și ei reciproc: unii s-au arătat necinstiți, alții bârfitori, ingrați, ranchiunoși, carieriști... Ceilalți, dacă le pomenești de închisoare, dau din umeri, te consideră pisălog, ramolit, zaharist.

— Trixi, liberată în '62, a găsit un post de foarte mică funcționară. A fost apoi profesoară de limbi străine occidentale la o legăție popular-democratică. Are acum o slujbă mai bunicică, nu grozavă; noroc de ea că i-a picat o moștenire din Occident și i se îngăduie să călătorească într-acolo destul de adesea.

— După 23 August, Petre Iosif (doctorul L. Brauchfeld) a fost numit director al Operei (cânta doar la vioară); a lucrat apoi în cadrul Comitetului central; dezamăgirea l-a făcut să ceară și obțină un „post ideal”: e atașat cultural la Roma.

— Fac glume, spun anecdote, se dezic. Și cred că-s izbăviți.

Numai că-i mai complicat. Nu orice păcătos are dreptul să se suie pe cruce, îmi spune Ion Caraion și mă lămurește:

Ca să te poți răstigni și libera trebuie:

mai întâi să te căiești, să-ți mărturisești vina în public, să te auto-denunți și să recunoști: am greșit! am fost un porc!

în al doilea rând să te cureți prin suferință autoimpusă, trecând prin faza deșertului, a pustniciei, a focului purificator;

abia atunci poate urma și treapta a treia, abia atunci dobândești *dreptul*, privilegiul de a te sui pe cruce.

Pe cruce nu te urci de la o zi la alta, hop! și s-a zis, spui o anecdotă și ai trecut vămile.

— Dacă s-au descompus atât de vizibil cei apăsăți numai de remușcări ori deziluzii politice ori acriți de anchete și interogatorii (s-au denunțat unii pe alții), de colocațiune (unde s-au exasperat și dușmănit unii pe alții), de cadre, de schimbările liniei, cum aș arăta eu cu mocirla în urma mea, cu viața mea irosită și făcută albie de porci? De n-aș fi creștin!

Iată însă că sunt. Clopotele acum și pe mine mă cheamă prietenos, familiar. Într-un anume fel mă pot dezvălui și eu ca-n *Caravna* lui Hauff: *ich bin der Raeuber Orbasan*¹²³. Creștinismul mă păstrează cu ceva tineresc în mine și neplictisit, nedezamăgit, nescârbit, nesupărat. Prezenței veșnic proaspete a lui Hristos îi datorez să nu dospesc și fermentez în supărarea pe alții și pe mine. Acesta-i norocul meu, nefiresc, negândit: să-mi fie dat să cred în Dumnezeu și în Hristos, cunoscând dealtfel ce a spus Unamuno: să crezi în Dumnezeu înseamnă să dorești ca El să existe și în plus să te porți ca și cum ar exista.

Numai creștin fiind mă vizitează — în pofida oricărei rațiuni — fericirea, ciudat delir. Numai datorită creștinismului nu umblu — crispat, jignit, pe străzile diurne, nocturne ale orașului — spațiu proustian descompus de timp — și nu ajung să fiu și eu — cum spune François Mauriac în *Destine* — unul din acele cadavre pe care le poartă, vii, apa curgătoare a vieții și să nu mă număr printre cei ce încă n-au înțeles — *Fapte* 20, 35 — că mai fericit este a da decât a lua.

NOTE

¹ Cf. *loco*, 5, 2.

- ² „Nu m-ai căuta / dacă nu m-ai fi găsit deja /" (fr.). Cf. *Le Mystere de Jesus*.
- ³ „necunoaștere" (ser.).
- ⁴ „cunoaștere" (ser.).
- ⁵ „iluzie" (ser.).
- ⁶ „nu le-ai auzit râsul" (engl.).
- ⁷ „Viața mea își are secretul ei, sufletul meu, misterul său" (fr.).
- ⁸ „Tatăl meu, Parsifal, poartă o coroană / Eu sunt fiul său, cavalerul pe nume Lohengrin" (grm.). Cf. și Richard Wagner, *Lohengrin*, actul al III-lea, scena a III-a în volumul *Olandezul zburător*, trad. Șt. O. Iosif, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 262.
- ⁹ „călătorie pe Rin" (grm.).
- ¹⁰ Atentatul îl viza pe Hitler.
- ¹¹ „Prag drumetul trece lin, / împietrit prag- de durere / Scânteiază-n încăpere / Brusc pe masă... pâine, vin." Cf. *O seară de iarnă*, a 2-a variantă în G. Trakl, *Poezii*, trad. Mihail Nemeș, Editura „Minerva", București, 1988, p. 57.
- ¹² „Eu sânt tâlharul Orbazan" (grm.). Aluzie la personajul omonim din *Caravana* lui Hauff.
- ¹³ „Nădăjduiesc că mă găsesc pe mine însumi obscur" (engl.).
- ¹⁴ *Hruba și pendulul*.
- ¹⁵ „un bătrân faimos" (fr.).
- ¹⁶ „chiar de-aș primi cincisprezece ani" (fr.).
- ¹⁷ „dar nici o pilulă nu ne poate face inocenți" (engl.).
- ¹⁸ „epoca neagră" (ser.).
- ¹⁹ „cuvânt" (grm.).
- ²⁰ „vorbă (vorbărie)" (grm.).
- ²¹ „preaomenescul" (grm.), termen consacrat de Fr. Nietzsche. — E vorba despre viziunea luminii taborice pe care Sf. Serafim de Sarov i-o dăruiește biografului său, Nicolae Motovilov.
- ²² „ca și cum" (grm.).
- ²⁴ „înaintea poporului" (lat.).
- ²⁵ Aluzie la mișcarea antroposofică inițiată de Rudolf Steiner.
- ²⁶ „oaspete plătit" (engl.).
- ²⁷ „Papa înseamnă birouri" (fr.).
- ²⁸ „Să ne rugăm" (engl.).
- ²⁹ „marea" (gr.).
- ³⁰ *Celebrul tratat* al lui Martin Heidegger.
- ³¹ Cf. Sf. Simeon Noul Teolog, *Cuvântări morale*, în *Filocalia*, vol. 6. trad. D. Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1977. pag. 194.
- ³² „Aici stau. Nimic altceva nu pot. Dumnezeu să-mi ajute. Amin" (grm.).
- ³³ „Dumnezeu a creat omul după chipul său, care i-a bineplăcut acestuia" (fr.).
- ³⁴ „/ de unde / ieșeau flăcări" (idiș). Cuvântul *flacărăs* este format din românescul „flacără" și pluralul *-as* din idiș.
- ³⁵ „credința nord-germană" (grm.).
- ³⁶ „Dar, ca să crezi, adaugă și asta, că păcatele pentru aceasta îți sunt date" (lat.).
- ³⁷ „Curtea miracolelor" (fr.).
- ³⁸ „bunele vremuri de odinioară" (fr.).
- ³⁹ „viață de fiecare zi" (fr.).
- ⁴⁰ „Imaculatul astăzi, frumos și-nsuflețit" (*Mai multe sonete*, trad. Șt.

Augustin Doinaş în Stephane Mallarmé, *Poezii*, Editura „Univers”, Bucureşti, 1972, pag. 105).

⁴¹ „mai mulţi, mai veseli” (engl.).

⁴² „considerată ca una dintre artele frumoase” (engl.).

⁴³ a lui Emile Borel.

⁴⁴ „mizerie” (fr.)

⁴⁵ „având încredere în arme au luptat, apoi s-au dat învinşi” (lat.).

⁴⁶ „La drept vorbind nu se găesc / Atâţia în lumea asta care / Să dispreţuiască pe cei mari şi care (?) / Să iubească într-atât lucrurile în care cred (?). / La drept vorbind nu se găesc / Decât abia doi-trei / Cavaleri ai imposibilului / Melancolici ai legii. / La drept vorbind, nu se cade de loc / Să te aşezi în raclă de bucurie / Căci lumea posibilului / Se teme de acest fel de simţământ.” (fr.).

⁴⁷ „Când la geamuri cad zăpezi, / Lung în seară clopotul sună / Şi la masă mulţi se-adună / Şi belşug în casă vezi” (*În iarnă. O seară de iarnă*. 1-a variantă, trad. M. Nemeş în G. Trakl, *Poezii*, Editura „Minerva”, Bucureşti, 1988, pag. 211).

⁴⁸ „ajutorul îl urmează pe cel important” (lat.).

⁴⁹ Cf. pag. 72.

⁵⁰ „După mine potopul” (fr.).

⁵¹ „partea diavolului” (fr.).

⁵² „iezuit cu roba scurtă” (fr.).

⁵³ „Trebuie să încercăm a crede” (fr.).

⁵⁴ „nu poţi să-i porunceşti naturii decât pentru a i te supune” (lat.).

⁵⁵ Aluzie la primele semne ce însoţesc rugăciunea inimii.

⁵⁶ „îl reneg pe Dumnezeu” (fr.).

⁵⁷ „îl reneg pe Cotton” (fr.).

⁵⁸ „Opreşte-te, dar” (grm.). Motivul Clipei din *Faust* I, 1 de J. W. Goethe.

⁵⁹ „Mai ales fără zel” (fr.).

⁶⁰ „mai mult decât cererea” (lat.).

⁶¹ „facultate călăuzitoare” (fr.).

⁶² „Şi eu sunt loial regelui” (grm.).

⁶³ „Alungaţi firescul, el revine în galop” (fr.).

⁶⁴ „La început voi pune fapta” (*Faust, 1, 1*, trad. L. Blaga în J. W. Goethe, *Faust*, vol. I. Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, pag. 59).

⁶⁵ „Iată ceea ce se cheamă a vorbi” (fr.).

⁶⁶ „Straşnicul grai de altădată” (engl.).

⁶⁷ „Strig după dracu' şi el vine” (grm.).

⁶⁸ stupefiant.

⁶⁹ „carbonul, hidrogenul, oxigenul, azotul”.

⁷⁰ „Voi fi bună” (engl.).

⁷¹ Cf. nota 34.

⁷² „mai puţin e mai mult” (engl.).

⁷³ „greşeală onorabilă” (lat.).

⁷⁴ „plutonier” (grm.).

⁷⁵ „căzut de pe cracă” (fr.).

⁷⁶ „Purul plictis de a trăi” (fr.).

⁷⁷ „Tatăl nostru care eşti în ceruri / Rămâi acolo / Cât eşti tu de sfânt / Şi noi o să rămânem pe pământ / Fiindcă pământul câteodată e frumos” (*Pater noster*, trad. Gellu Naum în Jaques Prevert, *Poème*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1965, pag. 20).

⁷⁸ „... cei ce crapă de plictis duminica / după-amiază pentru că / văd cum vine luni / şi vineri şi sâmbătă / şi duminică după-amiază” (fr.).

- ⁷⁹ „Drept nu e doar gândul mai înalt, ci puterea plină de viață”, (grm.).
- ⁸⁰ „Și Dumnezeu e-n viață; / în lume-s bune toate” (*Trece Pippa*, trad. Leon Levițchi în Robert Browning, *Versuri alese*, Editura „Univers”, București, 1972, pag. 81).
- ⁸¹ „dragă caracatiță” (engl.).
- ⁸² „Nouvelle Revue Française”.
- ⁸³ „idolii forului, teatrului, tribului, peșterii” (lat.). Cf Fr. Bacon. *Novum Organon*.
- ⁸⁴ „Dincolo de Bine și Rău” (grm.).
- ⁸⁵ „e perfect pentru mine” (engl.).
- ⁸⁶ „săvârșit în afara lucrării (divine)” (lat.).
- ⁸⁷ „Cel care l-ai mântuit pe tâlhar / Și pe Maria ai eliberat-o” (lat.).
- ⁸⁸ „și chiar pe mine m-ai chemat” (lat.).
- ⁸⁹ „plăcerea de a trăi” (fr.).
- ⁹⁰ „piară lumea, fie dreptate” (lat.).
- ⁹¹ „Viața e reală, viața e garanție” (engl.).
- ⁹² „Trebuie să judecăm cu multă atenție poruncile divine” (fr.).
- ⁹³ „Adevărat a-nviat” (fr.).
- ⁹⁴ „în căsnicie înșeală cine poate” (fr.).
- ⁹⁵ „în așa fel încât, în tine însuși, eternitatea te schimbă” (fr.).
- ⁹⁶ „Pot să plâng oricând” (fr.).
- ⁹⁷ „(ființă) născută a doua oară” (lat.).
- ⁹⁸ „Din fericire noi avem comunismul” (fr.).
- ⁹⁹ „Din fericire nu cred asta” (fr.).
- ¹⁰⁰ „Roma a spus-o” (lat.).
- ¹⁰¹ „marea operă” (fr.).
- ¹⁰² „cu inima ușoară” (fr.).
- ¹⁰³ „acesta ești tu” (ser.).
- ¹⁰⁴ „Țăranul de la Dunăre” (fr.).
- ¹⁰⁵ „Mama Natură” (grm.).
- ¹⁰⁶ „o singură carte” (lat.).
- ¹⁰⁷ „omul unei singure cărți” (lat.).
- ¹⁰⁸ „o cetate puternică e Dumnezeuul nostru” (grm.).
- ¹⁰⁹ „bucuria proștilor” (engl.).
- ¹¹⁰ „Cine sunt eu ca să judec?” (engl.).
- ¹¹¹ Personaj neidentificat.
- ¹¹² „Doamne, fă-ne liberi!” (grm.).
- ¹¹³ „Mi-e prieten Platon, dar mai prieten mi-e adevărul” (lat.).
- ¹¹⁴ „Rămâi că ești atâta de frumoasă” (*Faust*, I, 1, trad. L. Blaga în *op. cit.*, pag. 80). Cf. nota 57.
- ¹¹⁵ Cf. pag. 72.
- ¹¹⁶ „Celor pe care Jupiter vrea să-i piardă / le răpește mai întâi mințile /” (lat.).
- ¹¹⁷ „Asta vă dă o idee” (fr.).
- ¹¹⁸ lit. „cei o sută de pași” (fr.).
- ¹¹⁹ „e un om împotriva căruia nu se cade să ai dreptate” (fr.).
- ¹²⁰ În versiunea a doua a *Jurnalului fericirii* autorul ne oferă propria sa traducere: „Viața-i mai cu seamă spumă și baloane de săpun / Două lucruri stau de piatră: / îndatorința când necazu-l lovește pe altul / Curajul, când pe tine te lovește” (engl.).
- ¹²¹ „ultra finețea secolului” (fr.).
- ¹²² „Nu trebuie decât să trăiești; se vede totul precum și contrariul său” (fr.).

LISTA PRESCURTĂRILOR ONOMAS-TICE

Al. Bile. — Alexandru Bilciurescu

Al. El. — Alexandru Elian

(Dr.) Al-G. — Sergiu Al-George

Alecu, Al. P., Al. Pal. — Alexandru Paleologu

Alice — Alice Trăilescu (n. Ellin)

Ana — Ana Avramescu

Andrei Brz. — Andrei Brezeanu

Anetta — Amelia Pavel?

B

Bellu Z. — Bellu Zilber

(Dna) Brăiloiu — Marioara Brăiloiu

(Dna) C. — Constantinescu-Porcul

(Col.) C. L. — Constantin Luca

(Păr.) Cleopa — Ilie Cleopa

Codin Mironescu — Alexandru Mironescu

Comeliu Ax. — Comeliu Axene

Costică Hr. — Constantin Hristea

C-tescu-Țăranu — Ion Constantinescu-Țăranu

D

(Av.) D. P. — D. Pavel

Dinu, Ct. N., Dinu Ne. — Constantin Noica

Dinu P. — Dinu Pillat

Duțu — Alexandru Duțu

E

Em. V. — Emanuel Vidrașcu

Floriana — Floriana Avramescu

(Păr.) G. T. — George Teodorescu

Gh. de la Țară — Gheorghe Zamfir

Gigi Tz. — Gh. Tomaziu

H

(Păr.) Haralambie V. — Haralambie Vasilache

I

I.Bod. — Ion Bodonea

(Păr.) I. P. — Ion Pop

(Ing.) I. Pete. — I. Petculescu?

Ică — Mihai Antonescu

Ionel Trăil. — Ion Trăilescu

Irina Ol-ky — Irina Olșevsky

(Păr.) Iuliu — Iuliu Făgărășanu

L

Lenuța — Elena Paleologu

M

Manole — Em. Neuman

Marian I. — Marian Ionescu

Mariana V. — Mariana Viforeanu

Marinică P. — Marin Popescu

Marta Const. — Marta Constantinide

(Păr.) Mihai — Marcel Avramescu

Mihai F. — Mihai Făget

Mihai Răd. — Mihai Rădulescu

(Păr.) Mina — Mina Dobzeu
Mircea M. — Mircea Mirescu
Mirel Gab. — Mirel Gabor
Mișu At. — Mihai Atanasiu
Monica L. — Monica Lovinescu

N

N.N.P. -N. N. Petrașcu
Nego — Ion Negoiteșcu
Nemo — Virgil Nemoianu
(Păr.) Nicolae — Nicolae Lupea
Paul C. — Paul Copelovici
Paul Dim. — Paul Dimitriu
Pavel Sim., Pavlic — Paul Simionescu
Păstorel — Al. O. Teodoreanu

R

Radu Ant. — Radu Antonescu

S

S.F. — Alexandru Filipescu?
Sandu L. — Sandu Lăzărescu
Scrima — Andrei Scrima
Scurtu — Gheorghe Scurtu
Sile Căt. — Vasile Cătălinoiu
(Păr.) Sofian — Sofian Boghiu
Sorin Vas. — Sorin Vasile
Streinu — Vladimir Streinu

Ș

Ștefan Pop. — Ștefan Popescu

T

T. En. — Theodor Enescu
Tanya Ol-ky — Tanya Olșevsky
Todirașcu — Ștefan Todirașcu
Traugott Br. — Traugott Broser

V

Val. Gl. — Valentin Gligor
Viorica — Viorica Constantinide
Virgil B., Virgil Bit. — Virgil Bulat
Virgil Cd., Virgil Când. — Virgil Căndea Virgil Ier. — Virgil Ierunca
Voiculescu — Vasile Voiculescu

Z

(Dna) Z. — Elena Paleologu, recăsătorită Zarifopol

REPERE BIO-BIBLIOGRAFICE

12 iulie 1912. Nicu-Aurelian Steinhardt se naște în comuna Pantelimon de lângă București, într-o familie activ implicată în viața socială și istoria României. Tatăl său, inginerul și arhitectul Oscar Steinhardt, conducea o mică fabrică de cherestea; în primul război mondial, ca ofițer în armata română, este rănit la Mărășești și decorat cu ordine și medalii, printre care „Virtutea militară”. Joaca și prieteniiile din lumea satului copilăriei, schimburile de vizite dintre familia sa și familii aparținând aristocrației culturale și administrative, atmosfera sărbătorilor creștine îl apropie pe micul Nicu-Aurelian de ortodoxie. „, *Clopotele au fost, așadar, primul semnal, declanșatorul inițial al ursitei mele duhovnicești. M-au atras și m-au fermecat clopotele apropiatei biserici «Capra» [din Pantelimon], de îndată ce le-am putut*

deprinde individualitatea din amalgamul zgomotului de fond ce mă înconjură (...) Pentru mine creștinătatea se confundă cu o poveste de dragoste: o dublă îndrăgostire de biserica creștină și de neamul românesc".

1919-1929. Învăță la școala primară „Clementa”, apoi urmează cursurile liceului „Spiru Haret”. Printre colegii mai mari de aici se numără Constantin Noica. Între „frunțașii” clasei — Alexandru Ciorănescu (îi va rămâne prieten), și Rafael Cristescu. Acestuia din urmă, ofițer „căzut pe câmpul de onoare” pentru eliberarea Basarabiei de sub ocupația sovietică, îi va dedica volumul *Monologul polifonic*.

1929. Își ia bacalaureatul; în același an începe să frecventeze cenaclul „Sburătorul”, al lui Eugen Lovinescu. Aici o cunoaște pe Monica Lovinescu, mai târziu înfiripându-se o prietenie care va dura toată viața.

1934. Își ia licența în Drept și Litere la Universitatea din București. Printre colegii mai apropiați — Virgil Ierunca.

1934. Publică, sub pseudonimul ANTISTIHUS, volumașul parodic *În genul... tinerilor* (București, Editura Cultura Poporului), de care se va dezice mai târziu, ca de o extravagantă a tinereții.

1935. Publică, împreună cu prietenul său Emanuel Neuman, *Essai sur un conception catholique du Judaisme (Eseu despre o concepție catolică a iudaismului* — București, f.e.). Este începutul (și fructul) lungilor dezbateri teologale avute cu prietenul său, atât de des citat în *Jurnalul Fericirii* sub numele de MANOLE. Tot împreună vor publica încă un volum de acest gen în

1936, *Illusions et réalités juives (Iluzii și realități evreești* — Paris). **1936.** Își susține la București doctoratul în drept constituțional. **1937-1939.**

Călătorii în Elveția, la Viena (familia sa era înrudită cu aceea a întemeietorului psihanalizei, Sigmund Freud), și călătorii de studiu la Paris și în Anglia.

1939. Începe să lucreze ca redactor la „Revista Fundațiilor Regale”, la călduroasa recomandare a lui Camil Petrescu.

1940. Este înlăturat din redacția revistei, împreună cu Vladimir Streniu, în cadrul acțiunii de „purificare etnică”, declanșată sub guvernarea Antonescu — Horia Sima. Nu se va plânge de nedreptatea suferită, așa cum nu se va plânge de privațiile îndurate în perioada 1940-1944. Sau cum — cu extremă discreție și modestie — va refuza să se plângă de persecuțiile și întemnițarea din perioada dictaturii comuniste.

1944-1948. Revine în redacția „Revistei Fundațiilor Regale”, lucrând până la interzicerea publicației. Este o perioadă de intensă activitate publicistică și critică, având ca obiect în special opere fundamentale ale culturii noastre clasice.

1948-1958. Structural opus oricărei ideologii totalitare, refuză asemeni multor vârfuri ale spiritualității românești să adere la „revoluția” comunistă din cultură, îndreptată, în numele „internaționalismului”, împotriva valorilor noastre naționale.

În **septembrie 1953** este invitat de Constantin Noica să-l viziteze la Câmpulung, unde filosoful se afla în domiciliu obligatoriu. „După ce mă întorc la București, începem a ne scrie unul altuia cu mare și harnică regularitate. (...) Dinu avea să păstreze toate scrisorile mele, ca și ale lui Mihai Rădulescu și ale altora; făcute frumos pachet, legate cu o panglică, aveau să-mi fie puse plocon pe masa de anchetă (...)” (Din *Jurnalul Fericirii*).

Trăiește, până în 1958, o perioadă de privațiuni și umilințe, des dat afară din slujbe mărunte, consolându-se cu gândul că împărtășește solidar soarta prietenilor săi Constantin Noica, Dinu Pillat, Alexandru Paleologu, Păstorel Teodoreanu, Dinu Ranetti, Sergiu Al.-George, Mihai Sora, ș.a. Este,

totodată, o perioadă de profunde frământări și mutații în plan sufletesc:

„Din ce în ce îmi căutam mai dârz refugiul în biserici, în cărți creștine, în rugăciune, în nădejdi care părăseau meleagurile neprecisului și se conturau treptat în fermitate. Nu știi dacă aș fi avut curajul și dezinvoltura să fac pasul decisiv — din lene? de frică? din haos lăuntric? din risipire a cugetului? ca să nu supăr rudele și cunoscuții? — dacă Acel ale cărui căi sunt de nepătruns, cum spun englezii, umblă pe drumuri misterioase, nu ar fi venit în ajutorul meu prin persoana filosofului și scriitorului Constantin Noica, fost coleg de liceu. Am făcut parte din cei care l-au vizitat la domiciliul său obligatoriu de la Câmpulung, m-am întâlnit cu el când venea (clandestin) la București, și l-am găzduit” — va nota, mai târziu, Părintele Nicolae Delarohia.

Ianuarie 1959. Refuză presiunile securității de a fi folosit ca martor al acuzării împotriva lui Constantin Noica, este introdus în „lotul” filosofului (și al prietenilor comuni) și este condamnat la 13 ani muncă silnică pentru „crimă de uneltire contra ordinii sociale”. Această nouă lovitură a sorții se dovedește a fi hotărâtoare, căci la

15 martie 1960, în închisoarea Jilava, ieromonahul basarabean Mina Dobzeu îl botează întru Hristos, naș de botez fiind Emanuel Vidrașcu (coleg de lot, fost șef de cabinet al mareșalului Antonescu), iar ca martori ai tainei participă Alexandru Paleologu, doi preoți catolici, doi preoți uniți și unul protestant, „spre a da botezului un caracter ecumenic”.

August 1964. îndură, până la această dată (adică mai bine de 6 ani și jumătate), rigorile închisorilor comuniste: insulte, bătăi, foamete, regim carceral. Deși extrem de slab, totuși postește două zile pe săptămână, se roagă, face peste rând de serviciu sau acceptă corvezi ori de câte ori un coleg mai neputincios îl solicită. Harul de povestitor, incredibila varietate a lecturilor și o memorie prodigioasă — toate iscusit folosite pentru a da curaj și putere sufletească oamenilor — îl fac unul din intelectualii cei mai îndrăgiți, în special de tineri. Cu un farmec rar întâlnit, povestește cutare carte celebră sau cutare film, ori ține prelegeri despre existențialism, teatrul absurdului, structuralism etc. — care pentru mulți tineri înseamnă un prim (și esențial) contact cu valorile de vârf ale veacului.

Îndată după eliberare, la schitul bucureștean Darvari își desăvârșește taina botezului prin ungere cu mir și primirea sfântei împărtășanii.

1964-1969. Refuză, cu rigidă intransigență, „orice fel de colaborare cu comunismul”. Este încărcător-descărcător pe un camion de „Alimentara” până când este grav rănit în urma unui accident de circulație (1968). Este spitalizat la „Pantelimon” până în martie 1969. La insistențele prietenilor (Paleologu, Noica ș.a.) reintră în viața literară prin traduceri, medalioane, mici eseuri publicate în „Secolul 20”, „Viața Românească” etc.

Apoi, în decursul anilor, va publica un impresionant număr de traduceri — alegând cu grijă lucrări care dezbat probleme morale și etico-religioase, sau special adresate tineretului (cărțile lui Kipling). Amintim dintre acestea:

J

— JAMES BARLOW, *Personalul de 1 și 6* (Univers, 1971)

— DAVID STOREY, *Viața sportivă* (Univers, 1972)

— MAX OLIVER LACAMP, *Focurile mâniei* (Univers, 1972)

Împreună cu Al. Baciuc, traduce din celebrul filosof francez contemporan ALAIN, *Studii și eseuri. Părerii despre fericire* (Ed. Minerva, Colecția BPT, 2 voi., 1973)

— RUDYARD KIPLING, *Stalky et comp.* (Univers, 1977)

— GASTON BOISSIER, *Cicero și prietenii săi* (Univers, 1977)

— RUDYARD KIPLING, *Domnia sa, preacinstul elefant* (Univers, 1978)

— ROBERT GRAVES, *Eu, Claudius Zeul...* (Albatros, 1979)

A mai tradus, în franțuzește, cartea ieromonahului IOANICHIE BĂLAN, apărută în Belgia, la Chevetogne (unde se află una din marile universități catolice ale Occidentului și unde N. Steinhardt a ținut cursuri), sub titlul *Vies des moines de Moldaxie*, 1986.

1973. Constantin Noica vizitează Clujul și îl cunoaște pe episcopul vicar, P. S. Iustinian Chira Maramureșanul, care-i vorbește despre mănăstirea Rohia unde fusese aproape trei decenii stareț. Atras din ce în ce mai mult de viața monahală (de fapt, *chiar trăia* ca un călugăr), N. Steinhardt căuta o mănăstire. La Rohia îl duce prima oară (fără să-i spună unde și de ce) scriitorul Iordan Chimet, de conivență cu Noica. Pentru N. Steinhardt evenimentul capătă proporții de revelație: întâlnește, după multe căutări, locul visat, și pe măsura dragostei aparte pe care o are pentru tărâmurile transilvane și oamenii lor, pentru intensa viață culturală clujeană. Simpatizându-l din prima clipă, P. S. Iustinian Chira Maramureșanul îi va deveni prieten și ocrotitor.

1976. N. Steinhardt publică primul volum important de eseuri, *Între viață și cărți* (Editura Cartea Românească). Deși în faza de corectură I cenzura îl reduce la jumătate și cartea apare numai după ce Mihai Gafița „blindează” cu o prefață textele păstrate, critica o apreciază unanim ca pe un eveniment.

1980. Odată cu volumul de cronici *Incertitudini literare* (Ed. Dacia), căruia i se decernează premiul pentru critică al Asociației Scriitorilor din București, se poate spune că pentru N. Steinhardt se încheie „deceniul traducerilor” și începe „deceniul volumelor de autor”.

16 august 1980. În 1976, părintele stareț al Rohiei, Serafim Man, îi ceruse lui N. Steinhardt „să-i găsească un bibliotecar” care să pună în ordine cele peste 23.000 de volume adunate la mănăstire. N. Steinhardt începe anevoioasa acțiune, căreia i se va dedica abia după stingerea, la 90 de ani, a tatălui său, și după îmbracarea hainei monahale. La 16 august 1980, este călugărit de I. P. S. Teofil Herineanu, arhiepiscopul Clujului. Ocrotitorul său de suflet, P. S. Chira Maramureșanul, îi „dă canon” să continue cu și mai multă stăruință activitatea de creație, care acum îmbracă un dublu aspect: ca scriitor semnează tot N. Steinhardt, în timp ce predicățiile și meditațiile religioase sunt semnate „Părintele Nicolae Delarohia”. Deceniul 1980-1989 este totodată un deceniu al pendulărilor bianuale Rohia — București, locuri în care călugărul — respectiv scriitorul — petrece câte jumătate de an, cu escale de câteva zile la Cluj în familia prietenului (fost coleg de detenție) Virgil Bulat.

• **1982.** Îi apare, la Editura Albatros, eseu monografic *Geo Bogza. Un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnității, Exuberanței și Patetismului*.

• **1983.** Editura Dacia îi publică volumul de cronici și eseuri *Critică la persoana întâi*. Cronicile elogioase, subliniind unghiul „nonconformist” de abordare a fenomenului literar contemporan, ca și noile eseuri, publicate în mai toate revistele de cultură și socotite „prea bătaioase”, determină cenzura să „amâne” an de an apariția următoarei cărți. Așa se face că i se publică abia în

• **1987,** la „Cartea Românească”, volumul *Escale în spațiu și timp*, conținând în principal însemnări de călătorie, eseuri asupra unor opere „consacrate” din literatura română sau universală, și mai puține referiri la fenomenul literar contemporan (Cărtărescu, Grigurcu, Buzura, *Catharii de la Păltiniș*). În intervalul dintre aparițiile editoriale, continuă însă o intensă activitate publicistică, în afara „Vieții Românești”, îl publică aproape număr

de număr „Steaua”, apoi „Familia”, „Vatra”, „Tribuna”, „Astra”. De asemenea, impresionează (dar nu surprinde) frecvența eseurilor publicate de revistele studentești „Echinox” (în special), dar și „Dialog” sau „Opinia studentească”. Mai departe de ochiul „vigilent” al cenzurii, în Transilvania își desfășoară activitatea cenaclul tinerilor din Dej, Beclean, iar la Bistrița au loc adevărate festivaluri culturale cu expoziții de artă, recitaluri de poezie, prelegeri și dezbateri. Participă la acestea o seamă de bucureșteni, printre care Andrei Pleșu, și aproape totdeauna vine de la Rohia N. Steinhardt.

„*Tinerețea bătrânului monah era exemplară. Vremea tinereții generației sale nu apusese. Se bucura. Toți (Paleologu, Noica, Stăniloai, Țuțea, Sora) erau înconjurați de tineri. Deveniseră un fel de maestri, guru, înțelepți. Tinerii îi alegeau pe ei, ei alegeau tinerii, nu se știe. Important era că se aflau și se află împreună*” — își aduce aminte unul din tinerii discipoli ai lui N. Steinhardt, poetul Ioan Pinte.

Scriitorul-călugăr participă și la festivalurile „Lucian Blaga” de la Sebeș, unde citește comunicări, ține slujbe, după care, cu profesorul Achim Mihu, „dă o fugă” până la Păltiniș, la Noica. Acum nu i se mai „îngăduie”, ca la începutul deceniului, să plece în străinătate. La Paris fusese găzduit în casa lui Mircea Eliade, sănătatea mereu precară i-o îngrijea doctorița Marie-France Ionesco, îl primesc prietenește și-i dăruie cărți Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Eugen Ionesco, Emil Cioran. (La rândul său, după eliberarea din detenție, trimitea mereu prietenilor din străinătate pachete cu cărți, pentru a-i ține la curent cu aparițiile mai importante din țară.) Legăturile cu „dizidența”, cu „dușmanii vânduți străinătății”, nu plac, după cum nu plăcea nici modul lui de a scrie, nici prezența sa „dubioasă” la cenaclurile tinerilor, nici multele vizite pe care le primea la Robia. Este pus sub urmărire atentă, și pe la mijlocul anilor '80, securitatea descinde la mânăstire procedând la o percheziție severă. I se confiscă toate cărțile primite cu dedicație de la „transfugi”, iar asupra P. S. Iustinian Chira Maramureșanul se fac presiuni pentru a-l alunga din cinul monahal pe călugărul care „nu-și vede de treabă” și „face politică dușmănoasă”. Episcopul găsește însă și tărie, și mijloace să-și apere protejatul, și nu cedează. Nu ținuse călugărul-cărturar la universitatea catolică de la Chevetogne prelegeri reliefând virtuțile culturii românești și ale ortodoxiei? Va să zică, și acolo și la Lourdes catolicii îl invită să rămână la ei, iar noi să-l alungăm? N-ar fi bine!

1988. Un remarcabil eseu-sinteză închinat geniului „*Luceafărului*” îi apare ca prefață la cartea doamnei Svetlana Paleologu-Matta, *Eminescu și abisul ontologic*, tipărită la Aarhus, în Olanda.

1988. „Amânându-i” în continuare apariția volumului cu cronici și eseuri pe teme contemporane (care „aștepta”, periodic împrăștiat, din 1984 la Editura Dacia!), „consiliul culturii” permite Editurii Eminescu să tipărească volumul (cu un titlu fericit și semnificativ ales) *Prin alții spre sine*. Și în cazul acestui volum — altfel nici că se putea! — realizarea se îndepărtează de intenție. I se publică, în cele din urmă, nu toate, ci doar o parte din studiile apărute odinioară în „Revista Fundațiilor”. Și din nou, în a doua parte a cărții, eseuri pe teme consacrate, și mai puțin contemporane.

Avea să fie ultimul volum antum N. Steinhardt.

29 martie 1989. Inima ostenită a scriitorului-călugăr își oprește bătăile la spitalul din Baia Mare. Nu i-a fost dat să se stingă acasă — acasă se simțea cu adevărat numai la Rohia — ,ci în drum spre București. Nici nu închisese bine ochii, și la mânăstire și-au făcut apariția niște „tovarăși” scotocindu-i prin puținele lucruri după niscai manuscrise. Le-o luase însă (cu puțin)

înainte Ioan Pinte. În schimb, la înmormântare și-au luat revanșa: au filmat, au filmat... Și, desigur, din înalt ordin, înmormântarea trebuia redusă la strictul necesar, „fără discursuri în plus”. Care, vezi Doamne, s-ar fi putut referi și la dârzenia de-o viață a dispărutului, la peregrinarea prin temnițele comuniste. Deci, n-a putut vorbi nici măcar „Conu Alecu” (Paleologu), cel mai bun prieten al său. Restricțiile au fost totuși compensate de strălucirea solemnei slujbe religioase oficiate de un impunător sobor de preoți, stareți, călugări în frunte cu P. S. Iustinian Chira Maramureșanul. Și de cuvântul rostit din partea Uniunii Scriitorilor de poetul (greco-catolic! Cum le mai orânduiește soarta pe toate!) Adrian Popescu. Netemător, cu demnitate, acesta a dat glas adevărului și, recurgând la dubla paralelă Păltiniș -Rohia, Noica — Steinhardt, a subliniat că ea se impune de la sine, fiind vorba de

„...doi intelectuali de primă magnitudine ai literelor române, care au știut să ardă generos până la capăt, pentru o idee care e mai presus de individ și privește o țară întreagă...”

Apariții postume

JURNALUL FERICIRII constituie, conform mențiunii înscrise pe pachetul sigilat de autor, autenticul *Testament literar* al lui N. Steinhardt.

Este *lucrarea capitală* a autorului, și insistența cu care revine asupra ei, pe parcursul a mai bine de 12 ani, dovedește din plin acest lucru. Iată un scurt istoric al variantelor și avatariilor cunoscute de acestea:

— *Textul original* (îl vom nota *Text 1*) conținând cca. 570 pagini dactilo a fost finalizat la începutul anilor '70. La puțină vreme, în urma unei percheziții, este confiscat de securitate. Socotindu-l definitiv pierdut, după vreo doi ani N. Steinhardt încearcă reconstituirea lui. Rezultă

— *Textul 2*, mai amplu, de cea 760 pagini dactilo, care desigur nu putea reconstitui cu fidelitate structura și detaliile primului. Face demersuri pe lângă Uniunea scriitorilor și, după câțiva ani, la insistențele președintelui Uniunii, Dumitru Radu Popescu. securitatea restituie *Textul 1*.

— Reintrat în posesia acestuia (și probabil la sugestia prietenilor din străinătate) N. Steinhardt pune la punct o variantă prescurtată, de cea 480 pagini dactilo (*Text 3*) care ajunge în Occident. Acest text, cum arată Virgil Ierunca în revista „Dialog” (1990) a fost transmis, cale de aproape 2 ani (1988-1989), de postul de radio „Europa liberă” în emisiunea *Cartea pe unde*.

— Între timp (după 1980), autorul revizuieste și corectează atât *Textul 1*, cât și *Textul 2*. Pe la jumătatea deceniului, aflându-se la București, autorul este chemat la securitate „pentru a da o declarație”. Fusesse, nu cu multă vreme în urmă, vizitat la Rohia „de patru scriitori bucureșteni”. Unul dintre aceștia vorbise despre cărțile cu autograf primite de N. Steinhardt de la prietenii săi din străinătate. Evident, urma să aibă loc o percheziție la Rohia. *Textele 1 și 2*, aflate acolo, erau în pericol. N. Steinhardt apelează la prietenul său, Virgil Ciomoș, care-l va aștepta la aeroportul din Cluj pentru a-l duce în grabă, cu mașina sa, la Rohia. Așa au fost puse la adăpost (ascunse) manuscrisele, Virgil Ciomoș devenind astfel executor testamentar pentru *Jurnalul Fericirii*.

Textul 1, în îngrijirea lui Virgil Ciomoș, este publicat de „Dacia” în 1991. La primul *Salon Național al Cărții*, Marele premiu, „Cea mai bună carte a anului”, este decernat „Daciei” pentru *Jurnalul Fericirii* (în 1992).

La ora actuală (noiembrie 1993) cartea se află în curs de traducere (în franceză, germană) pentru a apare în câteva țări europene.

Monologul polifonic (Dacia, 1991; ediție îngrijită și Cuvânt înainte de

Virgil Bulat). Conține eseuri și cronici scrise de N. Steinhardt între 1983-1989, a căror publicare în volum fusese mereu amânată. Cărții i s-a decernat, în 1992, premiul POESIS „Pentru cea mai bună îngrijire de ediție”.

MONAHUL NICOLAE DELAROHIA, **Dăruind**, vei **dobândi**. Cuvinte de credință (Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 1992). Cartea conține predicile (scrise și ținute) de monah în decursul anilor, unele apărute în „Telegraful român” și în alte publicații eclesiastice.

NICOLAE STEINHARDT. *MONAHUL DE LA ROHIA răspunde la 365 de întrebări incomode adresate de ZAHARIA SÂNGEORZAN* (Ed. revistei Literatorul, Buc, 1992). Conține reflecții, opinii, răspunsuri date prin corespondență întrebărilor puse de Z. Sângeorzan.

N.STEINHARDT, **Primejdia mărturisirii** (Convorbiri cu Ioan Pinte, Editura Dacia, 1993). Volum complex, conținând, pe lângă convorbirile cu tânărul său discipol Ioan Pinte, eseul politic *Agonia Europei*, fragmente din proiectatul *Jurnal de la Jilava*, câteva eseuri inedite ș.a.

Volumul încheia, în linii mari, publicarea creației lui N. Steinhardt. Dată fiind însă prezența sa „de primă magnitudine” în literatura noastră, rămâne de realizat în viitor o *integrală a operei*. Care, pe lângă reeditarea critică, științifică a lucrărilor publicate, să conțină variantele rămase inedite (de pildă, *Textul 2* din *Jurnalul Fericirii*) ca și un corpus din bogata corespondență purtată de scriitor cu atâtea din personalitățile de marcă ale culturii românești din acest secol și sfârșit de mileniu.